

Birçok mutasavvıf, sanat ve fikir adamı yetiştiren önemli merkezlerden birisi olan Diyarbakır; fikir adamlılığında mutasavvıflığına, musikînasılığında hattatlığına uzanan hayat çizgisi içerisinde Divân'ı ile birlikte yazmış olduğu diğer eserler kadar, yetiştirdiği birçok öğrencisiyle de tasavvufî kimliğinin yanında müspet ilimler ve estetik sanatlara olan vukufiyetiyle, başta, bulunduğu bölge olmak üzere haklı bir şöhret elde etmiş olan Muhammed Şaban Kâmî'nin de doğup, yaşadığı bir şehirdir. Kâmî, Osmanlı Devleti'nin "Yıkılma Devri" kabul edilen XIX. asırda yaşamış; sırasıyla II. Mahmud, I. Ahmed, I. Abdülmecid, I. Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid dönemlerini idrak etmiştir.

İlmî, edebî ve sanatkâr kişiliğinin yanında mutasavvıf kimliğiyle, aslında klasik anlamda bir tarikat ehli olmadığını gösteren; İslam kültürünün muhtelif alanlarıyla sınırlı kalmadan kaleme aldığı eserleriyle dinî ve tasavvufî terminolojiyi iyi bilip kullandığına şahit olduğumuz Şaban Kâmî, fikirlerini sade ve anlaşılır bir dille nazmetmiştir. Manzumelerinin genelde tasavvufî derinliği ve ayrıca Arapça ve Farsça dil ve edebiyâtına hakim oluşu şairin oldukça fazla ikili ve üçlü terkipler kullanmasına fırsat vermiştir. Ancak bu durumun güçlü bir sanat ve kâmil bir kültür mirasına sahip kimliğinin öne çıkmasına engel olmadığını söyleyebiliriz.

Çalışmamızda şairin fikrî ve estetik yönünün daha anlaşılır olmasına özen gösterilerek, dinî ve tasavvufî düşünceleri tespit edilmeye çalışılmış ve son kısma da transkribe edilmiş Divân Metni ilavesiyle okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

Şarkiyat

BİLİM VE HİKMET VAKFI YAYINLARI

ISBN978-625-98843-0-1

9

M. Sait Mermutlu

MUHAMMED ŞABAN KÂMÎ-İ ÂMİDÎ DÎVÂNÎ'NİN DİNÎ VE TASAVVUFÎ İNCELENMESİ (METİN)

MUHAMMED ŞABAN KÂMÎ-İ ÂMİDÎ DÎVÂNÎ'NİN
DİNÎ VE TASAVVUFÎ İNCELENMESİ
(METİN)

M. Sait Mermutlu

Şarkiyat

BİLİM VE HİKMET VAKFI YAYINLARI

Şarkiyat

BİLİM VE HİKMET VAKFI YAYINLARI

MUHAMMED ŞABAN KÂMÎ-İ
ÂMİDÎ DÎVÂNİ'NİN DİNÎ VE
TASAVVUFÎ İNCELENMESİ
(METİN)

M. Sait Mermutlu

Şarkiyat

BİLİM VE HİKMET VAKFI YAYINLARI

Diyarbakır 2023

Bu kitabın yayın hakkı Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları'na aittir. Yayınevi ve yayıncısının izni olmaksızın çoğaltılamaz, kopyalanamaz ya da yayınlanamaz.

Muhammed Şaban Kâmî-i Âmidî Dîvânı'nın Dinî ve Tasavvufî İncelenmesi (Metin)

Yazar: M. Sait Mermutlu

ISBN: 978-625-98843-0-1

© Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları

E-Yayın/Kasım 2023, Diyarbakır

Tüm Hakkı Saklıdır

Editör: Bedri Mermutlu

Kapak ve Mizanpaj: Fuat İstemi

Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları

Sertifika No: 52468

Mimar Sinan Cad. Aslan Apt. A Blok, Kat: 1, No: 2,

Yenişehir/DİYARBAKIR

<https://www.sarkiyat.org/>

sarkiyatvakfi@gmail.com

MEHMET SAİT MERMUTLU, 24 Nisan 1960 tarihinde Diyarbakır'da dünyaya geldi. İlk ve Orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra yükseköğrenimine Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde devam etti. Fakülte'den mezuniyetinin (1985) ardından bir müddet Milli Eğitim'de öğretmen olarak çalışarak Hakkâri Lisesi'nde Din Kültürü öğretmenliği ve Diyarbakır İmam Hatip Lisesi'nde de meslek dersleri öğretmenliği yaptı. 1994 yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Türk İslâm Edebiyatı Öğretim Görevliliği'ne atandı. Türk İslâm Edebiyatı, Türk Din Musikisi ve Hüsn-i Hat derslerine girdi. 1996 yılında Türk İslâm Edebiyatı Bilim Dalı'ndan "*Ahmed Mürşidi'nin Pendnâmesi*" başlıklı teziyle Yüksek Lisans'ını; 2010 yılında "*Abdurrahman Nesib Efendi, Hayatı, Dini-Tasavvufî Kişiliği ve Divânı'nın Tahlilî*" başlıklı teziyle de Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tasavvuf Bilim Dalı'nda Doktorasını tamamlayarak "Doktor" ünvanını ve daha sonra da Türk İslâm Edebiyatı Bilimi Doçenti oldu. Dicle Üniversitesi Devlet Konservatuarı'nda bir süre idarecilikte bulundu. Doç. Dr. Mehmet Sait Mermutlu, halen aynı Üniversite'de İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanlığı'nın yanında Türk Din Musikisi ve Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanlıkları görevini sürdürmekte olup, Tasavvuf, Türk İslâm Edebiyatı, Türk Din Musikisi derslerine de girmektedir. Yazarın yayınlanmış dört kitabının yanında çeşitli bilimsel dergilerde makaleleri de çıkmıştır.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	4
ÖN SÖZ.....	15
KISALTMALAR.....	17
GİRİŞ.....	19
I. XIX. Asırda Anadolu'nun Siyasî, İctimâî ve Kültürel Durumu	19
II. XIX. Asırda Diyarbakır	23

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED ŞABAN KÂMÎ'NİN HAYATI, TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ.....	29
I. HAYATI.....	29
II. ŞAHSİYETİ.....	31
A. DİNÎ VE TASAVVUFÎ YÖNÜ	31
1. Dinî Yönü.....	32
2. Tasavvufî Yönü.....	48
B. İLMÎ VE EDEBÎ YÖNÜ.....	51
1. İlmî Yönü	51
2. Edebî Yönü.....	53
a. Şairliği.....	53
b. Hattatlığı.....	66
c. Mûsikî-şinâslığı.....	67
III . MÜRŞİTLERİ.....	69
A. İbrahim El-Bâcûrî.....	69
B. Abdurrahman Talabânî	70
IV. ÖĞRENCİLERİ	71
A. Hayâlî	72

B. Vâsıf.....	72
C. Râif	73
D. Nâim	74
E. Fâzıl	74
F. Fethî	75
G. Mâhir	76
H. Sabrî.....	76
I. Râif	77
J. Re'fet.....	77
K. Rûşenî	79
L. Ali Emirî	80
M. Hasbî	83
V. ESERLERİ.....	83
A. YAZMA ESERLERİ.....	84
1. Redd-i Protestan	84
2. Risâle-i Asâkiri'l-Mansuriyye	84
3. Risâle-i Hallî'l-Müşkilât (Nuzûl-i 'Îsâ).....	85
4. Usulü Tehanî Bi Tevfîk-i Rabbânî (Risâle-i Tafdîliyye)	85
5. Risâle-i Tehniyye.....	86
6. Risâle-i Tıbbiye.....	87
7. Kasîde-i Kamîsiyye	88
8. Mevlid-i Nebi.....	89
9. Medhiye-i Hasan Ve Hüseyin	90
10. Fatih-i Müşkilât.....	90
11. Münşeat.....	90
12. Hutût-i Mütenevvi 'a	91
13. Şemâil-i Şerîf	91

B. MATBU ESERLERİ.....	91
1. Kasîde-i Kamîsiyye	91
2. Mevlid-i Şerif-i İrfaniyye.....	92
3. Mevlîd-i Şerîf	93
3a- Der-Beyân-ı Şurût-i Kıraat:	93
3b- Der-Beyân-ı Fezâil-i Kıraat-ı Mevlüd-i Şerîf:	93
3c- Der-Beyân-ı İrhasât-ı Hazret-i Muhammed Aleyhi's-Salatu'l-Ebedî	94
3d- Der- Beyân-ı Mu'cizât-ı Fahr-i Risâlet-Penâh	94
4. Der-Beyân-ı Mi'râc-ı Hazret-i Muhammed.....	95
5. Dîvân.....	95
6. Hadikâ-i Ma'neviyye	96

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED ŞABAN KÂMÎ'NİN ŞİİRLERİNİN ŞEKİL YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	98
A. NAZİM ŞEKİLLERİ.....	98
B. VEZİN	99
1- Bahr-i Remel.....	99
2- Bahr-i Hezec	99
3- Bahr-i Muzârî	100
4- Bahr-i Serî'	100
5- Bahr-i Münserih.....	100
6- Bahr-i Recez.....	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAMMED ŞABAN KÂMÎ-İ ÂMİDÎ'NİN DİVÂNI'NDA DİN VE TASAVVUF	101
I. DÎN	101
A. İTİKAT	101
1. ALLAH	101

2. MELEKLER.....	104
a. Cebrâil.....	105
b. İsrâfil.....	106
c. Hârût-Mârût.....	106
3. KİTAPLAR.....	107
4. PEYGAMBERLER.....	108
a. Hızır Peygamber.....	108
b. Lokmân Peygamber.....	109
c. Muhammed Peygamber.....	109
d. İsâ Peygamber.....	117
e. Yûnus Peygamber.....	118
f. Nûh Peygamber.....	118
g. İbrâhim Peygamber.....	119
h. Yûsuf Peygamber.....	120
I. Süleymân Peygamber.....	121
5. AHİRETLE İLGİLİ MEFHÛMLAR.....	122
a. Âhîret.....	122
b. Kıyâmet.....	123
c. Haşır, Mahşer.....	123
d. Terâzî (Mîzân), Amel Defteri.....	125
e. Cennet ve İlgili Mefhumlar.....	125
ea. Cennet.....	125
eb. Tûbâ.....	126
ec. Kevser.....	127
ed. Gılman.....	127
ef. Beytü'l -Ma'mûr.....	127
f. Cehennem ve İlgili Mefhumlar.....	127

fa. Cehennem	127
fb. Zebânî	128
6. Kazâ ve Kader	128
B. İBÂDET	131
1. Kelime-i Şahâdet	131
2. Namaz ve ilgili mefhûmlar	132
a. Namaz	132
b. Mihrâb, Minber, Hutbe, Hâtib, İmâm	132
c. Ezân, Kible	133
d. Seccâde, Duâ	133
3. Hac ile ilgili mefhumlar	135
a. Kâ'be	135
b. Ravza	135
C. ÂYET VE HADİSLER	136
1. Âyetler	136
a. İktibas âyetler	136
b. Telmih âyetler	141
2. Hadisler	145
a. İktibas Hadisler	145
b. Telmih Hadisler	146
D. DİĞER DİNİ MEFHUMLAR	147
1. Mi'râç ve ilgili mefhumlar	147
a. Mi'râç	147
b. Sidre	148
c. Burâk, Refref	148
d. Arş(Kürsi) -Ferş(Eflâk)	149
2. Cin, Perî	156

3. Şeytân.....	157
4. Şirk.....	158
5. Günah, Cürm, Günahkâr, Mücrîm	158
6. Sevâb.....	160
7. Şehîd, Şehâdet.....	160
8. Nûr.....	161
9. Âb-ı Hayât.....	163
10. Mübârek Geceler	164
11. Câh, Devlet.....	164
12. Saltanat, Şân	165
E. DİNÎ ŞAHSİYETLER.....	166
1. Dört Halife	166
a. Ebû Bekir.....	166
b. Ömer	167
c. Osman	167
d. Ali.....	168
2. Ehl-i Beyt.....	170
3. Bazı Sahabeler	171
4. İmâm-ı Azam	171
F. TARİHÎ VE EFSANEVÎ ŞAHISLAR.....	172
1. Sultan Mahmud Han.....	172
2. Sultan Abdülazîz Hân.....	173
3. Sultan Selim Hân	173
4. Hâfız Şirâzî.....	174
5. Efrasiyab	174
6. Kahraman	174
7. İskender	174

8. Enverî.....	175
10. Ferhad-ı Şîrîn.....	175
11. Leylâ-Mecnûn	175
12. Eflâtun.....	176
13. Aristo.....	176
14. Cem	176
15. Zâl-Rüstem.....	176
16. Nerîmân	176
17. Berahyâ	177
18. 'Anter	177
19. Bihzâd	177
20. Nûş-i Revân.....	177
21. Kayser	177
22. Ashâb-ı Kehf	177
G. İSLÂMİYET VE DİĞER DİNLERLE İLGİLİ MEFHÛMLAR	178
1. Din, İslâm, Küfür	178
2. İmân.....	178
3. Ümmet	179
4. Mezheb.....	179
5. Münkir	179
II. TASAVVUF.....	180
A. VAHDET-İ VÛCÛD VE TEVHÎD.....	182
1. Mâsivâ.....	186
2. Cemâl-Didâr	187
3. Tecellî.....	188
4. Feyz.....	191
5. Pinhân, Nihân	193

6. Nişân.....	195
7. Sır (Esrâr)	195
8. Gönül	198
9. Aşk	215
10. Cân	234
11. Vücûd (Cisim).....	239
12. Nefs	242
13. Ruh.....	244
B. BEZM-İ EZEL.....	245
C. YARATILIŞ	247
D. ÂLEM	248
E. TASAVVUFÎ MERTEBELER VE KAVRAMLAR.....	252
1. Dört Kapı (Şerîat, Tarîkat, Ma'rifet, Hakikat)	252
2. Seyr ü Sülûk	258
3. Yakîn	260
4. Fenâ Makamları	261
5. Zühd	263
6. Terk	263
7. Sabır	264
8. Nazar	265
9. Nâz-Niyâz.....	266
10. Münâcât	268
11. Riyâzet.....	270
12. Sıdk	271
13. İhsân.....	272
14. Mazhar	274
15. İnâyet	276

16. İhlâs.....	277
17. Keşf, ilhâm	278
18. Kerâmet.....	279
19. Kanâat-İstiğnâ.....	279
20. Tevekkül.....	282
21. Himmet	283
22. Rızâ	284
23. Velâyet	285
24. Hicâb	286
25. Tevbe.....	287
26. Hâl.....	289
27. Firâk-Vuslat.....	291
28. İnzivâ.....	294
29. Gaybet-Huzur	295
30. Takvâ.....	295
31. Hikmet	296
32. Murâkabe-Muhâsebe	298
33. Ma'nâ	299
34. Kabz-Bast	300
35. Cemü'l-Cem	300
36. Melâmet	300
37. Cem-Fark.....	302
38. Telvin	302
39. Sekr	302
F. TARİKAT VE İLGİLİ MEFHÛMLAR	303
1. Mürşid.....	303
2. Dervîş.....	303

3. Pîr.....	304
4. Dergâh, Tekye	304
5. İrşâd	306
6. Zikir	307
7. Semâ'	307
8. Tâc.....	308
9. Hırka	309
10. Sikke.....	309
11. Kutb, Gavs.....	309
12. Çile	310
13. İntisâb.....	311
14. İstimdâd	312
G. BAZI MUTASAVVIFLAR.....	312
1. Hallâc-ı Mansûr	312
2. Abdülkâdir Geylânî	313
3. Feridüddîn-i Attâr.....	313
4. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî	314
5. Şems-i Tebrizî.....	314
6. Şebusteri.....	315
7. Sa'dî	315
8. Hâfız-ı Şirâzî	315
9. Mollâ Câmî.....	315
10. İsmâil Hakkı Bursevî.....	316
11. Şeyh Gâlib	316
12. Şâzilî	317
H. BAZI TİPLER.....	317
1. Hoca (Hâce)	317

2. Âgâh.....	318
3. Âşinâ	319
4. Dâna	320
5. Şeyhülislâm, Müftü.....	321
6. Tabîb	321
7. Ehl-i dil, Erbâb-ı dil.....	322
8. Yâr.....	323
9. Âşık.....	324
10. Nâ-merd.....	327
11. Müşir.....	327
12. Zâhid	328
13. Düşman.....	328
14. Bâ y u Gedâ	329
15. Sâkî.....	330
16. Sûfî	331
I. AHLÂKÎ VE GAYR-I AHLÂKÎ UNSURLAR.....	332
1. Ahlâkî Unsurlar	332
2. Gayr-ı Ahlâkî Unsurlar	338
SONUÇ.....	343
BİBLİYOGRAFYA.....	347
KÂMÎ DÎVÂNI.....	360

ÖN SÖZ

Geniş bir çalışma alanına sahip olan İslâmî Türk edebiyâtında, hem dinî – tasavvufî hem de klasik edebiyâta ait olmakla birlikte dinî veya tasavvufî muhteva içeren eserler ortaya konmuş yine bu sahada Arapça, Farsça ve Türkçe olarak manzum ve mensur pek çok eserler yazılmıştır. Bilhassa tasavvufun siyasî, iktisadî ve içtimaî sahalardaki icraatının yanında üretilen bu eserler de edebiyâtın gelişmesinde ve kitlelerin aydınlanmasında aktif roller üstlenmiştir. Bu eserlerin müellifleri kimi zamanda gerek buldukları sosyal özellikleri bakımından, gerekse yetiştikleri coğrafyanın buna elvermesi ile oldukça tanınmış ve şöhret kazanmışlarken, bazıları da ortaya koydukları eserler ve faaliyetlerle kendilerini ifade etmiş olmalarına rağmen edebiyât tarihi içerisinde hak etmiş buldukları mevkiyi elde edememişler ve tabir yerindeyse, gölgede kalmışlardır.

Birçok mutasavvıf, sanat ve fikir adamı yetiştiren önemli merkezlerden birisi olan Diyarbakır; fikir adamılığından mutasavvıflığına, musikîşinaslığından hattatlığına uzanan hayat çizgisi içerisinde Divân'ı ile birlikte yazmış olduğu diğer eserler kadar, yetiştirdiği birçok öğrencisiyle de tasavvufî kimliğini yanında müspet ilimler ve estetik sanatlara olan vukufiyetiyle, başta, bulunduğu bölge olmak üzere haklı bir şöhret elde etmiş olan Muhammed Şaban Kâmî'nin de doğup, yaşadığı bir şehirdir.

Çalışmamız Giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. İki bölümden oluşan “Giriş” kısmında Kâmî'nin yaşadığı yüzyıl ve bölgenin siyasî, içtimaî ve kültürel durumu hakkında kısaca bilgiler verilmiş, bu bilgiler göz önünde bulundurularak şairin yeri ve durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

“Birinci bölüm”de, Muhammed Şaban Kâmî'nin hayatı anlatılmaya çalışılmıştır. Yine bütün yönleriyle tasavvufî, edebî ve sanatçı kişiliği değerlendirilmiş; eserlerinin genel özellikleri, muhteva ve nüshaları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bölüm sonunda ise tespit edebildiğimiz mürşitleri ve öğrencileri hakkında bilgi verilmiştir.

“İkinci bölüm”de Divân'ın, nazım şekilleri ve vezin yönünden incelenmesi yapılmıştır.

“Üçüncü bölüm” ise, yaptığımız çalışma, Divân’da yer alan şiirlerin dinî ve tasavvufî yönden tahlilini esas aldığından, dinî ve tasavvufî kavramların tespiti ve bu kavramların kullanılış şekilleri ve mukayeseleriyle oluşturulan “Muhammed Şaban Kâmî-i Âmidî’nin Divânı’nda Din ve Tasavvuf” başlığını taşımaktadır.

Çalışmamızda referans gösterilirken, kaynaklar ilk geçtiği yerde tam künyeleriyle, daha sonraki dipnotlarda müellifin soyadı ve eserin basım tarihi verilmekle yetinilmiştir. Yine tahlil esnasında kullandığımız beyitler şairin Divân’da yer verdiği nazım türlerinin kısaltılmışı olup; (G), gazeli, (K), kasideyi, (M), medhiyeyi, (T), tehniye-i sal-ı cedit, (Mr), mirâciyeyi, (Mn), münâcâtı, (N), natı, (TB), terci-i bendi, (Mf), müfredi, (L) lügazatı içerir. Birinci numaralar şiire, ikinci numaralar ise beyite aittir.

Bu çalışma daha önce yaptığımız “Diyarbakirli Muhammed Şaban Kâmî-Hayati, Eserleri ve Divânı’nın Tahlili” adlı çalışmanın yeniden değerlendirilerek ve aynı zamanda transkribe edilmiş Divân metninin ilâve edilmesiyle hazırlanmıştır.

Mehmet Sait MERMUTLU
DİYARBAKIR-2023

KISALTMALAR

- AÜİFD:** Ankara Üni. İlahiyat Fak.
Bkz, bkz: Bakınız
Bl, bl: Bölüm
Bs: Baskı, Basım
Çev: Çeviri, Çeviren
DEÜİFD: Dokuz Eylül Üni. İlahiyat Fak.
DİA: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
G: Gazel
H, h: Hicri
Hk: Hakkında
h.no: Hadis numarası
hzl: Hazırlayan
Hz: Hazreti
İA: İslâm Ansiklopedisi
K: Kaside
ktp: Kütüphanesi
L: Lügazat
M: Medhiye
Mf: Müfredat
Mn: Münâcât
Mr: Mirâciye
mzm: Manzum
N: Nat
n, no: Numara
Ö: Ölüm
S: Sayı
s: Sayfa
ss: Sayfalar arası
st: Satır

Œrh: Œerh eden
T: Tehniye-i Sâl-i Cedîd
TB: Terci-i Bend
TDK: Türk Dil Kurumu
TDV: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk: Tahkik eden
Thm: Tahmis
Trz: Tari
Trc: Tercüme eden
trz: Tarihsiz
Ts: Tesd
ts: Tesdis
TTK: Türk Tarih Kurum
Ty: Türkçe Yazmalar
Üni: Üniversite
vb: ve bunun gibi
vd: Ve devamı
vr: Varak
Yay: Yayınları
Yk: Yaprak
Yy: Yüzyıl

GİRİŞ

I. XIX. Asırda Anadolu'nun Siyasî, İctimâî ve Kültürel Durumu

Osmanlı İmparatorluğu'nun her bakımdan en buhranlı dönemleri XVIII. ve XIX. yüzyıllardır. Bu dönemde iç huzursuzlukların yanında Rusya başta olmak üzere bir takım dış güçlerle amansız bir mücadeleye girişilmiştir.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti 1299'da kuruluşundan 1579 yılına kadar sınırlarını devamlı olarak genişlettiği için bu devre Yükselme Devri denir. Fakat İmparatorluk sınırlarının genişlemesi 1579'da durmuş ve bu tarihten 1699 yılına kadar bir Duraklama Devri'ne girmiştir. 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra 1815'e, yani ihtilal savaşlarının sonuna kadar olan devrede ise, Osmanlı İmparatorluğu yapmış olduğu savaşlarda devamlı olarak toprak kaybederek sınırları gerilemeye başlamıştır. Bunun yanında Fransız İhtilali'nin doğurduğu Nasyonalizm akımının tesiriyle, kendi sınırları içindeki yabancı milletler birer birer bağımsızlıklarını alarak İmparatorluk'tan kopmuşlardır. Bu durum İmparatorluk'un dağılma ve çöküşünü hızlandıran bir faktör olmuştur. Bu devreye de Gerileme Devri denir.¹

Merkezi otoritenin zayıflığını istismar eden fırsatçılar, büyük huzursuzluklara imza atmış ve hatta padişahlara kadar bu tecavüz sınırlarını zorlamıştır.

Rusya ve İngiltere gibi dış güçlerin emelleri doğrultusunda gelişme gösteren iç isyanlar huzursuzlukları kamçılarken, uzun zamandan gelen huzursuzlukların kaynağı olarak 1826'da Yeniçeri Ocağı lağvediliyordu.

Rus tahriklerine bu asırda İngilizlerle birlikte diğer Hıristiyan devletlerin de tahrikleri eklenmiştir.

¹ Fahir Armaoğlu,(1986): *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 41-42.

XIX. Asır, Osmanlı Türkleri'nin yaşayabilmesi için; Avrupa medeniyetine dehalet mecburiyetinde kaldıkları asırdır.² Bir yandan Avrupa'daki kuvvet dengesinin şartları ve unsurları büyük değişme geçirmiş, bir yandan da Osmanlı Devleti'nin kendisi zayıflamıştır. İşte bu durum karşısında Osmanlı Devleti dışarıdan yönelen tehdit ve tehlikelere karşı, yanına bir büyük devlet olan İngiltere'yi almak istemiştir. Bu dönem Rusya'ya karşı Osmanlı'nın İngiltere'ye dayandığı bir dönemdir. İngiltere'nin bu politikası, Osmanlı İmparatorluğu'nun artık çok zayıflaması üzerine değişmiş ve bu yıkımı hızlandırma çabası içerisine girmiştir. Anadolu'daki Ermeni Devleti'ni Rusya'ya karşı kullanma arzusu ve baskı neticesinde Kıbrıs'a yerleşme çabaları, hem İngiltere hem de Rusya Osmanlı Devleti'ni yıkmaya çalışmaları dolayısıyla, İmparatorluk için tehdit teşkil etmekteydi.³ Rusya 1877'de savaş ilan eder. Sonuçta Osmanlı mağlup olur ve topraklar işgal edilir. Ruslar Batı ve Doğu'dan Anadolu'nun içlerine kadar gelirler. 1878'te Yapılan Ayastefanos Antlaşması'yla Osmanlı Devleti toprak kaybına uğrar. Aynı tarihte gerek Ali Suâvî tarafından çıkarılan kışkırtmalar gerekse Sultan Abdulhamid'e suikast tertibi başarısız kalır.⁴

Tanzimat fermanı olarak bilinen ve tam adı “Gülhane Hatt-ı Hümayünü” olan bildiri, II. Mahmud zamanında gelişen askeri, idari, kültürel olaylar üzerine hazırlanmakla birlikte, yayımlanması bu padişaha nasip olmamış, fakat yenilik hareketleri oğlu Abdulmecid tarafından devam ettirilmiş, II. Mahmud'un ölümünden kısa bir süre sonra ferman okunmuştur.⁵ II. Mahmud zamanına damgasını vuran üç olay vardır. Bunlar siyasal, askeri, mali, eğitim ve kültür gibi sosyal alanların bütününde etkileri hissedilmiş olaylardır. Birincisi: padişah ve ayanlar tarafından imzalanan ve askerlik ve vergi gibi bir kısım devlet işlerinin nasıl yerine getirileceğini düzenleyen bir protokol hükmünde olan Sened-i İttifak; ikincisi: Askerlik alanında en köklü değişiklik olan

² Nihat Sami Banarlı,(1971): *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, MEB. Yayınları, 804.

³ Armaoğlu,(1986): 44-45.

⁴ Metin Kurt ve diğerleri,(1988): *Türkiye Tarihi*, C.III, İstanbul, 153-173.

⁵ Durmuş Yılmaz,(2001): *Osmanlı'nın Son Yüzyılı*, Konya, Çizgi Kitapevi, 96.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması; Üçüncüsü: Devlet ve toplum hayatında yeni düzenlemeler getiren Tanzimat-ı Hayriyye⁶. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği en büyük yenilik, devlet karşısında bireylerin yasal statüdeki müspet değişikliği olmuştur.⁷

Tanzimat İnkilâbı, Osmanlı Devleti'nin artık başa çıkamadığı, askerî ve siyâsî Rus ve Avrupa baskısı karşısında, sırf varlığını korumak için yapmak zorunda kaldığı siyâsî, adlî, içtimâî ve medenî bir harekettir ki, esas meziyeti, cesaretli bir devlet hamlesi halinde ve tam zamanında yapılmış olmasıdır.⁸

Tanzimat Fermanı'yla getirilen en büyük yenilikler: Askerlik alanında, vatandaşlık hukuku alanında, ulaştırma alanında, Devlet idaresi alanında ve eğitim alanındadır. Tanzimat döneminde belki de en fazla önem verilen konu eğitimidir. Zorunlu ilköğretim uygulanmıştır. Okutulacak dersleri tespit ve kitaplarını hazırlamakla görevli Encümeni Daniş (Talim Terbiye Kurulu) oluşturulmuş, Merkteb-i Mülkiye ve Galatasaray Sultanisi açılmış, Daru'l-Fünun'da öğretmenlik için Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. 1869'da hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi en önemli eğitim faaliyetidir. 1876'da Kanun-i Esasî'nin kabulüyle ilk defa parlamenter hayat geçişine zemin hazırlanmıştır. Tarihimize 1. Meşrutiyet olarak geçen bu dönemde de iç ve dış siyasal olaylar devam etmiş, yenilikler ise 1877'den sonra "Duraklama Devri"ne girmiştir. Tanzimat Fermanı'yla başlamış olan siyasal, askerî ve sosyal alanlardaki batı tarzı yeniliklerin daha da billurlaşmış şekli islahattır.⁹

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın birinci yarısından itibaren Anadolu dışındaki topraklarını koruyamaz hale gelmiştir.¹⁰

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına Tanzimat veya yenilikler dönemi denilebilir. Bununla beraber yıkılma dönemi de denilebilir. Fakat hangi ad tercih edilirse edilsin kesin olan bir şey vardır ki, son yüzyılda

⁶ Yılmaz,(2001): 98.

⁷ Enver Ziya Karal,(1988): *Osmanlı Tarihi*, C.V, Ankara, TTK, 187.

⁸ Banarlı,(1971): 810.

⁹ Yılmaz,(2001): 118-133.

¹⁰ Yılmaz,(2001): 175.

Osmanlı Devleti medeniyet olarak tarif edilen gelişmelerin gerisinde kalmış ve bunun sonucu olarak da sürekli Avrupa'nın gelişmiş devletleri olan İngiltere, Fransa ve Avusturya ile Rusya'nın baskısı altında yaşamıştır.

Bütün bir XIX. yüzyıl yenilik hareketleri ve ıslahat çalışmalarıyla geçmiştir. Son yüzyıl da üç yönden gelen sürekli saldırılar karşısında kalmıştır. Birinci tehlike: Sömürgeci Avrupa devletlerinden gelen; ikinci tehlike: Osmanlının kendi tebası olan topluluklar (Rumlar, Arnavutlar, Bulgarlar ve Sırlar)dan gelen tehlikeler; üçüncüsü: Osmanlı tebası olan fakat Anadolu'da başlangıçtan beri Türklerle yaşayan gruplar (Ermeni ve Rumlar).

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıl başına kadar birinci tür tehlikeyle, 1804 yılından itibaren hem birinci hem ikinci tür tehlikeyle uğraşmak zorunda kaldı. XIX. yüzyılın son çeyreğinde bunlara üçüncü tür tehlike de eklendi.¹¹

Tanzimat İnkılâbı, XIX. Asrın 2. yarısından başlayarak, Türk edebiyâtında yeni bir devir açmış ve bu edebiyâta Avrupaî bir çehre vermeye başlamıştır. Fakat Türk edebiyâtının Avrupalılaşması, onun yaşayan edebiyât geleneklerinden tamamiyle sıyrılması manasında değildir.

Yeni edebiyâta divân devrinin birçok mirasları kuvvetle devam etmiştir. Bütün XIX. asır boyunca, yeni şairler yetişmesine rağmen divân edebiyâtının bu asırdaki hakim hayatı, asrın ilk yarısındadır. Ancak herhangi ileri bir hamle göstermemiştir. Bu asırda yine eski sözler tekrarlanmış; arada bir parlayışlar, hatta orijinal ışıldaşlar olmakla beraber; bunlar, asrın divân edebiyâtında hakiki bir aydınlık derecesi alamamıştır. Buna mukabil, divân söyleyişi, dil sadeliği ve nazım tekniği bakımından bir tekâmül göstermiştir. Bu asrın ilk yarısında, memleketin her tarafında çok sayıda divân şairi yetişmiştir. Fakat her asırda olduğu gibi, bu sayı çokluğu arasında, yaşamaya hak kazanacak, daha sonraya kalan isimler, ancak birkaç tanedir.¹²

¹¹ Yılmaz,(2001): 249-250.

¹² Banarlı,(1971): 829-832.

II. XIX. Asırda Diyarbakır

Bu şehrin bilinen en eski adı Âmida'dır. İslâm ordularının şehri almalarıyla Âmid olarak isimlendirilen kent Osmanlılar dönemiyle birlikte Kara Âmid veya Şehr-i Âmid olarak bilinmiştir. Bölgenin İslâm orduları tarafından fethedilmesiyle beraber daha çok Diyar-ı Bekir, şehir ve sancağa isim olmuştur. En son olarak bu kullanım Cumhuriyet'le birlikte Diyarbakır şeklindedir.

Diyarbakır 5000 yıllık tarihi bir yerleşim merkezidir. Diyarbakır iline bağlı Ergani ilçesinde bulunan dünyaca ünlü ilk yerleşim merkezi Çayönü Höyüğü'nde yakın zamanda yapılan kazılar ve elde edilen buluntulardan Diyarbakır tarihinin M.Ö.5000 yıllarına kadar uzandığı anlaşılmaktadır.

Yüzyıllar boyunca 26 medeniyete beşiklik etmiş olan Diyarbakır'da her devrin ayrı bir izini görmek mümkündür. M.Ö.3000 yıllarında Hurriler döneminden başlayarak Osmanlılara kadar uzanan yoğun bir tarihi olan Diyarbakır, tarih boyunca Güneydoğu Anadolu'nun ilim, kültür ve sanat merkezi olmuştur.¹³

M.Ö.3000 yıl önce bugün Mezopotamya / Elcezire denilen Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki bölgeye Subartu, buraya yerleşmiş savaşçı oymaklara da Subaru denildiği, Sümer-Akkadlar'dan kalma belgelerden anlaşılmaktadır. Diyarbakır'ı da içine alan Yukarı-Dicle bölgenin ilk uygar ahalisi Subarular'dan sayılan Hurriler'dir.¹⁴

Diyarbakır'da sırası ile Hurriler, Asurlular-Urartular (M.Ö.1260-653), İskitler (M.Ö. 653-625), Medler (M.Ö.625-550), Persler (550-331), Büyük İskender (331-323), Partlar (140 - 85) ve Sasaniler hüküm sürmüşlerdir. Diyarbakır tarihinde çok önemli bir dönem (M.Ö.69-M.S.395) Romalılar ile başlamıştır. Bu dönemden kalma çok sayıda eser vardır. En ünlüsü Diyarbakır surlarıdır. Diyarbakır surları

¹³ İlhan Akbulut,(1998): *Diyarbakır*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 9-12.

¹⁴ M.Şemseddin Günaltay,(1946): *Yakın Şark II* , *Anadolu*, Ankara, 263 vd.; M.Fahrettin Kırzioğlu,(1953) : *Kars Tarihi*, C.I, İstanbul, 27 vd.; Mithat Sertoğlu, *Dünya Tarihi*, 84; Türk Ansiklopedisi,(1971): “*Hurriler*”, C.XIX, MEB. Yayınları,388.

(M.S.345) yıllarında Roma İmparatoru II. Constantinus tarafından yaptırılmıştır. Romalılar'dan sonra sırası ile Bizanslılar, Müslüman Araplar, Emeviler, Abbasiler, Hamdaniler, Mervaniler bu yörede hüküm sürmüşlerdir.¹⁵

Bölgeye eğemen olan devlet ve beyliklerin: Bît-zamanî Krallığı (M.Ö.900-825), Mervaniler (M.S.984-1085), İnaloğulları (1097-1142), Nisanoğulları (1142-1183), Artukoğulları (1183-1332) ve Akkoyunlular (1401-1507)'in başkenti ve Osmanlılar'ın en büyük eyaletlerinden birinin merkezi olması; özellikle Mervaniler döneminde büyük bir kalkınma hareketine sahne olmuş, muhtelif bilim adamları, şair ve tabiplerin diyarı ve İslâm dünyasının önde gelen bilim ve edebiyât merkezlerinden biri durumuna gelen şehir için “Şehr-i nur”, “Belde-i ilm ü irfan” gibi deyimler kullanılmıştır.¹⁶

Diyarbakır tarihinde diğer önemli bir dönem 1085'te Müslüman Türkler'in, Selçuklular'ın yöreye hakim olmasıyla başlamıştır. Selçuklular, İnaloğulları, Artuklular, Eyyubiler, Anadolu Selçukluları, Timur Devleti, Akkoyunlular, Şah İsmail dönemi ve 1515'ten sonra Osmanlılar tarih sahnesine çıkmıştır. Bu dönemler içerisinde Artuklular'ın özel bir yeri vardır. Artuklular döneminde Diyarbakır en görkemli çağlarından birini yaşamıştır. Yedi Kardeş ve Evli Beden Burçları bu dönemde yapılmış, iç kaledeki Artuklu Sarayı devrin en önemli bilim ve sanat merkezi olmuştur. Bu dönemde “ıspat edilmemiş bilgi doğru ile yanlış arasındadır” diyecek kadar pozitif bilimlere inanmış el-Cezerî gibi bilimadamları yetişmiştir.

Artukoğullar döneminde Diyarbakır ve Silvan'da bilim ve edebiyât gelişmesini sürdürmüştür. Artuklu hükümdarı yaptıkları medreseler, köprüler, hastaneler, imaretler ve bunlara yaptıkları zengin vakıflar ile bilim ve sanatın korunmasında, gelişmesinde etkin olmuşlardır. Artukoğullar ile Eyyübiler zamanında şöhreti yaygın bir

¹⁵ Halil Değertekin, “*Dünden bugüne Diyarbakır ve Diyarbakır Surları*”.Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu,(2001): Ankara, Diyarbakır Tanıtma ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

¹⁶ Şevket Beysanoğlu, “*Türk Edebiyatı'nda Diyarbakır ve Diyarbakırlılar*”,Bütün yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu.

çok şair ve bilim adamı yetişmiştir. Amidli Abdulvahid (Ö.1160), Ebu'l-Fedail Ali (Ö.1207), Ebu'l-Hasan Seyfuddin Amidî (Ö.1233), İbnü'l-Ezrak (Ö.1176), Zehebî (Ö.1348) önde gelen isimlerdendir.

Akkoyunlular döneminde de Diyarbakır'dan ünlü şair ve bilim adamları yetişmiştir. Bunların en önde gelenleri İbrahim Gülşeni (Ö.1533), Halîfî (Ö.1485) ve Albardaklı Şeyh Ahmed'tir (Ö.1510).

Osmanlı döneminde de bu durum devam etmiştir. Âmidî (Ö.1574), Molla Çelebi (Ö.1655), Resmî (Ö.1666), Receb-i Âmidî (Ö.1680), Müderris Hacı Ragıb (Ö.1848) gibi yazar ve bilim adamları; Cemalî (Ö.1543), Şerifî (Ö.1544), Biatî (Ö.1591), Mesihî (Ö.1562), Ahmed Paşa (Ö.1586), Şöhretî (Ö.1605), Ümnî (Ö.1692), Emirî (Ö.1724), Şuhî (Ö.1737), Vâlî (Ö.1738), Hâmî (Ö.1747), Ahmed Mürşid (Ö.1761), Lebîb (Ö.1768), Refî (Ö.1816), Hamid (Ö.1829), Azmî (Ö.1831), Osman Nurî Paşa (Ö.1856), Sırrî Hanım (Ö. 1877), Şaban Kâmî (Ö.1884), Said Paşa (Ö.1891) adlı şair ve yazarlar ilk akla gelen isimlerdendir. Daha sonra yetişmiş şair ve yazarların başında Ziya Gökalp (Ö.1924), Ali Emirî (Ö.1924), Süleyman Nazif (Ö.1927), Faik Ali Ozansoy (Ö.1950) gelir.

Şevket Beysanoğlu, dört ciltten oluşan “Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları” adlı eserinde 668 fikir ve sanat adamının yer aldığını, bunlardan 258'inin şair, 171'inin yazar, 193'ünün bilim adamı; 46'sının hattat, ressam, bestekâr vs. olduklarını söylerken; şair, yazar ve bilim adamlarının 62'sinin Osmanlı döneminden önce, 246'sının Osmanlı döneminde, 360'ının da Cumhuriyet döneminde yaşamış ve yaşamakta olduklarını, yazdıkları eserlerin toplamının da 1984 olduğunu söyler.¹⁷

Diyarbakır tarih boyunca kültür ve sanat hayatımıza güçlü bir şekilde ağırlığını koymuş şehirlerimizden biridir. Ortaya koymuş oldukları eserlerle haklı bir şöhretin sahibi olmuş birçok ilim adamı, sanatkâr ve edebiyâtçıların herbiri güç ve iktidar sahipleridir. Sayılamayacak kadar gönül adamına ev sahipliği yapan bu şehir, tasavvuf sahasında da önemini her zaman koruyabilmeyi başarmış bir

¹⁷ Beysanoğlu, “*Türk Edebiyatında Diyarbakır ve Diyarbakırlılar*”, Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır.

merkez şehir olmuştur. Tasavvuf ve tarikat tarihi içerisinde değerlendirilmelerinin dışında kalamayacak bir aksiyonun da öncülüğünü üstlenebilmiş olan Diyarbakır, çok sayıda tarikat dergahı ve adamına da mekân olmuştur. Kurduğu tarikata kendi ismini vermiş, tarikatı çok geniş bir alana yayılmış olan İbrahim Gülşenî (Ö.1533) ve on binlerce müridân topluluğuyla Aziz Mahmud Urmevî (Ö.1638-39) bu şehirden beslenmiş meşâyih tendir.¹⁸

Osmanlı Dönemi Diyarbakır'ının tasavvufî kültüründe Nakşibendîlik, Kâdirîlik, Rifâîlik ve Gülşenîlik gibi belli başlı tarikatların yanında daha başka birçok tarikatında varlığı değişik kaynaklarla ortaya konulmaktadır.¹⁹ Ömer Lütfî Barkan, Kanunî döneminde 57 tekkenin varlığına işaret eder.²⁰ Ancak 19. Yüzyılın ikinci yarısında hizmet vermiş olan tekkelerin sayısı ve isimleri hakkında muhtelif kaynaklardan edindiğimiz bilgiler vardır. Bu konudaki en net kaynaklardan biri Salnâmeler'dir. Diyarbakır Salnâmeleri'nde²¹(1869-1905) tekke sayısı şöyledir: Vilâyet dahilinde 5 tekke bulunmakta iken²² Vâli İsmail Hakkı Paşa zamanında (1875) 2 adet tekke daha yapılarak toplam 7 adete ulaşılmıştır.²³ 1876²⁴ ve 1877 Salnâmelerinde 7 adet tekke²⁵; 1883-1884'de 5 adet tekke²⁶; 1885'te tekrar 7 adet tekke²⁷; 1901-1902'de 6 adet tekke ve 1903-1904 aynı şekilde 6 adet tekke.²⁸

¹⁸ M.Sait Mermutlu,(13 Nisan 2010): “Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Kâdirîlik ve Rifâîlik, Nebiler”, Sahabiler Kenti Sempozyumu, Diyarbakır.

¹⁹ Beysanoğlu,(1990): *Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi*, C.II, Ankara,185.

²⁰ Ömer Lütfî Barkan,(1942): *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Vakıflar Dergisi, S.2, 301.

²¹ Diyarbakır Salnâmeleri,(1286-1323/1869-1905), İstanbul, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi.

²² Diyarbakır Salnâmeleri, C.II, 75.

²³ Salnâme, 12/244.

²⁴ a.g.e., 378.

²⁵ a.g.e., C.III, 111.

²⁶ a.g.e., 222.

²⁷ a.g.e., 314.

²⁸ a.g.e., 301-302.

İbrahim Yılmazçelik²⁹ 1790-1840 yılları arasında Diyarbakır'daki tekke ve zaviyelerden bahsederken şu isimleri zikreder: Balıklıgöl Zaviyesi, Örfizâde Tekkesi, İbrahimoğlu Tekkesi ve Gülşenî Tekkesi

Bu bölgede yaşamış bütün medeniyetler, surlar, camiler, kümbetler tipik mimari yapılar, evler ve bunların senteziyle olmuş bir kültürel miras bırakmışlardır. Bu miras sadece Türk- İslâm medeniyeti'nin değil, ilk çağdan günümüze birçok medeniyetin, çeşitli ırk, dil ve etnik özelliğın bir sentezidir.³⁰

Diyarbakır'ın, Anadolu'nun kültür ve medeniyet tarihindeki bu önemli yeri zaman zaman nisbeten gerilemiş, bazı dönemlerde ise üst düzeye çıkmıştır. Örneğın Artukoğulları döneminde halk kültürünün önemli bir dalını oluşturan el sanatlarının çok ileri düzeyde olduğunu görmekteyiz. Yine bu dönemde bu şehirde bazı kaynaklara göre bir milyon kırkbin, bazılarına göre ise, yüz kırk bin ciltlik muazzam bir kütüphanenin varlığı, bilim ve kültür düzeyinin ne kadar yüksek olduğuna bir başka göstergedir.³¹

Diyarbakır, tarihi dönemler içerisinde idarî yönden olduğu kadar, ekonomik yönden de oldukça önemli bir merkez olmuştur. Anadolu'da doğu-batı, kuzey-güney kervân yollarının kesiştiği bir noktada olan Diyarbakır, kervân yollarıyla temin edilen ticaret hayatında çok önemli bir yere sahipti. Öte yandan Hint ve İran mallarını doğudan getiren kervanlar da Diyarbakır'dan geçmekteydi. Bunlardan Diyarbakır-Urfa-Halep-Musul Bağdat yolları orta çağ boyunca önemini koruyan kervan yolları olmuştur.

İslâm hâkimiyetine geçtikten sonraki dönemde, Diyarbakır'ın ilim ve fikir hayatında da büyük bir canlanma görülmüştür. Bu dönemde şehirde İslâmî ilimlerin okutulduğu medreseler (Mesûdîye-Zinciriye) yapılmış ve bu bölgeden çok şöhretli kişiler yetişmiştir.³² Bu isimlerin

²⁹ İbrahim Yılmazçelik,(1995): XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, Ankara, TTK, 378.

³⁰ Değertekin, “Dünden Bugüne Diyarbakır ve Diyarbakır Surlarının Onarımı”, Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu

³¹ Beysanoğlu,(1992): *Kültürümüzde Diyarbakır*, Ankara, Ziya Gökalp Yayınları.

³² İbrahim Yılmazçelik,(1995): 6.

dışında ayrıca Ali Paşa Medresesi, Muslihiddin Larî Medresesi'ni de sayabiliriz.

XIX. Yüzyıla gelinceye kadarki geçen süre içerisinde, Diyarbakır'ın ilk dönemlerde ki kadar olmasa bile yine de önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Buraya tayin edilen valiler pek çok dinî ve sosyal yapılar inşa ettirmişlerdir. Osmanlılar döneminde bu derece önem verilen ve imar edilen Diyarbakır şehri, kültür bakımından da önemli bir merkez olmuştur.³³Ayrıca Bu şehirde görev yapan bazı paşalar da eserler ortaya koymuşlar, bunları genelde cami ve kütüphane olarak görmekle birlikte şehrin surlarını onaranları da ilâve edebiliriz.

Diyarbakır şehrinin ticari yollar üzerindeki önemi de büyüktür. Özellikle Bağdat-Diyarbakır yolunun oldukça işlek olduğu ve XIX. Yüzyılın sonuna kadar önemini koruduğu görülür. Ayrıca bölgenin madenler açısından zenginliği, şehrin ticari hayatına da yansımıştır. Aynı dönemde, Diyarbakır'ın önemli bir ticaret merkezi olmasının yanı sıra aynı zamanda önemli bir askeri merkezdir. Ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir yere sahiptir.³⁴

³³ Yılmazçelik,(1995): 9.

³⁴ Yılmazçelik,(1995): 14-16.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED ŞABAN KÂMÎ'NİN HAYATI,
TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

I. HAYATI

Muhammed Şabân Kâmî³⁵,nin Diyarbakırlı olduğu hakkında bütün kaynaklar müttefiktirler.³⁶ İbnülemin, doğum tarihini 15 Şaban 1220/1805 olarak belirtir.³⁷ Kâmî de bu konuyla ilgili olarak bir beytinde:

Dirîğâ sinn ü sâlim oldu

Göñül gâflet bisâtında yan atmış (Mn 28)

Aynı zamanda Divân'ın tab' tarihi olan H.1280 yılında 60 yaşında olduğunu ifade ederek, İbnülemin'in verdiği tarihi doğrular. Babasının Hoca Ahmed isminde memleketin veli zatlarından olduğunu söyleyen Ali Emirî, onun da babasının Şeyh Mahmud (Haskefi-Hasankeyfi) olduğunu ifade eder.³⁸ Annesinin de 1210 yılında vefat eden Diyarbakır âlimlerinden Gönclü-(Cönklü)³⁹-zâde Abdurrahman Efendi'nin kızı

³⁵Kâmî-i Âmidî hakkında ayrıca bak. (M.Sait Mermutlu,(2001): *Muhammed Şaban Kâmî-i Âmidî'nin Eserleri*, e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, Sayı: VI, Kasım,76)

³⁶ Ali Emirî, *Esâmi-i Şu'arâ-yı Âmid*, Millet Kütüphanesi, Tarih 781/1, 86/42b; Bağdatlı İsmail Paşa,(1951- 55): *Esmâu'l Müellifîn*, C.I, İstanbul, 346; Mehmed Süreyya,(1311): *Sicill-i Osmânî*, C.II, İstanbul; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, (1969): *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul, 782-83; Fatin Efendi,(1271): *Tezkire-i Hatimetü'l-Eş'ar*, İstihkâm Alayları Litoğrafya Destgâhı, 352; Bursalı Mehmed Tahir,(1333): *Osmanlı Müellifleri*, C.I, İstanbul, 339.

³⁷ İbnülemin,(1969): 782.

³⁸ Emirî,(1328): *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, C.I, Dersaadet Matbuâ-yı Âmidî, 309.

³⁹ Cönklü, eski bir sülaledir. H.200 civarında, başlangıçta bu isimle şöhret bulan Cönklü İbn. Halil İbn. Abdullah el-İclî isimli bir şahıstır. Bu aileden 600 seneyi aşkın bir zaman içinde pek çok âlim, fazıl ve makam sahibi yetişmiştir. Sonunda Halil b. Abdullah 744'de vefat etmiştir. Oğlu Muhammed de fazıl ve fakihtir. İşte bunların silsilesinden ve memleketin âlimlerinden Abdurrahman Efendi 1210

diye bahseden Ali Emirî, Kâmî'nin hanımı hakkında bilgi verirken şu ifadeyi kullanır: “pîr-i tarîkat-ı aliyye İbrahim Gülşenî ibn. Şeyh Muhammed Âmidî sülalesindedir”.⁴⁰

Ali Emirî, Kâmî'nin Hayâlî (1849/1887) isminde bir oğlundan ve kardeşinin oğullarından Abdulfettah Fethî ve Abdulkerîm Abdî Efendilerden bahseder.⁴¹ İbnülemin, “*Son Asır Türk Şairleri*” adlı eserinde Kâmî hakkında ayrıca şu bilgileri bize aktarır: “Kur’ân-ı Kerîm’i ezberleyip, memleketin tanınmış ilim adamlarından tahsilini tamamladıktan sonra, Ulu Camii bitişiğindeki Sarı Abdurrahman Paşa Kütüphanesi’nde ders vermeye başladı. Öğrencilerinden bir kısmının askere alınması üzerine İstanbul’a gitti. Arzusuna uygun emir çıkartarak Diyarbakır’a döndü. Fakat ordu komutanı Hafız Paşa, öğrencileri askere almada ısrar edince gücendi. 1254’te (1838) Mısır’a gitti. Orada Mehmed Ali ve İbrahim Paşalardan himaye gördü, kendisine maaş bağlandı. Mısır’da Rifâî tarikatı şeyhlerinden İbrahim el-Bâcûrî 1263 (1847)’ye intisap etti. Sonra Hacca giderek İstanbul’a döndü. Oradan Diyarbakır’a geldi. Yaptığı büyük evin bir kısmını tekke haline getirerek Rifâî tarikatını yaymaya başladı. 1266 (1850) yılında Irak’a gitti. Kerkük’te Şeyh Abdurrahman-ı Talabânî 1274 (1858)’den Kâdirî tarikatını aldı, halife oldu. 1270’te(1854) çıkan Rus harbinde Erzurum ve Kars taraflarında harbe iştirak etti. Harp bitince Diyarbakır’a döndü. Sonra tekrar İstanbul’a gelip beş sene kaldı, nihâyet memleketine dönüp oraya yerleşti.⁴² Hayatının geri kalan kısmını tekke haline getirdiği evinde geçirmiştir.

Ali Emirî, “*Esâmî-i Şu‘arâ-yı Âmid*”de Kâmî’den “Üstad-ı ekremimiz, ilm ü irfân ü kemâlât ile mevsûf-i vücud ve sehâ vü kerem ile nâdirü’l-emsâl ve ma‘rufdur (ilim, irfan ve kemâlât ile vasıflanmış, cömertlik ve ikrâmda eşine az rastlanır biri olduğu)”⁴³ diye bahsederken,

senesinde Diyarbakır’da vefat etmiş, iki kızı ve bir Muhammed Emin kalmıştır.((Emirî,(1328) : 309 Dipnottan naklen)).

⁴⁰ Emirî,(1328): 309.

⁴¹ Emirî, Tarih 781/1, 86/42b.

⁴² İbnülemin,(1969): 782.

⁴³ Emirî, Tarih,781/1, 86/42b.

Bursalı Mehmed Tahir de “*Osmanlı Müellifleri*”nde onun için “efâdıdan zû-fünûn (en faziletli âlimlerden çeşitli ilim ve fenlere vakıf) bir zat”⁴⁴ ifadesini kullanır.

“Refik” takma adıyla bazı şiirlere de imza attığını⁴⁵ yine Emirî’den öğrendiğimiz Şaban Kâmî’den Şevket Beysanoğlu “Herşeyden evvel şöhretli bir ilim adamı idi. Diyarbakır’da yetişen bir çok fikir ve sanat erbabı ilk feyizlerini kendisinden almışlardır. Arap ve Acem dil ve edebiyâtına vakıf olan zatın her iki dilde de manzum eserleri vardır”⁴⁶ diyerek söz etmiştir. Çeşitli ilimlere vakıf olan Şaban Kâmî’nin ayrıca hat ve mûsikî ilimlerine de meyli vardır⁴⁷.

Kâmî hakkında bilgi veren kaynaklar O’nun Diyarbakır’da vefat ettiği hususunda hemfikirdirler. Ancak vefat tarihi hakkında gerek Bağdatlı İsmail Paşa ve gerekse Mehmed Süreyya yanlış tarih vermişlerdir⁴⁸. Kâmî’nin vefat tarihini İbnülemin ve Bursalı Mehmed Tahir 1301 (1884) olarak bildirirler⁴⁹ ki; doğru tarih de budur.

II. ŞAHSİYETİ

A. DİNÎ VE TASAVVUFÎ YÖNÜ

Muhammed Şaban Kâmî, daha çocuk yaşlarda tasavvufî bir çevreyle tanışmış, sonraki yıllarda tarikata girmiş ve tarikat halifeliğini üstlenmiştir. Kâmî’nin bu özelliği, bütün mutasavvıflar gibi, hayatına

⁴⁴ Bursalı,(1333): C.I, 339.

⁴⁵ "Refik"Muhammed Şaban'ın şiirlerinde kullandığı ilk mahlasıdır; Daha sonra kullandığı ve daha çok şöhret olduğu mahlas "Kâmî"dir. Divânı’nda da Şaban Kâmî olarak kullanmıştır. Ali Emirî bu konuda şunları ifade eder: “Refik, Üstâd-ı ekremimiz Hâfız Mehmed Şa’bân Kâmî Efendi Hazretleri ‘unvân-ı cevânilerinde ittihâz buyurdıkları mahlasdır. Yirmi beş yaşında yani 1245 senesine kadar bu mahlas ile inşâd-ı âsâr ederek muahharan Kâmî mahlas-ı âlîsi intihâb buyurmuşlar idi.” (Emirî,(1328): 409)

⁴⁶ Beysanoğlu,(1957-1960): *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, C.II, İstanbul, Diyarbakır’ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayını, 41.

⁴⁷ "Hattatlığı ve Musikişinaslığı" Bölümlerinde bilgi verilmiştir.

⁴⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*’de “Evahir-i asr-ı Sultan Abdülmecid Hanîde irtihal etti” ifadesiyle ve *Esmâu’-l Müellifin*’de Bağdatlı İsmail Paşa vefat tarihini H.1201 göstererek yanlış yorumlar yapmışlardır.

⁴⁹ İbnülemin,(1969): 782; Bursalı,(1333): I, 339.

yansıdığı ve şairliğini de etkilemiştir. Bu yüzden Divân'da yer alan şiirlerinin önemli bir kısmı tasavvufî muhteva taşır.

1. Dinî Yönü

Divân edebiyatında din ve tasavvufun etkisi ile “dünya görüşü” ve “hayat anlayışı” dünyanın geçici ve fânî olduğu üzerinedir. Bu geçici nimetlere aldanıp da esas (bâkî) âlemi ihmal etmemek ve bu âlemin ancak bâkî âlem için bir hazırlık yurdu olabileceği düşüncesi edebiyâtımızı da etkileyen din kaynaklı ve tasavvufî bir hayat görüşüdür. Kâmî de hem mutasavvıf hem de Divân şairi kimliğiyle bu temayüle katılır:

Gerçi bir zevki olursa 'ıyş-i dehriñ Kāmiyā

Nice yüzden var gumūmu ittikā lāzım saña (G 8/7)

Medh-i ciḥāne 'ākıl isen itme iltifāt

Seng-i cefā-yı ta'ne dayan söylerim saña (G 13/3)

Dehriñ gumūm u zevkine aldanma Kāmī gel

Hep ḥud'asın yegān yegān söylerim saña (G 13/5)

Nev- 'arūs-i dehre aldanma nice dāmādı var

Göstürür dūşizelik rengīn-edā zīnetlenür (G 47/5)

Dünyanın ancak bir misafirhâne olabileceğini ve asla onun nimetlerine iltifat edilemeyeceği konusu şu iki beyitte dile getirilir:

Bu misāfirḥāne dünyāniñ yañaşma ḥ'ānına

Hürmet eyler ibtidā şoñra kıyar mihmānına

Geh şehi bende ider geh bendeyi ol şâh ider

Vâle kaldım nü-h-sipihriñ kec-rev devrânına (G 154/1-2)

Kâmî, zamane dostluklarının da çıkar ilişkilerine dönüştüğünü belirterek, bu dostluklara güven olunamayacağını birçok beyitte ifade eder:

Şimdi teşhîr itmeğe ebnâ-yı ‘aşrı Kâmiyâ

Sihr ü efsûn istemez illâ ki zencîrli zehab (G 22/5)

Çıkmaz başa ol kimseleriñ mihr ü vefâsı

Olursa eğer dostluğu dünyalığa ‘illet (G 28/4)

Biñ ma ‘rifetiñ bir pula ey Kâmî alınmaz

Bakmaz yüzüne kimse seniñ olmasa devlet (G 28/5)

Meşrebi ebnâ-yı ‘aşrın hep nifâk-âmîzdir

Harf be harf yazdıkları inhâ ile mahzar galağ (G 89/4)

Bakma güft ü gûsuna hüssâd-ı ‘aşriñ Kâmiyâ

İltifât itmez gâzanfer eylese biñ seg gülü (G 132/7)

Bir kimse eğer dostluk iderse bu zamânda

Beyhûde değil hâşılı ‘illet var içinde (G 149/3)

Dīde-i 'ibretle baqđım mebhāş-ı āsāyiş
İ'tibār olmaz imiş şimdi cihānda şāğlama (G 150/3)

'Aşr-ı ebnāmız ne deñlü eylese 'arz-ı hülüş
El-ħazer aldanma Kāmī 'ahdine bel bağlama (G 150/5)

Eylemişler ğālibā resm-i vefāya tevbeler
İttifāk üzre bu 'asrīñ Kāmiyā nev-resleri (G 165/10)

Sünnî âkideye inanan bir Müslüman olan Şaban Kâmî, özellikle Münâcâtı'nda Allah'a olan tahkiki imânını en açık ve net bir şekilde ortaya koyan beyitler yazmıştır:

İlāhī Hayy u Kayyūm u Ebed'sin
Daħī şānī bulunmaz bir Ahad'sin (Mn 9)

İlāhī sensin ol ma'būd-ı bi'l-Ĥak
Vücūd-ı vācibiñ mevcūd-i muṭlak (Mn 11)

İlāhī sensin ol Ĥallāk u Rezzāk
Ĥamū hükmüñledir taḫsīm-i erzāk (Mn 14)

Şerīk ü hem nazīriñ yok müşīriñ
Ki ancak var Resülünden beşīriñ (Mn 17)

Hazret-i Muhammed'in hak Peygamber olduğu ve Kur'ân'ın O'na indirildiğini konu alan beyitler:

Muhammed Muştafâ Sulţân-ı rehber

Anı kıldıñ bizim 'çün hak Peygamber (Mn 18)

Aña inzâl idüb Kur'an-ı zî-şân

Bize hil'at virildi nūr-i imān (Mn 21)

Ve Divân'da yer alan yedi adet Na't, Allah'ın Habîbi ve Peygamberi'ne duyulan sevgi, saygı, aynı zamanda bağlılığın ifadeleridir.

İlk üç halifeden başka Hazret-i Ali'yi konu alan iki ayrı Medhiye ve yine onun torunları olan Hazret-i Hasan ve Hüseyin le ilgili Mersiyeler, şâirin Âl-i Abâ'ya olan özel mahabbetinin bir işareti olsa gerektir.

Dinine bağlı samimi bir Müslüman olan Kâmî'nin ahlâkî görüşlerini yansıtan şiirleri dinî temellidir. Cömertlik, izzet, tevâzu, hoşgörü, adâlet ve fazilet gibi ahlâkın müspet unsurlarıyla; ayıplama, riyâ, kıl ü kâl, şerr, hased, ğaflet, edepsizlik, hile-aldatma, incitme, hata, kibir, iftirâ, haksızlık, sövgü, kınama, hırs-tama, benlik gibi menfî unsurları, divân edebiyâtının özellikleriyle birlikte, tasavvufî boyutuyla mezc ederek hikemî anlayışın özelliklerini ortaya koyan Kâmî, çoğu zaman bir eğitimci ve öğretici kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır:

'İzzet al 'uzletde cānā giç kamū bî-gāneden

Olasın 'aşk-ı hakikat 'āleminde āşinā (G 1/5)

Mihr-i cūduñ herkese tab' eyleme nā-be-maḥal

El kiri yüz çaresi çalur elinde mā-ḥışal (G 109/1)

Eyleşme gönül her ne ki dirler ānı hoşgör

Döndürme yüzüñ Kāmī şaķın seng ü mederden (G 125/7)

Özgeden görme kúşur ‘aybıña señ eyle nigāh

Da ‘vī-yi benlik ile düşme ‘ināde her gāh (TB 11/II)

Yaşamış olduğu asrın etkileriyle, şiiirlerinde zaman zaman toplumsal hayatta gözlenen bozuk gidiş ve çökmeye yüz tutmuş olan ahlākî yapının yansımalarını görmek mümkündür. Bu sebeple yazmış olduğu şiiirleri daha çok hikmet-âmizdir:

Her dilbere dil verme ki āfet var içinde

Her dergehe gel varma haķāret var içinde

Beyhūde ider hātır-ı aħbābı şikeste

Ol bir suħanıñ hayli zerāfet var içinde

Bir kimse eğer dostluk iderse bu zamānda

Beyhūde deęil hāşılı ‘illet var içinde

Her şeye mezelletle şaķın olma heves-kār

Her kāle dehen açma hacālet var içinde

Her zāhid-i huşkuñ sözini eyleme işgā

Zan itme şaķın Kāmī kerāmet var içinde (G 149/1-5)

Divân'ının birçok yerinde ve diğer eserlerinden edindiğimiz bilgiler, Kâmî'nin ehl-i sünnete sımsıkı bağlı, bir mü'min olduğunu gösterir. Hânefi mezhebi ve onun kurucusu olan İmâm-ı Azam'ı özel bir medhiyede överken, kendisinin de bu mezhebin bir müntesibi olduğunu şu beyitte dile getirir:

Gîce ru'yâda kamû 'ilm ü ma'ârifde baña

H'âce-i nükte-verân oldu İmâm-ı A'zam (M 8/11)

İmânın esaslarından olan kaza-kader⁵⁰ konusu, beşerî irâde yerine Allah'ın irâdesini ikâme eden “Cebriyye” (fatalizm) ile, insan irâdesinin bağımsızlığını savunan “Kaderiyye” görüşünü doğurmuştur. Bu ilk görüşü destekleyen âyetlerde; *Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz*⁵¹, *Mamañih Allah dilemeyince dilemezsiniz. Yegâne âlim, hâkim Allah'tır. O dilediğini rahmetine koyar*⁵². *Allah dilemeyince düşünemezler...*⁵³. *Allah dileseydi, elbet hepinizi tek bir ümmet yapardı velakin O dilediğine dalalet, dilediğine hidâyet verir*⁵⁴ *İnsan gücünün Allah'ın irâdesine bağlı olduğu*⁵⁵ *Bir şeyi dilediği zaman onun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen olur*⁵⁶. vb⁵⁷. Allah'ın irâdesi önplana çıkar.

Kâmî'yi de etkisi altına alan görüş, Cebriyye'nin savunduğu görüştür. *Yaratılıştan önce, ezel defterinde kayıtlı bulunan alınyazısı*⁵⁸ nı

⁵⁰ Kaza ve kader konusu için bkz., B. D. Mac Donald,(1993): “Kader”, İA., C.VI, MEB.Yayımları, 441-446.

⁵¹ Bakara, 2/253.

⁵² İnsan, 76/30.

⁵³ Müddesir, 74/56.

⁵⁴ Nahl, 16/93.

⁵⁵ Kehf, 18/39.

⁵⁶ Yâsin, 36/82.

⁵⁷ Ayrıca bkz.: 10/107-11/105-11/106-11/107-11/34-13/10-13/11-2/185-2/253-22/14-22/15-22/16-28/4-28/5-28/63/ 108- 3/176- 33/17- 33/33- 36/20-36/21-36/22-36/23-36/24-39/37-39/4-4/27-4/28-5/1-5/41-5/49-5/6-51/56-51/57-6/

125-74/31-85/12-85/13-85/14-85/15-85/16

⁵⁸ Hadîd, 57/22.

değiştirme imkânından yoksun olan beşer, her şeyi kabul etmek zorundadır:

Āşinālık eyleyen taqdīre tedbīr eylemez

Maqşadın āyīne-i ‘ālemde taşvīr eylemez

Rāzı ol her ne gelürse cānib-i Hāk’dan saña

Kılk-i kudret yazdıgın bir kimse tağyīr eylemez (G 78/1, 2)

İdemez kimse girībān-ı hayāt-ı ‘ömrünü

Pençe-i şīr-i kazā-yı çerh-i mīnādan halaş (G 87/3)

Bir vasıta beytinde, rızık için kaygılanmamayı, çünkü rızıkın da Allah’ın irâdesiyle verildiğine işaret edilir:

*Rızık için çekme gamı **naħnu kasemnā**⁵⁹yı gözet*

Kula i ‘lāne ne hacet der-i Mevlā’yı gözet (TB 11/I)

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğin “akıl” olması gerçeğinden hareketle, beşerî sorumluluğun ifadesi olan “ahlakî davranışlar” kişinin kendi irâdesi altında gelişme gösterir. Yani bu davranışlardan sorumlu olan, sadece davranışı ortaya koyandır. İnsan, iyi-kötü, günah-sevâp gibi ortaya çıkan bütün davranışlarından başkasını değil, ancak kendisini sorumlu tutabilir.

Kader konusunda fatalist görüşü benimseyen Kâmî, ahlakî sorumluluklar çerçevesinde cüz’-i irâdeyi savunur. Ortaya konulan bu

⁵⁹ Zuhruf/32: “Rabbinin rahmetini onlar mı taksim edip paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz taksim ettik; birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık; Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha iyidir.”

tavır tamamen ehl-i sünnet görüşünü yansıtmaktadır “*Biz ona doğru ve eğriyi göstermedik mi*” (Beled 90/10), “*Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür*” (Nisa 4/123) âyetleri de kişiyi kendi davranışlarından sorumlu tutar.

Özgeden görme kuşur ‘aybına sen eyle nigâh

Da ‘vî-yi benlik ile düşme ‘inâde her gâh (TB 11/II)

Divân’ının incelenmesi, Kâmî’nin inanç ve samimiliğini ortaya koyar. Zaman zaman kötü huy, alışkanlık ve çirkin davranışları irdeleyen; kimi beyitlerde bunları değiştirmeyi öğütleyen; kendi ayıp ve kusurlarını sakınmadan dillendiren Kâmî, bazan da daha ileri giderek kendini bile levm etmekten kaçınmayarak, temelde bu cüz’-i irâdenin sözcülüğünü üstlenir ve kendi ihtiyarıyla ortaya koymuş olduğu hal ve davranışlardan kendini sorumlu tutar

‘İbâdet itmedim hiç saña lâyıķ

Kuşurum mücrimîne cümle fâik (Mn 27)

Muķırr u mu ‘terif hep cürm ü ‘işıyânım huzûrunda (Mr 121)

Kamû akvâl u ahvâlım rızâya hep muhâlifdir

Saña lâyıķ ‘ibâdet itmedim ben bilürem aşlâ (Mr 123)

Başımdan aşdı emvâc-ı bihâr-ı zenb ü ‘işıyânım (N 4/2)

Terâzüya sığışmaz zenb-i ‘işıyânım kıyâmetde (N 5/4)

Günâhım hâdden efzûndur (N 7/5)

Cürm ile âlûde-i çirk-âb-ı dâmen olmuşam (G 30/2)

Ben esîr-i tırra-ı nefîs-i hevâyım el-ğiyās

Şermsâr-ı sū-i a 'mâl-ı ridâyım el-ğiyās (G 30/1)

Kimi beyitlerde “Kâmî-i kemter, Kâmî-i mücrîm” gibi terkipler, aynı zamanda şâirin melâmî yönünün bir tezâhürüdür. Az çok bütün tarikatlarda var olan melâmet fikrinin, bütün şiirleri ele alınıp incelendiğinde Kâmî'nin de şahsiyetinin önemli bir bölümünü oluşturduğuna şahit olabiliriz. Melâmîlik'in başlıca esasları onun şiirlerinin önemli bir kısmına da hakimdir. Yaratıcıya mutlak teslimiyetin ifadesi olan kaza-kadere bağlılık mutlaktır. Muhtelif beyitlerde: (G 56/10, 86/5, 87/3, 116/4, 125/6,137/5, 139/3) dile getirilen kaza-kader, ayrıca bir gazelin konusunu oluşturmuştur:

Âşinâlık eyleyen taqdîre tedbîr eylemez

Maqşadıñ âyîne-i 'âlemde taşvîr eylemez

Râzî ol her ne gelürse cânib-i Hâk'dan saña

Kılk-i kudret yazdığın bir kimse tağyîr eylemez

Gerçi tedbîriñ zuhûr eylerse 'aksi çekme ğam

Koşma ardınca anıñ Mevlâ ki taqdîr eylemez

Cevher-i ihlâşdan zâğ almasa tîğ-i derûn

Bâzuvân-ı himmet-i rûz ile te'şîr eylemez

Âşinâ-yı mahrem-i feyz-i tevekkül maqşadıñ

Levhâ-ı endîşe-i fikrinde taşvîr eylemez

Nükte-dân-ı şâhid-i hikmet-fünûn-i 'işveyi

'Ârif-i âyât-ı 'aşk bulmazsa tefsîr eylemez

Kâr-gâh-ı şan 'at-ı Hâk'dan biter her bir umûr

Kâmiyâ fikr ü elem ta 'siri teysîr eylemez (G 78/1, 2, 3, 5, 7)

Şerîâtın bütün kurallarına kayıtsız şartsız bağlılığıyla bilinen şâirin, tevekkül ve kanaata dair fikirleri de melâmîliğin anlayışını ortaya koyar:

Çeşm-i nigehiñ süzdü o şehbâz-ı mahabbet

Gösterdi melâhat

Murg-i dilimiz Hâzret-i Allah'a emânet

Tedbîre ne hacet (G 26/1)

Dünya hayatında huzur ve emâneti elde etmenin tek çâresi, Allah'a tevekkül edip teslim olmaktır:

Keştî-i tevekkülde açub yelken-i teslîm

Kâmî bu fenâ yemmede bu rahât saña mahşûş (G 86/5)

Âdâp, erkân, âyin, kıyafet vs. Melâmîlik âdâbından değildir. Kâmî de bir beytinde Allah'ın dostluğunun hiçbir şeye ihtiyaç bırakmayacağını söyler:

Fakrı fahr eyler gönül göstürmez aşlā ihtiyāc

Şāh-ı istiğnā-yı ‘aşkam neylerem ben taht u tāc (G 33/1)

Şu beyitlerde Allah’tan başkasına ihtiyaç duymayıp, sadece O’nun aşkıyla hem-hal olanın âleme hükmedebileceği vurgulanır;

Tāir-i dil Kāmiyā ‘uzlet-nişin-i ‘aşk ile

Āşiyān-ı Kāf’da istiğnā şatar ‘ankālara (G 138/7)

Pādişāh-ı mülk-i istiğnā-yı ‘aşkam ehl-i dil

Baş eğer fermānıma öyle girer dīvānıma (G 141/3)

“Virāne âlem” dünyaya mahsus bir ifade olarak Kāmî’nin şiirlerinde kullanılır. Lüzumu anında ihtiyaç ve merciini iyi saptayıp, yegâne kapı olan Yaratıcı’ya müracaat etmekle gerçek âleme engel duran şu dünyaya meydan okunabilir. Bu müracaatta istenen şartın, mâsivâdan tamamen arındırılmış pāk ve saf bir gönül evine sahip olmaktan geçtiğini bilmek gerekir:

Kāmiyā dil-hānesin itdim nedāmetle ‘imār

Künc-i istiğnāde giçdiñ ‘ālem-i vīrāneden (G 128/5)

İrādeyi ortadan kaldırmak anlamındaki rızâ, tevekkül ve sabrı bütünüleyen ruhî bir mertebedir. Allah’ın kazasına rızâ göstermek, her halükârda ondan râzı olmaktır.

Rāzı ol her ne gelirse cānib-i Hāk’dan saña

Kılk-i kudret yazdığın bir kimse tağyīr eylemez (G 78/2)

Ger neşve-i şahbâ-yı felek olsa humârı

Teslîm-i rızâyız bilüriz cām-ı kaderden (G 125/6)

İslâmî vasıflardan olan ihlas, salih amelle birlikte, imânın devamı olup, samimi ve temiz bir gönlün halidir. Melâmîler, işte bu halin en olgununu hayatlarına geçirip yaşatmaya çalışırlar. Bir beyitte, ihlasla bütünleşen destek ve emellerin tahakuku anlatılır:

Siperiñ her ne kadar saht kılursa a'dâ

Tîğ-i ihlâşım anı Kâmî keser çok sürmez (G 76/7)

Bir diğer kalp temizliğiyle alakalı vasıf olan sıdk (doğruluk) ve ihlas, sabırla birleşerek Hakk'a vasıl olmanın en kestirme yollarından birisini oluşturur. Kalem gibi dosdoğru olmayı öğütleyen Kâmî, adeta yâr ile dostluk kurmanın formülünü sunar bizlere:

İstersen enîs olmağı yârân ile Kâmî

Şıdk-ı dil ile doğru reviş ol kalem-âsâ (G 12/6)

Doğruluğun mekânı gönül ve dildir. Söylenenlerin ve kalpten geçen duygu ve düşüncelerin doğruluğu, fiil ve davranışlarına da yansiyacaktır. Öyleyse sıdk ile Cenâb-ı Hakk'ın dergâhına elleri kaldırarak samimi bir talepte bulunmak, her türlü kötülüklerden uzak tutar:

Dest ber-dâşte kıl dergâh-ı Haqq'a şıdk ile

Bir du'â eyle ola reyb ü riyâdan ol beri (K 1/49)

İhlasın zıddı olan riyâ ve ucb (kendini beğenmek), Melâmîlik'in tamamıyla reddettiği hasletlerdendir, çünkü insanı şirke kadar

sürüklenme gücü, ancak Allah'a duyulan mahabbetin tezahürü olan birtakım hasletlerle engellenebilir:

Hānkāh-ı 'aşkda göstür hüviyetden eşer

Münkalib olsun hevāya cümle-i reyb ü riyā (G 1/8)

Kişinin sahip olduğu birtakım nimetleri kendinden farzederek gerçek sahibini unutmaması veya düşünmemesi durumunu melâmet ehli Hakk'a giden yolda en büyük engel olarak görmüş, her şeyin aslında fânî olduğu gerçeğine riyâ ve ucbun mani olduğunu düşünmüşlerdir. Kâmî de bu düşüncededir:

Olma mağrūr-i felek devri döner çok sürmez

Devlet ü cāhına aldanma giçer çok sürmez (G 76/1)

Başkalarında ayıp ve kusur aramak, benlik sahibinin uğraşları arasındadır. Bu meşrepte benlik, ancak kritik edilebilir. Kendi kusurlarının ızharını mümkün görüp, başkalarının eksik taraflarını görmemek taraftarıdır Kâmî de:

Özgeden görme kuşur 'aybına sen eyle nigāh

Da 'vī-yi benlik ile düşme 'ināde her gāh (TB 11/II)

Halkın kınamasından sakınmama prensibine sahip olan Melâmetîlik'in, bu prensibine Kâmî de sıkı sıkıya bir bağlılık gösterir:

Münkirānın ta'n u teşnī'inden itme ihtirāz

Kāmi dervīş ol hemīşe kılma kimseyle şavāş (G 84/6)

Söylerse mu 'āyyeble bizi kim ki beşerden

Hātır-şiken olmam ebedī öyle haberden (G 125/1)

Kāmiyā ta'n eylese a'dā señi hiç ğam yime

Fi'l-meşel-i meşhûrdur murdar ider mi bahri seg (G 97/7)

*Eyleşme gönül her ne ki dirler âni hoşgör
Döndürme yüzüñ Kâmî şaķın seng ü mederden (G 125/7)*

Kimi zaman abartılı bir şekilde kendisini olduğundan aşığı gösterme çabası veya kendisine haksız yere saldıranlara iyi niyetli yaklaşımı ve hatta onları teşvik etme eğilimi, halkın dedikodusuna muhatap olmak istemesinden kaynaklanır:

*Her kim ki beni eyleye düşünām u mezemmet
Lezzetle dehānı pür ola şîr ü şekerden (G 125/3)*

Melâmetîler kitmâna (sır saklamaya) azâmî ölçüde çaba sarfederler. İçlerindeki sırrı asla izhâr etmez, yani batını zâhire yansıtmazlar. Ancak nadiren ehline hakikatı ifade edebilirler.

Kâmî, muhtelif şiirlerinde özellikle Melâmîlik'in bu tavrına çok daha riâyetkâr görünür:

*Gel açılma gonce-fem her 'andelîb-i gülşene
Señ gül-i nâzik-terîsin hoş-hevâ lâzım saña (G 8/6)*

*Açmadı Kâmî derûn-i rāzıñı bir kimseye
Varsa āh-ı hasretinden müstebān olmuş saña (G 14/6)*

*Dā'im ol āşinā-yı bütān söylerim saña
'Aşķıñ velākin itme beyān söylerim saña*

*Bülbül gibi melāmet ile kılma güft-gü
Pervāne-vār şem' ile yan söylerim saña (G 13/1,2)*

*Rāz-ı 'aşķı eylemez dānā olan nā-dāne 'arz
Señ de ey dil hāl u şānıñ itme nā-merdāne 'arz*

*Yandırır ruhsâr-ı şem 'a cānîñi virmez şadā
Eylemez derd-i derūnuñ kimseye pervāne 'arz (G 88/1,2)*

*Ger dehānîñ ğark-ı hūn-ālūd ola açma şākın
Meclis-i bî-ġānede açılma ğülme aġlama (G 150/4)*

*Dime aġvāliñi nā-merde şākın ğonce-dehen
Eyle tefviz-i umūr Hakk'a bütün ğün dilden (TB 11/III)*

Eğer birisiyle paylaşılmak lüzumu hâsıl olursa, sırrın ancak ehline ifşâsını Kâmî şu beyitlerde ifade eder:

*Ehl-i derde söyle ħālîñ söyler isen Kāmiyā
H'āb-ı piş ālūde-ġāne söyleme efsāneyi (G 143/9)*

*İktidā itdikce ġāhî 'arz-ı ħāl itseñ n'ola
Çünkü lazım bendeye ħālîñ kıla sulţāne 'arz (G 88/3)*

Melâmîlik başlı başına bir tarikat biçimi olarak ortaya çıkıp gelişmemiştir. Muhtelif tarikatların müntesipleri tarafından bir meşrep şeklinde benimsenen bu akım, şüphesiz oldukça fazla bir taraftar kitlesi bulmuştur. Şiirlerinden yola çıkarak Kâmî'nin de bu kitleye mensup bir mutasavvıf olduğunu söylemek pekâlâ mümkündür. Kādirî tarikatına intisabını bildiğimiz Kâmî'nin Divân'da, gerek telmih gerekse bizzat ifade etmiş olduğu bazı tarikat ve meşreplere de ilgisi olduğunu görmek mümkündür. Bunların başında Mevlevîlik ve özellikle onun manevî kurucusu Mevlânâ gelmektedir. Bazı dizelerde Mevlevî unsurların hâkimiyeti, bu ilgiyi oldukça sıcak ve samimi göstermeye kâfi gelir:

*Alub şems-i ħakîkatden ziyāsın hem-çü Mevlānā
Semā' eyler felekde şevk ile tezkîr ider mehtāb (G25/3)*

*Dergeh-i şems-i ħakîkatden olur irşādımız
Hem-çü Mevlānā semā' eyler felekde ādımız (G 81/1)*

*Ki sönmez âteş-i 'aşka düşüb şevk-i meserretle
Felek esmâsını yakmış semâ' eyler çü Mevlânâ (Mr 21)*

*Nağam-sâz-ı leţâif olsa Nây-ı hâme destimde
Semâ' eyler çü Mollâ sipihriñ mûsikî-ğ'ânı (T 33)*

Kâmî'nin beyitlerinde karşılaştığımız bir diğer meşrep ise Kalenderîlik'tir. Aslında kendisine ait bir doktrin, erkân, âyin, ibâdet ve teşkilatı olan bu zümre, birçok insanı, hatta tasavvuf neşesi olan zümreleri de kendisine çekmeyi bilmiştir. Ancak bu, Kalenderîlik'in dünyaya boş veren felsefesi, maddiyata olan tepkileri, hoşgörülü bakış açıları ile sınırlı kalmış bir sempati, bu huyları edinenlere “kalender-meşrep” denilmiştir. Sanıyoruz ki Kâmî'de de “kendi ifadesiyle” ortaya konulan, dünyaya lakayt bakış açısidir:

*Eğerçi hâne-berdüş u kalender-meşrebiz ammâ
Harâbât ehlini irşâd ider der-gâhımız vardır (G 61/2)*

Şu beyitlerde de kalender-meşrep bir tavrın ifadelerini buluyoruz:

*Kimi şâhe kimisi bir müşîre intisâb itmiş
Bizim bir kimsemiz yokdur hemân Allah'ımız vardır (G 61/3)*

*Küşe-i meyhâneyi virmem serây-ı devlete
Ben harâbât ehliyim ebrâr bilmez hâlimi (G 158/4)⁶⁰*

Kalenderîlik, Melâmetî anlayıştan önemli miktarda etkilenmiş olup temelde de ona dayanır. Mevlevî tarikatında da estetik ve cezbe yönüyle Kalenderî inanın etkisini görmek mümkündür. Hatta

⁶⁰ Aynı anlamda Mevlânâ şöyle der “Biz eğer harâbâtî isek, eğer divâne isek o sâkînin o şarabın sarhoşuyuz” (Mesnevî, C.II, 2570).

Mevlevîlik'te bu etki bir Kalenderî sempatiye dönüşür, kimi zaman da iç içedir⁶¹

Bu etkileşimin bir başka biçimi de edebiyât ve mûsîkî alanında kendini göstermiştir. Kalenderilik'in hiç şüphesiz bu alanlarda çok etkisi söz konusudur.

Nakşibendîlik istisna edilirse, tasavvuf tarihi incelendiğinde, çoğu tarikatların âyin ve zikir usullerinde edebiyât ve özellikle de mûsîkî ile sıkı bir ilişki görülür. Özellikle Mevlevîlik, Kalenderîlik ve Bektaşîlik'teki âyinlerde edebiyât ve mûsîkî bol kullanılan iki unsur olmuştur⁶². Mutasavvıf bir ilim adamı olmanın yanında edebiyât, sanat (hat) ve mûsîkiye olan ilgisi anlaşıldığı kadarıyla bir hevesten ziyâde, bu uğraşının, Kâmî'nin sosyal hayatının profesyonel bir tarafını gösterir.

Bu kısa açıklamanın ardından sanıyoruz ki Kâmî'nin iç dünyası ve fikir yapısı arkasında kalanlar daha net anlaşılacaktır.

2. Tasavvufî Yönü

Kâmî'nin önceleri Rifâiyye tarikatı şeyhi İbrahim Bacûri 1263(1843)'ye intisap ettiğini, daha sonra da 1266(1850)'de Kerkük'te Kâdiriyye şeyhi Abdurrahman Talabânî 1274(1858)'den hilafet aldığını biliyoruz. Bu tarikata olan intisabını bir medhiyede, kendisini ğaflet uykusundan uyandırıp, kalp gözünü açan Kâdirî tarikatının kurucusu Abdülkâdir Geylânî'ye olan derin mahabbet ve saygı hissiyle birlikte ifade eder:

*H'âb-ı ğafletden açan perde-i baht-ı başarıım
Viren esrâr-ı ziyâ Hazret-i Geylânî'dir*

*Ma'nevî zahm-ı dil ü cânıma merhem oldu
Dâ'-i bî-mâra devâ Hazret-i Geylânî'dir (M 7/4,5)*

⁶¹ Abdalbaki Gölpınarlı,(1931): *Melâmilik ve Melâmiler*, İstanbul.; ayrıca bkz. A.Yaşar Ocak,(1999): *Kalenderiler*, Ankara, TTK. Yayınları.

⁶² Ocak,(1999): 217.

Dünyaya bir meyil ve maddeye esâretlik olmayınca, mülk ve makam sahiplerinden istek de söz konusu olmayacaktır Her şeyin asıl sahibinin Cenâb-ı Hakk olduğu düşüncesiyle, tam bir dervişâne tevâzu ve aynı zamanda teslimiyet halini ortaya koyan Kâmî, bu fakrıyla övünmesini bilir:

Fakrı fahr eyler gönül göstürmez ašlâ ihtiyâc
Şâh-ı istiğnâ-yı 'aşkam neylerem ben taht u tâc (G 33/1)

Kimi zaman kimseyle dalaşmayı hoşgörülü olmasını, dervişliğinin bir gereği kabul eder:

Münkirânın ta'n u teşnî'inden itme ihtirâz
Kâmi dervîş ol hemîşe kılma kimseyle şavâş (G 84/6)

Tasavvuf'ta mürşide olan ihtiyaç, tarikatın şeyh-mürît ilişkisinin olmazsa olmazlarından. Mürşit, dinin gereklerini muhatabının gönül hanesine adeta nakş eder. Ayrıca salık, mürşidi vasıtasıyla Allah'a olan aşkının neticesiyle kurbiyet imkânına sahip olur. Bir Terci' bend'te Kâmî, mürşide olan ihtiyacı şu dizelerle ifade eder:

Dâmen-i mürşîdi tut himmet-i vâlâyı gözet
'Aşk u şevkile gönül feyz-i tecellâyı gözet (TB 11/I)

Aynı şiirde sırasıyla, rızık için kederlenip paralanmamayı, kendisinden başkasında kusur aramamayı, şekke düşüp de ruz-ı ezelde her şeyi takdir eden Allah'a âsî olmamayı, tul-i emel peşinde koşmamayı, nâmertlerle sırrın paylaşılmamasını, nefs-i emmâreye uyulmamasını, inzivâyâ çekilip ibâdet edilmesini ve Allah sevgisinden başka hiçbir sevgiye gönülde yer verilmemesi gerektiğini sufîyâne bir edâyla öğütler (TB 7/2-5).

Açgözlülük, aslında geleceği, hatta yarına ait kaygıları bütünüyle reddeden sufîyâne bir anlayışın tarzı olamaz. Şâirimizde bu anlayışa ait hakim duyguların ifadeleri şu beyitlerde yansır:

*İstemez tül-ı emel hest-i fenāda Kāmî
Çünkü nîstîye çıkar dehr-i sitem-kārîñ ucu (G 170/6)*

*Aldanub sözüne nāsîñ yorılıb çekme mihen
Düşme tül-ı emele eyleme dünyâyı vağan (TB 11/III)*

Dünyanın zevk ve hevese dair her türlü meşgâlesine kendini kaptıran nefis ve gönül, Allah'ın tecelli mahalli olmaktan çıkıp, dert, gam ve gınahtan yakasını asla kurtaramaz, bir başka ifadeyle gaybî sırlara hazır olabilmek için gönül evini geçici heveslerden arındırıp temizlemek gerekir. Kâmî, insan-ı kâmil olabilmenin anahtarını bizlere ikrâm eder:

*Giçmese iklim-i sevdâ-yı hevesden nefis ü dil
Olamaz derd ü gam sırr-ı süveydâdan halâş (G 87/2)*

İlâhî sırlara ait bilgilere ulaşmanın, akıl ve duyularla mümkün olunamayacağı, varlığın özü ve hakikatını kavramanın bir irfân işi olduğu noktasında ısrarlı görünen Kâmî, ancak Allah'ın ihsân ettiği ârifliğin her insana verilemeyeceğini de ilave eder:

*Çün rümüz-ı dehri teşhîs eylemek vâfir-hüner
Şanma her şahsîñ aña iz'ân u isti'dādı var (G 50/8)*

*Müdām eyyām-ı devrân-ı felek maşşūduma tâbi'
Bu feyze Kāmîyâ kimse cihân içre qarîñ olmaz (G 72/9)*

Allah'ı isim, sıfat ve fiilleriyle tanıyıp, O'na layıkıyla ibadet ederek yaklaşılmaya çalışana, sonunda Allah kendisini tanıtır. Allah'ın kendi hakkına salike verdiği bilgi olan marifeti, Kâmî, bir irfân sahibi edâsıyla şu beyitlerde dile getirmiştir:

*Yeñiden şanma çep-endâzına āgâh olduk
Yine biz gördüğümüz eski felekdir bilüriz (G 73/5)*

*Yekke-tâzem sâha-ı fenn-i hünerde Kâmiyâ
Her feres-rân-ı ma 'arîf sürmez ât meydânıma (G 141/7)*

*Kâmî görünür dâimâ te 'şîr-i niyâzım
Dergâh-ı icâbet emel-i cā-yı penâhım (G 119/5)*

Öteden beri yapılan zâhid ve rind karşılaştırmalarında zâhid, kuru, yobaz ve riyâkârdır. Rind ise aşk ve ma'rifet şarabını içip, Hakk'a ulaşma çabasındadır. Kâmî de kaba ve aşrı sufilik taslayanları tenkit etmiş ve onların samimiyet ve beyanlarından emin olunmamayı tavsiye etmiştir:

*Olma kâbûs-ı elem şûfî ko pendî bir-ţaraf
Virme gel bezme sikâlet el-meded kesme nefes (G 82/7)*

*Her zâhid-i huşkuñ sözini eyleme işgâ
Zan itme şaşkın Kâmi kerâmet var içinde (G 149/5)*

*Bizi ta 'n eyler ise şûfî-i ħodbîn yeri var
Var ise okumamış nuşha-ı 'aşkı temeli (G 171/9)*

Zaman zaman öne çıkan bu sufi edâ, onu miskinliğe ve sosyal hayatın dışına itmemiş; Kâmî, olması gereken yerlerde bulunup, gerek toplumsal ve gerekse ferdî çalışma ve gayretin içinde görünmüş, sanat-edebiyât ve mûsikî gibi çeşitli ilim dallarıyla ilgilenip eserler ortaya koymuş, öğrenciler yetiştirmiştir.

B. İLMÎ VE EDEBÎ YÖNÜ

1. İlmî Yönü

Manzum ve mensur eserlerin sahibi olan Şaban Kâmî, bu eserlerde sergilemiş olduğu edebî ve ilmî kişiliğiyle haklı bir şöhreti elde etmiştir. Arap ve Acem dil ve edebiyâtına vakıf olduğu anlaşılan şâirin,

eserlerinin çoğunu Arapça kaleme aldığı; Divân'da ise her iki dili de rahatlıkla kullandığına şahit olmaktadır.

Çocukluğundan itibaren ilim ve sanat çevresinde yetişen Kâmî, çok genç yaşlarda başlamış olduğu ilim tahsiline daha sonra sanat faaliyetlerini de ilave etmiştir.

Ali Emirî, çok büyük saygı duyduğu, hem hocası hem de akrabası Şaban Kâmî'ye olan samimi duygularını şu şiirle ortaya koyar:

*Hâfız-ı Kur'ân mücevvid 'âlim ü şeyh ü fâkih
Mûsikîdân şâir ü münşî ü haţţât-ı cihân*

*Kâdir ü nakşibendî vü taşavvuf-âşinâ
Hikmet ü hey'et-i nücûm vâkıfî ferd-i zamân*

*Vâfik-i şabiḥ mu'abbir mantıkî şâhib-nefes
Hem müfessir hem muḥaddis hem saḫî hem nükte-dân*

*Etdi ol pîr-i mübârekden faḏâ'il iktibâs
Oldu altmış yıl bu kişverden çıkan hep fâḏılân⁶³*

Eserlerinden edindiğimiz intiba, Kâmî hakkında en muteber kaynak olan Ali Emirî'nin verdiği bilgilerle örtüşmektedir. O Fıkıh ilmine sahip bir Kur'ân hâfızıdır. Mutasavvıf kişiliğiyle birlikte birtakım sanatlarda hüner sahibi olan Kâmî'nin, şiirlerinde sıklıkla kullandığı kozmik unsurlar, onun astronomi ilmine sahip olduğunu gösterir. Ayrıca eserlerinde konuya açıklık getirmesi bakımından yer yer âyet ve hâdislere müracaatı ve onları izahı, Kâmî'nin tefsir ve hadis ilmine olan vukufiyetine de işaret eder. Çeşitli ilim ve fenlere sahip olduğunu te'yitle Ali Emirî “ilm ü irfân ü kemâlât ile mevsûf-ı vücûd”⁶⁴, Bağdatlı İsmail Paşa “Diyarbakir ulemâsı mahlasına sahip”⁶⁵, Bursalı Mehmed Tahir ise “efâḏıldan zü-fünûn bir zat (en faziletli âlimlerden, çeşitli ilim

⁶³ İbnülemin,(1969): 783.

⁶⁴ Emirî, Tarih,781/1,86/42b.

⁶⁵ Bağdatlı,(1951-1955): C.I, 346.

ve fenlere sahip)”⁶⁶ olduğu hakkında farklı kaynaklar olarak aynı noktada hemfikirdirler. Değişik konularda yazmış olduğu eserlerin yanında özellikle dikkat çeken “Risâle-i Tıbbiye” adlı eseri, onun müspet ilimlere dair bilgisini ortaya koymasından önemlidir.

2. Edebî Yönü

İlim adamı kimliğinin yanında, divân edebiyâtı ve tasavvuf edebiyâtının bütün inceliklerinden de haberdar olan Kâmî, mensur ve manzum eserlere de imza atmış bir mutasavvıf şairdir. O’nun şahsiyetinin en belirgin yönünü oluşturan, ilmî hüviyetiyle birlikte sanat ve edebî kişiliğidir.

a. Şairliği

Şiirlerinde Sebki Hindî ve Hikemî tarzla birlikte yer yer mahallileşme akımının etkileri de görülen şâirin, Divân’da bulunan, büyük bir kısmı tasavvufî muhtevâlî şiirlerinin üslûp ve ifadedeki gücü başarılıdır. Deyim, atasözü gibi kullanımlara yer verilen manzumelerde anlatılmak istenen ifade girift ve karmaşık olmadığı halde, bazan lirik bazan da öğretici olarak karşımıza çıkmakta, derinlik ve genişlikten kaynaklı olarak yer yer Arapça ve Farsça kelimelerle, uzun sayılabilecek terkipler kullanılmaktadır. Manzumeler arasında yer alan “Efendim” redifli bir gazel yer yer redifli anlatıma örnek olup oldukça sade ama samimidir:

*Gel ey bu cānımıñ cānı efendim
Melāhat mülkünüñ kānı efendim*

*Ṭabībim firkatıñ bî-mārı oldum
Bu derdiñ yoğ mu dermānı efendim*

*Saña Leylā baña Mecnūn didiler
Görün gözden ağan kanı efendim (G 113/1-3)*

⁶⁶ Bursalı,(1333): C.I, 339.

Divân araştırmaları göstermiştir ki mutasavvıf şâirler iki gurup oluşturur. İlkini oluşturanlar, önce mutasavvıf sonra şâirdirler. Bunlar tasavvufu bizzat yaşamaktadırlar. İkinci kesimi oluşturanlar ise, tasavvufu sanat yönünden değerlendirenlerdir. Bunlar için şiir ve sanat önceliklidir, önce şâir sonra mutasavvıftırlar.⁶⁷ Mesleği olan tasavvufun dilini, hem teorik hem de pratik bir şekilde şiirlerinde olduğa başarılı şekilde kullanabilmiş olan Kâmî, aynı zamanda bir divân şâiridir. şiirleri aruz vezni ve divân edebiyâtının nazım şekilleri kullanılarak Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerine sıklıkla yer verilerek yazılmıştır.

Eserleri incelendiğinde Divân edebiyâtındaki genel temâyüllere uygun görüşler ortaya koyduğu gibi, bu edebiyâta ait bir takım sanat ve mazmunları da ustaca kullandığı görülür:

*Tâzeden tâze açıldı tâzelendi tâze gül
Nev-bahâr eyyâmıdır gelmek diler tannâze gül*

*El-bir itmiş hâr ile rengler giçer bülbüller
Âdem ister ki niyâz ide gelince nâze gül*

*Gül-sitân evrâkıını bir bir açub şerh eylemiş
Ta'lim eyler Bûstan'ı Hâfız-ı şirâz'e gül (G 106/1-3)*

*Ney o Ney Neyzen o Neyzen şoşbet o şoşbet değil
Mey o mey sâķî o sâķî 'işret ol 'işret değil (G 108/1)*

Fikirlerini sade bir üslup kullanarak nazmeden şâirin, duygu ve heyecanının yanında, şiirlerinde daha ziyade didaktik bir özelliğin hakim olduğunu söylemek mümkündür. Bu özellikler; Fuzûlî'nin lirizmi ile Nâbî'deki hikemî tarzın ifadeleri olarak ortaya çıkar. Kâmî'nin şiirleri, bazan söz edilen şâirlerin ifadelerinin tekrarı gibidir, bu bize aynı zamanda bu iki sanatkardan birebir etkilendiğini de gösterir:

⁶⁷ Haluk İpekten,(1973): *Fuzûlî, Hayat Edebi Kişiliği, Eserleri ve Bazı şiirlerinin Açıklamaları*, Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 20.

*Çün devâdan giçmişüz bâri füzûn it derdimiz
Biz tabîb-i hikmetiz dermâne ruḫşat virmişüz (G 77/2)*

*Yâ Rabb belâ-yı ‘ışk ile kıl âşinâ beñi
Bir dem belâ-yı ‘ışkdan itme cüdâ beñi*

*Az eyleme ‘ināyetini ehl-i derdden
Ya ‘nî ki çok belâlara kıl mübtelâ beñi⁶⁸*

Yine tasavvufî mertebelerden olan “fakr”, her iki şairde de övünmek anlamına gelen “fahr” kelimesiyle karşılık bulur:

*Fakrı fahr eyler gönül göstürmez aşlâ ihtiyâc (G 33/1)
Fakr ilendür fahrumuz bizim dünyâya ragbet kılmazuz⁶⁹*

“Aşk”, karşılık olarak canın feda edilmesini diler. Canı feda etmek ise masivâyı terk edip, eşyaya hükmetmenin ardından gelir. Her iki şairde de aşk, mahabbetullah uğruna her şeyden vazgeçmeyi lüzumlu kılar:

*Biz meṭâ‘-ı vaşl-ı yâre cāni kıymet virmişüz
Sûk-i bâzâr-ı mahabbet içre şöhret virmişüz (G 77/1)*

*Cân sevmek ile müyesser olmaz cānān
Yâ bundan ümmîd yâ ṭama‘ andan kes⁷⁰*

*‘Āşık oldur kim kılar cāniñ fedâ cānāniña
Meyl-i cānān etmesün her kim ki kıymaz cāniña⁷¹*

İnsana doğruyu ve güzeli gösterme çabasını didaktik tarzda ifade eden hikemî şiirin öncüsü Nâbî’dir. Kâmî’nin de meşhur bir şiirine

⁶⁸ Külliyyât-ı Fuzûlî,(1342): *Leylâ Mecnûn*, İstanbul, 270

⁶⁹ Hadikatü’s-Süadâ,(1286): 4.bab, İstanbul, 102.

⁷⁰ Külliyyât-ı Fuzûlî,(1342): *Divân* (rubaiyyat), İstanbul, 222.

⁷¹ Külliyyât-ı Fuzûlî,(1342): *Leylâ Mecnûn*, İstanbul, 324.

nazire yazdığı bu şairin⁷², dünyaya bakış açısını ifade eden beyitlerinde kötümser bir görüş hakimdir:

*Bilmem ki bu bâzâr-ı cihânîñ nesin aldık
Hep bundadır esbâb-ı fenâniñ nesin aldık*⁷³

Aynı konuda Kâmî de didaktik tarzda görüşünü ortaya koyar:

*Dehri ümmîd-i vefâ ile gezersin Kâmî
Verd-i hoş-büy-ı vefâdan ne alursun bilmem (G/112)*

Yine bu dünyanın zevk ve kederine aldanıp da oyununa gelmemek, her iki şairin de ortak görüşüdür:

*Aldanma bâb-ı mihri felek bâz iderse de
Nâ-raştdur nevâzişe âğâz iderse de*

*Mihnetde de o denlü virür ana imtiyâz
Şân u şerefle her kimi mümtâz iderse de*⁷⁴

*Dehriñ gumûm u zevkine aldanma Kâmî gel
Hep hud'asın yegân yegân söylerim saña (G 13/5)*

*Gerçi bir zevki olursa 'ıyş-i dehriñ Kâmiyâ
Nice yüzden var gumûmu ittikâ lâzım saña (G 8/7)*

Dünyadaki dostluk ve yakınlıkların çoğunun çıkara dayalı olduğunu; samimiliği hayat felsefesi yapan, gerçek ve gönülden davranan insanlara aslâ rağbet edilmediğini ifade eden Kâmî'nin bu düşünceleri, Nâbî'nin de asrımız insanına bakış açısıyla tamamen örtüşür:

⁷² Kâmî-i Âmidî,(1280): *Divân*, Nazm-ı Nâbî Tahmis-i Kâmî, 13-14

⁷³ Nâbî,(1292) :*Divân-ı Nâbî, Divânçe-i Gazeliyyât-ı Farisî*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, No:813, 108.

⁷⁴ Nâbî,(1292): 204.

*Bir kimse eğer dostluk iderse bu zamānda
Beyhūde değil hāşılı 'illet var içinde (G 149/3)*

*İtmez zuhūr 'arşada bir kimseden kerem
Zımnında kaşd-ı dā' iye-i şöret olmasa⁷⁵*

*Meşrebi ebnā-yı 'aşrın hep nifāk-āmīzdir
Harf be harf yazdıkları inhā ile mahzar gālaṭ (G 89/4)*

*Şimdi revāc-gāh metā'-ı nifākdurur
Yok fā'ide mu'āmele-i muhlisānede⁷⁶*

*Dīde-i 'ibretle baqđım mebhāş-ı āsāyişe
İ'tibār olmaz imiş şimdi cihānda şāglama (G 150/3)*

*'Aşr-ı ebnāmız ne deñlü eylese 'arz-ı hūlūş
El-ħazer aldanma Kāmī' 'ahdine bel bağlama (G 150/5)*

*Nābī meğer ki kendi dili ola herkesüñ
Yâr-ı şādık eğer bulunursa zamānede⁷⁷*

Divân şairinin estetiği, kullandığı edebî sanatlardır. Şiirinin yapısında değişme, edebî sanatlar arasındaki tercihlerine ve bunları kullanım tarzına bağlıdır⁷⁸. Bir divân şairi olan Kâmî'nin de şiirlerini aruzla yazdığı ve bu edebiyâta ait nazım şekillerini ve edebî sanatları bu estetiğe uygun biçimde kullandığını görmekteyiz. Evet belki şiir sanatındaki yeteneği onu birinci sınıf bir şair olma konusunda fazlaca

⁷⁵ Nâbî,(1292): 212.

⁷⁶ Nâbî,(1292):197.

⁷⁷ Mehmed Çavuşoğlu,(2001): *Necati Bey Divânı'nın Tahlili*, İstanbul, Kitabevi, 14.

⁷⁸ Nâbî,(1292): 197.

iddialı yapmamaktadır, bunu bazı şiirlerinde görebilmekteyiz, ancak bütün şiir sanatına teşmil etmemiz insafsızlık olacaktır sanırım.⁷⁹

Edebî sanatlardan daha çok telmih, iktibas, irsal-i mesel, tekrar, mecaz, istiare, kinaye, cinas, iştikak vs. yer veren şairin esas olarak kullandığı nazım şekli de gazeldir.

Alfabetik olarak meydana getirdiği Gazeliyyat bölümünde kaleme aldığı tesdis, mülemma ve müşterek gazellerinin yanında müstezad gazeli Kâmi'nin şiirdeki edebî gücünün bir ifadesidir:

Çeşm-i nigehiñ süzdü o şehbâz-ı mahabbet

Gösterdi melâhat

Murğ-i dilimiz Hazret-i Allah'a emânet

Tedbîre ne hacet

.....

Doyunca otur zevk idelim eyleme ta'cîl

Âdâb u resmi bil

Teşrîfiñ irâdetle velî gitme icâzet

Gel eyle ri'âyet

.....

Dilberde edâ tatlı şadâ feyz-i Hudâ'dır

Hem rûha gıdâdır

Her kevkeb-i tâli'de bulunmaz bu sa'âdet

Hem böyle 'inâyet

(G/26/1,4,5)

Ayrıca 5 adet Tahmis (İzzet Paşa, Atıf Beg, Yusuf Ziya ve Fazlı) ten birisi de Nâbi'nin meşhur bir şiirine yapılmıştır:

Şehen-şâh-ı risâlet Hazret-i hayru'l-verâdır bu

Şefâ'at-bağş-ı Sultân-ı Rûsül feyz-i Hudâ'dır bu

Harîm-i vuşlat-ı halvet-serâ-yı aşfiyâdır bu

Şâkın terk-i edebden küy-ı maḥbûb-ı Hudâ'dır bu

⁷⁹ İbnülemin, Kâmi'nin şiir sanatıyla ilgili olarak şunları söyler: “Kâmi Efendi'nin gördüğüm mevzun sözleri emsalinin sözleri gibi-şiir değil hatta nazm-ı muntazam addolunacak mertebeden de hayli uzaktır”.(İbnülemin, (1969): 174.)

Nazar-gâh-ı İlâhî'dir makâm-ı Muştafâ'dır bu (Thm 1/I)

Türkçe deyim ve atasözlerine zaman zaman yer vererek ifadelerinin daha anlaşılır olmasını sağlayan Kâmî, ancak sanatkârlarda görülen tarih düşürmeyi bazı şiirlerinde kullanarak bu alandaki kudretini de bize göstermiştir.

Şahsiyetinin ağırlık noktasını oluşturan tasavvufî kişiliğine rağmen, bu anlayışın ifadesi olan “bir lokma-bir hırka” Kâmî'nin olmazsa olmazlarından değildir. Bazan dervişâne bir üslûbu benimseyerek klasik mutasavvıf şâir hüviyetiyle görünen Kâmî, bazan da hayatın neş'e ve mutlu yönlerini ifade eden bir çizginin takipçisidir. Nedim şiirinin vazgeçilmez motiflerinden olan gül-bülbül-bahar-sünbül gibi kelimeleri ve aynı zamanda bu şairin kullandığı rediflerin (olmuş sana, söylerim sana, lazım sana, oldu hep, var, vardır senin, gönül, değil, den sor, bülbüllerin-bülbülün) önemli bir kısmını şiirlerinde ustaca kullanan şairin, Nedim'i okuyup etkilenmiş olabileceğini düşünüyoruz. Söz konusu motiflerin kullanıldığı bir gazeli, şairdeki bu duygu birikiminin bir göstergesidir:

*Gülsitân-ı şerh-i hüsnüñ vaşf iderken gül güle
Virdi gülşende bütün şermende bülbül bülbüle*

*Dehri teşmîm eylemiş şordum nesîm-i nev-bahâr
Büy-ı zülfüñ gönderirmiş tuhfе sünbül sünbüle*

*Berķ-i güldе tâ ezel yazmış güzel kılκ-i kader
'Andelîb âh u figân ide çemende gül güle*

*Birbirine iki nev-resler şarılmış zevk ider
Serilüb cünbüşle giçmiş serde kākül kāküle*

*Şehsüvâr-ı bende-i Şîr-i Hudâ'yam Kâmiyâ
Var mı sebkat eyleyen gelsün bu tab '-ı Düldül'e (G 139/1-5)*

Hatta Divân'da “gül” ve “bülbül” üç ayrı gazeline redif olmuştur:

*Nev-bahār eyyāmıdır geldi zamānı bülbülüñ
Tāzeden tāze açılmışdır zebānı bülbülüñ*

*Şanma şebnem güllere tāb u tarāvet bahş ider
Besler ancağ gülşeni eşk-i revānı bülbülüñ*

*Mevsim-i faşl-ı rebî ‘ olduğ da ‘aşk u şevk ile
Gül-sitān şerhindedir hep dāstānı bülbülüñ*

*Hün-i ‘aşkı nüş idüb inkārına var mı mecāl
Gönce ağzında dururken çeşm-i kânı bülbülüñ*

*Şu ‘le-i āhım düşünce Kāmi şāh-ı güllere
Ser-te-ser āteşle doldu āşiyānı bülbülüñ (G/103)*

*Şubh-ı şafakı āh ile şām eyledi bülbül
Her şeb gözüne h̄ ‘ābı harām eyledi bülbül*

*Nev-rüz-i bahārīde olub güllere dem-sāz
Gül goncesini ‘aşkıña rām eyledi bülbül*

*Faşl ile vaşl lezzetini buldu firāvān
Destür ile ğurbetde hırām eyledi bülbül*

*Şahn-ı çemen-i şāh-ı güle kurdı otāğıñ
Vaşl-ı güle bir vāsıta dām eyledi bülbül*

*Dilberleri gülşende bütün çekdi kenāre
Erbāb-ı dili ‘aşka ğulām eyledi bülbül (G 105/1-5)*

*Tāzeden tāze açıldı tāzelendi tāze gül
Nev-bahār eyyāmıdır gelmek diler şannāze gül*

*Gül-sitân evrâkını bir bir açub şerh eylemiş
Ta'lim eyler Bûstan'ı Hâfız-ı Şirâz'e gül (G 106/1,3)*

Bu iki şair dışında, Kâmî'nin şiir sanatına etki yapmış bir diğer şahıs da Hafız-ı Şirâzî'dir. Hafız'ın Klasik edebiyâtımızda oldukça yaygın bir tesiri vardır. Abdülbaki Gölpınarlı bu tesiri şöyle ifade eder: “Ya Hafız'ın mazmunlarını pek az bir surette değiştirip, Hafız'dan tercümelemler şeklinde veyahut Hafız'dan bazı mazmunlar alınsa da harikulâde buluşlarla onlara kendine göre bir renk ve hususiyet verip, onları kendine mal etmek şekliyledir. Biz buna duygu birliğinden doğma tevatürler diyeceğiz”⁸⁰. Divân'ında “Hafız” redifli iki gazel bulunan (G 90/102) şairin, bu şahsa karşı özel hisle bağlı bulunduğu ve mahabbet beslediği görülür. Özellikle Farsça yazdığı şiirlerinde, bu etki açıkça söz konusudur. Bu etki, Gölpınarlı'nın ifadesiyle, her iki şekildedir. Divân'da yer alan “ğam mehor-ğam yeme” redifli bir gazel bütün hususiyetiyle, birebir bu etkiyi ortaya koyar:

*Ger revî der-bezm-i ğam çâk-ı girîbân ğam me-ğor
'İş ü 'işret hazîrest durust demistân ğam me-ğor*

*Bûd u nâ-bûd-ı cihân-endâz kün ez-cân u dil
Ber-murâd-ı kes negerded çark-ı devrân ğam me-ğor*

*Şud zihî Peyğamber-i mâ Hâzret-i Mağbûb-ı Hâk
Her çi mi-ğ'âhî be-cû der-rûz-i mîzân ğam me-ğor*

*Nûh-i keştîbân-ı mâ Kâmî der-în dâr-ı fenâ
Ger kuned bünyâd-ı 'âlem seyl-i tûfân ğam me-ğor
(G 177/1,3,4,5)*

Hafız'ın gazelinde ise şöyle denilir:

Ey dil-i ğam-dîde halet be şud dil-i bed-mekân

⁸⁰ Gölpınarlı,(1988): *Hafız Divânı*, İstanbul, MEB.Yayımları, 22.

Ve ĩn ser-i Őuride bāz āyed bi sāmān ğam meĥor

*Devr-i gerdūn ger dū rūzī ber-murād-ı mā neĝeŝt
Dāimā yek-sān ne-bāŝed ĥāl-i devrān ğam meĥor*

*Ey dil er seyl-i fenā būnyād-ı hestī ber- kūned
Çün türā Nuĥest keŝtī-bān ez-tūfān ğam meĥor*

*Hāfızā der-kūnc-i faĥr u ĥalvet-i ŝebĥāy-i tār
Nā-būd virdet-i du'ā u ders-i Ķur'ān ğam meĥor
(G 285/2,5,7,10)⁸¹*

Divān şairi bazan şiir sanatının hakkında görüŝler beyan eder. Bu ifadeler ışığında şairin şiir ve sanat anlayışını doğrudan kendinden öğrenmek imkânı doğar. Divān şairinin bu görüşleri, daha doğrusu eleŝtirisi, bizzat kendi şiiri ve ŝairliĝi üzerinedir. Eleŝtirinin niteliĝi, esas itibariyle, şairin söz konusu beyitlerde kendi şiirini ve ŝairliĝini tanıtmayı, kendi açısından bunları deĝerlendirmesidir.⁸²

Kāmî'nin şiirlerinde, özellikle gazelleri'nde, kendi şiir anlayışını ve sanatını ifade eden mısralar oldukça fazladır. Kendi şiir kudretiyle, kendinden emin her şair gibi övünmekten hoşlanır:

*Ol tūĥtī-dehen Kāmi dimāĝe ŝeker ezmiŝ
sırrını sezmiş
Nazmıñda zuĥūr itdi ĥalāvetle belāĝat
Mümtāz-ı leĥāfet (G 26/7)*

Edebî kiŝiliĝini ön plana çıkaran bir beytinde, kendisini İbn-i Kemâl'e⁸³ benzetir.

⁸¹ Hafız-ı Őirāzī,(1255): *Divān*, Matbaa-i Bāb-ı Hazret-i Ser-Askeriyye, 125.

⁸² Harun Tolasa,(1982): *Divān Şairleri'nin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Deĝerlendirmeleri*, İzmir,Türk Dili ve Edebiyatı Araŝtırmaları Dergisi, 16.

⁸³ İbn-i Kemâl: Şemseddin Ahmed b. Süleymān (1468-1534). Meşhur Osmanlı ālimlerindedir. Edirmelidir,

*Hutû-ı şî'r ü inşāya kemālım münhaşır olmaz
Aransa bir benim İbn-i Kemāl'ın şimdi akrânı (T 32)*

Nazıma ait unsurlara hâkim olduğunu söyleyen Kâmî, belâgatında yabancı, anlaşılmaz, nahoş manâ ve lafızlara asla yer vermediğini söyler:

*Âşinâyem tâze mazmûna belâgat-münîsem
Söylemem lafz-ı garîb ü ma'nâ-yı bî-gâneyi (G 143/8)*

Anlatışı herkese benzemeyen, üslûb ve belâgatta o kadar ileridir ki beğenilen ifadeleri inci diye boyunlara asılsa yeri vardır:

*Biz o rütbe münşi-i mu'ciz-beyânız Kâmiyâ
Silk-i tahşîne çekerler lü'lü'-i inşâmızı (G 160/5)*

Hiçbir şairde bulunmayan ifadelerinin meydana getirdiği şiirleri, yepyeni orijinal mazmunlara sahip:

*Ser-firâz-ı nükte-sencân-ı diyâr-ı nazmdır
Kâmi-i mu'ciz-beyânın şî'r-i nev-mazmûnu var (G 55/6)*

Ve irfânî bilgilerin ince manâlarına da vakıf olan Kâmî'nin, bu nükteli sözlerini çözecek nükte sahiplerine ihtiyaç vardır:

*Nükte-sencân-ı ma'ârif-perver oldun Kâmiyâ
İnceden ince güzel bir nükte-dân lâzım saña (G 11/7)*

2. Bayezid'in bazı seferlerine katılmıştır. Tahsilini tamamlayıp Edirne'nin bazı medreselerinde ders vermiştir. Daha sonra (922) de Edirne Kadılığı, Anadolu Kadiaskerliği ve Daru'l-Hadis Medresesi Müderrisliği yapmış, Sultan Süleyman zamanında (932) Şeyhülislâm olmuş, sekiz sene bu görevde kaldıktan sonra 940'ta vefat etmiştir. Kendisine ait birçok eserle birlikte şerh ve haşiyeler yazmıştır. 3 dilde; Arapça- Farsça- Türkçe şiirleri vardır. (İsmet Parmaksız oğlu, (1993): *Kemal paşazâde*, İA, C. VI, İstanbul, 561-66 Ayrıca Bkz. Şerafettin Turan, (2002): *Kemalpaşazade*, DİA. C. XXV. Ankara. 238-40.

Kendi şiirinin rengîn olduğunu, bu hoş, latif kalemden câna zevk verecek şiirinlikte sözlerin ifade bulmasını söyler şair:

*Kilk-i rengîn-i halâvet ile Kâmî câna
Nazm ider böyle gazel hoşka-ı la'liñ emeli (G 171/10)*

Şair, şiirinin ve sanatının kudretini ifade eden diğer beyitlerinde kendisini şiir ve marifet sahasının çevik bir yiğidine benzeterek, bu sahada başkalarının at süremeyeceğini söyleyerek meydan okur:

*Sâha-ı tanzîrde meydânı aldı Kâmiyâ
Yekke-tâzî-i belâgat tab'-ı çâlâkiñ seniñ (G 99/5)*

*Yekke-tâzem sâha-ı fenn-i hünerde Kâmiyâ
Her feres-rân-ı ma'ârîf sürmez ât meydânıma (G 141/7)*

Güneşin mâiyetindeki yıldızlardan olan Zühre, sâzendedir, zevk ve safa yıldızıdır. Eski yıldız-bilimcilerinin bu inanışlarından hareketle, Zühre, Kâmî'nin beyitlerinde bu hizmetiyle zikredilmiştir. Gönül yakıcı şiirlerinin aşk dergâhında okunması halinde, Zühre eline çalgısını alıp feleklerle beraber zevk ve neş'e içinde semâ ederler:

*Dergeh-i 'aşkıñda Kâmî nazm-ı dil-sûzuñ okut
Zühre gelsün cünbişe itsün felekler de semâ' (G 91/7)*

Aynı meâlde bir beyitte de, felekler âlemini bile aşk ve şevke getiren şiirlerinin Zühreyi de etkileyip harekete getirdiği anlatılır:

*Kâmiyâ şevk ü tarab nazmım felekde güş idüp
Cünbiş ü rakşa gelüp Zühre dayandı sâzıña (G 153/6)*

Şair, vücuda getirdiği divânına gıptayla bakılmasını doğal karşılar; çünkü marifet ve sanat kudretiyle yazılmış olan Divân'ı elbette gönül adamlarını bile imrendirecektir:

Eylese ğiptâ n'olâ erbâb-ı diller tab'ıma
Muntazam hüsn-i belâgatla bütün dîvânımız (G 80/4)

Kâmî'nin Divânı'nın dışında "Refik" takma adıyla da şiirler yazdığını öğreniyouz. İbnülemin Mahmud Kemal: "Divânı'nın tab'ından sonra kaleme aldığı şiirlerinden meydana gelen mecmuasına, vaktiyle kibâr hakkında tanzîm eylediği kasideleri -şimdi o kapılardan yüz çevirdik- diyerek derc ettirmeyip yalnız gazellerini yazdığını ve gençliğin de "Refik" mahlasıyla söylediği gazellerin bazı mecmuâlarda mukayyed bulunduğunu"⁸⁴ ifade eder. Ki bunlar daha ziyade halk şiiri tarzında yazılmış olan koşmalar, mayalar ve türkülerdir.⁸⁵ Şevket Beysanoğlu bu konuyla ilgili olarak şunları söyler: "Bu dönemde Diyarbakır şehrinde saz şairlerinin toplandığı bir kahvehanelerinin mevcut olduğu bilinmektedir. Bu kahvehane Tahtakale mevkiinde idi. Saz şairi Hasretî (Ö.1817) tarafından işletiliyordu. Ölümüyle oğlu Ruhsatî, 1854'ten sonra da Hacı Civan (Ö.1894) ın yönetimine geçti. Burada çeşitli toplantılar yapılırdı, yarışmalar düzenlenirdi. Hacı Civan muamma çözümünde ün salmıştı. Uzun kış gecelerinde burada ayrıca Battal Gazi hikâyeleri, Kan Kalesi, Kesik Baş gibi eserler okunurdu. Divân sahibi, şair ve bilgin Şaban Kâmî, burada saz şairleriyle dostluk ve arkadaşlık kurmuş, yarışlara katılmış, "Refik" takma adıyla birçok koşma yazmıştır."⁸⁶

Koşmalarından bir örnek:

Nazlı yârim rahm etmediñ hâlîme
Hicr ödiyle kara bağrımı yakdıñ
Didim dilber 'âşıkınım ben seniñ
Baňa niçin eğri eğri señ bakdıñ

⁸⁴ İbnülemin,(1969): 782.

⁸⁵ "XVII.y.y'dan itibaren başlayan mahallileşme akımı, Diyarbakır'da da te'sirini göstermiş, İskenderpaşa-zâde, Ahmed Paşa, Raif ve Hamî ile birlikte Şaban Kâmî'nin türkû tarzında şiirler yazarak gazel, kaside ve şarkılarında mahalli deyimler kullanmalarına sebep olmuştur."Vedat Güldoğan,(2013): *Diyarbakır Sosyo kültürel Tarihi 1*, Diyarbakır, D.Ü. Yayınları, 66.

⁸⁶ Beysanoğlu,(1996): C. I, 233-234.

*Baňa nisbet herkes ile konuşdun
Kendin bilmez nāmerd ile görüşdün
Beñi gördüñ yüz çevirdiñ şāvuşduñ
Ne insāfiñ var zerrece ne bahtıñ*

*Ağyār ile gezdiñ güldüñ söylediñ
Dostuñ ile düşmanlarıñ bilmediñ
Bu Refik'i dilden dile dillediñ
Mağrur olma ha ki geçer bu vaktiñ*

b. Hattatlığı

Şabân Kâmî'nin hat sanatıyla olan münâsebeti için Ali Emiri "Hattat-ı Cihân" ifadesini kullanır. Ayrıca Osmanlı Müellifleri yazarı Bursalı Mehmed Tahir şairimizin aynı zamanda hat sanatına intisabiyetinden bahseder.⁸⁷ Elimizde bulunan kendi kaleminden çıkmış olan bir icâzetnâme⁸⁸, onun kalem kudretini ve aynı zamanda öğrenci yetiştirip onlara diploma verecek kadar sanatkâr bir hattat olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Metni Arapça olan bu icâzetnâmede Kâmî'nin hattatlık sanatını Seyyid Muhammed Dervîşü'l-Âmidî'den aldığını öğreniyoruz.

Onun bu sanatkâr tarafını aynı zamanda şiirleri de ele vermektedir. Hat ve hattatlıkla ilgili kavramlar⁸⁹, mısralara bazan anlatım güzelliği, bazan da bir benzetme unsuru olarak katılır:

*Ol hüsn-i haftıñ sahf-e-i ruhsāra muhallā
Yazmış ne mücellā (G 26/3)*

⁸⁷ Bursalı,(1333): C.I, 339.

⁸⁸ Orijinali A.Settar Hayati Avşar Bey'in özel kütüphânesi'nde mevcut bulunan icâzetnâme, sülüs hattıyla yazılmış olup, H.1286 tarihini taşımaktadır.

⁸⁹ Hatt-ı Gubârî: Hat sanatında, çok ince bir yazı stili. Ta'lik: İran yazısıdır. Hat sanatında kullanılan bir yazı türü olup, bütün harfleri devrlidir. Hatt-ı Celi: İri yazılmış yazı stili. (Ali Alparslan,(1992): *Ünlü Türk Hattatları*, Kültür Bakanlığı Yayınları.)

*Kemâl ile debîr-i medhine vâfî değil farzâ
Habeş olsa devâtı **hıttâ-ı vâsiṭ kalem-dânî** (T 31)*

***Huṭût-ı** rü'yeti **innâ fetehnâ** luṭf-i Rabbânî (Mr 27)*

*Eṭibbâ-ı şefâ'at **hoḳḳâ-ı ma'cûn-ı** cevhersin (N 3/4)*

*Hüsn ü ânın **haṭṭ-ı** nev-hîzin **ğubâr** eyler mi hiç
Olmasa bedr-i mehiñ hâle kenâr eyler mi hiç (G 31/1)*

***Hüsn-i haṭṭı**yla muḥarrerdir o zülḫ ü hâl u ruḫ (G 36/3)*

*Der-kenâr olmuş perî-peyker güzel **Ḳur'ân** yazar
İki yüzden **muşḫaf-ı hüsn-i haṭṭında** ân yazar (G 46/1)*

***Hüsn-i haṭṭıñ** resm-i **Oşmânî** deyü yazdı selef
Açmadı **ḳılk-i dehen ta'likine** aşlâ ḫalef (G 93/1)*

*Baḫşiş-i bûseye meyl itdiğın eyler **tasrîḫ**
Şahfa-ı rüyuna **terḳîm** olunan **haṭṭ-ı celî** (G 171/6)*

*Gam değil bassa **kumâş-ı 'arızıñ haṭṭ-ı** ḡubâr
Bir metâ'ı toz basınca satışı kıymetlenür (Mf 3)*

c. Mûsikî-şinâslığı

Şair'in mûsikî ilmine olan âşinâlığı, onun çok yönlü kişiliğinin bir tarafıdır. Gerek Ali Emirî, gerekse Bursalı Mehmed Tahir'in de bu özelliklerini vurguladıkları Divân'daki şiirleri arasında mûsikî istilahlarının yer aldığı çok sayıda beyitleri mevcuttur⁹⁰. Zaman zaman

⁹⁰ **Irâk**, **İsfahân**, **Acem**, **Peñç-gâh**: Türk müziği'nin en eski mürekkep makamlarındandır. **Hüseynî**: Türk Müziği'nin 6 numaralı basit makamlarındandır. En eski makamlardandır. **Nevâ**: Türk müziği'nin 7 numaralı basit makamlarındandır. En eski makamlardandır. **Rast**: Türk müziği'nin en eski makamlarından olup, 4 numaralı basit makamıdır.

başka şairlerde de görülen bu eğilim, Kâmî'de merak ve hevesin ötesinde tam bir profesyonellik taşımaktadır:

*Nağme-i şevk ü tarabla rağsa girsün Zühre de
Tāze bir kânūn dutsun tā felek rāmūş-gerī* (K 1/37)

*Nağme-sāz ol bir ğazel-i hüsn-i dilārā 'aşkına
Gūş idüb rağs eylesün gökde melek yerde perī* (K 1/41)

*Henüz el değmemiş bir ğonce-i Bāğ-ı leṭāfetsin
Nağam-sāz-ı nevā gülşen-serā-yı ḫalvetiñ kimdir* (G 54/3)

*Nevā-yı nağme-sāzī-i Hüseyni söyledi Kāmī
Fezā-yı Kerbelā-yı teşne-leb dil-ḫasretiñ kimdir* (G 54/7)

*Hüsn ü 'aşkıñ nağme-sāzī-i niyāz u nāzı var
Būselik faşlında muḫrik Rast-ı ber-Şehnāz'ı var* (G 65/2)

*Beste-i zencīr-i ğīsū Būselik faşlındadır
Perde dutmuş İşfahān'dan muṭribā sāzıñ seniñ*

*Viridi 'Uşşāk'a 'Irāk üzre Hüseyni Sūz-nāk
Gösterir şevk ü tarabdan nağme Şehnāz'ıñ senin*

*Ḳatmada rūz u şebi birbirine çün āf-i tāb
İkidir kārı o zūlf-i şu'bede iziñ seniñ* (G 96/3-5)

*El-bir itmiş ḫār ile rengler giçer bülbüller
Ādem ister ki niyāz ide gelince nāze gül* (G 106/2)

Būselik: Türk müziği'nin 2 numaralı en eski makamlarındandır. Basittir.

Uşşak: Türk müziği'nin 5 numaralı basit makamı.

Şehnāz: Türk müziği'nin en eski mürekkep makamlarındandır.

Reng: Türk Müziği'nde bir makam, (Yılmaz Öztuna, (1969-76): *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, C.I-III, İstanbul, MEB Yayınları)

*O zülfüñ Kârabağ'da **Büselik** 'Uşşâk'a göstermiş
Olur nâz u niyâz üzre Nevâ'sı tâzeden tâze (G 136/2)*

*Giç **İrâk** üzre 'Acem'den **İsfahân**'a ey **Şabâ**
Al **Hüseyni nağme-i şevk ü tarab-ı elhâne** at (K 2/24)*

*Sâkî yürüt bâde-i cām-ı şafâ
Nukl-ı lebiñ 'âşıkâ olsun gîdâ
Nağme tutar **muṭrib-ı beste Nevâ**
Nâz u niyâz ile **oḡur dâimâ** (TB 8/III)*

*Var mı 'aceb ben gibi baht-ı tebâh
Sen gibi bir perçem-i müşkîn siyâh
Kâmiye kıl lutfuñ ile nîm-nigâh
Mezget-i 'aşkıñda oḡur **Penç-gâh** (TB 8/V)*

III . MÜRŞİTLERİ

Muhammed Şaban Kâmî'nin Mısır'a gidişinde Rıfâiyye tarikatı meşayihinden olan İbrahim el-Bâcûrî'ye intisap ettiğini, daha sonra da Kerkük'te bulunan Kâdiriyye tarikatı şeyhi Abdurrahman Talabânî'den hilâfet aldığını belirtmiştik (Bkz. Tasavvufi Yönü). Kaynaklardan bize ulaşan bilgilerde, tarikat mürşidi olarak bu iki isim dışında başka bir isim zikredilmemektedir.

A. İbrahim El-Bâcûrî

Asıl adı İbrahim b. Muhammed el-Bâcûrî olan bu şahıs Mısır'ın Menûfiye bölgesindeki Bâcûr Köyü'nde (1783)yılında doğdu. İlk öğrenimini babasının yanında yaptıktan sonra tahsiline Ezher'de devam etmek üzere Kahire'ye gitti (1797). Bir yıl sonra Fransızlar burayı işgal edince Cîze'ye gidip bir müddet kaldı. İşgal sona erince Ezher'deki öğrenimine devam etti. Devrin meşhur âlimlerinden Muhammed el-Emîr el-Kebîr, Abdullah eş-Şerkâvî, Muhammed el-Fedâlî ve Hasan el-Kuveysi'nin derslerine devam etti. Daha sonra Ezher'de dersler

vermeye başladı. Ölümüne kadar devam edecek olan Ezher Şeyhliği'ne tayin edildi. Bâcûrî, Kâhire'de (1847)'de vefat etti.

Akaid, Fıkıh, Mantık, Siyer, Sarf-Nahv ve Beyân ilimlerine dair çeşitli eserlere yazdığı şerhlerle meşhur olan Bâcûrî, çalışmaları sırasında daha çok Osmanlı dönemine ait kaynaklar dan faydalanmış, eserlerinde kelâmla tasavvufu birleştirerek keşf ve ilhamı da önemli bir bilgi kaynağı kabul etmiştir⁹¹.

B. Abdurrahman Talabânî

Kâdirî tarikatı büyüklerinden Abdurrahman Halis Talabânî, Ahmedî Talabânî'nin oğludur. H.1212'de Kerkük'de doğdu. Ceddi Şeyh Mahmudî Talabânî'dir ki-asrının bilgi ve fazilet mürşidi Şeyh Ahmedî Hindî'den feyz almış-temiz ve büyük zatlardandır.

Sülaleleri aslen “Zengene” âşiretinin reislerinden Kerkük'e gelmiş olup “Tâlabân” Köyü'nde ikâmet ettikten sonra “Tâlabânî” nâmı ile şöhret bulmuşlardır. Abdurrahman Tâlabânî, Kerkük âlimlerinden zahirî ilimleri, pederinden de batınî ilimleri alıp, Kerkük'teki dergahında, Kâdirî tarikatının usullerine göre halkı irşad etmiştir. 1858'de vefat edince dergahına defn edilmiştir.

Haydarîzâde İbrahim Efendi (1864/1933)⁹² “Tasavvuf” isimli mecmuada yazdığı bir makalede der ki: “Şeyh Abdurrahman Hazretleri, sufîyye ile meşğul bulduklarında o kadar yücelirlerdi ki hakikatın ifadesi olan beyânları adeta şarkı söyler, kemâl mertebesine ulaşır, dostlar ile sohbet meclisinde o kadar rind ve hoş-beyân ve o kadar açık ve düzgün bir lisan ile vicdânî hürriyet sahibi olurlardı ki, şiirde bile fevkalade bir kudrete mâlik idiler. Şiir mesleğinde Mevlânâ Celâleddin ve Mağribî gibi sûfî şairlerin büyüklerinin daha çok mesleklerini tercih etmeleri neticesinde, şiirleri baştan başa hakikat zevkiyle dopdoludur”.

Abdulkâdir Geylânî'nin menkıbelerine dair, Şeyh Ali Nurbahşî tarafından yazılan (Behçetü'l-Esrâr) ismindeki eseri, pederi Şeyh

⁹¹ Ahmet Saim Kılavuz,(1991): “Bâcûrî”, DİA, C.IV, 416.

⁹² Bkz. Mehmet İpşirli, Kemal Beydilli,(2000): “İbrahim Efendi Haydarîzâde”, DİA, C.XX, 297-298.

Ahmed'in emriyle H.1232'de tercüme etmiştir. Mesnevî'nin 18 beytini manzum olarak "Kitabu'l-Ma'ârif fî Şerhî Mesnevî'ş-Şerîf" isimli risâle ile Türkçe ve Farsça şiirlerini Bağdat eski valisi Reşid Paşa-zâde Rüşdi Bey Zilhicce H.1284'te basmıştır.⁹³

Şu gazeller kendisine aittir:

*'Aşk olub rûz-i ezelden sâki-i peymânemiz
'Âlemi gavğaya şalmış na'ra-yı mestânemiz*

*'Âlem-i cānda şarāb-ı vaşldan mest olmuşuz
Sırr-ı vahdetdir hemîşe bâde-i meyhânemiz*

*Dām-ı zülfüñ dāne-i hālîn olub pā-bendimiz
Yokşa yokdur 'âlem-i dünyada āb u dānemiz*

*Mazhar-ı nūr-i cemāliñ kâ'bedir 'aşıklara
Ol cemāliñ perteviñden kâ'bedir büthânemiz*

*Nice yıllardır ki hālîs hicr ile zulmetdedir
Şimdi feyz-i Ğavs'dan rüşen olub kâşânemiz*

Fuzûlî'nin "olur" redifli gazelini tahmisinden:

*Âteş-i 'aşkıñ fūrüzān olsa 'aşık nār olur
Her zaman gördükçe 'aşık gözleriñ hūmār olur
Hüsünüñ āyīne-i dilde gören hüsyār olur
Hüsünüñ oldukça füzūn 'aşk ehli artık zār olur
Hüsün ne miktar olursa 'aşk ol miktar olur*

IV. ÖĞRENCİLERİ

Kaynaklardan ve kendi eserlerinden edindiğimiz bilgiye göre Şaban Kâmî'nin çeşitli ilimlere vakıf, sanat ve edebiyât erbabı bir zat

⁹³ İbnülemin,(1969): 522. ; Bursalı,(1333): 37.

olduğu anlaşılmaktadır. Bölgesinde birçok fikir ve sanat adamlarının ilk feyizlerini kendisinden almaları, elde etmiş olduğu şöhretin haklı sebepleridir.

Öğrencilerinden tespit edebildiklerimiz şunlardır:

A. Hayâlî

Şaban Kâmî'nin oğludur. Asıl adı Ahmet olup, şiirlerinde Hayâlî mahlasını kullanmıştır. Son asır şâirlerindedir. 1266(1850) tarihinde Diyarbakır'da doğdu. Annesi tarikat piri olan İbrâhim Gülşenî sülâlesindedir. İlk tahsilini babasının da öğrencisi olan Fethullah Feyzi Efendi'den almıştır. Daha sonra memleket âlimlerinden olan Buzcu-zâde Derviş Efendi'den faydalandı. Bunun yanında devrinin bilginlerinden olan babası Şaban Kâmî'den de dersler almıştır. İlk zamanlardan itibaren pederinin mesleğine tabi olup, dervişlik tacını giyindi. Babası gibi hat sanatına olan ilgisi, daha 12 yaşında iken kendisini icâzet sahibi yaptı. Sülûkiye Mescidi'nde Arapça-Farsça-Hat dersleri verdi. Bir müddet serbest çalıştıktan sonra memuriyeti tercih ederek 1293(1877) yılında 1000 kuruş maaşla Rüsûmat Nezâreti (Gümrük İdaresi) Arşiv Müdürlüğü'ne tayin olundu. Uzunca müddet bu vazifede çalıştı. 23 Şaban 1304(1887) Pazar günü vefat etti.

Ahmet Hayâlî, geniş bir kültüre sahipti. Arapça ve Farsça'yı da gâyet iyi bildiği gibi edebiyâtına da vakıftı. Aynı zamanda devrinin şöhret yapmış hattatlarından sayılırdı. Mürettep Divânı olduğu bildirilmekte ise de, vefatını müteakip Divânının kayıp olduğu söylenmektedir⁹⁴.

B. Vâsıf

Birçok fikir ve sanat adamı yetiştirmiş Gülşenî-zâdeler ailesindedir. Babasının adı Şeyh Muhammed'tir. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Ali Emirî'nin verdiği bilgiye göre, Şaban Kâmî'den ders almış ve sonradan şer'î mahkemeye devam etmiş, 1286(1870) yılında

⁹⁴ Emiri,(1328): 309-320.; İbnülemin,(1969): 584-85. ; Beysanoğlu,(1957-1960): 49-50.

Hukuk Mahkemesi'ne başkâtip olmuştur. Bu sırada Said Paşa⁹⁵ ile samimi bir dostluk kurdukları anlaşılmaktadır. Said Paşa'nın matbu Divân'ına bir de tarih düşürmüştür. 1289(1873) yılında intihar etmiştir. Ali Emirî, Vâsıf'ın mürettep Divânından bahsetmektedir⁹⁶.

*Harabât ehliyiz meyhâne-veş kâşânemiz vardır
Refîk ü yârimiz elde bes peymânemiz vardır*

*Fenâ dehrinde aşla olmayız meyl-âver-i gerdûn
Ki mısır-ı 'aşkda bir tekye-i vîrânemiz vardır*

Esâmî-i Şu'arâ-yı Amid'te, Vâsıf'ın seriü'l-kalem, zeki, kâtip, ârif ve hazır-cevap biri olduğu ifade edilirken gazelinden şu iki beyit de verilmiştir:

*Gören hamyâze-i meyle señi mahmûr zanneyler
Bilirler âşinâlar çeşm-i mest-i cām-ı nahvetsin*

*Sâyeye uyma ey sevdâ-yı gam hayrân kim gitme
Başında Vâsıf-ı şūrîdenin bir tâc-ı rif'atsın*

C. Râif

Müftükâtibi-zâde ailesinden olan Feyzullah Râif, 1247(1832) tarihinde Diyarbakır'da doğmuştur. Şaban Kâmî'den dersler aldı. Aynı zamanda tanınmış hattatlarımızdandır. İsnâ-aşere (12 çeşit yazı) den icâzet almıştır. Özellikle rikâda oldukça ileridedir. Tahsilini bitirdikten sonra çeşitli memuriyetlerde bulundu. Bazı kıymetli levhalarını Diyarbakır Valisi olan Esad Muhlis Paşa görünce, 1266(1850) tarihinde Eyalet Kalemî'ne tayin ve maaş tahsisinde bulundu. Burada 20 yıl hizmet etti. 1285(1869) yılında Vilâyet Mektubu Muavinliği'ne,

⁹⁵ Said Paşa, Süleyman Nazif ve Faik Ali Ozansoy'un babalarıdır. 1248 (1832) de Diyarbakır'da doğdu. Mülkiye Paşalık rütbesi olan Mîr-mirânlık rütbesine sahip. Daha geniş bilgi için bkz. İbnülemin, (1930-1941): C.IX, 1608 vd.

⁹⁶ Emiri, Tarih, 781/1, 110-111/54b-55a; Beysanoğlu, (1957-1960): 63-64.

1288'de muavinlik ünvanıyla kâtipliğe, 1289(1873) yılında Vilâyet Mektupçuluğu'na atandı. Altı yıl bu vazifede çalıştı. Sonradan ayrıldı. Nihâyet 1296(1880) yılında Diyarbakır Cezâ Mahkemesi Reisliği'ne getirildi. Tahminen 1307(1891) de vefat etti⁹⁷. Son asır şairlerinden olan Râif'in Divânı bulunamamıştır. Said Paşa'nın gazeline yaptığı tahmisten bir bölüm aşağıda verilmiştir:

*Gitdiñ āgāh olmadiñ bu hālîme ey māh-rū
Etmediñ bir merḥamet dōktüm yolunda āb-rū
Hālîñi söyler sana Rāif olursa rū-be-rū
Merd-i hicriñ bî-ḥuzūru olduđu gündend berū
Bir nefes şanma Sa'īd'iñ çeşmiñe uyku gelür*

D. Nâim

İsmi Mehmed'tir. Er-zâde Ahmed Ağa'nın oğludur. 1258(1842) de Diyarbakır'da doğdu. Resmî terceme-i halinde “Diyarbakır'da medresede Arapça ve Farsça okuduğunu” ifade eder. Daha sonra Şaban Kâmî Efendi'den derslere devam etmiştir. 1277(1860) yılında İstanbul'a giderek Nûr-i Osmaniye Medresesi'nde tahsilini ikmâl ederek müderris ünvanını elde etmiştir. Sonra Çıldır Sancağı Tahrîrat Müdürlüğü'nde ve bazı kaza kaymakamlıklarında bulunmuştur. Kalender-meşreb, lâubâlî-sîret, bî-pervâ-tiyet bir zattır. Şu iki beyit gazelindedir.⁹⁸

*Mecbûrdur ziyārete gülzārı her bahār
Kim añdadır müşāhid-i ecdād-ı 'andelib*

*Bu gülşen-i fenāda Nāim nizārdır
Fenn-i fiğān u nālede üstāz 'andelib*

E. Fâzıl

Asıl ismi Mehmed'tir. Müftî-i milket Hâmidizâde Abdülgânî Efendi'nin oğludur. Babasından ve Şaban Kâmî Efendi'den ders almış,

⁹⁷ Emiri,(1328): 330-334; Beysanoğlu,(1957-1960): 63-64.

⁹⁸ Emiri, Tarih,781/1,107-108/53a-b.

sonradan bilgisini artırmak için Bağdat'a gitmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra bazı memuriyetlerde bulunmuş ise de memleketinden ayrılmayarak 1315(1897) de vefat etmiştir. Vefat ettiğinde 62 yaşında olduğu söylenmektedir. Aşağıdaki iki beyit sonradan kaybolan şiir divânçesi sahibi Fâzıl'a aittir⁹⁹:

*Çarsū-yi gülşen âteş murg-i âteşhâre gül
Açmış âteşle dehânîñ şubh-dem gülzâre gül*

*Sebt-i ünvan eyler âteşbâr-ı kilkiñ Fâdıla
Nazm-ı âteş-tâb-ı renginiñ ser-i tûmâre gül*

F. Fethî

Asıl ismi Abdülfettah olan bu şahıs Şaban Kâmî'nin kardeşinin oğludur. 1252(1837) yılında doğdu. Siirt, Mardin Sancakları Evkaf Muhasebeciliği'nde, sonra Meclis-i İdâre-i Vilâyet Azalığı'nda ve sonra da Şirvân Kaymakamlıkları'nda bulunmuştur. 1289(1873) yılında Merkez Mutasarrıflığı Meclis-i İdâre Başkanlığı'nda ve Meclis-i Temyiz-i Hukuk Riyâseti'nde 1293(1877) yılında Mardin Sancağı Tahrirat Müdürlüğü'nde bulunmuştur. Mürettep bir Divânı vardır. Şu gazel onundur¹⁰⁰:

*Bu şeb kâşâne-i dilde hayâlim hem-nişînimdir
Refîkim hem-demim yârim enîsim nâzenînimdir*

*Ne bahtımdan şikâyet eylerim ne çarhtan Fethî
Eden rüsvâ-yı ser-gerdân beni âh u enîsimdir*

Ayrıca Şaban Kâmî ile müşterek bir gazeli vardır.¹⁰¹

⁹⁹ Emirî, Tarih,781/1, 81/39b.

¹⁰⁰ Emirî, Tarih,781/1, 81-82/39b-40a.

¹⁰¹ Kâmî Divânı. Gazeliyyat (G 157).

G. Mâhir

Asıl adı Mehmed'tir. Şaban Kâmî'den ders almıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra Ulu Câmîi önündeki dükkânlardan birinde mektupçuluk yapmıştır. Daha sonra memuriyete geçip, Diyarbakır Tahrirat Kitâbeti'nde ve sonra Mardin Sancağı Tahrir Başkitâbeti'nde çalıştı. Tekrar Diyarbakır'a dönüp Ulu Câmîi önündeki dükkânda bulunmuştur. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemekle beraber 1293(1877) yılında memuriyetten ayrıлып Diyarbakır'a döndüğü biliniyor. Tabiatı zârif ve şiirleri latiftir. Şu iki beyit bir gazelindedir¹⁰²:

*Dil şarıldı bir gözü âhû belâlı dilbere
Cüst ü cûsuñdan telef oldum dirîgâ yok yere*

*Sûk-i 'aşkıñda ne var şarf etme Mâhir
Nakd-i cânîñ señ gibi bir şüh-i şîrîñ esmere*

H. Sabrî

Asıl adı Ahmed'tir. Mürsel lakabıyla biliniyor ise de şiirde mahlası Sabrî'dir. Ali Emirî, kendisiyle beraber Şaban Kâmî'den Arapça ve Farsça tahsil ettiğini söyler. 1294 (1878) de Mardin Sancağı Aşar Müdürlüğü Başkitâbeti'nde bulunmuş, 1295(1879) yılında memuriyete bitirerek Diyarbakır'a döndü. Şu iki beyit bir gazelindedir¹⁰³.

*Oturmuşdur serîr-i yâre ol dârâ-yı istîgnâ
Çeker fermân-ı hüsne kaşlarıñ tuğrâ-yı istîgnâ*

*Çalış Sabrî hayât-ı câvidin bul ehl-i idrâk ol
Muķîm-i dergeh-i pîr olsun artıķ pây-ı istîgnâ*

¹⁰² Emirî, Tarih,781/1, 91-92/45a-b; Beysanoğlu,(1957-1960): 96-97.

¹⁰³ Emirî, Tarih,781/1, 59/28b; Beysanoğlu,(1957-1960): 85.

I. Râif

Diyarbakır hânedânından Mukabeleci-zâde Hasan Efendi'nin oğludur. Annesi ise ünlü şâirlerimizden Hâmî'nin torunlarından. Bu aileye önceleri Rûznâmecî-zâde denmekte idi. Yusuf Raif Efendi 1251(1826) yılında doğdu. Şaban Kâmî'den özel dersler aldı. Öğrenimini tamamladıktan sonra Halep, Şam, Bağdat taraflarına gitti. 1280(1863) başlarında Diyarbakır'a döndü. Bazı memuriyetlerde bulundu. Son zamanlarını ziraatle uğraşmakla geçirdi. Ölüm tarihi tespit edilemeyen Râif'in mürettep divânı vardır. Ayrıca Farsça şiirler de yazmıştır.

Aşağıda, bir gazelinden muhtelif beyitler verilmiştir¹⁰⁴:

*Bu şeb meclisde gördüm mest-i nâzım deste cām almış
Bu lutf-u tâb ile Hâtem gibi 'âlemde nâm almış*

*Geçer Mecnûn gibi dünyâ vü 'uqbânîñ havâsından
Nesîm-i zülfi leylîden o kim 'itr-ı meşâm almış*

*Fiğânı artır eksilmez demâdem 'andelib-âsâ
O kim bu ruzigârîñ h'âr u zârîñdan maķâm almış*

*Bu dehr-i bî-vefâda bir kalendar-meşrebim Râif
Ki benden hırka-püşân-ı cihân feyz-i kelâm almış*

J. Re'fet

İbrahim Re'fet, yazdığı ve defalarca basılan mevlûdü ile şöhret elde etmiş olan şâirlerimizdendir. Abdullah Tayyar adında bir zatın oğludur. 1250(1834) yılında Diyarbakır'da doğdu. İlk Şaban Kâmî'den, sonra da Arap-zâde Hafız Mehmed Hasip Efendi'den ders aldı. 1270(1854) yılında Urfa'ya gitti. Orada Fakih-zâde Müftü Abdurrahman Efendi'den edebiyât ve Farsça okudu. Oradan Antep'e gidip şâir Hasırcı-zâde Hafız Muhammed Ağa'dan kıraat etti.

¹⁰⁴ Emiri,(1328): 336-337.

1273(1857) yılında Halep'e giderek bu ülkenin tanınmış ilim adamlarından, Osman Paşa Medresesi'nde Kârahisârî Saçlı Salih Efendi Hoca'dan Hadis ve Fıkıh ilmiyle beraber başka dersler de aldı. O sırada Halep Valisi Seydî Ali Paşa'nın oğlu Hamdi Paşa'ya intisap ederek 1275(1859) yılında birlikte İstanbul'a gitti. Paşa'nın Üsküdar'daki evinde Hocalık ettiği sırada Atik Vâlîde Sultan Medresesi'nde, müderris Ankaralı Kara Hüseyin Hamid Efendi'den ayrıca okuyarak 1281(1864) yılında öğrenimini tamamladı. 1282(1865) yılında Hamdi Paşa'nın vefatıyla, 1283(1866) yılında Bâbîâlî Buhârî hocalığına tayin edildi. Üsküdar'da Atik Ali Paşa Camii'nde öğrencilerden bazılarına Mesnevî, Gülîstan ve Hafız Divânı okuttu. Sultan Abdülaziz'in cülûsunda "tarz-ı cedîd" ismindeki mevlidini yazarak Sultan'a sunmuş ve atıye olarak 20 bin kuruş almış idi. Ana lisanı olan Türkçe'den başka Arapça ve Farsça'yı da iyi kullanırdı.

Kaynakların bildirdiklerine göre şâirimiz, orta boylu, beyaz ve kısa sakallı, küçük ve kırmızı yüzlü, ince yapılı bir zatmış. 1321(1903) yılında vefat etmiştir. İstanbul'da Karacaahmet Mezarlığı'na defn edilmiştir

Re'fet'in birçok manzumeleri de vardır. Çoğu yeni sene, vefat, memuriyet, velâdet ve cülûs tarihlerinden ibarettir. Mevcut manzumesinin mukaddimesinden:¹⁰⁵

*Ey Hudâvendî 'azîm ü pâdişâh
Raḥmetiñdir cümle maḥlûka penâh*

*'Âlemi bir demde penâh eylediñ
Kün dediñ ma 'mûr u bünyâd eylediñ*

*Bî-meşakḳat ey kerîm ü Kirdgâr
Ḳudretiñ bu mâsivâyı kıldı var*

¹⁰⁵ Emiri,(1328): 374-375; İbnülemin,(1969): 83.

K. Rûşenî

Gülşenî-zâdelerden Hacı Salih Efendi'nin oğlu olan Hacı Bekir Rûşenî 1244(1828) yılında doğdu. Evlerinin yakınında Câmîü'l-Esved Medresesi'nde ders gördü. 1261(1844) yılında Şaban Kâmî'nin İstanbul'dan dönüşüyle kendisinden ders almıştır. Ayrıca 1263(1846) yılında hat sanatından icâzet alan Rûşenî, tanınmış hattatlardandır. Tahsilini tamamladıktan sonra memuriyete intisap ederek 1265(1848) yılında Diyarbakır Vilâyeti Tahrirat Kalemi'ne kâtip oldu. İki yıl sonra bu görevden istifa ederek İstanbul'a gitti. Orada Adile Sultan'ın Kethudalıkları Kitâbeti'ne tayin olundu. Yedi seneden fazla bu görevde kaldı. Bu esnada Hacca gitti. 1279(1862) yılında Tuna Vilâyeti Rüsûmat Nezâreti (Gümrük İdâresi) Muhasebe Başkâtipliği'ne atandı. Orada evlendi. 1284(1868) yılında istifa ederek yirmi yıl aradan sonra memleketine döndü. Bağdat Valiliği'ne tayin edilen Mithat Paşa, Diyarbakır'a gelirken daha evvel Tuna Valiliği zamanında tanıdığı şâiri de beraberinde götürmüş ve orada evrak müdürü olmuştur. 1286(1869)-1288(1872) yılları arasında Defter-i Hakânî (Tapu Kadastro) Müdür Yardımcılığı'nı yapmış, 1288(1872) yılında babasının vefatı üzerine Diyarbakır'a dönmüş, 1290(1873) yılında Diyarbakır Rüsûmat Nezâreti (Gümrük İdâresi) nde Başkâtiplik'e tayin olmuştur. 1296(1879) yılına kadar bu görevde çalışmış ve 1325(1909) yılında vefat etmiştir. Kendisinin Arapça ve Farsça dillerine vakıf olduğu söylenir¹⁰⁶. Şaban Kâmî ile müşterek söylediği bir gazeli Divân'da mevcuttur:

(Kâmî) *Daħl iderdim bî-mehâbâ bülbül-i şeydâya ben*
Şimdi dil virdim uruldum bir gül-i ra'nâya ben

(Rûşenî) *Beste-i târ-ı siyâh zülfüñ olmuşdur gönül*
İhtiyarsız düşmüşem zâlim yamân sevdâya ben

(Kâmî) *Bezm-i hâs-ı vuşlatıñ oldumsa mahrem bendesi*
Nîm-nigâh itmem o demde cennetü'l-me'vâya ben

¹⁰⁶ Emiri,(1328): 416-419; Beysanoğlu,(1957-1960): 124-25.

(Rūṣenī) Āsitān-ı devlet-i dildāra çünki baş ƣodum
İtmem aṣlā ser-fürū ednā deęil a 'lāya ben (G 122)

L. Ali Emirî

Son asrın değerli Őahsiyetlerindedir.¹⁰⁷ 1274 (1857) yılında Diyarbakır'da doğdu. Bir ok fikir ve sanat adamı yetiştirmiş bir aileye mensuptur. Şair Mehmed Emirî¹⁰⁸ torunlarından Mehmed Şerif Efendi'nin oğludur. Tezkire-i Şu'arâ-yı Amid'de kendisi hakkında bize Şu bilgileri vermektedir "Okumaya Sülûkiye Mescidi'nde Fethullah Feyzi Hazretleri'nden başladım. Kelâm-ı Kadîm ve İlm-i hâlden sonra Sarf, Emsile, Bina, Maksud'u okudum. Henüz sekiz yaşında iken eski binalar ve eserler üzerindeki yazılara merak sardım. Beyitlere de ilkin aşık Ömer'den ve sonra Sünbül-zâde Vehbi Divânı'ndan başladım. Henüz dokuz yaşındayken büyük amcamız Şaban Kâmî Efendi bana Mısır basması bir nadir eser verdiğinde sevincimi tarif edemem. Beşyüzden fazla Şairimizin dörtbin beytini az zamanda ezberledim. Okunan bir beytin sonundaki harften başlamak suretiyle beyit okumakta bana kimse karşılık veremezdi. 1285(1868) yılında dayım Abdüllatif Fethi Efendi Siirt Sancağı'nda Őirvan Kaymakamlığı'nda bulunduğundan, Őirvan'a giderek bir sene kalıp, Gülistan ve Kaside-i Bürde ve Kaside-i Emâlî'yi, Őirvan Nâibi (Kadı Vekili) Nevinli Mehmed Emin Efendi'den okudum. 1286(1869) senesinde Diyarbakır'a gelerek Mehmed Şaban Kâmî Efendi'den altı seneden fazla ilim tahsili ve bütün hat çeşidine devam ettim. Hazret-i Ali'nin kelâm-ı kibarları ezberlendi. Sabah ve akşam satlerinde Kâfiye, Halebî, İsağoji, Fenârî, Ma'ânî muhtasarı okundu. Bazı levhalar yazarak camilere asıldı. İrtifa ve

¹⁰⁷ Ali Emiri Hakkında başka bilgi için bkz. İbrahim Alaaddin Gövsa,(1945): *Türk Meşhurları Ansiklopedisii*; Beysanoğlu,(1957-1960): C.I,139-174; M.Seyhan Tayşî,(1989): "Ali Emiri", DİA, C.II, 290-391.

¹⁰⁸ Mehmed Emirî hakkında bkz. *Emiri*,(1328); Bağdatlı,(1951-55): C.II, 318; Beysanoğlu,(1957-60): C.I ,178-84.

Usturlab¹⁰⁹ ile ilgili kitaplar okunarak bu konulara ait bilgiler edinildi. Oyunlara merakım yoktu, sadece kitaplarla meşguldum. Telgraf ilminde elektrik akımına merakım olduğundan 1292(1874) yılında altı ay kadar bazı günler telgrafhaneye devam ettim. Tarih konusuna olan merakım yüzünden uykuyu ve rahatı kaybettim. Artık zayıf ve bitab düştüğümünden doktorlar bir müddet kitap okumayı yasaklayıp, hava değişikliği önerdiler. Dayılarım Mardin’de memur iken oraya gidip Kasım Padişah Medresesi müderrisi Ahmed Hilmi Amidî’den dersler aldım. Lügat kavrama konusunda Osmanlı lügatında ne kadar anlaşılmayan kelime varsa onlara bile malik oldum. Şaban Kâmî ve Pederim’in tavsiyesiyle “Mîr’at-ı Fevâid”i yazmaya başladım. 150 kuruş maaşla Mardin’de yazı işlerinde memuriyete başladım. Dayım’ın tayiniyle ben de istifa ederek Diyarbakır’a döndüm. Şaban Kâmî Efendi’den derslere devam ettim. “Mîr’at-ı Fevâid”i 1296(1878) yılında tamamladım”. Yine “Tuhfetü’l-Leyliyye”(Hicivler ve Latifeler) adlı eserini kastederek “Hiçbiri bir şahs-ı muayyen olmayıp mücerred tecrîbe-i kalem vadisinde, eğlence suretiyle yazılmıştır ve kimseyi hicvetmemek, bir de baht u felekten çokça şikâyet eylememek hususları, Üstad-ı ekremimiz Muhammed Şaban Kâmî Efendi Hazretleri’nin bu abd-i acîze vâki olan nasâyih-i mahsûsâlarındandır”¹¹⁰ der.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Ali Emiri ile ilgili şu açıklamayı yapar: “1296(1878) yılında Âbidin Paşa bir heyetle Diyarbakır’a geldiği sırada Ali Emiri’yi müsevvidliğe tayin etti. Daha sonra Kozan Sancağı Âşâr Müdiriyeti’nde, Adana Âşâr Başkitâbet (Kâtiplik)inde, Leşkovic, Kırşehir ve Trablusşam Sancağı Muhasebecilikleri’nde, Mamuretu’l-azîz(Elazığ) ve Erzurum vilâyeti Defterdarlıkları’nda, Yanya ve İşkodra Mâliye Müfettişlikleri’nde, Halep Defterdarlığı’nda ve Yemen Maliye Müfettişliği’nde bulundu. Meşrutiyetin ilanından sonra emekli oldu. 17 Cümadelahire 1342(1923) yılında vefat etti. Fatih türbesi haziresine defn edildi.”¹¹¹

¹⁰⁹ İrtifâ: Güneş’in yüksekliğini ölçerek zamanı tayin etmek; Usturlâb: Yıldızların arza nazaran yükseklik derecesini bulmakta kullanılan alet.

¹¹⁰ Emiri,(1328): 65-98.

¹¹¹ İbnülemin,(1969): 300-312.

İstanbul Ansiklopedisi Ali Emirî maddesinde deniliyor ki; “Âlim kelimesinin şark âleminde karar bulan manasıyla Osmanlı tarihi ve edebiyât tarihi âlimi. Bir ömrün bütün kazanç ve ihtirasını kitap almaya ve okumaya ayıran kitap meraklısı. İçlerinden pek çoğu tek nüsha yazma olduğu için büyük bir servet oluşturan ondört binden fazla kitabını Milli bir Kütüphane olarak memleket irfanına vakfeden büyük hayır sahibi.”¹¹²

Ali Emirî pek çok eser sahibidir. Şevket Beysanoğlu, tespit edebildiği eserleri şöyle sıralar¹¹³:

“Levâmiü'l-Hâmidîyye, Cevâhirü'l-Mülûk, Ezhâr-ı Hakikat, Osmanlı Vilayât-ı Şarkîyyesi, Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid, İşkodra Şairleri, Esâmi-i Şu'arâ-yı Âmid, Yanya Şairleri, Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Eş'ârî'nin Tahmisi, Diyarbekirli Bazı Zevâtın Terceme-i Halleri, Yemen Hatıratı, Âmid-i Sevdâ (Mecmua), Osmanlı Tarih ve Edebiyât Mecmuası, Osmanlı Şairleri, Mir'atü'l-Fevâid ve üç adet Divân”.

“Na't-ı hümâyün-i Risâlet-penâhîlerinde bir nokta kondurmak haddim olmadığından min gayrı haddin kemâl-i şerm ve hicâb ile” mazeretiyle Peygamberimiz'e duyduğu sevgiyi dile getirerek kaleme almış olduğu tamamen noktasız bir na'tdan birkaç mısra alınmıştır:

*Ey rûh-i ümem aşl-ı kerem dürr-i mükerrem
Ey medrese-i 'âleme 'allâme-i a'lem*

*Âvârelere ey kerem ü rahm-ı müsellem
Dildâdenim âvârenim ur gönlüme merhem*

*Serdâr-ı Resûl'ün gevheri ekmel-i 'âlem
Levlâke"nle memdûhsuñ ey server-i 'âlem*

¹¹² Muzaffer Esen,(1959): “Ali Emirî”, İstanbul Ansiklopedisi, 659-62.

¹¹³ Beysanoğlu,(1957-1960):146.

M. Hasbî

Asıl adı Seyyid Ömer Hasbî olan bu şahsın Diyarbakır'da Camii Kebir'de muvakkitlik yaptığını ve hocasının Seyyid Şeyh Hacı Hafız Şabanu'l-Kâmî-i Âmidî olduğunu kendi yazdığı "Devr-i Dâim Takvimi" adlı risâlesinden öğreniyoruz. 15 sayfalık Osmanlıca bu risâle, Muhammed Fehmî Âmidî'nin Arapça ve Nesih olarak yazdığı Kâdirî ve Nakşibendî tarikatlarına ait muhtelif duâların yer aldığı toplam 367 yapraklı yazma bir eser içerisinde bulunmaktadır ki telif ve istinsah tarihi 1300'dür.

V. ESERLERİ

Yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde,¹¹⁴ Muhammed Şabân Kâmî'ye ait olan eserlerin matbu veya yazma nüshalar halinde Süleymaniye Kütüphânesi'nde, Millet Kütüphanesi'nde, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde, Ankara Milli Kütüphâne ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde mevcut bulunduğunu tespit ettik. Bunların dışında ayrıca Diyarbakır İhtisas Kütüphânesi'nde 1538 numarada kayıtlı, birçok risâle ihtiva eden bir mecmuâda¹¹⁵ Kâmî'ye ait birtakım şiirlerin bulunduğunu gördük. Aynı kütüphanenin 865 numarasında kayıtlı, Lebîb – Kâmî ve Hâmî'ye ait divânlardan seçilmiş şiirleri bir arada tutan mecmua da yazma olup 1283 tarihini taşımaktadır. Ayrıca yazma ve matbu olarak iki ayrı esermiş gibi gösterilen¹¹⁶ Mevlid'in–yazma ve matbu nüshalarını ayrı ayrı değerlendirdik. Bu eser(ler)in-Mi'râciye'yi de içine alacak şekilde bir değerlendirmeye de açık müsait olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁷

¹¹⁴ Mermutlu,(2001): *a.g.m.*, 77-86

¹¹⁵ Manzum ve Mensur olarak değişik mevzularda ve şahıslar tarafından yazılmış 21 adet risâle içeren bu yazma eserin 88a, 89b ve 142b numaralı sayfalarında Şaban Kâmî'ye ait 2 Terci-i Bend ve 2 Gazel bulunmaktadır. (Bu şiirler Divân'da mevcuttur.)

¹¹⁶ Şevket Beysanoğlu,(1957): 41.

¹¹⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz; Ekrem Bektaş,(2011): *Diyarbakırlı Kâmî ve Mevlidi*, Turkish Studies, 6/1, 779-856.

A. YAZMA ESERLERİ

Kâmî'nin yazma olan “Redd-i Protestan, Risâletü'l-Asâkiri'l-Mansuriyye, Risâle-i Halli'l-Müşkilât, Usûlü Tehânî bi-Tevfiki'r-Rabbânî, Risâle-i Tehniyye ve Risâle-i Tıbbiye” adlı altı adet Risâlesi, müellif nüshası ve yegâne nüsha olma özelliğiyle bir mecmuada¹¹⁸ aynı sırayla yer almaktadır. Bunların dışında “Kasîde-i Kamîsiyye, Mevlid-i Nebi ve Medhiye-i Hasan ve Hüseyin-Hadika-i Ma'neviyye-” adlı eserleri de mevcuttur.

1. Redd-i Protestan

Bu eser Arapça olarak yazılmıştır. Hristiyanların, Hz. İsa'yla ilgili temel akidelerinden olan onun Allah'ın oğlu ve ruhu olduğu için diğer peygamberlere ve Hz. Muhammed'e üstün olduğu gibi konuları yeniden gündeme getirip yaymaya kalkmaları üzerine Şaban Kâmî'nin naklî ve aklî delillere dayanarak bu iddiaları çürütmeye çalıştığı bir eserdir.

Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 4517/1 numarada kayıtlı, siyah mürekkeple ve Nesih hattıyla kaleme alınmış olan bu eser, 220x150, 165x100 mm. ebadında, 1-12 yk. ve 9 st. olup, tarihsizdir.

2. Risâle-i Asâkiri'l-Mansuriyye

II. Mahmud'un teşkil ettiği Asakîr-i Mansure-i Muhammediye askerlerinin askerî hareketleri ve ülkenin asayîşi yolundaki çabalarının Şaban Kâmî'ye ilham ettiği Arapça kaleme alınmış bir eserdir. Sincar, Midyat ve Cebel-i Beyza gibi bölgelerde başkaldıran isyancıların ve eşkiyanın yola getirilmesi, Güneydoğu bölgesinde de bu askerlerin sağladığı emniyeti göstermiştir.

Kitap bir Mukaddime, üç Sâniha ve bir Hatime'den ibarettir. Âyet ve hadisler ışığında cihad, şehitlik, kahramanlık, silah kullanma, askeri eğitim vb. konular ele alınarak savaşın dinî temelleri üzerinde etraflıca durulmuş bir çalışmadır.

¹¹⁸ Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/1-6.

Kâmî, bu eseriyle padişaha ve devlete olan teşekkür borcunu bir parça ödemiş olacağı inancındadır.

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 4517/2 numarada, 220x145, 145x100 mm. ebadında, 13-30 yk., 14 st. olarak siyah mürekkeple ve Nesih hattıyla yazılmış olup tarihi bulunmamaktadır.

3. Risâle-i Hallî'l-Müşkilât (Nuzûl-i 'Îsâ)

Kâmî'nin bu eseri de Arapça'dır. Buhara'dan gelen büyük âlim Sıbgatullah ile Şaban Kâmî arasında geçen Hz. İsâ'nın inişiyle ilgili konuşmalar sırasında Kâmî'nin savunduğu görüşlerin kaleme alındığı bir eserdir. Sıbgatullah'a göre Hz. İsâ ahir zamanda indiğinde bir hakim ve imam olarak inecek ve Peygamberimiz'in halifesi olarak İslâm şeriatına göre hükmedecektir. Bu durumda Mehdi'ye tabi olması gerekmeyecektir. Çünkü bir peygamberin bir veliye tabi olması doğrudur.

Buna karşılık Şaban Kâmî şu görüşü savunur: “Mehdi, bir halife, hakim ve imam olarak görevini yaparken İsâ Peygamber, Hz. Muhammed'in şeriat hükümlerinin tümünde ona uyacaktır. Bu konuda hadis kitaplarına ve başka kaynaklara dayanarak etraflıca yapılan bir etütten ibarettir”. Risâle, Hz. İsâ, Mehdi, Deccal, Dabbetü'l-arz gibi konular içermektedir. Eserin tasavvufî bir niteliği yoktur.

Bu eser de, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 4517/3 numarada kayıtlı, 220x148, 145x98 mm. ebadında, 31-51 yk., 15 st. ve siyah mürekkeple Nesih hatla kaleme alınmış, 1252 tarihini taşımaktadır

4. Usûlü Tehanî Bi-Tevfik-i Rabbânî (Risâle-i Tafdîliyye)

1 “Mukaddime” ve 10 “Bâb” ve “Hatime”den ibaret, halkın adet edindiği musafaha, muanaka (kucaklaşma), öpüşme, el öpme, ayağa kalkma; bayram, makam, gazilerin ve hacıların karşılanması, ay ve yılbaşlarında vb. yapılan kutlamaların sünnette aslı olup olmadığı; şeriatla bunlara cevaz bulunup bulunmadığı konusunda halkın uzayıp giden sorularına cevap vermek üzere dinî kaynaklara (ahbâr ve âsar)

dayanılarak hazırlanan bir Risâledir. Arapça olarak kaleme alınmış olan bu eserin sonunda halvet ve muhalata (toplumda iç içe olma) konusu tartışılarak bu konu üzerinde kesin bir şey söylemenin zor olduğu, ancak özellikle zamanımızda eğer kişi mübtedî (deneyimsiz) ise onun için halvetin daha iyi olacağı görüşüne yer verilir. Tasavvufî niteliği olmayan bir eserdir. Eserin son varakında şu ifade yer alır: “Temmet hazihi’r-risâletü alâ yed-i müellifihâ fi şehri Ramazan fi seneti elf ve mieteyni ve semaniyete ve hamsîn”¹¹⁹.

Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 4517/4 numarada kayıtlı, bu Risâle, 220x145 ve 165x98 mm. ebadında, 52-76 yk., 13 st., siyah mürekkeple ve Nesih hattıyla kaleme alınmış olup, müellif hattıyla ve 1258 tarihlidir. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Arabça Bölümü, Numara 6236’da kayıtlı, Nesih hattıyla, aynı tarihi taşıyan 35 sayfalık bir başka nüsha da bulunmaktadır.

5. Risâle-i Tehniyye

Kâmî’nin kutlama konusuyla ilgili hadisler ışığında açıklama getirdiği, bu Risâlesi kendi ifadesiyle Sultan Mahmud’a takdim edilmek üzere; ayrıca “teşekkürü hâvî zebânı Türkî bir Risâle tertib ve tanzîm, 1 “mukaddime”, 10 “bab”, 1 “hatime” üzere ihtitam, her vecihle nefsi-âmi olsun için tahrîr ve takdimine ikdâm eyledim” diyerek İstanbul’da bulunduğu sırada Ramazan ayında kaleme alınmıştır. Mukaddimedede, kutlamaya başlamanın uygunluğu, Peygamber’e ait eserlerle ve ona ait hadislerle on yerde tespit edilerek ifade edildiği açıklanmıştır. İlk bölümü: “Fezâil-i aliyye ve menâsıb-ı diniyyenin tebrik ve tehniyyesi istihbabı beyânındadır”. İkinci bölüm: “Guzât-ı zî-saadetin gazâdan teşrifleri eyyâmında tebrik ve tehniyyesinin istihbabı olmasının beyânındadır”. Üçüncü bölüm: “Hüccâc-ı zevi’l-ibtihâci ba’de’l-hacc tebrîk ü tehniyyesinin istihbabı beyânındadır”. Dördüncü bölüm: “Tâib’in (tevbe edenin) tevbesinin tehniyyesinin istihbabı beyânındadır”. Beşinci bölüm: “Marîz’in ba’de’s-sıhhat tebrîk ve tehniyyesinin istihbabı beyânındadır”. Altıncı bölüm: “Evlenenleri

¹¹⁹ “Bu risale müellif hattıyla Ramazan ayında 1258 senesinde tamamlanmıştır.”

ba'de'n-nikâh yahut ba'de'z-zifâf tebrîk eylemek istihbâbı beyânındadır". Yedinci bölüm: "Zürriyet oldukça tebrîk tehniyesinin istihbâbı beyânındadır". Sekizinci bölüm: "İbtidâ-i Ramazân-i Şerîfde tehniyye ve tebrîkin istihbâbı beyânındadır". Dokuzuncu bölüm: "Sevbi cedîd ilbâs (giydirilme) olundukda tebrîk ve tehniyesinin istihbâbı beyânındadır". Onuncu bölüm: "Bayram günlerinde tebrîk ve tehniyenin istihbâbı beyânındadır".

Hatime bölümünde: insanların karşılaştıklarında sergilemiş oldukları hareketler (ayağa kalkma, karşılama, öpme, el sıkışma ve kucaklaşma) hadislerle izah edilmeye çalışılmıştır.

Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 4517/5 numarada kayıtlı bulunan bu nüsha, 220x145, 148x80mm. ebadında, 77-88 yk., ve siyah mürekkeple Nesih hattıyla yazılmış olup tarihi belli değildir.

6. Risâle-i Tıbbiye

Kâmî'nin Tıp ilmine dair bilgisini ortaya koyan bu Arapça eser 36 sahife olup, "Hâzihi'r-Risâle fî Beyân-ı Mu'aleceti'l-A'zâi li'r-Re'si" (Başta bulunan bazı organlarla ilgili rahatsızlıkları tedavi beyânındadır) başlığıyla 1 girişten sonra 11 ayrı hastalık hakkında bilgi verilir. İlk hastalığın sebebi irdelenir, daha sonra da hastalık hakkında tedavi ve ilaç için bir takım önerilerde bulunulur.

Bu risâlede yer verilen hastalıklar sırasıyla şunlardır:

- a-Fî beyânı siraceti'l-'ayn (Göz sirâcası hastalığı hakkında)
- b-Fî beyânı gışâveti'l-'ayn (Göz perdesi hakkında-Türkçe'de "aksu" diye bilinir)
- c-Fî beyânı illet-i sevâdü'l-'ayn ev 'alâmetühü (göz bebeği hastalığı ve alâmetleri hakkında. Türkçe'de "karasu" denilir)
- d-Fî beyânı mâi'l-ebîyâz fî 'ayn (Gözde pek aklık, beyazlık hakkında)
- e-Fî beyânı a'mâi'd-deccâci fi'l-'ayn (Gözde tavuk körlüğü-Türkçe'de "tavuk karanlığı" denir.)
- f-Fî beyânı veca'-i cemi'i'l-esnânî (Bütün diş ağrıları hakkında)

g-Fî beyânı ‘illet-i uşkurü’l-‘uyûnü’l-esnânî(Dişeti hastalığı olan uşkur hakkındadır)

h-Fî beyânı sırâce usûlu’l-esnânî (Diş köklerinde “sıraca” hastalığı hakkında)

ı-Fî beyânı veca‘-i cemî‘i’l alât-ı’l-üzn (Kulağın içbölümünde oluşan bütün ağrılar hakkında)

j-Fî beyânı ‘illet-i veca‘-ı bûkı’l-üzn (kulak borusu hastalığı hakkında)

k-Fî beyânı sırâcetü’l-üzn (kulak sırâcası hastalığı hakkında)

Süleymaniye Kütüphanesi, 4517/6 numarada kayıtlı olan bu eser, 198x140, 140x100 mm. ebadında, 80-107 yk., 13 st. halinde beyaz kağıt üzerine Nesih hattıyla ve siyah mürekkeple yazılmış ve 1275 tarihlidir.

7. Kasîde-i Kamîsiyye

Kâmî’nin Arapça kaleme almış olduğu eserlerinden birisidir. Bu eser aynı zamanda Kâmî’nin Arap diline olan hâkimiyetini de göstermesi bakımından önemlidir. İmâm Busayrî (Ö.1296) tarafından Peygamberimiz’e duyulan sevginin bir ürünü olan Kasîde-i Bürde’ye bir nazire olarak kaleme alınan bu kaside, 10 beyitlik bir girişten sonra 7 bölüm halindedir:

Giriş bölümü, (10 beyit)

İlk bölüm, Fi beyânı’l-‘aşk ve’ş şevk (24 beyit)

İkinci bölüm, Fi beyânı mani‘i’n-nefsi ‘ani’l-hevâ (17 beyit)

Üçüncü bölüm, Fi beyânı Zühdü’t-takvâ (15 beyit)

Dördüncü bölüm, Min beyânı evsâfi mahâsini Resûlillah (58 beyit)

Beşinci bölüm, Min evsâfi mahâsini sahabeti’l-kirâm (19 beyit)

Altıncı bölüm, Fi beyânı mahabbetillah ‘ala vechih (21 beyit)

Yedinci bölüm, Fi’l-münâcât (37 beyit)

Giriş bölümüyle beraber toplam 201 beyit tutarındadır.

Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli Bölümü, 584 numarada kayıtlı bu eser, 250x130, 170x130 mm. ebadında, 9 yk., 14 st., ve siyah

mürekkeple Nesih hattıyla kaleme alınmış olup 1276 tarihini taşımaktadır.

8. Mevlid-i Nebi

Şâirimizin yazmış olduğu Mevlid'in yazma olanıdır. 426 beyit tutarındaki bu Mevlid, ilk başta bir münâcâtla başlar. Sonra Peygamber'in özelliklerinden bahsedilir. Bu bölümü takip eden bölümde mevlid okumanın fazileti ve yararlarını konu alan iki hikâye anlatılır. Peygamberlik nurunun intikalini konu alan genişçe bölümde ise, Allah'ın kendi nurundan Peygamber'i yaratması, O'nun nurundan da Âdem'in yaratılması, birkaç nebilerden O'nun nurunun intikali, Hazret-i Nuh'a, Hazret-i Süleyman'a, Hazret-i Yusuf'un güzelliğine ve zindandan kurtuluşuna intikali, Hazret-i İsmail ve onun kurban edilmesine, Hazret-i İbrahim'e ve onun ateşten kurtuluşuna vesile olmuştur. Bu nurun Abdülmuttalib'e sirâyeti matbu mevlidte (İrfaniyye mevlidi) olduğu biçimde, bu mevlidde de karşımıza çıkar. Daha sonra Abdullah'a bu nurun ulaşması ve Âmine'yle Abdullah'ın evlilikleri, Hazret-i Âmine'ye bu nurun intikali ve hamileliğini konu alan bölümün ardından Arapça bir na't ve Peygamberimiz'in doğumunu konu alan bölümü tekrar bir na't takip eder. Bir bölümü matbu mevlidte de bulunan "merhaba" faslı ve ardından Peygamberimiz'in süt annesi Halime'nin hikâyesi yer alır. Peygamberimiz'in mucizelerini anlatan bölümde matbu mevlidte yer alan mucizelerle birlikte, "Diktiği bir hurma dalının anında büyüyüp yemiş vermesi, ön ve arkadan aynı derecede görme kudretine sahip olması" gibi mucizelerinden de bahsedilir.

Nihâyetinde "Duâ" bölümüyle mevlid neticelenir.

Duâ bölümünden örnek,

*Ey Hudâvend-i Kerîm ü zü'l-Celâl
Vâhid ü Hayy u Kādîm ü Lâ-yezâl*

*İsmü'l-a'zâm hürmetine yâ Hudâ
Müstecâb eyle du'âmız dâ'imâ*

Mefhâr-ı şâh-ı risâlet hürmeti
Maşrîk-i şems-i hidâyet hürmeti

Sırr-ı furkân ‘arş-ı a‘zâm hürmeti
Levh-i mahfûz nûr-i efhâm hürmeti

Araştırmalarımızda ulaşabildiğimiz nüshalardan biri, Diyarbakır İhtisas Kütüphanesi, Yazmalar Bölümü, 4378/A’da kayıtlı bulunan risâledir. Bu Risâle, 32 sahife olup, Rüşdi Çermikî tarafından, 21 C. Evvel 1299 (28 Mart 1298/10 Nisan 1882) tarihinde istinsah edilmiştir. Ankara Millî Kütüphane Yz. A 5748 numarada kayıtlı bir diğer nüsha ise, Abdulkadir Vefâyî tarafından istinsahı yapılan nüshadır. Ancak istinsah tarihi yanlış bir şekilde 1105H./1693 ifade edilmiştir.¹²⁰

9. Medhiye-i Hasan ve Hüseyin

Bu eser, matbu eserler kısmında açıklamasını yaptığımız “Hadika-i Ma‘neviyye” isimli eserdir. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü, No: 42664’da, Nesih hattıyla, 1279 tarihini taşıyan bu eser 11 sayfadır.

10. Fatih-i Müşkilât

Şevket Beysanoğlu’nun verdiği bilgiye göre¹²¹, eser 18 bahisten ibaret olup, Sultan Abdulaziz’e takdim edilmiştir. Ancak bu eseri bulamadık.

11. Münşeat

Kâmi’ye ait mektupları içine alan bir eserden Ali Emirî’den naklen, Beysanoğlu ve İbnülemin bahsetmektedir.¹²²

¹²⁰ Bkz. Bektaş, *a.m*

¹²¹ Beysanoğlu,(1960): 42.

¹²² Beysanoğlu,(1960): 42; İbnülemin,(1969): 7843.

12. Hutût-i Mütenevvi‘a

Kâmî'nin bu eseri de kaynaklarda zikredilmemektedir. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Bölümü, 9967 numarada kayıtlı, 9 sayfa olarak bildirilen bu Risâle, TY09353 numarada bulunmaktadır. Muhtelif yazı çeşitlerinden, gerek aklam-ı sitteden gerekse de devletin resmi dairelerinde yazılan yazı çeşitlerinden daha çok Divânî, Kufî, Siyakat, Ta'lik, Nesih ve Rik'a yazı çeşitlerine örnekler verilmektedir.

13. Şemâil-i Şerîf

Diyarbakır Yazma Eserler Kütüphanesi, No: 1729/2 numarada “Şemâil-i Şerife” ismiyle şairimiz adına kayıtlı gösterilen eser¹²³in katalogdaki numarasında olmayıp, 1729/1 numarada olduğu anlaşılmıştır.

B. MATBU ESERLERİ

Kâmî'nin matbu eserlerini bir arada toplayan külliyatta¹²⁴sırasıyla, “Kasîde-i Kamîsiyye¹²⁵, Risâle-i Mevlid-i Şerîf-i ‘İrfaniyye, Mevlid-i Şerif (Der-Beyân-ı Şurût-i Kıraat, Der-Beyân-ı Fezâil-i Kıraat-ı Mevlüd-i Şerif, Der-beyân-ı ırhasat-ı Hazret-i Muhammed, Der-Beyân-ı Mu‘cizât-ı Fahr-i Risâlet-Penâh)-Der-Beyân-ı Mi‘râc-ı Hazret-i Muhammed, Divân, Hadikâ-i Ma‘neviyye ve İbtidâ-i Gazeliyyât” yer almaktadır. Ayrıca bu külliyyatın dışında “Hutût-i Mütenevvi‘a” adlı eser de mevcuttur.

1. Kasîde-i Kamîsiyye

Yazma Eserleri bölümünde tavsifi yapılan Kâmî'nin bu eserinin, matbu bir nüshası, aynı kütüphanede Kadızade Burhaneddin, 146/2 numarada (15 sahife ve H.1280 tarihiyle) bulunmaktadır ki her iki nüsha da birbirinin aynıdır. Ayrıca Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Arabî

¹²³ Mustafa Uğurlu Arslan, (2018), *Diyarbakırlı Kâmî ve Divânı*, DBY, 60.

¹²⁴ Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa Bölümü, 522/3-7 numarada; ayrıca bkz., Kadızade Burhaneddin Bölümü, 14 6/ 1-4 numarada.

¹²⁵ Yazma Eserler bölümünde bilgi verildi.

Bölümü, numara 2882’de ve Diyanet Başkanlığı Kütüphanesi numara 28307’de, 1279 tarihini taşıyan nüshaları da bulunmaktadır.

2. Mevlid-i Şerif-i İrfaniyye

Bu Risâle’nin en başında “Nazm-ı latif der-beyân-ı fezâil-i mevlüd-i şerif” başlığıyla mevlid okumanın faziletine kısaca (sekiz beyit) değinen Kâmî, yüz doksan beyitlik esas manzumeye geçer. 17 beyitlik bir “Münacaat”ı 15 beyitlik “Na‘t-ı Şerîf” takip eder. Allah’ın kendi nurundan Peygamber’i yaratması, bütün kâinâtı da o nurla vücuda getirmesi, o nurun Hazret-i Âdem’den- sırasıyla, Nuh, Süleyman, Yusuf, İbrahim ve İsmail’e intikalinin anlatıldığı; 48 beyitlik “Beyân-ı İbtidâ-i Nûr-i ahmedî” bölümünü takip eden bölüm, aynı nurun silsile yoluyla Peygamberimiz’in babası olan Abdullah’a intikalini konu alan 21 beyit tutan “Keyfiyet-i Hazret-i Abdullah”, anneleri Amine’ye intikal edip hamile kalması, 48 beyitlik “Beyân-ı Âvân-ı Haml-i Hazret-i Âmine” bölümüyle hikâye edilir. Sırasıyla Peygamber’in doğumunun ifadesi olan 16 beyitlik “Teşrif-i Hazret-i Fahr-i Risâlet”, 14 beyit olan “Na‘t-ı Şerîf” ve 28 beyitlik “Matlabu’ d-du‘â” bölümüyle nihâyet bulur.

“Beyân-ı İbtidâ-i Nûr-i Ahmedî” bölümünden birkaç beyit veriyoruz,

*Māye-i sırr-ı vücūd-i Aḥmedî
Mebde-i rahmet cihāniñ sermedî*

*Baḥş-i revnaḳ oldu Zātı ādeme
Geldi ünsiyet vücūd-i ‘āleme*

*Buldu ol dem ḫilḳat-ı ādem cemāl
Ḥıl‘at-ı cūd-ı vücūd ile kemāl*

*Ez ḫitāb-ı ‘izzet-i sırr-ı elest
Bā-belā zerrāt-ı insān oldu mest*

Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa Bölümü, 522/3 numarada ve h.1279 tarihini taşıyan bu eserin, aynı zamanda Kadızade Burhaneddin Bölümü146/4 numara, h.1280 tarihiyle kayıtlı bir nüshası da vardır ki her iki yerde de 15 sahifedir.

3. Mevlîd-i Şerîf

Dört bölümden oluşan bu Risâle’de sırasıyla, mevlid okumanın şartlarından, adabından, faziletlerinden ve son olarak da Peygamberimiz’in dünyaya gelmeden önce ve sonrasına dair mucizelerden bölümler halinde bahsedilir:

3a- Der-Beyân-ı Şurût-i Kıraat:

Risâle’nin 11 beyitlik ilk bölümünde, mevlid okumanın şartları ve âdâbından bahseden Kâmî, mevlid okumadan önce Hazret-i Peygamber’e güzel bir edâ ve tecvid ile hatim okunmasını, bol bol salat ve selâm getirilmesini mevlid okumanın edepleri olarak gösterilen; mevlid sahibinin de güzel kokuları, şerbet ve yemeklerle sevabını artıracığını, böyle samimi ve manevî ortamların ruhlara feyiz dağıtacağını ve bu mekânlar ve meclislerin meleklerin ziyaretine uğrayacağını; Cenâb-ı Hakk’ın indinde büyük bir manevi mükâfata sebep olunacağını söyler;

*Bir dağ altun güyâ şarf itmişdir ol
‘İnd-i Mevlâ’da olur öyle kabûl*

3b- Der-Beyân-ı Fezâil-i Kıraat-ı Mevlüd-i Şerîf:

Bu Risâle’nin ikinci bölümünü ihtiva etmektedir. Otuz bir beyitlik bu bölümde mevlid okumanın faziletlerinden bahs ederken, sık sık ihlasla okutulan mevlidin, Allah’ın indinde karşılığı olan manevî mükâfat bir hikâyeyle aktarılır;

*Ger dilersen her dü ‘âlemde necât
Hazret-i Aşmed için oğu şalât*

3c- Der-Beyân-ı İrhasât-ı Hazret-i Muhammed Aleyhi's-Salatu'l-Ebedî

Hız. Muhammed'in Peygamber olarak gönderilmesinin belirtilerinden bahseden bu bölüm, Risâle'nin en uzun bölümlerinden ikincisi olup altmış altı beyit ihtiva eder. Peygamber Efendimiz'in doğumundan, çocukluğunu kapsayan dönem içinde, insan aklını acizde bırakan bir takım olağanüstü gelişmeler ve kendisinden zuhur eden davranışları (Kâbe'den Muhammed'in doğumunu müjdeleyen bir sadânın yükselmesi- Bazı suların çekilmesi- Kisrâ sarayının tahtını parçalanması-İranda Mecûsilere ait ateşin sönmesi- Nice putların devrilip kırılması- Arz ve semânın Peygamber'in gelişini birbirlerine müjdelemeleri- Bir Yahudi'nin Peygamber'i görüp, yeni bir Peygamber'in gelişini müjdelemesi- O gece bütün meliklerin tahtlarının yerle bir olması- Bütün yırtıcı hayvanların firar edip, ıssız bir yerde toplanmaları- O sene dünyadaki bütün kadınların erkek evlat doğurmaları- Daha sonra süt annesi olacak Halime'nin gayptan bir ses duyarak, Muhammed'e süt annesi olacağını müjdelemesi- Peygamber'in Halime'nin memesinin dışında hiçbir memeyi kabul etmemesi vs.) gâyet sade ve anlaşılır bir üslup içerisinde takdim edilir.

3d- Der- Beyân-ı Mu'cizât-ı Fahr-i Risâlet-Penâh

27 beyitten meydana gelen bu bölüm, Peygamberimiz'in çeşitli mucizelerinden bahsedilir. Hız. Muhammed'e peygamberliğin kırk yaşında verildiği söylenir. O'na ait mucizeler şöyle sıralanır: En büyük mucize Kur'ân-ı Kerîm'in inzali-Hız. Muhammed'in sırtındaki peygamberlik mührü, Bütün vücudunun nurla kaplı olduğu, Başının üstündeki bir bulutun kendisini sürekli olarak güneşten koruması, Batınî sırlara vakıf bir hoca olduğu, Bedir savaşında eline alıp savurduğu toprağın küffârı derbeder etmesi, Parmaklarıyla bütün askerlere su dağıtması, Avucundaki bir taşın tesbih çekmesi, Pişirilmiş bir kuzunun dillenmesi, Bir ağaçla selamlaşması, Nice devâsız hastalıklara tabib olması, Uyurken bile normal duyması, Parmaklarıyla ayı ikiye bölmesi,

Görme kudretinin uzak veya yakın için eşit olması ve otuz üç bin mucizenin kendilerinden zuhur ettiği söylenir.

4. Der-Beyân-ı Mi'râc-ı Hazret-i Muhammed

Toplam yüz elli iki beyit olan bu manzum Risâle, Hz. Muhammed'in Mirâç'ıyla ilgili olarak, mesnevî tarzında kaleme alınmıştır. Allah'a hamd, Habibi'ne sayısız salat ve selam ile başlayan manzume, Mirâç gecesinin feyiz ve bereketinden bahseder. Cenâb-ı Hakk'ın kâinâtı aşk üzerine yaratması konu edilir. Bütün felekler âleminin bu geceden dolayı sevinç ve neş'esi anlatılır. Peygamberimiz'in Allah'ın kurbiyetine vakıf olduğu sırlar ile, ilm-i ledün hocası olduğu ifade edilir. Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya olan yolculuk ile başlayan seyahat, ordan da felekler âlemine ve nihâyet en yüksek makam olan Allah'ın makamına kadar sürer. Bu süre içerisinde dokuz kat gökyüzünde karşılaştıkları sırlar ve âlemler gözler önüne serilir. Bazı âyet ve hadislere de telmihte bulunulan beyitlerde, insan hafızasının şaşır kaldığı, zahirini idrakten acze düştüğü bu olayı Kâmî, beş vakit namazla idrâk etmeye davet eder:

*Kâmi Mi'râc it şalât-ı hams ile
Kıl selâm-ı Ahmedi zîver-i dile*

Bu dört bölüm bir Risâle halinde H.1279 tarihinde basılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa Bölümü, 522/6 ve Kadızade Burhaneddin Bölümü,146/1 numara; ayrıca Millet Kütüphanesi, Mzm. 1414 376 numarada kayıtlıdır.

5. Dîvân

Şabân Kâmî Divânı'nın elimizde ne yazık ki yazma bir nüshası yoktur. Yaptığımız araştırmalarda, şairin 1280(1863) yılında İstanbul'da taşbasmayla bastırıldığı Divân'ın bir nüshasının, matbu eserlerini birarada tutan külliyat içerisinde Süleymâniye Kütüphanesi Tahirağa 522/4 bölüm ve numarayla bulunduğunu, Gazeliyyât kısmının ise Divân'dan ayrı olarak aynı kütüphanede, 522/7 ve Diyanet İşleri

Başkanlığı Kütüphanesi'nde, 28312 numarada aynı tarihle(1280) kayıtlı olduğunu gördük. Elimizde bulunan nüsha¹²⁶ ise matbu eserleri birarada bulunduran ve sırasıyla “Kaside-i Kamisiyye, Mevlid-i Şerif-i İrfaniyye, Mevlid-i Şerif der-Beyân-i Şurût-i Kıraat, Der Mi'râc-ı Hazret-i Muhammed ve Hadika-i Ma'neviyye, Divân ve Gazeliyyat”ın yer aldığı bir külliyyatı içermektedir.

“Ufiye anhu Divân-ı Şeyh Muhammed Şa'ban Kâmî el-Âmidî” serlevhasıyla başlayan ve nazmen 26 sayfa olan Divân'ı, alfabetik bir Gazeliyyât bölümü izlemektedir.

Divân, mesnevî tarzında yazılmış 49 beyitlik münâcâtla başlar. Onu 133 beyit tutarında kaside şeklinde bir Mirâciye takip eder. Daha sonra biri 9, biri 7, üçü 6, ikisi de 5 beyit tutarında yedi adet na't sıralanmıştır. Nâbî'nin meşhur bir şiirini tahmisin ardından sırasıyla Hazret-i Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali (iki adet), Hasan-Hüseyn, Abdülkadir Geylânî ve İmâm-ı A'zam için medhiyeler kaleme alınmıştır. Devrin Padişahlarından II. Mahmud (52 beyit) ve Abdülaziz için (12 ve 32 beyit) olmak üzere üç kaside ve yine Abdülaziz için iki ayrı gazel bulunmaktadır. Divân'ın sonunda (Tehniye-i Sâl-ı Cedîd - Yeni yıl kutlaması) adıyla bir tarih bulunmaktadır. Gazeliyyât bölümünde ise, toplam 181 gazelin ikisi mülemma', biri müstezâd ve 8 adet de Farsça gazellerdir. Ayrıca 1 Tesdis (Halet Efendi gazeline), 4 Tahmis (İzzet Paşa, Atıf Bey, Yusuf Ziya ve Fazl'nın gazellerine), 7 Terc-i Bend, 7 lügâzât, 1 Murabba' ve 9 müfredât bulunmaktadır.

6. Hadikâ-i Ma'neviyye

Bu eser Kaside-i Kamisiyye ve Mevlid-i Şerif ile birlikte 1280 H./1863 M. de basılmıştır. Peygamberimiz'in torunlarından Hz. Hasan ve Hüseyin'in şehadeti ve Kerbelâ olayıyla beraber dört Halife'den vefatlarını da içine alan kısa bir bahisle kaleme alınan toplam 228 beyit tutarında manzum bir Risâle'dir. Bölümler halinde yazılan bu Risâle'nin en başında Kâmî, Allah'a sonsuz ve sayısız hamd ve senâ,

¹²⁶ Niyazi Akyürekli Bey'in özel Kütüphanesi'nden yararlanılmıştır.

Resûl'üne saygı ve sevgisinin ifadesi olan beyitlerin ardından, Kerbelâ faciasını anlatan bu Risâle'yi yazdığını söyler:

Yazdım âteşden varakda mesnevî

Çonca gül-nâr-ı hadîka ma'nevî

.....

Şeh Hasan ile Hüseyin mersiyesin

Hâmeden icrâ idüb esniyesin

Giriş bölümünden sonra Münâcât bölümüyle birlikte yedi bölüm halinde yazılan Risâle'de bölüm başlıkları şunlardır;

a- Der Beyân-ı Ağâz-ı Esrâr-ı Şehidân-ı Kerbelâ-i Ender-Belâ

b- Der Beyân-ı Hilâfet ve Şehâdet-i Hazret-i 'Aliyyi'l-Mürtezâ

c- Der Beyân-ı Hilâfet ve Şehâdet-i Hazret-i Hasan

d- Beyân-ı Ahvâl u Revân-ı Hazret-i Hüseyin Der-Mekke-i

Mükerrerme

e- Beyân-ı Şehâdet-i Hazret-i Hüseyin Der-Fezâ-i Kerbelâ

f- Fasl-ı Mersiye-i Şehâdet-i Esniye

g- Der-Beyân-ı Münâcât

Mersiye tarzında yazılan bu eser, 16 sahifeden ibarettir. 1280'de basılmış olup, Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızade Burhaneddin Bölümü, 146/3; Tahirağa Bölümü, 522/5 ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 28310 numarada kayıtlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED ŞABAN KÂMÎ'NİN ŞİİRLERİNİN ŞEKİL YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

A. NAZİM ŞEKİLLERİ

Kâmî'nin Divânı'nda kaside, mesnevî, murabba, tahmis, tesdis, terci-i bend, kıta, müfredât, lügazât ve gazel nazım şekilleriyle yazılmış toplam 232 şiir vardır. Bu şiirlerden 2 adedi (Arapça-Türkçe) mülemma, 8 adedi Farsça olup geri kalanları Türkçe'dir. Divân'da kullanılan nazım şekillerinden mesnevî tarzında 49 beyitlik (ilk 7 beyti Arapça'dır) bir münâcâtı, kaside tarzında kaleme alınmış 133 beyitlik bir mirâciye izler. Yine kaside tarzında 7 adet na'tı aynı tarzda bir medhiye (Hz. Ebubekir hakkında) takip eder. Sonraki medhiyeler ilk 3'ü (Hz. Ömer, Osman ve Ali hk.) kıta, 1'i (Hz. Ali hk.) kaside, 1'i yine (Hz.Hasan ve Hüseyin hk.) kıta ve sonrakiler (Abdülkâdir Geylânî ve İmâm-ı A'zam hk.) kaside tarzında yazılmıştır. Divân'da daha sonra yer alan şiirlerden 3'ü (1'i Sultan Mahmud, 2'si Abdülaziz hk) kıta-ı kebare tarzındaki kasidelerdir. Aynı tarzda Sultan Abdülaziz'le ilgili bir tarihin yer aldığı Divân'da, aynı zamanda, musammatlardan: 1 murabba, 5 tahmis (İzzet Paşa, Atıf Beg, Yusuf Ziya, Fazlı ve Nâbî'nin 1'er gazeli), 1 tesdis (Sultan Abdülaziz'le ilgili Halet Efendi gazeli) ve 7 terci' bend'e yer verilmiştir. Bunların dışında lügazat ve 8 adet müfredat sıralanmıştır.

Divândaki toplam 181 adet gazelden 8 adedi Farsça, 1 adedi müstezad, 2 adedi mülemma, 3 adedi de (Raşid, Ruşeni ve Fethi Efendilerle birlikte söylenmiş) müşterek gazeldir. Bu gazeller içinde, bütün beyitlerinde aynı konunun ele alındığı, yek-âheng gazel sayısı 159'dur.

Türk edebiyâtında gazeller genelde 5 veya 12 beyitler halinde yazılır. Kâmî de 5 beyitli gazelleri tercih etmiş ve bu konuda divân şairlerinin birçoklarının tercihleri istikametinde şiirler yazmıştır. Divândaki gazellerden yetmiş bir adedi 5 beyitlidir. Diğer gazellerin kırk

adedi 6, kırk dört adedi 7, dokuz adedi 8, dört adedi 9, yedi adedi 10, iki adedi 11, ikişer adedi 14 ve 13 beyitli gazellerdir.

Yine bu gazellerin 73'ünde 1 kelimelik, 30'unda 2 kelimelik, 6'sında 3 kelimelik ve 1'inde 4 kelimelik olmak üzere toplam 110 adet redif kullanılmıştır. "Dedim-dedi" li yani mürâcaa şeklinde bir gazel ve "mahub lisanında" yazılmış bir başka gazel de yer almaktadır.

B. VEZİN

Divân'da 13 çeşit vezin kullanan Kâmî, Türk edebiyâtında en çok kullanılan Remel, Hezec, Muzari, Serî, Münserih ve Recez bahirlerinden olan bu vezinlerle toplam 232 şiir kaleme almıştır.

Kâmî'nin şiirlerinde kullandığı aruz bahirlerini ve vezinlerini şöylece sıralayabiliriz

1- Bahr-i Remel

Kâmî-i Âmidî'nin en çok yer verdiği bahirdir. 169 şiir bu bahre ait olan 5 vezinle yazılmıştır.

- a. *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*
129 Gazel, 5 Medhiye, 3 Kaside, 1 Na't, 4 Tahmis, 1 Tarih, 2 Tercî bend, 1 Murabba, 5 Müfredat, 2 Lügazat.
- b. *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*
1 Medhiye
- c. *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün*
1 Lügazat
- d. *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün*
9 Gazel, 1 Tahmis, 3 Lügazat
- e. *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün*
1 Müfredat

2- Bahr-i Hezec

Divân'da toplam 20 şiir bu kalıba ait olan 3 vezinle kaleme alınmıştır.

- a. *Mef'ûlü Mef'ûlü Mef'ûlü Fe'ûlün*

12 Gazel, 2 Terci-i bend

b. *Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün*

1 Na't

c. *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün*

4 Gazel, 1 Münâcât

3- Bahr-i Muzâri

Divân'da sadece 1 Gazel'de bu kalıba ait vezin kullanılmıştır.

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

4- Bahr-i Serî'

Kâmî'nin şiirlerinde Bahr-i Remel'den sonra en fazla kullandığı kalıptır.

a. *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün*

22 Gazel(4'ü Farisî), 1 Mirâciye, 5+1 Na't, 2 Medhiye, 1 Terci' bend, 1 Tahmis, 1 Tehniye, 1 Lügazât, 2 Müfredât

b. *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün*

1 Terci' bend

5- Bahr-i Münserih

Bu bahre ait bir vezinle 2 Gazel ve 1 Tesdis kaleme alınmıştır

Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün

6- Bahr-i Recez

Yine sadece 1 şiir bu bahre ait bir vezinle yazılmıştır.

Müfte'ilün Müfte'ilün Müfte'ilün Müfte'ilün

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAMMED ŞABAN KÂMÎ-İ ÂMİDÎ'NİN DİVÂNİ'NDA DİN VE TASAVVUF¹²⁷

I. DİN

A. İTİKAT

1. ALLAH

Kâmî'nin Divânı'nda Esmâü'l-Hüsna'dan “Allah, Bâkî, Bârî, Gaffar, Hakk, Kayyum, Hayy, Rahmân ve Rezzâk” isimleri doğrudan zikredilmektedir.¹²⁸

Bu isimlerin dışında Allah'ın zat ve sıfatları için kullanılan pek çok isimler de vardır. Hudâvend, Mevlâ, Hazret-i Mevlâ, Hakîm-i Mutlâk, İsm-i A'zam, Hudâ, Yezdân, İlâh, Zü'l-Celâl, Cemâl, Rabb, Lâ-Mekân, Zât-ı Ulyâ, Pâk-i Zât, Rahmet-i 'Uzmâ, Hazret-i Kadî-ı Hacât, Deyyân, Settâr, Ebed, Ahad, Dâim, Hallâk, Padişâh, Padişâh-ı lem-yezel, Kirdgâr-ı şems-i rahmet, Sultan, Mevcûd-i mutlak, Ma'bûdun bi'l-hakk

İslâm Dini'nin iman esasları âmentü duasında ifade edildiği gibi kabul edilmektedir. Allah'a imân bu esasların ilkidir. Her mutasavvıf şâir gibi Kâmî'de de bu esaslardan Allah kavramına oldukça fazla yer verilmiş olduğu görülür. Özellikle münâcâtında kâmil bir mü'min edâsıyla inancının sergilendiği beyitlerinin yanında “vücûdun birliği”ne dair fikirleri ifâde eden beyitlerine de rastlanır.

İlâhî sensiñ ol ma'bûd-ı bi'l-Ḥaḳ

Vücûd-ı vâcibiñ mevcûd-i muṭlak (Mn 11)

¹²⁷ Divân Tahlili'nde Mustafa Tatçı'nın tasnifinden yararlanılmıştır.

¹²⁸ Bu isimler için Bkz. Ali Osman Tatlısu, (trz): *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, İstanbul.

Kâmî, Allah'ı birlemeyi tahkikî imânın öncelikli bir ifâdesi olarak kabul eder. Allah'ın birliğini dilî gönülden ikrâr eder(Mn 46), İmân etmiş olduğu Allah'ın ortağı yoktur (Mr 116).

İlâhî Ḥayy u Ḳayyüm u Ebed'siñ

Daḫî şānî bulunmaz bir Ahad'siñ (Mn 9)

Allah bütün varlıkların yaratıcısıdır. Bu varlıkların rızıklarını hakkıyla taksîm ederek verendir(Mn14). Âlemi düzene sokan, merhamet sahibi ve gerçek hakimdir(Mn 8). Mevcut bulunan her nesne O'nun emriyle hayat bulmakta, kendisinin ise sonu bulunmayan devamlı bir hayata sahip olduğu(Mn 12), zamandan ve mekândan uzak, noksanlıklardan arınmış yüksek bir zât olduğu(Mn14), hiçbir fiilin eksik ve sakat olmayıp bütün mükemmellikleriyle bile âlemin O'na muhtaç olduğu(Mn16), hiçbir ortak ve eşinin bulunmadığı(Mn17) ifâde edilmiştir.

Kâinâtı yaratıp nûr halinde bulunan zâtının bilinmesini sağlayan Allah'ın bu üstün Zât'ının tarifini yapmanın beşer için muhal olduğunu ifade eden şâir

Ḥudâyâ sensiñ ancak kenz-i mahfî

Ne mümkün Zât-ı pâkiñ ola vaşfi (Mn 10)

Bir diğér beytinde de Zât'ıyla beraber fiil ve sıfatlarının da akılla izâhının olamayacağını söyler:

Münezzeh şeş-cihetden pâk Zât'ıñ

Sığışmaz 'akla ef'âl u şifâtıñ (Mn 13)

Bütün ihtiyaçların arz olunacağı yegâne makam olan yüce Yaratıcı'nın makamı, Kâmî için de mutlak bir ilticâ-gâhtır:

Emân şad el-emân Settâr u Ğaffâr

Beni red itme bâbından kerem-kâr (Mn 45)

Ḥabîb'in bahtıña düşdüm İlâhî

Ki sensiñ pâdişâhlar pâdişâhu (Mn 44)

*Emân ey Hazret-i Mevlâ şerîkiñ yokdur âmennâ
Utandırma beni nâsiñ huzûrunda iki dünyâ*

*Emân şad el-emân ve 'l-emân ey Hakîm-i muṭlaḡ
Ki ancak beṣṣ ü ahzânım saña ben eylerim şekvâ (Mr 116,117)*

*Bi-Hakḡ-ı ism-i a'zam hem Resûl-i meṣhâr-ı 'âlem
Du'âmî müstecâb eyle emân redd eyleme aṣlâ (Mr 130)*

Gaffâr ve Rahîm; yani kullarının bütün günahlarını bağışlayan ve merhamet sahibi olan Allah, elbetteki işlenen bütün suçlara tanıktır. Öyleyse işlenen suç ve günahları gizlemeyip itiraf ederek yüce Allah'ın merhametini niyaz edip O'nun affedici kanatlarının altına girmek gerekir:

*Muḡırr u mu'terif hep cürm ü 'iṣyânım huzûruñda
Meded ey pâdişâh-ı lem yezel 'afvıma çek tuḡrâ (Mr 121)*

*Sen ol Âmurzegâr-ı Kirdgâr-ı şems-i rahmetsin
Eger nisbet ola cürmüm yanında zerre olmaz yâ (Mr 124)*

Bütün dilek ve istekleri boş çevirmeyen yüce Allah'tan, kaleminin dilinden dökülen tekellümü, gönül dilinin münâcâtı olarak kabul buyurmasını diler şâir:

*Dehân-ı ḡâmeden cārî münâcât
Ḳabûl it Hazret-i Ḳādî-i ḡacât (Mn 49)*

Mirâç olayını anlatan şiirlerinde Kâmî, Allah ile Hazret-i Muhammed'in münâsebetlerine şu beyitlerde yer verir:

Allah'ın davetine icâbet eden risâlet tahtının şâhı için o gece bütün atlas perdeler açılmış(Mr 2); O, Allah'ın makamına ererek, İsrâ'nın bütün sırlarına vakıf olan yüce bir hocadır(Mr 18). Allah ile buluşup birlik sarayının bütün sırlarına vakıf olan(Mr 26), Allah'ın emirlerine itaat eden O zât, Allah'a misafir olarak tecellisine mazhar

olmuştur(Mr 53). Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna kabul edilip, bir çok bilgilerle donatılan Hazret-i Muhammed 'in saltanatı hiçbir beşere nasip olmamıştır(Mr 54). O, Allah'ın nuruna mazhar olmuştur(Mr 95). Mevlâ'nın sevgilisi olan Hazret-i Muhammed'in kemer biçimindeki kaşları, Kudüs halkına mihrâptır(Mr 62). Hazret-i Muhammed, kavuşmayla kâinâtın yaratıcısının tecellisine mazhar olmuştur(Mr 110). Allah Habibi'yle bulunduğu gecenin hürmetine, beşeriyete büyük ihsanlar da bulunmuştur(Mr 112). Hz. Muhammed'in Mirâç'da Allah'la olan yakınlığı, başka hiç kimseye nasip olmayan bir kıymettir(N 6/6).

2. MELEKLER

İslâm'ın temel şartlarından ikincisi meleklerle inanmaktır. Nûrdan yaratılmış olan bu varlıklar daima Allah'a itaat halindedirler. Cinsiyet farklılıkları yoktur, yiyip içmezler. Kerrûbî diye ifâde edilen dört melekten (Cebrâil, İsrâfil, Mikâil, Azrâil) sadece Cebrâil ve İsrâfil zikredilmektedirler. Yine şiiirlerde “melek” ve çoğul ifâdesi olarak “melâik” isimleri kullanılır.

Umûmî olarak bu mefhum dinî eserlerdeki ifâdelerle halkın inanışlarıyla bir paralellik halindedir. Melek ve felek ilişkisi hep bir arada tutulmuştur. Gökyüzü ve dolayısıyla felekler âlemi, edebiyâtımızda da sıkça kullanılan mekânlardır.

Âhının yakıcı ateşinden feleğin bile kaçındığını, bu yüzden gökteki meleğin ona göz kulak olduğu ifâde edilir(G 97/1).

Hazret-i Muhammed'in Mirâç mucizesinde bütün meleklerin sevinç yumağı oluşturarak dizildiklerini, feleklerin büyük lutuflara mazhar olan kısmetliliklerinden bahseden beyitte:

Melâik iktidâ itdi o dem şâf şâf meserretle

Felekler vâye-dâr-ı mazhar-ı elîâf-ı bareknâ (Mr 90)

Yine aynı hadisede Hazret-i Peygamber'in yolunu gözleyen birçok meleğin göz ağrısına mübtelâ oldukları, bunun çaresinin de Allah'ın Habibi'nin ayak toprağının gözlerine sürme olarak kullanılması gösterilmiştir:

*Melâik muntazır hâk-ı kudümüñ tûtîyâ itsün
Kamûsu intizârîñla remed-çeşm oldular haţtâ (Mr 47)*

Sevgilinin huyu ve güzelliği de çok kez melekle bir mukayese konusudur. Hoş ve latif olan sevgiliyi seyredenler onu çoğu kez bir melek, perî veyahut da havrâya benzetirler:

*Seyr idenler Kâmiyâ ol şâhid-i ra'nâyî der
Bu melekdir yâ perîdir yoksa yâ havrâ mıdır (G 43/5)*

Sevgilinin dillere destan olan güzelliğine bazan hiç birisi de yetişemez:

*Melekde bu melâhat hem perîde bu şabâhat yok
Hele nev'-i beşerde böyle şüh-ı nâzenîn olmaz (G 72/3)*

a. Cebrâil

Beyitlerde Cebrâil, Cibrîl, Hümâ-yı Tâir-i Kuds, Tâir-i Kuds, Tâir-i Kuds-i Hümâ, Emîn-i Vahy-i Hakk, Hümâ-yı Kuds isimleriyle ifâde edilir. Özellikle Mirâciye'de çokça zikredilir.

Amcasının kızı olan Ümmü Hânî'nin evinde istirahata çekilmişken, Cebrâil gelip Peygamberimiz'i alarak ta Cenâb-ı Hakk'ın makamına dek ona eşlik etmiştir:

*Enîs-i hacle-gâh-ı Ümmi Hânî ol şeb olmuşken
Gelüb ol tâir-i kuds-i hümâ-pervâz-ı mâ-evhâ (Mr 42)*

Bu yolculukta, Cebrâil'in, beraberinde müstesnâ güzelliklerle süslenmiş Burâk'ı da getirdiği(Mr 49), Mevlâ'nın habercisi Cebrâil'in bu hizmette büyük yollar kat ederek, saltanat ve şevketiyle büyük bir devlet elde ettiği(Mr 35) ifâde edilir.

Beraberce göğün bütün katlarını ziyaret ettikten sonra Sidretü'l-Müntehâ'ya gelirler. Cenâb-ı Hakk'a kavuşma makamının sınırı, aynı zamanda Cebrâil için de yol arkadaşlığının sonu ve hizmetin durduğu, bir bilinmezlik ötesi sınırdır:

*Maḳām-ı vāşıl-ı tayr-ı hümā oldu şerāfetle
O Sidre Müntehā 'dır menzil-i Cibrîl'e āmennā*

*O dem tāb-āver-i hem-rāh-ı hizmetden girü kaldı
Ne var andan öte bilmez irelü varsa yañar yā (Mr 91,92)*

b. İsrâfil

Cebrâil'in haricinde, sadece bir beyitte yer verilen büyük meleklerden İsrâfil, Mirâç'da Hazret-i Muhammed'e Levh-i Mahfûz'u (Allah tarafından takdîr edilenlerin yazılı bulunduğu manevî levha) arz etmiş, Peygamberimiz de kâinâtta bütün mevcûdâta dâir sırlara vâkıf olmuştur

*Ḳalemle Levh-i Mahfûz'u aña 'arz itdi İsrâfîl
Ḳamû esrârını ezber okudu H'āce-i dānā (Mr 88)*

c. Hârût-Mârût

Büyü ve sihirde meşhur olan meleklerdir. Her ikisinin de birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de adları anılır.¹²⁹ Bu melekler hakkında isrâiliyat nevinden oluşan pek çok rivâyetler söz konusudur.¹³⁰ Bâbil'de ateşle dolu bir kuyuya başaşağı vaziyette asılmışlardır. Onların bu hikâyesinden yola çıkan divân şâirleri, Hârût ile Mârût'u, Bâbil, çâh ve sihirle beraber çokça anarlar.

Kâmî, iki beytinde telmihle bu iki melek ve hikâyelerine işâret etmiştir. Hârût'u sevgilinin füsûnkâr bakışlarına bağlarken, Mârût da Hûten ülkesinin tuzağından kurtulamayarak sevgilinin çene çukuruna düşüp orada asılı kalmıştır:

*Sâhir-i çeşm-i füsûn-sāziña beste Hârût
Düşdü çâh-ı zeḳane dām-ı haṭîndan Mârût (G 29/1)*

¹²⁹ Bakara,2/102; ayrıca bu konuda bkz.İskender Pala,(1995): *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara, Akçağ Yay., 3. bs.

¹³⁰ Bkz. Abdullah Aydemir,(1979):*Tefsir'de İsrâiliyât*, Ankara, 136-161.

Sevgilinin saçlarının sihriden perişân olmuş âşıklar, bu sihri Hârût'un Bâbil ülkesinin sihrine benzetirler:

*Zülf-i Hârût 'uñ görünce 'âşık-ı şūrîdeler
Kişver-i Bâbil'deki meshûr şeklin gösterir (G 52/6)*

3. KİTAPLAR

KUR'ÂN

İslâm'ın iman esaslarından biri kitaplara imândır. Allah Cebrâil vasıtasıyla bu kitapları bazı peygamberlerine vahyetmiştir. Bu vahyedilenlerden dördü kitap, yüzü de sayfalardan meydana gelmiştir.

Kâmî vahyedilenlerden sadece Kur'ân-ı Kerîm'e yer verir. Kutsal Kur'ân, Kur'ân-ı zî-şân, Hüdâ isimleriyle ifâde edilen Kitap, Hazret-i Muhammed'e nâzil olmuş, bizler de onun nûruyla nurlanarak, imân elbisesini giymişiz.

*Aña inzâl idüb Kur'ân-ı zî-şân
Bize hil'at virildi nûr-i imân (Mn 21)*

Hazret-i Peygamber'le birlikte Hazret-i Ebûbekir'in hicrette mağara arkadaşlığı olmuştur. Bu olay ve arkadaşlığı Kur'ân-ı Kerîm ifâde eder.¹³¹ Siddîk künyeli Halife'nin Kur'ân-ı Kerîm'in hitabına mazhar olması bir beyitte dile getirilir:

*Mazhar-ı feyz-i hitâbî-i Hudâ lâ-tahzen
Künye-i pâki Ebûbekr-i hilâfet pîrâ (M 1/2)*

Hazret-i Osman'ın medhinde, onun birtakım özelliklerine vurgu yapılırken, Kur'ân-ı Kerîm'in tertip ve çoğaltılmasındaki rolü de ifâde edilir:

Cemâl-ı cami 'ü'l- Kur'ân rızâ-cüyân-ı müsteşnâ (M 3/3)

¹³¹ "Hani kâfirler Onu iki kişiden biri olarak çıkarmışlardı. Hani onlar mağaradaydı; O arkadaşına, Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir, diyordu" (Tevbe, 9/40).

Yine İmâm-ı Azâm için, Kur'ân-ı Kerîm'in şâhidi, mezhepler tahtının şâhı (M 8/4),

Abdulkâdir Geylânî için, Kur'ân ilminin vârisi (M 7/1) der.

Kâmî'nin şiirlerinde güzel, aynı zamanda güzel Kur'ân okuyan ve yazandır da:

*Mekteb-i 'irfân'da gördüm bir güzel Kur'ân okur
Hoş-edâ şîrîn-şadâda sûre-i Rahmân okur (G 45/1)*

*Der-kenâr olmuş perî-peyker güzel Kur'ân yazar
İki yüzden muşhaf-ı hüsn-i hañında ân yazar (G 46/1)*

4. PEYGAMBERLER

a. Hızır Peygamber

İçenlere ölmezlik veren âb-ı hayatı içen meşhur Peygamber.¹³² Kur'ân'da bir sûrede¹³³ kendisinden bahsedilmektedir. Hızır etrafında oluşan inanç ve telakkilerden sadece, onun darda kalanların imdadına koşması değerlendirilmiştir.

Allah'ın yardımıyla Hızır'ın kendisine dost olduğunu, bu yüzden de şans ve tali'inin yolunda gittiğini ifâde etmiştir:

*Ṭâli'im yâver müsâ'id rûzigâr-ı şîve-kâr
Hızır-ı tevfiķ-i İlâhî Kâmiyâ yârânımız (G 80/7)*

¹³² Pala,(1995): 248-249.

¹³³ Bkz.el-Kehf, 18/60-82.

b. Lokmân Peygamber

Kur'ân-ı Kerîm, adı verilen sûre'de¹³⁴kendisinden hikmet ve anlayış verilen bir kimse olarak bahseder. Bu yüzden de halk geleneğinde hekimliğin pîri ve sembolüdür.

Kâmî, onun bu hususiyetine bir benzetmede bulunur:

*İder hem nefha-ı 'Îsâ mişillü mürde-dil ihyâ
Odur bîmârî-i dehriñ şifâ-bahşda Loqmân'ı* (T 17)

c. Muhammed Peygamber

Türk Şiiri'nde birçok özellikleriyle ilham kaynağı olan son peygamber Hazret-i Muhammed, Kâmî'nin Divânı'nda da beş mirâciye ve yedi na'tla hakkında en fazla söz edilen Peygamber'dir. Şiirlerde Muhammed, Mustafa, Ahmed, Mahmûd, Hazret, Habîb, Resûlullah, Resûl-i sâhibü'l-mi'râc, Resûl-i hâtem-i devrân, Sultan-ı Rüsûl, Sultan-ı Risâlet, Sultan-ı Nübüvvet, Sultan-ı rehber, Risâlet efseri, Rehber-i bürhân, Bürhân-ı katı', Hâce-i serâ, Hâce-i dâna, Şeh-i evc-i Risâlet, Şehen-şâh-ı kerem-fermâ, Şehen-Şâh-ı Le'amrûk, Şeh-i iklim-i istiğnâ, Şeh-i vâlâ, Rumûz-âmûz-ı mâ-evhâ, Şefi'-i rûz-i vâveylâ, Şâh-ı lâhût-i şefâ'at, Ser-tâc-ı 'âlem, Şehsüvâr, Hazret-i Mahbûb-ı Hakk, Padişâh-ı kişver-i Levlâk, Sabahât-ı mihr-i Mâ-evhâ, Münevver-bahş-ı nüh-eflâk, Mâh-ı Erselnâk, Zât-ı pâk, Zât-ı mu'allâ, Mahrem-i İsrâ gibi isim, sıfat, terkip ve benzetmelerle yer alır.

Allah tarafından vazifelendirilen, Hz. Muhammed Mustafa, bütün peygamberlerin Sultan'ıdır:

*Muhammed Muştafâ Sulţân-ı rehber
Anı kıldıñ bizim 'çün haq Peygamber* (Mn 18)

Risâlet burcunun şâhı, âlemin baştâcı ve bütün peygamberlerin tasdik ettikleri Hz. Muhammed'in peygamberliği tartışılmazdır:

*Şeh-i evc-i risâlet Şâh'ısın ser-tâc-ı 'âlemsin
Seni cümle rüsûl kılmış muşaddağ yâ Resûla'llah* (N 6/2)

¹³⁴ “Andolsun ki biz Lokmân'a: Allah'a şükret! Diyerek hikmet verdik...” (Lokmân, 31/12).

*Nübüvvet mührü ketfinde **hitām-ı misk** -i ezferdir
O bir burhān-ı kātı 'dır Hudāvend eyledi inha (Mr 33)*

Risālet ve saltanatının büyüklüğü yanında aynı zamanda bir rahmet ve himmet Peygamberi olan Hazret-i Muhammed, lutfuna muhtâc bütün kâinâtın iki âlemdeki şefaataçısıdır da:

*Risālet saltañat şevket seniñdir yā Resūla 'llah
Nübüvvet merhamet himmet seniñdir yā Resūla 'llah (N 4/1)*

*Cihān ser-tā-kağem muhtāc-ı lutfuñdur dü 'âlemde
Çü señsin Şāh-ı lāhūt-ı şefā 'at māh-ı **erselnāk** (N 7/3)*

İşte bu lutfun te'siriyle mutmain olmuş bir gönlün kapısı artık yabancı sevdâlara kapalıdır. Bu gönlün sahibi de yarın mahşer yerinde tasalanmayacaktır. Çünkü âlemlere rahmet olarak gönderilen Hakk'ın sevgilisi bir Peygamberi vardır:

*'Arşa-ı mahşerde ferdā Kāmiyā ben ğam yimem
Hazret-i Maħbūb-ı Hağ çünkü Peyğamber 'dir baña (G 2/7)*

*Sāye-i çetr-i şefā 'atda gözet rüz-i haşir
Rahmeten li'l 'âlemîn Zāt 'iñ müsemmadır seniñ (N 2/5)*

*Şehen-şāh-ı kerem-fermā rumüz-āmuz-ı **mā-evhā**
Habīb-i Hazret-i Mevlā Şefi '-i rüz-i vāveylā (Mr 22)*

*Mübārek nā 't-ı pākinden dem urdı Kāmi-ı Şa 'bān
Şefā 'at nağd-ı cāize kıl elyāk yā Resūla 'llah (N 6/7)*

*Yimem ğam rüz-i dil-düz-i haşirden Kāmiyā çünkü
Şefā 'at kân-ı Sulţan-ı Risālet Şāh 'ımız vardır (G 61/5)*

İhtiyaçsızlık ve kanaat ülkesinin şehi olan Hazret-i Muhammed, son peygamberdir

(Mr 2/1). Âleme şimdiye kadar O'nun bir benzeri daha gelmemiş ve gelmeyecektir de. O paha biçilemeyecek değerde olan yüksek himmetiyle bütün peygamberlerden daha üstün bir yüce kişiliktir ki bütün kâinât hazinesinin en kıymetdâr bir cevheridir.¹³⁵

*Rusülden cümleye tafdîl olan Zât-ı mu'allâsiñ
'Uluvv-i himmetiñ çün bî-bahâdır yâ Resûla'llah (N 3/2)*

*Ne gelmişdir ne gelmek mümkün olmuş 'âleme mişliñ
Ki oldu Zât-ı pâkiñ gevher-i gencîne-i eflak (N 7/4)*

Varlık adına ne varsa bu ifâdenin en güzel bir Şâhid'idir (Mr 2/2).

Edebiyatımızda sevgilinin yolunun toprağı, tozu, ayak izi, âyât-ı İlâhiyye'dir. Bu sebeple son derece kıymetlidir, makbuldur. Sürme gibi göze çekilirse insanın görüşü, basireti artar. Göz hastalığını tedâvi eden bir ilâçdır.¹³⁶ O'nun, Allah'ın Habîbi ve şefâat Peygamberi olması, eşîğinin toprağına ayrı bir kıymet vermektedir:

*Gubâr-ı âsitâniñ tûñyâdır yâ Resûla'llah
'Uyûn-ı 'âleme bahş-ı cilâdır yâ Resûla'llah (N 3/1)*

Bu kutlu gecede ayağının tozu meleklerle sürme olmuş peygamberin, ayakkabısı da arş-ı muazzâmın başına tâc olduğu ifâde edilen şiirlerde, Kâmî de merhamet saçan hidâyet nûrunun sahibi olan zâtın mübârek ayakkabılarının da bütün sultanların başına hidâyet ve merhamet tâci olmasını temenni eder:

*N'ola na'l-ı şerîfi efser olsa cümle şâhâna
O'dur çün maşriq-i nûr-i hidâyet merhamet-pîrâ (Mr 34)*

¹³⁵ Allah'ın ilk yarattığı cevher, Hazret-i Muhammed'in nûrudur. Bu nûra Nûr-i Muhammedî de denilir. İşte bu cevherden bütün kâinât yaratılmıştır. Ayrıca, "Habîbim sen olmasaydın bu kâinâtı yaratmazdım" Kutsî Hadisi'ne de bir işaret vardır.

¹³⁶ Ali Nihat Tarlan,(1985): *Fuzûlî Divânı Şerhi*, Ankara, C.I, 18.

Ahmed, Hazret-i Peygamber'in isimlerinden olup, fazlaca kullanılanlarındandır. Ancak bu ismin na'atlarda en çok üzerinde durulan yönü, kelimenin “mîm” harfi çıkarılınca geriye kalan “Ahad” ile Cenâb-ı Hakk'ın birliğine işaret edilmesidir. Dolayısıyla Ahmed'den “Ahad” ı bilmek esprisi ile Hazret-i Peygamber'in Ahâdiyyete mazhar olması, nûrunu Cenâb-ı Hakk'tan aldığı konu edilir. Mekân ve mevcûdiyeti sembolize eden “mîm” harfiyle de Hazret-i Peygamber'in, hem de âlemlerin cismânî varlığı anlaşılır.¹³⁷

Kâmî de birçok divân şâirleri gibi Ahmed ismiyle ilgili olarak, Mirâç'ta Cenâb-ı Hakk'la olan vuslat anını, Hazret-i Peygamber'in vücûdunu sembolize eden “mîm” harfinin fenâ bulup, geriye kalanın Hakk'ın “Ahad” isminde birleştiğini çok güzel bir ifâdeyle açıklamaktadır:

*O dem ki nām-ı Aḥmed'den irāde mīm-i maḥv oldu
Bulub yek-rengi-i vaḥdet eḥad ḳaldı vücūd ifnā* (Mr 101)

Aynı konuyu değişik biçimde işlediği başka bir beytinde:

*Oḳunur ismi ismu'llah ile birlikde çün her gāh
Serāy-ı vaḥdete āgāh odur bir Ḥāce-i dānā* (Mr 26)

Mirâciye'de Hazret-i Peygamber'le birlikte işaret edilen beyitler şunlardır:

Gerçekte, bir gece yapmış olduğu Mirâç onun, sevgilisi olan Cenâb-ı Hakk'ı vuslatıdır(Mr 18). O gece Muhammed'in nûrundan istifâde eden dokuz gök, ay ve güneşin ışığını n'eyesin(Mr 20); iki dünyanın saadet tâcını iftiharla giyinen Mirâç sahibi bir Resûl(Mr 25); Peygamberlik tahtının şâhı, İlâhî huzura vardığı gece davetinde Cenâb-ı Hakk'ın ziyâfetine mazhar olmuştur(Mr 2). Bütün enbiyâ ve asfiyâ ruhları sûret-i cisme bürünüp O'nun teşrifini ayakta kabul eylemişlerdir(Mr 48-63). Bütün sırlara vâkıf olan Peygamber'e o gece, İsrâfil Levh-i Mahfûz'u arz etmiştir(Mr 88).

¹³⁷ Emine Yeniterzi,(1993): *Divân Şiirinde Na't*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,168.

Beşer idrâkini acizde bırakan bu olağanüstü hadise (Mirâç) nin kahramanı, son Resûl, Hazret-i Muhammed ve sadece onun şahsına ait bu mucize, hiçbir terddüde mahal verilmeyecek şekilde tasdik edilmiştir:

Fezâ-yı lâ-mekâniñ Şeh-süvâr'ısın hâkiqatde

O hâletler saña mahşûş u muṭlak yâ Resûla'llah (N 6/4)

Beyt-i Ma'mûr'a gelince vitr namazı kıldı(Mr 89), Hakk'ın visâlinin nûruna batmış olduğu sırada "kaf" rumûzunun hitabına erişti(Mr 95), bütün kâinâtın yaratıcısının tecellisine mazhar olup, kavuşma anı gerçekleşmiştir(Mr 100).

Mirâç hadisesine işaret olunan bazı âyet ve hadisle birlikte Hazret-i Peygamber'in yer aldığı beyitler:

Meh-i esrâr-ı *mazagalbasar*¹³⁸, ulaştı *kâbe kavseyni ev ednâ*'ya¹³⁹(Mr 99), şehbâz-ı denâ tâir-i evc-i *fetedellâ*¹⁴⁰(N 2), *le'amrûk*¹⁴¹padişâhlar padişâhı, *levlâk*¹⁴²ülkesinin padişâhı, *mâ-evhâ*¹⁴³güneşinin letâfeti(N 7/1).

Kâmî, şiirlerinde Hazret-i Muhammed'in leb(dudak), dehen(ağız), ebru(kaş), hal(ben) ve kamet(boy) gibi bedenî özelliklerinden de bahsederken telmih ve teşbih sanatını kullanır.

Hazret-i Peygamber'in kaşları mihrâba benzetilirken yalnızca şekil benzerliği değil, aynı zamanda O'nun yüzünün Cenâb-ı Hakk'ın nûru ile aydınlandığından bahisle, Allah'a ibâdet için mihrâba yöneldiğimiz gibi, yüce Peygamber'in yüzüyle tevhide işaret edilir. Hazret-i Peygamber'in yüzü Cenâb-ı Allah'ın nûru itibariyle Hakk'ın bir tecellisi olurken, kaşları da bu manâyı kuvvetlendirir mahiyette şeklen mihrâba benzetilir. *Kâbe kavseyn*¹⁴⁴ âyeti, Mirâç Gecesi yüce Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'a iki yay miktarı yaklaştığını bildirir.

¹³⁸ "Göz şaşmadı ve aşmadı" (Necm, 53/17).

¹³⁹ "İki yay kadar veya daha yakın oldu" (Necm, 53/9).

¹⁴⁰ "Sonra yaklaştı tedelli etti de" (Necm, 53/8).

¹⁴¹ "Senin ebedi yâd-ı cemiline yemin ederim ki" (Hicr, 15/72).

¹⁴² "Sen olmasan felekleri yaratmazdım" (Aclunî, C.II,164).

¹⁴³ "Allah kuluna verdiği vahyi verdi" (Necm, 53/10).

¹⁴⁴ Necm, 53/9.

Hazret-i Peygamber'in kaşlarının hem iki kavısı andıran yay gibi şekli, hem de birbirine bitişik zannedilecek kadar yakın olması sebebiyle bu âyet Peygamber'in kaşları için bir benzetme unsuru olmuştur.¹⁴⁵ Şâirimizin bu konudaki benzetmeleri; Hazret-i Muhammed'in kamer biçimindeki kavisli kaşları, Mescidü'l-Aksâ halkına mihrâb olmuştur(Mr 62). Mihrâba benzer iki kaşıyla “*Kavseyni ev ednâ*” âyetine işaret olduğu(N 1/7), yine kaşlarının kavisli şeklinin “*Kavseyni ev ednâ*” yazdığı(Mr 30), kamerin çarha girip, ona ebrû-hilâl olması, nûn sûresinin üstüne “kaşının” besmele olarak yazılması(G 3/1,2) şeklindedir.

Hazret-i Muhammed'in boyuyla ilgili olarak “Müddesir”¹⁴⁶sûresi zikredilir. Âyetle boy arasındaki bir ilişki de hem “*kûm*” emrinin hem de “*kâmet*” kelimesinin kıyâm masdarından türemiş olmalarıdır¹⁴⁷:

Bālā-yı qadı sürülüb cū-yı müddessir (N1/7)

Qad-ı bālāsı bir serv-i leb-i cūy-ı müddessirdir (Mr 30)

Hazret-i Peygamber'in boyunun serviye benzetilmesi veya mukayesesi oldukça yaygın bir durumdur. Nâz ve edâdan meydana gelmiş bu pek uygun ve dengeli boy pos karşısında dünya bahçelerinin bütün nazlı servilerini adeta ayaklarının altında çiğnenmiş, ifâdesiyle bu mukayese şâirimiz tarafından da bir beytinde dile getirilmiştir:

İşveden terkîb olunmuş bu tenâsüb kâmetiñ

Bağ-ı dehriñ serv-i nâzı pây-mâl olmuş saña (G 3/8)

Peygamberimiz'in ağızı, Kur'ân-ı Kerîm'in çıkış yeri, Cenâb-ı Allah'a ait birtakım sırların menbaı, lutuf ve ihsân kaynağıdır. Öyleyse onun ağızından çıkan her söz, her türlü hastalığa çare olduğu gibi, isyânkârların dertlerine de reçetedir:

¹⁴⁵ Yeniterzi,(1993): 219-220.

¹⁴⁶ Müddesir,74/1,2.

¹⁴⁷ Yeniterzi,(1993): 261.

Dehānîñ dā'-ı 'isyāna devādır yā Resūla'llah (N 3/4)

Bir beyitte de zülf-sünbül(saç), hal-fülfül(ben), çeşm-mül(göz) ve ruhsâr-gül(yanak) benzetmeleriyle onun güle benzeyen ağzından südür eden sözlerin de elbette gül tatlısı kadar şîrîn olabileceği söylenir:

*Zülf-i sünbül hāl-i fülful çeşm-i mül ruhsâr-ı gül
Lā'l-ı ter gül-be-şeker şîrîn-makāl olmuş saña (G 3/7)*

“Allah’ın izniyle peygamberleri tarafından meydana gelen, insanları hayrette bırakacak olağanüstü haller” demek olan mucize, başta Peygamberimiz olmak üzere birçok peygamberlere telmih yoluyla edebiyâtın da konusu olmuştur. Kâmî de şiirlerinde Hazret-i Muhammed’in birtakım mucizelerine işaret ederken, Hazret-i Muhammed’in doğduğu gece İran’da binlerce seneden beri yanmakta olan Mecûsîlere ait kutsal ateşin sönmesi olayını o zâtın âlemlere ihsân ve rahmet olarak gelmesine bağlar:

*Ne şeb kim rahmet-i ihsāna müstağrak bütûn ‘âlem
O şebde âteş-i kahırî Hudāvend eyledi itfā (Mr 14)*

Peygamberimiz daha çocuk iken bir bulut tarafından gölgelendiği, yine amcası Ebû Tâlib’le beraber Şâm’a giderken başının üstünde bir bulutun onu sürekli gölgelemesi mucizesini açıkça ifâde eder:

*Açardı ebr-i hikmet çetr-i kudret fark-ı a'lāda
Güneş doğunmasun zerre Habîb-i Ekrem'e zîrâ (Mr 39)*

Yine bir beytinde bu olayı telmih suretiyle zikreder:

*Yem-i şâm-ı sevāde düşdü çünki keştî-i hāver
Güneş doğunmasun çekdi çiçekle tente-i hāra (Mr 8)*

Kureyş müşriklerinin bir gece Hazret-i Muhammed’den istedikleri bir mucize de Peygamberimiz’in, Ây’a parmağıyla işaret etmesi neticesinde ayın ikiye ayrılması olayıdır ki buna Şakku'l-Kamer’de denilir. Bu, Hazret-i Muhammed’in risâletini tasdik eden ve

Kureyşli müşriklere gösterilen son bir hidâyet mucizesidir ki Kur'ân-ı Kerîm'de¹⁴⁸ belirtilmiştir.

İki parçaya ayrılan ay, peygamberlik tahtının en büyük şâhına iki şâhid tutularak:

Şehen-şâh-ı risâlet olduğuna iki şâhiddir

Dü-nîm oldu meh-i kûrşa idüb engüştinî ĩmâ (Mr 38)

yorumlanmıştır.

Peygamberimiz'in Hazret-i Ebûbekir'le beraber Mekke'den Medîne'ye hicreti esnâsında müşriklerin takibinden kurtulmak için sığındıkları mağaranın girişinin örümcek ağıyla kapanması ve bir güvercinin yumurtasıyla beraber yuvasında bulunması mucizesi Kur'ân-ı Kerîm'de¹⁴⁹ de açıklanmıştır. Bir beyitte bu olay açık bir şekilde ifade edilir:

Der-i ğâra 'anākîb perde nesc itdi o sâ'atde

Kebüter lâne-zed koydu lây-ı beyza-ı beyzâ (Mr 40)

Hazret-i Peygamber'in iki omuzu arasında güvercin yumurtası iriliğinde bir ben bulunduğu, çeşitli hilye-i şeriflerde de ifade edilir. Bu ben peygamberlik mührü veya son peygamber olduğuna işarettir.¹⁵⁰ Şâirimiz Mirâciye'de, iki omuz arasında yumurta büyüklüğünde ki bu mührün Allah tarafından, Hazret-i Muhammed'in hak ve son Peygamber olduğuna bir İlâhî imzâ ve şaşmaz delil olduğunu:

O şekl-i beyzâvî mühr-i nübüvvet hüccet-i kâti'

Ki itdi kâdı-ı hikmet risâlet hatmini imzâ (Mr 32)

Nübüvvet mührü ketfinde hitâm-ı misk -i ezferdir

O bir burhân-ı kâti'dır Hudâvend eyledi inha (Mr 33)

beyitleriyle söyler.

¹⁴⁸ "...ve ay yarıldı..." (Kamer, 54/1).

¹⁴⁹ "...hani onlar mağaradaydı: O arkadaşına, üzülme, Allah bizimle beraberdir, diyordu..." (Tevbe, 9/40).

¹⁵⁰ Konuyla ilgili bkz. Yeniterzi,(1993): 252-255.

Kâmî, İslâm Peygamberi'nin mucizelerini sayıp sıralamanın mümkün olamayacağını düşünerek, her konuda fikir beyân eden sanatkâr ve kudretli kaleminin bu konuda acze düştüğünü itirâf eder:

*Yeter ey hâme-i mu'ciz-beyânım 'acziñ izhâr it
Ne mümkün mu'cizât-ı Muştafâ'yı eylemek ihşâ (Mr 41)*

Bu acziyet onun vasıflarının ve güzelliğinin yeterince ortaya konulmasında da söz konusudur. Eşi benzeri görülmemiş güzellik ve vasıflarının altındaki manâları layıkıyla ortaya çıkarabilecek bir ehl-i izâh da bulunmaz:

*Metn-i vaşında bedi 'âne me 'ânî var iken
Hüsnuñ izhâr-ı netâyic idemez ehl-i şürûh (G 35/2)*

d. Îsâ Peygamber

Beyitlerde “Nefha-ı Îsâ ve Mesihâ” isim ve terkipleriyle anılmaktadır. Tasavvûfî edebiyâta Hazret-i Îsâ ve hayatıyla ilgili motifler önemli yer tutmakta olup, Kâmî'nin Divânı'nda da, nefesiyle hastaları iyileştirip, ölüleri diriltmesi mucizesi ve mekânına (gökyüzü) işaretler vardır.

Zamane hastalarına şifâ dağıtan, hasta gönüllere girip onlara hayat veren ehl-i dillerin, ancak ölümlere hayat bahşeden Îsâ'nın nefesiyle bir tutulabileceğini söylüyor:

*İder hem nefha-ı 'Îsâ mişillü mürde-dil ihyâ
Odur bîmârî-i dehrîñ şifâ-bahşda Loqmân'ı (T 17)*

Bu ölü gönüllüleri harekete getirecek olan şeyin sadece nefha-ı Îsâ kudretli bir sevgi olabileceği ifade edilmektedir:

*Maḥabbet bezmini teşrîf idince nefha-ı 'Îsâ
O mürde dillere gördüm o sâ 'at tâze cân geldi (G 161/2)*

Bir beytinde, söz sanatındaki kudretinin Îsâ nefesli bir sır olduğunu, içene ebedî hayat veren suyun asıl kaynağının sevgilinin dudakları arasında bulunduğunu söyler:

Nefha-ı 'Îsâ-yı Meryem sırr-ı güftârımdadır

Menba‘-ı āb-ı Hızr devr-i leb-i yārimdedir (G 53/1)

Kâmî, çektiği acının tesiriyle feryâdının gökte¹⁵¹ bulunan Mesîh’i bile aşırı bir şekilde dehşete düşürüp, parmaklarını ısırtacağını söyler:

*Farı-ı vahşetden olur engüşt-i hayret ber-dehân
Gökde güş itse Mesîhâ āh-ı vāveylāmızı (G 160/3)*

e. Yûnus Peygamber

İsrâiloğulları Peygamberi’dir. Diğer peygamberlerde de olduğu gibi Yûnus Peygamber’le ilgili kullanılan motifler Kur’ân-ı Kerîm kaynaklıdır;¹⁵² ve Yûnus’un denize atılması, onu bir balığın yutması, onun karnında çile doldurması ve sonunda balığın onu dışarı atması. Bu süreç aynı zamanda tasavvufî değerlendirmeler içerisinde seyr ü sülûk olayına da işaretir:

*Dehân-ı burc-ı hûta girdi ol şeb Yûnus-ı hırşîd
Felek mevc-āver oldu atdı evce bir düir-i yektâ (Mr 3)*

Kâmî de Peygamber’in Mirâcı’nı anlatırken Yûnus Peygamber’le balık motifini kozmik unsurlarla gözler önüne getirir.

f. Nûh Peygamber

Ömrünün uzunluğu, Gemisi, Tûfânı ve Cûdî Dağı’yla ilgili ifâdelerle birlikte beyitlerde yer alır.

Tûfân¹⁵³ zamanı Nûh gibi uzun yaşamı arzu etmek nasıl anlamsızsa, hasret gözyaşlarında boğulmuş bir âşığa yeni bir hayat vermenin mümkünü yoktur:

*Ĝark-ı eşk-i hasretem cānâ hayâtı n’eylerem
İstemek beyhüdedir tûfân-ı ğāmda ‘ömr-i Nûh (G 35/3)*

¹⁵¹ “Bilâkis Allah O’nu (İsâ’yı) kendi nezdine kaldırmıştır...” (Nisâ, 4/158).

¹⁵² “Yûnus kendini kınayıp dururken O’nu bir balık yuttu” (Saffat, 37/142).

¹⁵³ “Nihayet emrimiz gelip te sular coşup yükselmeye başlayınca...” (Hûd, 11/40).

Tûfân sonrası, Nûh'un gemisinin Cûdî Dağı'nın üzerine yerleşmesi¹⁵⁴ ne işaret edilen bir beyitte Kâmî, baht gemisinin rüzgarın yardımıyla ğam denizlerini aşarak, sevinçle, Nûh gibi dağın zirvesine yerleştiğini söyler:

*Keşti-i bahtım meserretle çıkār mânend-i Nûh
Bahr-i ğamlardan kenâr-ı cûde rûzigâr ile (G 142/6)*

Farsça bir gazelde de Kâmî, Tûfân olup ta bütün âlemin sele kapılıp yok olmasından kaygılanmaz. Çünkü bindiği geminin kaptanının Nûh olduğunu söyler (G 177/4)

g. İbrâhim Peygamber

Ateşe atıldığı zaman, gösterdiği rıza ve teslimiyet, ona Allah'ın dostluğunu "Halîlullah" kazandırmıştır. İki beyitte, İbrâhim Peygamber'in "Halîl" lakabıyla ateşle münâsebetine işaret vardır. Normal ateşin, mahabbet ateşinde yanıp benliğini fedâ eden Allah dostuna yapabileceği bir şey kalmamıştır artık. Nasıl ki Hazret-i İbrâhim'in Nemrûd tarafından atıldığı ateşin,¹⁵⁵ sonradan gülbahçesine dönmesi gibi:

*Muşaffâ dil-nişîn olmuş firāk-ı nâr-ı 'aşkında
Halîlim şanma âteşdir yetişmiş gülistândır bu (G 134/2)*

Bir beytinde, Peygâmbere olan aşkından bahseden Kâmî, hasret derdinin verdiği sıkıntılarla aşkın günbegün büyüdüğünü, bu aşkın, ancak mahabbet ateşinde demlenmiş Allah dostu İbrâhim'in aşkına benzeyebileceğini söylüyor:

*Firāk-ı derd-i hasretle 'alev-rîz olmada 'aşkıım
Maḥabbet nârına yanmış Ḥalîlem yâ Resûla'llâh (N 5/2)*

¹⁵⁴ "(Nihayet) Ey yer suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut! denildi. Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) cûdî (dağının) üzerine yerleşti..." (Hûd, 11/44).

¹⁵⁵ "(Bir kısmı) Eğer iş yapacaksanız yakın onu da tanrılarımıza yardım edin" (Enbiyâ, 1/68) ; "Ey âteş! İbrâhim için serinlik ve esenlik ol, dedik" (Enbiyâ, 21/69).

h. Yûsuf Peygamber

Hazret-i Yakûb'un oğludur. Hayatı ve kıssâsı Kur'ân-ı Kerîm'in¹⁵⁶en güzel kıssâsı olup, "Ahsenü'l-Kassâs" olarak vasıflandırılır.

Beyitlerde "Yûsuf, Yûsuf-likâ, Yûsuf-ı Mısr-ı melâhat, Yûsuf-ı Ken'ân, Meh-i Ken'ân" isim ve tamlamalarıyla kullanılmıştır. Şiirlerde peygamberler arasında en çok yer verilen isimdir. Sadece iki beyitte Yûsuf ve Züleyhâ birlikte anılmış olup, Züleyhâ'nın teklifini¹⁵⁷ reddeden nâmûs âbidesi bir Yûsuf'la karşı karşıya bırakıyoruz:

*Yûsuf-ı 'aql u şu 'ürum 'işmet-ârâdır velî
Olmadı dâmen-keş-i dest-i Züleyhâ'dan halâş (G 87/4)*

*Dem-i hasretde koyar dest-i Züleyhâ'yi o şüh
Dâmen-i 'ismetine Yûsuf-ı Ken'ân oluyor (G 68/3)*

*'İsmet-ârâ-yı felek Mısr-ı melâhat Yûsuf'u
Ebruvânı vaşf-ı hüsnüñde meh-i Ken'ân yazar (G 46/3)*

Yûsuf'un, eşi ve emsâli olmayan güzelliği Kâmî'nin şiirlerinde de hissedilir:

*Mesned-i Mısr-ı melahtla bu Ken'ân'lık saña
Dâd-ı Hâk'dır Yûsuf'um bu şâh-ı hübânlık saña (G 6/1)*

*Hoşca seyrân eyledi 'izzetle ol şâh-ı 'azîz
Hüsn ü ân-ı Yûsuf-i ümmîdi kesb itdi şafâ (K 3/4)*

*Yûsuf'uñ vaşfın bilüb hüsnüñ görenler didiler
Şun'-ı kudretle bölünmüş şanki bir elmâ gibi (G 163/3)*

"Güzelliğin tanımı" olan Yûsuf, aynı zamanda sevgilinin güzelliği ile mukayese edilir:

¹⁵⁶ Yûsuf, 12/1-104.

¹⁵⁷ Yûsuf, 12/23-24.

*Âh bileydim nükte olmuş kalbime çokdan berü
Yûsuf-ı Mısr-ı melaḥât sen gibi ḥüsnâ mıdır (G 42/3)*

Mukayese sürmektedir. Sevgilinin bakışlarının herkesi büyülediği, güzelliğine nice Yûsuf yüzlülerin bile adeta mahkûm oldukları ifâde edilirken, aynı zamanda “Yûsuf’un kuyuya terk edilme”¹⁵⁸ hikâyesine işaret edilmiştir:

*Nice Yûsuf-liḳâ çāh-ı zenāhdânında pinhândır
Kimi meshûr-ı çeşmiñdir kimi mecbûr-i ḥüsnüñdür (G 44/6)*

Farsça bir beyitte de Yakup ve Yûsuf peygamberler birlikte zikredilerek kıssaya telmihte bulunulmuştur. Kâmî, Yûsuf’unun ayrılığından gözleri ağlamaktan kör olan Yakub gibi gözlerinin sevgilinin hasretiyle yorulduğunu söyleyerek, Yûsuf’un gömleğini görüp de ferahlayan Yakup gibi kendisinin de bir gün rahatlayabileceğinden kuşkuludur (G 180/4).

I. Süleymân Peygamber

Hazret-i Davud’un oğludur. 12 yaşında tahta çıkmış bir padişâh – Peygamber’dir. Saltanatı, taht ve makâmı, karıncalarla konuşması, Hüdhüd adlı kuşu, Belkıs ile münâsebeti, Sebâ mülkü ve mührü dolayısıyla zikredilmektedir.

Üzerinde İsm-i Azâm yazılı mühürlü yüzüğü sayesinde bütün vahşi hayvanlar ve kuşlar ona boyun eğmişlerdir. Bu konuya bir beytinde işaret edilmiştir:

*Yalñız bir ben değil ‘âlem aña teşhîrdir
Gûya bir mühr-i Süleymân taḳmış ol parmâğına (G 152/3)*

Onun dillere destân olan saltanat ve makâmı, yine onun manevî tasarrûfu olarak kabul edilir. Dolayısıyla mertlik meydânının yiğididir de:

¹⁵⁸ “O”nu götürüp te kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdiklerinde...” (Yûsuf, 12/15).

*Ol Hudāvend-i Süleymân-cāh u Hayder-menkâbet
Dizgin eyler 'arşa-ı merdîde baķ merdâne at (K 2/2)*

Hazret-i Süleymân'ın Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kıssâda¹⁵⁹ olduğu gibi karıncalarla konuşması ve görüşmesi, bazı beyitlerde telmih yoluyla ifâde edilir:

*Şanma haķ geldi ol la'l-ı kand-bār-ı dil-bere
Leşker-i mûr-i Süleymân'dır taranmış sükkere (G 135/2)*

*Ey Süleymân-ı zamânım devr-i ruhsârînda haķķ
Şanki düşmüş kand-ı Mışr'a mûr şeklin gösterir (G 52/3)*

Süleymân'ın karıncayla ilgili telmihi gibi, kuşu Hüdühüd, Belkıs ve Mülk-i Sebâ ile ilgili konular da şâirimiz tarafından telmih yoluyla bir beyitte ifâde edilmiştir:

*Süleymân'ım uçurma Hüdühüd-i gönüm rikâbından
Kelân vefd-i maħabbet Belkıs-ı Mülk-i Sebâ'dandır (G 56/9)*

Yine çeşitli sanatlarla gah(karınca), gah(fukâra-düşkün) manâsına gelen “mûr”u kullanarak, sevgilinin güzelliğinin mukâyesesi yapılır:

*Süleymân'ım bütün hûbân-ı 'âlem mûr-ı hüsünüdür
Gedâlar şöyle dursun şâhlar mecbûr-ı hüsünüdür (G 44/1)*

5. AHİRETLE İLGİLİ MEFHÛMLAR

a. Âhîret

Sözlüklerde, bu dünyadan sonra gidilecek ebedî âlem, öbür dünya olarak tanımlanan âhîret, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetlerinde¹⁶⁰ ve hadislerde konu edilmiştir. Beyitlerde, dâr-ı bekâ, iki dünya ve dü cihân şeklinde ele alınmıştır.

¹⁵⁹ en-Neml, 27/17-44.

¹⁶⁰ Bkz. Bakara, 2/4, 86, 94, 102, 114, 130, 200, vb; Âl-i İmrân, 3/22, 45, 56,77, vb.

İki cihanda rüsvay olmamayı niyâz ederken, cennette Cenâb-ı Hakk'ın didârını görmeyi arzular(Mn 47). Bir başka niyâz beytinde aynı yakarışlar vardır:

*Emân ey Hazret-i Mevlâ şerîkiñ yokdur âmennâ
Utandırma beni nâsiñ huzûrunda iki dünyâ (Mr 116)*

Baba-oğul münâsebetinin dile getirildiği bir gazelde, bir babanın ölmeyinceye kadar evlâdı tarafından iyilik ve kıymetinin bilinemeyeceği iddiâ edilir:

*Mâye-i lutfu 'inâyâtı bilinmez evvel
Gidicek dâr-ı beķâyâ bilinür rağbet-i eb (G 21/4)*

b. Kıyâmet

Dünya hayatının bitip, âhiret hayatının başladığını ifâde eder. İnsanların amelleri karşılığında hesaba çekileceği bugünün, şâirimiz tarafından mümin kimliği duyarlılığında âdetâ tablosu çizilmiştir:

*Terâziya sığışmaz zenb-i 'işyânım kıyâmetde
Hużuruñda o deñlü pür-ħacilem yâ Resûla 'llâh (N 5/4)*

c. Haşr, Mahşer

Haşr, Kıyametden sonra canlıların tekrar dirilmesi ve toplanmasıdır. Bu olayın geçtiği yere de “Mahşer” denilir. Mahşer, rûz-i haşr, rûz-i dil-dûz-i haşr, rûz-i dil-sûz-i haşr, rûz-i mahşer, rûz-i vâveyla, rûz-i temennâ, rûz-i cezâ, ol gün, gâm günü, ‘arsa-ı mahşer kelime ve terkipleriyle şiirlerde hayli kullanılmıştır.

Mahşer yeri, Peygamberimiz'in şefaata en çok ihtiyaç duyulan yerdir. Çünkü bugünün yegâne şefaataçısı, Cenâb-ı Hakk'ın Habîbi olan Hazret-i Muhammed'tir(Mr 22). Hesapların görüleceği o günde Kâmî, şefaata talebinde bulunarak(N 4/4), amel defterinin açık ve temiz olmasını ister(N 1/8). Mahşer gününde kullara merhameti çokca olan Peygamber, şefaata sahibi olup(Mn 22), ‘Âlemlere rahmet olmuş ismiyle mahşer yerinde bizleri şefaata çatısı altında toplayacaktır(N 2/5), çünkü onun merhametidir ancak bizleri rüsvây olmaktan ve utançlıktan kurtaracak:

*Hüsn-i nazâr-ı merhametiñ eyle sezâ-vâr
Ol 'arşa-geh-i rûz-i cezâ olmaya rüsvâ (N 1/9)*

*Meded ol rûz-ı dil-dûz-ı haşirde şerm-sâr itme
Emân şad el-emân gayret seniñdir yâ Resûla'llâh (N 4/4)*

Öyleyse Allah'a habib olmuş, risâlet tahtının sultanı ve şefaath sahibi böyle bir peygambere sahib iken ğam çekmenin anlamı olmayacaktır:

*'Arşa-ı mahşerde ferdâ Kâmiyâ ben ğam yimem
Hazret-i Maħbûb-ı Hağ çünkü Peyğamber'dir baña (G 2/7)*

*Yimem ğam rûz-i dil-dûz-i haşirden Kâmiyâ çünkü
Şefâ'at kân-ı Sultân-ı Risâlet Şâh'ımız vardır (G 61/5)*

Mahşeri şefaathla ilişkilendirip, mısralarda yaygın bir biçimde ele alan Kâmî, bir "hesaplaşma" sahnesi olarak da mahşeri esas anlamı dahilinde gözler önüne sermiştir. Bahttan yana nasipsiz, istediklerini elde edememiş gönül kırık olanların hasretlerinin ancak mahşere kaldığını(G 79/2), yâre bir dem olsun ulaşamamışların da hasretlerinin ancak mahşerde son bulacağını(G 115/3), ezelden beridir güzelliğine gönül verdiği bir sevgiliden, mahşere kadar asla vazgeçmenin mümkün olamayacağını(G 92/5) söyleyen Kâmî, yâr ile arasının bir türlü düzelmemesini mahşer günü Cenâb-ı Hağ'a havâle edilen bir olay olarak ifâde eder:

*Beynimiz şulh olmadı gitdi cihânda yâr ile
Rûz-i mahşerde Hudâ ancak görür da 'vâmızı (G 160/2)*

Boyun eğmeyeceği zümre içerisinde yer alan nâ-merdlerden söz ederken, onların alçakça düşüncelerinden korkmadığını bir beytinde dile getirir:

*Haşre dek nâ-merde itmem ser-fürû bâ-'avn-ı Hağ
Söyleyin anlara aşlâ bildiğinden kalmasun (G 129/3)*

d. Terâzî (Mîzân), Amel Defteri

Anlamlarından birisi burçlarla ilgili olan “terâzî” kelimesinin istilâhî anlamı ise, mahşer günü her insanın amelinin tartılacağı bir tartıdır. Beyitlerde “terâzû” şeklinde kullanılır.

Mahşerde kurulacak olan terâziye dahi sığmayacağından korktuğu isyân günahının ağırlığından, İslâm Peygamberi'nin huzurunda düşeceği tarifsiz mahcubiyet endişesini taşıyan beytinde:

*Terâzûya sığışmaz zenb-i 'ișyânım kıyâmetde
Huzûruñda o deñlü pür-ħacîlem yâ Resûla'llâh (N 5/4)*

İnsanların dünya hayatında iken yapmış oldukları iyi-kötü bütün işlerin kaydedildiği defter olan amel defteri, defâtir-i amel, defter-i isyân terkipleriyle kullanılmıştır.

Hz. Muhammed'in mucizelerinden biri olan Mirâç hadisesiyle birlikte, insanlık âlemi Cenâb-ı Hakk'ın birçok lutuf ve ikrâmına mazhar olmuştur. Amel defterindeki günahların silinmesi vesilesiyle şâirdeki mutluluk ve heyecanın dile geldiği beyitte:

*Haç-ı buñlân çekildi defter-i 'ișyâna ol şebde
Ne devletdir ne rif'âtdır bize lutf eylemiş Mevlâ (Mr 112)*

İhtiyaç gününde Hz.Peygamber'den şefaât niyâz eden şâir, bu sebeple günahla dolu amel defterinin silinebileceği ümidini taşır:

*Bu Kâmî-i mücrîm kuluña eyle şefâ'at
Ol günkü defâtir-i 'ameli ola hüveydâ (N 1/8)*

e. Cennet ve İlgili Mefhumlar

ea. Cennet

Beyitlerde, “Cennet-i a'lâ”, “Cennet-ü'l-Me'vâ” ve “Behişt” adlarıyla anılır.

Hz.Muhammed'in Miracı'nda Cebrail Burak adlı bineği cennetten çıkarıp getirmişti(Mr 49). Hz. Muhammed'in kabri Cenâb-ı

Hakk'ın temâşa-gâhıdır ve açıkça Cennet-i a'lâ'dır(N 2/1).¹⁶¹ Cennet ve Cenâb-ı Hakk'ın cemâli birlikte taleb edilir:

*Bu 'abdin dü cihânda itme rüsvâ
Ola cennet cemâliñle muşaffâ* (Mn 47)

Cehennem ateşi, ayrılık ve onun azabının bir kıvılcımıdır. Cennetin lezzeti ise yâri öpüp kucaklayana sormalı(G 58/6) diyen şâir cehennem ve cenneti “yârdan ayrılık ve yâra kavuşma”ya benzetmiştir.

Güzellerin mekânı olan Cenneti mukayese de sevgilinin güzelliğiyle en çok alakalı olandır.

*Olsa cennetde olur ancak nazîriñ sevdiğim
Yoksa dünyada bulunmaz sen gibi şüh u şenk* (G 97/4)

Yâre vuslat meclisinin özel misafiri olması hasebiyle şâir, bazan cennete bile iltifat etmemekte asla tereddüt etmez:

*Bezm-i hâs-ı vuşlatıñ oldumsa mahrem bendesi
Nîm-nigâh itmem o demde cennetü'l-me'vâya ben* (G 122/3)

eb. Tûbâ

Cennet'te siddrede bulunan, kolu yukarıda dalları aşağıda olan ve bu dallarıyla bütün cenneti gölgeleyen ilâhi bir ağaçtır. Zülf; kokusu itibariyle misk ve anbere benzetilir. Sünbül de de bu özellikler vardır. Hz.Peygamber'in saçlarından yayılan misk kokuları cenneteki tüm sünbül bahçeleriyle birlikte tûbâ ağacına da can ve neşe vermiştir:

*O bûy-ı sünbül-i zülfü doğundu sünbüle nâ-gâh
Açıldı sünbülîstân-ı behişt itdi hırâm Tûbâ* (Mr 83)

Yine Divân şiirinde Tûbâ ağacı gerek boyu gerekse gölgesi sebebiyle zikredilir. Sevgilinin boyuyla mukayese ve benzetme yapılır.

¹⁶¹Nâbî'nin şu şiirine naziredir:

“Sakin Terk-i Edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ'dır bu / Nazargâh-ı ilâhidir makam-ı Mustafâ'dır bu”. (Divân-ı Nâbî,(1292): *Divançe-i Gazeliyyât-ı Farisi*, 35).

Gül yanaklı ve servi boylu sevgiliye sahip olduğunu ilân eden şâir, artık cennet'in tûbâsına bile iltifat etmeyeceğini söyler:

*Serv-ğadd u gül-ruhuñ 'âlemde varken sevdiğim
Ğayrı gül şemm eylemem bakmam İrem Tûbâ'sına* (G 148/4)

ec. Kevser

Cennet'te bulunan bir nehir veya havuzdur. Edebiyâta sevgilinin dudağı için benzeyendir. Şâirimiz de bir beyitinde bu özelliğiyle kullanır:

*Menba'-ı âb-ı hayât-ı câvidânî lebleriñ
Ehl-i 'aşka bahş ider zevk-i şarâb-ı kevseri* (K 1/43)

ed. Gilman

Tüyü ve bıyığı çıkmamış cennet hizmetkârları olan delikanlılar demektir. Nurdan yaratılmışlardır. Şâirimiz, Divân'da sadece bir beyitte, güzellikle ilgili mukayesede bu kelimeye yer verir:

*Bu melâhağ ne perî vü ne beşerde var şehâ
Bilmezem ğilmân-ı cennet yoksa yok havrâ mıdır* (G 42/2)

ef. Beytü'l –Ma'mûr

Göğün yedinci katında cennet-i firdevsde bir köşktür. Hz. Âdem ile birlikte yeryüzüne indirilmiş. Tufân hadisesiyle tekrar cennetteki yerini almıştır. Miraç'ta Hz. Muhammed'in teşrifıyla şereflenen Beytü'l-Ma'mûr'a Kâbe'nin imrendiği ifade edilir:

*Ğudümüyle şerâfet kesb idince Beyt-i Ma'mûr'uñ
O şebde ğibta-ğ'ârıdır zemin-i Ka'be-i 'ulyâ* (Mr 70)

f. Cehennem ve İlgili Mefhumlar

fa. Cehennem

Beyitlerde cahîm, cehennem ve nâr gibi isim ve benzetmelerle kullanılır. Cehennem ateşinin elim azabından Cenâb-ı Hakk'ın

merhametinin muhtacı, mahşer günü O'nun Habîbi Hz.Peygamber'in şefâat çadırının bir sığınıcısı olduğunu haykıran şâir :

*Meded kıyma beni koyma cahîme
Emân yandırma ol nâr-ı elîme (Mn 37)*

*Eğer fermân olur ise atılsun Kâmi ol nâra
Gözet şahn-ı şefâ'atda dahilem yâ Resûla'llâh (N 5/5)*

Başka beyitinde de :

Cehennem ateşini ayrılık acısının bir kıvılcımına, cennet lezzetini de yâre vuslat anına benzetme yapar:

*Cehennem âteşi hier ü 'azâbîñ bir şirâridir
Behiştin lezzetin bûs-ı kenâr-ı yâr olandan şor (G 58/6)*

fb. Zebânî

Cehennemde vazife gören meleklerdendirler. Muvahhid bir mümin kimliğiyle bir münâcâtında Allah'ın birliğini diliyle ikrar ve kalbi ile de tasdik eden Kâmi, bu tasdikî imânın asla cehennemi kabul edemeyeceğini belirtir:

*Seni Tevhîd ider dilden zebânım
Zebânîler elinde koyma cânım (Mn 46)*

Mirâciye'de ise inanmış bir mümin olarak Hz.Muhammed'in Mirâç olayını ifâde ettiğini, mahşer gününde İslâm Peygamberi'nin de kendisinin mümin bir kul olarak sahiplenip şefâat göstereceğini umduğunu söyler:

*Zebânım vaşf-ı Mi'râc-ı Resûl'üñ eyledi tanzîm
Zebânîler elinde koyma kıyma rûz-i va-veylâ (Mr 129)*

6. Kazâ ve Kader

Allah'ın kâinatta olmuş ve olacak herşeyin geçmiş ve geleceğini önceden bilip, hüküm ve takdir eylemesi kader; takdirinin ve emrinin vukua gelmesi de kazâdır.

Kâmî'nin anlayışında İslâm akidesine uygun kazâ ve kader telakkisi mevzubahsdir. Her şey ezel bezminde Cenâb-ı Hakk tarafından takdir kılınmıştır(TB 11/II). Seni bulan her şey kaderin bir hükmüdür(TB 11/IV).

Bülbül-gül aşkı ve bu aşkın nihâyet bulmayan hicrân figânı bile ezel bezminde kader kaleminin tezâhürüdür:

*Berķ-i gülde tâ ezel yazmış güzel kıl-k-i kader
'Andelîb āh u figân ide çemende gül güle (G 139/3)*

Yâre sıfat olmuş olan nâz da kader terazisinin eliyle bedenine uygun olarak dikilmiş bir elbisedir:

*Câme-i nâzı boyunca biçdi hayyât-ı kader
Nâz u istiğnâ nezâket yâl u bâl olmuş saña (G 3/5)*

Divân'ın muhtelif şiirlerinde kazâ ve kader inancıyla alakalı pek çok beyite rastlanmaktadır, “kader” bunların önemli miktarını ifâde eder. Her şey Allah'tandır. Kâmî de şiirlerinde mutmain olmuş bir ifâdenin sahipliğini yapar. Kaderin yazgısı değişmeyeceği ne göre, her oluş ve sonuca râzı olmak gerekir:

*Râzı ol her ne gelürse cânib-i Hakkdan sana
Kilk-i kudret yazdığın bir kimse tağyîr eylemez (G 78/2)*

Birçok tasavvuf erbâbında olduğu gibi Kamî'de de takdir Cenâb-ı Hakk'dan olduğuna göre tedbiri terk etmenin lüzumu üzerinde durulmuştur:

Teslîm-i rızâyız bilüriz cām-ı kaderden (G 125/6)

Kadere teslim olmayı bilen biri, tedbire tevessül eylemez(G 78/1). Alınan tedbirin aksi çıkması halinde ısrarcı olmanın ve üzülmünün bu konudaki takdiri değiştirmeyeceği vurgulanır:

*Gerçi tedbiriñ zuhûr eyleyse 'aksi çekme gam
Kuşma ardınca anıñ Mevlâ ki takdîr eylemez (G 78/3)*

Yine madem ki her bir iş Cenâb-ı Hakk'ın irâdesiyle oluşmaktadır, o halde beşerî kudret zor olanı değiştirip, kolaylaştıramaz:

*Kâr-gâh-ı şan 'at-ı Hak'dan biter her bir umûr
Kâmiyâ fikr ü elem ta 'siri teysîr eylemez (G 78/7)*

Aşkının ateşiyle yanıp kavrulmakta olduğu sevgilisinden, sonunda lutuf görüp te aşkına karşılık alınca kara yazılmış olan kaderinin değiştiğini söyleyen Kâmî, aynı meâlde bir başka beytinde de:

*Ger ezelden kara yazılmış ise bahtın seniñ
Nâr-ı 'aşka yâna yâna Kâmi oldu şimdi âğ (G 92/10)*

der.

Şiirlerinde yer alan “kazâ” inancı ile ilgili beyitlerden biri de, dört büyük halifenin 3'üncüsü Hz. Osman'ın büyük bir rızâ ve teslimiyet içerisinde “kazâ”ya boyun verip, şahâdet şerbetini içtiğini anlatır:

*Uzatdı gerdeniñ tav'an kazâ şemşirine nâ-gâh
Yüzüñ döndürmedi aşlâ şehâdetden rızâ-pîrâ (M 3/5)*

Bülbülün güle olan aşkı bile, ezel bezminde kader kalemiyle takdir kılınmış, âşıklara isabet etmiş olan mahabbet taşı da madem ki kazâ sapanında fırlatılmıştır, o halde âşıkların düştüğü aşk yarısından şikâyetçi olmaları söz konusu olamaz:

*Şakın hûn-pâş-ı zahm-ı 'aşka Kâmi ser-zeniş kılma
Maḥabbet sengi 'uşşâka felâhûn-i kazâdandır (G 56/10)*

Bir diğer beyitinde şâir, sevgilisine karşı duyduğu mahabbetin kendi irâdesinin dışında, Cenâb-ı Hakk'ın takdiriyle meydana geldiğini ifâde eder:

*Ben seni sevmekliğim elde değildir ḥaşılî
Bu maḥabbet didiğün seng-i kazâdır sevdiğim (G 116/4)*

B. İBÂDET

Allah'a saygı ve ta'zîm göstermek anlamına gelir.¹⁶² Kâmî, İslâm'ın beş temel şartıyla¹⁶³ ilgili olarak, kelime-i şehâdet ve namaz ile ilgili mefhûmlara yer vermiştir.

Bir mutasavvıf şâir olan Kâmî, iki dünyada kurtuluşunun, inzivâyâ çekilip sürekli olarak ibâdetle meşgûl olmakla elde edilebileceğini söylerken tasavvufun özelliklerinden olan halvetin kalbi olgunlaştırıp, dilin âfetlerinden koruduğu husûsiyetini vurgular:

*Dü cihân içre necât ister isen eyle sükût
İnzivâ içre müdâm eyle 'ibâdetle kunût (TB 11/V)*

Bu konuyla ilgili olarak Divân'da yer alan beyitlerde Kâmî, Cenâb-ı Hakk'a liyâkat konusunda sürekli olarak acziyetini ifâde etmekten çekinmez. Aslında bu ifâde Cenâb-ı Hakk'ın rahmetine muhtac olan beşer korosunun her hâlükârda müşterek hissiyâtıdır:

*Şamû akvâl u ahvâlüm rızâya hep muhâlifdir
Saña lâyıķ 'ibâdet itmedim ben bilürem aşlâ (Mr 123)*

Layıkıyla yapılmayan ibâdet, en ileri safhâdaki suçluluktur:

*'İbâdet itmedim hiç saña lâyıķ
Kuşûrum mücrimîne cümle fâiķ (Mn 27)*

*İmândan gayrı destimde yârar aşlâ bizâ'am yok
'İbâdât u meşübâta değişmem cürme bî-ihsâ (Mr 126)*

1. Kelime-i Şahâdet

İslâm Dini'nin esaslarından ilki olan şahâdet; Allah'ın birliğine ve Hz.Muhammed'in, O'nun kulu ve elçisi olduğuna inanmak demektir.

¹⁶² Ahmed Hamdi Akseki,(1972): *İslâm Dîni*, Ankara, Yeni Akım Yayınları, 110

¹⁶³ Bu konuyla ilgili hadisler için bkz., Buharî, îmân, 1, 2 ; Müslîm, îmân,19; Tirmizî, îmân, 3., vs.

İmân ile küfür arasındaki çizgiyi belirleyen bu esas,hayat ile ölüm arasındaki sınırdaki(son nefes), ehl-i imânın yüce Yaradanı'ndan samimi bir niyâzı olarak Kâmî'de de kendini gösterir:

Meded âhîr nefesde itme zârî
Zebânımdan şahâdet ola cârî (Mn 40)

2. Namaz ve ilgili mefhûmlar

a. Namaz

İslâm'ın beş temel şartından olan namaz, ilgili tutulan beyitlerde “salat” kelimesiyle geçmektedir. Peygamberimiz yedinci kat gökte bulunan Beytü'l-Ma'mûr'a girince, namaz icrâ eylemiştir(Mr 89). Yine gökte bulunan ruhlarla imâm olup, nâfile namazı kıldırıştır:

İki rek'at şalât-ı nâfile kıldı o sâ'atde
Çamûya muhtedâ oldu o Şâh-ı Yesrîb ü Baḥḥâ (Mr 64)

Bir başka beyitte Kâmî, sevgilisinin namaz ibâdetiyle meşguliyetinden dolayı, kendisine alaka gösteremediğini tevriyeli bir şekilde ifâde eder:

Ol büt-i nev-res namâza râğîb olmuş Kâmiyâ
Câmi '-i semt-i Vefâ'ya gelse pek ihmâl olur (G 49/6)

b. Mihrâb, Minber, Hutbe, Hâtib, İmâm

Câmide İmâmın namaz kıldırırken cemaatının önünde durduğu yere mihrâb; câmilerde hâtibin çıkıp, hutbe okuduğu kürsüye de minber denir.

Mirâciye'de Kâmî, peygamberlere imam olan Allah sevgilisi Hz.Muhammed'in kaşlarını mihraba benzettiği beytinde:

Muḳavves ṭâḳ-ı ebrûsu gürûh-ı Maḳdis'e mihrâb
Nübüvvet muhtedâsıdır o Server şahîd-i Mevlâ (Mr 62)

derken, sevgilisinin güzellik tanımını yaptığı bir başka beytinde dince kutsal addedilen mekânları benzetme olarak almış, bir biçimde Kâbe, mihrâb ve minber aynı beyitte zikredilmiştir:

*Büse-gâhım Ka 'be-i hüsnüünde hâl-i 'anberîn
Zülf ü ebrû ham be ham mihrâb u minberdir baña (G 2/2)*

Hatip, minber ve imam kelimelerinin bir arada kullanıldığı bir beyitte de şâir, levlâk minberinin hâtibi, bütün feleklerin en iyi imâmı, şefâat dağıtıcı olan Peygamber'in faziletine hiçbir idrâkin eremeyeceğini söyler:

*Haîb-i minber-i levlâk imâm-ı bihter-i eflâk
İrişmez fazlına idrâk odur Şâh-ı kerem-fermâ (Mr 67)*

Bülbülü, bütün sevda çekenlere imâm yapıp ona gül minberinde aşk hutbesi okutan Kâmî, minber, hutbe ve imâm kavramlarını gül ve bülbül sevdasıyla ustaca buluşturmuştur:

*Gül minberine çıkmış okur hutbe-i 'aşkı
Sevdâ-zedeye kendiñ imâm eyledi bülbül (G 105/6)*

c. Ezân, Kible

Sadece bir beyitte “bang-ı namaz “ şeklinde geçer kahramanlıklarıyla dinin gelişmesinde önemli roller oynayan ikinci halife Hz. Ömer, ilk defa açıkça namaza davet olan ezânı okuduğu ifade edilir:

*'Alenen oldur iden bang-ı namâza âğaz
Lafz-ı Tevhîd'e zîver-bahş u şecâ'at-güster (M 2 /5)*

*İnâbetde iken necm-i şevâbit ol gice nâ-gâh
Sezâ-yı kuḫb-i çerḫ-i kible oldu ma 'rifet-ārâ (Mr 78)*

d. Seccâde, Duâ

Hz. Muhammed Miraç hadisesinde, ötesi Allah'ın zât âlemi olan en yüksek makam Sidre'ye ulaşmıştır. Bu makam sayesinde kendisi en büyük kadılık fermânını Allah'tan alarak hakimlik imâmetinin en önüne geçmiştir:

*Çü sidre sâyesinde Müşterî menşûr-i kuḫâtı
Alınca oldu seccâde-nişîn-i hikmete Mollâ (Mr 75)*

Manzumeleri arasında “duâ” ile ilgili olarak fazlaca beyit bulunmakta olup, duâ eylemek, duâ devleti, duâ kılmak, duâ-ı seyf, hayr duâ gibi ifadelerle yer almaktadır.

İhlasla Allah’ın dergahına ellerini açarak duâ niyâzında bulunan, her türlü şüphe ve ikiyüzlülükten uzak tutulur:

Dest ber-dâşte kıl dergâh-ı Hakk’a şıdk ile

Bir du’â eyle ola reyb ü riyâdan ol beri (K 1/49)

Yine duânın kabul görülmesi, ihlâsı elden koymadan gönül çantasından duâ okunu çıkarıp kabul edilme yayına taktıktan sonra hedefe te’sirli bir şekilde fırlatmaktan geçtiğini, gâyet sanatkârane bir üslûbla anlatan kâmi:

Terkeş-i ihlâs-ı dilden al du’â-yı devleti

Koy icâbet kavısına âmâca te’sîrâne at (K 2/26)

Bütün ibâdetlerde olduğu gibi, duâda da ihlâs ve samimiyetin o ibâdeti olgunlaştırıp verimli hale geldiğine bizzat kendisi tanıklık eder:

Nuħbe-i âmâl-ı dil olur pezîrâ-yı huşul

Kâmiyâ ed’iyyemizde var güzel te’sîrler (G 60/6)

Liyakatının hayır-duâlara uygun düşeceğini düşünen şâir, meziyetlerine vakıf kimselerin bu durumu kendisinden esirgemeyeceklerinden de emindir:

Eger aħvâluma her kim vukûf olsa bu ‘âlemde

Ferâmûş eylemez bir dem beni hayır-du’âlardan (G 130/4)

Kâmi’de duâ, aynı zamanda sevgilinin ğamzeleriyle münasebetli tutularak, “duâ kılıcıyla meşgul” ifâdesiyle beyitlerde zikredilir. Bu kılıcı kuşanan sevgili hasmına karşı te’sirli olup her hâlükârda galebe çalacaktır. Evler yıkacak, kanlar dökecek ve nice kâfirleri imâna döndürecektir:

Çeşmiñ efsûn u du’â-yı seyfe meşgûl ğamzeler

El-emân evler yıkarsın sâhirâne çatma kâş (G 84/5)

*Câne kâr itdirdi hūnî ğamze-i şemşîrini
Bâk du 'â-yı seyfe meşğûl olmanıñ te'sirini (G 159/1)*

*Du 'â-yı seyf ile meşğûl iki ğamzeñ dilîrâne
Getürmüş âyet-i hüsnüñ nice kâfirler îmâne (TB 4/IV)*

3. Hac ile ilgili mefhumlar

a. Kâ'be

Hz.Muhammed'in Miraç'ta gökyüzünü teşrifinde, mübârek ayaklarının altına Kâ'be'nin kıymetli örtüsü baştan başa döşenmiştir:

*Siyeh zer-beft-i dîbâdan libâs-ı Ka'betu'llâh'ın
Döşendi maqdem-i şubh-ı şabâhat pâyine ser-pâ (Mr 59)*

Yine aynı olayda Hz.Peygamber'in cennetteki Beytü'l-Mâ'mûr'u teşrifi Kâbe'yi bile imrendirmiştir(Mr 70).

Sevgilinin yüzündeki ben'i Kâbe'ye, saçının büklümünü ve kaşlarının kıvrımını mihrab ve minbere benzetererek beşeri sıfatta İlahî kudretin tecellilerini sıralarken aynı zamanda tasavvufî remizlere de işaret etmiştir:

*Bûse-gâhım Ka'be-i hüsnünde hâl-i 'anberîn
Zülf ü ebrû ham be ham mihrâb u minberdir baña (G 2/2)*

b. Ravza

*Ravza-ı pâkiñ temâşâ-gâh-ı Mevlâ'dır seniñ
H'âb-gâhıñ cennet-i â'lâ hüveydâdır seniñ (N 2/1)*

*Ravza-ı hıttâ-ı iklîm-i fenâ-fillâha
Gösteren neşv ü nemâ Hazret-i Geylânî'dir (M 7/9)*

C. ÂYET VE HADİSLER

1. Âyetler

Kâmî Divânı'nda, birtakım vesilelerle iktibâs ve telmih yapılan âyetlerin sayısı oldukça fazladır. Şiirlerde kullanılan lafzî iktibaslarla birlikte, telmih yapılmış âyetlerin bulunduğu beyitlere geniş yer verilmiştir. Bazı beyitlerde âyet lafzı vurgulanmıştır.

İrfân mektebinde aşk talim eden bir hâfızım, âyet-i nûr-i mubîn, tarafından bana ezber ettirilmiştir(G 2/4). Nûr Sûresinin üstüne kaşın besmele olarak yazılmıştır, âyet-i nûr-i mubîn inerek sana güzellik vermiştir(G 3/2).

Mirâç olayını anlatan bir beyitte, aynı konuya işaret eden bir âyetin içerdiği gizli manâlarla, Mirâç sırlarının îmâ edildiği söylenir:

*Hoşâ ol âyet-i lamhu'l-başarda¹⁶⁴ ma'nî-i ahfâ
İder âmed şûd-i esrâr-ı mi'râcı zihî'îmâ (Mr 114)*

a. İktibas âyetler

*Ümîd-i 'afvîna olmuş yakînem
Zihî lâ-taknetu¹⁶⁵ hablu'l-metînem (Mn 36)*

*Şehen-şâh-ı kerem-fermâ rumûz-âmuz-ı mâ-evhû¹⁶⁶
Habîb-i Hâzret-i Mevlâ Şefî'-i rûz-i vâveylâ (Mr 22)*

*Huţûţ-ı rü'yeti innâ fetehnâ¹⁶⁷ lutf-i Rabbânî
Livâ-yı nusreti innâ kefeynâke¹⁶⁸ ve bareknâ¹⁶⁹ (Mr 27)*

¹⁶⁴ “Göz şaşmadı (O’nu gören Resûlu’llâh’ın gözü kaymadı) ve aşmadı” (Necm, 53/17).

¹⁶⁵ “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyiniz” (Zümer, 39/53).

¹⁶⁶ “Allah kuluna vahyini bildirdi” meâlindeki âyetin son kelimesidir.(Necm, 53/10).

¹⁶⁷ “Biz hakikaten apaçık bir fetih açdık” (Fetih, 48/1).

¹⁶⁸ “Muhakkak ki biz yeteriz” (Hicr, 15/95).

¹⁶⁹ “Hayırlı, mübârek kıldık” (İsrâ, 17/1; Sebe, 34/18)

*Hoşâ ve'l-leyli*¹⁷⁰ şevk-efzâ ki *şubhane'llezî esrâ*¹⁷¹
Berât-ı Qadr-ı tuğrâ'vu nişânı müşg-sâ imlâ (Mr 1)

*Kad-ı bālâsı bir serv-i leb-i cüy-ı müddessirdir*¹⁷² dir
Muqavves şekl-i ebrûsu yazar *ķavseyni ev ednâ*¹⁷³ (Mr 30)

*Ser-tâc-ı mefâhir sûre-i ĥa mîm ayn sîn kaf*¹⁷⁴
*Müzemmil*¹⁷⁵ şâhid-i ĥil'at 'alemdir sûre-i *Tâhâ*¹⁷⁶ (Mr 31)

Enîs-i ĥacle-gâh-ı Ümmi Hânî ol şeb olmuşken
Gelüb ol *tâir-i ĥuds-i hü mâ-pervâz-ı m â-evĥâ*¹⁷⁷ (Mr 42)

Emîn-i vahy-i Ĥaķ nâmûs-ı ekber müjde-ĥ'ân oldu
Göründü Beyt-i Maķdis mazĥar-ı esrâr-ı *bâreknâ*¹⁷⁸ (Mr 61)

Kemer-beste olub Cevzâ o Şâh'a ĥıdmete geldi
Görünce *Ķavs-ı ebrûsun didi ķavseyni ev ednâ*¹⁷⁹ (Mr 84)

Şu 'ūd-ı kürsî-i vaz'-ı ĥikem esrârını gördü
Münâsib geldi tefsîre o demde sûre-i *Tâhâ*¹⁸⁰ (Mr 87)

¹⁷⁰ “Kasem olsun o geceye”(leyl, 92/1).

¹⁷¹ “Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye bir gece kulunu mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksa'ya götüren Allah, her eksiklikten münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir” (İsrâ, 17/1).

¹⁷² “Ey bürünüp sarılan” (Müddesir, 74/1).

¹⁷³ “İki yay kadar veya daha yakın” (Necm, 53/9).

¹⁷⁴ eş-Şurâ Kur'an'ın 42. sûresidir. Mekke'de nâzil olmuştur. 23-26. âyetleri Medîne'de inmiştir. 53 âyettir.

¹⁷⁵ “Ey elbiselerine bürünen” (Müzemmil, 73/1).

¹⁷⁶ Tâhâ sûresi: Kur'an'ın 20. Sûresidir. Mekke'de nâzil olmuştur. 135 âyettir.

¹⁷⁷ “Allah kuluna vahyini bildirdi” (Necm, 53/10).

¹⁷⁸ İsrâ, 17/1.

¹⁷⁹ “İki yay kadar....” (Necm, 53/9).

¹⁸⁰ Tâhâ, 20.

*Çalemle **Levh-i Mahfûz**¹⁸¹ u añâ ‘arz itdi İsrâfîl
Çamû esrârını ezber okudu H̄âce-i dānā (Mr 88)*

*Melâik iktidā itdi o dem şâf şâf meserretle
Felekler vāye-dār-ı mazhar-ı eltâf-ı **bareknā**¹⁸² (Mr 90)*

*Maķām-ı vāşıl-ı tayr-ı hümā oldu şerāfetle
O **Sidre Müntehā**¹⁸³ dır menzil-i Cibrîl’e āmennā (Mr 91)*

*Meh-i esrâr-ı **mā zāga’l-başar**¹⁸⁴ seyr-i ma‘allaha
Ulaşdı **ķabe ķavseyni ev ednā**’ya şeh-i vālā (Mr 99)*

***Sûre-i Nûn**¹⁸⁵ üstüne kaşın yazılmış **Besmele**
Āyet-i **nûr-i mübîn** inmiş cemāl olmuş saña (G 3/2)*

*Haķ señi öğmüş yaratmış aĥsen-i taķvîm¹⁸⁶ ile
Necm-i mes ‘ûduñ gibi zāt-ı şerîfîñ de sa ‘îd (G 38/3)*

*Mekteb-i ‘irfān’da gördüm bir güzel **Çur’ân** okur
Hoş-edā şîrîn-şadāda **sûre-i Raĥmān**¹⁸⁷ okur (G 45/1)*

*Dā’-ı ‘aşķa luţf ile eyler devā ol **Kāmiyā**
Gāh şîfā āyetleriñ gāh **sûre-i Loķmān**¹⁸⁸ yazar (G 46/5)*

¹⁸¹ “Hakikatde O, Levh-i Mahfûz’da bulunan” (Buruc, 85/21, 22).

¹⁸² İsrâ, 17/1.

¹⁸³ “Sidretül Münteha” (Necm, 53/14).

¹⁸⁴ “Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı” (Necm, 53/17).

¹⁸⁵ Kalem, 68/1: Mekke’de nazil olmuştur.520 âyettir. Nûn suresi diye de anılır.

¹⁸⁶ “Hakikaten biz insanı en güzel biçimde halk ettik” (ve’Tîn, 95/4).

¹⁸⁷ er-Rahmân, 55/1: Mekke’de inmiştir.78 âyettir.

¹⁸⁸ Lokmân, 31: Mekke’de nazil olmuştur. 27,28,29. âyetleri Medîne’de nazil olduğu rivâyet edilmiştir.34 âyettir.

*Muharrer ahsen-i takvîm*¹⁸⁹ ile tasvîr-i ruhsârîñ
Anı teşbîhe gönce eylemek ‘ayn-ı haţâdandır (G 56/6)

Sāye-i çetr-i şefâ ‘atda gözet rûz-i haşir
Rahmeten li’l-‘âlemîn¹⁹⁰ zâtıñ müsemmadır señiñ (N 2/5)

*Niyāziñ yāyîñi atdıñ tutunca kâbe kavseyn*¹⁹¹
Ulaştırdıñ nişāna tîr-i evfağ yâ Resûla ‘llah (N 6/3)

*Şehen-şāh-ı le-‘amrük*¹⁹² pādişāh-ı kişver-i levlāk
Sabāhat-mihr-i **mā-evhā**¹⁹³ münevver-bağş-ı nüh-eflāk (N 7/1)

Cihān ser-tā-ka-dem muhtāc-ı lutfuñdur dü ‘âlemde
Çü señsiñ Şāh-ı lāhūt-ı şefâ ‘at mäh-ı **erselnāk**¹⁹⁴ (N 7/3)

Günāhim haddēn eفزūndur penāh u melceim señsiñ
*Ebi ümmī fedāk ey mazhār-ı eltāf-ı a‘teynāk*¹⁹⁵ (N 7/5)

*Mazhar-ı feyz-i hitābî-i Hudā lā-tahzen*¹⁹⁶
Künye-i pāki Ebūbekr-i hilāfet pîrā (M 1/2)

Sāniye’s-neyni hafū iz hümā fi’l-ğār¹⁹⁷-ı refîk
Āyet-i nāşş-ı şerîf ile mu’anven-ārā (M 1/3)

Fedā-yı fî-sebîli ‘llāh idüb emvālîñi oldu

¹⁸⁹ Ve’t-Tîn, 95/4.

¹⁹⁰ “Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik” (Enbiyâ, 21/107).

¹⁹¹ Necm, 53/9.

¹⁹² “Habibim senin ebedi yâd-ı cemîline yemin ederim ki” (Hicr, 15/72).

¹⁹³ Necm, 53/10.

¹⁹⁴ “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” (Enbiyâ, 21/107).

¹⁹⁵ “(Habibim) biz sana hakikaten Kevseri verdik” (Kevser, 108/1).

¹⁹⁶ “.....Üzülme Allah bizimle beraberdir” (Tevbe, 9/40).

¹⁹⁷ “.....hani kâfiler O’nu ,iki kişiden biri olarak (Ebūbekr ile birlikte Mekke’den) çıkarmışlardı;hani onlar mağaradaydı” (Tevbe, 9/40).

Mübeşşer sırr-ı lā havfuñ ‘aleyhim’le¹⁹⁸’le melek- sīmā (M 3/2)

*Seyekfikehumu ‘llāh¹⁹⁹’ın olunca sırrıña mahrem
Maķām-ı vāşıl-ı meşhūd olub şāh-ı şafā-baḥşā (M 3/6)*

*Ḥasbuke ‘llāhu ve meni’tteba‘ak²⁰⁰ sırr-ı Celīl
Vaşf-ı dibāce-i ḥüsnüñde mekārim-zīver (M 2/4)*

*Şāf çekince düşmen-i bed-ḥāha manşūru ‘l-livā
Āyet-i Bünyānun merşüş²⁰¹’u oқurlar ezberi (K 1/15)*

*Ey Şehen-şāh-ı sipeh-perver nizām-ı mülk ü dīn
Süre-i innā fetehnā²⁰² turrāsıñ pişāne at (K 2/3)*

*Perçemiñ ve ‘l-Leylī²⁰³ hüsnün süre-i ve ‘ş-Şems²⁰⁴ oқur
Maṭla ‘-ı feyz-i şabāhat sīne-i çākiñ señiñ (G 99/4)*

*Şehen-şāh-ı serīr lī-ma ‘allāh²⁰⁵ mazhar-ı levlāk
Odur hulūķin ‘azīm²⁰⁶ ile mükerrerem ma ‘nā-yı aḥfā (Mr 28)*

¹⁹⁸ “Onlara korku yoktur” (Bakara,2/38, 62, 112, 264, 274, 277; Ena‘m,6/48; Araf,7/35; Yûnus, 10/162).

¹⁹⁹ “(Yâ Muhammed) Onlara karşı Allah sana yeter” (Bakara, 2/137).

²⁰⁰ “Ey Peygamber, sana ve sana uyan mü’minlere Allah yeter” (Enfâl, 8/64).

²⁰¹ “Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşımları sever” (es-Saff, 61/4).

²⁰² Fetih,48/1:İçinde İslâm’ın elde edeceği fetih, başarı ve zaferden bahsedildiği için Fetih adını alan bu süre, H.6.yılında Hudeybiye anlaşması dönüşünde Mekke ile Medîne arasında inmiş ve Medîne’de inen sürelerden sayılmıştır. 29 âyettir.

²⁰³ “Kasem olsun o geceye” (ve ‘l-Leyl, 92/1).

²⁰⁴ “Kasem olsun o güneşe” (ve ‘ş-Şems, 91/1):Mekke’de inmiştir.15 âyettir.

²⁰⁵ “Yoksa, darda kalana, kendisine yakardığı zaman karşılık veren, başındaki sıkıntıyı gideren ve sizi yeryüzünün sahipleri yapan mı? Allah’ın yanında başka bir tanrı mı? Pek kıt düşünüyorsunuz” (Neml, 62).

²⁰⁶ “Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin” (Kalem, 68/4).

*Sultân-ı Rûsül şem ‘-i şeb-ārā-yı nüh eflāk
Şeh-bāz-ı denā tair-i evc-i fe-tedellā²⁰⁷*

*Mi ‘rāc-ı şebiñ vaşfiña bir nuşa-ı kaṭı ‘
Sūre-i ve’n-Necm²⁰⁸ ile sūre-i Ṭāhā²⁰⁹*

*Tuğrā-yı zafer sūre-i Yāsīn²¹⁰ yazılmış
Sancağ-ı livā-nusretidir innā fetehnā²¹¹*

*‘Anber-şiken-i turreyā ve’l-Leylī²¹² kaşemdir
Ve’ş-Şems²¹³ daḥi ruḥlarıña nüh-felek-ārā*

*Bālā-yı kadı sürülüb cū-yı müddessir²¹⁴
Mihrāb-ı dü ebrūları kavseyni ev ednā²¹⁵(N 1/2-7)*

b. Telmih âyetler

*Dehān-ı burc-ı hūta girdi ol şeb Yūnus-ı ḥurşīd
Felek mevc-āver oldu atdı evce bir dūr-i yektā (Mr 3)²¹⁶*

*Firāk-ı derd-i ḥasretle ‘alev-rīz olmada ‘aşkıım
Maḥabbet nārına yanmış Ḥalīlem yā Resūla ‘llāh (N 5/2)²¹⁷*

²⁰⁷ “Sonra yaklaştı, tedelli etti de” (Necm, 53/8).

²⁰⁸ en-Necm,53: Mekke’de inmiştir, 62 âyettir. Yalnız 32.âyeti Medîne’de nâzil olmuştur.

²⁰⁹ Ṭāhā,20 : 135 âyet olup, Mekke’de nâzil olmuştur.

²¹⁰ Yâ sîn,36: Mekke’de inmiştir. 83 âyettir.

²¹¹ “Biz hakikaten apaçık bir fetih açtık” (Fetih, 48/1).

²¹² Ve’l-Leyl, 92/1.

²¹³ Ve’ş-Şems, 91/1.

²¹⁴ Müddesir, 74/1.

²¹⁵ “İki yay kadar veya daha yakın” (Necm, 53/9).

²¹⁶ “Yūnus kendini kınayıp dururken onu bir balık yuttu....halsiz bir halde O’nu dışarı çıkardık” (Saffat, 37/142, 145.)

²¹⁷ “(içlerinden bazıları) Dediler ki: bir şey yapacaksanız şunu (İbrahim’i) yakın da mabudlarınıza yardım edin”. “Biz, ey âteş, İbrahim için serinlik ve esenlik ol dedik” (Enbiyâ, 21/68, 69).

*Züleyhâyı idenler serzeniş görseydi hüsnüñ ger
Koyub engüştleri üzre keserdi bağıñı kat ‘ā (Mr 36)²¹⁸*

*İder hem nefha-ı ‘İsā mişillü mürde-dil ihyā
Odur bīmārī-i dehrīñ şifā-bahşda Loqmān’ı (T 17)²¹⁹*

*Ġark-ı eşk-i hasretem cānā hayātı n’eylerem
İstemek beyhūdedir tūfān-ı gāmda ‘ömr-i Nūh (G 35/3)²²⁰*

*Süleymān’ım bütün hūbān-ı ‘ālem mūr-ı hüsnüñdür
Gedālar şöyle dursun şāhlar mecbūr-ı hüsnüñdür (G 44/1)²²¹*

*Dem-i hasretde koyar dest-i Züleyhā’ı o şūh
Dāmen-i ‘ismetine Yūsuf-ı Ken ‘ān oluyor (G 68/3)²²²*

*Nice Yūsuf-liķā çāh-ı zenāhdānında pinhāndır
Kimi meşhūr-ı çeşmiñdir kimi mecbūr-i hüsnüñdür (G 44/6)²²³*

*‘İsmet-ārā-yı felek Mışr-ı melāhaṭ Yūsuf’u
Ebruvānı vaşf-ı hüsnüñde meh-i Ken ‘ān yazar (G 46/3)²²⁴*

Yūsuf-ı ‘aql u şu ‘ürum ‘işmet-ārādır velī

²¹⁸ “Kadınlar O’nu görünce, onun büyüklüğünü anladılar (şaşkınlıklarından) ellerini kestiler” (Yūsuf, 12/31).

²¹⁹ “Sizce Rabbınızdan bir mu’cize getirdim; size çamurdan bir kuş sûreti.....” (Al-i İmrân, 3/49) ; “Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun....” (Mâide, 5/110).

²²⁰ “Nihayet emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca...”(Hûd, 11/40) ; Ömr-i Nūh, Hz.Nūh’un 950-1000 yıl yaşa dığı rivâyet edilir.

²²¹ “(Süleyman ve orduları)karınca vadisine vardıklarında, bir karınca şöyle dedi: Ey karıncalar yuvalarımıza girin. Süleyman ve ordusu sizi farketmeyerek ezmesin. (karınca dilini bilen Süleyman)karıncanın bu sözüne gülererek tebessüm etti.....” (en-Neml, 27/18, 19).

²²² Yūsuf, 12/23-29.

²²³ “O’nu götürüp de kuyunun dibine atmaya ittifakla kara verdikleri zaman...” (Yūsuf, 12/15).

²²⁴ Yūsuf, 12/23, 24.

Olmadı dâmen-keş-i dest-i Züleyhâ 'dan halâş (G 87/4)²²⁵

*Muşaffâ dil-nişîn olmuş firâk-ı nâr-ı 'aşkıñda
Halîlim şanma âteşdir yetişmiş gülistândır bu (G 134/2)²²⁶*

*Süleymân'ım uçurma Hüdüh-i gönülüm rikâbından
Kelân vefd-i maḥabbet Belkıs-ı Mülk-i Sebâ 'dandır (G 56/9)²²⁷*

*Şanma haç geldi ol la 'l-ı kand-bâr-ı dil-bere
Leşker-i mür-i Süleymân 'dır taranmış sükkere (G 135/2)²²⁸*

*Yalñız bir ben değil 'âlem aña teşhîrdir
Güya bir mühr-i Süleymân taḫmış ol parmâğına (G 152/3)²²⁹*

*Keşti-i bahtım meserretle çıkâr mânend-i Nüh
Bahr-i gamlardan kenâr-ı cüde rüzigâr ile (G 142/6)²³⁰*

*Farḫ-ı vahşetden olur engüşt-i hayret ber-dehân
Gökde güş itse Mesîhâ âh-ı vâveylâmızı (G 160/3)²³¹*

*Maḥabbet bezmini teşrîf idince nefḫa-ı 'îsâ
O mürde dillere gördüm o sâ 'at tâze cân geldi (G 161/2)²³²*

²²⁵ Yûsuf, 12/23-25.

²²⁶ “Ey âteş, İbrahim için serinlik ve esenlik ol! Dedik” (Enbiyâ, 21/69).

“(Hüdüh) çok geçmeden geldi ve Süleymân'a: Senin bilmediğini öğrendim. Sana Sebe'den dosdoğru bir haber getirdim” (en-Neml, 27/22).

²²⁷ “(Hüdüh) çok geçmeden geldi ve Süleymân'a: Senin bilmediğini öğrendim. Sana Sebe'den dosdoğru bir haber getirdim” (en-Neml, 27/22).

²²⁸ en-Neml, 27/18.

²²⁹ Süleymân Peygamberin mührü konusunda bkz. Pala,(1995): 490; Ahmet Talat Onay,(1992): *Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı yayımları, 381.

²³⁰ “(Nihayet) “Ey yer suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut” denildi. Su çekildi, iş bitirildi; (gemi de) cüdfî (dağının) üzerine yerleşti...” (Hüd, 11/44).

²³¹ “Bilâkis Allah O'nu (İsâ'yı) kendi nezdine kaldırmıştır.” (Nisâ, 4/158).

²³² Al-i İmrân3/49; Mâide, 5/110.

*Ey Süleymân-ı zamânım devr-i ruhsârîñda hatt
Şanki düşmüş kand-ı Mısr'a mûr şeklin gösterir (G 52/3)²³³*

*Nefha-ı 'İsâ-yı Meryem sırr-ı güftârımdadır
Menba'-ı âb-ı Hızr devr-i leb-i yârimdedir (G 53/1)²³⁴*

*Dem-i hasretde koyar dest-i Züleyhâ'yi o şüh
Dâmen-i 'ismetine Yûsuf-ı Ken'an oluyor (G 68/3)²³⁵*

*Didim geldim deriñde sâil oldum
Didi var **innama'r-rızku 'ala'llâh** (G 147/2)²³⁶*

*Şaf çekince düşmen-i bed-ħ'âha manşûru'l-livâ
Âyet-i **Bünyânun mersûş**'u okurlar ezber (K 1/15)²³⁷*

*Hoşâ ol âyet-i **lamhu'l-başar**'da ma'nî-i ahfâ
İder âmed-şûd-i esrâr-ı Mi'râc'ı zihî imâ (Mr 114)²³⁸*

*Ru'yet-efrâz-ı zafer naşrun karîb
Yektâz-ı 'arşa-ı şîr-i Hudâ (M 4/4)²³⁹*

²³³ en-Neml, 27/18.

²³⁴ "...ben size çamurdan kuş gibi bir şey yapıp, ona üfleyeceğim. O da Allah'ın izniyle hemen kuş olacaktır. Allah'ın izniyle ölüleri dirilteceğim.." (Al-i İmrân,3/49); ayrıca Hızır'ın Hz.Mûsâ ile olan macerâsı için bkz (Kehf, 18/58-81).

²³⁵ Yûsuf, 12/23-29.

²³⁶ "Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak, Allah'tır" (Zariyat, 51/58); "De ki: Göklerde ve yerde size rızık veren kimdir? De ki: Allah" (Sebe, 34/24); "Nice canlı vardır ki rızıkını taşımıyor. Onlara da size de rızık veren Allah'tır." (Ankebût, 29/60), vb.

²³⁷ Saff, 61: Bu sure adını mü'minlerin saf tutarak, Allah yolunda savaştıklarını bildiren 4. âyetden almıştır.

²³⁸ Necm, 53/17.

²³⁹ "Naşrun mine'llahi ve fethün karîb-Allah'tan yardım ve zafer ve yakın bir fetih." (Saff, 61/13).

2. Hadisler

a. İktibas Hadisler

Hudâyâ señsiñ ancak kenz-i mahfî
Ne mümkün zât-ı pâkîñ ola vasfı (Mn 10)²⁴⁰

Şehen-şâh-ı serîr-i lî-ma'alallah mazhar-ı levlâk
Odur hulkin 'azîm ile mükerrerem ma'nâ-yı ehfâ (Mr 28)²⁴¹

Nedîm-i bezm-i hâsın iden minnî sırriña vâkıf
Kıld-i mahzen-i 'ilm-i ledün destindedir zîrâ (Mr 29)²⁴²

Hümâ-peymâ-yı vaḥdet ente minnî rişe vü bâlîñ
Ki kıldîñ ma'rifet pervâziñ el-ḥaḫ yâ Resûla'llah (N 6/5)²⁴³

Hel-etâ 'ünvânı şâh-ı nâmdâr
Lâ-fetâ illâ 'Aliyyü'l-Mürtezâ (M 4/1)²⁴⁴

²⁴⁰ “Gizli bir hazine idim bilinmeyi istedim; bilineyim diye kâinatı yarattım”. Mutasavvıfların ilâhî aşkın kaynağı olarak gösterdikleri bu hadisin tahrirci için bkz., Sehâvî,(1985): 522,(h.no:838) ; Aliyyü'l Kârî,(1986): 269,(h.no:353) ; el-Aclûnî,(1351): C.II, 132,(h.no:2016); bu konuda geniş bilgi için bkz. İbn Haldun,(1984):*Tasavvufun Mahiyeti -Şifau's Sâil*, (Haz. Uludağ), İstanbul,193; İsmail Hakkı Bursevî(1980): *Kenz-i Mahfî*, İstanbul, 61; Erzurumlu İbrahim Hakkı,(1987): *Marifetnâme*, C.I-IV,(Sad. Turgut Ulusoy), İstanbul, C.I,11; Aziz Mahmud Hüdâî,(1994): *Hulâsatu'l Aḥbâr*, İstanbul, (Haz. Kerim Kara).

²⁴¹ “Allah ile benim öyle bir vaktim vardır ki; oraya ne Nebiyy-i Mürsel sığar, ne de melek-i mukarreb” Hucvirî bu rivayeti tevhid bahsinde zikretmiştir (Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî,(1982): *Hakikat Bilgisi*, (haz. Uludağ), İstanbul, 418; Sehâvî, Kârî ve el-Aclûnî'ye göre “Senedi olmayan bir söz”dür. Sehâvî,(1985) : *el-Mekâsidü'l-Hasene*, Thk. Muhammed Osman el-Hist, Beyrut, 565, (h.no:926) ; Kârî,(1986) : *el-Esrâru'l-Merfû'a*, Thk. Muhammed Lütfi es-Sabbâğ, Beyrut, 29; el-Aclunî,(1351): *Keşfü'l-Hafâ*, C.I, Beyrut, 173, “Habibim sen olmasaydın bu kâinatı yaratmazdım” Kârî, el-Aclûnî ve Şevkânî, Sağânînin “mevzu”dur dediğini söylerler. Kârî,(1986): 288; el-Aclûnî,(1351) : C.II; 164,(h.no:2123); Şevkânî, (1987) : *Fevâidü'l-Mecmu'a*, Thk. Abdurrahman b.Yahya el-Yemânî, Beyrut, 326,(h.no. 1012), “Şüphesiz büyük bir ahlak üzerindesin” Kalem, 68/4.

²⁴² Sen bana bağlısın ben de sana” (Sahih-i Buharî, C.VIII, 116-120).

²⁴³ “Ali gibi yiğit, zülfikar gibi kılıç yoktur” (el- Aclûnî, C.II, 363-364).

²⁴⁴ “Sen olmasaydın ben bu kâinatı yaratmazdım”. Daha önce açıklandı.

Hel-etū ‘ünvān-ı feyz-i sırr-ı sulṭāndır ‘Alī
Lā-fetā zī-şānı şāhib-i seyf-i bürrāndır ‘Alī (M 5/1)²⁴⁵

Haṭīb-i minber-i levlāk imām-ı bihter-i eflāk
İrişmez fazlına idrāk odur Şāh-ı kerem-fermā (Mr 67)²⁴⁶

Şehen-şāh-ı le ‘amruk pādişāh-ı kişver-i levlāk
Şabāhat mihr-i mā-evḥā münevver-baḥş-ı nüh eflāk (N 7/1)²⁴⁷

Açılmaz kenz-i mahfī bir muṭalsam vuşlatıñ cānā
Anı şordum ise kimden didi sırr-ı nihāndır bu (G 134/3)²⁴⁸

b. Telmih Hadisler

Bāb-ı şehri-dāniş ü ‘ilm ü hüner
Şāhid-i sırr-ı ṭarīkat reh-nümā (M 4/5)

Şehen-şāh-ı serīr lī-ma‘allāh mazhar-ı levlāk
Odur ḥuluḳin ‘azīm ile mükerrerem ma ‘nā-yı aḥfā (Mr 28)

Hel-etū ‘ünvān-ı feyz-i sırr-ı sulṭāndır ‘Alī
Lā-fetā zī-şānı şāhib-i seyf-i bürrāndır ‘Alī (M 5/1)

²⁴⁵ Daha önce açıklandı.

²⁴⁶ “Ben ilmin şehriyim Ali de onun kapısıdır”. On bir ayrı geliş yolu olduğu bildirilen bu haberin, ya zayıf, ya da münker olduğu ifade edilir. İbnü’l Cevzî,(1966) : *Ki tabu’l-Mevzuat*, Medine, 349-355.

²⁴⁷ “Senin sırrın benim sırrımdır”. Hz. Ali: “Resulullah benden başka hiç kimseye öğretmediği ilmin yetmiş babın sadece bana öğretmişti”. Serrâc,(1960): *el-Lumâ*, Thk. Abdulhalim Mahmud-Taha Abdulbaki Surûr, Kahire; Ebû Nuaym, *Hilye*, C.I. 68.

²⁴⁸ Açıklandı.

D. DİĞER DİNİ MEFHURLAR

1. Mi'râç ve ilgili mefhumlar

a. Mi'râç

Hazret-i Muhammed Cebrâil'in refâkatinde Receb ayınının 27. gecesi Mekke'de bulunan Mescid-i Harâm'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya gelmiş ve oradan da Sidre-i Müntehâ'ya dek olan bir yolculuk yapmış ve orada Allah ile görüşüp dönmüştür. Bu olaya İsrâ ve Mirâç denir. Bu konuda müstakil olarak yazılmış manzûm Mirâciyelervardır.²⁴⁹

Kâmî'nin Divânı'nda Münâcât ve Nat'lardan başka müstakil Mirâciye bölümü de bulunmakta olup, bazı şiirlerinde de yer yer İsrâ ve Mirâç olayını anlattığı veya telmih ettiği beyitlere rastlanır.

Hazret-i Muhammed o gece maddî varlıktan bütünüyle sıyrılıp, Hakk'a vuslatı gerçekleştirerek, Allah'ın varlığı içinde yok olmuş, yine İsrâ'nın sırlarına ermiş bir Peygamber'dir:

*Harîm-i vuşlata H'âce-serâdır leyl-i 'anber-gün
Fenâ-yı lâ-mekâna mahrem-i İsrâ'dır haqqâ (Mr 18)*

Kâmî'ye göre bu olay ruhen gerçekleşmiştir. Hazret-i Peygamber Cebrâil ile buluşmasında nefsinden sıyrılarak İsrâ ve Mirâç hadisesine nâil olmuştur:

*Hevâ'î-gîr hümâ-yı kuds olub vuşlat diyârında
Bırağdı nefsinî kable'l-vüşûl ol mazhâr-ı İsrâ (Mr 69)*

Mirâç'ı tamamlayıp dönen Hazret-i Muhammed, kendini tekrâr cisim kafesinde bulmuştur:

*İdüb tekmi'l-i Mi'râciñ rüçü' itdi o serv-kaç
Hırâm u nâz ile cism-i kafesinde buldu kendiñ tâ (Mr 111)*

²⁴⁹ Bkz. Metin Akar, (1987): Türk Edebiyatı'nda Manzûm Mi'râc-nâmeler, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Hakka'l-yakîn olmak gibi bir kıymetin ifâdesi olan Mirâç, Allah'ın Resûlü Muhammed'den önce hiçbir kimseye nasip olmamıştır:
O kadr-i kurb-i Hak'la Leyle-i Mi'râc'ı kim gördü
Gelenler bu cihâna senden esbâk yâ Resûla'llah (N 6/6)

Dokuz kat gök, Allah'ın Habîbi'nin teşrîfiyle öğünmüş olup, ayaklarının bastığı bütün arş, güzellik ve zenginliklerini kat be kat artırmıştır:

İftihârı leyle-i Mi'râc'ın olmuş nüh-felek
Mağdemiñ revnâk-fezâ-yı 'arş-ı a'lâdır seniñ (N 2/4)

İşte böylesine bir ayrıcalığa sahip olan Hazret-i Muhammed, iki dünya tâcını da saadetle başına koymuş bir Şahen-Şâh'tır(Mr 25). Mirâç olayının kesinliğinin “Necm” ve “Tahâ” sûreleriyle de desteklendiğini söyler(Bkz.Âyetler bölümü):

Mi'râc-ı şebiñ vaşfına bir nuşa-ı kaçı'
Sûre-i ve'n-Necm ile sûre-i Tâhâ (N 1/3)

b. Sidre

Tanrı ile varlık arasındaki sınır. Ötesi Tanrı'ya gider. En yüksek makam. Mirâç olayında bu makâmı elde eden Hazret-i Muhammed, Allah'dan en büyük kâdılık fermânını alıp, hikmet seccâdesinin imâmı olmuştur:

Çü sidre sâyesinde Müşteri menşür-i kuzâtı
Alınca oldu seccâde-nişin-i hikmete Mollâ (Mr 75)

c. Burâk, Refref

Burâk, Hazret-i Muhammed'in Mirâç olayında Sidre'ye kadar bindiği binektir. Sidre'den sonra ise üzerinde gittiği minderin adı da Refref'tir.

Cebrâil, Burâk denilen müstesnâ güzelliklerle süslü hayvanı cennetin ahırından getirmiştir(Mr 49). Aldığı emri yerine getirmek üzere Burâk ile bütün felekler âlemini geçip, davetlisi olduğu Allah'ın makâmına ulaşmıştır:

*O med'uvv-i tecelli-gâh Hazret-i tav'-ı fermân-ber
Burâk-ı berķ-i rahş üzre süvâr oldu felek-ārā (Mr 53)*

Bütün feleği süratıyla çabucak geçip, Cebrâil ile birlikte Peygamberimiz'i Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar getiren Burâk, verilen emri ve görevi eksiksiz tamamlamış, bu noktada öteye geçememiştir:

*Sebük-pā tîz-rev-i eflâk-peymā-yı Burâk anda
Kesildi kuvvet ü ferden nihâyetdir aña ol cā (Mr 93)*

Hazret-i Muhammed'in ayaklarının altına atlas ve kıymetli kumaşlarla bezenmiş bir minder çekilmiş, sırlarla dolu olan bu minder, Peygamberimiz'i Allah'ın makamına taşımıştır:

*Keşide zîr-pā-yı kimyā-bahşā-yı Sulţān'a
Fezā-yı Refref'e zer-beft mu'allā atlasın dîbā (Mr 86)*

*Çü açdı sînesin Sidre-nümüne rāzî-i Refref
Giçüb anı da dehen-i gönce-i rūh-ı behişt-āsā (Mr 94)*

d. Arş(Kürsi) -Ferş(Eflâk)

Şaban Kâmî Divân'ında gökyüzü, eski astronomi telâkkisiyle ele alınıp işlenmiştir. Arş, bütün felekleri çevreleyen, hepsinin üstünde ve yıldızlardan boş kabul edilen, dokuzuncu kat gökteki felekü'l-eflâk, felek-i a'zam veya felek-i atlas dahi denilir. Arş, sekizinci kat gök; arş-ı a'zamın altında bir düzlük olan, levh-i mahfûzun da bulunduğu yer olan kürsî de dokuzuncu kat göktedir. Cebrâil'in mekânı da burası olup ondan öteye geçemez. Arştan geçen yalnızca Peygamberimiz'dir ki Mirâç gecesinde Allah ile görüşmüştür.²⁵⁰ Arş, tasavvufta gönülün karşılığı olup, aynı zamanda zatî tecelli mahallidir.

Divân'da “arş” ve “kürsî” mefhumlarının zikredildiği beyitler, Peygamberimiz'in Mirâç'ı'nı konu almışlardır:

*Ey pâdişeh-i mesned-i iklîm-i tecellā
Dîn mürşidisin tekye-gehiñ 'arş-ı mu'allā (N 1/1)*

²⁵⁰ Pala,(1995): 41-42.

*İftihârı leyle-i Mi 'râc 'iñ olmuş nüh-felek
Mağdemiñ revnâk-fezâ-yı 'arş-ı a 'lâdır seniñ (N 2/4)*

*Şu 'üd-ı kürsî-i vaz '-ı hikem esrârını gördü
Münâsib geldi tefsîre o demde sûre-i **Tâhâ** (Mr 87)*

*Ezel ârem-gehiñ aţlasla kürsî 'âlem-i esrâr
Felekler âferîde olmadan ey H'âce-i dâna (Mr 46)*

“Mehtâb” redifli bir gazelde de Kâmî, mehtâba gök kürsüsünde “nûr” âyetini açıkça tefsir ettirerek Beyzâvî'ye²⁵¹ benzetir:

*Çıkub kürsî-yi mînâya okur mânend-i Beyzâvî
Cihâna âyet-i nûr-i mübîn tefsîr ider mehtâb (G 25/2)*

Çoğulu “eflak” olan felek, bir astronomi terimi olarak “yıldızların döndüğü yer” anlamını taşımakta olup, aynı zamanda gök, gökkubbe ve gökyüzünün ifadesi olan bu kelime, Divân Şiiri'nde çarh, âsûmân, sipihr, gerdûn, fezâ ve semâ kelimelerini de karşılar. Felek, dünyayı çevreleyen iç içe dokuz kubbeden meydana gelmiş olup, aynı zamanda yedi kat olarak da tasavvur edilir. Böylece kat kat düşünüldüğünden genellikle “eflâk” diye çoğul şeklinde geçer. Buna bağlı olarak “nüh felek”, “nüh kibâb” gibi ifadelerle belirtilir.²⁵²

Genellikle Mirâciye ve Na'tlarda yer alan, kozmik unsurların ağırlıkta olduğu beyitlerde hakim konu, Hazret-i Muhammed'in Mirâç'ı ve etrafında şekillenen gelişmelerdir:

*Fezâ-yı lâ-mekânîñ Şeh-süvâr 'ısın haķîkatde
O hâletler saña maḥşûş u muţlak yâ Resûla 'llah (N 6/4)*

*Serây-ı lâ mekânîñ maḥrem-i esrârisın Hâķķâ
Çerâğ-ı bâb-ı feyziñde felek pervâne-i çalâk (N 7/2)*

²⁵¹ Nasuriddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (Ö.1286): Müfessir, Eş'arî kelâmcısı ve Şafîî fâkihi.

²⁵² Cemâl Kurnaz,(1995): “Felek”, DİA, C.XII, 303-306.

*Ne gelmişdir ne gelmek mümkün olmuş 'âleme mişliñ
Ki oldu Zât-ı pâkiñ gevher-i gencîne-i eflak (N 7/4)*

*Sürûr-i server-i sūr-ı 'azîm oldu feleklerde
Şihâbun Sâkıbun rengîn fişek-endâz ider icra (Mr 5)*

Gökyüzünün aşk ve şevkten almış olduğu ateş, şafak sanılmasın. En yüksek kubbe olan arş, kuş kanadından elbise giyerek düğün yapmaktadırlar(Mr 7). O gece gümüşe benzer kaşlar hilâle rastık çekince, gökyüzünde tel gibi inceden ince parlak bir hal aldı(Mr 12). Cenâb-ı Hakk'ın emrine itaat etmek üzere davetli olduğu mekâna gitmek için, yıldırım süratine sahip Burâk'a binerek felekler âlemine yol alan(Mr 53) Peygamberimiz, “*levlâk*” (Bkz. Âyetler) minberinin hâtibi ve felekler âleminin en iyi imâmıdır. Kerem ve ihsan şâhının bu faziletine akıl erdirmek mümkün değildir(Mr 67). Feleklerin nasıplendikleri o gece, bütün meleklerin sevinçle saf saf olup ayakta karşıladıkları Allah'ın Habîbi, “*Bareknâ*” (Bkz. Âyetler) lutfunun mazharıdır da(M 90).

Eski inançlara göre, iç içe girmiş soğân zarını andırır şekilde dokuz felek dünyayı çevrelemiştir. İlk yedi felekte “*seb'a-ı seyyâre*”²⁵³ denilen yedi gezegen bulunur. Kâmî, iki ayrı matla beytinde, sevgilinin kaşlarını “*hilâl*”e, yüzündeki benleri de “*seb'a-ı seyyâre*”ye benzeterek güzel bir münâsebet kurar:

*Çerha girmişdir kamer ebr u hilâl olmuş saña
Seb'a-ı seyyâreler püskürme hâl olmuş saña (G 3/1)*

*Çerha çekmiş gurresin meh ebruvân olmuş saña
Seb'a-ı seyyâre benler hüsn ü ân olmuş saña (G 14/1)*

²⁵³Seb'a-ı Seyyâre şunlardır: Kamer, Utarid(Merkür), Mirrih(Mars), Şems, Zühre(Venüs), Müşteri(Jüpiter), Zühâl(Satürn).

Nüh-eflâk (dokuz felekler); Mirâciye’de birbirini takip eden beyitler halinde, şâirimiz tarafından ismen zikredilmiş ve ait oldukları burçlardaki tesirlerinden söz edilmiştir.²⁵⁴

Berât-ı leyle-i Cum ‘â ‘Uṭārid pīş-gāhında
İdüb bir ‘arz-ı icmālī irādāt ile ser-tā-pā

Alub Şems ü Kamer nūruñ āniñ hüsn-i cemālinden
Terennümlerle istikbāl idince Zühre-i zehrā

Alub şāhib-kıranlık miğferiñ fark-ı tefāhürle
Şilāhşörü olub ol dem dilāver Behrem-i behrā

Çü sidre sāyesinde Müşterī menşūr-i kuzātı
Alınca oldu seccāde-nişān-i hikmete Mollā

Kudūm-i feyz ile şüste kılınca çeşm-i Keyvān ‘i
Nühüsetden rehā oldu o yāver ṭali ‘-i a ‘lā

Felekde Kehkeşān eşer-i maḥabbet şah-rāhıdır
Döşendi pāyine lü ‘lü’ cevāhir māye-i kimyā

İnābetde iken necm-i Sevābit ol gice nā-gāh
Sezā-yı kuṭb-i çerḫ-i kıble oldu ma ‘rifet-ārā (Mr 72-78)

²⁵⁴Eski yıldız bilimcilere göre yedi gezegenden Güneş, feleğin ve göğün sultanıdır, diğerleri de onun maiyetindeki görevlilerdir. Ay, vezir; Utarid, nişancı veya kâtip; Merih-Behrâm(Mars), Güneş’in başkumandanıdır; Müşterî(Jüpiter), Güneşin Kadısı; Zühâl-Keyvân(Satürn), Bekçi-Hazinedâr; Zühre de Güneşin Çalgıcısı ve çengidir; ayrıca Yıldızlar hakkında bkz. Mustafa Âlî (Gelibolulu), *Künhü ‘l-Ahbâr*, Üniversite Kütüphanesi, T.Y,5953; Erzurumî,(1330)*Marifetnâme*, İstanbul; Agâh Sırrı Levend,(2015): *Divân Edebiyatı Kelimeler ve Remzler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul, Dergah Yayınları, 218.

Divân'da yer alan müstakil beyitlerde de “nüh eflâk”ı ifade eden bazı gezegenler bahis mevzuu edilmişlerdir.²⁵⁵

Yine “nüh eflâk” bazı beyitlerde ismen zikredilmiştir.²⁵⁶

Manzumelerde yer alan Farsça gazellerden birinde Kâmî, aşk yüzünden gönlü saran alevden yükselen âh u figânın yedi kat göğü sardığını, sevgilinin ise bundan habersiz oluşunu hayretle karşılar(G 174/4).

Kâmî Divân'ında gözümüze çarpan bir başka kozmik unsur da burçlardır.²⁵⁷ Güneşin dünya çevresinde dönüşü esnasında 12 eşit dilimden geçtiğine inanılır ve bu dilimlere de verilen adlar, o dilim içindeki takımyıldızlara göre konulmuştur.

İlm-i nücûm (yıldızlar ilmi) da önemli bir yere sahip olan bu burçlardan, Hâmel, Esed, Kavs burçlarına “Burc-ı âteşî” (âteş); Cevzâ, Mîzân ve Delve “Burc-ı bâdî” (hava); Sevr, Sünbüle ve Cedye “Burc-ı hâkî” (toprak); Seretân, Akrep ve Hûta “Burc-ı âbî” (su) denilerek dört unsurun (anâsır-ı Erbaa) burçlarla ilgisi de ortaya konulmuş olur:

*Sürûrundan yemm-i sūra atıldı **Hût**-ı nüh-eflâk
Hamel cā eyledi burc-i **Esed**'de şâde bî-pervâ*

*N'ola büryân olursa nesr-i tâir âteş-i 'aşka
Sipihriñ **Cedy** ile **Sevr**'i yolunda kurban oldu mâ*

*O nîş-i '**Akreb**'e nûş-i kudüm pâ-yı zehirinden
Sürünce kalmadı semmî şifâ-yâb oldu ser-tâ-pâ*

Bulub mîzân-ı çerhiñ istikâmet pür- 'adâletle

²⁵⁵ (K 1/37), (K 3/15), (M r 6), (Mr 10), (Mr 12), (Mr 13), (Mr 20), (Mr 78), (G 3/1), (G 8/2), (G 14/1), (G 25/3), (G 25/11), (G 25/12), (G 42/1), (G 44/2), (G 72/2), (G 91/7), (G 97/1), (G 134/7), (G 141/2), (G 153/6), (T 2), (T 9), (T 38), (Th 5/3).

²⁵⁶ (Mr 20), (M r 45), (Mr 58), (Mr 68), (Mr 79), (N 1/2), (N 1/5), (N 2/4), (N 7/1), (M 3/9), (G 9/1), (G 115/4).

²⁵⁷ Bu burçlar 12 tanedir: Hamel(Koç), Sevr(Boğa), Cevzâ(İkizler), Seretân,Nesr-i tâir(Yengeç), Esed(Aslan), Sünbüle (Başak), Mîzân(Terâzî), Akrep, Kavs(Yay), Cedy(Oğlak), Delv(Kova), Hût(Balık).

*Terāzū 'ye girüb vezne çekildi **dehr ü mā fīhā***

*O bŷy-ı sŷnbŷl-i zŷlfŷ dokundu **Sŷnbŷl' e nā-gāh**
Açıldı sŷnbŷlistān-ı behişt itdi hırām Tŷbā*

*Kemer-beste olub **Cevzā** o Şāh' a hıdmete geldi
Görünce **Ķavs-ı** ebrŷsuñ didi **ķavseyni ev ednā***

*Rŷsŷm-ı pādīşāhī̄ oldu icrā ol selāmıķda
Şu sepdı mŷşk-i sehāb ile **Delv** mānend-i saķķā (Mr 79-85)*

Bazı beyitlerde de isim olarak burçlar zikredilmişlerdir. Hazret-i Yŷsuf'un bir balık tarafından yutulması hikāyesine telmih edilen beyitte, o gece güneşin balık burcuna girişi nedeniyle feleğın alt ŷst olduğu, neticede dışarıya kıymetli bir inci atarak rahatladığı ifade edilir:

*Dehān-ı **burc-ı Ĥŷt' a** girdi ol ŷeb Yŷnus-ı **Ĥurşīd**
Felek mevc-āver oldu atdı evce bir dŷr-i yekta (Mr 3)*

Güneşin Kadısı, başka bir ifadeyle ŷeyhŷ'l-İslāmı olan Mŷřterī(Jŷpiter), Kova burcundan doldurduğu sularla feleğın uykulu ve mahmur gözlerine su serperek, bŷtŷn varlığı ğaflet uykusundan uyandırır:

*Şu septi Mŷřterī̄ burc-ı **Delv**'den çeşm-i **eflāke**
Girān-ķ' ābī̄-i ğafletden uyāndı hest ŷ nā-peydā (Mr 10)*

Sevgilinin parlak yanaklarını cihānı sŷsleyen Güneşe benzeten Kāmī, baht ve talih yıldızını da dokuz felek ve burçlara benzetir:

*Tābiř-i ruhsār-ı hŷsnŷñ āfitāb olmuş saña
Necm-ı bahtıñ zīb-ı **burc-ı** nŷh-ķıbāb olmuş saña (G 9/1)*

*Pertev-endāz-ı ruħuñ mīhr-i cihān-ārā mıdır
Necm-ı iķbālīñ 'aceb hem menzil-ı **Cevzā** mıdır (G 42/1)*

Kâmî’de hakim olan kozmik duygu, şiirlerine de yansımış ve mühim bir yer işgal etmiştir. Kozmik âleme ait unsurların birtakım benzetmelerle işlendiği “mehtap” redifli gazeli de bir başka örnek olması bakımından önemlidir:

Güneşten aldığı ışıkla her akşam çırağını yakıp etrafı aydınlatarak dönen mehtap, eğri büğrü dönen çarhı bile etkisi altına alıp döndürür; Bir ışık kaynağı olan ayın ışığı nurdur. Mehtap, en yüksek gök kubbede Beyzâvî gibi bütün cihana nur âyetinin tefsirini yapar; nurunu Mevlânâ gibi hakikat güneşinden (şemsden) alarak felekte şevk ile döne döne semâ yaparak zikreder; dönüşünden hale tevhid halkasına girmiş sanılmasın, parıltılı külahını başa geçirip tekbir etmektedir; hilâl sevgilinin kaş, dolunay da yanağıdır, o aslı temiz bir felektir ki her ay sevgilinin kaş ve yanaklarının resmini çekip çarhın baş tarafına asar; ayın ışığının tamamen ya da kısmen kaybolması olan “ay tutulması” güneş ile ayın on dördünde karşılaştıkları zaman meydana gelir, bu durumda hüsûf namazı kılınır, İşte bu olaya telmihte bulunulan beyitte, bazen ayın etrafında kümelenen parlaklık olan “hâle”nin içinde ayın görülmesiyle insanlar ibâdete başlarlar, bu durumu mehtap ayın on dördüncü gecesi sergiler; hikmet tabibi olarak karasevdalılara şeker-şerbet tedbir eden mehtap, çarh gemisini donatıp, sevdâlar limânında demirlemesi için nurunu gümüş zincir haline getirir; Hüsrev ile Şirin hikâyesine telmihte bulunulan beyitte, çarhın tahtına çıkıp, Hüsrev (Bkz.Tarihi ve Efsanevi Şahıslar) gibi Şirin (Bkz.Tarihi ve Efsanevi Şahıslar) gözyaşlarını zulmet dağından akıtmış olan mehtap, bu akşam müjde vermektedir. Ay tutulması olayına işaret edilen bir beyitte de bir an çarhın tedbirini alıp da iki meşale yakmadığını gören mehtap, bunun için ayın ondördünde derece derece nurunu vererek etrafı aydınlatır; hilâl dilenci çanağını eline alıp, güneşin şirin ırmağından süt doldurup dilencilik yapar. Gökyüzündekiler yıldız sanılmasın, kum tanesinden gökyüzüne noktalar dökmüş olan mehtabın, güneşe olan aşkının bir sihridir. İlm-i Nücûm’la ilgili birtakım aletlerin bahsedildiği beyitte,

hikmet usturlabı²⁵⁸ çarhına giren hâle değildir. Cihâna fenn-i zâyîçe²⁵⁹ çekip yazan mehtâbtır (G 25/1-13).

2. Cin, Perî

Gözle görülmez, latif cisimlerden ibaret bir varlık. Cinler, rûhânî varlıklar olup, ateşten yaratılmışlardır. Tıpkı insanlar gibi Allah'a kulluk ile görevlendirilmişlerdir. Müslümân ve kâfir olanları, iyi ve kötülere vardır. Şeytân da Cin tâifesindedir. Dişilerine perî denir.²⁶⁰

Divân'da insanla birlikte (ins ü cin), sadece bir beyitte zikredilmiştir.

Hazret-i Peygamber'in manevî makâmı, bütün insan ve cinlerin yüzlerini sürüp, öptükleri yerdir. Ayaklarını bastığı topraklar bile, gözleri amâ olanlara bir merhem ve sürmedir:

Bûse-gâh-ı ins ü cindir âsitân-ı devletiñ

Hâk-i pâyiñ tutiyâ-yı çeşm-i a'mâdır seniñ (N 2/2)

Umumiyetle gazelerde geçen perî, sevgilinin güzellik tanımı için bir mukayesedir.

Kâmî'de sevgili, kimi zaman melek, perî veya âhu gözlü havraya benzetilir:

Seyr idenler Kâmiyâ ol şâhid-i ra'nâyı der

Bu melekdir yâ perîdir yoksa yâ havrâ mıdır (G 43/5)

Bazan, melek ve perîde bile bulunmayan bu güzellik, insan soyu içinde de rastlanılan bir durum değildir:

Melekde bu melâhat hem perîde bu şabâhat yok

Hele nev'-i beşerde böyle şüh-ı nâzenîn olmaz (G 72/3)

Vuslat hazinesinin muskasını elde edemeyip, perî yüzü sevgilinin gönlüne girmeyi başaramadığını itirâf ederek, sevgilinin bu

²⁵⁸ Usturlab, Yıldızların arza nazaran yükseklik derecesini bulmakta kullanılan bir âlet.

²⁵⁹ Zâyîçe, Yıldızların belli zamanlardaki durumlarını belirten cetvel.

²⁶⁰ Pala,(1995): 115.

zaferini kutlaması gerektiğini, bu dîvâne gönlün günbegün artan karşılıksız sevdâsı da sonunda kendisini zencire vurduğunu söyleyen Kâmî,

*Başıña güller taķınsun cünbüş itsün ol perî
Bulmadı dil genc-i vaşlıñ nuşa-ı teşhîrini (G 159/4)*

*Artırub zülfüñ sevâdı ey perî sevdâmızı
Âhîrî zencîre çekdi bu dil-i şeydâmızı (G 160/1)*

başkalarıyla sıkıfıkı ilişkilere girerek maksadının yeni sevdâlara kucak açmak veya şöhret olmak olduğu sevgilisine de sitemkârdır:

*Hem-dem olmaķ gördüğüñ her bü 'l-hevesle ey perî
Maķsadıñ şöhret mi yoksa ğayrı bir sevdâ mıdır (G 43/4)*

3. Şeytân

Bu mefhûm beyitlerde Şeytân ve İblis kelimeleriyle geçmektedir. Kur'ân-ı Kerim şeytânın hikâyesini konu eder.²⁶¹ Şeytân mefhûmu nefisle beraber zikredilmektedir. Şâire göre hilekâr şeytân, kötü ve alçak nefisle bir olup, hayır ve sevâbı engellemeye çalışırlar

*Habîs-i nefis ile İblîs-i telbîs yolum almışlar
Sevâb-ı kâle vü rahtım iderler dâimâ yağmâ (Mr 118)*

²⁶¹ “Hani Rabbin meleklere demişti ki: “ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım. Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın, Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler. Fakat İblis hariç. O, secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı. (Allah) Ey İblis, secde edenlerle beraber olmayışının sebebi nedir? dedi.(İblis) Ben kuru çamurdan şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim, dedi. Allah şöyle buyurdu “Öyle ise oradan çık artık kovuldun. Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lanet senin üzerine olacaktır”.(İblis) Rabbim, öyle ise (varlıklarım) tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver, dedi. Allah, sen bilinen vakte kadar kendilerine mühlet verilenlerdensin buyurdu. (İblis)dedi ki Rabbim beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve hepsini mutlaka azdıracağım. Ancak onlardan ihlâslı olanlar müstesnâ. (Allah) şöyle buyurdu: işte bana varan dosdoğru yol budur. Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur. Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesnâ.” (Hicr, 15/28-43).

Şeytânın hilelerine aldanıp, nefsin kötülüklerine râm olanlar yollarını kaybedip perişân kalırlar(Mn 25).

Yine hevâ ve hevese düşkünlük gösterip nefse tâbi olanların hali, seher vaktinde iblisin yatağında hasta düşmüş bî-namazlara benzer:

Tâbi ‘-i nefs-i hevâ mey ü heves üftâdesi

Pister-i iblîsde bî-mâr olur vakt-i seher (G 63/3)

4. Şirk

Şirk, Allah’a ortak koşmaktır. Bu mefhûm beyitlerde şerîk şeklinde zikredilmektedir. Sadece peygamber’i Hz. Muhammed’le kendisinden müjde getirilen Allah’ın ortak ve benzeri yoktur(Mn 17).

Her iki dünyada da sığınılacak yegâne rahmet kapısı O’nundur:

Emân ey Hâzret-i Mevlâ şerîkiñ yokdur âmennâ (Mr 116)

5. Günah, Cürm, Günahkâr, Mücrîm

Divân’da günah ve cürm mefhûmları aynı anlamda zikredilmiş olup bir hayli de işlenmişlerdir. Günahkâr mefhûmu ise sadece bir beyitte müznîbin, diğerlerinde günahkâr ve mücrim olarak geçmektedir.

Günah ve isyânını Allah’ın huzurunda itiraf ederek affedilmesi için merhamet dileyen şâir, O’nun sonsuz rahmetinin yanında kendi günahının bir zerre nisbetinde bulunduğunu söyler:

Benem ol mücrim ü ‘âsî gûnehkâr

Benem ancak menâhîye giriftâr (Mn 24)

Muqırr u mu‘terif hep cürm ü ‘işyânım huzûruñda

Meded ey pâdişâh-ı lem yezel ‘afvıma çek tuğrâ (Mr 121)

Sen ol Âmurzegâr-ı Kirdgâr-ı şems-i rahmetsiñ

Eger nisbet ola cürmüm yanında zerre olmaz yâ (Mr 124)

Rahmetinden asla ümidini kesmiş olmayan şâire göre Allah, günahlara mağfiret ikrâmı için âleme baştan ayağa rahmet sofrasını açmıştır(Mr 16). Nasıl ki siyah bulutların çokluğu rahmet olan yağmura sebep ise, birikmiş günahların nedâmetiyle çekilen âhlar ve göz yaşları

da mağfirete sebep olur(G 84/2). İbâdet ve taatında noksan ve günahkâr olmakla birlikte, düşmanlarına karşı Allah'a sığınır(Mr 125), imândan başka ise, elinde yarar bir sermayesi de yoktur(Mr 126).

Yazmış olduğu Nat'da şâirin, haddinden ziyâde işlemiş olduğu suç ve günahların ateşinde yanıp kavrulmakta olduğunu itiraf ettiği bir diğer makam da şefâat sahibi olan Hz.Muhammed'tir:

*Cürüm kandîline yanmış fitelem yâ Resûla'llah
Kuşûr-ı mu'terif cürm-i şakîlem yâ Resûla'llah (N 5/1)*

*Günâhım hadden eفزündür penâh u melceim seniñ
Ebi'ümmî fedâk ey mazhar-ı el'tâf-ı a'teynâk (N 7/5)*

Ve amel defterinin pâk ve açık olması için şefâat talebinde bulunulur:

*Bu Kâmî-i mücrîm kuluna eyle şefâ'at
Ol günkü defâtir-i 'ameli ola hüveydâ (N 1/8)*

Eteğine bulaştırdığı günah lekesinin şefâatının suyuyla temizlenmesi konusunda ümitvardır:

*Cürm ile âlûde-i çirk-âb-ı dâmen olmuşam
Şüste kıl âb-ı şefâ'atle revâyım el-ğıyâs (G 30/2)*

Şâir, günahı bazan sevgilinin zülfüyle ilişkilendirerek zikreder. Gâh omuzdan gerdana başaşağı sarkan kıvrımlara, gâh boyundan aşır omuza düşen perçeme kendi günahlarını yükler:

*Lâm-ı zülfüñ gerden-i kâfûruñ üzre ser-nigün
Boynuña düşmüş seniñ cānā günāhımdır benim (G 118/4)*

*Zan itme siyeh perçemin aşmışdır omuzdan
Boynuñda seniñ düşmüş olan kendi günāhım (G 119/3)*

Sevgilisi tarafından bir an bile olsun mutluluk görmeyen şâir, bu suçu sevgilisinden ziyâde kendi taliinden sayar:

*Ferah-nâk itmediñ bir dem dil-i Kâmî-i gam-nâkiñ
Cürm senden değıldir dilberim hükmü budur hâkiñ (TB 4/V)*

6. Sevâb

Allah tarafından mükâfatlandırılan hayırlı işlere denir. Bu mefhûm bir beyitte mesûbât kelimesiyle kullanılmıştır.

İbâdetlerini ve karşılığında göreceği mükâfatları, sayısız cürme asla tercih edemeyeceğini imânının bir gereği olarak görmüştür şâir:

*İmândan gayrı destimde yârar ahlâ bizâ 'am yok
'İbâdât u meşûbâta değişmem cürme bî-ihsâ (Mr 126)*

Müşterek bir gazelde bahtının kendisine bir kez daha güldüğünü, sandıklarının tersine hep sevaba nâil olduğunu söyler:

*Ahterim evc-i a 'lâya kim yine itdi ş u 'ud
Çıkdı hep râh-ı şevâba dil-htaar şandıklarım (G 121/6)*

İmâm-ı Azâm'ı medheden bir şiirinde, onun kişiliğinin kıymetli incilerle saklı bir mahzene benzetilmesinin sebebi, yaptığı bütün işlerinde daimâ sevâbı gözetmesindedir:

*Hâme-i ma 'rifeti re 'y-i şevâbı mahmûl
Mahzen-i dürr-i girân oldu İmâm-ı A 'zam (M 8/7)*

7. Şehîd, Şehâdet

Şehîd mefhûmu sevgilinin gözleriyle ilgili tutulmuştur. “Gözün öldürücülüğü ve zalimliği” hışm ve bakışı cihetiyledir. Göz, sarhoş olarak tasavvur edilir; sarhoş olan kavga çıkarıp kan döker.²⁶²

Şâir, sevgilisinin gözlerinin cellâdı tarafından öldürölüp, şehîd edilmesinden korkusunun bulunmadığını, ancak korkusunun, adının kan dökücü olarak anılması olduğunu söyler. Vasıta beyitte şöyle der:

*Ne bâkim var beni kılsın şehîd-i çeşm-i cellâdın
Velî hûbân içinde korkarım hûnî çıkar âdın (TB 4)*

Hulefâ-ı Râşidin'in 3'üncüsü Hz. Osman'ın şehâdetiyle ilgili tutularak, medhiyede yer verilen mefhûmun iki beyitte yer aldığını görüyoruz.

²⁶² Çavuşoğlu,(2001): 140.

Rızâ ve tevekkül içerisinde kazâ kılıcına boynunu uzatıp şehâdet elbisesini giymiştir:

*Zihî teslîm-i Rabbânî tevekkül kişveri içre
Şehâdet hıl'atın giydi rızâsıyla hayâ-efzâ*

*Uzadı gerdeniñ tav'an kazâ şemşirine nâ-gâh
Yüzün döndürmedi aşlâ şehâdetden rızâ-pîrâ (M 3/4,5)*

8. Nûr

Beyitlerde nûr, envâr, enver, ziyâ kelimeleriyle kullanılmıştır. Hz.Peygamber'in dokuz kat gökleri aşarak Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna çıktığı Mirâç gecesinde ayakkabısı bütün göklerin başına tâc olmuş Peygamber, hidâyet nûrunu elinde tutan bir rahmet dağıtıcısıdır:

*N'ola na'l-ı şerîfi efser olsa cümle şâhâna
Odur çün maşrıķ-ı nûr-i hidâyet merhamet pîrâ (Mr 34)*

Güneş ve ay nûrunu Hz.Muhammed'in yüzünün güzelliğinden almış, bu kutlu gecede onun teşrîfi bütün yıldızlar âlemini sevince boğmuş ve terennümlerle karşılanmış

*Alub Şems ü Kamer nûruñ âniñ hüsn-i cemâliñden
Terennümlerle istikbâl idince Zühre-i zehrâ (Mr 73)*

Mirâç'ta Allah'la buluştuğu an onun nûruna müstâğrak olmuştur(Mr 95). Bir beyitte de Hazret-i Peygamber'e indirilen şanlı Kur'ân'la, insanlığa imân elbisesinin giydirildiği (Mn 21) ifade edilir.

Divân'da yer alan medhiyelerde bu mefhumla ilgili tutulan beyitlerde, Hazret-i Osman'ın hicâp nurunun feleklerden görüldüğü, bütün şân sahiplerinin, aya benzeyen yanağının güzelliğinden utandıkları(M 3/7)nı söyleyen şâir, Abdülkâdir Geylânî'nin kendisini, gaflet uykusundan uyandırıp basiretini açan ziyâ sırlarını verdiğini(M 7/4), bir beyitte de Sultan Mahmud'un, millet ve mülkün cisim ve ruhu; himmetli Padişâh'ın saadet burcunun enveri olduğu(K 1/12), Padişâh Abdülaziz'in de, İstanbul'a ışıklarının saçtığı gece kamer, bedrinin nurlu âvizesini semâyâ kadar asmıştır(K 3/16).

“Mevlânâ, Semâ, Şems” kelimeleriyle tam bir Mevlevî psikolojisini yansıtan beyitte şâir, Mevlânâ’yı besleyen Şems’e telmihle, mehtabın Mevlânâ gibi hakikat güneşinden ziyâsını alıp feleklerde büyük bir aşk ve şevkle zikrederek döndüğünü anlatır:

*Alub şems-i hakîkatden ziyâsın hem-çü Mevlânâ
Semâ’ eyler felekde şevk ile tezkîr ider mehtâb (G 25/3)*

Yine mehtap, Beyzâvî²⁶³ gibi (minâ kürsüsüne) çıkararak nûr-i mübîn âyetini cihâna tefsir eder:

*Çıkub kürsî-yi mînâya okur mânend-i Beyzâvî
Cihâna âyet-i nûr-i mübîn tefsîr ider mehtâb (G 25/2)*

Seher vaktinin feyiz ve bereketini ifade eden beyitlerde de yer alan mefhum, bütün cihân gözlerinin feyz ile nurlara müstağrak olduğu seher vaktinde, fırsatı elden bırakmamak (G 63/7) ve semâda tecelli nurlarını gözetip feyizlere boyanmak gerektiği (G 66/3) anlatılır.

Yanlışlık ve hatalar karanlığına bulandığını söyleyen şâir, Cenâb-ı Allah’dan, inâyet nurunun meşalesiyle aydınlanmayı ümit eder:

*Meş’al-ı nûr-i inâyetle beni tenvîr kıl
Zulmet-i mustağrak-ı sehv ü haşâyım el-ğiyâs (G 30/4)*

Müslümanların birlikte ibâdet yaptıkları mekân olan “câmi” atmosferinin de yansıtıldığı bir beyitte Kâmî, sevgilinin güzelliğini bir araya toplayan kader sırrının âvizesi olan nurun, gül yağıyla yağlanıp, akşamdan tâ sehre dek kandil vazifesi gördüğünü söyler (G 92/6). Bu güzelliğin vasfını ifâdede sözü lüzumsuzca uzatmaya gerek yoktur. Gökteki ay ve güneş bile bu güzelliğin nuruna yaklaşamaz bile:

*Ne hâcet vaşf-ı hüsnünde kelâmı eylemek ıtnâb
Felekde mihr ü meh nûr-i cemâliñle qarîñ olmaz (G 72/2)*

Şiirlerde yer alan bir başka mefhum da Nur-i Muhammedî’dir. Sehl et-Tusterî’ye atfedilen bir nazariye olan “Nur-i Muhammedî” veya

²⁶³ Nasuriddin b. Muhammed el-Beyzâvî (Ö.1286), Müfessir ve fâkih.

“Hakikat-ı Muhammadiyye”, Hz. Muhammed’e mahsus nur veya nübüvvet nuru²⁶⁴dur. Ebu Talib el- Mekkî, Sehl’in şöyle dediğini nakleder. “Allah Hz. Muhammed’i yaratmayı murad edince kendi nurundan nur yarattı. Onu yaydı. Nur bütün memleketleri dolaştı. Belli büyüklüğe ulaştınca secde etti. Bunun üzerine Allah secdesinden dolayı, kesif nurundan oluşan ve içi dışı yedi semada görülen kalın cam gibi bir direk yarattı. Bunun içerisinde Hz. Muhammed cismi ve şekil olmaksızın, tabi iman ve gaybî mükâşefeyle Hz. Âdem yaratılmadan binlerce yıl önce alemlerin Rabbi olan Allah’a ibadet etti. Daha sonra Hz. Âdem Hz. Muhammed’in nurundan yaratıldı”.²⁶⁵ “Allah önce Hazret-i Peygamber’in nurunu yarattı, sonra diğer varlıkların tümü onun nuruyla yaratıldı”. Tasavvufta her şeyin aslı gösterilen bu ifade,²⁶⁶ Divân’da şu beyitlerde yer alır:

Nüh eflāk aldı ol şebde şafā nūr-i Muḥammed’den
Çerāğ-ı mihr ü māhî neylesün o leyle-i zūlmā (Mr 20)

Eğer halk etmeseydi Zāt’ını Haḫ yā Resūla’llah
Yaratmazdı nüh-eflākı muḫaḫaḫ yā Resūla’llah (N 6/1)

Muḥammed Ahmed ü Maḫmūd güzīde ṭālī’ ü mes’ūd
Vücūda geldi her mevcūd seniñle şāhid-i ra’nā (Mr 24)

9. Âb-ı Hayât

Ölmezlik suyu, damlaları sonsuz hayat bağışlayan tatlı ve lezzetli su, bengisu.²⁶⁷ Beyitlerde “Âb-ı Hayât” ve “Âb-ı Hızır” şeklinde

²⁶⁴ Bkz. L.Massignon, “Nur-i Muhammedî”, İA, C.IX, İstanbul, 362.

²⁶⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî,(trz): *İlmu’l-Kulûb*, Thk. Abdulkadir Ahmed Atâ, Kahire.

²⁶⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbn Arabî,(1987): *Füsusu’l-Hikem Tercüme Ve Şerhi*(Haz. Tahrâlı-Eraydın), İstanbul, 129-130; İbn Arabî,(1971): *Fütuhatu’l-Mekkiyye*, (Trc. Selahattin Alpay), İstanbul, 23; Abdülkerim el- Cîlî,(1980): *İnsan-ı Kâmil*, (Trc. Abdülkadir Akçiçek), İstanbul, C.II, 132,164-65; Hüdâî,(1994): *Hulâsatü’l-Ahbâr*, C.I, İstanbul, 91-92; Nebhânî,(1988):*Envâru’l - Muhammediyye*, İstanbul, 9; Uludağ,(1981): *Kuşeyri Risalesi* Tercümesi girişi, 30; Mehmet Demirci,(1983): “Nur-i Muhammedî”, DEÜİFDI, 249.

²⁶⁷ Pala,(1995): 15.

kullanılır. Mahabbetullah ve Mürşid-i Kâmil'e bir benzetme unsuru olarak görülen bir beyitte ölümsüzlük suyunun kaynağı olan dudaklar aşk ehli için adeta kevser şarabının zevkini sunmaktadır:

*Menba '-ı āb-ı hayāt-ı cāvidānī lebleriñ
Ehl-i 'aşka bahş ider zevk-i şarāb-ı kevseri (K 1/43)*

Şâir yine aynı manâda başka bir beyitte de şöyle der:

*Nefha-ı 'Īsā-yı Meryem sırr-ı güftārimdadır
Menba '-ı āb-ı Hızr devr-i leb-i yārimdedir (G 53/1)*

10. Mübârek Geceler

Divân'da Mirâciyye'nin dışında birkaç beyitte, Leyle-i Mirâç şeklinde Mirâç Gecesi'ne vurgu yapılır. Kadir Gecesi, ilgili tutulduğu bir beyitte de Berât ile birlikte zikredilmektedir:

*İftihārı leyle-i Mi 'râc 'ıñ olmuş nüh-felek
Maqdemoñ revnāk-fezā-yı 'arş-ı a 'lâdır senin (N 2/4)*

*O kadr-i kurb-i Hak'la Leyle-i Mi 'râc'ı kim gördü
Gelenler bu cihāna senden esbāk yâ Resūla 'llah (N 6/6)*

Bu mefhûmun bir benzetme unsuru olarak yer aldığı bir beyitte şâir, övdüğü zâtın yaşadığı dönemin dâimâ Kâdir Gecesi neşesinde olmasını ve bütün hayatının bu neşeyle geçmesi dileğinde bulunur:

*Hemişe devri pür-sür-i meserret leylī kadr olsun
Cihānda görmesün rûyı gumūmu merhamet-kānı (T 37)*

Bir beyitte de Berât ve Kâdir Geceleri'nin bin gün ve gecelerden kıymetli ve yüce olduğu vurgulanır:

*Ne şeb kim gıpta-ğ 'ārıdır leylī vü hezār eyyām
Berât u leyle-i Kadr'in idübdür kadrini i 'lâ (Mr 15)*

11. Câh, Devlet

Şiirler arasında oldukça zengin bir şekilde çeşitli beyitlerde yer alan bu mefhumlardan devlet; "sarâ-yı devlet", "âsitân-ı devlet"

terkibiyle kullanıldığı gibi, bu mefhûmlar bazan da “makam” kelimesiyle karşılık bulurlar.

Hâlîfe Hz. Ömer’in anlatıldığı bir şiirde, onun hilâfet tahtının ikincisi ve zaferler kazandıran bir server olduğu anlatılır:

Câh-ı evreng-i hilâfetde nişîn-i şânî

Server-i peyk-i zafer Hâzret-i Fârûk-ı Ekber (M 2/1)

Rütbe ve makâma aldanıp ta gururlanmanın boş şeyler olduğu dünya hayatının, göz açıp kapayıncaya kadar kısa sürecek geçiciliğinden bahsedilir:

Olma mağrûr-i felek devri döner çok sürmez

Devlet ü câhına aldanma giçer çok sürmez (G 76/1)

Ayağının bastığı topraklar bütün âmalara merhem olan Hz.Muhammed’in makamının eşiği de bütün insanların ve cinlerin yüzlerini sürüp öpecekleri yerdir(N 2/2), ki bu eşik aynı zamanda şâir için bir sığınacak yerdir de(G 118/1).

12. Saltanat, Şân

Bu mefhûmlara ilâveten beyitlerde “nâm”, “şöhret”, “taht u tâc” kelimeleriyle de karşılaşılmaktadır. Şâirimiz bir na‘tında Peygamberimiz’le ilgili olarak saltanat mefhûmuna yer vermiştir:

Risâlet saltañat şevket seniñdir yâ Resûla ’llah

Nübüvvet merhamet himmet seniñdir yâ Resûla ’llah (N 4/1)

Hakkında yazılan kasidede Sultan Abdülaz’ın İstanbul’a teşrîfi dolayısıyla tahtının başına tekrar geçmiş olması, bir beyitte hasret duyarlılığıyla ifâde edilmiştir:

İntizârıyla remed-çeşm olmuş iken saltañat

Hâk-i pây-ı tutiyâ-bahşa ile buldu cilâ (K 3/14)

Cânânın gösterdiği alakanın artmasıyla, her an itibâr ve şânının arttığını,(G 80/1), saltanat güneşinin yüksekliğinden ilham alan

gönlünün, nâm ve şânının şöret bulmasına vesile olduğunu(G 80/3) söyler Kâmî.

E. DİNÎ ŞAHSİYETLER

1. Dört Halife

Kâmî-i Amidî, adlarına müstakil medhiyeler yazmış olduğu dört İslâm halifesine, saygı ve sevgide tam bir ehl-i sünnet itikadı sergiler.²⁶⁸

a. Ebû Bekir

Sûfi sahabelerden addedilen dört halifenin ilkidir. Sıdk ile tasdik olunmuş, halifelerin önderi, vefâ tahtının şâhıdır. Sabr ve sükûnetli tavrı, gayretli ve cömert ahlakıyla Allah yolunda bütün varlığını fedâ ederek Allah'a yakın olmayı başarmış, feth ve zaferlere nâil olmuş, kerâmet sahibi bir kutb ve Şâh'tır(M 1/1,4-6).

Ayrıca Mekke'den Medine'ye hicrette, Hz.Muhammed ile birlikte bulunmuş, bu esnada mağara arkadaşlıkları olmuştur:

*Mazhar-ı feyz-i hitâbî-i Hudâ lâ-tahzen
Künye-i pâki Ebûbekr-i hilâfet pîrâ (M 1/2)*

*Sâniye 'ş-neyni hafâ iz hümâ fi 'l-gâr-ı refîk
Âyet-i nâşş-ı şerîf ile mu'anven-ârâ (M 1/3)²⁶⁹*

Yine Peygamber'in Mirâc'ı mucizesinde, irfânî bir ruhâniyetle onun sözlerini kayıtsız şartsız kabul etmiştir:

*Çıkardı Sıddîk-ı Ekber ezel mirkat-ı taşdıka
O Mi'râc'ı Şehen-şâhî idince ânsızın işgâ (Mr 113)*

Zevk-i ruhânî-i 'irfân ile taşdıķ kıldı

²⁶⁸ Bu konuda bkz. Hucvirî,(1982): *Keşfü'l-Mahcûb*, (Haz. Uludağ), İstanbul, 155-161.

²⁶⁹ “..Hani kâfirler onu iki kişiden biri olarak(Ebûbekr ile Mekke'den)çıkarmışlardı. Hani onlar magaradaydı; o, arkadaşına, üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir, diyordu...” (Tevbe, 9/40).

Görmeden mu'cize-i Hâzreti ol mâh-likâ (M 1/9)

Süllem-i şıdk-ı şafâya çıkarub mi'râcını

Maşrık-i şubh-ı şabâhatdan idince isgâ (M 1/10)

b. Ömer

“Fârûk-ı Ekber” lakabıyla anılmaktadır. Hilâfet tahtının sahiplerinden ikincisidir. Bütün ömrü adâlet ve gayretle geçmiştir. “Dîn-i Mubîn”in koruyucusu ve küfrün mahvedicisidir(M 2/1,3).

Bütün cihanın, hükmü altına girip, emrine muti' olduğu, kahramanlığıyla feth ettiği yerlerde tevhid bayrağını dalgalandırdığı ifâde edilmektedir:

Gayret ü 'adline reşk eyledi Nüşîn-i Revân

Hükm-i şemşîrine baş eğdi cihân ser-tâ-ser

Hak-i pâyına yüzün sürdü Habeş ü Rûm ü 'Acem

Emriñe Nîl ü Şabâ oldu muṭi '-i fermân-ber

Feth-i gencîne-i ebvâb-ı şecâ'at elhak

Açdı ol nusret sancağı vü livâ-ı ekber

Ser-te-ser dâire-i emn ü emân üzre cihân

Pençe-i hükmüñe girdi ne güzel baħr ile berr (M 2/7-10)

c. Osman

Güzel ahlaklı, hilm, hayâ ve edeb sahibidir. Hz.Peygamber'e iki kere damat olma şerefîyle “Zi'n-nûreyn” dir. Hilâfet tahtının cömerdi ve kanaat Şâhı'dır. Bütün malını Allah yolunda harcamış olduğundan “onlara korku yoktur”²⁷⁰âyetinin sırrına erenlerdendir(M 3/1,2). Kur'ân-ı Kerîm'in tertîbi ve nüshalarının çoğaltılmasına işaret edilmiştir:

Kemâl-ı menbâ '-ı hilm ü hayâ vü mecmâ 'u 'l-baħreyn

²⁷⁰ Muhtelif ayetler bkz. Bakara,2/38, 62, 112, 264, 294, 277; En'am,6/48; A'râf,7/35; Yûnus, 10/162.

Cemâl-ı cami 'ü'l-Ḳur'ân rızâ-cüyân-ı müsteşnâ (M 3/3)

Tevekkül ikliminde Rabbânî teslimiyet göstererek şehâdet şerbetini içmiştir:

*Zihî teslîm-i Rabbânî tevekkül kişveri içre
Şehâdet hıl'atın giydi rızâsıyla hayâ-efzâ*

*Uzadı gerdeniñ tav'an kazâ şemşîrine nâ-gâh
Yüzün döndürmedi aşlâ şehâdetden rızâ-pîrâ (M 3/4,5)*

d. Ali

Hz. Ali, İslâm inkılâbının, Hz. Peygamber'den sonra, bir numaralı adamı ve Hz. Muhammed'i madde ve manâda temsil kabiliyeti bakımından en yüksek şahsiyetidir. İlim ve irfân bakımından sahabilerin en önde gelenidir.²⁷¹

“Hâce-i ilm-i ledün, Şîr-i Yezdân, Bâb-ı şehr-i dâniş, Şâh-ı merdân, Haydar-ı kerrâr, Şeh-süvâr-ı düldül, Şâh-ı irfân, Sahib-i seyf-i berrân, Şâh-ı velâyet ve kutb-ı devrân” gibi isim ve sıfatlarla birlikte de zikredilmektedir.

Hz. Peygamber'le olan akrabalık ve arkadaşlık ilişkisini şâirimiz bu beyitte dile getirmektedir:

*Bezm-i hâş-ı hemdem-i Faḥr-ı Rüsûl
Şîhr-ı sulṭân-ı Muḥammed Muştafa (M 4/7)*

Tarikat sırrının şahidi, ilim ve hüner şehrinin kapısı, Allah'ın sırlarına ait manevî bir bilgi olan ledün ilminin de seçkin bir Hoca'sıdır (M 4/3,5).

Yine bu 'ilme vakıf olduğu için Kur'ân'ın zâhirî ve batınî manâsını çözmüş marifet makamının şâhididir:

*Bâb-ı şehr-i min-ledün 'ilminde miftahü'l-Hüdâ
Zîb-i evreng-i hilâfet şâh-ı 'irfândır 'Alî (M 5/2)*

²⁷¹ Yaşar Nuri Öztürk, (1997): *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, İstanbul, Yeni Boyut, 98-100.

O, ilim, hikmet gücü yanında kılıç ve bilek gücünü de en mükemmel manâda kullanan bir sahâbi olarak da seçkin bir yer tutar.²⁷²

Hız. Ali, düşmanına karşı daima yiğitçe mücadele eden ve bu mücadelede galib gelen, yiğitlik meydanının benzeri görülmemiş bir arslanıdır:

*Ru 'yet-efrâz-ı zafer **naşrun karîb***

Yektâz-ı 'arşa-ı şîr-i Hudâ (M 4/4)

Gâlib-i ceyş-i 'Aramram Hayder-i Kerrâr-ı yâr

Yâver-i maḥbûb-i Mevlâ Şîr-i Yezdân'dır 'Alî (M 5/3)

“Ali gibi yiğit, zülfikâr gibi kılıç yoktur”²⁷³ hadisi üç ayrı beyitte(M 4/1), (M 5/1), (M 5/6) gerek tam, gerek yarım olarak iktibas edilmiştir. Ayrıca; atı; “düldül”, “Şehsüvâr-ı düldül-i ferrûh-nümâ”(M 4/6), Kılıcı; “zülfikâr”(M 5/6), “seyf-i bürrân”(M 5/1) ve “şimşîr-i kazâ”(M 5/4) olarak beyitlerde ifadesini bulmuştur.

Bunlardan başka Divân'ın muhtelif beyitlerinde Hız. Ali'ye direk veyahut da telmihle işaretler söz konusudur:

Ey 'Aliyyü'l-Mürtezâ-sîret 'üluvv-i menkâbet (K 1/17)

Ol Hudâvend-i Süleymân-câh u Hayder-menkâbet (K 2/2)

Hayder-âne tîğ-ı bürrânına itmişler kâsem (K 3/8)

Çünkü nâm olmuş 'Alî-sîretle merdânlık saña (G 6/2)

'Arşa-ı merdîde kâsbü's-sabakda yekke-tâz

Tavrına şad-aferîn eyler 'Aliyyü'l-Mürtezâ (K 3/6)

Şehsüvâr-ı bende-i Şîr-i Hudâ'yam Kâmiyâ

Var mı sebkat eyleyen gelsün bu tab '-ı Düldül'e (G 139/5)

²⁷² Öztürk,(1997): 100.

²⁷³ el-Aclûnî,(1351): C.II, 363, 364.

Olalı bende-i kemter kemîne ol iki şāha
Beni her küllî ‘aybımla kabul itmiş Şeh-i Merdān (M 6/8)

2. Ehl-i Beyt

Hz. Ali ve onun aile reisi olduğu Ehl-i Beyt kadrosu (Hz. Fatma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin) İslâm Peygamber’i gözetiminde, Allah yolcuları için şaşmaz örnek kabul edilen bir hayat yaşamışlardır. Peygamber Ehl-i Beyti’ne saygı, Ehl-i Beyt düşmanlarını sevmeme, Kur’ân ve sünnet kaynaklı bir eğilimdir.²⁷⁴ Hemen hemen tüm tasavvuf erbâbı tarafından kabul görmüş olan bu anlayış, şâirimizde de hakim olan anlayıştır.

Divân’da Hz. Hasan ve Hüseyin’e yer verilen medhiyede, Peygamber’in *kurretü ‘l-aynî*²⁷⁵ ”göz bebeğim, göz nurum” dediği iki yiğit şehzâde(M 6/1) için, cömertlik, ihsan, ikram ve iyilik timsali; ruha can, gönüle irfân neş’esini sunanlar oldukları anlatılır:

Biri cūd u şehā-güster biri baħr-ı ‘atā-gevher
İkisi de kerem-perver şebāb-ı ravza-ı rıdvān (M 6/3)

Biri ebr-i saħāvet diğeri baħr-ı ‘ināyetdir
Biri rūħ-ı revānımdır biri cān-ı dile ‘irfān (M 6/7)

Diğer beyitlerde de mutasavvıflarca Dört Kapı (bkz. Tasavvufi mertebeler ve Kavramlar) diye adlandırılan Şeriat, Tarikat, Ma‘rifet, Hakikat makamlarına da işaret edilerek, bu makamların sırrına ermiş iki sultan olduklarını söyler:

Biri verd-i tarīkat diğeri sırr-ı haķīkatdır
Biri kumrî-i hū hū-zen birisi tūtî-i ‘irfān

Zihî zīb-i şerî‘atla zihî nesl-i şerāfetle
Serîr-i sırr-ı ‘irfānı bezendirdi iki sulţān (M 6/4,5)

²⁷⁴ Öztürk,(1997):100-171.

²⁷⁵ Bu tabir, Kur’an’da “kurretü ‘aynî (el-kasas,28/9); Kurrate a’yünîn” (el-furkan,25/74; Secde,32/17) şeklinde geçmektedir.

Başka beyitlerde de Hz. Hüseyin ve Kerbelâ olayına işâret (telmih) vardır:

Kerbelâ-yı vâdi-i 'aşkıñda kaldım teşne-leb

Ser-fürû itmek Hüseyin'im düşmene emr-i ba'îd (G 38/2)

Nevâ-yı nağme-sâzî-i Hüseyini söyledi Kâmî

Fezâ-yı Kerbelâ-yı teşne-leb dil-hasretiñ kimdir (G 54/7)

3. Bazı Sahabeler

Ümmü Hânî: Hz. Peygamber'in amcasının kızı, Hz. Ali'nin kızkardeşidir. Mirâç hadisesinde Peygamberimiz, Ümmü Hânî'nin evinde misafir bulunuyordu. Cebrâil Allah'ın vahyiyle gelip, Peygamberimiz'i oradan almış, o gece onu Allah'ın katına yükseltmiştir:

Enîs-i hacle-gâh-ı Ümmi Hânî ol şeb olmuşken

Gelüb ol tâir-i kudsi-hümâ-pervâz-ı mâ-evhâ (Mr 42)

4. İmâm-ı Azam

Ehl-i Sünnet mzeheplerinin dört büyük imamından biri olan Hz. Numân bin Sâbit, Divân'da hakkında müstakil medhiye yazılan şahıslardan birisidir:

Vâkıf-ı sırr-ı niñân oldu İmâm-ı A'zam

Kâşif-i nokta-ı ân oldu İmâm-ı A'zam (M 8/1)

Cihânın Şeyhü'l-İslâmı'dır, kutb-ı velâyet dairesinin merkezi ve iki âlemin Müftüsü'dür. Mezhepler tahtının şâhı, şerâat hükümlerinin yolunda hakkın rehberidir. İctihadında cihan serveridir, marifet kalemi sevab görüşleriyle yüklenmiş, Gavs-ı Azam'a mazhar olmuştur. İslâm dinine rehber ve imân ehline dayanaktır. Hikmet fenninde sözleri kıymetli bir incidir(M 8/2-10).

F. TARİHİ VE EFSANEVİ ŞAHISLAR²⁷⁶

1. Sultan Mahmud Han

Kâmî, devirlerini idrak ettiği Osmanlı Padişahlarından Sultan Mahmud'a özel ilgi ve sevgi besler. Padişah'ın, kendisi gibi şair, hattat ve musikişinas (hatta bestakâr) olması bu özel ilgi ve sevginin nedeni olsa gerektir. Kâmî-i Âmidî'nin Divânı'nda, Osmanlı Sultanlarından II. Mahmud adına yazılmış 1 adet kaside ve 1 adet gazelin yer aldığını görüyoruz:

*Bârekallah Hazret-i Maḥmud-i 'Adlî Ğâzî Ḥân
Zîb-i evreng-i hilâfet pâdişahlar serveri (K 1/1)*

*Görmemiş çeşm-i felek bir böyle ḥaḳân-ı zamân
Ni 'met ü ihsânına ğarḳ eylemiş baḥr u berri (K 1/5)*

*Yâ nice fermânına baş egmesün şâh u gedâ
Çekdi nuşret sancâĝıñ râm itdi heft kişveri (K 1/36)*

Yine gazelinde şairimiz, sultanı kötülüklerden muhafaza etmesi için duâ niyâzında bulunur:

*Dest ber-dâşte kıl dergâh-ı Haḳḳ'a şıdḳ ile
Bir du 'â eyle ola reyb ü riyâdan ol beri*

*Ceyş-i mansûru 'l-livâ ile bulunsun dâ'imâ
Ola 'izzet yâveri tevfiḳ-i nuşret rehberi*

*Görmeye ruy-i ḥazâni verd-i ümîd-i dili
Mevsim-i faşl-ı rebi ' olsun heme reşk-âveri*

Haşre dek baḥt-ı sa 'âdetde Ḥudâ iḳbâl ile

²⁷⁶ Bu şahıslar için bkz. Pekolcay,(1970): “İslâmî Türk Edebiyatı'nın Eski Metinlerinde Sık Sık Adı Geçen Şahsiyetler”, (Diyanet Dergisi, C.XI, S.98-99, 228 vd.).

Eyleye Zât-ı Hümâyûn'un haşarlardan beri (K 1/49-52)

2. Sultan Abdülazîz Hân

Divân'da Osmanlı Sultanı hakkında yazılmış 3 adet kaside, 2 adet gazel bulunmaktadır.

*Bârekallah Hazret-i 'Abdül'azîz Hân-ı cihân
Gösterüb burc-ı seyâhat maṭla'ından pür-ziyâ* (K 3/1)

*Rûz-ı dil-dûza kadar yâd eylesün elṭâfını
Ümm-i dünyâ vu 'Arab Rûm u 'Acem ser-tâ-be-pâ* (K 3/5)

*Dâver-i hüsn-i leṭâfet bâver-i Mıṣr-i 'azîz
Pertev-i revnaḳ-şî 'arîñ Hıṭta-i Ken 'ân'e at* (K 2/14)

*Terkeş-i ihlâs-ı dilden al du 'â-yı devleti
Koy icâbet kavşına âmâca te'sîrâne at* (K 2/26)

Hâlet Efendi gazelinin tesdisinde de Sultan zikredilmiştir:

*Râşid-i 'arîfleri itmededir kâm-rân
Hazret-i 'Abdül'azîz Hân-ı kerem her zaman*

*Vâlesidir 'adliniñ reşk ile Nüşirevân
Râkım-ı vaşfi ile oldu cihân şâdumân* (Ts 2)

3. Sultan Selim Hân

*Kâffe-i şâh u düvel ahkâmınıñ hayrânıdır
Âl-i 'Osmân u Selim Hân iftiḫâr itse seza* (K 3/11)

4. Hâfız Şirâzî

İran'a bağlı Şiraz'da dünyaya gelen Hafız, en meşhur gazel şairidir. Kâmî, bu şahıs hakkında iki gazel yazarak derin bağlılığını ifade etmiştir.²⁷⁷

5. Efrasiyab

Mâveraünnehir'de hüküm sürmüş, Turan'ın kahramanlarından olan Alp er-Tunga'dır. Efsânevi bir kişiliğe sahip olan Efrâsiyâb, Büyük İskender'den önce yaşamış olup, Keyhüsrev tarafından öldürülmüştür.

Bir beyitte ismi zikredilir:

*İlsım-ı veşk-i merâme düşdü ismiñ Kâmiyâ
Zahme-i Efrâsiyâb-ı sine-i dil-dârı aç (G 33/6)*

6. Kahraman

Fars mitolojisinde Rüstem'in yendiği kimsedir.

*Tığına eyler kasem Rüstem Nerîmân Kahramân
Ceng ü cüy-i dilaverlikde bilirüz 'Anteri (K 1/16)*

7. İskender

Makedonya kralıdır. Aristo'dan ders almış olup, 33 yaşında ölmüştür. İran hurâfelerine göre Aristo tarafından yapıp yüksek bir yere konulan aynaya bakarak yüz fersah mesafedeki düşmanı görmüş.²⁷⁸ Edebiyatımızda daha çok âyine-i İskender tamlamasıyla kullanılmıştır.

Şâirimiz de şu beyitlerinde söz konusu tamlamayı kullanır:

*Seyr iden sîmîn-ber-i mir'at-ı hüsn-i şâhidiñ
Neylesün 'âlem-nümâ âyîne-i İskender'i (K 1/44)*

*Kalb-i ilhâm celb-i şâhî cilve-gâh-ı salţanat
Kim olur âyîne-i İskender'e şüret-nümâ (K 3/2)*

²⁷⁷ Bu şahıs hakkında bkz. H.Ritter,(1988): "Hafız", C.V, İA, MEB. Yayınları; ayrıca Gölpınarlı,(1988): *Hafız Divânı*, İstanbul, MEB. Yayınları.

²⁷⁸ Bu konuyla ilgili bkz. Pala,(1995): 64.

8. Enverî

İran'ın en büyük şâirlerindendir. (Ö. h. 656)

Oğurlar Enverî Dîvânı'nı evrâk-ı hüsnüñden

Meh ü hurşîd-i 'âlem-tâb ber-evc-i âsümân ezber (G 64/3)

9. Hüsrev –Şîrîn

Çıkub evreng-i çerhe Husrevâne cüy-i Şîrîn'i

Akıtmış küh-ı zulmetden bu şeb tebşîr ider mehtâb (G 25/9)

Hüsrev-âne çeşme-i endîşe-i nazm-ı dile

Neş'e-i zevk ü halâvet cüy-ı şîrînden gelür (G 57/5).

10. Ferhad-ı Şîrîn

Giçüb hāmūn-ı Leylâ'dan bu Kāmî cū-yı Şîrîn'i

Değil Ferhād'a efvârî hemân Mecnūn'a deng olmuş (G 85/5)

11. Leylâ-Mecnûn

İran ve Türk edebiyâtında mesnevilerle işlenen bu hikâye, şâirimiz tarafından aynı hikâyenin birtakım motifleri kullanılarak zikredilmiştir. Yine Leylâ ve Mecnûn Divân içerisinde en fazla yer verilen hikâye kahramanlarıdır. 8 beyitte Mecnun, Kays olarak geçmektedir. Sadece bir beyitte Leylâ'ya tek başına işaret vardır.

Bî-muhâbâ eylemem pervâ cihânda Kays-veş

Defter-i Leylâ'da çün dîvâne çıkdı âdımız (G 81/3)

Tesliyetle zabta kâdir olmadım Kays-ı dili

Yoksa pâ-bend-i cünün olmaz idim Leylâ'ya ben (G 122/5)

Ayrıca Divân'da başka beyitlerde de kullanılmıştır.²⁷⁹

²⁷⁹ (Mr 7), (Mr 11), (G 17/1), (G 55/2), (G 60/1), (G 85/5), (G 87/1), (G 111/2), (G 115/1), (G 129/5), (G- 143/4), (G 148/5), (G 163/1), (G 173/11).

12. Eflâtun

Milattan önce 429-347 yılları arasında yaşamıştır. Aristo'nun hocası, Sokrates'in talebesi olan meşhur Yunan filozofu. Akıl, hikmet ve isabetli görüş sahibi olarak bilinir.

Fenn-i coğrafiyyeden kılma de 'āvī-yi hüküm

Kim bu hikmet-hāneniñ çok merd-i Eflātūn'u var (G 55/4)

13. Aristo

Ünlü Yunan filozofudur. Edebiyâta, ilim, akıl, isabetli görüşe sahip olma, mantık ve hizmet sembolüdür. Milattan önce 384-322 yıllarında yaşamıştır. Bir beyitte filozofun bu özellikleri Eflâtun'la beraber vurgulanmıştır.

Ben Aristo hikmetem hāmem Felātūn-hüner

Merkez-i çerh-i felek devvār-ı per-gārımdadır (G 53/2)

14. Cem

İran'ın efsanevî hükümdarlarındanıdır.²⁸⁰ Şarap ve içkinin icatçısı olması sebebiyle, piyâle, câm, şarap ve emsâli ile beraber zikrolunur.

Neş'e-bahşā lā 'l-ı nābiñ kāse-i Cem'dir baña

Haft-ı nev gird-i lebiñde başka bir demdir baña (G 4/2)

15. Zâl-Rüstem

İran'ın ünlü kahramanı olan Rüstem ve babası²⁸¹. Bir beyitte oğlu Rüstem ile beraber, kahramanlık özellikleriyle kullanılmıştır.

Çudretim yok çekmeye Rüstem kemān-ebürarın

Çille-i şahıñ çeken kadler hamīde Zāl olur (G 49/5)

16. Nerîmân

Ünlü kahraman Rüstem'in dedesidir.

²⁸⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Pala,(1995) : 108; Onay,(1992) : 89.

²⁸¹ Bkz. Pala,(1992): 578.

17. Berahyâ

Hazreti Süleyman'ın veziri Asâf'ın babası.

18. 'Anter

Cahiliyyet devrinin Arab kahraman ve şuarâsından. Hicretten yedi sene önce öldürülmüştür.²⁸² Bir beyitte dördü birlikte yığitlik sembolü olarak zikredilmişlerdir:

Hayder-âne tîğ-ı bürrânına itmişler kasem
'Anter ü Rüstem Nerîmân u Dilîrân Berhiyâ (K 3/8)

19. Bihzâd

XV.yy'da yaşamış İranlı bir minyatürist.
Hüsn ü ân-ı şüretiñ teşkîlini almaz hayâl
Çande kaldı resm-i Behzâd itdiği taşvîrler (G 60/5)

20. Nûş-i Revân

İran'ın ünlü hükümdarı; lakabı “Âdil”dir.²⁸³
Gayret ü 'adline reşk eyledi Nûşîn-i Revân
Hükm-i şemşîrine baş eğdi cihân ser-tâ-ser (M 2/7)

21. Kayser

Eski Roma ve Bizans İmparatorlarının lakabıdır.
Şeh-sivâr-ı 'arşa-gâhî-i şecâ'at nâm-ver
Rahş-ı iclâl-ı rikâbında yürütsün Kayser'i (K 1/18)

22. Ashâb-ı Kehf

Mağara arkadaşları. “Yedi uyuyanlar” diye de bilinir. Kur'ân-ı Kerîm'de²⁸⁴bu kahramanların kıssası tafsilatlı olarak anlatılır. Ayrıca bu arkadaş gurubuna ait bir de kıtmîr adlı bir köpek vardır. Bu kıssadan ilham alarak Kâmî, bir beytinde, Cenâb-ı Hakk'a, kapkara yüzle kapısına geldiğini, tıpkı kıtmîr gibi içeri alınmayı beklediğini, aşk

²⁸² Şemseddin Samî,(1306-1316): *Kâmûsu'l-A'lâm*, C.V, 3224.

²⁸³ Daha geniş bilgi için bkz. Pala,(1995): 433.

²⁸⁴ Kehf, 18/9-26.

ateşiyile dîvâne ve düşkün bir şekilde günahlarının ve kusurlarının affi için yalvardığını ifade ediyor:

*Rû-siyâh kehî-i derînde Kâmî kıtmîriñ meded
'Afv kıl taqsîrini 'aşkıñla şeydâdır seniñ (N 2/6)*

G. İSLÂMİYET VE DİĞER DİNLERLE İLGİLİ MEFHÛMLAR

1. Din, İslâm, Küfür

Din, Allah tarafından görevlendirilen bir peygamber vasıtasıyla vazedilen itikat ve ameller bütünüdür. Küfür, dine inanmama, Allah'a ortak koşmadır.

Cenâb-ı Hakk'ın lutfuna nâil olmuş din kılavuzu olan Hz. Muhammed'e, arş-ı a'lâ bir tekkedir:

*Ey pâdişeh-i mesned-i iklîm-i tecellâ
Dîn mürşidisin tekye-gehiñ 'arş-ı mu'allâ (N 1/1)*

Şiirlerde yer alan bu mefhumlar genellikle din ve devlet büyükleri hakkında yazılan methiyelerde yer almaktadır.

Hz. Ömer, İslâm Dini'nin savunucusu ve koruyucusu, zulmet ve küfrün mahvedicisidir(M 2/3). İmam-ı Azam, İslâm Dini'ne hak rehberdir(M 8/9). Sultan Mahmud, mülk ve milletin cism ve ruhu, dinin önünü açan, küfür ve dalâleti ortadan kaldırıp İslâm Dini'ni yücelten ve koruyandır(K 1/12,23). Sultan Abdulaziz, din ve devlet nizâmının koruyucusu olan ordunun en üst komutanıdır(K 2/3).

2. İmân

İnanma, inanç demek olan imân, İslâm Dini'ni kabul ve tastik anlamına gelip, Kâmî'de eksiksiz bir imân telakkisi esasına dayanır.

Hazret-i Peygamber'e indirilen Kur ân-ı Kerîm'le birlikte, imân nuru elbisesi bütün aleme giydirilmiştir(Mn 21), lutuf ve inâyet sahibi olan Allah, bu imânımızı ömrümüzün sonuna değin himayesi altına alıp kerem kılınsın(Mn 39).

Yine Mirâciye’de aynı anlama gelen bir beyitte şâir, özellikle son nefesine kadar imânının Allah tarafından emaneten korunma altına alınmasını niyaz ederken:

*Vedi ‘â eyledim îmân u ikrârım himâyende
Hayatımda huşûşâ hâlet-i nez‘imde ey Mevlâ (Mr 127)*

elinde işe yarar başkaca sermâyesinin olmadığını da söyler(Mr 126).

3. Ümmet

Divân’da sadece iki beyitte geçmekte olan bu mefhûm, Allah’ın son Peygamber’i ve Habib’i olan Hz. Muhammed ümmeti olarak zikredilmiştir.

O’na ümmet olanlar büyük bir kısmet elde etmişlerdir. Bu devlet ve nimet sayesinde ümmetlerin en hayırlısı olmuşlardır:

*Zihî irsâl idüb teblîğ-i emre
Aña ümmet olanlar aldı behre*

*Ne devletdir ne ni‘metdir ne rif‘at
Bizi kıldı anıñ ‘çün hayr-ı ümmet (Mn 19,20)*

4. Mezheb

Mezâhib kelimesi ile çoğul anlamda kullanılan bu mefhûm, İmâm-ı Azam için yazılan bir medhiyede geçmektedir.

Kur’ân’ın sevgilisi, mezhebler tahtının şâhı, ictihadında bütün cihânın en üstün gelen lideridir:

*Şâh-ı evreng-i mezâhib şâhid-i hüsn-i Hüdâ
Mas‘ad-ı emn ü emân oldu İmâm-ı A‘zam (M 8/4)*

*İctihādında ser-i sırr-ı mezâhib-ārâ
Server-i fevz-i cihân oldu İmâm-ı A‘zam (M 8/6)*

5. Münkir

İnkâr eden, kabul etmeyen anlamına gelen bu mefhûm, Divân’da bir yerde münkirân kelimesiyle kullanılır.

İnkârcıların sövgü ve ayıplamasından çekinmemek gerektiğini söyleyen Kâmî, daima alçak gönüllü olup, kimseyle çatışmamayı öğüt verir:

Münkirânın ta'n u teşnî'inden itme ihtirâz

Kâmi dervîş ol hemîşe kılma kimseyle şavâş (G 84/6)

II. TASAVVUF²⁸⁵

“Sof (yün) giymek, saf olmak, ilk safta bulunmak, suffa ashabi gibi yaşamak” anlamlarıyla beraber, tasavvuf “baştan sona edebdir, kötü huyların terki olup yerine iyi ve güzelini koymaktır, kimseden incinmemek, kimseyi incitmemektir, nefse karşı girişilen barışı olmayan bir savaştır, herkesin yükünü çekip kimseye yük olmamaktır, Hak ile birlikte O'nun huzurunda olma halidir, Hakk'ın seni sende öldürüp kendisinde diriltmesidir, keşf ve temaşa halidir, temiz bir kalp pâk bir gönül sahibi olmaktır, kâmil insan olmak ve Hakk'a ermek”tir.²⁸⁶

Kâmî'nin Divânı'nda yer alan şiirlerin ekseriyeti ya doğrudan doğruya veya dolaylı olarak tasavvufla ilgidir. Kendisinin ilim adamlılığının yanında, mutasavvıf kişiliğini sanatına da yansıtan Kâmî'nin sanatı bu özelliğiyle değerlendirilmelidir.

Mutasavvıflar akıl ve nâkilden başka, vasıtasız olarak Allah tarafından öğretilen bir başka bilgi kaynağından bahsederler. Kalp kaynaklı olan bu kaynak aynı zamanda birçok mutasavvıfın tasavvuf karşılığı olarak zikrettikleri marîfet ve keşf de denilen ilm-i ledün dür. Kur'ân-ı Kerîm'de “*Biz ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik*”²⁸⁷ âyetiyle de işaret edilen bu ilim, beyitlerde aynı zamanda ilm-i Hudâ, ilm-i hakikat, feyz-i gayb terkipleriyle de kullanılır.

²⁸⁵ Tasavvufî remiz ve mazmunlarla ilgili olarak bkz. Levend,(1980): *Divân Edebiyatı(Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)*, İstanbul; A.Talat Onay,(1992): *Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar*, Ankara, TDV. Yayınları; Tarlan,(1964): *Şeyhi Divânı'nı Tedkik*, İstanbul.

²⁸⁶ Süleyman Uludağ,(1995): *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Marifet Yayınları, 512-13.

²⁸⁷ el-Kehf, 18/65.

Bu kavram, ilham ve keşf yolu ile elde edilen hakikat bilgisine “alem” olmuştur. Bu itibarla “ledünnî bilgi”, fikri, zihnî ve de düşünce temrînleriyle elde edilen bir bilgi türü olmayıp, Allah tarafından gelir. Bir keşf işi olduğundan, insanın gözünden gaflet perdesinin kalkıp basîretle kâinâta bakması ve bazı sırlara âşinâ olması anlamına gelen “keşf” kavramıyla da alakalıdır.²⁸⁸

Kâmî, makamlardan geçerek ilm-i ledüne ulaşmış bir Hak âşığıdır:

*Ulaşdı feyz-i Rabbânî başîret buldum ey Kâmî
‘Alâka riştesin kesdim vefâsız dil-rübâlardan (G 130/5)*

*Sebz- i haţtın min ledün ‘ilmin baña ta ‘lîmden
Kimse fehm itmez benim esrâr-ı kıl ü kâlimi (G 158/3)*

Mutasavvıflar aynı zamanda hakikat ilmi denilen bu ilme sahip olmak için terk-i dünya, terk-i hestî, terk-i terkin gerekli olduğuna işaret ederken, Kâmî de hakikat âleminin sırlarına âşinâ olmanın karşılığı, bütün eşyadan, hatta kendinden geçer.

*‘İzzet al ‘uzletde cānā giç kamū bî-gāneden
Olasın ‘aşk-ı hakikat ‘āleminden āşinā (G 1/5)*

*Kā’im-i şaff-ı ni ‘ālīde temennāyı gözet
Terk-i hestî olarak maķşād-ı akşāyı gözet (TB 11/I)*

Risâlet tahtının şâhı olan Hz.Muhammed, atlas perdelerinin açılıp, davete icâbet ettiği o gece, Allah’ın makamında, özel sohbet şerefini elde edip, ledün ilminin sırlarına mazhar olmuştur:

*Şeb-i da ‘vet şeh-i evreng-i gül-reng-i risâletsin
Küşâde perde-i atlas-ı ziyâfet-hâne-i Mevlâ (Mr 2)*

*Nedîm-i bezm-i hāsın iden minnî sırrına vâķıf
Kılîd-i maĥzen-i ‘ilm-i ledün destindedir zîrâ (Mr 29)*

²⁸⁸ Yılmaz,(2001): *Tasavvuf Meseleleri*, İstanbul, Erkam Yayınları, 152.

Diğer medhiyelerde ise Hz. Ali, ilm-i ledün hocalığına seçilmiştir:

H'āce-i 'ilm-i ledün bā-müctebā (M 4/3)

Abdulkādir Geylānî, Kur'ân ilminin vârisidir:

Vâriş-i 'ilm-i Hüdā Hazret-i Geylānî'dir (M 7/1)

İmâm-ı Azam bir şiirde “keşf” sahibi olarak gösterilir:

Şāhib-i keşf ü beyân oldu İmâm-ı A'zam (M 8/5)

Kâmî, Hüsn ü aşk ve Ruhu'l-Beyân²⁸⁹ isimli eserlere de işaret ettiği bir beytinde, güzellik ve sevginin içe doğan gaybî ilimlere ait sırların mahzeni olduğunu söyler:

Vāridāt-ı feyz-i gaybiñ mahzen-i esrārıdır

Hüsn ü 'Aşk'ın siyyemā Rūhu'l- Beyân'ıdır gönül (G 110/2)

A. VAHDET-İ VÜCÛD VE TEVHÎD

Tevhid, lügatte bir bilmek, birlemek, şeriatta, Tanrı'nın varlığını, birliğini kemâl sıfatlarıyla muttasıf olduğunu, noksan sıfatlardan ârî bulunduğunu, eşi, benzeri, ortağı bulunmadığını bilmek ve buna inanmaktır.

Konusu varlık ve bilgi teorisi olan “vahdet-i vücûd” hakkında pek çok İslâm mutasavvıfı açıklamalarda bulunmuş, ancak Muhyiddin-i Arâbî (Ö. 1240) tarafından sistemleştirilmiş olan bu felsefî-tasavvufî görüşe göre, âlem, bir tek hakikat ve vücuttan ibarettir. O da ziyâde olmayan Allah'ın vücududur. Allah'ın vücudundan başka vücut yoktur, olması da mümkün değildir. O'nu bilmek varlığı bilmektir. Mutlak ve tek olan Allah'ın varlığının sebebi, başlangıç ve nihâyeti de yoktur. O

²⁸⁹ *Hüsn ü aşk*, Şeyh Gâlib'e ait bir manzûm hikâye: *Ruhu'l-Beyân*, Bursevî'nin iş'âr-ı tefsîri.

kendi zâtıyla vardır. Bütün zaman ve mekânları kaplayan bir nur olan Tanrı'nın zuhurundan bütün âlem meydana gelmiştir.²⁹⁰

Kâmî'ye göre yanılığa düşülmeden tapınılacak yegâne zat olan Allah'ın bir olan varlığı, mutlak varlıktır:

*İlâhî sensiñ ol ma'būd-ı bi'l-Hağ
Vücūd-ı vâcibiñ mevcūd-i muṭlak* (Mn 11)

İnsan ezelde Allah'ın birliğini tastik etmiş olduğu, Tanrı'nın bulunduğu ve insanların ruhları ile konuştuğu yer olan elest bezmi, vahdetin evidir. Tasavvufta şarap, “İlâhî aşk”tır. Mestlik ise, salikin derûnî sıfatlarını, İlâhî aşkın kaplaması halidir. Bu şarabı içip sarhoş olanlar kendi varlıklarından dahi geçerler. Fenâfillah makamı olan bu makam âşıkın maşukta fanî olmasıdır. Kâmî de ezel bezminde “vahdet” anlamına gelen kıpkırmızı dudaktan içtiği aşk şarabının sarhoşu olduğunu söyler:

*Ben ḥumār-ı cām-ı 'aşkem bezm-i vahdet-ḥāneden
Almuşam mey neş'esin la'l-ı leb-i peymāneden* (G 128/1)

Vahdet meyhânesinde içilen İlâhî aşk şarabının heyecânı ile şaşkın ve bîtap düşen âşıkın yaralı kalbinden yükselen iniltiler, onun şarap mahzeni olan gönlünün etrafa yaydığı kokulardandır:

*İçmişem ḥum-ḥāne-i vahdetde 'aşkıñ bādesin
Āh u zār-ı dil-figārımdan gelür bûy-ı şarāb* (G 24/2)

Divân'da geniş yer tutan “Tevhid” fikri bir görme, bir bilme halidir. Tevhid anlayışını âşık-maşûk ilişkisiyle de değerlendirirken

²⁹⁰ Vahdet-i Vücūd hakkında yazılan bazı kaynaklar şunlardır: İ.Fenni Ertuğrul,(1991): *V.Vücūd ve Muhyiddin-i Arâbî* (Haz. Mustafa Kara) İstanbul; Ferit Kam,(1994): *V.Vücūd* (Sad.Ethem Cebecioğlu), Ankara; Cavit Sunar,(1960): *V.Vücūd - V.Şühüd Meselesi*, Ankara; Niyazi-i Mısri,*Risale-i V.Vücūd*, yazma; Ebu'l Ala Afifi,(1975) :*Muhyiddinİbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*(Çev.Mehmet Dağ), Ankara; Hayrettin Karaman,(1987): *İmam-ı Rabbânî ve İslâm Tasavvufu*, İstanbul; A.Baki Gölpinarlı,(2000): *Tasavvuf*, İstanbul,Milenyum Yayınları; Mustafa Aşkar,(1993): *Molla Fenârî ve V.Vücūd Anlayışı*, Ankara.

aslında âşıkın da mâşûkun da bir olduğunu,²⁹¹ bu durumda Tevhid'in "lâ mâşûke illallah" (Allah'tan başka sevilen yoktur) boyutunun ifade edildiğini; bu aşk halinin izahına ise hiçbir kalemin gücünün yetmeyeceğini söylerken de, Tevhid'in hal ve zevk işi olduğu; dolayısıyla söz ya da yazı ile ifade edilmesinin zorluk hatta imkânsızlığı ortaya konulurken, Allah'ın fâil olarak Tevhid'i, yani "lâ fâile illallah"a işaret vardır:

*O vahdet 'âlemin ancak bilür ma 'şûk ile 'âşık
O hâlet kâle gelmez mahrem olmaz hâme-i Mollâ (Mr 108)*

Tevhid mertebelerinden olan tevhid-i ef'al, aynı zamanda yokluk, hiçlik ve kulun kendi fiilini görmemek hali olan fenâ mertebelerinin ilkidir. Kul, asıl fâilin Allah olduğunu idrâk ederek, bütün irâde, kuvvet ve fiilleri sadece Allah'ta görmüş olduğu bu inanç, bir ile cem olmak şeklinde tevhidi oluşturur.

Bu kâinatta her varlık zıddıyla inkişâf etmiş (meydana gelmiş) tir. Kâmî de Tevhid'ini bu boyutuyla ilgili tuttuğu beyitlerinde, zıt varlıkları sembolize eden su ve ateşi, söndürücü ve yakıcı özelliklerine rağmen kaynaştırıp uyuşturur. Bunun da anlamının âşıkın gönlünde devamlı alevlenen aşk ateşini gözyaşlarının söndüremeyeceğine işaretlerle, ateşle suyun birbirine benzemesi, hatta aynı olması; suyun yanma, ateşin de su özelliğine bürünebilmesidir:

*Kaynadı kanım gönülden akdı âteş-meşrebe
Cem '-i ezdād itdi hikmet āb u āteş imtizāc (G 33/3)*

*Nār-ı dilim yār ider meşreb-i āb ile mezc
Efsūn ile cem ' idüb zıtları şūh-ı cihān (G 172/3)*

"Lâ mevsûfe illallah" (Allah'tan başka sıfatlanan yoktur) şeklinde ifade edilen Tevhid-i sıfat, fenâ mertebelerinin ikincisi olup,

²⁹¹ Fuzulî'nin şu beytinde aynı konu işlenir: "Vâdî-i vahdet hakikatde makâm-ı 'ışkıdır /Kim müşahhas olmaz ol vâdide sultandan gedâ" (*Külliyât-ı Fuzûlî*,(1924): *Gazeliyyat*),Yeni Şark Kitapları Yayınları,119.

Allah'a ait sıfatların insana birer ayna olması, bu aynalarda esas sıfatlananın görülebilmesidir:

*Bilinmez bî-kem ü bî-keyf mücellâ vahdet-i mir'ât
Göründü 'âlem-i lâhût-i muṭlakdan ḥafî ma'nâ* (Mr 104)

Tasavvufî bakış açısına göre varlıkların Hak'tan ayrı ve gayrı olduğunu sanmak, Hakk'ın varlığı ile kulun varlığı arasına mesafe koymak, Hakk'ın zat ve sıfatlarını sınırlamak demektir.²⁹² Vücut birdir, o da Hakk'ın vücududur.²⁹³ Tevhid mertebelerinin üçüncü ve fenâ makamlarının sonuncusu olan tevhid-i zat; “lâ mevcûde illallah” (Allah'tan başka mevcut yoktur) cümlesiyle de ifadesini bulan bu tevhid, Divân'da şu beyitlerde yer alır:

*İlâhî Ḥayy u Kayyûm u Ebed'sin
Daḥî şânî bulunmaz bir Ahad'sin* (Mn 9)

*İlâhî sensiñ ol ma'bûd-ı bi'l-Hak
Vücûd-ı vâcibiñ mevcûd-i muṭlak* (Mn 11)

Bekâ mertebelerinin başlangıcı olan cem makamı, tevhid mertebelerinin dördüncüsüdür. Kişi fiillerinden, sıfat ve zâtından soyunmuş olarak bu makama gelir. Hakk, zatıyla bu kişiye yeni bir libas verir. Net bir ifadeyle kul, “Hakk'ın rengine” bürünmüştür.²⁹⁴ Bütün mevcudatta Allah'ı görme makamı olan bu makam, aynı zamanda “fenâ-fillah” makamıdır.

Divân'da yer alan Mirâciye'de bu konuyla ilgili beyitler şunlardır:

*Oḳunur ismi ismu'llah ile birlikde çün her gâh
Serây-ı vahdete âgâh odur bir Ḥ'âce-i dānâ* (Mr 26)

²⁹² Tahralı,(1992):“Yunus Emre'nin Şiirlerinde Tasavvufî Mefhumların Akisleri”, Kubbealtı Akademi Mecmuası, C.XXI, S.1, 15.

²⁹³ Tahralı, Eraydın,(1987): *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, Dergah Yayınları, 276- 94.

²⁹⁴ Necmettin Şahiner,(2001): *Ganiyy-i Muhtefi'nin Merâtib-i Tevhid Risâlesi*, İstanbul, Furkan Yayınları, 138.

*Ulaşdı cem ‘-i cem ‘in rütbe-i a ‘lāsına Hâzret
Aradan iltifât-ı şeş-me ‘ânî oldu nâ-peydâ (Mr 98)*

*O dem ki nâm-ı Ahmed’den arada mîm mahvoldu
Bulub yek-rengi-i vahdet ehad kaldı vücûd ifnâ (Mr 101)*

*Şefâ ‘at hem yem-i rahmet hurûş itdi ‘inâyetle
Dü deryânın telâtum-ñiz-i emvâci bir oldu yâ (Mr 106)*

*Zihî demdir Te ‘âl-Allah o yek-rengî-i vahdet kim
Sığışmaz ‘akla bi-reng-i niyâz u nâz u istiğnâ (Mr 107)*

1. Mâsivâ

“Mâsivallah” kelimesinin kısaltılmışı. “Allah’tan gayrı sayılan şeyler” anlamında kullanılır. Kesretin ifâdesidir. Divân’da bu mefhûmu “âlem”, “âlem-i virâne”, “ağyâr” kelime ve terkipleriyle kullanan Kâmî, çoğu zaman aldatıcı tuzakları eksik olmayan dünyanın fânîliğine dikkat çekerek, ondan yüz çevirmeyi ve Allah sevgisi ile yoğunlaşmayı tavsiye eder:

*Hubb-i fi’llah ile ol Kâmiyâ ağyârı unut
Bî-sebeb çünkü Hudâ virmededir niceye kût (TB 11/V)*

Mutasavvıflar, tam bir hürriyetin mâsivâdan kurtulmakla mümkün olacağını savunmaktadırlar. Mâsivâdan kurtuldukça arınır, Allah’tan ayrıldığımız zamanki saf halimize yaklaşıyoruz. Ezelî saflığımızı tam elde ettiğimiz zaman ise hürriyetimiz de kemâl bulur.²⁹⁵

Allah’a bağlanıp, mâ-sivâdan tamamiyle sıyrılmak, gerçek manâdaki kulluğun ve mükemmel bir hürriyetin ifâdesidir:

*Meclis-i ağyâre varma çıkma lutf it hânedan
Görmediñ âzâde-i şeh-bâz olur kebk-i kafes (G 82/2)*

²⁹⁵ Öztürk,(1998): *Kur’ân ve Sünnet’e Göre Tasavvuf*, Yeniboyut Yayınları, 185(Ahmed b.Hadreyeh’ten nakil)

Mâsivâ ile alakayı kesmek, dünya ve onun nimetlerine kıymet vermemek, insanlar arasında iken bile Hak ile meşğul olmaktır.²⁹⁶

Şâir de gönlünden mâsivâyı çıkarıp, Hak ile halvet olmasını şu beyitte dile getirmektedir

Kâmiyâ dil-ḥânesin itdim nedâmetle 'imâr
Künc-i istigñade giçdin 'âlem-i vîrânenen (G 128/5)

Her şartta Hak ile birlikte olmanın lezzetini alan şâir, şüphesiz başka vusatlara kucak açmayacaktır:

Señsiz olan 'âlemi ben istemem (TB 5/IV)

2. Cemâl-Didâr

Kelime olarak güzellik demek olan cemâl, aşıkın ısrarlı râğbeti ve talebi üzerine maşûkun kemâlleri izhâr etmesidir. Cenâb-ı Hakk'ın lutuf, ihsân ve merhamet sıfatlarıyla tecellisi olan cemâl, Allah'ın müşâhede-i ilmiyye olarak, kendi zâtında ilk müşâhede ettiği ezeli bir sıfatıdır. O, müşâhede-i ayniyye olarak yarattıklarında bu sıfatı görmek diledi, bunun üzerine ayna gibi kendi cemâlinin aynını görmek üzere âlemi yarattı.²⁹⁷ Cemâl ve didâr kavramlarının vechullah karşılığı olarak kullandığı beyitlerde, Cenâb-ı Hakk'ın didârından mahrum kalıp bu gürûha dahil olmamayı isteyen şâir, aynı zamanda iki cihânda da rüsvâ olmamayı ve Cennet'te Hakk'ın cemâliyle müşerref olmayı ümid eder:

Emân şad el-emân mahrûm-ı didâr
Kılıb itme o ḥirmâne giriftar (Mn 41)

Bu 'abdin dü cihânda itme rüsvâ
Ola cennet cemâliñle muşaffâ (Mn 47)

Divân'da cemâl ile birlikte kemâl mefhûmunu bir arada bulunduran beyitler de vardır. Nefsânî vasıf ve sıfatlardan ve bunların

²⁹⁶ Yılmaz,(2001): 216.

²⁹⁷ Uludağ,(1995): 116; Cahit Baltacı,(1981): *Tasavvuf Lügatı*, İstanbul, 41,42; Cebecioğlu,(1997):*Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Rehber Yayınları, 273.

eserlerinden münezzehten olan bir türe ya zâtı veya sıfatları yönünden mükemmeliyet kazandıran²⁹⁸ kemâlin sırrına mazhar olduğunu şu dizelerde açıklar şâir:

*Cemâl-ı nuḥbe-i sırr-ı kemâlin mazharı oldum
Ne gelürse ḥāṭıra Kāmī olur ol der- 'aḳab peyda (M 3/10)*

Bir Mirâciyye beytinde Peygamberimiz'in, Cenâb-ı Hakk'ın vasıflarından kemâl elbisesini alıp döndüğü ifâde edilir:

*Alub evşâf-ı Mevlâ'dan kemâl-ı hil'atı döndü
Göründü ism-i a'zamdan cemâl-ı tal'at-ı Tübâ (Mr 110)*

Hayâ ve hilm denizlerinin birleştiği kaynak olan Halife Osman, aynı zamanda Kur'an'ın bir araya toplanması gibi güzel bir olayın kahramanı olarak, sürekli Allah'ın rızasını kazanmanın peşindedir:

*Kemâl-ı menbâ'-ı hilm ü hayâ vü mecmâ'u'l-bahreyn
Cemâl-ı cami'ü'l-Ḳur'an rızâ-cüyân-ı müsteşnâ (M 3/3)*

Hakk'ın cemâli insanda tecelli ederken, en açık ve kesin bir şekilde O'nun Habibi'nde ortaya çıkar. Sûfilerce hüsnü-kabul gören, Allah'ın kendi nurundan yaratmış olduğu Hz.Muhammed'in bütün kâinâtın yaratılışına sebep teşkil edecek olan ilk nur oluşudur:

*Alub Şems ü Kamer nûruñ âniñ hüsn-i cemâlinden
Terennümlerle istiḳbâl idince Zühre-i zehrâ (Mr 73)*

Sevgiliden ayrı kalarak bütün bedeni ve gönlüyle onun didârını arzulayan âşîğın, sabır ve sükunette bulunması söz konusu olamaz (G 133/3).

3. Tecellî

Kelime olarak, âşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhur etmek anlamlarına gelen tecelli; kalpleri ile Hakk'ı görmeye lâayık olan teveccüh sahiplerinin kalpleri üzerine, teveccühün hükmü ve gereği

²⁹⁸ Uludağ,(1995): 305.

olarak Hakk'ın nurlarının tesiridir. Hakikatlerin gizlenmesiyle kulun, beşeriyet gereklerine dönmesi hali olan setre karşılık, tecellide kul mükâşefeyle sırlara vakıf olur.²⁹⁹ Avâm setr perdesi içindedir. Havâs ise, devamlı olarak tecelli halini temâşâ durumundadır.³⁰⁰

Tecellinin çeşitlerinden şuhûdî tecellide, nur adıyla anılan varlığın görünmesi söz konusudur. Bu da Hakk'ın isimlerinin suretleriyle kâinatta görünmesidir. Kâinât varlıkları, Allah'ın isimlerinin suretleridir.³⁰¹ Dolayısıyla tasavvuf erbâbı için baktığı her şeyde Hakk'ın tecellisi görünür:

*Bak nûr-i tecellâyı gözet cev-v-i semâda
Bî-reng-i füyûzâta boyan vaqt-i seherdir (G 66/3)*

Tasavvufî terminolojide tecelli, gaybden gelen ve kalpde zahir olan nurlardır.³⁰² Kâmî de bir beytinde gönlünü İlahi aşkın şevkiyle tecelli nurlarının mekânı olmaya hazır tutar:

*Dâmen-i mürşîdi tut himmet-i vâlâyı gözet
'Aşk u şevkile gönül feyz-i tecellâyı gözet (TB 11/I)*

*Kişver-i dil mazhar-ı şâh-ı füyûzât olmağa
Bak tecellâ-yı İlâhî var olur vaqt-i seher (G 63/5)*

Tecelli-i rubûbiyet zâtî tecellidendir. Hz. Musâ'nın Tûr-i Sinâ'da mazhar olduğu tecellidir.³⁰³ Bu tecelli dağı parçalamış, Hz. Musâ'yı da bayıltmıştır. Ancak varlıklar yok olmamışlardır. Tecellinin mahalli gönüldür. Musâ'nın Tûru, gönülden başka bir şey değildir (Bkz. Musâ ve

²⁹⁹ Uludağ,(1995): 514; Hucvirî,(1982): 540; Süleyman Ateş,(1992.): *İslâm Tasavvufu*, 458.

³⁰⁰ Kuşeyri,(1979): *er-Risâle*,(trc. Uludağ), İstanbul, Dergah Yayınları, 168.

³⁰¹ Ateş,(1992): 460; Uludağ,(1995): 515; aynı konu için bkz.Kelâbâzî,(1992): *et-Tearuf*, (trc. Uludağ-Doğuş Devrinde Tasavvuf), İstanbul, Dergah Yayınları, 180-182.

³⁰² Uludağ,(1995): 514; Cebecioğlu,(1997) : 700-702.

³⁰³ “Derken Rabbi dağa bir tecelli buyurunca, onu paramparça etti, Musa da baygın düştü” (el-A'raf, 7/143).

Gönül maddeleri) Musâ bu makamda, Allah'ın kelâm tecellisine mazhar olmuştur.³⁰⁴

İşte bu kıssaya da telmihde bulunulan beyitte, gönül evini tecelli nuruyla ağırlamış bir Allah dostunun ifâdeleri vardır:

*Ṭūr-i 'aşkıñda tecellî nūr-i rehberdir baña
Mûsi-i 'aşkem velî vuşlat müyesserdir baña (G 2/1)*

*Değil zulmet nümüne Kays-ı 'aşka Leylî-i zülfüñ
Tecellî-yi nūr-i sevdâ buldu Ṭūr tãrem-i beyzã (Mr 17)*

İlâhî Zât'ın, Zât'ı için tecelli etmesi olan Zâtî tecelli, Rabbânî tecellinin kısımlarından olup, tecelli-i esmâ ve sıfâtın aracılığıyla oluşur.

Allahu Tealâ'nın mağfireti çoktur. Mağfired Allah'ın yarlıgamasıdır. Bir kulun kusuru ne kadar büyük ve çok da olsa yine saklar. Gâfûr ism-i şerifinde çirkinliklerimizi, maddî cismi taşıyan insanlık ve dünya alemi olan nâsûtun zıddı, ruhânîler, melekler ve diğer göze görünmeyen nûrânî ve latif cisimlerin sınıfı melekût âleminde saklar.³⁰⁵ En geniş merhamet sahibi olan Allah'tan mağfiretiyle tecellisi umulur:

*Eb ü ümmden sen erhamsın mu 'allâ
Ġâfûr ismiñ ile eyle tecellâ (Mn 35)*

Zâtî tecelliden olan tecelli-i ulûhiyet (mutlak tecelli)'e Hz. Muhammed mazhar olmuştur. İzâfî tecellinin aksine, bu tecelliye mazhar olan Peygamberimiz'in varlığı, vâcibu'l-vücûd³⁰⁶ olan Allah'ta yok olmuştur.³⁰⁷ Hz.Peygamber Mirâç olayında, yüce fermâna boyun eğerek, davet olunduğu makamda Allah'ın tecellilerine mazhar olup, bilgilendirilmiştir:

³⁰⁴ Tatçı,(1997): *Yunus Emre Divânı*, İstanbul, MEB. Yayınları, 310.

³⁰⁵ Ali Osman Tatlısu,(trz.): 104.

³⁰⁶ “Vâcibu'l-Vücûd, Varlığı zarûfî yani bir an için yokluğunu farzetmek imkânsız bulunan zât demektir” (Tatlısu,(trz) : 22).

³⁰⁷ “Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler”(el-Fetih, 48/10).

*O med'uvv-i tecelli-gâh Hâzret-i tav'-ı fermân-ber
Burâk-ı berç-i rahş üzre süvâr oldu felek (Mr 53)*

*Tecellî-i Hudâvend-i cihâna mazhariyyetle
Harîm-i vuşlata âgâh olub ol mâh-i istiğna (Mr 100)*

O, tecellî ülkesinin en yüksek makamının padişâhıdır:

*Ey pâdişeh-i mesned-i iklîm-i tecellâ
Dîn mürşidisin tekye-gehiñ 'arş-ı mu'allâ (N 1/1)*

*Hubb-i fi'llah ile ol Kâmiyâ ağıyârı unut
Bî-sebeeb çünkü Hudâ virmededir niceye kût (TB 11/V)*

4. Feyz

“Feyz” ve çoğulu “füyûzât”, tasavvufta genellikle İlâhî rahmetin taşması ve kulları kuşatması anlamına kullanılır. Allah tarafından, sâliklerin kalbine kendi çabaları olmaksızın gelen, ilhâm ve feth-i İlâhî'dir; gönlün açılmasıdır, İlâhî ihsânların kalbe dolmasıdır. Sûfîler, feyz kelimesini “feth-i Rabbânî” ile Allah'ın sevdiklerine zâhir ve bâtın birtakım nimetlerini bolca vermesi anlamında kullanılır.³⁰⁸

“Feyz” kavramı tasavvufî düşüncede bir de varlığın oluşumu ile alakalı olarak kullanılır. Varlıklar her an tecelli eden “feyz” vasıtasıyla meydana gelir ve özündeki imkân itibariyle yok, Hakk'ın feyziyle var olur. Bu anlamda feyz-i akdes ve feyz-i mukaddes diye iki tür feyz vardır. Feyz-i akdes, zât âleminde gelen tecelliyât, feyz-i mukaddes ise sıfat âleminde gelen tecelliyâttır.³⁰⁹

Cömertlik feyizlerine muhatap olacak gönül Allah'ın yardımıyla muzaffer bir ömür sürmek ister(Mn 32). Feyizlere mazhar olmak dileyen gönül, seher vaktinde İlâhî tecellâyı gözetmelidir(G 63/5), yine seher vaktinde İlâhî feyzin rengine boyanıp, tecelli nurlarını semâda

³⁰⁸ Yılmaz,(2001): 254-256; ayrıca bu konuda bkz M.Zeki Pakalın,(1993): *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. Yayınları, 624-25.

³⁰⁹ Yılmaz,(200): 258; Safer Baba,(1998): *Tasavvuf Terimleri*, İstanbul, 73.

gözetmek(G 66/3), bütün cihan halkının gözlerinin, feyzin nuruyla müstağrak olduğu bu vakitte fırsatı elden bırakmamak gerekir(G 63/7).

Cenâb-ı Hakk'ın makamında ledün ilminin sırlarına mazhariyeti şüphe götürmeyen Peygamberimiz'in feyzinin kapısında bütün felek pervânedir:

*Serây-ı lâ mekânîñ mahrem-i esrârısın Hakkâ
Çerâğ-ı bâb-ı feyziñde felek pervâne-i çalāk (N 7/2)*

Saçı “ve'l leyl”(Bkz.Âyetler), yüzünün güzelliği “ve's şems”(Bkz. Âyetler) suresine benzetilen Peygamberimiz'in, bedenî özelliklerinden bahsederken, nâil olduğu İlâhî feyzlerden biri olan göğsünün yarılıp nurla doldurulması mucizesine de işaret edilir:

*Perçemiñ ve'l-leyli hüsniñ süre-i ve's-şems okur
Maṭla '-ı feyz-i şabâhat sine-i çâkiñ seniñ (G 99/4)*

Mekke'den Medine'ye hicret esnâsında Hz.Peygamber'e refakat eden Hz.Ebûbekir, Allah'ın “lâ-tahzen”³¹⁰hitâbının feyzine mazhar olmuş, pâk künye sahibi; hilâfet makamının süsüdür(M 1/2).

Kâdirî Tarikatı'nın pîrini medheden beyitlerde ise, himmetiyle feyizlere kaynak olmuş olan Hazret-i Geylânî, ruhlara ruhânî gıda olup(M 7/2), kudümünün feyzi yerlerde ve göklerde açıkça görülen, zengin ve yoksullara bir mürşidtir(M 7/6).

Feyzin isâbetine mazhar olan gönül, aynı zamanda güzellik ve mahabbetin de ifâde bulduğu bir mekândır:

*Vâridât-ı feyz-i gaybiñ mahzen-i esrârıdır
Hüsni ü 'Aşk'ıñ siyyemâ Rûhu 'l- Beyân 'ıdır gönül (G 110/2)*

Sûfler, feyz-i İlâhînin kuvvetli bir imâna bağlı olarak himmet ve azmin ardından gelebileceğini düşünürler.³¹¹ Bu meşakkatli yolun yolculuğuna çıkmaya hazırlık için, bütün mâsivâyâ yüz çevirmek, kalbî

³¹⁰ “Üzülme Allah bizimle beraberdir” (Tevbe, 9/40).

³¹¹ Yılmaz,(2001): 256.

ve fikrî hazırlık içinde bulunarak bir delile yani mürşide ihtiyaç söz konusudur. Bundan başka aşk da lazım gelir:

*Dâmen-i mürşîdi tut himmet-i vâlâyı gözet
‘Aşk u şevkile gönül feyz-i tecellâyı gözet (TB 11/I)*

*Nüfûs-i pîrdir dervîş-i dehri eyleyen irşâd
Küşâd-ı feyzi zîrâ gonceniñ bād-ı şabâdandır (G 56/5)*

Ancak bu şekilde kendi varlığından geçip, Hakk’ın varlığına hareket etmek anlamına gelen seyr ü sülûk yolculuğu emniyete alınmış olur:

*Himmet-i ‘âliye al seyr-i sülûk-i feyz it
Kâmiyâ sen daği bul şıdk-ı şafâ ile vefâ (M 1/11)*

Bütün mâsivâyla alakasını keserek, gayret ve emeğinin karşılığında Rabbânî feyzin kendisine ulaştığını söyleyen Kâmî, cihan içre kimsenin nâil olamayacağı bir feyizle basîret bulup, feleğe bile hükmünü geçirerek isteğine tabi tutar:

*Ulaşdı feyz-i Rabbânî başîret buldum ey Kâmî
‘Alâka riştesin kesdim vefâsız dil-rübâlardan (G 130/5)*

*Müdâm eyyâm-ı devrân-ı felek maşûduma tâbi‘
Bu feyze Kâmiyâ kimse cihân içre karîn olmaz (G 72/9)*

5. Pinhân, Nihân

Kelime olarak gizli, saklı, sır, görünmeyen anlamlarına sahip bu mefhûmlar, zevkî ve vicdânî duyuş ve sezîşlerle, yine Allah’la kulu arasında devreden özel bir sır olan ahvâl ve keyfiyetle ilgili tutulur. Allah’ın zâhir ve bâtın sıfatlarıyla da alakalı olan bu mefhûmlarla aynı anlama gelen “hafî” kelimesi ile, mutlak zât olan Allah’ın zâtına işaret edilir:

*Açılmaz kenz-i mahfî bir muşalsam vuşlatiñ cānā
Anı şordum ise kimden didi sırr-ı nihândır bu (G 134/3)*

Bilinmez bî-kem ü bî-keyf mücellā vahdet-i mir’ât

Göründü 'ālem-i lāhūt-i muṭlaqdan ḥafī ma 'nā (Mr 104)

Aynı anlamdaki beyitlerde ise, İmâm-ı Azam'ın gizli sırlara vakıf ve "küntü kenzen mahfiyyen" in sırrını şerh eden bir cihân Şeyhü'l-İslâm'ı olduğu söylenir:

Vākıf-ı sırr-ı niḥān oldu İmām-ı A 'zam

Kāşif-i noḳta-ı ān oldu İmām-ı A 'zam

Şārih-i kenz-i ḥafī miṭtaḥ-ı esrār-ı nikāt

Şeyhü'l-İslām-ı cihān oldu İmām-ı A 'zam (M 8/1,2)

Asla kıtmanı bozma taraftarı olmayan melâmî-meşrep sahipleri, ancak ehline hakikatı ifşâ ederler. Şiirlerinde aynı görüşü savunan Kâmî de bir türlü gerçekleşmeyen merâmını gönülde gizli bir sır olarak saklar:

Ser-beste durur dilde olan rāz-ı niḥānım

Ber-vefk-i merām olmadı çerḫ-i devrānım (TB 6/IV)

Sırların ehli olmayanlara tevdi edilmesi Hallâc-ı Mansûr'u (Bkz.Bazı Mutasavvıflar) darağacına kadar götürmüştür:

Nā-ehle gel eyleme izḫār-ı maḥabbet

Manşûr gibi meydāna gelür dār-ı maḥabbet (G 27/2)

Her ne kadar sır saklama konusunda ehil olursa da er geç gönül evinde tutuşan aşk ateşi bu sırrı ifşâ edecektir:

Sīnede her ne kadar āteş-i 'aşk olsa niḥān

Dutuşur penbe-i dāğ içre olur keşf ü 'ayān (TB 3/II)

Kâmî başka beyitlerinde aşk hasretini ve gözyaşlarını sırrının bir ifşâsı olarak yorumlar:

Açmadı Kāmî derûn-i rāzını bir kimseye

Varsa āh-ı hasretinden müstebān olmuş saña (G 14/6)

Nār-ı 'aşkem isterem pinhān ola dilde müdām

Sırrımı ifşâ ider eşk-i revān āteşlenür (G 71/4)

Neticede Şâir, mahabbet nurlarının sarmaladığı gönülde, aşk sırrının gizli tutulmasını mümkün görmez:

Ber-maşrık-ı dilde doğa envâr-ı maḥabbet

Mümkün mü ‘ayân olmaya esrâr-ı maḥabbet (G 27/1)

Nice Yūsuf-liḳā çāh-ı zenāhdânında pinhândır

Kimi meşhûr-ı çeşmiñdir kimi mecbûr-i hüsnüñdür (G 44/6)

Faşl-ı Gülistan okunur Hâfız-ı Bûstân okunur

Câmi de pinhân okunur ‘aşkımu izhâre buyur (G 67/4)

6. Nişân

Zât-ı mutlak olan Allah’ın isim ve sıfatlarının tecellileri mezkur mefhûmla isimlendirilmiştir.

“Batınî feyz ve ruhânî lezzetler sunan” ağzından herhangi bir söz, “tarikatin esrârının inceliği olan” ince belden bir nişân görmediğini söyleyen Kâmî, o anlaşılmaz manâyı onunla sürekli bulunan “Ehlullah” tan sormasını gönüle salıkverir:

Dehânından eşer müy-i miyânından nişân görmem

O mübhem ma ‘nâyı ey dil aña hem-vâr olandan şor (G 58/3)

7. Sır (Esrâr)

Gönül ehlerinden ve keşf sahiplerinden başkasının idrâk edemediği hususlar, tasavvufî duyğular ve bilgilere denir.³¹² Manâda mevcut olan yokluk ile varlık arasındaki bir gizlilik olan sırr, Hakk’ın bildirmediği, halkın da bilmediği şeydir.³¹³ Sır da ruh gibi beden kalıbına tevdi edilmiş bir lâtifedir. Ancak sırrın ruhtan daha lâtif,

³¹² Uludağ,(1995): 469.

³¹³ Serrâc,(1996): *Lümâ*,(trc. Hasan Kamil Yılmaz), İstanbul, Altınoluk Yayınları, 346.

ruhunda kalpten daha şerefli olması icap etmektedir.³¹⁴ İlhî cezbe de denilen sırr, bazan sülûktan önce, bazansa sonra bulunur.³¹⁵

Divân'da bu mefhûm, “sırr, esrâr, râz, sırr-ı celîl, sırr-ı kemâl, sırr-ı tarikat, sırr-ı hakikat, sırr-ı irfân, sırr-ı lâ havfu aleyhim, sırr-ı mezâhib-ârâ, sırr-ı saadet, sırr-ı güftâr, sırr-ı süveydâ, sırr-ı hüviyyet, sırr-ı kader, sırr-ı hayâl, sırr-ı aşk, sırr-ı nihân, esrâr-ı ziyâ, esrâr-ı nikât, esrâr-ı Mevlâ, esrâr-ı mâ zaga'l-basar, esrâr-ı mahabbet, esrâr-ı aşk, esrâr-ı kıl u kâl, rumûz-âmûz-i mâ evhâ, râz-ı aşk, râz-ı maarif, râz-ı nihân, râz-ı ser-beste” gibi kelime, sıfat ve terkiplerle zikredilmektedir.

Beyitlerde genellikle aşk unsuruyla beraber işlenen sırr, Allah dostları için değerli bir hazineye benzetildiğinden gizliliği esastır. Çok nâzik bir güle benzetilen sevgilinin, her bahçenin bülbülüne açılmaması gerektiği(G 8/6), her zaman güzellere âşinâ olunmalı lâkin aşkın beyânı olmamalı(G 13/1), gönülden dile sır vermeyip, dudaklardan kaçınılmalı(G 84/4), arif olan kimse câhillere aşkının sırrını ifşâ etmemeli(G 88/1). Kanaatte olup, izzeti ihtiyâr kılarak güçlü bir irfânî bilgiye sahip insanlar, hâlini hiç kimseye beyân etmezler(G 174/3).

Şem'-Pervâne ikilisi tasavvufî anlamda İlâhî aşk ve âşıkı sembolize eder. Aydınlatma, yanma gibi özellikleri şem'i aşk için bir teşbih unsuru yapmaktadır. Pervâne şem'a yandıkça yanar, ancak hiç kimseye gönlündeki derdi arz etmeyi düşünmez:

Yandırır ruhsâr-ı şem 'a cânîñi virmez şadâ

Eylemez derd-i derûnun kimseye pervâne 'arz (G 88/2)

Şâir, bir türlü isteğine uygun olmayan talihi ve gönülde gizli kalan ümitlerinin hikmet ve esrârını hiç kimsenin öğrenemeyeceğini söyler:

Kimse keşf eyleyemez hikmet ile esrârîñi

Çaldı ser-beste derûnumda mu 'ammâ-yı emel (G 111/4)

³¹⁴ Kuşeyri,(1999): 182.

³¹⁵ Nurettin Bayburtluğil,(1985): *İstilahât-ı Ehl-i Tasavvuf*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, S.3, 347.

*Ser-beste durur dilde olan rāz-ı niḥānım
Ber-vefk-i merām olmadı çerḥ-i devrānım (TB 6/IV)*

Gönül evi sırrın mekân tuttuğu yerdir. Gaybî vâridât(feyiz)lara ait sırların mahzeni (G 110/2) ve marifet sırlarının bahçesinin şakıyan bülbülüdür(G 110/4).

Âşık her ne kadar aşkını gönlünde gizlemeye çaba sarfetse de, aşkın sırları açığa çıkma taraftarıdır. Ve bu aşkı gizleme imkânı yoktur:

*Ber-maşrıḳ-ı dilde doḡa envār-ı maḥabbet
Mümkün mü ‘ayān olmaya esrār-ı maḥabbet (G 27/1)*

Kâmî de gönlündeki sırrı kimseye açmamıştır. Lâkin hasret âhı bu sırrı ele vermiş(G 14/6), gönülde gizlemeğe çalıştığı aşk ateşinin sırlarını da gözyaşları ifşâ etmiştir(G 71/4).

Sır, zevk yoluyla elde edilir. Gönüldeki aşk okunu kanlı gözyaşlarıyla sıvayıp, mutluluk sırrının cevheri elde edilir:

*Hûn-ı eşkiñle savar tîḡ-ı fuād-ı ‘aşkıñı
Cevher-i sırr-ı sa ‘âdetle ola cilve-nümā (G 1/6)*

Ancak sırlara vakıf olanlar aşk ve şevkin ince manâlarından haberdârdırlar(G 58/1). Bütün aşk sırlarına ait meyhâneler kapılarını açmış ve aşk şarabının içilmesine bütün yasaklar kalkmıştır(G 92/4). Cân ve gönül eğer sevdâ ülkesine uğramazsa, dert ve ğam kalpteki kara lekeden eksik olmaz(G 87/2). Seher vakti uykusuz kalan Allah dostu, ruha neşe veren sırlara mazhardır(G 63/1). Bu aşk şarabını içip, sırlara mazhar olan âşık, asıl ve hakiki sır sahibinden imdât bekler, asla başkalarından istimdat ümidini aklına bile getirmez(G 81/5), kimsenin anlayamadığı sırları açıp, bütün âşıklara ve özlem çekenlere sevdâ dağıtır(G 120/5). İsâ'nın nefesi sözlerinin sırrında, âb-ı hayât denilen ölümsüzlük suyu, yârinin dudaklarının devrindedir(G 53/1).

Mirâciyye’de yer alan “sırr” mefhûmuyla ilgili beyitlerde, Hz. Muhammed’in o gece Allah’ın sırlarının nimetlerine davet olunduğu(Mr 19), “*minnî*”(Bkz.âyetler) sırrına vakıf olan bir sohbet arkadaşı(Mr 29) ve “*mâ-evhâ*”(Bkz.âyetler) sırrını öğreten bir lutufkârın şâhı olduğu(Mr

22) ifade edilir. Felekler yaratılmadan evvel, sırlar âlemi olan arş ve kürsî ezelden beri zâtının dinlenme yeridir(Mr 46). Yeryüzünde farklı faziletinin te'siri açıkça görülüp, bütün tasdik ehli tarafından fazilet sırrı onaylanmıştır(Mr 66). Hikmetlere sahip olan "kürsî"ye yükselince sırları gördü(Mr 87), burada İsrâfil tarafından kalemle levh-i mahfûz arz edilip, bütün sırları ezber edindi(Mr 88), "*mâ-zaga'l-basar*" (Bkz. Âyetler) sırlarının muhatabı, Allah'a seyr halindeyken "*kâbe kavseyni ev ednâ*" (Bkz.Âyetler) ya ulaştı(Mr 99), ezelî dost Allah'ın mekânına ulaştınca, Mekke ve Medîne şâhının adı sâni kaybolmuştur(Mr 105). Kâmî, bu hususiyetlerin bitip tükenemeyeceğini, akılların idrâk edemeyeceği, nihâyet olmayan bu sırları artık ifâdeden aciz kaldığını(Mr 115) söyler.

Bir na't beytinde ise, Hz. Muhammed'in gerçekten lâ-mekân sarayının sırdâşı olduğu(N 7/2) ifâde edilir.

Divân'da yer alan muhtelif medhiyelerde "sırr" mefhûmunun zikredildiği beyitler şunlardır:

"*Hasbuka'llahu ve mine't-teba'ak*"(Bkz. Âyetler) sırr-ı Celîl'i, Hz. Ömer'in güzelliğinin vasfında bir süstür(M 2/4). Bütün malını mülkünü Allah yolunda fedâ edip, "*lâ havfun aleyhim*" sırrıyla müjdelenen Hz. Osman(M 3/2), "*seyekfikehumullah*"(Bkz. Âyetler)ın sırrına vakıf olunca, Allah'tan başka bir şey görmeyip, makam-ı meşhûda ulaşmıştır(M 3/6). Hz. Ali, ilim ve hüner şehrinin kapısı, tarikat sırrının şâhidi olmuş bir kılâvuzdur(M 4/5). Hz. Hasan ve Hüseyin'le ilgili beyitte ise, birinin tarikatın gülü, diğerinin hakikatın sırrı(M 6/4) ve marifet sırrının tahtını bezendiren iki sultan(M 6/5) oldukları anlatılır. Kâmî, bir beytinde, Abdulkâdir Geylânî'nin, verdiği ziyâ sırlarıyla gaflet uykusundan gözlerini açtığını(M 7/4)söyler. İmâm-ı Azam, gizli sırlara vakıf(M 8/1), ince manâlar ihtivâ eden gizli hazinenin anahtarını elinde tutan bir şârih(M 8/2), ictihâdında, mezheplerin süsü olan bir başkan(M 8/6) dır.

8. Gönül

Sufilerin başlangıçta anlama ve idrâk manâsında kullandıkları "kalp" kavramı, sonraları daha bir derinlik kazanarak "gönül"

anlamında kullanılır olmuştur. Sufilere göre kalp aynı zamanda keşf ve ilham merkezidir. Çünkü kalp, Hakk'ın tecelligâhıdır. Kalbinde toplanan ilim fâsîh bir beyân ve açık bir lisanla anlatılamayan kişi de “gönül ehli” dir.³¹⁶ Aşkın neşv ü nemâ bulduğu gönül, hakikate götüren tek ışık³¹⁷ olup, Allah'a en yakın yer, ruh-i izâfînin³¹⁸ sıfatıdır.³¹⁹ Mahabbet, aşk, dostluk, şefkat, merhamet ve insaf gibi yine insânî duyguların da menbaı olan kalbin çeşitli menzil ve safhaları vardır. Sadr (Göğüs): Kalbin ilk safhasıdır. İslâm madenine cevherdir. Kalb (Yürek): İmân cevherinin ve akıl nurunun mahallidir. Şegâf: Yaratıklara duyulan sevgi ve aşkın mahalidir. Fûâd (Gönül): Allah'ın mahabbet yeri olup, İlâhî tecellileri seyr ve temâşâ mahallidir. Habbetü'l-Kalb-Cennetü'l-Kulûb (Kalbin içi): Mâsivâyâ yer yoktur. Süveydâ-Sevdâ: İlâhî esrâr hazinesidir. İlm-i ledünnî yeridir. Mühcetü'l-Kalb (Kalbin içi): Allah'ın sıfat, fiil ve isim tecellilerinin mahallidir.³²⁰

Hakk'ın, aşkın, sırların, hikmet ve bilginin merkezi durumunda olup aynı zamanda tasavvufî düşüncenin en temel konularından birini oluşturan gönül, beyitlerde kalb, dil, yürek ve sîne mefhûmlarıyla da zikredilmiştir.

Gerçek aşkı elde eden gönlün, artık başka şevk ve arzulara ihtiyâcı yoktur. Bu hakikatı idrâk eden şâir, sevgilinin lutufkâr bakışlarına bile gönlünün kanaat edeceğini söyler:

*Pûte-i fikrimde yokdur gayrı kimyâdan eşer
Nazra-ı iksîr-i lutfuñ dilde kimyâdır seniñ (N 2/3)*

Ayne'l-yakîn bir inancın ifâdesi olan cân u dilden mağfîret dileyip, Allah'ın ihsân ve lutfuna mazhar olmayı bekleyen Kâmî (G 30/8), Allah'tan başkasına ihtiyac duymama hali olan “fakr” ı, Allah'la

³¹⁶ Serrâc,(1996): 315-557.

³¹⁷ Hayrani Altıntaş,(1984): *Tasavvuf Tarihi*, Ankara, 77.

³¹⁸ “Nefeltu fi hî min ruhî” Hicr, 15/29; Sa'd, 38/72; Sece, 32/9. (Allah kendisinden bir ruh üflediği insana ilâhî bir nitelik kazandırmış olup, kendisine nisbet ettiği “ruhum” ifâdesidir.); Uludağ,(2001) : *İnsan ve Tasavvuf*, İstanbul, Mavi Yayınları, 191.

³¹⁹ Baba,(1998): 82.

³²⁰ Uludağ,(2001): 194-95; Baba,(1998): 156; Uludağ,(1995): 297.

zengin olmak anlamındaki “istiğnâ billah” kavramıyla beraber zikreder. Kanaat sahibi olan gönlünün, taht ve tâc kabul etmeyen aşk krallığının da şâhı olduğunu ifâde eder:

Fakrı fahr eyler gönül göstürmez aslâ ihtiyâc

Şâh-ı istiğnâ-yı ‘aşkam neylerem ben taht u tâc (G 33/1)

Tasavvufî telakkide Anka-Simurg karşılığı olan bu gönül kimi zaman kadir ve kıymet bilenlerin ayağının toprağıdır. Kimi zaman da ihtiyacsızlık Kâfî’nde Simurg ile beraber kanat çırpır(G 48/7), Aşkla hem-hâl olan gönül kuşu Kaf dağında Ankalara ihtiyacsızlık satar. Allah’tan başka hiçbir şeye ihtiyac duymayan insân-ı kâmilin gönlü de Kaf’tır. Marifet mahalli olan gönül, Kâmî’de marifet cevherinin hocalığını yapar(G 53/7). Devamlı yükselen saadet güneşinin doğduğu yer olarak irfânıyla âleme ışık saçır(G 80/2), saltanat güneşinin ışınlarından yükselerek, şöhet çekülüne nâm ve şâni asar(G 80/3), gönül hânesini, nedâmetle onararak, âlem-i virânedan geçer ve kanaat hazinesinin sahibi olur(G 128/5). Gönül evi sırta da mekân olmuştur. Âşık gönlündeki sırları diline aktarmaktan sakınmalıdır(G 84/4). Aşkın ateşini sürekli olarak gönlünde tutup gizlemeye çalışmalıdır(G 71/4). Cânını şem‘a yandıran pervâne gönlünde gizli olan aşk derdini kimseye açmaz(G 88/2).

Bu dünya hayatında gönlünü ferahlatamadığından yakınan Kâmî, feleğin meşakkat çarkının başında döndüğünü(G 28/3), aslında dünya hallerine dikkatli bakıldığında dertsiz sanılanların kalplerinde yüz bin dertleri olduğu görülür(G 59/6). Gönül gözüyle bakılırsa eğer günümüz insanına, yazık ki adam aynı adam, ancak sîret (hali, ahlakı, tavrı) aynı değil dir(G 108/2). Nâmerde avuç açan gönül, fayda görmez, elleri boş, mahrum kalır(G 59/4).

Kâmî, kendisi için gönül eğlencesinin artık yeterli olduğunu söylerken(G 15/5), altmış yaşına geldiği halde gaflet minderinde yan gelip yatan gönlünün(Mn 28), ancak Allah’ın yardım ve inâyetiyle üstün gelip, cömert feyizleriyle ömür sürebileceğine inanır (Mn 32), o halde aşk ve şevkle Allah’ın tecelli edeceği feyizleri gözetecektir:

‘Aşk u şevkile gönül feyz-i tecellâyı gözet (TB 11/I)

Gönül İle İlgili Benzetmeler

a. Kişver, Mülk, Hâne, Harâb, Ebniye, Hân-kâh, Tekke

İlâhî tecellilerin mahalli olan gönül ülkesini vakt-i seherde Hakk'ın feyizlerine mazhar olmaya hazır tutmak gerekir:

*Kişver-i dil mazhar-ı şâh-ı füyûzât olmağa
Bağ tecellâ-yı İlâhî var olur vaqt-i seher (G 63/5)*

Bir ormanda iki korkusuz aslan olamayacağı gibi, bir dil mülkünde de birden fazla sevgi ve mahabbet eseri olamaz:

*Hüsrev-i mülk-i dil itmem senden özge serveri
Olamaz bir pişede çün şîr-i bî-pervâ iki (G 163/5)*

Aşkın ülkesi olan harab gönlün islahı, eski şehre yeni kanun getirmeye benzer(G 159/5) ki, ancak gönül evinin imârı mümkün olabilir(G 128/5). Gönül binasını gam tozlarından temizleyeliberi(G 129/2), hayli eğlenceye sahne olan gönül tekkesi sessiz ve sakindir(G- 167/7). Gönül tekkesine varınca, aşk mürşidi, “darûl-emân” diye teslimiyet içinde tazîm etmesini ister(G 134/6).

b. Dellâl, Rah-ber

Güzellik ülkesinin özel çarşısında satıcılık yapan gönül, vuslat kumaşının mezâdında dili tutularak konuşamaz olur:

*Kişver-i hüsnüñ bedestânında dil dellâl olur
Kâle-i vaşlıñ mezâdında zebânım lâl olur (G 48/1)*

Büyük bir arzuyla güzellik ve aşka rehberlik yapan gönüle, her kim uyarı yolu selâmetedir:

*Râhber-i Hüsn ü 'Aşk oldu gönül şevk ile
Kim aña pey-rev olur yolu selâmet çıkar (G 173/2)*

c. Rıdvân, Tıfl, Uşşâk

Ezelden beridir güzellik bağının kapıcılığını yapan gönül, bunun karşılığında bir teveccüh ve iltifat bekler(G 95/7). Gönlün çocuğa

benzetildiği beyitlerde, aslında şefkat ve ilgiye muhtac gönül çocuğunun, oyunlarla ve şekerlerle avutulmaya çalışıldığı söz konusudur(G 65/3, 91/5).

Bâbil kuyusu bir büyü kaynağı olarak görülür. Sevgili burada Hârût ve Mârût adlı meleklerden büyü talim eder. Âşığın hastalanması, aklını kaybetmesi sevgilinin sahip olduğu bu sihir yüzündendir.

Kâmî de bir beytinde sevgilinin bu kuyudan aldığı türlü türlü sihirlerle beslediği düzenbâz gözleri, âşıkların gönlünü büyüleyip, etkisi altına aldığını ifade eder:

*Çeşm-i mekkârîñ dil-i 'uşşâka çok efsünü var
Kim çeh-i Bâbil'den almış sihr-i gûn-â-günü var (G 55/1)*

d. Kays (Mecnûn)

Gönlün Kays'a teşbihi, Kays'ı Mecnûn'a döndüren aşırı aşkına mekân olmasıdır. Yapılan bu benzetme en ideâl aşk ölçөгünü ortaya koyar:

*Tesliyetle zabta kâdir olmadım Kays-ı dili
Yoksa pâ-bend-i cünün olmaz idim Leylâ'ya ben (G 122/5)*

Böyle bir divâne âşığın âkibeti zincire vurulmaktır:

*Kays-ı dil yâ Leylî dir her şeb yaturmaz 'âlemi
'Âkıbet zencîr-i 'aşka çekdiler dîvâneyi (G 143/4)*

e. Abdâl, Erbâb, Emîn, Âgâh, Yâr

Sûfiler aşkın temelini mahabbet olarak ifade ederler. Nefsin Allah'tan başka şeylere karşı ilgisini azaltıp, gönülden mâsivâyı çıkarmaları suretiyle, sürekli anmakta oldukları aşk, sonuçta sinede devreder ve aşk tekkesinde cân ve gönül dünyayla ilgisini koparıp Tanrı'ya bağlanmış derviştirler:

*Zikr-i şevkiñle mahabbet sînede devrân ider
Tekye-i 'aşkıñda âhîr cân u dil abdâl olur (G 49/3)*

Kalbin tasfiye ve tezkiyesinde çile çekmek, zorluklardan geçmek, sıkıntılara katlanıp sabretmek gerekir. Bu yolda azim ve

kararlılıkla gaybî birtakım sırlara vakıf olunabilir. Serden geçip, sırdaş olan bu zümreye Ehl-i dil, Erbâb-ı dil veya Gönül ehli denir.

Kâmî'nin Erbâb-ı dil olarak belirttiği bu ârif şahsiyetler, bülbülün, dilberlerin aşkına köle yaptığı kimselerdir(G 105/6). Bir beyitte, muntazam bir belağât ile yazmış olduğu divânını bütün gönül adamlarının gıpta eylemesini normal karşıladığını söyler:

Eylese ğıptâ n'olâ erbâb-ı diller tab'ıma
Muntazam hüsn-i belâgatla bütün dîvânımız (G 80/4)

Âşık olalıdan beri güzellik gümrüğünün emniyet sahipliğini üstlenen gönül, vuslat sermâyesinden hiç kimsenin vergi alamayacağını iddiâ eder:

Gümrük-i hüsnüñ emîni olalı dil 'aşk ile
Alamaz vaşlıñ metâ 'ıñdan efendim kimse bâc (G 33/2)

Aşkın kudretinin ifâdesi olan bir beyitte, ne kadar uyanık ve bilgili olsa da gönül, şaşkınlığı olduğu aşkın ateşinde yanıp kebâp olmağa mahkumdur(TB 5/1).

Her olur olmaz kişilerle ahbablık yapan maymun iştahlı sevgiliye sunduğu gönlünün, gerçek bir yâr ve arkadaş olup, kendisine yeterli olacağını söyler(G 82/1).

f. Süveydâ, Nühbe-i âmâl, Derûn, Dâğ, Dağdâr, Ocağ, Şikest, Sırr, Esrâr, Yara, Zahm, Merhem

Kalpteki siyah nokta olan süveydâ, ancak gönül adamlarının vakıf olabileceği sırlar hazinesidir. Kâmî de tamamen tasavvufî anlamda ele aldığı gönül süveydâsını, vuslat arzusuyla dolu dolu tutup boş bırakmamak ister:

Câm-ı ser-şâr-ı vişâl ile süveydâ-yı dili
Boş bırakma kim şadâ virir tehî olsa sebû (G 132/5)

Bir diğer beyitte de esmer ve sâfi olarak tanımlanan sevdâlar, mecâz ve hakiki aşka işaret edilerek, gönül süveydâsının artık İlâhî mahabbete kucak açması gerekli görülür:

*Giç kara-sevdādan artık sev biraz şāfī güzel
Ey süveydā-yı gönül yetmez mi sevdiñ esmeri (G 165/9)*

İnsanın, Yaratıcı ile ilişkisi, ibâdet vasıtasıyla oluyor. İbâdetin özü, daha açık bir deyimle bütün ibâdetlerin hedefi, duâdır. Gerçek duâ, yaratıcıyla ilişki kurmaktır. Daha doğrusu duâ, her an bizimle olan zât-ı Hakk'ın farkına varmak, bu şuura yükselmektir.³²¹ Duâ samimi ve ihlaslı bir şekilde içten gelerek yapılmalıdır. Duâsı makbul kimselere, mücâbi'd-da'vet (ağzı duâlı) denir.

Zâhidler ve sûfiler duâyâ büyük önem vermişlerdir. Bu zümre duâyı hâl diliyle yaparlar. İhlaslı ve içten yapılan duâlar, te'sirini gösterip, gönülden geçen emellerin hâsıl olmasına sebep verir:

*Nuḥbe-i âmāl-ı dil olur pezîrâ-yı huşûl
Kâmiyâ ed'iyemizde var güzel te'şîrler (G 60/6)*

Aşkın kaçınılmaz sonucu olan ayrılık ve onun gönülde bıraktığı onulmaz tahribâtı konu alan şu beyitte, “ayrılık” kemendiyle bağlanıp “hasret” mührüyle dağlanan bir gönlün ifâdeleri vardır:

*Lâle-veş açdıñ derûn-ı dilde dâğ-ı ḥasreti
Ey dil-i sevdâ-zede urdun bu bâğ-ı firḳati (G 157/1)*

Bir beyitte de dağdâr kelimesi kullanılır:

*Dâğdâr-ı sînemî kıl merhem-i vaşlıñla bâğ
Lâle-veş fahr eylerem 'aşkıñ nişânıdır bana (Mf 2)*

Gönül denen ocakta yanan ateş öyle büyük bir aşk ateşidir ki deryâlar dökülse de âlevinin şiddetini düşüremez(G 157/3), gönüldeki yara aslında muhabbetin bir tavrıdır (G 16671). Bütün hastalıklara devâ olan Hz.Geylânî, cân ve gönül yarasına da bir merhemdir (M 7/5).

Gönül yarasına devâ olacak merhemi sanılmasın ki tabipler sunabilir, hatta en meşhur tabiplerden olan Ebû Sinâ dahi bilemez:

Merhem-i zaḥm-ı dilim şanma Ebû Sînâ bilür (Thm 3/III)

³²¹ Öztürk,(1998): 283-291.

Dünya hayatında maksadına ulaşamamış gönlü kırıklardan olduğunu söyleyen şâir, hasretini mahşere erteler:

*Dönmedi devrân bizimle kaldı hasret mahşere
Sâha-ı nâ-kâm içinde dilleriñ meksûriyiz (G 79/2)*

Bir tesdisde, şâir, söz konusu mefhumu esrâr kelimesiyle birlikte zikreder:

*Râmil-i hâl-ı nuqat sînemiñ esrârını
Eyledi keşf ü beyân cümle-i izmârını
..... (Ts 8)*

Görünüşte ayrılık hasretiyle âh u figân eder ama, sevgilinin hayâlinin sırrı gönülde gâyet bildik ve tanıdıktır (G 116/1).

g. Saht, Çile, Maşrık, Mir'at

Kötü huy ve yanlış inançlarla duyarlılığını yitiren kalp, sonunda katılaştır ve körelir. Bu özelliklere sahip kalp, sağlığını yitirmiş ve hastadır. Hiçbir nasihatı da kabul etmez olan bu kalbin durumu ‘tiftik şâlin asla taştan mamul bir şâla dönüşmeyeceği’ benzetmesiyle açıklanır:

*Gel saçma meded şaht-ı dile dâne-i pendî
Sünbül bette görmüş mü ‘aceb kimse hacerden (G 125/5)*

Bu konuyla ilgili bir diğer beyitte, cinas sanatını da kullanan şâir, kaşı şekil itibariyle hilâle teşbih eder. İki ayrı hilâle benzetilen sevgilinin kaşları, gönüle iki ay gibi zor bir çile çektirmiştir:

*Naķış-ı ebrûleriñ resmiñ iki ây çeküb
Çille-i şahtını dil çekdi iki ây hemân (G 172/5)*

Aslında gönül, mahabbet sırlarının gizli tutulduğu mekândır. Âşıklar bu sırların ifşâ edilmesini tasvip etmezler. Kâmî de bu kanaattedir. Lâkin bir gönüle mahabbet nurları saçılmayı görsün, artık gizlilik, kapalılık söz konusu olamaz:

Ber-maşrık-ı dilde doğa envâr-ı mahabbet

Mümkün mü 'ayân olmaya esrâr-ı maḥabbet (G 27/1)

Gönül, saflık, şeffaflık, parlaklık ve ihtimama sahip olma yönleriyle aynaya benzetilir. Kırılıp parçalanan aynanın tamiri imkânsızdır. Cân acıtıcı taşlarla gönül aynasını kıran sevgili, gönül kırıcı olmakla ünlenmiştir:

Seng-âzârlikle mir'ât-ı dilim itdiñ şikest

Güya kim ḥâtır-şikenlik 'izz ü şân olmuş saña (G 14/2)

h. Çeşm, Engüşt, Nâm

Sevgilinin yolunun toprağı makbuldur, çünkü âyetlerden addedilir. Sürme gibi göze çekilip şifâ sunulur. Bir beyitte, Hz.Geylânî'nin ayak bastığı toprak, basîreti artırmayı umarak gönül gözüne çekilir:

Kâmiyâ ḥâk-i kudüm-i şerif çeşm-i dile

Tüṭiyâ-yı bahş-ı cilâ Ḥazret-i Geylânî'dir (M 7/13)

Hakiki sevgi, aslında pek kıymetli bir elmâs gibidir. Gönül de yontulmamış elmâsa benzetilen ham ve kaba sevgilere ev sahipliği yapmak istemez. Gönül parmaklarının arasına traş edilmemiş ham sevgi elmâslarını almaktan meneder(G 84/1) şâir. Çarhın bütün mühür kazıyanları, cömert ve keremkâr gönül mührüne “adalet sahibi” olarak yazdıkları zât için, üzgün ve kederli halkın şenlikler yapması gerekir:

Nâm-ı kerem-kâr-ı dil mührüne ḥakkâk-ı çerḥ

Yazdı anı 'adl ile şen ola cümle vîrân (G 172/2)

1. Âşık-ı zâr, Ney, Ğam-nâk, Hasta, Bî-mâr, Firkat-zede, Sevdâ-zede

Aşk ateşine yanmayan gönül, mâsivâyı terk edemez. İnleyen âşıkın gönlünde tutuşan maḥabbet ateşi, deryâlar dökülse bile sönmeyecek türdendir:

Deryâları dökse de dil-i 'âşık-ı zâre

Sönmez daḥî çok şu götürür nâr-ı maḥabbet (G 27/5)

Gönlün Neye teşbihi, yanık nağmelerinin, bağı aşk ateşinden yanan âşığın inlemelerine benzemesindedir. Ney gibi inleyen gönlün nağmeleri boşuna değildir:

Înlemede Ney gibi dil key zihî
Nağmelerim şanma meded sen tehî (TB 8/I)

Gamlı gönlünün bir an bile sevinemediğinden dert yanan Kâmî, gönlünü verdiği sevgiliyi hoşgörür; bu durumu dünyanın hükmüne verir:

Ferah-nâk itmediñ bir dem dil-i Kâmî-i ğam-nâkıñ
Cürm senden değildir dilberim hükmü budur hâkiñ (TB 4/V)

Gönül için “hasta” benzetmesi, daha çok aşk derdinin ifâdesi olmaktadır. Günahla karışarak hasta gönüllü olduğunu(M 4/7)) söyleyen Kâmî, mağfiret devâsıyla hasta gönlüne şifâ niyâzında bulunur(Mr 122). Hicrân yatağında gönlü hasta bir şekilde, derdine dermân olacak sözleri arzular(G 133/5). Derdine tabiplerin ilâç bulamadığı aşk hastalarına hiçbir tedbir fayda sağlamaz(G 133/4), zaten lutuf şişesini kırmış olan zamâne doktorları, hastalarına sıhhat verecek devâyı nerden bulacaklar:

Şîşe-i luflu şikest itmiş eţibbâ-yı zamân
Çande bulsun haste-gân-ı dil devâ-yı şihhatı (G 157/9)

Allah’la olmanın neşesini ve İlâhî aşk şarabının zevkini ancak gönlü bî-mâr olandan sormak gerekir:

Şafâ-yı ‘işret ü ‘ayşi ne bilsün mest ü mahmûrun
Şarâb-ı ‘âfiyet zevkiñ dili bî-mâr olandan şor (G 58/2)

Sevgiliden ayrı düşmüş gönül için neşe ve bayram sevinci söz konusu olamaz, onun için bütün zamanlar mâtemdir:

Yüz güler mi bu dil-i firkat-zede bayramdır
Söylenür mâh-ı Muharrem şehr-i mâtemdir baña (Mf 5)

Bir beyitte zikredilen sevdâ-zede tabiri, gönüle vurulan ayrılık bağının neticesidir(G 157/1).

j. Dîvâne, Perişân, Şûrîde, Vâlih(Şaşkın), Şeydâ, Mest, Âh

Leylî(karanlık gece) ve Mecnûn(deli, aşk çılgını) kelimeleriyle, sevgilinin saç ve âşıklık birer mazmun halinde zikredilen beyitte, kemende benzetilen zülf, bu anlamıyla âşığın gönlünün ve cânının avcısıdır. Divâne gönül bir türlü zülfün attığı kemendi çözüp de sevdiğinin sıkıntısından kendini kurtaramadığını söylerken:

*Olmadım bir dem kemend-i zülf-i Leylâ'dan hâlâş
Kim ola dîvâne-dil zencîr-i sevdâdan hâlâş (G 87/1)*

Bir taraftan da akıl ile tezât halinde olarak, dert ve ğamdan zevk çıkarmaya bakar:

*Yüz çevirmez derd ü ğamdan zevkten kalmaz girü
Bilmezem dîvâne dil eyler ne 'akla hizmeti (G 157/7)*

Yine gönül, aşkın ayrılık acısıyla perişân olmakta, gece ve gündüzü ayırt edemeyecek kadar da şaşkın bir haldedir:

*Dil perişândır firâk-ı hasretiñle şöyle kim
Bende yok benden haber birdir yanımda rûz u şeb (G 22/2)*

Gönlün şûrîde-hâli sevgilinin kara zülfüne benzetilir. Perişân saçın dağınıklığı, gönlünün kararı kalmamış (şûrîde, perişân) âşığa benzer:

*Ham be ham kâkülün ol şûh-ı cihân cesteledi
Dil-i şûrîde-i zencîr-i game besteledi (G 164/1)*

Bir güzelin vâlih(şaşkın)i olan gönül, çok bilgili ve uyanık zannettiği cismini kebab eyledi(TB 5). Sevgilinin sevdâyı ziyâdeleştiren kara saçları, sonunda bu şeydâ (şaşkın) gönlü delirtip, zincire çekmiştir(G 160/1). Gönül aşk kadehinden içeliberi mesttir. Mestlik hali aşkın, âşığın bütün vücuduna hakim olması anlamındadır. Şâir, gönüldeki mestlik durumunu yazarken, elindeki nükteli kaleminden aşk şarabının kokusunun duyulacağını söyler:

*Ger yazarsam Kâmiyâ keyfiyyet-i mest-i dili
Elde kilk-i âb-dârımdam gelür bûy-ı şarâb (G 24/6)*

Dokuz kat gökyüzünü kaplamış olan gönül feryâdının yakıcı âlevleri, gökte ateşten bayraklar dikmiştir:

Kapladı nüh-tâk-ı eflâki şirâr-ı âh-ı dil

Dikti âteşden 'âlemler göklere yangunluğum (G 115/4)

k. Bağ, Gülşen, Deryâ, Âsiyâb(Değirmen)

Bağ, ferahlatıcı, sulak ve meyve yetiştirilen yer olması sebebiyle gönül için bir benzetme unsurudur. Seher vaktinde yapılan ibâdet ve duânın bereketini gösteren bir gazelde, maksat ağacında meyve elde edebilmek için, gönlün suya muhtaç bağının nedâmet gözyaşıyla sulamaktan bahsedilir:

Eyle reyyân teşne-i bağ-ı dili eşkiñ ile

Nağl-ı pāk-ı maşşadıñda bār olur vakt-i seher (G 63/6)

Allah'ın lutuf ve ihsân şebnemlerinin saçıldığı seher vaktinde, gönül gülşeni âniden göncelerini tazeler(G 164/5). Deryâ, sınırsız ve genişlik özelliğiyle gönül için bir benzetme unsurudur. Gönül deryâsına geceyi süsleyen emel ayı doğunca, emel donanması limâna demir atar:

Lenger-endâz-ı limân oldu donanmâ-yı emel

Doğdu deryâ-yı dile mâh-ı şeb-ârâ-yı emel (G 111/1)

Mahabbete mekân olma özelliğiyle tanınan gönül, aslında muhatabının sınamasından geçtikten sonra liyakat kazanır. Mahabbet tanelerinin öğütüldüğü bir değirmene benzetilen gönül, daha sonra inceden inceye bir elekten geçirilecektir:

Âsiyâb-ı dilime dökdi maḥabbet dâne

Şoñra tedkîķini ol ince elekdeneledi (G 164/4)

l. Sıdk, İhlâs

Bütün mertebelere kaynaklık eden sıdk, sevgililerle dost ve birlikte olmanın temel şartıdır.³²² Doğru ve temiz bir gönül sahibi olan

³²² “Kim Allah’a ve elçisine itaat ederse, Onlar allah’ın nimet verdiği Peygamberler, Sıddıklar, Şehidler ve Sâlihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaştır” (Nisâ, 4/69).

kişinin takip edeceği yolun sağlamlığı ve doğruluğu Kâmî’de ‘kalemin dosdoğru olma’ vasfıyla ele alınmıştır:

*İstersen enîs olmağı yārān ile Kāmî
Sıdk-ı dil ile doğru revîş ol kalem-āsā (G 12/6)*

Zahirî amellerin en yüksek makamı olan ihlâs, ameller ve niyetlerle ilgisi yönünden mutasavvıflar tarafından önem verilen bir konudur. Kâmî de de, yapılan amellerdeki niyet karşılığı olarak Allah tarafından kula lutfedilen mükâfat olarak görülür. Gönülden yapılan bir duânın icâbetine “ihlâs” te’sir eder:

*Terkeş-i ihlâs-ı dilden al du ‘ā-yı devleti
Koy icâbet kavşına âmāca te ‘şirāne at (K 2/26)*

m. Dil-âşüfte, Dil-güşâ, Dil-nişîn, Dil-sûz, Dil-dâr, Dil-beste, Dil-şikeste

Bir beyitte şâir, kendisinin hastalık derecesindeki âşıklığını bilmezden gelerek tecâhül-i ârif sanatını ortaya koyar. Ayrıca aynı anlama gelen hasta, âşık ve dil-âşüfte kelimelerini de birarada kullanarak tenâsübü gerçekleştirir:

*Haste mi ‘âşık mısın yâ yoksa dil- âşüftesin
Kāmîyâ söyle ne yüzdendir bu hâl olmuş saña (G 3/9)*

Gönüle aşk ve şevkin neşesini vererek onu ferahlatacak bir mahabbet isteyen Kâmî:

*Neşve-bahşâ-yı mahabbet evvelâ lâzım saña
‘Aşk u şevkiñ tâzeler bir dil-küşâ lâzım saña (G 8/1)*

Mahabbet derdine düşeliberi gönül açıcı, yeni şiirlerin içine doğduğunu söyler:

*Dil mahabbet derdine Kāmî giriftâr olalı
Böyle rengîn tâze nazm-i dil-küşâ itdi sünûh (G 35/5)*

Hz. İbrâhim’in ateşe atılması (Bkz. İbrâhim Peygamber) olayına telmihte bulunan bir beyitte, gönülde yer tutan, aşk ayrılığı ateşinin,

aslında Halîl'e gülistân olan ateş özelliğine sahip olduğu ifâde edilir(G 134/2).

Beyitlerde zaman zaman yazmış olduğu Divân'ının, belağâtını ve şiir estetiğini öven Kâmî, gönül yakan şiirlerinin aşk dergâhında okunması halinde zühre yıldızının sâzı eşliğinde feleklerin bile aşka gelip semâ yapacağına iddiâsındadır:

*Dergeh-i 'aşkıñda Kāmî nazm-ı dil-sūzuñ okut
Zühre gelsün cünbişe itsün felekler de semâ' (G 91/7)*

Yolculuğun hazırlık devresi mecâzî (sembolik) aşk devresidir.³²³ Mutasavvıflar mecâzî aşkı şehvet aranmadan hakiki aşk olan Allah aşkına ulaştıracak bir köprü olarak tarif etmişlerdir. Kâmî de mecâzî aşkla me'luf olan gönüllerin hakikat tepesine ulaşmak için merdiven kullandıklarını söyler:

*Tehî şanma mecâzî 'aşk ile me'luf dil-sūzu
Şu 'ūd itmek haqîkat bāmına bir nerdübândır bu (G 134/5)*

Divân'da yer alan tahmislerde Kâmî, bu mefhumlara da yer verir:

*Dil-şikeste aşıkın her kimse ki âhıñ alır
Şübhesiz ittikleriñ bir bir bu 'âlemde bulur
(Thm 3/IV)*

*Ugradım renc ü ezâ u miñnete virdim rızâ
Meclis-i dildâreden düşdüm dirîğâ kim cüdâ
(Thm 4/II)*

*Mû-yi 'anber-būsunuñ şevkîle dil bestesiyem
Zülf-i zencîr-i cünûn iklimi aşüftesiyem
(Thm 5/III)*

³²³ Öztürk,(1998): 337; ayrıca bu konu için bkz. Abdulbari en-Nedvî,(1998): *Tasavvuf ve Hayat*(trc. Mustafa Ateş), Ankara, TDV. Yayınları, 177-182.

n. Mürg, Şah-bâz, Tûtî, Tâir, Bülbül, Kebûter, Hühüd, Semender, Pervâne

Beyitlerde zikredilen çeşitli kuş türleri av olma özellikleriyle gönül için bir benzetme unsurudur. Tasavvuf edebiyâtında da zaman zaman bu benzetme yer alır. Gönül kuşu olan mürg,³²⁴ sevgilinin tuzağa benzetilen saçlarıyla avlanır(G 65/4). Sevgililerin en seçkini ve gönül avcısı olan şeh-bâz bakışlıya gönül kuşu av olarak sunulur(G 153/1).

Bir beyitte gönül kuşu, hiçbir tedbire ihtiyaç duyulmadan Allah'a emânet edilir(G 126/2)

Şâir, tevriye sanatını kullandığı bir beytinde, sevgilinin yanağındaki ben tanelerinin gönül şehbâzı için bir tuzak olduğunu, akli sıkıntı ve endişeye sevkeden saçlarının perçeminin de Çîn'den geldiğini anlatırken, aslında kıvrım anlamındaki pîç ve tâbı sıkıntı ve endişe demek olan pîç ü tâb; yine çîn kelimesini de hem ülke, hem kıvrım anlamıyla zikreder:

Dām-ı şeh-bâz-ı gönüldür dāne-i hāl-i ruhuñ

Pā-yı 'akla pîç ü tâb-ı perçemiñ Çîn'den gelür (G 57/4)

Gönülün tûtîye³²⁵ benzetildiği bir beyitte de, tûtî gönlün sevgilinin dudaklarının tadını alalıberi, mahşere kadar artık şeker adını ağzına almayacağı ifade edilir:

Olalı tûtî gönül kand-ı lebiñ perverdesi

Tā be mahşer ağzına almaz o nām-ı sükkeri (G 165/6)

'Uzlete çekilip, aşkla birlikte yaşayan gönül kuşu Kâf Dağı'nda(gönülde) Ankâlara (insân-ı kâmillere) kanaat ve ihtiyaçsızlık metânının satıcılığını yapar(G 138/7)

³²⁴ Simurg(Anka), İsmi var cismi yok efsanevi bir kuş. Kâf Dağı'nda yaşar. İbn Arabî, âlemin maddî varlığına hebâ, heyula ve Anka gibi isimler verir. Çünkü ona göre bu âemin tıpkı Anka gibi ismi var cismi yoktur.(Cîlî,(1300): *el-İnsanu'l Kâmil*, İstanbul-Uludağ,(1995): 50'den naklen)

³²⁵ Papağan, Dudu kuşu. Divân Şiiri'nde ayna ve şekerle beraber kullanılır. Tatlı ile beslenir. Ayrıca ayna tutularak kendi aksini görüp, taklit yapması sağlanır(Bkz. Pala,(1995): 545).

Bülbül³²⁶ün gönülle ilişkisi, bulunduğu yer (güllük-gülistânlık) ve çektikleri sıkıntı ile dert yüzündendir. Sevgiliden ayrı düşeliberi gönül bülbülü için iremin zevk veren bağları bile zindandır(G 68/4). Gönül bülbülü güzelliğin bağına girdiğinde sevgilinin saçlarının kemendiyle bağlanıp, canını esir etmiştir(G 152/1). Gönül bülbülünün diline doladığı elem ve üzüntüler, sanılmasın sevgili için güçsüzlük ve zayıflığın sebebidir(TB 8/II). Gözleri bağlı güvercinler³²⁷ gibi her gün başka bir tuzağa düşüp inleyen gönül, neticede başa belâlar açar(G 15/3). Hz. Süleyman ve Belkıs(Bkz.Süleymân Peygamber) kıssasına telmihte bulunulan beyit de, Süleymân Peygamber’le Sebâ Melikesi Belkıs arasında haber götürüp getiren kuş olan “Hüdhüd”³²⁸ ün mahabbet elçiliği özelliği ona gönül evinin kapılarını açmıştır:

*Süleymân'ım uçurma Hüdhüd-i gönülüm rikâbından
Kelân vefd-i mahabbet Belkıs-ı Mülk-i Şebâ'dandır (G 56/9)*

Ateşte yaşayan bir masal kahramanı olan Semender,³²⁹ Kâmî tarafından bu özelliğiyle gönüle benzetilir. Gönül ğam fırınında âdetâ bir Semender olmuştur. Gönülden bu yanıcı özelliğin bütünüyle kalkmasını talep eder:

*Semenderdir gönül tennür-ı ğam da
Götür dilden bu süzânı efendim (G 113/4)*

³²⁶ Divân edebiyâtı bülbülden ayrı düşünülemez. O şakıyışlarıyla, ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arzeden bir âşığın timsalidir. Bazen âşığın kendisi, bazen canı, bazen gönlü olur(Pala,(1995): 97).

³²⁷ Güvercin. Bir av kuşu olarak avcı kuşlarla birlikte anıldığı gibi, sevgili yerinde de kullanılır(Pala,(1995):320).

³²⁸ İbibik ve Çavuş kuşu da denilen kuştur. Hz. Süleyman’la Belkıs arasında muhabere vasıtası olmuştu (Pala , (1995): 211).

³²⁹ “Semender, su kertenkelesi denilen bir çeşit hayvandır. Cisminin iki tarafından su ifraz eden kesesi bulunan bu hayvan kıvılcımlı kül üstünde yürüyeceği tarafları sulayarak geçtiğinden yanmazmış. Hurafât-ı Şarkıyye’den, ateş içinde peyda olup, ateş içinde yaşar bir mevhum hayvan. Türk ve İran edebiyâtında çok zikrolmuştur” Mehmed Salâhî,(1329): *Kâmûs-i Osmanî*, İstanbul; ayrıca bkz. Ahmet Vefik Paşa,(1293): *Lehçe-i Osmânî*, C.I-II, İstanbul(Onay (1992: 369’dan naklen).

Gönül-pervâne³³⁰ teşbihi ise, genelde sevgilinin muma benzetildiği beyitlerde birlikte kullanılmıştır. Aşkta yok olmak anlamına gelen fenâ fil-aşkın derinliğine işaret edilen şu beyit, vuslat âlevinde bütün cismini yandıran gönülün, kendini pervânedan ayırtedemeyeceği vurgulanır:

*Perr ü bâlîñ yakdı dil şem ‘-i vişâle şöyle kim
Kendi kendin ba ‘d ‘z ĩn fark eylemez pervânedan (G 128/2)*

Pervâne-dil şem‘in etrafında divânece dolanırken, şem‘de aslında ateşli sevdâlara yandığının farkında değildir(G 138/1), ayrılık mumunda pervâne gönül eriyip mahvolmak yerine şöhret sahibi olur(TB 10/IV), mum gibi kendi yağından fitilini tutuşturup, gönül pervânesini, yolunda, karşılık beklemezsizin yakmıştır(G 109/4).

Bir beyitte de gönül, koyuna benzetilmiştir. Düşmanı olan kurtlara kuzusunu kaptıran gönül koyunu meleye meleye dağları dolaşır:

*Çapdı cânım kuzusun gürg-i ‘adûlar eyvâh
Ġanem-i dil dolaşub dağları yer yer meledi (G 164/3)*

**o. Âşiyân, Sayd-gâh, Mahzen-i esrâr, Ruhü’l-beyân, Kenzü’l-
ma’ânî, Bülbül-i gûyâ, Gülşen-i râz-ı me’ârif, İmtihan,
Dâmâd-ı me’ânî vü beyân, Dîvân**

Bu kelime ve terkipler, gönül bahsinde birer benzetme unsuru olarak “Gönül” redifli bir gazelde zikredilmektedir:

*Şâhid-i şeh-bâz-ı ‘aşkıñ âşiyânıdır gönül
Sayd-gâhî-i maħabbet kudsîyânıdır gönül*

*Vâridât-ı feyz-i ğaybıñ mahzen-i esrârıdır
Hüsn ü ‘Aşk’ıñ siyyemâ Rûhu ‘l- Beyân ‘ıdır gönül*

*Bahr-i râik fikrime bir noğta dürr-i müntefî
Şerħ olunmaz nuħbe-i Kenzü ‘l-Me ‘ânî ‘dir gönül*

³³⁰ Gece kelebeği de denilen kanatlı küçük böcek ki, kendini yakıncaya kadar şem‘ ile uğraşır durur(Onay, (1992): 333).

*Gülşen-i rāz-ı ma ‘arîf bülbül-i gūyāsıdır
Hikmetü ’l- ‘ayn u hayālî imtiḥānıdır gönül*

*Cümle-gāhî-i hayāl içre şarar bîkr-i suḥan
Çünkü dāmād-ı me ‘anî vü beyānıdır gönül*

*Hāzır ol dīvāne Kāmî çek çevir kendin gözet
Pādişāh-ı kişver-i ‘aşkıñ dīvānıdır gönül (G 110/1-6)*

p. Sâz, Râyet-i âlî makam, Bâz-ı hüner, Geşt ü güzâr, Hilâl

Sazın tellerinden çıkan nağmelere benzetme yapılan gönül, dokunulması halinde, âhının nağmelerinin insanları çarpacağına kasem edilir:

*Sâz-ı dilimiñ teline her kim dokunursa
Bağ çarpar anı nağme-i âhim kasem-āsā (G 12/5)*

Divân’da yer verilen bir tesdis’te gönül, râyet-i âlî makam, bâz-ı hüner, geşt ü güzâr ve hilâl benzetilir:

*Rü ’yet-i ‘âlî-maḳām olsa gönül arasa
Bâz-ı hüner berr ü bāl olsa gönül arasa
Geşt ü güzâr-ı vişāl olsa gönül arasa
Rā gibi gökde hilâl olsa gönül arasa (Ts V)*

9. Aşk

Kulun Allah’a olan sınırsız ve katışıksız sevgisidir. Gönül vermek, candan sevmek anlamına gelen mahabbet,³³¹ kulun kalbinin tabiî bir şekilde Allah’a ve O’na ait olan şeye meyletmesi ve yönelmesidir.³³² Kur’ân-ı Kerîm’de, “Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler”³³³ ifâdesiyle, Allah’ın kuluna olan mahabbeti, ona hayır irâde etmesi ve ona rahmet etmesi; itâatkâr bir müminin sıfatı olan kulun Allah’ı sevmesi ise, rıza talebiyle O’na yakın olma arzusuyla rahatın

³³¹ Pakalın,(1993): C.I., 100.

³³² Kelâbâzî,(1992): 161.

³³³ el-Maide, 5/54.

elden bırakılması. O'nun kemâl vasıflarıyla itminan bulup, ünsiyet ederek, Allah'ı ululamak ve yüceltmek manasına gelen³³⁴ mahabbet, Allah'a vuslat için en önemli bir makamdır.

Aşk ya beşerî (mecâzî) veya İlâhî (hakiki) olur. Mutlak zât, yani Allahı sevmek ve her şeyden vazgeçmek olan hakiki aşkın kaynağı: “*Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim, âlemi yarattım*” kudsi hadisidir.³³⁵ Bu hadisin işaretine göre mahabbet, ilkin Allah'tan zuhur ederek bütün kâinâtın yaratılışına sebep olmuştur.

İlâhî güzellikten varlıklara akseden güzelliklere duyulan mecâzî aşk, bu iffetli ve nezih aşk, İlâhî aşka yükselmeyi ve geçmeyi sağlayan köprüdür.³³⁶ Yolculuğun hazırlık devresi, mecâzî (sembolik) aşk devresidir.³³⁷

Kâmî'nin şiirlerinde de mecâzî aşk, hakiki aşka ulaşmaya yarayan bir basamaktır, merdivendir:

Tehî şanma mecâzî 'aşk ile me'lûf dil-sûzu

Şu 'ûd itmek hakîkat bâmina bir nerdübândır bu (G 134/5)

'Âlem-i feyz-i hakîkat-bâne itmek 'urûc

Zâhiren 'aşk-ı mecâzî nerdübân lâzım saña (G 11/6)

Bütün canlılara rızıklarını karşılıksız ve bizzat veren Allah'a karşı, hakiki mahabbeti elde etmenin yolu, başkalarına olan mahabbeti devreden çıkarmakla mümkündür:

Hubb-i fi'llah ile ol Kâmiyâ ağıyârı unut

Bî-sebeb çünkü Hudâ virmededir niceye kût (TB 11/V)

Mutasavvıflar tarafından hakiki aşkın kaynağı olarak gösterilen “kenz-i mahfi”³³⁸ hadisinin ifâdesine göre, başlangıçta Allah'tan zuhur eden,

³³⁴ Hucvirî,(1982): 445,46.

³³⁵ el-Aclûnî,(1351): II, 132.

³³⁶ Uludağ,(1995): 60.

³³⁷ Öztürk,(1998): 337.

³³⁸ “Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim âlemi yarattım” (el-Aclûnî,(1351): C.II,132).

sonradan bütün kâinâtın halk edilmesine vesile olan mahabbet, âlemin hayat damarına zerk edilmiş, böylece âlemin, aşk eksenli bir yaradılışla takdir olunduğu, Kâmî tarafından bir beyitte mutlak bir kaza ve kader teslimiyetiyle ele alınır:

Ben señi sevmekliğim elde değıldir haşılı

Bu mahabbet didiğün seng-i kazadır sevdiğim (G 116/4)

Hız. İbrahim'in Nemrût tarafından ateşe atılışına (bkz. İbrahim Peygamber) telmih yapılan bir beyitte, ayrılık dert ve hasretinin sürekli artırdığı aşkla, mahabbet ateşine yanmış Halîl olduğu açıklanır:

Firâk-ı derd-i hasretle 'alev-rîz olmada 'aşkı

Mahabbet nârına yanmış Halîlem yâ Resûla 'llâh (N 5/2)

Mahabbet neşesini gönle saçıp, aşk ve şevki tazeleyen birinin lüzumundan bahseden (G 8/1) Kâmî, aşk şarabının içildiği meyhanede neşe ve mahabbet sunan bir sâki olarak Hız. Geylânî'yi gösterir(M 7/3). Aşk şarabını içene mahabbet neşesini sâki güyâ kendi yanağının renginden olan gül renkli şarabdan bahşeder(G 18/3). Sâkinin sunduğu neşe bahşeden aşk kadehinin pamuğu, mahabbet yarasına bir merhemdir(G 152/4).

Mahabbet meclisinin mudâvimlerinden olan sevgilinin yokluğu, içilen erguvân şarabını bile zehir zakkum eder:

Olmasa sâğar-keş bezm-i mahabbetde o şüh

Ben şarâb-ı erguvân içsem eger semmdir baña (G 4/3)

Yakîn sahibi olmamış kuru sofular, mahabbeti inkâr ederlerse dahi hoş karşılanmalı; çünkü onlar âriflerin tattığı aşk lezzetinden habersizdirler.³³⁹

Şüfî bilemez Kâmiyâ bu lezzet-i 'aşkı

'Ayb eyleme ger eylese inkâr-ı mahabbet (G 27/6)

³³⁹ "Men lem yezûk lem ya'rif-Tatmayan bilmez-"(bu söz Tasavvuf'ta kullanılır)

Tasavvuf'ta çileli hayata talip olmak, Kâmil insan olabilmenin vazgeçilmezleri kabul edilen dert ve ızdırabın önemini belirtir.³⁴⁰ Aşk en büyük azaptır. Aynı zamanda zevk ve neşe kaynağı olan bu azaptan şikâyetçi olup, dillendirmemektir asıl olan:

*Maḥabbetde ḥamūş ol yān yaḳıl pervāne-veş şem 'a
Hezāre şöhret-i āşüftelik şīt ü şadādandır (G 56/2)*

*Şaḳın ḥūn-pāş-ı zaḥm-ı 'aşḳa Kāmī ser-zeniş ḳılma
Maḥabbet sengi 'uşşāḳa felāḥūn-i ḳazādandır (G 56/10)*

Bu mahabbetin zevki Kâmî'yi de esir almıştır. Dile gelen güzel, hoş, gönül okşayıcı şiirler, gönlün mahabbet derdine tutulmasıyla başlar:

*Dil maḥabbet derdine Kāmī giriftār olalı
Böyle rengin tāze nazm-i dil-küşā itdi sünūḥ (G 35/5)*

Mahabbet zevkiyle hemhal olan kimsenin elbette ki gönlüyle beraber bütün vücudu da bu aşkın tesiri altında olacaktır. Bir Farsça beyitte Kâmî, “Eğer inanmıyorsan benim aşkıma, bu sararıp solan çehreye bir bak da bana merhamet eyle” der(G 175/2). Yine sevgilinin zincire benzeyen zülfünün aşkıdan perişan olduğunu söyleyerek, sevgilinin bir nefeslik hayat bağışlamasına bile razıdır(G 175/3).

İlâhî isim ve sıfatların mükemmel olarak tecelli ettiği yer olan gönül, Beytullah'tır. Aynı zamanda mahabbet, aşk, dostluk, şefkat, merhamet ve insaf gibi yüce insanî duyguların da menbâdır. İlâhî esrâr hazinesidir. Hakk'ın sevdâlılarından başkası bu İlâhî sırlara vakıf olamaz.³⁴¹

İşte aşk ve mahabbet menbâı olan gönül, bu özelliğiyle şu ifadelerde yer alır:

³⁴⁰ Bu konuda örnek beyitlerden bazıları:

Yâ Rab belâ-yı 'ışk ile ḳıl âşinâ beni / Bir dem belâ-yı 'ışk ile etme cüdâ
beni(Külliyat-ı Fuzûli-Leyla vü Mecnûn, 270)

'İşk derdiyle hoşem el çek ilâcımdan tabib / ḳılma dermân kim helâküm zehri
dermânundadır (Külliyat-ı Fuzûli-Divân, 146.)

³⁴¹ Uludağ,(2001): 194-95.

Aşk doğanı sevgilinin yuvası olan gönül, kutsal mahabbetin de avlanma yeridir(G 110/1), aşk ve mahabbet kuşu doğan, gönül yuvasına konunca, nefsin kuşu yuvadan uçar(G 128/4). Sinede mahabbet padişahı otağ kurmuştur(G 92/1). İsa nefesli mahabbet meclisine teşrif edince ölü gönüllüler canlanır(G 161/2). Gönülün derûnundan gelen ateş, mahabbetin neticesidir(G 166/1). Hasret yaşlarını gönülden alıp, iki mecrâ şeklinde icrâ eden gözlerle karşı, mahabbetin menbâi birdir(G 163/2). Sinede aşkın yuvası göçünce, mahabbet kuşu da yuvadan uçup gitti(TB1).

Tasavvuf ehli, Allah sevgisinden, dünya ve onun lezzet, mevki ve metâmı terk eder. Her şeyini hatta kendisi için en aziz olan nefsini bile Allah için fedâ eder. Kalbini başkasıyla meşgul etmez, bütün varlığıyla sevdiğinde fânî olur.³⁴²

*Biz meâ'-ı vaşl-ı yâre cânı kıymet virmişüz
Sûk-i bâzâr-ı mahabbet içre şöhret virmişüz (G 77/1)*

Fenâ ve yokluk denizinden çekip aldığı vücut gemisini, zarar ve ziyan görmemesi için mahabbet yelkeniyle saran Kâmî, aşk içinde yok olmak anlamına gelen fenâ-fil-aşkî terennüm eder:

*Bu keşt-i cismimi bahr-ı fenâdan der-kenâr itdim
Mahabbet yelkeniñ şardım muhâlif nev-hevâlardan (G 130/3)*

Manzumelerde en çok kullanılan kavramlardan olan aşk, mahabbet kelimesiyle de kullanılmış; Kâmî'deki Allah sevgisinin tezâhürü olan bu kelime bir şiire de redif olmuştur:

*Ber-maşrık-ı dilde doğa envâr-ı mahabbet
Mümkün mü 'ayân olmaya esrâr-ı mahabbet*

*Nâ-ehle gel eyleme izhâr-ı mahabbet
Manşûr gibi meydâna gelür dâr-ı mahabbet*

³⁴² Ebu'l-Alâ Afifi, (1999): *Tasavvuf ve İslâm'da Ma'nevî Hayat* (Çev. Ekrem Demirli-Abdullah Kartal), İstanbul, 208,209.

*Bülbülleri yüz nāle vü efgāne bırağdı
Bir ŧebnem-i gül ğonce-i gül-zār-ı mağabbet*

*Zevk ü ğamina hāşılı yoğ ħadd u nihāyet
'Aşğ ola o kim oldu heves-kār-ı mağabbet*

*Deryāları dökŧen de dil-i 'āşık-ı zāre
Sönmez dağı çok ŧu ğötürür nār-ı mağabbet*

*Şüfî bilemez Kāmiyā bu lezzet-i 'aşkı
'Ayb eyleme ger eylese inkār-ı mağabbet (G 27/1-6)*

Aşkla İlgili Benzetmeler

a. Ateş, Nâr, Tennûr, Pençe

Aşkın yakıcılığı “ateş” ve “nâr” kelimeleriyle verilir. Aşk ateşinin mekânı olan gönül, bu ateşle kavrulur adeta yok olmak ister. Bu yokluktaki asıl hedef nefistir.

Peygamberimiz'in Mirâcı'yla şereflenen felekler âlemi, tükenmez bir aşkın vermiş olduğı sevinci Mevlânâ gibi semâ yaparak gösterirler:

*Ki sönmez āteş-i 'aşka düşüb ŧevk-i meserretle
Felek esmâsını yakmış semâ' eyler çü Mevlânâ (Mr 21)*

Bu âlemin unsurları olan burçlar da bu sevince ortaktırlar:

*N'ola büryān olursa nesr-i tair āteş-i 'aşka
Sipihriñ Cedy ile Sevr'i yolunda ħurban oldu mā (Mr 80)*

Deryâlar dökülse de âlevlerinin şiddetini azaltamayacağı öyle bir aşk ateşi yanmaktadır ki gönül ocağında(G 157/3), bu aşk ateşi bağı da kebab eylemiştir(G 19/2). Bu ateşi sürekli gizlemek taraftarı olan Kâmî, gah gözyaşlarının bu sırrı ifşâ edeceğini söyler; gah gönül yarasının üzerindeki pamuğın tutuşması neticesinde bu sırrının ortaya çıktığını ifâde eder:

*Nâr-ı 'aşkem isterem pinhân ola dilde müdâm
Sırrımı ifşâ ider eşk-i revân âteşlenür (G 71/4)*

*Sînede her ne kadar âteş-i 'aşk olsa nihân
Dutuşur penbe-i dâğ içre olur keşf ü 'ayân (TB 3/II)*

Bir Tahmis'te de aşk, mezkur benzetmeyle zikredilir:

*Gerçi pervâne gibi şem '-i ruha dolanıram
Yânaram âteş-i 'aşkında âniñ şân aluram
Tövbe-kârî-i nedâmetde uyanık dururam
..... (Thm 5/IV)*

Aşk ateşinde kavruca kavruca izzet bulan kahve, gönül adamı için bir ibrettir:

*Kavrılır âteş-i 'aşk ile bulur pür 'izzet
Ehl-i dil âdeme yetmez mi bu 'ibret kahve (G 155/9)*

Şâir, ezelden beri kara olarak yazılan bahtının, aşk ateşinde yanarak aklaştığını(G 92/10) söylerken, bir başka beyitte de aşk ateşine yana yana sonunda Allah'ın lutfuna nâil olup kara yazgısının aklandığını ifâde eder:

*Yâne yâne nâr-ı 'aşka Kâmiyâ en âhîrî
Lutf ile âğ oldu tûbâ hep kara yazıñ seniñ (G 96/6)*

Aşk ateşiyle dolu fırında yanmayı cana minnet bilen Kâmî, semender-meşreb olduğunu, dolayısıyla ateşe yabancı olmadığını söyler:

*Câne minnet bilüriz tennür-i 'aşka yanmağı
Çün semender-meşrebiz âteştedir bünyâdımız (G 81/2)*

Aynı anlamda hatta aynı ifâdelerle bir başka beyitte de aşk fırınında yanmayı cana minnet bildiğini, çünkü semenderlerin ateşte yaşadıklarını(G 50/6) söyler.

Divân'da yer alan tesdiste de “ateş-i aşk” terkibi kullanılmıştır. Kâmî, aşkının ateşinin bütün çalı-çırpıyı bile tutuşturduğunu, ancak sevgilisinin, gözyaşlarının sırrını anlayamadığından yakınır:

*Âteş-i 'aşkım ile yandı bütün hâss u hâr
Râz-ı nem-i didemi anlamadı bir nigâr (Ts I)*

Ruh (yanak-yüz) tasavvufî bir terim olarak “vahdet” karşılığıdır. Mumun ateşi etrafında aşkla dönüp duran pervâneye benzetilen gönül, sürekli bir pişmanlık içerisinde tevbe ederek Hakk'ın dergahında yakarışlarda bulunur. Gerçek anlamda Hakk'ın ifâdesi olan vahdete mahabbetinin ateşiyle yanarak şöret bulur:

*Gerçi pervâne gibi şem '-i ruha dolanıram
Yânaram âteş-i 'aşkında âniñ şân aluram*

*Tövbe-kârî-i nedâmetde uyanık dururam
Giceler şubha degin dergâhına yalvarıram (Thm 5/IV)*

Efsânevî bir kuş olan Anka, kanaatin, iyilik ve alçakgönüllülüğün simgesidir. Tasavvufî terminolojide ise, “vahdet” karşılığında veyâ “İnsân-ı kâmil”dir. Kâmî, aşk avında, aşkın pençesinden kendini kurtaramayan arslanlar gibi, Anka'nın da boyun eğip tutsak olabileceğini ifâde eder:

*Râm olur 'ankâ dahî göz süze naħcîrde
Pençe-i âşka düşer görse anı şîr de (Ts XIII)*

b. Râh, Râh-ber, Sûk, Târik, Şâh-râh

Birçok acısına tatlısına katlandığı aşkından, istese de gönlünün el-etek çekemeyeceğini söylerken:

*Râh-ı 'aşkñda seniñ çok germ ü serdiñ görmüşem
Gerçi çeksem ben elim sendeñ gönül çekmez ayâğ (G 92/8)*

Mâl ve cânını yoluna fedâ eylediği sevgilinin, göstereceği iltifâtı da zaten hak ettiğini ifâde eder:

*Her ne deñlü iltifât itsen sezâdır Kâmîye
Mâl u cânı râh-ı ‘aşkıñda fedâdır sevdiğim (G 116/7)*

Gönül, güzellik ve aşkın rehberidir de. Yolunun selâmete ulaşmasını isteyenlere Kâmî, rehber olarak gönlü işaret eder:

*Râhber-i Hüsn ü ‘Aşk oldu gönül şevk ile
Kim ânâ pey-rev olur yolu selâmet çıkar (G 173/2)*

“Yüzlerce Yûsuf güzelliğinin aslı, ululuk sahibi olan Tanrı’nın güzelliğidir. Ey cesaretle kadından daha aşağı adam! o güzelliğe fedâ olmaya bak.”³⁴³ Mevlânâ’nın bu beytini Şâhidî şöyle açıklar: “Yûsuf’un teni, can Yûsuf’una perdedir. Perdeyi kaldır da Yûsuf’u bul. Aradan ten perdesi kalkarsa can Yûsuf’u sana görünür. Aradaki bu beşer perdesini yırt. Kadim olan maşuk tende gizlidir.”³⁴⁴

Kâmî, aşk sokağında Yûsuf güzelliğinin değerini sorguladığı bir beytinde:

*Kıymetin bil hüsnile manend-i Yûsuf olmuş
Sûk-i ‘aşka var hele bir señ señi mîzâne çek (G 97/3)*

der.

Aslında ezâ ve cefâ çektirmek sevgilinin özelliğindedir. Bu özelliği bilmezden gelen şair, tecâhül-i ârif sanatını kullandığı bir beyitte, aşk yolunda aşıklara gösterdiği cefâ ile, sevgilinin bu tavrına bir anlam veremediğini söyler:

*Var mı ‘uşşâka cefâ itmek tarîk-i ‘aşkda
Söyle kurbânîñ olam bu ne edâdır sevdiğim (G 116/5)*

Aşktan nasibi olmayanlar irfân meclislerinde kendilerine bir yer bulamazlar. İlâhî feyzin neticesinde ledünnî ilmin sırlarına sahip olabilmenin esası, İlâhî aşktır:

³⁴³ Asl-ı sad Yûsuf cemâl-i Zü’l-Celâl / Ey kem ez-zen şev fedâ-yı ân cemâl (Mesnevî, C.V, 3239).

³⁴⁴ İbrahim Şahidi,(2002): *Gülşen-i Tevhid*, (terc. Mithat Bahari Beytur), İstanbul, Kırkambar Yayınları, 269.

Şāh-rāh-ı 'aşkımiñ nā-reftegāni el-hazer
Girmesün şiklet virürler meclis-i 'irfānıma (G 141/6)

c. Sır, Râz, Hâlet

“Hak şarabını içen ârifler, Tanrı sırlarını bilirler ve örterler”³⁴⁵ Mevlânâ'nın bu ifâdesi Gülşen-i Tevhid'de şöyle açıklanır:³⁴⁶ “Arifler, nişansız denizin dalgıçlarıdır. O denizden nice gizli inciler elde etmişlerdir. O incileri can mahfazasında saklayıp gizlerler. Allah, onların gönüllerinde remizlerini belirtmiş; gönülleri vahdet definesinin bir hazinesi olmuştur. Vahdet sırrı onlara aynadır. Ama ehil olmayanlardan gizlerler. Gerçi onlardan Hakk'ın sırrı örtülmüş, gizlenmiş değilse de bunu açıklamaya müsaade yoktur.”

Aşk sırrının cahillere ifşâ edilmemesi konusunda ısrarcı görünen Kâmî, bu durumun âriflerin işi olduğunu vurgular:

Râz-ı 'aşkı eylemez dānā olan nā-dāne 'arz
Señ de ey dil hāl u şāniñ itme nā-merdāne 'arz (G 88/1)

Merhem-i zahm-ı dilim şanma Ebū Sīnā bilür
Râz-ı 'aşkam itme zan her merdüm-i dānā bilür
Bir Cenāb-ı Zāt-ı 'İzzet bir de bu ednā bilür (Thm 4/III)

Mevlânâ şöyle der: “Kimi âşık görürsen onu maşûk bil. Zirâ o, aşka nisbetle hem âşıktır, hem de maşuktur”.³⁴⁷ Yukarıda zikredilen eserde bu beyit şu şekilde yorumlanır: “Âşık maşukuna mâil olduğu gibi maşukun da âşıkına meyl vardır. Her iki tarafta meyl ve istek olduğu içindir ki maşuk, âşık olur. Şüphesiz ki her ikisi de aşk kelimesinden müştaktırlar. Şu halde hakikat özüyle bakarsan ikisi de aşktır. Aşk bana istekli oldu, bazan İstenilen, bazan kendi seven oldu. Bazan da sevilen.

³⁴⁵ Arifân kez câm-ı Hak nûşideend / Sırr-ı Hak dânişte vü puşideend (Mevlâna Celâleddin, Mesnevî, C.V., 2339).

³⁴⁶ Şâhidî,(2002): 256.

³⁴⁷ Her ki âşık dideş maşuk dān / Ko be-nisbet hest hem în u hem ân (Mevlânâ Celâleddin, Mesnevî, C.I., 1740).

Bu sırdan haberdar olmasını istiyorsan haydi; bir dilbere gönül ver ve önünde öl.”³⁴⁸

Aslında gerçek aşkın anlamını kavradığını ifade ettiği bir beyitte de Kâmî, bu kapalı aşk sırrını çözüp açtığını ve bütün âşıklara ve özlemle yanıp tutuşanlara sevdâyı kendisinin öğrettiğini ifade eder:

Temyîz itdim bu mübhem sırr-ı ‘aşkı Kâmiyâ açdım
Ķamû ‘uşşâķ u müştâķe bütün sevdâyı ben virdim (G 120/5)

Cem’in aşk kadehini sunanlar, bir başka ifadeyle İlâhî aşkın şarabının tadını alanlar elbette aşk hallerinden en iyi anlayan kimselerdir. Neşe sunan gül yüzlü sâkî, Kâmî’ye göre işte bu âriflerdendir. O halde bu sırra vâkıf olmak isteyenlere kılavuz gerekir:

Hâlet-i ‘aşkı bilür cām-ı Cem’iñ perverdesi
Sâķi-i gül-çehre-i neş’e-fezâ lâzım saña (G 8/4)

İlim, irfân, hikmet ve felsefenin timsali, aynı zamanda meşhur bir tabîp olan İbn-i Sînâ’nın bile, aşkın ifâdesi olan gönül yarasına bir merhem sunacağı sanılmasın. Sadece izzet sahibi bir zat olan Allah’ın ve “en aşağı” olarak tanımladığı kendisinin bildiği aşkın sırrına, zannedilmesin ki her bilgili insan da vâkıftır:

Merhem-i zaķm-ı dilim şanma Ebû Sînâ bilür
Râz-ı ‘aşkam itme zan her merdüm-i dānâ bilür
Bir Cenâb-ı Zât-ı ‘İzzet bir de bu ednâ bilür
Devr-i nâ-sâz-ı felekden çekdiğim Mevlâ bilür (Thm 4/III)

d. Tâb, Hicr, Nişân

Aşk ateşinin, zaten bütün vücudunu sarıp yaktığını ifade eden Kâmî, artık âlemde kendisini korkutacak bir şeyin kalmadığını söyler:

Hırmen-i sāmānımı yandırdı hicr-i tâb-ı ‘aşķ
Ķayrı bākım Ķalmadı ‘âlemde yâ pervâ neden (G 128/3)

³⁴⁸ Şâhidî,(2002): 44.

Sinesini yakıp kavuran bu aşktan şikâyetçi olmadığını, aksine bu durumla övündüğünü ifade eder şair:

*Dāğdār-ı s̄nemi kıl merhem-i vaşlıñla bāğ
Lāle-veş fahr eylerem ‘aşkıñ nişānıdır bana (Mf 2)*

e. Hân-kah, Şehr, Kişver, Dergeh

Tekkeler tasavvuf düşüncesinin anlayış ve terbiyesinin işlendiği, derinleştirildiği, ahlakî güzellik ve olgunluk ile feyzin kazanıldığı³⁴⁹ hoşgörü ve sevgi merkezidir. Bütün şüphe ve ikiyüzlülükleri bertaraf etmek ancak aşk tekkesinde ıspat-ı vücûd edecek bir gönlün işidir:

*Hānkāh-ı ‘aşkda göstür hüviyetden eşer
Münkalib olsun hevāya cümle-i reyb ü riyā (G 1/8)*

Gönlün aşk şehrine benzetildiği beyitte Kāmî, güzellik diyârının padişâhı olarak nitelediği sevgilisinin, aşk şehrine her gün yeni bir kanun icâd ettiğini söylerken:

*Pādişāh-ı mülket-i hüsn olduğıñ günden berü
Şehr-i ‘aşka günde bir kânûn idersin ihtirā’ (G 91/3)*

Aşk şehri olan harap gönlün imkânsız tamirini de eski şehre yeni kanun icâdına benzetir:

*Eski şehre yeñi kânûn kırmağa beñzer o kim
Dil-ħarāb-ı kişver-i ‘aşkıñ diler ta ‘mîrini (G 159/5)*

Gönül, aşk şehrinin padişâhının divânıdır. Bu divâna çıkarken şâir, huzurda bulunmanın sorumluluğunu derinden hissederken, kendine çeki-düzen vermeyi de ihmal etmez:

*Hāzır ol dīvāne Kāmî çek çevir kendin gözet
Pādişāh-ı kişver-i ‘aşkıñ dīvānıdır gönül (G 110/6)*

Dergâhlar, ilahiler söylenip zikirlerin yapıldığı yerlerdir. Kāmî, etkileyici ve gönül yakıcı şiirlerinin aşk dergâhında söylenmesi halinde

³⁴⁹ Kara,(1990): *Tekkeler ve Zâviyeler*, İstanbul, 50.

gökteki yıldızların bile aşka gelip, feleklerle beraber semâ yapacaklarını iddiâ eder:

*Dergeh-i 'aşkıñda Kâmî nazm-ı dil-sūzuñ okut
Zühre gelsün cünbişe itsün felekler de semâ' (G 91/7)*

f. Bahr, Vâdî

Aşk denizinin medd ü cezrinin işlendiği bir beyitte, vuslatla durgunlaşmaya başlayan gönül, ayrılık rüzgarıyla da dalgalı hale gelen bir denize benzetilir:

*Râkid olur bahr-i 'aşk vuşlata irse gönül
Mevce gelür hicr ile olsa vezân rûzigâr (G 173/5)*

Kerbelâ olayına telmihle bir beyitte, aşkın Kerbelâ vâdîsinde susuz ve çâresiz kaldığını, ancak düşmana boyun eğmeyen Hazret-i Hüseyin gibi, kendisinin de boyun eğmesinin uzak bir ihtimal olduğu ifâde edilir:

*Kerbelâ-yı vâdi-i 'aşkıñda kaldım teşne-leb
Ser-fürû itmek Hüseyn'im düşmene emr-i ba'îd (G 38/2)*

g. Mârîz, Dert, Hastegân, Dâ', Zahm, Nağmesâz

Bir medhiyede aşk hastalarına şifâ dağıtan Abdülkâdir Geylânî'nin, gönül hastalarının bir tabîbi olduğu vurgulanır (M 7/10).

Aşk hastalığının ilacı yoktur. Tabîb-hasta münâsebetinin söz konusu edilemeyeceği tek hastalıktır bu. Kâmî, aşk derdine tutulan hastalara tabîp ilâcının asla fayda vermeyeceğini söyler:

*Haste-gân-ı 'aşka virmez fâide tedbîrler
Çek eliñ olmaz tabîbâ derd-i 'aşka çün 'ilâc (G 33/4)*

Güç olan, bu hastalığın iyileşmesini de çok zor görerek meşhur bir deyimi de zikreder:

*Çek eliñ benden tabîbâ bu meşeldir derd-i 'aşk
Bir şağalmaz yaradır tîmâr güç bî-mâr güç (G 32/4)*

Zaten tüm doktorlar da aşk derdinin sıhhat bulamayacağını itirâf ederler. Onların bilemediği bir şey vardır ki o da sevgilinin kırmızı dudaklarının ilâç olacağıdır. İlâhî işaretler ve uyarıların karşılığı olan dudak, fena-fillah ve vahdettir. La'l-i leb, yani kırmızı dudak ise, batınî feyz ve ruhânî lezzetler sunar:

*Dir etibbâ derd-i 'aşkıñ kâbil-i şihhat değil
Bilmemişler kim seniñ la'l-i lebiñ emdir bana (G 4/4)*

Her şeyde olduğu gibi aşkta da kader ve kazanın rolüne dikkat çekilen bir beyitte Kâmî, aşıklara isabet eden mahabbet taşının kaza sapanından fırlatıldığına işaret ederek, aşk yarasından dolayı serzeniş kılmamayı lüzumlu görür:

*Sağın hün-pâş-ı zahm-ı 'aşka Kâmî ser-zeniş kılma
Mahabbet sengi 'uşşâka felâhün-i kazâdandır (G 56/10)*

İlâhî neşe ve mahabbetin ifâdesi olan nağmelere sahip neyin bile, haline bakıp etkilendiğini söyleyen Kâmî, içi boş bir kamyş olan sazın bu halini bağı delinmiş olarak yorumlayıp, kendisi gibi inlediğini söyler:

*Nây bakub hâlîme oldu nağam-sâz-ı 'aşk
Bağrını añlar deler ben gibi der el-emân (G 172/7)*

h. Câm, Meyhâne, Sahbâ, Lezzet, Mey-aşâm

Varlığın birliğinin ikrârı olan bir beyitte Kâmî, vahdet meclisinin aşk kadehinin sarhoşu olduğunu, çünkü mey neşesini al renkli kadehten aldığını söylerken, batınî feyz ve lezzetlere vardığını anlatır:

*Ben humâr-ı câm-ı 'aşkem bezm-i vahdet-hânedan
Almışam mey neş'esin la'l-i leb-i peymânedan (G 128/1)*

İlâhî aşkın sırlarına hazır bir gönlün ifadesini ortaya koyan bir beyitte, tasavvufî manâda âşıkın kalbi olan meyhâne, kapılarını açarak aşk kadehine konulan tüm yasakların kaldırıldığını ilân eder:

*Feth-i bâb oldu kamû hum-hâne-i esrâr-ı 'aşk
Ba 'd' z in şahbâ-yı 'aşkı nûşa açıldı yasâg (G 92/4)*

Mahabbet neşesini sunan sâkî, aşk şarabı içenlere güyâ yanağının renginden gül renkli şarabı sunar(G 18/3); aşk kadehinin neşesini cana bahş eden sâkî, şişenin pamuğunu da mahabbet yarasına merhem yapar(G152/4).

Bu İlâhî neşeye sahip olanlar mahabbet sağanağının altında, susuzluktan bağı yanan bütün gönüllere testiyle mahabbet şarabından sunar; hatta sâkînin gönlüne bile sevdâ tohumlarını eker:

*Bütün mey-hâne-i 'aşka mey ü şahbâyı ben virdim
Saña sâkî süveydâ-yı dil-i sevdâyı ben virdim (G 120/1)*

Kim ki İlâhî aşkın kadehinden ezel bezminde neşe almışsa, o lezzetle dâimâ mutlu olur hüznülenmez:

*O kim şahbâ-yı 'aşkıdan ezel almış ise neş'e
O lezzetle meserret-yâb olur aşlâ hâzîn olmaz (G 72/4)*

Kaba zâhid sûfiler İlâhî aşkın lezzetini bilemediklerinden, mahabbeti inkâr etseler bile hoş görülmelidirler:

*Şüfî bilemez Kâmiyâ bu lezzet-i 'aşkı
'Ayb eyleme ger eylese inkâr-ı mahabbet (G 27/6)*

Bir başka beyitte de:

*Sâkiyâ la 'l-ı lebiñ maḥmûr-ı ser-gerdâniyam
Ser-fürû itmem cihânde gayrı mey-âşâma ben (G 123/2) der.*

1. Çile, Hutbe, Mürşîd, Uzlet-nişîn, Mü'sî

Şâir, uzun zamandır çektiği aşk çilesinin ateşinden yükselen dumanla, felek aynasının bile siyaha boyandığını iddiâ eder:

*Çekerek bunca zamân çille-i 'aşkıñ eyvâh
Dûd-ı âhımla felek âyînesi oldu siyâh (TB 3/IV)*

Gül-bülbül aşkının işlendiği beyitte, sevdâzedeye imamlık yaptırdığı bülbüle Kâmî, gül minberinde aşk hutbesini de okutur:

*Gül minberine çıkmış okur hutbe-i 'aşkı
Sevdâ-zedeye kendiñ imâm eyledi bülbül (G 105/6)*

Gönül sığınağı en emniyetli mekândır. Kâmî, gönül sığınağını, benzettiği hankaha benlik ve kimliğin dışarıda bırakılıp girildiğini ve bu mekâna aşk mürşidinin ifâdesiyle Daru'l-emân (emniyetli mekân- yer) dendiğini söyler:

*Varınca hankâh-ı dil-penâhe mürşid-i 'aşkı
Ayağıñ kesme başıñ kes didi dâru 'l-emândır bu (G 134/6)*

Allah'a olan aşkının kendisine yeterli geldiği, dolayısıyla İlâhî aşkın lezzetine vardığı anlaşılan Kâmî, bir beytinde aşkla baş başa kalarak tenhaya çekilen gönül kuşunun Kâf Dağı'nda Ankâlara istiğnâ (ihtiyaçsızlık) sattığını dile getirir:

*Tâir-i dil Kâmiyâ 'uzlet-nişîn-i 'aşkı ile
Âşiyân-ı Kâf'da istiğnâ şatar 'ankâlara (G 138/7)*

Şarap; aşk, mahabbet ve vecdin ifadesidir. Bazan ileri boyutlara taşan bu aşk, kınanmayı da beraberinde getirir. İlâhî tecelli neticesinde kalpte zahir olan nurlar, kulu beşerî sıfat ve aşağı arzularından kurtarıp, rabbanî vasıflarla donatır. Aşağıdaki beyitte de bu neşe söz konusudur:

*Müsî-i 'aşkı ki vârimdan gelür bûy-ı şarâb
Nahl-ı Tûr-ı nûr u nârimdan gelür bûy-ı şarâb (G 24/1)*

j. Şâh, Şâh-ı istiğnâ, Pâdişâh-ı mülk-i istiğnâ, Şâhid-i şehbâz, Re's-i kerem, Şâhid-i divân

Şiirlerine meziyet bahşetmesini ve aşkına şahitlik yapan Divân'da güzel bir şekilde neticelenmesini isteyen Kâmî, ilk gazeline Allah'ın ismiyle başlar:

*B'ism-i Haq-bahş-ı meziyyet nazme kıldım ibtidâ
Şâhid-i dīvân-ı 'aşkı bula hüsn-i intihâ (G 1/1)*

Kâmî, aşk şâhının özel makamında çok samimi dostluklar kurduğunu, resmiyet ve âlemin bütün şaşaaından uzak ve ayrı olduğunu

ifade ederken, aslında İlâhî aşkın başka sevdalara fırsat tanımayacağını da işaret eder:

*Mahrem-i halvet-serây-ı şâh-ı 'aşkem Kâmiyâ
Resm ü âyîn-i felek bir gayr-ı 'âlemdir baña (G 4/5)*

Allah aşkının, kendisini gerçek şâh yaptığını, kendisine bu aşkın kâfi geldiğini ve ondan başkasına ihtiyaç hissetmediğini söyleyen Kâmî, bu haliyle de övündüğünü anlatırken:

*Fakrı fahr eyler gönül göstürmez aşlâ ihtiyâc
Şâh-ı istiğnâ-yı 'aşkam neylerem ben taht u tâc (G 33/1)*

Bir beytinde de kanaat ülkesinin pâdişâhı olduğunu, bu yüzden gönül ehli olanların, fermanına baş eğerek, huzuruna çıkabileceklerini söyler:

*Pâdişâh-ı mülk-i istiğnâ-yı 'aşkam ehl-i dil
Baş eğer fermânıma öyle girer dîvânıma (G 141/3)*

Gönül, Allah evi, İlâhî tecellilerin mahallidir. “mahabbet şâhidi” ifadesi, aklında ve fikrinde sürekli Allah’ın aşkının meşguliyeti olandır. Gönül, aşk kuşunun asıl yuvası, dolayısıyla İlâhî mahabbetin de av yeridir:

*Şâhid-i şeh-bâz-ı 'aşkıñ âşiyânıdır gönül
Şayd-gâhî-i mahabbet kudsiyânıdır gönül (G 110/1)*

k. Nüşa, Nikât, Şiâ', Tîğ, Erkân

Kâmî, gönlünü aşktan mahrum bırakmamayı kendine öğüt verip, aşk muskasını canı gibi saklamayı tembihlerken:

Hırz-ı cân it nüşa-ı 'aşkı sînende Kâmiyâ (G 57/6)

Aşk nüshasından habersiz olan kendini beğenmiş sûfilerin de ayıplamasından gocunmadığını ifade eder:

*Bizi ta'n eyler ise şüfî-i hodbîn yeri var
Var ise okumamış nüşa-ı 'aşkı temeli (G 171/9)*

Aşk ve şevke ait olan ince manâlar, ancak sırlara mahrem olanlar tarafından cevap bulabilirler:

Nikât-ı ‘aşk u şevki mahrem-i esrâr olandan şor (G 58/1)

Şem‘-Pervâne münasebetinin söz konusu edildiği bir beyitte Kâmî, ümit mumunu yandıran aşk ışınlarının pervâneye benzeyen gönlüne kavuşma emelini sunduğunu ifade eder:

*Şem‘-i ümmîdimi yandırdı şu ‘â‘-ı ‘aşkıñ
Buldu pervâne dilim bezm-i vişâl-i emeli (G 171/5)*

Demire su ilave edilip çelik haline dönüştürülmesi gib Kâmî de gönüldeki aşk kılıcını kanlı gözyaşlarıyla sıvayarak cilve gösteren saadet sırrının bir cevheri haline dönüştürür:

*Hûn-ı eşkiñle savar tîğ-ı fuâd-ı ‘aşkıñı
Cevher-i sırr-ı sa‘âdetle ola cilve-nümâ (G 1/6)*

Bir Mirâciye beytinde de “erkân” mefhumu zikredilir:

Didi böyle midir erkân-ı ‘aşkıñ bu ne hâletdir (Mr 56)

I. ‘Aşk-ı hakikat, ‘Aşk-ı mecâzî

Hakikî aşk olan aşk-ı İlâhî’nin sırlarına âşinâ olabilmek için uzlete çekilip bütün eşyaya kayıtsız kalmak gerekir:

*‘İzzet al ‘uzletde cānā giç kamū bî-gāneden
Olasıñ ‘aşk-ı hakikat ‘āleminden āşinā (G 1/5)*

Beşerî aşk da denen mecâzî aşk Kâmî’de, hakikat âlemine ulaşmaya yarayan bir merdivendir. Bazan bu aşk, basamakları çıkmak için yegane yoldur:

*‘Ālem-i feyż-i hakikat-bāne itmek ‘urūc
Zāhiren ‘aşk-ı mecâzî nerdübān lāzım saña (G 11/6)*

*Tehî şanma mecâzî ‘aşk ile me’lūf dil-sūzu
Şu ‘ūd itmek hakikat bāmuna bir nerdübāndır bu (G 134/5)*

m. Ehl, Neyzen

Tasavvufta dudak vahdetin ifadesidir. Dudak bekâya vesile olduğundan dolayı âb-ı hayattır. Dudağın âb-ı hayat ve kevsere teşbih edildiği bir beyitte, sevgilinin dudakları ölümsüzlük sunan âb-ı hayata kaynaklık eder. Bu kaynak, aşk ehline kevser şarabının verdiği lezzet ve zevki sunar:

Menba‘-ı âb-ı hayât-ı cāvidānī lebleriñ

Ehl-i ‘aşka bahş ider zevk-i şarāb-ı kevseri (K 1/43)

Nefesli bir çalgı olan neyi üfleyen kimseye Neyzen denir. Bazan sevgiden bir haber sunar, bazan sevgilinin sunduğu bir kadeh olan ney, bazan da Mürşîd-i Kâmil’in kendisi olur. Neyzen üflerken pozisyon icabı olarak eğri oturup, çarpık bakar. Kâmî de bir tesdiste aşkı bu haliyle Neyzen’e benzetir:

Rākım-ı hüsn-i kader yazdı hezāranlara

Girye kıla gül güle berķ-i gülistānlara

Luṭfuñ ile kıl nazar hāl-i perīşānlara

Rast okur kec bakar neyzen-i ‘aşk anlara (Ts VIII)

n. Zencîr, Cünûn, Şeydâ

Çılgınlık yapmamalarını sağlamak için delilerin boyunlarından ve ayaklarından bağlandıkları zencir, aşkın neticesi olan delilik ile aklını kaybedenleri bağlayan zencir münasebeti, aşk zenciri terkibiyle dile getirilir. Leylâ aşkının Mecnûn’u olmuş divâne gönül, sonunda aşk zencirine çekilmiştir:

Ḳays-ı dil yā Leylī dir her şeb yaturmaz ‘ālemi

‘Ākıbet zencîr-i ‘aşka çekdiler dīvāneyi (G 143/4)

Âhından yükselen dumanla aşkının çılgınlığını zencire vurduğunu söyleyen Kâmî, zamanın dönüşüne uyararak hiçbir tedbire başvurmadığını ifade eder:

Dūd-i āhımla cünûn-i ‘aşkı zencir eyledim

Gerdîş-i eyyāma uydum her ne tedbîr eyledim

.....

(Thm 4/IV)

Saçlarının siyahlığı gece karanlığına benzetilen sevgilinin, vücûdu da gündüz aydınlığıdır. Kâmî, sevgilinin gece karanlığına sahip olan saç örgülerini, sabah aydınlığıyla ifade ettiği göğsü üzerine salıvermesini isterken, kendisi de ayrılık karanlığına saplanan divâne âşıktır:

*Şeb-i zülfüñ didim ey meh düşür şubh-ı 'izârîñdan
Didi çık zulmet-i hicrândan ey 'âşık-ı şeydâ (Mf 6)*

o. Râkid-i mîzân, Güfte

Tasavvufî anlamda durgun bir hayat, hayvânî niteliklere sahiptir. Gönlün ızdırap çekmesi, çarpınışları ve dalgalanması, yani mücadele sergilemesi gerekir ki bu da kesretten kurtulma çabasıdır:

*Râh-ı maḥabbetde yâr kâdrimi bir kez bile
Nâmımı düşünâm ile râzıyım alsa ele
Râkid-i mîzân-ı 'aşk güftesi gitse sele
Râkid olur mu bu dil mevcesi eşkim ile (Ts IX)*

10. Cân

Tasavvufî anlamıyla insan ruhu, İlâhî nefes ve Hakk'ın tecellileri olarak değerlendirilen cân, cismi yaratan, onu ayakta tutan kalp, nefis, ten gibi vücûdun unsurlarından en kıymetli olanıdır.

Kâmî'nin şiirlerinde cân mefhumu genellikle âşkın maddî durumunun aksine manevî durumuyla ilgili olarak benzetme ve tavsiflerle zikredilir. Bununla birlikte dil ve cân mefhumlarının birlikte yer aldığı beyitler de söz konusudur.

Bir Medhiye'de, gönül ve cân yarasına manevî olarak merhem sunan Hazret-i Geylânî'nin bütün hastaların derdine devâ olacağını (M 7/5) söyler.

Şevkle yaptığı zikrin neticesinde Allah aşkının sinesinde devrân ettiğini, sonuçta can ve gönülün, aşk tekkesinde her şeyden el etek çeken bir abdâl olduğunu söyleyen Kâmî:

*Zikr-i şevkiñle maḥabbet sînede devrân ider
Tekye-i 'aşkıñda âḥir cân u dil abdâl olur (G 49/3)*

Cân ve gönülden tevbe ederek Allah'ın ihsân ve lutfuna mazhar olmayı hak ettiğini düşünür:

*Söyledim estağfiru'llah Kâmiyâ ez-cân u dil
Mazhar-ı eltâf-ı ihsâne sezâyım el-ğiyâs (G 30/8)*

Didâr, yüz, çehre tasavvufta “vahdet” anlamına gelir. Sevilenle birlikte olma hasreti sevende ne sabır ne de sükûnet bırakır. Cân ve gönül vahdete ulaşmadıkça nerede bulunursa bulunsun rahat ve mutluluk yüzü göremeyecektir:

*Şabr u ârâm u sükûnum sensiz olmaz meh-liķâ
Kande olsam cân u dil didârîñ eyler ârzü (G 133/3)*

Kan dökücü kılıcını çekerek sâlikin yoldan çıkmasını sağlayan mâsivânın tecellisi demek olan ğamzeler, ancak duâ kılıcıyla karşılık bulunca etkisiz kalacaktır:

*Câne kâr itirdirdi ħünî ğamze-i şemşîrini
Bâķ du 'â-yı seyfe meşğûl olmanıñ te'şirini (G 159/1)*

Sultan Abdülaziz'le ilgili bir kasidede, onun bütün cihâna himâye çadırını açtığını, bütün canlıları adaletiyle esirgediği anlatılır:

*Himâyet haymesin açmış cihâna ma'delet üzre
Esirger germ ü serd-i rûzigarîden kamû cânı (T 21)*

Efsanede ateşte yaşayan, ateşten çıkınca ölen bir hayvan olan semender, aynı zamanda ateşi söndüren bir madde ürettiği için de ateşte yanmazmış. Semender-Aşık teşbihi, âşıkın da sürekli olarak ateşte, aşk ateşinde kalması yüzündendir. Âşıkta aşk fırınında yanmak cana minnettir. Çünkü onun esas mekânı ateştedir:

*Câne minnet bilürem tennür-ı 'aşķa yanmayı
Bu semender-meşrebiñ âteşde çün bünyâdı var (G 50/6)*

Sürekli olarak aşk ateşiyle hem-hâl olan âşıkın hasret âhı da bütün cân sahiplerini yakar. Bu âh o kadar güçlüdür ki bütün cihânı da ateşlere salabilir:

*Âh çekersem firqatiñle ins ü cān âteşlenür
Şanma şāde ins ü cān belki cihān âteşlenür (G 71/1)*

Sevgili âşıkın gözünde güzellik şâhıdır. Her görenin tavır ve hareketlerine bin canla meylettği bu güzelin bir tek sözü bile bütün âleme uğur ve talih getirir:

*Şāh-ı hūbānsın sözüñ ‘ālemde ferruh-fāl olur
Her gören eṭvārına biñ cānla meyyāl olur (G 49/1)*

Değil canlar, dağların dahi işvesine tahammül edemeyeceği bu sevgiliye çaresiz âşıklar nasıl dayanabilirler ki:

*‘İşvesin cānlar değıl dāğlar taḥammül eylemez
Yā nice bī-çāre ‘āşıklar dayānsın nāzına (G 153/4)*

Cān ile ilgili benzetmeler

a. Nakd, Kıymet

Şâir, en kıymetli varlığını zamane insanlarına harcadığını, ancak kadr u kıymetinin düşmanlar kadar bile yanlarında bulunmadığından şikâyetçidir:

*Nakd-ı cān itdim telef ebnā-yı ‘aşra hiç yire
Olmadı a ‘dā kadar yanında kadr u rağbetim (G 114/5)*

Bir beyitte de sevgiliye kavuşma uğruna canını satışa çıkarmaya bile razıdır:

*Nakd-ı cān ile ḥarīdārem metā ‘-ı vaşlıña
Çoğuna eyler kabūl bakma efendim āzına (G 153/3)*

Aynı meâldeki bir beytinde de yâre ulaşmanın karşılığı olarak cānını kıymet verdiğini, mahabbet pazarının sokağında bu yüzden şöhret elde ettiğini ifâde eder:

*Biz meṭā ‘-ı vaşl-ı yâre cānı kıymet virmişüz
Sūk-i bāzār-ı maḥabbet içre şöhret virmişüz (G 77/1)*

b. Hirz, Terk

Çin, bir ülke olmakla birlikte, bir güzellik unsuru olarak ta “kıvrım, büklüm” anlamına gelir.³⁵⁰ Şâir, bu mefhumu her iki halde de kullandığı beytinde, sâliki yoldan çıkararak ve mâsivânın tecellisi olan ğamzelerin fitnesinden, İlâhî aşka ait muskayı sinede muhafaza ederek canını korumayı düşünür:

*Hirz-ı cân it nuşha-ı ‘aşkı sînende Kâmiyâ
Ġamze-i ikâz-ı fitne Hıttâ-ı Çîn’den gelir (G 57/6)*

İlâhî aşk ile kendinden geçerek, Tanrı varlığında fenâ bulan Hallâc-ı Mansûr’un, Cemâl-ı Mutlak Tanrı’nın simgesi olan hüsnün yolunda canından geçen Mansûr gibi, zülfün sevdâsıyla asılmayı göze alır Kâmî:

*Eger ber-dâr olursa dönmeye sevdâ-yı zülfünden
Yoluñda terk-i cân eyler o kim Mansûr-ı hüsniñdür (G 44/5)*

c. Esîr, Pervâne

Saç, tasavvufî olarak kesreti ifâde eder. Vahdet’e erişmek için kesrete düşmek ve sonra da kurtulmak lüzumu vardır. Mecâzî aşkın İlâhî aşka vesile olması bazan zaruridir. Mutlak cemâl sahibi Tanrı’ya simge olan hüsn, gönül bülbülünü bağ ve bahçesine kabul ederken, gönül bülbülü canını sevgilinin saçlarının kemendine teslim ve esir bırakır:

*Bülbül-i âşüfte-dil girdik de hüsniñ bāġiña
Cân ile oldu esîr zülf-i kemendiñ bāġiña (G 152/1)*

Mumun etrafında dönerek, âlevinde yok olan pervâne, bu özelliğiyle âşika benzetilir. Aşk ateşinin bütün cânını kuşatması bile âşkın sırrını ifşâ etmesine sebep değildir:

*Yandırır ruhsâr-ı şem ‘a cânını virmez şadâ
Eylemez derd-i derûnun kimseye pervâne ‘arz (G 88/2)*

³⁵⁰ Mehmet Çavuşoğlu,(2001): *Necati Bey Divânı’nın Tahlili*, İstanbul, Kitabevi Yay., 83.

Âşık, aşk ateşinin yaktığı gönül yarasına eğer tahammül gösteremez duruma düşerse bunu ifşâ edip, dermân arayacağına, kendini pervâne misali ateşe atıp bütün bedenini yok etmeyi yeğler ki kulun beşerî vasıflarından ve aşağı arzularından sıyrılıp İlahî vasıflarla donanması olan bu makam, tasavvufta “fenâ-fillah” makamıdır:³⁵¹

*Bakdı ki olmaz tahammül nâr-ı ‘aşkıñ dāğıña
Atdı cān pervānesiñ şem ‘-i şebiñ ocāğıña (G 152/2)*

d. Dil, Te’sîr, Câm-ı neşât

Divân’da bazı beyitlerde “cân” ile birlikte zikredilen “dil”, bir beyitte terkip şeklinde kullanılmıştır.

Hazret-i Hasan ve Hüseyin ile ilgili bir Medhiye’de, onlardan “cömertlik bulutu, iyilik ve ihsan denizi, canlı ruhlar ve gönül cânına irfân” diye bahsedilir:

*Biri ebr-i şahāvet diğeri baħr-ı ‘ināyetdir
Biri rûh-ı revānımdır biri cān-ı dile ‘irfān (M 6/7)*

Maddenin simgesi olan kan, gözlerden boşaldıkça yerini manâya bırakır. Sülfat cevherinin rengini gözlerinden boşalan kanlı yaşlarından aldığını söyleyen Kâmî, bu yüzden kan dökücü kılıca benzettiği mâsivânın ifâdesi olan ğamzelerin, canına isabetinden çekinmez:

*N’ola te’sîr-i cān olsa o tîğ-i ğamze-i hûn-rîz
Alur hûnâb-ı çeşmimden o rengîñ cevher-i zāğı (G 166/4)*

Cana ferahlık veren içkiden minnet kaygusuyla içmeyeceğini söyleyen Kâmî, “Mürşid”i ifâde eden sâkînin, yine “Vahdet”in simgesi olan dudaklarının mezesini gönlüne neşe sunmaya kâfi geldiğini söyler:

*İçmezem cām-ı neşât-ı cān-fezā minnetle ben
Sâkiyā nuql-i lebiñ şevk-i dile imdâdı var (G 50/9)*

³⁵¹ Uludağ,(1995): 188.

11. Vücûd (Cisim)

Buluş ve varlık anlamlarına gelen bu kelime, tasavvufî kullanımı ile ilgili olarak çeşitli anlamlarda karşımıza çıkmaktadır.³⁵² Sâlikleri mecâzî vücuttan sıyrılarak hakiki vücutla mevcûd olmasının ifâdesi olan vücûd, varlığın birliğini savunanların nazarında hakiki varlığa delalet eder.

Hazret-i Peygamber'in "mim" harfi ile sembolize edilmesinin özelliği, O'nun en son Peygamber olması, "mim" harfinin de kültürümüzde "temmet" yani bitişi, sona ermeyi göstermesi sebebiyledir. "Mim" harfinin hazret-i Peygamber ile bir diğer ilgisi de; "Ahmed" isminden "mim" çıkarıldığı zaman geride kalan "Ahad" ile Cenâb-ı Hakk'ın birliğine işaret edilmesidir. Şâirler Ahmed'den "Ahad"ı bilmek esprisiyle yüce Peygamber'in Hakk'a yakınlığını ifade ederken, arada yalnızca "mim" harfi kadar mesafe olduğunu ya da bizzat Hakk'ın nuru olan Hazret-i Peygamber'in "Ahmed" ismindeki "mim" ile bedenî varlığına, mevcudiyetine işaret edildiğini belirtmek üzere Ahmed-Ahad-mim münasebetine yer verirler.³⁵³

Mirâç olayına vurgu yapan bir beyitte Kâmî, Hazret-i Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'la buluştuğu anı; maddî vücûdun ortadan kalkıp, "Vahdet" potasında buluşulduğu an olarak ifade eder:

*O dem ki nām-ı Aḥmed'den irāde mīm-i mahv oldu
Bulub yek-rengī-i vahdet eḥad ḳaldı vücūd ifnā (Mr 101)*

Beyitlerde Hazret-i Muhammed'in vücûdu maddî anlamdaki bedeni olmaktan çok, bütün kâinâtın kaynağı olan Nûr-i Muhammedî dolayısıyla "masdaru'l-mevcûd" yani bütün kâinâtın yaratılış maksadıdır.³⁵⁴

Bütün mevcûdât, seçkin tali' ve saadete sahip olan Hazret-i Muhammed'in varlık sebebidir:

³⁵² Bkz. Uludağ,(1995): 570-572; Cebecioğlu,(1997): 760-761;Seyyid eş-Şerif Cürcanî,(1997): *Ta'rifât* (trc. Arif Erkan-Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü), İstanbul, 244.

³⁵³ Yeniterzi,(1993): 324-325.

³⁵⁴ Yeniterzi,(1993): 267.

*Muhammed Ahmed ü Maḥmūd güzîde ṭāli‘ ü mes‘ūd
Vücûda geldi her mevcûd seniñle şāhid-i ra‘nā (Mr 24)*

Divân’da “ten” anlamında kullanılan vücut, bazan “cisim” mefhumuyla da zikredilmektedir.

Elinde acizlikten başka sermayesinin olmadığını ifâde ederek bütün hal ve işlerinde vücûdunun Cenâb-ı Hakk’ın rızâsına teslim olduğunu söyleyen Kâmî, imânın boyutlarından olan ve mahabbetin özelliklerinden sayılan teslimiyet ve rızâyı kâmil bir mü’min edâsıyla işler:

*Yok bîdâ‘am ‘aczen ğayrı elimde Kāmiyā
Hāl u kārımda müsellemdir vücûdum ber-rızā (G 1/9)*

Karga ve Hümâ, kemikle beslenmeleri bakımından aynı özelliklere sahip kuşlardır. Ancak Devlet Kuşu olarak da bilinen Hümâ, çok yükseklerde uçtuğu için pek görünmez. Tasavvufî terim olarak “Vahdet” veya “Kâmil Mürşid” karşılığıdır.

Makbul bir hayvan olmayan karga ise, siyah renginden dolayı saçın ve gecenin müşebbehin bihi olmuş ve aynı zamanda rakibe de benzetilmiştir. Bir beyitte vücûdu et ve kemik yönüyle ele alan Kâmî, bu maddî varlıktan tamamen soyutlayarak, cismin fânîliğine, ancak canının kalıcı olduğuna ve fânî olan tarafın reddedilmesi veya tamamen öldürülmesiyle hakikate ulaşılabileceğine işaret eder:

*Vücûdum laḥmı nedir olsun qarîn zāġ-ı cānāne
Disün evc-i hümā yāre bakıyye üstüh‘āndır bu (G 134/4)*

Vücûd ile ilgili Benzetmeler

a. Mülk ve Millet

Divân’da yer alan kasidede Sultan Mahmud’un, bütün mül ve milletin cisim ve ruhuna ferahlık veren bir din başkanı ve saadet burcunun nurlu Pâdişâh’ı (K 1/12) olduğu, bir diğerinde, Sultan Abdülaziz’in bütün âlemin, mülk ve milletin cisim ve ruhunun huzuru için gece gündüz rahatını fedâ ettiği ifâde edilir:

*Rahatıñ selb eylemiş âsâyiş-i 'âlem için
Rûh u cism-i mülk ü millet her cihet şubh u mesâ (K 3/10)*

b. Keş

Bedenin gemiye teşbih edildiği bir beyitte, fenâ deniziyle tanımlanan dünya hayatından beden gemisini kıyıya çektiğini, muhalif rüzgarlar olarak ifâde edilen mâsivâya karşı da Allah aşkının yelkenini sardığını söyleyen Kâmî, Hakk'tan başka her şeyden geçerek mutlak varlığın aşkına erip kendinden geçmiş, fenâ fi'llah makamına ulaşmıştır:

*Bu keş-i cismimi baħr-ı fenâdan der-kenâr itdim
Maħabbet yelkeniñ şardım muħâlif nev-hevâlardan (G 130/3)*

c. Kafes

Peygamberimizin Mirâçı'nın anlatıldığı bir beyitte, O'nun ruhuyla Mirâc'a nâil olduğu kanaatında olan Kâmî, Mirâc'ı tamamlayıp dönen Hazret-i Muhammed'in kendini kafes denilen bedeninde bulduğunu söyler:

*İdüb tekmiñ-i mi 'râcın rücû' itdi o serv-kaç
Hırâm u nâz ile cism-i kaşesde buldu kendin tâ (Mr 111)*

d. Libâs

Bu dünyanın geçiciliği, hayatın fâniliği ve güzelliğin sürüp gitmeyeceği gerçeğinden hareketle Kâmî, güzellik kumaşını sırtına geçirip onunla gurur duyulmaması gerektiğini çünkü bu dünya hayatını, cisim elbisesinin sonunda çıkarılacağı bir camekân olarak tarif eder:

*Kařâ-yı ħüsn ile 'ömrüm ğurūr itme cihândır bu
Libâs-ı cismiñi âħir şoyarlar câmekândır bu (G 134/1)*

e. Bezl

Hazret-i Ebubekir'le ilgili bir medhiyede onun sahî ve cömertlikle, bütün mevcut varlığını Allah yolunda sarfettiği söylenir:

*Fî-sebîli 'llâh idüb bezl-i vücūd-ı mevcūd
Bir eli baħr-ı saħâ diğer eli ebr-i 'atâ (M 1/6)*

12. Nefs

“Ruh, can, benlik, akıl, insan bedeni, ceset, kan, azamet, izzet, görüş, kötü göz, bir şeyin cevheri, hamiyet, işkence, arzu ve murat”³⁵⁵ anlamlarına gelen nefis, Kur’ân-ı Kerîm’deki manâlarıyla şöyle değerlendirilmektedir: 1. Zâtullah (3/28, 5/116, 6/12, 20/41), 2. İnsan Ruhu (6/93, 39/42, 89/27), 3. Kalp, Sadr vb. (2/77, 3/154, 4/113, 6/158, 10/100, 11/31, 12/77, 17/205, 27/14, 41/53, 109/235), 4. İnsan Bedeni (3/146, 185, 12/26, 17/33, 21/35, 29/57, 30/61 vb.), 5. Bedenle beraber ruh (2/286, 6/152, 10/23, 30-44-49-54, 13/11-42,17/7, 20/15, 29/6, 39/70, 40/17, 45/ 15), 6. İnsan bedeninde bulunan bir cevherdir ki insana kötülük ve fesadı emreder (12/53, 20/ 96, 5/30), 7. Zât kelimesiyle (2/48, 31/28-34, 74/38), 8. Cins (9/128, 30/287, 42/11).³⁵⁶

Birçok anlama sahip olan nefsin türlerinin yanında tasavvufî değerlendirmelerde makamlarına da işaret edilmiştir.³⁵⁷ İşte bu makamların en alt ve bayağı tabakası olan nefis, şeytanın esiri ve yoldaşı olup, mutasavvıflarca düşman ilan edilmiştir:

Habîs-i nefis ile İblîs-i telbîs yolum almışlar
Sevâb-ı kâle vü rahtım iderler dâimâ yağmâ (Mr 118)

Nefis şeytana uyararak doğru yolu şaşırtır ve perişân hale sokar:

Uyub şeytân ile nefse nümâyân
Beni şaşırdılar oldum perişân (Mn 25)

Arzu ve nefislerinin isteğine uyanlar en alt tabakadaki süfli nefsin işlerini icrâ ederler. Bir münâcât beytinde Kâmî, böyle bir nefsin egemenliğiyle geçen hayatın, aslında irâdesine hakim olamayan akılsızlara ait olabileceğini vurgularken:

³⁵⁵ Uludağ,(1995): 405; Cebecioğlu,(1997) : 545.

³⁵⁶ Altıntaş,(1984): 53-57; ayrıca bkz. E. F, Calverley,(1993): “Nefis”, İA, C.IX, , 178-183.

³⁵⁷ Bu konu için bkz. Altıntaş,(1984) : 57-68; Uludağ,(1995): 406; Uludağ,(2001): 269-280; Hüseyin Destgayb, (2001): *Nefs-i Mutmaine*, (trc. Aziz Çınar-Şefik Onar), İstanbul.

Hevâ-yı nefsile geçdi şebâbet
Bırakmadı girîbânım sefâhâţ (Mn 29)

zevk âlemine ve içkiye düşkün bir nefse uyanların, aslında seher vaktinde, şeytanın döşeğinde hasta düşmüş kimseler olacağını iddia eder:

Tâbi ‘-i nefs-i hevâ mey ü heves üftâdesi
Pister-i iblîsde bî-mâr olur vakt-i seher (G 63/3)

Kötülüğü emreden en alt mertebeye sahip nefis olan nefs-i emmâre, şu beyitlerde zikredilmektedir:

Nefs-i emmâreye esir düşeliberi yüzünün kara halini İslâm Peygamberi'nin kendinden daha iyi bildiğini(Mr 120), elinden tutup nefs-i emmâreden kendisini kurtarmasını rica ettiğini; elinden geldiğince de nefs-i emmâreyle büyük bir savaşa girişmesi gerektiğini³⁵⁸ söyler:

Bezl-i maqdûr idegör rāh-ı cihāda Kāmî
Nefs-i emmāre ile eyle gāzā-yı ekber (M 2/11)

Nefs-i emmâreye uymayıp, sakınanlar, elbette kaderin hükmüne rıza gösterenlerdir (TB 7).

İnsanın nefsinin arzu ve isteklerine ve şeytana karşı daima mücadele halinde olmalıdır. Nefs, heva ve heveslerin peşinde koştuğca “takva” dan uzaklaşıp, gerçek huzur ve saadeti yakalayamaz. Hayvânî nefsin bedendeki yeri olan “nokta-ı sevdâ-ı süveydâ” kalbin tam ortasıdır:

Giçmese iklîm-i sevdâ-yı hevesden nefis ü dil
Olamaz derd ü gam sırr-ı süveydâdan hālâş (G 87/2)

Allah aşkının ikâmet ettiği bir gönülde başka aşk ve hevesler barınmaz. Hakiki aşkın barınağı olan gönül, pâk ve temizdir:

³⁵⁸ Hazret-i Peygamber nefis mücadelesini “büyük cihad” olarak ifade eder. Bkz. el-Aclûnî,(1351): II, 424,(h.no: 1362).

Kõndu ŧehbāz-ı maħabbet āŧiyān-ı sīneme
Murğ-ı nefsim oldu perrende hevā-yı lāneden (G 128/4)

13. Ruh

Can, nefis anlamındaki ruh, tasavvufçulara göre insandaki dört türlü nefisten biri olan insanî nefis veya nefis-i natikâ yahut “ruh”, kendi zatında maddeden mücerret bir cevherdir ki Rabb’ın bir emrinden ibarettir. Cisim veya araz değildir. Kendiyle kâim bir cevherdir. Ne bedenın dışında ne içinde, ne ona bitişik ve ne de ondan ayrıdır. Bununla birlikte hadistir, ama üzerine ölüm cari olamaz.³⁵⁹ İnsan ruh ve cesetten meydana gelmiştir. Kâmil insanın terkininde de ruh, nefis ve beden denilen üç manâ vardır. Ruhun akıl, nefsin hevâ ve bedenın his sıfatı vardır. Kul dünyada nefisten necat bulup, temeli ruh olan irâdenin tahkikine vasıl olmazsa, hiç şüphesiz ki o marifet ve kurbetin hakikatına ulaşamaz. Nefse muhalefetle ruh desteklenmiş olur.³⁶⁰

Divân’da yer alan Mirâciye’de Kâmi, söz konusu mefhumu kullandığı beyitlerde, Hazret-i Peygamber’e bütün enbiyâ ve asfiyânın ve mukaddes ruhların cümlesinin baştan başa ayakta saf bağlayarak hizmete hazır bulduklarını(Mr 48) ve enbiyânın ruhlarının cismî surete girip, onun teşrifini tastik ettiklerini(Mr 63) ifade eder.

Yine Medhiyelerde yer alan “ruh” mefhumunun zikredildiği beyitlerde, Hasan ve Hüseyin’den “gönül canı için irfân” ve “canlı ruh”(M 6/7) diye söz ederken, Abdülkadir Geylanî’nin ruha Rabbânî gıda sunduğu(M 7/2), Sultan Abdulaziz’in de mülk ve milletin cismî ve ruhî asayışından kendini sorumlu tuttuğu(K 3/10) söylenir.

Sevilenin işve ve nâzı tasavvufî anlamda kalbi kuvvetlendiren İlâhî cezbe olarak yorumlanır.³⁶¹ Bu da Allah’ın takdir ettiği bir ilimdir. Herkese nasip olmayan bu ilim ruhun asıl gıdasını teşkil eder. Kâmi, bir müstezad gazelde şu beyti zikreder:

Dilberde edā tatlı şadā feyz-i Hudā’dır
Hem rūħa gıdādır

³⁵⁹ Uludağ,(2001): 267-268.

³⁶⁰ Kuşeyri,(1999):182; Hucviri,(1982): 312.

³⁶¹ Uludağ,(1995) : 401.

Her kevkeb-i t̄ali 'de bulunmaz bu sa 'âdet

Hem böyle 'ināyet (G 26/5)

Şarap mahmurluğunu kaldırmak için sunulan, şarap kadehi câm-ı sâbuh, tasavvufta Mürşid-i Kâmil'in ifadesi olan sâkinin, batınî feyz ve ruhânî lezzetler sunan kırmızı renkli dudaklarına bir benzetme olarak zikredilen bir beyitte, Allah aşkından dolayı cezbeye düşüp kendinden geçen ehl-i hâli uyandırıp kendisine gelmesini sağlamak için sunulur.

Nakl sözü tevriyeli olarak anlama ve mezc anlamlarıyla beraber kullanılmıştır. Allah'ın bilgisi ve sırlarına ait ilmin karşılığı olan, sevgilinin elmaya benzeyen çene veya gerdanı, ruha ferahlık bahşeder:

Ehl-i h̄ale s̄ākiyā la 'l-ı lebiñ cām-ı şabūh

Nukl-ı s̄īb-i gābgābiñ bahşende-i tefrīh-i rūh (G 35/1)

Fenâ-fillah ve vahdeti anlatan sevgilinin ağzı(dehen), ruh bülbülü tarafından fark edildiği an şiddetli bir arzu içerisinde İlâhî aşkın sembolü olan şaraptan (kırmızı dudak) kana kana içmek isteyecektir:

Deheniñ goncesini gördüğü dem bülbül-i rūh

Cānı elbetde diler şevkiñ ile la 'l-ı şabūh (G 34/1)

B. BEZM-İ EZEL

Allah'ın ruhları yarattığı zaman onlara “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” anlamında sormuş; ruhlar da “*Evet! Sen bizim Rabbimiz'sin*” (A'raf, 71/172) şeklinde cevap verdikleri meclis. Allah'ın ruhlarla ezelde sözleşmesi, sözünden dönen olmasın diye ruhları birbirlerine şahit tutmasıdır. İnsanoğlu dünyaya geldiğinde verdiği söze sadakat göstermelidir. Tasavvufta “en eski meclis” anlamında ve değişik biçimlerde kullanılır. Bu kelime sadece “ezel” ve “rûz-i ezel” olarak divânda kullanılmıştır.

Bütün tasavvuf erbâbı gibi bu telakkiye mensup, sorumluluk tavrını şiirlerine yansıtan Kâmî, İlâhî aşkın kadehinden ezel bezminde

içip neşe bulan kimseyi hiçbir hüznün, sıkıntı ve endişenin meşgul edemeyeceğini söylerken:

*O kim şahbâ-yı 'aşkından ezel almış ise neş'e
O lezzetle meserret-yâb olur aşlâ hazîn olmaz (G 72/4)*

Genellikle bezm-i ezel ve kader mefhumlarını aynı beyitte zikrederek; hüznün ve sıkıntının kaynağı olan şekk ve şüpheden insanların uzak durmasını, çünkü her şeyin ezelde Allah tarafından takdir edildiğini hatırlatır:

*Eyâ şek itme şakın çekmeyesin hüzn ile âh
Her şeyi rûz-i ezel kıldı muqadder Allah (TB 11/II)*

Bütün olup bitenleri kaza ve kader telakkisiyle değerlendiren şâir, gül-bülbül aşkı ilişkisine yine aynı yaklaşımla beyitlerinde yer verir:

*Berğ-i gülde tâ ezel yazmış güzel kıl-k-i kader
'Andelîb âh u fiğân ide çemende gül güle (G 139/3)*

*Râz-ı heva bülbüle şîve-i hânde güle
Rûz-i ezel eylemiş böyle kader Kirdigâr (G 173/4)*

Kâmil bir mümin, Allah ile ilişkilerinde birtakım özelliklerle birlikte, teslimiyet, kanaat ve rıza sahibidir. Allah'a teslim olup, O'nun verdikleriyle yetinmek ve asla karşı gelmemek, çünkü ezelde taksim edilmiş olan rızkın dışındaki arayışlar beyhude ve müminin kâmil olma sıfatına aykırıdır:

*Rûz-i maşûm-i ezel Kâmî seni elbet bulur
Düşme ardınca añûñ kılma teşebbüs işe de (G 140/6)*

Edebiyatımızda şâirler sevgililerine bezm-i ezelde (elest bezminde) âşık olduklarını ifade ederler. Kâmî de bu anlamda ele aldığı beyitlerinde, güzelliğine rûz-i ezelden âşık olduğu ay yüzlü sevgilisinden mahşere dek asla vazgeçemeyeceğini (G 92/5), tâ ezelden

beridir gönlünün güzelliğinin cennet bekçiliğini yaptığı sevgiliye iltifat etmesini ister:

*Tâ ezelden ravda-yı hüsnüñ gönül rıdvânıdır
Bâri bir hüsn-i nazarla Kâmi-i gül-çîne bak (G 95/7)*

Divân'da yer alan iki ayrı Tahmis'te "ezel" mefhumundan sözedilir:

*Gâh vasıl geh firâk u gâh zevk ü geh keder
İşte bu efvâr ile devrân-ı çerh-i nîlüfer
Levhde rûz-i ezelden kayd olunmuş bu eşer
(Thm 4/V)*

*Hâ'iz-i gencîne-i ikbâl ile sevdâlara
Nicesin şaldım ezelden bûs-i dest ü pâlara
Kılmayub aşlâ tenezzül rütbe-i bâlâlara
(Thm 4/VI)*

C. YARATILIŞ³⁶²

Kâmî Divânı'nda yaratılışın temelini, tasavvufi anlayışın da ifadesi olan Muhammedî nûr³⁶³ oluşturur. Eğer bu nur olmasaydı, kâinatta yaratılmazdı:³⁶⁴

*Eğer halk etmeseydi Zât'ınî Haq yâ Resûla'llah
Yaratmazdı nüh-eflâkı muhakaq yâ Resûla'llah (N 6/1)*

Mutlak varlıktan ilk zuhur eden şey, Akl-ı Evvel, yani Muhammedî Nûr'dur. Cenâb-ı Hak önce O'nu, sonra onun aracılığıyla tüm diğer şeyleri yaratmıştır:

³⁶² Bu konuda Bkz.Mehmet Bayraktar,(1987): *İslâm'da Yaratılış Teorisi*, İstanbul; İbrahim Düzen,(2000): *Aziz Neseî'ye Göre Allah, Kâinât, İnsan*, İstanbul, 251-296.

³⁶³ Muhammedî nûr, Her şeyin aslıdır. Allah önce Peygamberi yarattı, sonra diğer varlıkların tümünü O'nun nurundan vücuda getirdi. "Allah'ın ilk yaratmış olduğu şey benim nurumdu" hadisine dayanarak Nûr-i Muhammedî adı verilir.

³⁶⁴ Bir Hadis-i Kudsi'de şöyle buyrulur: "Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" el-Aclunî,(1351): C. II 232.

*Muḥammed Ahmed ü Maḥmūd güzīde ṭāli' ü mes'ūd
Vücūda geldi her mevcūd seniñle şāhid-i ra'nā (Mr 24)*

Akl-ı Evvel, yani “İlâhî bilinç” Hakk’ın kendini izhâr etmesinin ilk suretidir ve bu kevnî ölçekte Hazreti Muhammed’e tekabul etmektedir. Ama buradaki Hazreti Muhammed’in, Allah’ın elçisi olarak gönderilen bir Peygamber olmasından çok önce kevnî (kozmetik) bir varlık olduğu unutulmamalıdır.³⁶⁵

Kâmî bir beyitte, felekler yaratılmadan önce, ezelden sırlar âlemi olan atlasla kürsinin ilm-i ledüne vakıf olan Hazreti Muhammed için bir dinlenme ve istirahat yeri olarak takdir edildiğini söyler:

*Ezel ârem-gehiñ atlasla kürsî 'âlem-i esrâr
Felekler âferīde olmadan ey H'âce-i dānā (Mr 46)*

“Gerçekten biz insanı en güzel bir biçimde *yarattık*”³⁶⁶ meâlindeki âyet ile insan cinsini maddî ve manevî olarak, doğrultmanın, kıvama koymanın, biçimlendirmenin en güzelinde, en güzel biçimde olarak yarattık. İnsanın güzelliğinin en güzel bir biçimde olması, duygusuz olan şekil ve suretinde değil, duygusunda ve özellikle “güzellik” denilen manâyı anlamasında ve o duygudan güzellerin güzeli, en güzeli, en güzel yaratıcıyı ve onun mutlak güzellikle en güzel olan kemâl sıfatlarını tanıyıp onun ahlakıyla ahlaklanmış olmasındandır.³⁶⁷ Bu âyet Hazreti Peygamber’in sıfatlarının bir aynası olduğu gibi cemâlinin de bir ifadesi olarak bir beyitte yer alır:

*Hak seni öğmüñ yaratmış aḥsen-i takvīm ile
Necm-i mes'ūduñ gibi zāt-ı şerīfiñ de sa'id (G 38/3)*

D. ÂLEM

Kelime olarak âlem, dünya, cihan, kâinât, yaratılmış bütün varlıklar vs. anlamlara gelir. Allah’tan ayrı olarak telakki edilen âlem,

³⁶⁵ Şahiner,(2001): 17

³⁶⁶ Ve't-Tîn, 95/4.

³⁶⁷ Hak Dini, IX, 311-313.

birçok tamlamalarla birlikte tasavvufta Allah'ın bir tecellisi olarak gösterilir. Allah'ın varlığının alâmeti ve delili olduğu için kâinâta âlem denilmiş, âlem de bir eser olması bakımından masnudur, bu eseri ortaya çıkaran sanatkâr (Sânî) ise Allah'tır.³⁶⁸

Tasavvufta âlemin yaratılışının merhaleleri, âlem-i lâhût, âlem-i ceberût, âlem-i melekût, âlem-i anâsır ve âlem-i insan-ı kâmil olarak beş basamaktır.³⁶⁹ Bunlardan sadece âlem-i lâhût manzumelerde isim olarak zikredilir. Mutasavvıflara göre varlığın ilk mertebesi olan âlem-i lâhût veya âlem-i ıtlaktır.³⁷⁰ Divân'da yer alan beyitler şunlardır:

*Bilinmez bî-kem ü bî-keyf mücellâ vaḥdet-i mir'ât
Göründü 'âlem-i lâhût-i mutlakdan ḥafî ma'nâ (Mr 104)*

*Gök üzre o meh na'l-ı semendiñ eşeridir
Cevlângerî-i 'âlem-i lâhût-ı mu'allâ (N 1/6)*

*Cihân ser-tâ-ḳadem muḥtâc-ı luḫfuñdur dü 'âlemde
Çü sensiñ Şâh-ı lâhût-ı şefâ'at mâh-ı erselnâk (N 7/3)*

Beyitlerde âlem mefhumu aynı zamanda, âlem-i feyz-i hakikat-bân, başka âlem, âsâyiş-i âlem, âlem-i esrâr, âlem-i bâlâ şeklinde kullanılmaktadır.

Kâmî, hakikat âlemine yüксеlebilmek için mecâzî (beşerî) aşkla sınanmak gerektiğini ifade eder:

*'Âlem-i feyz-i hakikat-bâne itmek 'urûc
Zâhiren 'aşk-ı mecâzî nerdübân lâzım saña (G 11/6)*

Tasavvufî olarak “yokluk” anlamına gelen aynada Allah'ın varlığının yansmasıyla suretler meydana gelir. Müstakil bir varlığı bulunmayan âdem-i mutlak; vücûd-ı mutlakın zıddı olup aynada görülen

³⁶⁸ Uludağ,(1995): 38-39.

³⁶⁹ Baltacı,(1981): 23.

³⁷⁰ Pala,(1995): 30.

hayal gibidir. Allah, bir ayna olarak yarattığı insanda Zât'ının güzelliğini seyreder.

Kâmî de bir beytinde bu anlayıştan hareketle vahdet aynasından yansıyanların gerçek ahvâlinin bilinmeyeceğini, ancak mutlak varlık âlemi olan lâhût âleminden gizli manâların müşâhede edilebileceğini savunur:

*Bilinmez bî-kem ü bî-keyf mücellâ vahdet-i mir'ât
Göründü 'âlem-i lâhût-i mutlakdan hafî ma'nâ (Mr 104)*

Mirâç'ın anlatıldığı bir beyitte, dünyaya ve maddî varlıklara ait hiçbir teferuatın, ne sahra ne yeryüzünün bulunduğu bir başka âlemden bahsedilir:

*Ne in ü an ne var devrân o 'âlem başka 'âlemdir.
Heyülâ-yı felek ma'düm ne gâbrâ var ne hod şahrâ (Mr 102)*

Söz konusu mefhumun mecâz-i mürsel yoluyla ifadesini bulduğu beyitlerde de insanlar kast edilmiştir. Sultan Abdülaziz'in âlemin rahat ve huzurunu sağlamak için kendi rahatını elden bıraktığı(K 3/10)anlatılırken; bütün güzellere şâh olan sevgilinin aynı zaman da sözleri de âlem için uğur ve talihtir(G 49/1).

Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı cevher olan Hazreti Muhammed'in nurundan bütün kâinât yaratılmıştır. Felek hazinesinin en kıymetdâr bir cevheri olan ve yaratılışın yegâne sahibi olan bu nurun bir benzeri elbetteki bu âleme gelmemiş ve gelmesi de mümkün olmayacaktır:

*Ne gelmişdir ne gelmek mümkün olmuş 'âleme mişliñ
Ki oldu Zât-ı pâkiñ gevher-i gencîne-i eflāk (N 7/4)*

Bu özellikleriyle, Peygamberimiz'e, felekler yaratılmadan önce sırlar âlemi dokuz kat gök, atlas ile kürsî, ezelden beridir dinlenme yeri olarak ayrılmıştır:

*Ezel ârem-gehiñ atlasla kürsî 'âlem-i esrâr
Felekler âferide olmadan ey H'âce-i dānā (Mr 46)*

Peygamberimiz'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya; oradan da felekler âlemini geçip, Cenâb-ı Hakk'ın âlemine ulaşmasının ifadesi olan Mirâç, iki âşıkın vuslatı şeklinde değerlendirilir. Bu yükseklerin en yükseği olan âlem, Hakk'ın Habîbi'nin bütün felekleri baştanbaşa temâşâ ettiği seyir ve eğlence yeridir:

*Çıkub cismânî seyr eyle ser-â-ser nüh sipihrânı
Aşl-ı vaşla iriş seyren-gehiñdir 'âlem-i bālā (Mr 45)*

Hazreti Muhammed için kullanılan motiflerden birisi de Ây'dır. Peygamber'in gelişiyile cehâlet ve küfrün karanlığının dağılıp yok olması, ayın karanlığı delip aydınlatması özelliğiyle bir tutularak, onun dünyayı cehâlet ve küfür karanlığından imân nuruna ulaştıran bir ay olduğu ifade edilirken; bazan da o yüce âlemin atlısı ünvanlı zâtın atının nâlı gökteki hilâle benzetilir:

*Gök üzre o meh na'l-ı semendiñ eşeridir
Cevlângerî-i 'âlem-i lâhût-ı mu'allā (N 1/6)*

“Erselnâk”(bkz. Âyetler) ayı ve “şefaât şâhî”, dünya ve ahiretin yegâne lutufkârı olan Hazreti Muhammed'in lutfuna baştan ayağa bütün cihanın muhtac olduğu ifade edilir:

*Cihân ser-tâ-ka-dem muhtâc-ı lutfuñdur dü 'âlemde
Çü sensin Şâh-ı lâhût-ı şefâ'at mâh-ı erselnâk (N 7/3)*

Bir başka beyitte de kimseye nasip olmayan bir çok hususiyetlerle donatılan Hazreti Muhammed'in, lâ-mekân olan Allah'a ait fezânın gerçek binicisi olduğu :

*Fezâ-yı lâ-mekânîñ Şeh-süvâr'ısın haқиkatde
O hâletler saña maşşûş u muṭlak yâ Resûla'llah (N 6/4)*

Ve şüphesiz Allah'a ait makamın sırlarına vakıf bulunduğu söylenir:

Serây-ı lâ mekânîñ maḥrem-i esrârisın Haqqâ (N 7/2)

E. TASAVVUFÎ MERTEBELER VE KAVRAMLAR

1. Dört Kapı (Şerîat, Tarîkat, Ma‘rifet, Hakîkat)

Mutasavvıflar tasavvufî mertebelerin kırk makamda tamamlandığını ifade ederler. Yesevîyye tarikatının kurucusu Ahmet Yesevî “Fakr-nâme” adlı eserinde bu makamların isimlerini vererek bunların on tanesinin şeriatta, on tanesinin tarikatta, on tanesinin marifetde ve on tanesinin de hakîkatde olduğunu söyler.³⁷¹ Ayrıca Hacı Bektaş Velî’de de kırk makam şu tertiple sıralanmaktadır:

Şeriat Makamları: İman getirmek, ilim öğrenmek, namaz kılmak, helâl kazanç ve faizi harâm bilmek, nikâh kıymak, hayz ve loğusalıkta cinsi münasebeti haram bilmek, sünnet ve cemaat (ehl-i sünnet ve’l-cemaat) ehlinden olmak, şefkat, temiz yemek ve temiz giyinmek, emr-i bi’l-ma‘ruf ve nehy-i ‘ani’l-münker, yani iyiliği emredip yaramaz işlerden sakınmak.

Tarikat Makamları: Pirden el alıp tevbe etmek, mürid olmak, saç kesmek (traş olmak) ve elbise değiştirmek, nefis savaşında (mücadele etmek) olgunlaşmak, hizmet etmek, havf yani korku, ümit etmek, hırka, zenbil, makas, seccâde, subha (yüz taneli tesbih) ibrât (iğne) ve asa, sahip-makam (makam sahibi) sahip-cemiyet (cemaat sahibi), sahip-nasihât (nasihât sahibi) ve sahip-mahabbet (mahabbet sahibi) olmak, aşk, şevk, sefa ve fakirlik.

Marifet Makamları: Edep, korku, perhizkârlık, sabır ve kanaat, utanmak, cömertlik, ilim, miskinlik, marifet, kendini bilmek

Hakikat Makamları: Toprak olmak, yetmiş iki milleti ayıplamamak, elinden geleni esirgememek, dünyada yaratılmış bütün nesnelere kendisinden emin olmak, mülk sahibine yüzünü sürüp yüz suyunu (yaradış sebebi olan Muhammedî nurunu) bulmak, sohbetinde hakikat

³⁷¹ Bu konuda bkz. Kemal Eraslan,(1977): *Yesevî'nin Fakr-nâmesi*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XXII, İstanbul; ayrıca bkz. Hallac-ı Mansur, (1986): *Kitabu't-Tavasın*, İstanbul, 85.

sırlarını söylemek, seyr-i sülûk, sır, münacaat, çalap Tanrı'ya ulaşmaktır.³⁷²

Kâmî-i Amidî'nin şiirlerinde dört kapı (Şeriat, Tarikat, Hakikat, Marifet) mefhum olarak zikredilmiş, ancak doğrudan dört kapı ve kırk makam terimlerine rastlanılma maktadır. Bize göre bu fark mutasavvıf - şâirlerin tasavvuf anlayışlarından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki; gerek Ahmed Yesevî ve gerekse Hacı Bektaş Velî teşkilatçı olarak bilinen mutasavvıflardır. Teşkilat ise sistem demektir. Mutasavvıf şâirler aslında öz olarak aynı kavramları kullanmışlar; ancak bunlardan teşkilatçı olma özelliği ile tanınanlar, teşkilatçılığın bir gereği olarak bu kavramları sistemleştirmişlerdir.³⁷³ Kâmî ise mutasavvıf kimliğinin yanında teşkilatçılığını ön plana çıkarmış bir şahsiyet değildir.

a. Şerî'at

İlâhî kanun ve prensipler bütünü olan şeriat, dinin inanç, ibadet ve muamelât, yani aklî, bedenî ve kalbî esaslarının ve hükümlerinin ifadesidir.

Peygamberimiz'in pâk soyundan gelmiş olan Hz. Hasan ve Hüseyin, marifet sırrının tahtını şeriatla bezendirmiş iki sultandır:

Zihî zîb-i şerî'atla zihî nesl-i şerâfetle

Serîr-i surr-ı 'irfânı bezendirdi iki sultân (M 6/5)

Şerîât ahkâmının yolunda hakkın rehberi olmuş İmâm-ı Azam, yine şer'î konularda keşf ü beyân sahibi ve sürekli yol göstericidir:

Râh-ı ahkâm-ı şerî'atda zihî rehber-i Hak

Şâhib-i keşf ü beyân oldu İmâm-ı A'zam (M 8/5)

Mesned-ârâ-yı şerî'atda saña Kâmî müdâm

Zîver-i cilve-künân oldu İmâm-ı A'zam (M 8/13)

³⁷² Bkz Esad Coşan,(1996):*Hacı Bektaş Veli Makâlât*,(Sad. Hüseyin Özbay), Ankara, 13-18; Kırk makamla ilgili olarak ayrıca bkz. Abdurrahman Güzel,(1981): *Kaygusuz Abdal*, Ankara, 287-290; Ali Yılmaz,(1989): *Köstendill Süleyman Şeyhî*, Ankara, 133-138; Tatçı ,(1997): *Yunus Emre Divânı İnceleme 1*, 416 vd.

³⁷³ Ahmet Doğan,(1995): *Müştak Baba* (Hayatı ve Edebi Şahsiyeti), Ankara, 111.

Dört kapıdan şeriat, tarikat ve marifetin birlikte zikredildiği bir beyitte, bu mefhumlar Sultan Mahmud’la ilgili tutularak ifade edilmiştir:

*Kuvve-i fikri şerî‘at re‘y-i zikri mâ‘rifet
Ziver-efzâ-yı tarîkat burc-ı hikmet hâveri (K 1/3)*

b. Tarîkat

Hakka ermek için tutulan, birtakım kuralları ve âyinleri bulunan yoldur.³⁷⁴ Kâmî, Hz. Ali ve onun çocukları Hz. Hasan ve Hüseyin için yazmış olduğu medhiyelerde bu mefhumu zikreder. Onların açıkça tarikat ve marifet sırrına vakıf ârifler olduklarını ifade ederken tarikat mefhumuna yer verir:

*Bâb-ı şehr-i dâniş ü ‘ilm ü hüner
Şâhid-i sırr-ı tarîkat reh-nümâ (M 4/5)³⁷⁵*

*Biri verd-i tarîkat diğeri sırr-ı hakîkatdır
Biri kumrî-i hū hū-zen birisi tūṭî-i ‘irfân (M 6/4)*

c. Ma‘rifet

Sûfilere göre marifet; Allah’ı isim ve sıfatlarıyla bilmek, kötü huylardan temizlenmek, alçak gönüllü olmak, gönülden Allah’ın isteğine ve buyruğuna uymaktır. Ruhânî halleri yaşayarak manevî ve ilahî hakikatleri tadarak elde edilen bilgi, irfandır. Bu yoldan Hakk’a dair elde edilen bilgiye marifetullah, buna sahip olan kişiye de Ârif denir.³⁷⁶ Marifet, kurbiyetin kendisidir. Şüphe kabul etmez bir ilimdir. Sırrına gelince; onun sırrı ve ruhu tevhiddir. Alameti ise, kalbin Allahla beraber yaşamasıdır.³⁷⁷

³⁷⁴ Uludağ,(1995): 510; Cebecioğlu,(1997) : 687.

³⁷⁵ “Ben, ilmin şehriyim Ali de kapısı” el-Aclûni,(1351): C.I, 203.

³⁷⁶ Ateş,(1992): 491; Uludağ,(1995): 347.

³⁷⁷ Muhammed Gazalî,(trç.):*Tasavvufun Esasları*, Çev. Ramazan Yıldız, Şamil Yayınları, İstanbul, 53; ayrıca bu konuda bkz. Serrâc,(1996): 33-337; Mekkî,(1999): *Kutü’l-Kulûb*, C.I , (Çev. Muharrem Tan) İstanbul, 292-305; Kuşeyri,(1999): 398-404; Hucvirî,(1984): 397-410; Kelâbâzî,(1992):93-98;Seyfullah Sevimli,(1977): *İslâm Düşüncesinde Ma‘rifet ve İbnü’l-Arabî*,

Marifet ve muâmele ilmi, ahkâm ve fetvâ ilimlerinden farklıdır. Bu ilme sahip olanlar, ilmiyle amel eden, ameli ilmiyle beraber zikreden ve bunların tamamını da Allah korkusu ve huşu olarak vafedelerdir. O, dil değil kalp ilmidir. Zaten ilmin yolu da budur. Bu amel ve muâmelelerin erbapları, fakr ve zühd ehlinden olup, tevekkül ve korku hallerine sahip olan, şevk ve mahabbet sahipleridir.³⁷⁸

Marifet, Kâmî'nin şiirlerinde en çok yer alan makamdır. Divânı'nda Hanefî Mezhebi'nin kurucusu olan İmâm-ı Azam için kaleme aldığı özel kâsidesinde şâir, onun ilim ve marifetin ince manâlarını anlamakta mahir bir hoca olduğunu söyler:

*Hâme-i ma'rifeti re'y-i şevâbı mahmûl
Maḥzen-i dürr-i girân oldu İmâm-ı A'zam (M 8/7)*

*Gîce ru'yâda kamû 'ilm ü ma'ârifde baña
H'âce-i nükte-verân oldu İmâm-ı A'zam (M 8/11)*

Hız. Muhammed'in Mirâcî'nı görmeden tasdik eden Hz. Ebûbekir'in bu davranışı, marifet ehlinin sezgisiyle alakalandırılmıştır:

*Zevk-i ruḥânî-i 'irfân ile taşdik kıldı
Görmeden mu'cize-i Hâzreti ol mâh-likâ (M 1/9)*

Peygamberimiz'in torunları Hasan ve Hüseyin için şu benzetmelerde bulunulmuştur: Biri hû hû çeken kumru, birisi irfân bülbülü(M 6/4), biri ruh, biri gönül cânına irfân(M 6/7).

İlim ve marifette söz sahibi olan bir şahsiyet de Divân'da adına kaside yazılan Sultan Abdülazîz'dir. İrfân meclisine övgü dolu sanatlı ve nükteli yeni bir gazel yazması istenen

(K 2/12) pâdişâh, şüphesiz eksiksiz bir ilim ve marifet sevgisine sahiptir:

*Kemâl-i dâniş-i 'ilm ü ma'ârif-perveri el-ḥaḳ
Hoşâ dibâce-i ḥüsn ü belâgat ḥaṭṭ-ı zî-şâm (T 18)*

İstanbul; İbn Arabî,(2002): *Ma'rifet ve Hikmet*,(Çev. Mahmut Kanık), İstanbul; Annemarie Schimmel, (2001): *İslâmın Mistik Boyutları*, İstanbul, 136-140.

³⁷⁸ El-Mekkî,(1999) : II, 37.

Kâmî, marifeti kıymetli bir cevhere benzeterek gönlünü bu cevherden anlayan bir hoca olarak tanımlar. Fikir deryâsında gizlenen bu cevher seçkin bir incidir:

*H'âce-i gevher-şinâs-ı ma'rifetdir Kâmî dil
Dürr-i meknûn-ı hüner deryâ-yı efkârımdadır (G 53/7)*

Marifet denizinden bir divân tabeden Kâmî(T 42), irfân mektebinde aşk talimi yapan bir hafızdır(G 2/4). Yine irfân mektebinde bir güzelin Kur'ân okuduğuna şahitlik yapıp(G 45/1) şerâfet nurunu âleme saçan bir irfâna sahiptir(G 80/2). Ezelden yazılan kara bahtını aşk ateşine yandıra yandıra aklandırmıştır(G 92/10), neticede Rabbânî bir feyizle basîret bularak bütün heveslerden el etek çekmiştir:

*Ulaşdı feyz-i Rabbânî başîret buldum ey Kâmî
'Alâka riştesin kesdim vefâsız dil-rübâlardan (G 130/5)*

Marifet sahasının benzeri bulunmaz, tek başına saldıran bir yiğidi olduğunu, bu sahaya başkalarının girmeye cesaretinin olamayacağını söyler şâir:

*Yekke-tâzem sâha-ı fenn-i hünerde Kâmiyâ
Her feres-rân-ı ma'ârif sürmez ât meydânıma (G 141/7)*

Ârif-i billah olan seher vaktinde uyumaz(G 63/1), sır saklamak marifet ilminin engin bilgisine vakıf kimselerin halidir. O halde izzet sahibi olup, kimseye halini beyân etmemek gerekir(G 174/13).

d. Hakikat

Mecâzın zıddı, gerçek, bir şeyin aslı ve esası, var olduğu kesin ve açık olarak bilinen şey, bir şeyi o şey yapan husus, maliyet. Allah'la kul arasındaki muamelelerin kalbe zahir olup, perdelerin kalkması sonucunda kalp, adına hakikat denilen gerçeklere tanıklık eder. Şeriat, tarikat ve hakikat karşılıklı olarak birbirine bağlıdır. Hakikat mevcut olmadan şeriatın yerine getirilmesi imkânsızdır. Şeriat muhafaza edilmeden hakikatın yerine getirilmesi de imkânsızdır. Hakikatsiz şeriat riyâ olur, şeriatsız hakikat da nifâk olur. Mücâhede şeriattır, hidâyet

hakîkattir. Şerîat kuldandır, hakîkat lutuf ve hîbe edilen şeylerdendir. Şerîat, kulluk ve ibâdetle sımsıkı sarılmak hakkındaki emirdir. Hakîkat rubûbiyeti müşâhede etmektir. Hakîkat tarafından te'yid edilmeyen hiçbir şerîat makbul değildir. Şerîatla mukayyed olmayan hiçbir hakîkat da makbul değildir. Hakîkat, Hakk'ın kâinât hakkındaki tasarrufunu ve idaresini bildirmiştir, Allah'ın kazasını, kaderini, gizlediği ve açıkladığı şeyi görmektir.³⁷⁹

Divân'da marifet makamı gibi bu makama da çokça yer verilmiştir. Mirâciye'sinde hakîkat makamıyla ilgili tuttuğu beyitlerde, Hz.Muhammed'in Zâtı'na mahsus özellikler zikredilmiş, hakikatte onun ucu bucağı bulunmayan fezânın ünlü bir binicisi ve Allah'a yakınlık kurabilmiş zâtının tek ve özel olduğu vurgulanmıştır:

Fezâ-yı lâ-mekânıñ Şeh-süvâr'ısın hakîkatde
O hâletler saña maşşûş u mutlak yâ Resûla'llah (N 6/4)

Fezâ-yı lâ-mekânın şeh-süvârıdır hakîkîde
Ki ancak zâtına maşşûş u mutlak vahdet-i pehnâ (Mr 35)

Mehtab hakikat güneşinden nurunu alarak Mevlânâ gibi felekde şevk ile semâ ederek zikreder(G 25/3). Hz. Hasan ve Hüseyin'le ilgili bir beyitte, birinden tarikat gülü, diğerinden hakikat sırrı(M 6/4) olarak bahsedilir. Hakiki aşk ve şevkin ince manâlarını sırlara mahrem olanlardan sormak gerekir(G 58/1).

Diğer makamlarda olduğu gibi hakîkat makamını elde etmenin de birtakım esasları vardır. Hakîkat âleminde haberdar olmak için inzivâyâ çekilip bütün boş şeylerden el etek çekerek uzaklaşmak lüzumu üzerinde durulur:

İzzet al 'uzletde cānā giç kamū bî-gāneden
Olasın 'aşk-ı hakîkat 'āleminde āşinā (G 1/5)

³⁷⁹ D.B.Macdonald, "Hakikat", İA.,C.V, İstanbul,100-101; Baba,(1998), 88; Uludağ,(1995): 210; Eşref Ali et-Tehâvenî, (1998): *Tasavvuf ve Hayat*,(Çev.Mustafa Ateş), Ankara, 297; Schimmel,(2001): 108; Hucvirî,(1982): 534; Kuşeyri, (1999): 176.

Beyitlerinde, hakikat makamına âşinâ olduğu anlaşılan Kâmî, yer yer bunu kendisi de itirâf etmekten kaçınmaz:

Hakikat semtini gözler temâşâ-gâhımız vardır (G 61/1)

Dergeh-i şems-i hakikatden olur irşādımız (G 81/1)

Kāmiyā sırr-ı hüviyyetten müdām imdādımız (G 81/5)

Mutasavvıflar aşkı, “Hakîkî” ve “Mecâzî” diye iki kısma ayırmışlardır. Hakîkî aşk, Allah’ı sevmektir. Hak’tan başka her şeyden geçmektir. Hakîkî aşka eren kendinden geçer, fenâ-fillâha ermiştir. Mecâzî aşk, geçici sûretlerden birini sevmektir. Şehvetsiz, İlâhî ve hakîkî aşka götüren bir köprü olmak şartıyla, böyle bir aşk da hoş karşılanmıştır.³⁸⁰

Kâmî de mecâzî aşkı, İlâhî aşka ulaşmak için bir köprü kabul ederek bu konudaki fikrini bir beyitte açıkça ortaya koyar:

Tehî şanma mecâzî ‘aşk ile me’lûf dil-sûzu

Şu ‘ūd itmek hakikat bāmına bir nerdübândır bu (G 134/5)

2. Seyr ü Sülûk

“Seyr”, lugatte gezmek, “sulûk” de yürümek ve gitmek demektir. Tasavvuf kavramı olarak “seyr”, sâlikin cehaletten ilme, kötü ve çirkin huylardan güzel ahlâka, kendi varlığından Hakk’a doğru hareket edip yürümesidir. Sülûk ise, Tasavvuf yoluna girmiş kişiyi Hakk’a hazırlayan ahlakî eğitimidir. Netice olarak seyr ü sulûkten şu anlaşılabilir: Kâmil bir mürşidin idaresi altında yola çıkıp mâsivadan yüz çevirerek Hakk’a yönelmek. Bütün mistik hareketlerde olduğu gibi tasavvufta da bu yolculuğun tabii neticesi olarak bir kademelenme, iyiye, mükemmele doğru bir tekâmül söz konusudur. Bu tekâmülü gerçekleştiren sûfiye “sâir, seyyâr, sâlik” denir. Seyrin dereceleri vardır. 1. Seyr ilallah: Allah’a seyir. Nefisten hareket edip kalp makamının sonuna yani “ufuk-ı mübin”e ulaşmak. Vahdeti örten kısmet perdesini sıyrıp indirmek. 2.

³⁸⁰ Yılmaz,(2001): 146-147; Öztürk(1998): 337.

Seyr fillah: Allah'da seyir. Hakk'ın sıfatları ile vasıflanarak “ufuk-ı â'lâ” ya ulaşmak. Vahidiyet ve cezbe makamı ilm-i ledünne ulaşılır. 3. Seyr ma'allah: Allah ile seyir. Zâhir bütün ikiliğinden kurtularak veliliğin sonuna ulaşma, âhîret makamı. 4. Seyr anillah: Allah'dan seyir. İrşad için tekrar halka dönmek.³⁸¹

İki beyitte doğrudan seyir ü sülûk ifâdesi yer almaktadır.

Himmet-i 'âliye al seyr-i sülûk-i feyz it

Kâmiyâ señ dahî bul şıdk-ı şafâ ile vefâ (M 1/11)

Cümle-i ni'mel mülûk üzre kılub seyr ü sülûk

Merkezinde gösterir pergâr-ı devriñ dâimâ (K 3/9)

Kâmi seyrin derecelerinden sadece “Seyr-i ma'allah”ı istîlahî olarak zikreder. Ahâdiyet mertebesini idrâk edildiği, ikilik hali bulundukça “kâbe kavseyn”, yok oldukça “ev ednâ” diye isimlendirilen bu makam, Kâmî tarafından bir beyitte her iki hali de içine alacak şekilde zikredilir:

Meh-i esrâr-ı mâ zâğa'l-başar seyr-i ma'allâha

Ulaşdı kabe kavseyni ev ednâ'ya şeh-i vâlâ (Mr 99)

Bütün zıtlıkların zâhirî ve bâtinî olarak mahvolmuş görüldüğü, cem duygusunun hâkim olduğu, mertebe-i aynu'l-cem denilen Seyr-i ma'allah, bir beyitte de dolaylı bir şekilde ifâde edilmektedir.

Ulaşdı cem '-i cem'in rütbe-i a'lâsına Hazret

Aradan iltifât-ı şeş-me'ânî oldu nâ-peydâ (Mr 98)

Sulûkun başlıca iki yolu vardır. Birisi nefsi terbiye etmek, diğeri ruhu tasfiye etmek yoludur. Bu yollar şeyhin sâliki irşadı için lüzumludur. Nefsin terbiyesiyle sâlikin nefs-i emmâreden nefs-i kâmileye yükselmesi, ruhun tasfiyesiyle de birtakım tecellilerin

³⁸¹ Yılmaz,(2001): 76; Kara,(1985): 210; İz,(1997): *Tasavvuf*, İstanbul, 182.

meydana gelmesi sağlanır.³⁸² Sulûkun edebleri içinde yer alan mürşide teslimiyet, nefsi islah ve manevî makam ve mertebelere kayıtsız şartsız riâyet etmek esasları Kâmî'nin bu makam anlayışıyla örtüşmektedir.

3. Yakîn

Şüphe ve tereddüde yer vermeyen açık ve kesin bilgidir. Üç türlü yakîn vardır. Aklî deliller ile sabit olan ilme'l-yakîn; müşâhede ile hâsıl olan ayne'l-yakîn; sâlikin ilmen, şuhûden ve hâlen Hak ile bekâsından hâsıl olan hakka'l-yakîn ilimleridir.³⁸³

Yakîn öyle bir ilimdir ki, bu bilgiye sahip olan kimse ulemâ dilinde kullanılan manâda ve mutlak olarak şüpheyeye düşmez.

İlmel-yakîn akıl sahibi olanlara; ayne'l-yakîn, ilim sahibi olanlara; hakka'l-yakîn ise marifet sahibi olanlara mahsustur.³⁸⁴

İlme'l-yakîn, nazar ve delil yoluyla; ayne'l-yakîn, keşf ve ilham yoluyla; hakka'l-yakîn ise beşeri özelliklerden sıyrılarak vuslat ile hasıl olan ilim ve marifettir. Yakînen bir ismi, resmi, ilmi, ve hakkı vardır. İsim ve resmi avam için, ilme'l-yakîn veliler için, ayne'l-yakîn evliyânın havas tabakası için, hakka'l-yakîn de peygamberler içindir. Hakka'l-yakînin hakikatı ise, sadece Peygamberimiz Hz. Muhammed'e mahsustur.³⁸⁵

Gözle elde edilen kesin bilgi makamı olan ayne'l-yakîne, Hz. Hasan ve Hüseyin medhiyesinde yer veren şâirin, Hz. Peygamber'in torunları için kullandığı "gözümün nuru, gözbebeğim" benzetmelerine telmihle işaret ettiği; bu ilme de istilâhî olarak yer verdiği bir beyitte makam sahibi olduğunu açıklar:

*Benim iki gözüm nûru Hüseyin ile Hasan oldu
Âniñ 'çün mazhar-ı 'ayne'l-yakînim Kâmi-i Şa 'bân (M 6/10)*

³⁸² Mehmet Ali Ayni,(2000): 265; Eraydın,(1984): *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 175.

³⁸³ İz,(1997): 168.

³⁸⁴ Kuşeyri, (1999): 179.

³⁸⁵ Ebu Hafs Ömer Sühreverdi,(1999): *Avârifü'l-Meârif* (trc. Dilaver Selvi), İstanbul, , 683, 84.

4. Fenâ Makamları

Fenâ, fânî olmak, zevâle ermek, yok olmak, te'sirini kaybetmek demek olup kulun nefsânî ve behimî haz ve arzularından fânî olması, kötü sıfatlarının yok olmasıdır. Meydana gelen hale teslim olmak veya ona engel olmaya çalışmamaktır. Fenâ, kulun fiillerin de kendisinin Allah ile kâim olduğunu idrâk ederek kendini görmekten fânî olmasıdır. Bekâ, kalmak, devam etmek, gâlebe ve sekr halinden sonra kendine gelmek demektir. Fenâdan sonra gelen bekâ, kulun nefesine ait şeylerden fânî, Hakk'a ait olan şeylerle bâkî, Allah için Allah ile kâim olmasından önce Allah için kıyamında yine Allah ile kâim olduğu duygusuyla bâkî kalmasıdır. Bu iki kısım vasıflardan birinin kulda bulunması zaruridir.³⁸⁶ Bir kimse kötü vasıflarından fânî olursa, güzel sıfatlar o şahısta zuhur eder. Bir kimsede kötü hasletler galib olursa, o kimsede iyi sıfatlar tesirsiz bir şekilde gizli kalır.³⁸⁷

Fenâ halini yaşayan sûfî, neticede bekâ haline dönerek seyr ü sülûkunu tamamlamış olur. Fenâ-fillâh'la birlikte, Fenâ-fi'ş-Şeyh, Fenâ-fi'l-Pîr ve Fenâ-fi'r-Resûl makamlarından geçerek Allah ile var olmak anlamına gelen bekâ-billâh makamına ulaşılır. "Aşk içinde yok olmak" diye tarif edilen Fenâ-fi'l-aşk, sufiyeye göre, vücûd-ı mutlak, aynı zamanda kemâlî mutlak, hayr-ı mutlak ve cemâl-ı mutlak olduğundan güzelliği sevmek, cemâl-ı mutlakı sevmektir.³⁸⁸

Kâmî, fenâ makamlarından sadece Fenâ-fillâh'ı istilâhî olarak beyitlerinde zikretmiş, "Bekâ-bi'llâh" olan Cem' makamının üstünde yer alan, bütün kâinâta Allah'ı müşâhede makamı olan Cem'ü'l-Cem'i de bizzat bir beyitte ifâde etmiştir.

Ƙondu şehbâz-ı maħabbet âşiyân-ı sîneme

Murğ-ı nefsim oldu perrende hevâ-yı lânedden (G 128/4)

³⁸⁶ Kelâbâzî,(1992): 182,183; Serrâc,(1996): 334; ayrıca bu konu için bkz.Sühreverdi,(1999): 672-675; Kara, (1980): "Tasavvufta Fenâ-Bekâ Nazariyesi", Fikir ve Sanatta Hareket, Nisan, S.14(VIII. Devre) , 3-9.

³⁸⁷ Kuşeyri,(1999): 160-161.

³⁸⁸ Baltacı,(1981): 65.

*Bu keş̄t-i cismimi baħr-ı fenādan der-kenār itdim
Maħabbet yelkeniñ şardım muħālif nev-hevālardan (G 130/3)*

*Bütün mey-ħāne-i ‘aşka mey ü şahbāyı ben virdim
Saña sākī süveydā-yı dil-i sevdāyı ben virdim (G 120/1)*

*Ben ħumār-ı cām-ı ‘aşkem bezm-i vaħdet-ħāneden
Almuşam mey neş’esin la’l-ı leb-i peymāneden (G 128/1)*

Divān’da yer alan bir Mirāciye’de bu makam Hz.Muhammed’in Cenāb-ı Hak’la buluşmasıyla ilgili tutularak çeşitli beyitlerde gözler önüne serilmektedir:

*Ne eflāk-ı anāşır keyfe mā-kān cümlesi nā-būd
Ne mebdē’ var ne ħod meb’ād fenā-fi’llāhdır zīrā (Mr 103)*

*Tecellī-i Ĥudāvend-i cihāna mazhariyyetle
Ĥarīm-i vuşlata āgāh olub ol māh-ı istiğnā (Mr 100).*

Yine aynı Mirāciye’de yer alan bir beyitte en yüksek makam olarak gösterilen Cem’ü’l-Cem’e işaret vardır:

*Ulaşdı cem’-i cem’in rütbe-i a’lāsına Ĥazret
Aradan iltifāt-ı şeş-me’ānī oldu nā-peydā (Mr 98)*

Mim harfinin Hazreti Peygamber’le ilgisini gösteren bir beyitte:³⁸⁹

*O dem ki nām-ı Aħmed’dēn irāde mīm-i maħv oldu
Bulub yek-rengī-i vaħdet eħad kaldı vücūd ifna (Mr 101)*

Abdulkādir Geylānī için yazılan bir şiirde fenā-fillāh kavramı zikredilmiştir:

*Ravza-ı ħıttā-ı iklīm-i fenā-fillāha
Gösteren neşv ü nemā Ĥazret-i Geylānī’dır (M 7/9)*

³⁸⁹ Bu konuyla ilgili olarak bkz. Yeniterzi,(1993): 325.

5. Zühd

Lügatte terk etmek, kötü kabul edilen şeylerden yüz çevirmek, dünyaya buğz etmek, mâsivâyı terk manâlarına gelir. İstilahta zühd, dünyadan yüz çevirmek, nefsi mâsivâyâ olan meyil ve sevgiden alıkoymaktır. Zühdden murat gönül hanesini ağyardan temizlemektir. Allah ve Peygamber sevgisi zühd sayesinde gerçekleşir.³⁹⁰

Şâir bu konuda iddialı olduğunu şu şiiriyle ortaya koyar:

*Uşandım hâşılı birdenbire ben âşinâlardan
Fütür el virdi her yandan elim çekdim şafâlardan*

*Kimi ben âşinâ bildim nihâyet düşmenim çıktı
Ferâgat geldim anuñ 'çün bu demde bî-vefâlardan*

*Bu keşt-i cismimi bahır-ı fenâdan der-kenâr itdim
Maḥabbet yelkeniñ şardım muḥâlif nev-hevâlardan*

*Eger aḥvâluma her kim vukûf olsa bu 'âlemde
Ferâmüş eylemez bir dem beni ḥayır-du 'âlardan*

*Ulaşdı feyz-i Rabbânî başîret buldum ey Kâmî
'Alâka riştesin kesdim vefâsız dil-rübâlardan (G 130/1-5)*

6. Terk

Bırakmak, vazgeçmektir. Dört şekli vardır; 1. Terk-i dünya: Bütün dünya nimetlerinin âhiret için terki, 2. Terk-i ukbâ: İlâhî cemâli cennet ve nimetlerine tercih etmek, 3. Terk-i hestî: Varlığın Hakk'da fânî olması, 4. Terk-i terk: Terkin de terk edilmesidir. Dünyayı terk, nefsin zühdü; âhireti terk, kalbin zühdü; kendini terk, ruhun zühtüdür.³⁹¹ Fakr makamını elde etmek için bu mertebelerden birer birer geçmek gerekir.

³⁹⁰ Eraydın,(1984): 89.

³⁹¹ Baba,(1998): 282; Uludağ,(1995): 525, 26.

Divân'da bu mertebelerden bir takım terkip ve imâlarla bahseden Kâmî, özellikle terk-i dünya ve terk-i hestî mertebelerini beyitlerde açıkça ifâde ederek kullanır:

*Eger ber-dâr olursa dönmeye sevdâ-yı zülfünden
Yoluñda terk-i cân eyler o kim Mansûr-ı hüsnüñdür (G 44/5)*

En faziletli olanı varlıkta yapılan “terk”dir. Kendi varlığından geçen Hakk'da fânî olur. Kâmî de hakîr ve zelîl bir vaziyet içerisinde kendi varlığını Yaradanı'na teslim etmiş, arzularının en son haddi ile kabul edilmeyi gözler:

*Kâ'im-i şaff-ı ni'âlîde temennâyı gözet
Terk-i hestî olarak maşsâd-ı aksâyı gözet (TB 11/I)*

Gerçek aşk olan Allah aşkına ulaşmanın yolu, dünyaya kayıtsız kalarak inzivada yücelmektir:

*'İzzet al 'uzletde cânâ giç kamû bî-gânedden
Olasın 'aşk-ı hakîkat 'âleminden âşinâ (G 1/5)*

7. Sabır

Sabırlı, dayanıklı olmak, sükûn ve güven içinde beklemek, sebât ve devam etmek, endişelenmemek, telaşlanmamak manâlarını ihtiva eder. Nefsin hevâ ve arzularının peşinde koşmasının engellenmesi ve Rabbini razı edecek şekilde nefis ile mücâdelede sebât gösterilmesidir.³⁹² Tam sabır Allah'tan gelen her şeyi-bu kaderin en sert darbesi de olsa-kabul etmektir. Sabır farz ve fazilet olarak iki kısma ayrılır: Farz olan sabır; farzları yerine getirmeye ve haramlardan sakınmaya sabretmektir. Fazilet olan sabır; fakirliğe, ilk anında musibetlere, acıları gizleyerek şikâyet etmemeye, fakirliği gizlemeye, kendisine verilen manevî ihsan ve kerâmetleri, görmüş olduğu ibret ve âyetleri saklamaya sabırdır. Sabırın hakikatı, nefsin sükûnete ulaşıp mutmain oluşunda ortaya çıkmaktadır.³⁹³

³⁹² Altıntaş,(1984):162; Mekkî,(1999): C.II, 212; Schimmel,(2001): 131.

³⁹³ Sühreverdî,(1999): 619-620.

Tasavvufta sabır, kâmil insan olma yolunda ulaşılmaması gereken en önemli menzillerden, en temel makamlardan biri olarak kabul edilmiştir.³⁹⁴

Sabır makamına ulaşmış bir kimse, musibetlerden müteessir olmaz. Çünkü kişi belâya sabretmekle, kazaya razı olur. İslâm'ın esasının rıza, imânın ise sabır olduğu ifade edilmiştir. Yani sabır, belâyı rıza ile karşılamaktır. Riyâzet ve mücâhede için sabır bir düstur olarak benimsenmelidir.³⁹⁵

Kâmî-i Âmidî, sabır anlayışını yansıttığı beyitlerinde şu ifâdelere yer verir:

*Maḥabbetde ḥamūş ol yān yakıl pervāne-veş şem 'a
Hezāre şöhret-i aşüftelik şīt ü şadādandır (G 56/2)*

*Taḥammül itmeyen telḥî-i nîş-i dehr-i zembûre
Şafā-yāb-ı mezākî-yi şarāb-ı engubîn olmaz*

*Mazîk-i dehre şabr eyle olasın kâbil-i 'izzet
Ki kıatre olmasa ḥabs-i şadef dürr-i semîn olmaz (G 72/6,7)*

*Dime aḥvālîñi nā-merde şakın ḡonce-dehen
Eyle tefviż-i umûr Ḥakk' a bütûn gün dilden (TB 11/III)*

*Dü cihān içre necāt ister isen eyle sükût
İnzivā içre müdām eyle 'ibâdetle künût (TB 11/V)*

8. Nazar

Şeyhlerin ve ermişlerin müridlerine ve sülûk ehline bakışı, ki bu bakış ruhlarına tesir ederek onlara yeni bir şekil verir, gönüllerini feytle doldurur, ruhlarını olgunlaştırır. Aynı zamanda eğitimci ve yetiştirici özelliği de vardır.³⁹⁶

³⁹⁴ Uludağ,(2001): 136.

³⁹⁵ Eraydın,(1984): 81.

³⁹⁶ Uludağ,(1995): 402.

Manevî yolla bakışın ifâdesi olan “nazar”, Kâmî'nin Divânı'nda şu beyitlerde yer alır:

*Ma 'deletle deşt-i hāmūna eğer kılsa nazar
Gūsfendān u gāzāl eyler zebūn şīr-i neri (K 1/4)*

*Kılsan im 'ān-ı nazar aḥvāl-ı dehre Kāmiyā
Bī-elem şandıqlarıñ kalbiñde yüz biñ derdi var (G 59/6)*

9. Nâz-Niyâz

Nâz, bildiği halde aldırış etmemek, kendini çekmek, nâzlanmak demek olup, âşığın mâşûka güç ve kuvvet vermesidir. Niyâz, büyüklerden birinin huzurunda edeble bulunmak, hâcet, ihtiyâc, hediye, ihsan, yalvarma ve yakarma manâlarına gelir. Tasavvufî istilah olarak ise, küçüğün büyüğe selâmı, saygı ve duâsıdır. Nâz Allah'ın sevgililerinin; niyâz, Allah âşıklarının sıfatıdır.³⁹⁷ Nâz ehli, Hakk'a nâzı geçen, Hakk'a karşı nâzlanan velî, niyâz ehli ise, şer'î hükümlere ve tarikat edebine göre hareket eden saliktir.³⁹⁸

Kimi beyitlerde beraber, kimi beyitlerde ayrı ayrı kullanılan bu kavramlar Divân'da oldukça fazla yer almaktadır. Aşağıda yer verdiğimiz üç ayrı Mirâciye beytinde Kâmî, bu kavramları hem ayrı hem de beraber zikretmiştir:

*Didi böyle midir erkân-ı 'aşkıñ bu ne hâletdir
İtâ 'atsız değil maḫşad niyâzım var kerem-fermā (Mr 56)*

*İdüb tekmīl-i Mi 'rāc'ın rücū' itdi o serv-ḳad
Hırām u nāz ile cism-i ḳafesde buldu kendin tā (Mr 111)*

*Zihī demdir Te 'āl-Allah o yek-rengī-i vahdet kim
Sığışmaz 'akla bī-reng-i niyâz u nāz u istiğnā (Mr 107)*

Münâcât ve na'tlarda da niyâz beyitlerine yer verilmiştir:

³⁹⁷ Gölpınarlı,(1966): 248; Baltacı,(1981): 128, 131.

³⁹⁸ Uludağ,(1995): 401, 411.

Fesâhatla niyâz itmek fazâhat
Ne doğdu Kâmiyâ eyle kitâbet (Mn 23)

Meded redd eyleme 'arz u niyâzım
Giçe min-ğayr-ı haddin ğayra nâzım (Mn 48)

*Niyâziñ yâyını atdıñ tutunca **kâbe kavseyni***
Ulaştırdıñ nişâna tîr-i evfağ yâ Resûla 'llah (N 6/3)

Aşağıdaki Nâbî şiirinin tahmininde de samimi bir niyâzın ifadesi vardır:

Ne rütbe cürm ola bunda 'afıvdır yalvar Allah'a
Ne devletdir bu devlet kim ulaşdıñ Kâmî bu câha
Yüzüñ sür yüz tazarru 'la 'üluvv-i südde-i Şâh'a
 (Thm 1/V)

Kader terzisinin boyuna diktiği nâz elbisesi, sevgiliye nâzda ve istiğnâda güç ve kuvvet vermiş(G 3/5) ve baht yıldızı semâya gururla nâz göstermiştir(G 8/2). Nâz ve işveyi ezber eyleyen (G 45/2), ahlakından merhamet silinen sevgiliye, niyâz etdikçe, o nâz ve âzâr gösterip(G 23/3), nâzının süngülerini gönüle salıp, hasret yaraları açmıştır(G 62/3). Nâz ve niyâz şarkıları söyleyen güzelliğin(G 65/2), işvesine cânlar değil, dağlar tahammül eylemez, yâ nasıl olur da çâresiz âşıklar nâzına dayanır(G 153/4).

Nazlı bakışlarıyla aklı başından alınan(G 169/1), düşkünü olduğu aşkının nâzıyla beli bükülüp, hasta olan Kâmî, derdine dermân olacak sevgiliye, haline kayıtsız kalmasından yana şikâyetçidir(G 67/5). Başkalarının çekemeyeceği bütün bu nâz ve azarlamaları yüklenen bir kahramandır o:

Nâz u 'itâbiñ çeker ben gibi bir kahramân
Varsa eğer 'aşğ ola söyle ey kaçış kemân (G 172/1)

Bir beyitte yaptığı niyâzın te'sirini daima gördüğünü ifâde eder:

Kâmî görünür dâimâ te'sîr-i niyâzım
Dergâh-ı icâbet emel-i câ-yı penâhım (G 119/5)

Aşağıdaki beyitlerde ise niyâzının kabul görmemesinden yana dertlidir:

*Mücib-i lutf olmadı yâre niyâzım şad-dirîğ
Hep hevâya munkalib oldu bizim ibrâmımız (G 74/3)*

*Âh kim nâz u niyâzım mücib-i lutf olmadı
Hâtır-ı cânâne biz beyhûde zahmet virmişüz (G 77/3)*

*Re's-i kerem-i 'aşkda eyle niyâzım kabûl
Hâtırımı al ele çekmeyesin bir hasar (G 173/12)*

Artık nâzdan vazgeçmesi istenen sevgiliden niyâzın, kabul edilip, hasrete son vermesi talep edilir:

*Sözünü Kâmî kuluñ kırma beğim eyleme nâz
Haylî demdir ideriz hasret ile şevk-i niyâz (TB 9/IV)*

10. Münâcât

Fısıldaşmak, gizlice söyleşmek. Tasavvufî anlamı, kulun Mevlâsı'na yalvarmasıdır.³⁹⁹

Divân'ın başında yer alan “Münâcât” bölümü ve diğer muhtelif beyitlerde Kâmî, Allah'ın ululuğu ve rahmeti karşısında acizliğini haykıran bir kuldur:

*Benem ol mücrim ü 'âşî günehkâr
Benem ancağ menâhîye giriftâr*

*Uyub şeytân ile nefse nümâyân
Beni şaşurdılar oldum perîşân (Mn 24,25)*

*'İbâdet itmedim hiç saña lâyığ
Kuşurum mücrimîne cümle fâiğ (Mn 27)*

³⁹⁹ Uludağ,(1995): 384, 85.

Âsî ve günahkâr kulların pişmanlık duygusuyla, himâyesine sığındığı yegâne kapı, lutuf ve merhametle sınırsız cömert olan Allah'ın kapısıdır:

Dehâlet eyledim luṭf-i 'amîme
Yapıdım halka-ı bâb-ı Kerîm'e (Mn 34)

Kâmî, dilek ve niyâz kapısı olan bu kapıdan, cehennem elem verici ateşinde yanmamayı(Mn 37), lutuf ve inâyet sahibinden, imânın emâneten muhafazasını, son nefeste dilinden şehâdetin eksilmemesini, Allah'ın didârından mahrum bırakılmamayı, hayatta kaldıkça güzel amellerin devâmını, Allah'tan başka kimseye muhtaç olmamayı, büyüklüğünü dilinden eksiltmemesini(Mn 39-43) ister:

Habîb'in bahtına düşdüm İlâhî
Ki señsiñ pâdişâhlar pâdişâhı (Mn 44)

Settâr ve Gaffâr olan Allah'ın kerem kapısından reddedilmemeyi, zebânîler elinde kalmamayı, iki cihanda rüsva olmamayı ve cennette Allah'ın cemâliyle müşerref olmayı(Mn 45-47) isteyen Kâmî, arz ve niyâzının reddedilmemesi, başkalarına nazının geçmesini ve bu münâcâtın Allah tarafından kabulünü niyâz eder:

Meded redd eyleme 'arz u niyâzım
Giçe min-ğayr-ı haddin ğayra nâzım

Dehân-ı hâmeden cārî münâcât
Kabûl it Hazret-i Kādî-i hâcât (Mn 48,49)

Eşi ve benzeri bulunmayan Allah'dan, dünya ve âhirette insanların içinde utandırılmamayı isteyerek, sıkıntılarını kayıtsız şartsız Allah'a şikâyette bulunur(Mr 116, 117). Etrafını saran kötü düşüncelilerden ve düşmanlardan kurtulup, iki cihanda rüsva olmamayı dileyerek, onlara karşı daima üstün gelmek ister:

Alub etrafımı hüssâd-ı bed-endîş ü düşmenler
Halâş it ellerinden dü cihânda eyleme rüsvâ (Mr 119)

Viķāye eyle bu 'abd-i kemīne mücrīmi yā Rab
Zafer-yāb olmaya a 'dād u 'ālem olmaya rüsvā (Mr 125)

İmândan başka işe yarar sermâyesinin olmadığını söyleyen Kâmî, onu da hayatında, özellikle de son nefesinde kullanmak üzere Allah'ın muhafaza ve himâyesine teslim eder (Mr 126,127).

Şiirinde mirâcını anlattığı, Allah'a sevgili olmuş, şeref ve ikram sahibi Hz. Muhammed'i, merhamet kaynağı olan Allah'ın affına aracı tutup, mahşer günü cehenneme atılmamayı ümid eden şâir, en büyük isim sahibi yüce Allah'tan âlemin övündüğü zat, Hz. Muhammed'in hakkı için duasının kabul görüp red olunmamasını niyâz eder(Mr 128-130).

11. Riyâzet

İdmân, eğitime, terbiye ve ıslah etme, boyun eğdirme, çekici ama zararlı şeylerden uzak kalmaya, zor ama faydalı şeyleri yapmaya kendini alıştıрма. Sûfiler az yemeye, az konuşmaya, az uyumaya, yalnız kalmaya, sürekli zikir ve tefekkür etmeye alışan nefsin kurtulacağına inanırlar.⁴⁰⁰

İnsanları her renge boyayan bir nakkaşa benzetilen dünyaya aldanmamalı:

Bu mülevven dehre aldanma hāzer kı̄l herkesi
Öyle bir nakkâşdır her günde bir renge boyar (G 59/3)

Bir köşeye çekilip de dünyaya dair ne varsa terk etmek, gerçek aşk âlemine âşinâ olma yüceliğini kazandırır:

'İzzet al 'uzletde cānā giç kamū bī-gānedan
Olasın 'aşk-ı hakikat 'āleminden āşinā (G 1/5)

Kendisine dost sandığı bütün bildik ve tanıdıklarının aslında birer düşman olduklarının ortaya çıktığını, bu durumdan artık usanıp,

⁴⁰⁰ Uludağ,(1995): 438.

vefâsızlardan ilgisini kestiğini tam bir riyâzet anlayışıyla ifâdelendirerek, dünyaya dair sûfî telakkisini de yansıtmıştır:

*Uşandım hâşılı birdenbire ben âşinâlardan
Fütür el virdi her yandan elim çekdim şafâlardan*

*Kimi ben âşinâ bildim nihâyet düşmenim çıktı
Ferâgat geldim anuñ çün bu demde bî-vefâlardan (G 130/1,2)*

Mahabbete ermenin şartı, fenâdan geçmektir:

*Bu keşt-i cismimi baħr-ı fenâdan der-kenâr itdim
Maħabbet yelkeniñ şardım muhâlif nev-hevâlardan (G 130/3)*

Aynı meâldeki bir Farsça beyitte, Kâmî, “Her kim nefsinin arzularıyla açılmışsa, zevrek (karışık)gönlün kayığı, fenâ deryasında belada olur”(G 176/5) der.

12. Sıdk

Doğru söylemek, gerçeğe uygun olarak konuşmak, haber vermek ve gerçek manâlarına gelir. Halka olduğu gibi görünmek veya onlara görüldüğü gibi olmaktır. Lisânî, fiilî ve kalbî olmak üzere üç türdür.⁴⁰¹

Divân’da yer alan bir Medhiye’de, halifelerin ilki ve önderi olan Hz. Ebûbekir’in Peygamberimiz’in Mirâcî’nı tasdiki ile, sıddıklık makamının sahibi olduğu şu beyitlerde işaret edilmiştir:

*Sıdk ile mâ-şadaķ server-i şadr-ı hulefâ
Şâh-ı evreng-i vefâ şubh-ı şadaķat-vâlâ (M 1/1)*

*Süllem-i sıdk-ı şafâya çıkarub mi ‘râciñi
Maşrıķ-i şubh-ı şabâhatdan idince isgâ (M 1/10)*

⁴⁰¹ Altıntaş,(1984): 163: Baba,(1998): 248: ayrıca bkz.Kuşeyri,(1999): 292: Serrac,(1996): 220.

Doğruluk sembolü ve gerçek dost olan halife, tasavvuf yolcularına da örnektir:

Himmet-i 'āliye al seyr-i sülūk-i feyz it
Kāmiyā señ dahî bul şıdķ-ı şafā ile vefā (M 1/11)

Hayâ ve edeb sahibi olan halife Osman, bir beyitte “sıdk” mefhûmuyla ilgili tutularak zikredilir:

Cemāle mazhariyyetle olub hāmūşî-i hayret
Hicābât-ı şafā-yâb-ı şıdķda ol dūr-i yektâ (M 3/8)

Ayrıca “sıdk” kavramı şu beyitlerde de geçmektedir:

Dest ber-dâşte kıl dergâh-ı Hakk'a şıdķ ile
Bir du'â eyle ola reyb ü riyâdan ol beri (K 1/49)

İstersen enîs olmağî yārân ile Kāmî
Şıdķ-ı dil ile doğru revîş ol kalem-âsâ (G 12/6)

13. İhsân

İyilik etme ve lutuf anlamlarına gelen ihsan, basiret nuruyla rubûbiyeti temâşâ etmek suretiyle kulluk etmek, Allah'ı görüyormuşcasına ibâdet etmek demektir. İslâm zâhir; imân bâtın; ihsân hakikattir. Lutuf ise kulu Hakk'ın taatına yaklaştıran ve günahlardan uzaklaştıran her şeydir. Neşenin kalıcı, temâşânın sürekli, halin kararlı olması için Hakk'ın yardımında bulunmasıdır.⁴⁰²

Kâmî, bu iki kavrama da divânındaki şiirlerinde fazlaca yer vermiştir. Hz.Peygamber'e yazılan natlarda şu beyitler “lutuf” mefhûmunu ihtivâ etmektedir:

Pûte-i fikrimde yokdur ğayrı kimyâdan eşer
Nazra-ı iksîr-i lutfuñ dilde kimyâdır seniñ (N 2/3)

Cihân ser-tâ-ķadem muhtâc-ı lutfuñdur dü 'âlemde
Çü sensin Şâh-ı lâhût-ı şefâ 'at mâh-ı erselnâk (N 7/3)

⁴⁰² Baba,(1998): 126; Baltacı,(1981): 97; Uludağ,(1995): 259-337.

Felek üzre diker a 'lām-ı āhı rûz u şeb Kāmî
Diler dergāh-ı lutfuñda kul olsun ol gözü nem-nāk (N 7/6)

Bu Kāmî kemteriñ ol dest-gîri bāb-ı lutfuñda
Dehāletle fütāde bir gedādır yā Resūla 'llāh (N 3/6)

Padişāh Sultan Mahmud'a yazılan Medhiye'de şâir, lutuf ve ihsân kavramlarını şu beyitlerde kullanmıştır:

Görmemiş çeşm-i felek bir böyle haķān-ı zamān
Ni 'met ü ihsānına ğark eylemiş baħr u berri (K 1/5)

Lutf-ı ezhārîñ tenāvül eylese zenbūr-ı surħ
Engübîn-i şāf olur hep zehr-i rîķ-i nişteri

Reşhā alsa āb-ı lutfundan dirāht-ı huşķ eĝer
Şāħ-ı nev-endāz ile hāşıl olur berķ ü beri

Pertev-i ihsānı düşse zerre farkı bendeye
Burc-ı ikbāle döner seyyāre-i mihr-aħteri (K 1/9-11)

Hikmet ilminde sözleri kıymetli bir inciye benzetilen İmām-ı Azam, sürekli çağlayan bir lutuf denizi sahibidir(M 8/10).

Evlādın gözünde babanın değeri ancak ölünce anlaşılır. Evlād-baba ilişkisini konu alan bir şiirinde Kâmî, bu yaklaşımı bir beytinde aynen ifāde etmiştir:

Māye-i lutf u 'ināyātı bilinmez evvel
Gidicek dār-ı bekāya bilinür raĝbet-i eb (G 21/4)

Cân u dilden tevbe ve istiĝfār eden Allah'ın lutuf ve ihsânına mazhar olur(G 30/8). Sürekli aşkın ateşinde yanan kara yazgı, sonuçta Allah'ın lutfuna mazhar olup aklaşır(G 96/6) . Aşk hastasına ğāh şifā âyetleriyle ğāh lokman suresiyle lutuf ederek devâ eyler (G 46/5).

Kâmî, bir beytinde inananları seher vakti açık olan, Allah'ın ihsân ve ikrām pazarından alış-verişe da'vet eder:

*Sūk-ı ihsân-ı Hudāvendî küşāde aç gözüñ
Kāle-i vaşl-ı kerem pāzār olur vaqt-i seher (G 63/4)*

Goncaya daima gül toplayıcısının elinden zarar geldiğinden, ihsân sarayının gül bahçesine yabancıları sokmayan(G 57/2) Kâmî, lutuf ve ihsânda âşinâlık arar; bu yüzden ehli olmayanların ihsânına boyun eğmemek için kanaat hırkasını başına kadar çeker(G 154/5).

Zamane doktorları lutuf şişelerini kırdıkları için, dertlerine devâ bulamayan gönül hastalarının(G 157/9), yani feryâdları göklere ulaşan âşıkların imdâdına ancak Allah'ın lutfunun ulaşması çâre olacaktır(TB 2).

“Lutuf” kavramına yer verilen beyitlerde de, yâra niyâzının karşılığını bir türlü göremediğinden yakınır şâir:

*Mücib-i lutf olmadı yâre niyâzım şad-dirîğ
Hep hevâya munkalib oldu bizim ibrâmımız (G 74/3)*

*Âh kim nâz u niyâzım mücib-i lutf olmadı
Hâtır-ı cânâne biz beyhûde zahmet virmişüz (G 77/3)*

Dünya sevgisi mutasavvıfların nazarında, dostun düşmanına duyulan sevgidir. Tek ve kalıcı sevgi, sadece Allah sevgisidir. Bu sevgiyle beraberlik, başka şeylere karşı alakayı kesmekle mümkün olabilir.

Kâmî, bir şiirinde, kalpte başka şeylere yer vermeyerek, herkesin rızkını karşılıksız temin eden Allah sevgisini büyötmek gerektiği vurgulanır:

*Hubb-i fi'llah ile ol Kâmiyâ ağıyârı unut
Bî-sebeb çünkü Hudâ virmededir niceye kût (TB 11/V)*

14. Mazhar

Allah'ın tecelli ve zuhur ettiği yerdir. Allah bütün varlıklarda o varlıkların mükemmellik derecesine göre zuhur ve tecelli eder. Varlıklar,

Allah'ın tecellilerini aksettiren mükemmellik derecesine göre zuhur ve tecelli eder. Varlıklar, Allah'ın tecellilerini aksettiren bir aynadır.⁴⁰³

Mirâç'ta kurbiyet makamına ulaşan Hz.Muhammed, Allah'ın tecellisine mazhar olmuştur(Mr 100). Günahkâr kula sığımlıca yer olan yüce Peygamber “*a'teynâk*” (Bkz.âyetler) lutfuna mazhar olmuştur(N 7/5).

Divân'da yer alan medhiyelerde bu mefhûm, râşid halifelerden Hz. Ebûbekir, Ömer ve Osman'la ilgili tutularak zikredilmiştir:

Mazhar-ı feyz-i hitâbî-i Hudâ lâ-tahzen (M 1/2)

Mazhar-ı ed'ıye-i yâver-i her dü 'âlem (M 2/2)

Cemâle mazhariyyetle olub hâmuşî-i hayret
Hicâbât-ı şafâ-yâb-ı şıdıkdâ ol dür-i yektâ (M 3/8)

Cemâl-ı nuhbe-i sırr-ı kemâlin mazharı oldum
Ne gelürse hâtırâ Kâmî olur ol der- 'akab peydâ (M 3/10)

Yine Peygamber torunları hakkında yazılan bir beyitte aynı terime rastlanmaktadır:

Benim iki gözüm nûru Hüseyin ile Hasan oldu
Ânüñ 'çün mazhar-ı 'ayne 'l-yaķînim Kâmî-i Şa 'bân (M 6/10)

Bir başka beyitte İmâm-ı Azam'ın Abdülkâdir Geylânî'ye muzhiriyyetine işaret edilir:

Vâridâtî-i sünûhât-ı İlâhî üzre
Mazhar-ı Gavş-ı zamân oldu İmâm-ı A 'zam (M 8/8)

İlâhî tecellilerin var olduğu seher vaktinde, gönül ülkesi Allah'ın ilim ve irfân sırrına mazhardır:

Kişver-i dil mazhar-ı şâh-ı füyûzât olmağa
Bak tecellâ-yı İlâhî var olur vakt-i seher (G 63/5)

⁴⁰³ Kelâbâzî,(1992): 180.

15. İnâyet

Lutuf, ihsân ve kayırma demektir. Tasavvufî istilah olarak da Allah'ın seçkin kullarını kayırması, koruması ve kollamasıdır ki kul bu sayede Hakk'ın lâyük kıldığı yüce makamlara ulaşır.⁴⁰⁴

Yanlışlıklar ve hatalar karanlığına gömülmüş bir günahkâr çırpınışıyla Allah'ın inâyet nurunun ışığıyla aydınlanmak diler şâir:

*Meş 'al-ı nūr-i 'ināyetle beni tenvīr kıl
Zulmet-i mustağrak-ı sehv ü haṭāyım el-ğiyās (G 30/4)*

Divân'da yer alan Münâcât ve Mirâciye'de bu mefhumlar sıkça zikredilmektedir.

*Ola tevfiķiñ ile dil muṣaffer
Füyüzāt-ı kirāmunla mu 'ammer (Mn 32)*

*Deḥālet eyledim luṭf-i 'amīme
Yapışdım ḥalka-ı bāb-ı Kerīm 'e (Mn 34)*

*Kerem kıl şāhib-i luṭf u 'ināyet
İmānım şakla ḥıfzında emānet (Mn 39)*

*Emān şad el-emān Settār u Ğaffār
Beni red itme bābından kerem-kār (Mn 45)*

Mirâciye'deki beyitlerde, bütün âlemin Allah'ın ihsan rahmetine boğulduğu o gece, İran'da Mecûsîlere ait, binlerce yıl yanmakta olan ateş sönmüş(Mr 14), kerem ve mağfîret sofrası bütün âleme baştanbaşa serilerek günahkârlara ikrâm edilmiştir(Mr 16). Mahşer gününün şefaathçısı olan Allah'ın Habibi'ne “*mâ evhâ*” (Bkz. Âyetler)nin gizli sırları ikrâm edilmiş(Mr 22), “*innâ fetehnâ*”(Bkz. Âyetler) Rabbânî bir lutuf, “*innâ kefeynak*” ve “*bareknâ*” (Bkz. Âyetler) nusret sancağı olmuştur(Mr 27). Felekler âleminin en iyi imamı ve “*levlâk*” (Bkz. Âyetler) minberinin hâtibi olan ikramlar şâhı O Resûl'un faziletine

⁴⁰⁴ Uludağ,(1995): 266; Baltacı,(1981): 100.

idrâklar aciz kalır(Mr 67). “*Bareknâ*” lutfuna mahzar olmuş o kıymetli zata o dem, tüm melekler saf saf olarak ayağa kalktılar(Mr 90), Allah’ın inâyetiyle rahmet ve şefaât denizinin dalgaları coşarak birleştiler(Mr 106).

Hz. Hasan ve Hüseyin’in medhedildiği bir şiirde, onların, Allah’ın inâyetine mazhar olmuş, sahâvet ve marîfet sahibi kimseler olduğu anlatılır:

Biri ebr-i sahâvet diğeri bahr-ı ‘inâyetdir
Biri rûh-ı revânımdır biri cân-ı dile ‘irfân (M 6/7)

16. İhlâs

İhlâs, taat ve ibâdetle sadece Allah’ı kastetmektir. Bu da taatla sadece Allah’a yaklaşmayı istemekle olur. Allah’tan başka bir mahluk için bir şey istemek, halkın medh ü senâsını kazanmak, halk tarafından seilmeyi arzulamak ve Allah’a yaklaşan niyeti dışında herhangi bir manâ ve maksat taşımak ihlâsa engeldir.⁴⁰⁵

Zahirî amellerin en yüksek makamı ihlâstır. İhlâs, ilm-i batında Allah’ı bilme halinin ilk basamağıdır. Bu makamlar, âriflerin makamlarının ve sıddıkların derecelerinin en üstlerine kadar uzanır.⁴⁰⁶

Kâmî, en güçlü düşmanlarına karşı elde ettiği başarıları, kuşandığı “ihlâs” kılıcına bağlar:

Siperiñ her ne kadar saht kılursa a ‘dâ
Tîğ-i ihlâşım añı Kâmî keser çok sürmez (G 76/7)

Makbul bir duâyâ samimiyet ve ihlâsı şart koşan şâir, gönlün ihlâs çantasından alınan du‘â okunu kabul edilme yayına takıp nişan tahtasına te’sirli bir şekilde fırlatır:

Terkeş-i ihlâs-ı dilden al du ‘â-yı devleti
Koy icâbet kavsiña âmâca te ‘şirâne at (K 2/26)

⁴⁰⁵ Kuşeyri,(1999): 289.

⁴⁰⁶ Mekkî,(1999): II, 40.

17. Keşf, ilhâm

Keşf, perdenin açılması ve sır perdesinin yükselmesi suretiyle bazı şeylere âgâh olmak, gizli olan birtakım hususların zâhir ve açık olması, gayb olan bazı hususların meşhûd hale gelmesidir. Genellikle belli riyâzât ve mücâhedeler sonucu belli kabiliyet ve melekelerin iyice geliştirilmesi ve ruhî bazı güçlerin meydana çıkarılmasıdır.⁴⁰⁷

İlhâm, doğrudan ve aracısız Allah'tan alınan bilgi olup, bu bilgi ya İlahî hitâbî işitmek ve dinlemek veya gayb âlemini görmek suretiyle elde edilir.⁴⁰⁸ İlhâm ile elde edilen bilgi, âlimlere göre hüccet değildir. Ancak sûfiler tarafından hüccet sayılmıştır.⁴⁰⁹

Risâlet tahtının şâhı olan Hz.Muhammed'e gökyüzünün perdeleri birer birer açılarak Allah'ın ziyâfethânesine davet olunmuştur:

*Şeb-i da 'vet şeh-i evreng-i gül-reng-i risâletsîñ
Küşâde perde-i atlas-ı ziyâfet-ğâne-i Mevlâ (Mr 2)*

Bir beyitte Hanefî Mezhebi'nin kurucusu olan İmâm-ı Azam için keşf ve beyân sahibi olduğundan söz edilir

Şâhib-i keşf ü beyân oldu İmâm-ı A'zam (M 8/5)

Sultan Abdulazîz "ilhâm" mefhûmuyla ilgili tutulan şu beytinde övülmüştür:

*Kalb-i ilhâm celb-i şâhî cilve-gâh-ı salţanat
Kim olur âyîne-i İskender'e şüret-nümâ (K 3/2)*

Hikmet ile sırlarını kimsenin keşf edemediği(G 111/4), aşk ve şevkin ince ma'nalarını sırlara âşinâ olanlardan sormalı(G 58/1). Kâmî, kalbe huzur veren, gönül okşayan şiirlerinin, gönlünün mahabbet derdine düşelidenberi içine doğduğunu şu beytinde dile getirir:

*Dil maħabbet derdine Kāmî giriftâr olalı
Böyle rengîn tâze nazm-i dil-küşâ itdi sünüh (G 35/5)*

⁴⁰⁷ Yılmaz,(2001): 223.

⁴⁰⁸ Uludağ,(1995): 310.

⁴⁰⁹ Seyyid Şerif Cürçânî,(1997): *Kitabu't-Ta'rifât*, (trc.ve Şerh Arif Erkan), İstanbul., Bahar Yayınları, 28.

Aşk ateşinde yana yana İlâhî feyze mazhar olup, sonunda basîret sahibi olduğunu ve bütün geçici güzellikleri terk ettiğini söyler:

Ulaşdı feyz-i Rabbânî başîret buldum ey Kâmî
'Alâka riştesin kesdim vefâsız dil-rübâlardan (G 130/5)

İkrâm ve lutuf kapılarının açıldığı seher vaktinde, padişâhın kapısına gidip durmak gerekir(G 66/4), bütün aşk sırlarının meyhânesinin kapıları açıldı, aşk şarâbını içmeye ait yasaklar kaldırıldı(G 92/4).

18. Kerâmet

Kelime olarak kerem, ihsân, lutuf gibi manâlara gelen kerâmet, bir tasavvuf terimi olarak, sûfilerin hayatlarında görülen harikulâde olay ve davranışlardır. Hakikî (ilm-i ma'nevî) ve Kevnî (maddî-sûrî) olarak iki çeşit kerâmet vardır

Özellikleri anlatılan Padişâh Abdülazîz, kerâmet sahibi oluşuyla da medhedilir. Padişâhlık tahtının şâhı olan Sultan, bütün halkı korumasına alıp, lutuf ve ihsânıyla, kahramanlığıyla ve kerâmetiyle baştan başa meydanı ele geçirmiştir(T 15).

Bir müstezâd gazelde eksik ve yanlış sıfatlarla şeyhliğe soyunan şahısların zühur edecek kerâmetinin de aynı ölçülerle noksan ve yanlış olacağı vurgulanır:

Mîzân ider olsa bulamaz şeyh-i sekâmet
Gösterse kerâmet (G 26/2)

Bu gerçeği didaktik tarzda bir beyitte ifâde eden Kâmî, söylediklerinin kerâmet olduğu zannedilen kaba ve yobaz zâhidlerin her sözüne kulak asılmamasını tembihler:

Her zâhid-i huşkuñ sözini eyleme işgâ
Zan itme şağın Kâmi kerâmet var içinde (G 149/5)

19. Kanâat-İstiğnâ

Kanâat, hem elde olanla yetinmek ve kısmetine razı olma, hem de elde olanı idâreli, dikkatli, hesaplı, kitaplı ve ölçülü harcama, yani

tutumlu olma anlamına gelir. Kanâatın zıddı tamah, hırs ve tûl-i emeldir.⁴¹⁰ Kanâat çalışıp çabalayarak, bütün cehdini sarfettikten sonra eline geçene razı olmaktır.⁴¹¹

İstiğnâ: Zengin olmak, zenginlik istemek, ihtiyaç duymamak, tenezzül etmemek anlamına gelir. Tasavvuf terimi olarak da Allah'ın kendisine kâfi olduğuna inanarak ondan başkasına ihtiyaç duymaması ve tenezzül etmemesidir.⁴¹²

Allah'tan gelen her şeyi memnuniyet ve gönül hoşluğuyla kabullenme anlamına gelen rıza makamından bir önceki basamak olan kanâat, bir tasavvuf eri olan Kâmi'nin gönül yuvasını olabildiğince işgâl etmiş, kâdir ve kıymet bilenlere köle olmayı bilen bu gönül, kimi zaman kâmil bir insan prototipiyle, kimi zaman da fazilet sahibi bu önderlere mürşîd sıfatıyla karşımıza çıkar:

*Hâk-pâ-yı kâdr-ı dânişdir gehî Kâmi gönül
Kâf-ı istiğnâda geh Simurğ ile hem-bâl olur (G 48/7)*

*Tâir-i dil Kâmiyâ 'uzlet-nişîn-i 'aşk ile
Âşiyân-ı Kâf'da istiğnâ şatar 'an-kâlara (G 138/7)*

Allah'a olan aşkının kendisine kâfi geldiğini düşünen şâir, kanâat ülkesinin padişâhı olduğunu ilân ederek, bütün aşk ehlinin emirlerine baş eğdiklerini şu beytinde söyler:

*Pâdişâh-ı mülk-i istiğnâ-yı 'aşkam ehl-i dil
Baş eğer fermânıma öyle girer dîvânıma (G 141/3)*

Böyle bir padişâhın taht ve tâca da ihtiyâcı yoktur:

Şâh-ı istiğnâ-yı 'aşkam neylerem ben taht u tâc (G 33/1)

⁴¹⁰ Uludağ,(1995): 161.

⁴¹¹ İz,(1997):120; ayrıca bu konu için bkz.Kuşeyri,(1999): 245-248.

⁴¹² Uludağ,(1995): 277.

Allah'tan başkasına ihtiyaç duymamak makamı olan istiğnâya ulaşan Kâmî, gönül hanesini pişmanlık duygusuyla onarır, virâneye benzettiği dünyadan el etek çektiğini ifâde eder:

*Kâmiyâ dil-ḥānesin itdim nedāmetle 'imār
Künc-i istiğnāde giçdin 'ālem-i vîrānedēn (G 128/5)*

Her hayırsız insana muhtaç olmamak ve baş eğmemek için, başına kanâat hırkasını geçirir:

*Hırka-ı ceyb-i kanā'at çekdiğim Kāmî sere
Etmeyem tek ser-fürü her nā-ḥalef ihsāniña (G 154/5)*

Şu beyitlerde de kanâat sahibi olmayı, rızık için sıkıntı çekmemeyi öğütler:

*Rāsiḥ-i 'irfān olub kimseye ḥāliñ dime
Kāmî kanā'atde ol 'izzeti kıl ihtiyār (G 173/13)*

*Rızık için çekme ğamı naḥnu ḳasemnāyı gözet
Ḳula i 'lāne ne ḥacet der-i Mevlā 'yı gözet (TB 11)*

Şu tahmis mısralarında Kâmî, kanaat sahibi olmanın yollarını öğütler:

*Ceyb-i ḥursendi sere Kâmiyâ çek eyle sükût
Dāne ardınca gezüb nemle gibi eyleme kūt
Ḥaḳḳ'a tefvîz-i umūr eyle müdām ğayrı unut
Fazl-ı Mevlā 'yı seversen yüzünü dergehe tut
Kāfiriñ vire murādın yā benim virmeye mi (Thm 10/V)*

Farsça bir gazelde şöyle ifade edilir: “Cihanın varlık ve yokluğunu gönlünden atıver gitsin. Gizli bir murad için dünya dönmektedir ğam yeme” (G 177/3).

20. Tevekkül

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyette⁴¹³geçen tevekkül, bir işi tamamen birine sipariş edip, ısmarlamak, Allah'a itimat edip, bağlanıp teslim olmak manâlarını ihtivâ eder.⁴¹⁴ Kulca yapılması lâzım gelen her şeyi yaptıktan sonra, Hakk'a ilticâ etmektir.⁴¹⁵ Üç alameti vardır:1.Kimseden bir şey istememek, 2.Verileni reddetmek,3. Ele geçeni biriktirmemek.⁴¹⁶

Râşid halifelerden Hz. Ebûbekir ve Hz. Osman, tevekkül makamının tartışmasız en büyüklerindendir:

Söylemez lâ vu ne 'am bâb-ı tevekkülde o şâh (M 1/7)

Zihî teslîm-i Rabbânî tevekkül kişveri içre (M 3/4)

Kâmî, dünya denilen yokluk denizinde, tevekkül gemisine binip, teslim bayrağını açmış ve rahata ermiştir:

Keştî-i tevekkülde açub yelken-i teslîm

Kâmî bu fenâ yemmede bu rahât saña mahşûş (G 86/5)

Bir müstezâd gazelde her şeyin Allah'ın emniyetinde bulunduğunu, bu yüzden tedbîre gerek olmadığından⁴¹⁷ bahsedilir:

Murğ-i dilimiz Hâzret-i Allah'a emanet

Tedbîre ne hacet (G 26/1)

Tevekkül ve rıza teslimiyetiyle işlerin Allah'a bırakılması istenir:

⁴¹³ Al-i İmrân, 3/122,159,160,173; Nisâ, 4/81; Mâide, 5/23; Tevbe, 9/51; Yûnus, 10/84; Hûd,11/8; İbrahim, 14/11,12; Ahzab, 33/3; Mücâdele, 58/10; Talak, 65/3; vb.

⁴¹⁴ Altıntaş,(1984): 164.

⁴¹⁵ İz,(1997 : 119.

⁴¹⁶ Kara,(1985):109; bu konuda daha geniş bilgi için bkz. el-Mekkî,(1999): C.III, 61-131.

⁴¹⁷ Aynı konuda, Şeyh Galib'in güftesiyle, Hüseyini makamında yazılan bir ilahi şöyle başlar:

Tedbirini terk eyle takdir Hudâ'nındır / Sen yoksun o benlikler hep vehm ü gümânındır

*Hakk'a tefvîz-i umûr eyleyegör kim Kâmî
Vasat-ı vakf-ı merâme düşe esmâ-yı emel (G 111/6)*

*Dime ahvâlîñi nâ-merde şakın gonce-dehen
Eyle tefvîz-i umûr Hakk'a bütûn gün dilden (TB 11/III)*

Aşk hastalarına tedbirlerin fayda etmediğini söyleyen şâir, bu yüzden doktorların aşk derdine ilâç olamayacağını şu beyitte dile getirir:

*Haste-gân-ı 'aşka virmez fâide tedbîrler
Çek eliñ olmaz tabîbâ derd-i 'aşka çün 'ilâc (G 33/4)*

21. Himmet

Gayretli çalışma ve hizmet: lutuf, kerem ve ihsânda bulunmak, ermiş kişilerin maksadı hâsıl eden, iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren manevî gücü.⁴¹⁸ Risâlet tahtının en büyük padişâhı olan Hz.Muhammed, aynı zamanda merhamet ve himmet makamının da sultanıdır:

*Risâlet saltañat şevket seniñdir yâ Resûla 'llah
Nübüvvet merhamet himmet seniñdir yâ Resûla 'llah (N 4/1)*

Dört büyük halifeden biri ilki olan Hz. Ebûbekir, himmet ehli için bir sığınak ve cömert ahlaklıların da şâhididir:

Melce '-i ehl-i himem şâh-ı mekârim-i ahlâk (M 1/5)

Himmette son derece cömert olan Geylânî, Allah'a ulaşma hazinesinin de sorumlusudur:

*Dergehiñden alur erbâb-ı velâyet himmet
Mañzen-i kenz-i Hudâ Hazret-i Geylânî 'dir (M 7/11)*

Medhiyelerde bu mefhûma yer verilen diğer şahıslar da Padişâh Sultan Mahmud ve Abdülazîz'dir:

Pâdişâh-ı himmet-i evc-i sa 'âdet enveri (K 1/12)

⁴¹⁸ Baba,(1998): 103; Baltacı,(1981): 90; Uludağ,(1995): 243.

'Uyûn-i merhâmet baħr-i 'inâyet kulzûm-i himmet (T 14)

*Sâye-i lutf-i hümâ-yı himmetiñden dâverâ
Aħkar-ı dîrîne kemter Kâmi-i Şa 'bân 'e at (K 2/10)*

Allah'ın lutfuna nâil olmak için bir mürşide el verip, onun yüksek himmetini beklemeyi önerir şâir:

*Dâmen-i mürşîdi tut himmet-i vâlâyı gözet
'Aşk u şevkile gönül feyz-i tecellâyı gözet (TB 11/I)*

22. Rızâ

Her ne tecelli ve zuhur ederse, içinden ona boyun eğmektir. Tasavvufta bu makam, en son mertebedir. Rızâ, tevbe-i nâsûhun verdiği bir neticedir. Kul rızâ halinden ancak tevbe-i nâsûh edemediği zaman geri kalabilir. Tam rızâ halindeki mutasavvıf, Allah'ın onun teslimiyetini ve hoşnutluğunu kabul edip etmediğini düşünmemelidir; Kahır olsun lutuf olsun, her İlâhî buyruğu itidâl ve neş'eyle karşılamalıdır.⁴¹⁹ Bu iç neşe, Allah'ın buyruklarıyla hem fikir olmak, bir dilenciye hükümdara dönüştürür ve İlâhî irâdeye katılmaya, aşka giden yolu açar. Rızâ iki çeşittir: Biri Allah'ın kulundan razı olması, diğeri kulun Allah'tan razı olmasıdır.⁴²⁰

Kâmî, bir Münâcât beytinde rızânın iki çeşidini de zikreder:
*Hemişe râzı ol benden kerem-kâr
Beñi lutfuñla râzı eyle her bâr (Mn 33)*

Bir başka şiirinde ise bütün davranış ve sözlerinin Allah'ın rızâsına muhâlif olduğunu, ibâdetlerini lâyıkiyle yerine getiremediğini

⁴¹⁹ İzzettin Hümâyî Bey Tarafından Hüseyinî Makamında bestelenen, Kenan Rifâi Hazretleri'nin bir şiiri bu mefhumu en güzel şekilde yansıtır:

Neden şekvâ bu nefsinden revâ mı bilmemek kıymet / Hudâ-yı zü'l-Celâl'dendir sana bu en büyük nimet.

⁴²⁰ İz,(1997): 126; Sühreverdi,(1999): 621; Schimmel,(2001):133; Hucvirî,(1982): 284.

söylerken aslında o, kâmil bir mü'min olabilmenin vasıflarını ortaya koyar:

Ķamū aĳvāl u aĳvālım rızāya hep muĳālifdir
Saña lāyık 'ibādet itmedim ben bilürem aşlā (Mr 123)

Üçüncü halife Hz. Osman'ın hususiyetlerinden bahseden bir beyitte, onun Kur'an'ı tertip ve nüshalarının çoğaltılmasından, sürekli olarak Allah'ın rızâsını kovalayan bir istisnâ şahsiyet oluşundan bahsedilir:

Kemāl-ı menbā'-ı ĳilm ü ĳayā vü mecmā'u'l-baĳreyn
Cemāl-ı cami'ü'l-Ķur'an rızā-cüyān-ı müsteşnā (M 3/3)

Kâmil bir mü'minin Allah ile ilişkilerini ortaya koyan özelliklerinden birisi de teslimiyet ve rızâdır. Kâmi, kâmil mü'min olabilmenin esaslarını kavramış bir şâir olarak, şiirlerinde bunlara yeri geldikçe temas ederek tavsiyede bulunmuştur:

Rāzı ol her ne gelürse cānib-i Ķaĳ'dan saña
Ķılk-i ĳudret yazdıĳın bir kimse taĳyir eylemez (G 78/2)

Her olup bitenin, hiç kimsenin deĳiştirmeye gücünün yetmeyeceĳi, Allah'ın kudret kaleminden çıkan "kader" fermânıyla meydana geldiĳini, dolayısıyla buna kayıtsız şartsız rızâ göstermek gerektiĳini söylerken, kendinin de rızâ bayraĳını çekip, teslim-i cân olduğunu ifâde eder:

Teslīm-i rızāyız bilüriz cām-ı ĳaderden (G 125/6)

23. Velâyet

Velilik, ermişlik, Hakk'ın kulunu, kulun Mevlâsı'nı dost edinmesi, Allah ile kulu arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk; kulun kendi varlığından geçip, Hak varlığı ile var olmasıdır.⁴²¹

⁴²¹ Uludaĳ,(1995): 564;Baba,(1998): 304; bu konuda ayrıca bkz.Kuşeyri,(1999): 347-351.

Divân'da velâyet makamını işleyen beyitler İmâm-ı Azam ve Abdulkâdir Geylânî'yi konu alan medhiyelerde yer almaktadır:

Merkez-i dâ'ire-i kûtb-ı velâyet el-Hâk
Müftî-i 'âlemiyân oldu İmâm-ı A'zam (M 8/3)

Dergehiñden alur erbâb-ı velâyet himmet
Mağzen-i kenz-i Hudâ Hazret-i Geylânî'dir (M 7/11)

24. Hicâb

Lügat anlamı, utanma, sıkılma, perde ve örtü; tasavvufî istilah olarak da sâlik ile muradı arasına giren engel. İnsanların, dünyanın ve nefsin perde olması şekliyle âşıkı sevgiliden ayırırlar. Sülûka mani olan her nesneye hicab denir.⁴²²

Kâmî, şiirlerinde bu mafhûmu, “şerm-sâr”, “hacâlet” ve “hayâ” kelimeleriyle beraber kullanarak eşdeğer anlamda zikreder:

Hicâbıñdan fitil aldı felek şem '-i şeb-ârâsı
Varub iklîm-i Sudân 'a getürmüş ol kara sevdâ (Mr 9)

Yeter küstahlık itdiñ ebsem ol Kâmî hicâb eyle
Değil i 'lâna hâcet yâ bilür keyfiyyetin Mevlâ (Mr 131)

Bu mefhûmların zikredildiği beyitlerden üçü natlardadır:

Meded ol rûz-ı dil-dûz-ı haşirde şerm-sâr itme
Emân şad el-emân gayret seniñdir yâ Resûla'llâh

Hacâletle dehâlet eylemiş bu Kâmî-i kemter
Mürüvvet merhamet şefkat seniñdir yâ Resûla'llâh (N 4/4,5)

Terâzüya sığışmaz zenb-i 'işyânım kıyâmetde
Huzûruñda o deñlü pür-hacilem yâ Resûla'llâh (N 5/4)

⁴²² Uludağ,(1995): 239; Baba,(1998): 106.

Hız. Osman beyitlerde hilim ve hayâ sıfatlarıyla ön plana çıkar. Allah'ın rızâsını kazanmakta müstesnâ bir şahsiyet olan hilim ve hayâ sahibi halife(M 3/3), büyük bir teslimiyet ve rızâ içerisinde şehâdet elbisesini giyinmiştir(M 3/4). Bütün feleklerin yüzünün güzelliğinden hayâ ettikleri Hız. Osman, hicâb nurunu feleklerde seyretti(M 3/7). Cömertliğinin nuru dokuz kat gökyüzünde saltanat mührü, hicâbının ayı parlak bir dolunaydır(M 3/9).

Şu beyitlerde nefsin hevâ ve heveslerine uyup, sonradan pişmanlık duyan bir yakarışın ifâdeleri vardır:

*Ben esîr-i turra-ı nefis-i hevâyım el-ğiyâs
Şermsâr-ı sū-i a'mâl-ı ridâyım el-ğiyâs (G 30/1)*

*Yüz nedâmetle hacâletle deĥâlet eyledim
Ĥâk-pây-ı kîmyâ-sâye fedâyım el-ğiyâs (G 30/5)*

*Ĥaĥ da 'vetine ĥâzır olub durmadın eyvâh
Giĥdi şülüş gice utân vaĥt-i seĥerdir (G 66/2)*

İlâhî aşkın neşesiyle hicâb duygusundan sıyrılan bir gönlün terennümlerini bu beyitler yansıtır:

*Nûş-i meyle sâkiyâ ref'-i ĥicâb itdin bu şeb
Pek açıldıñ ehl-i bezmi zevk-yâb itdiñ bu şeb (G 23/1)*

*Çâk çak itdim ĥicâb-ı vaşl-ı yâri şevĥ ile
Ĥalmadı bâkım cihânda ideyim pervâ neyi (G 143/3)*

25. Tevbe

Tevbe, sâliklerin menzillerden ilk menzilidir, tâliblerin makamlardan birinci makamıdır.⁴²³ Gûnahtan, hatadan ve bunlarda ısrardan vazgeçerek, Allah'ın emirlerine itaat etmek. Pişmanlık, nedâmet duymak. Günah işlemekten geri dönmek. Üç manâsı vardır:

⁴²³ Baltacı,(1981): 169.

Nedâmet, Allah'ın yasakladığı şeyleri tekrar işlememeğe kesin karar, işlenen haksızlıkları telâfi için çabalamak.⁴²⁴

Yanılığ ve hatalarının her durumda haddi aştiğini ifade eden şâir, sıdk ve azim ile yapılmış olan nâsûh tevbe gibi tevbe ederek, Allah'tan mağfiret niyâz eder:

*Hadden aşdı ey gönül her vech ile sehv ü haţâ
Söyledim estağfiru'llah tevbe mânend-i Naşûh (G 35/4)*

Yüz nedâmetle hacâletle dehâlet eyledim (G 30/5)

Söyledim estağfiru'llah Kâmiyâ ez-cân u dil (G 30/8)

*Mukırr u mu'terif hep cürm ü 'işyânım huzûrunda
Meded ey pâdişâh-ı lem yezel 'afvıma çek tuğrâ (Mr 121)*

Şu beyitlerde de bağışlanmayı bekleyen suçlu ve günahkâr bir kulun yakarışlarına tanık olmaktadır:

*Ümîd-i 'afvına olmuş yakînem
Zihî lâ-taknetu hablu'l-metînem (Mn 36)*

*Cenâheynim cenâhımdan şikeste haste-dil kaldım
Devâ-yı mumiyâ-yı mağfiret kıl ey kerem-bağşâ (Mr 122)*

*Dehâletle Habîb-i Ekrem 'iñ bahtına düşdüüm ben
Meded ey merhamet-kâni ki senden ancak isti'fâ (Mr 128)*

*Rû-siyâh kehf-i deriñde Kâmî kıtmîriñ meded
'Afv kıl takşîrini 'aşkıñla şeydâdır seniñ (N 2/6)*

*Cürm ile âlûde olmuş haste dilsin Kâmiyâ
'Afvına eyle dehâlet derde dermândır 'Alî (M 5/7)*

⁴²⁴ Kuşeyri,(1999): 187.

Bir gazelde de Kâmî, lutuf ve inâyetin kendine ulaştığını ifâde ederken, afv sabunuyla yıkanan kara talihinin artık aklaştığını söyler:

*Şābūn-ı 'afuv āb-ı kerem şüste kılınca
Her vechile āğ oldu benim baht-ı siyāhım (G 119/4)*

Aşağıda yer alan tahmislerde, tevbekâr bir yakarışın ifadeleri vardır:

*Başdan aşdı zulmet-i emvāc-ı deryā-yı günāh
'Afv u elṭāf-ı Hudā'dan gayrı yok cā-yı penāh
Tevbekārī-i nedāmet giryesi elde güvāh
Bā 'is-i bārān olur bisyārī-i ebr-i siyāh
Dil ānun 'çün dūd-ı āh-ı nāleyi teksīr ider (Thm 2/III)*

*Gerçi pervāne gibi şem '-i ruḥa dolanıram
Yānaram āteş-i 'aşkında āniñ şān aluram
Tövbe-kārī-i nedāmetde uyanık dururam
Giceler şubḥa degin dergāhına yalvarıram
Hāşā mahrūm ide mi çoḫdur o şāhiñ keremi (Thm 10/IV)*

26. Hâl

Kulun cehd ve gayreti olmayıp, kalbine gelen sevinç, üzüntü, genişleme (bast), sıkılma (kabz) vs. gibi ruḥî hallere denir. Geldiğinde kul onu, irâdesi ve kesbi ile kendinden uzaklaştırmaz, gelmediği zaman da tekellüf ve zorla cezb ve celb edemez. Hâl, Allah'ın kulun kalbine olan fazl ve lutfundan ibârettir. Elde edilmesinde kulun çabası yoktur.⁴²⁵

Bir Mrâciye beytinde Hz. Muhammed'in Allah'la buluşup görüşmesi halini hiçbir kalemin yazıp, beyân edemeyeceği bir makam olduğu belirtiliyor:

O hâlet kâle gelmez mahrem olmaz ḥāme-i Mollā (Mr 108)

Şu beyitlerde Kâmî, kendi halini ifâde ederken, bütün ahvâlinin Allah'ın bilgisi dahilinde bulunduğunu söylüyor:

⁴²⁵ Altıntaş,(1984): 65; Hucvirî,(1982): 289.

Benim aḥvālîme sen benden a'lem
Ne ḥācet 'arz idem ḥālîm müselleme (Mn 31)

Esîr-i nefis-i emmāre olalı rü-siyāh oldum
Efendim benden a'lemsin benim aḥvālîma zîrā (Mr 120)

Şâir, elinde âcizlikten başka işe yarar bir sermâyesinin olmadığını, hal ve işlerinde vücûdunu rızâyâ teslim ettiğini(G 1/9) söylerken, kalbini hararetiyle yakan aşktan ve onun hararetinden ah çeker(TB 8). Bu haline vâkîf olan kimselerin kendisini bir an bile hayır duâlardan esirgemeyeceğini(G 130/4) ifâde eder.

Bazan ehline hakikatı izhâr eden, ama genelde kitmâmı asla bozmayan melâmetî fikir ve meşrebini yansıtan şu beyitlerde Kâmî, halin beyânı hususunda asla tavizkâr değildir:

Râz-ı 'aşkı eylemez dānā olan nā-dāne 'arz
Sen de ey dil ḥāl u şāniñ itme nā-merdāne 'arz (G 88/1)

Rāsîḥ-i 'irfān olub kimseye ḥālîñ dime
Kāmî kanā'atde ol 'izzeti kıl ihtiyār (G 173/13)

Dime aḥvālîñi nā-merde şakın ḡonce-dehen
Eyle tefvîz-i umûr Ḥakk'a bütûn gün dilden (TB 11/3)

Halin beyânını izhar gerekse de, ehline tevdi edilmesi hususu şu beyitlerde ifâde edilmektedir:

İktidā itdikce gāhî 'arz-ı ḥāl itsen n'ola
Çünkü lazım bendeye ḥālîñ kıla sulṭāne 'arz (G 88/3)

Ehl-i derde söyle ḥālîñ söyler isen Kāmîyā
H'āb-ı pîş ālûde-gāne söyleme efsāneyi (G 143/9)

Her ne kılsan yeri var ey nûr-ı çeşmim señ baña
Çün ḥaṭā kıldım didim ḥālîm yamān olmuş saña (G 14/3)

27. Firâk-Vuslat

Firâk, ayrılık, vahdet makamından ayrı kalmak; zâhiren veya bâtinen Hak'tan başkasına iltifat etme demek olup, Divân'da yer yer "hicr" kelimesiyle de ifâde edilmektedir. Vuslat, Hakk'a ermek, kemâle ermek, olgunlaşmak, seyr ve sülûku tamamlamaktır.⁴²⁶

Şiirlerde oldukça fazla yer tutan firâk-vuslat mefhûmları sadece altı beyitte beraber zikredilir.

Gerçi gönül ehli için sevilenin cefâsı da vefâsı da hoş görülür; ama cefâ ve eziyete sevgi, ayrılık derdine de kavuşma devâdır.

Cevre meh-rû firqate vuslat cefâ için vefâ

Çünkü her derdin tabîbâ böyle bir dermânı var (G 59/2)

Hem-dem-i firkat-ı vaşlñ olalı bülbül-i dil

Gülşen-i zevk-i irem başıma zindân oluyor (G 68/4)

H'ân-ı vaşl-ı dil-rübâ firqatsiz olsa bî-nemek

Ol sebebden Kâmiyâ hicrâne ruhsat virmişüz (G 77/5)

Kurb-i vuslat bulmadım düşdüm hevâ-yı firqate

Kendi kadrin bilmeyen bir nâ-ğalef mecbûriyiz (G 79/4)

Saňa göstermeye yüz şâhid-i vuslat bir dem

Mübtelâ-yı elem-i firkat u hicrân olasin (G 131/5)

Râkid olur bahr-i 'aşk vuslata irse gönül

Mevce gelir hicr ile olsa vezân rûzigâr (G 173/5)

Bir beyitte ayrılık hasretiyle çektiği âhının bütün cihanı yakabileceğini söyleyen Kâmî:

Âh çekersem firqatiñle ins ü cân âteşlenür

Şanma şâde ins ü cân belki cihân âteşlenür (G 71/1)

⁴²⁶ Uludağ,(1995): 103-573.

Bir başka beyitte, içini yakıp kavuran ayrılık ateşinin, deryâlar dökülse bile sönmeyip, daha da âlevleneceğini iddiâ eder:

*Tâb-ı firakat ol kadar yakdı derûnum Kâmiyâ
Dökseler deryâları sönmez hemân âteşlenür* (G 71/5)

Hicran yatağında gönül hastası olarak yatmakta olan Kâmî, derdine dermân olarak yârin bir sözünü duymak arzusundadır(G 133/5). Felek atından bir tekme yiyip, ayrılık kadehinden ateşin şarâp içmiştir(G 143/5). Ayrılığın hastası olup bu derde bir çâre arayan şâir(G 113/2), ayrılık ateşiyle yanan ciğer hasretiyle âh u figân etmektedir(TB 5).

Görünürde her ne kadar ayrılık hasretiyle inlemede olursa da yârin hayâli gönülde âşinâdır:

*Gerçi zâhirde firâk u hasretiñle âh ider
Lîk dil sırr-ı hayâliñ âşinâdır sevdiğim* (G 116/3)

İki Mirâciye mısırânda “vuslat” zikredilmiştir:
Maķâm-ı vâşıl-ı tayr-ı hümâ oldu şerâfetle (Mr 91)

Olub nûr-i vişâl-i Haķķ’a müstağrak o sâ’atde (Mr 95)

Kur’ân-ı Kerîm’de “Allah onları sever; onlar da Allah’ı severler”⁴²⁷ ifâdesiyle mahabbet, Allah’a vuslat için makamların en önemlisidir. Kâmî de bu anlamı ifâde eden beytinde vuslata olan çabanın mahabbetin neticesi olduğunu söyler:

*Görmese señden maħabbet Kâmî-yi pervâne-dil
Şeb-çerâği-yi vişâle şanma germiyyetlenür* (G 47/8)

Aşk uğruna bütün mallar, mülkler bağışlanacağı gibi, insanın en kıymetdâr hazinesi gördüğü cânını bile fedâ edebileceği tabî bir durumdur. Mahabbet pazarında şöhet olabilmenin gereği, yâre ulaşmanın bedeli olarak verilen cânıdır:

Biz meķâ’-ı vaşl-ı yâre cânı kıymet virmişüz

⁴²⁷ el-Mâide, 4/54.

Sûk-i bâzâr-ı maḥabbet içre şöhret virmişüz (G 77/1)

*Naḳd-ı cān ile ḥarîdârem metâ ‘-ı vaşlıña
Çoğuna eyler kabûl bakma efendim âzına (G 153/3)*

Kâmî vuslatı Allah’ın lutuf ve ihsân çarşısının çok değerli bir malı olarak seher vakti satışı çıkarır:

*Sûk-ı ihsân-ı Hudâvendî küşâde aç gözüñ
Kâle-i vaşl-ı kerem pâzâr olur vaḳt-i seher (G 63/4)*

Güzellik çarşısının satıcılığını yapan gönül, bu kıymetli malın satışında dili tutulup lâl olur:

*Kişver-i ḥüsnüñ bedestânında dil dellâl olur
Kâle-i vaşlıñ mezâdında zebânım lâl olur (G 48/1)*

Zararlı bakışlıların vuslat meyvelerini toplamalarına engel olmak isteyen Kâmî, gâh yârin güzellik bâğında gözcülük yapar:

*İtmesün dest-i nigeḥ meyve-i vaşlıñ çîde
Bâğ-ı ḥüsnünde seniñ Kāmî nigeḥ-bân oluyor (G 68/5)*

gâh, vuslat karşılığında kimsenin vergi almasına müsaade etmeyen güzellik gümrüğünün sahipliğini yapar:

*Gümrük-i ḥüsnüñ emîni olalı dil ‘aşḳ ile
Alamaz vaşlıñ metâ ‘îñdan efendim kimse bâc (G 33/2)*

Bütün çabalarına rağmen sevgiliye kavuşamadığını söyleyen Kâmî, yârin başkalarıyla vuslat meclisini paylaşmasına da sitemkârdır:

*Lâyıḳ mı saña vâsıl ola göz göre aḡyâr
Ben ḳan yudayım bunda nedir nükte-i ḥikmet (G 28/2)
Raḳîbâ oldu bütün bezm-i vişâle maḥrem
Ben isem olamadım ḥâlâ seniñle hem-dem (TB 3/VI)*

Vuslatın tılsımlı gizli hazinesini açmanın bir sır olduğunu(G 134/3) ifâde ederek, gönlünün, vuslat hazinesinin efsûnunu bir türlü

bozmayı beceremediği sevgilisinin bu zaferini cümbüşler çalıp eğlenerek kutlamasını isteyen şâir:

*Başıña güller takınsun cünbüş itsün ol perî
Bulmadı dil genc-i vaşlñ nuşa-ı teşhîrini (G 159/4)*

vuslatı da mahşere bırakmıştır:

*Olmadı bir dem müyesser vaşl-ı yâre irmeğe
Rûz-i Maşşer'de ola ancak aña makrûnluğum (G 115/3)*

Özel vuslat meclisine kabul edilen, göz ucuyla da olsa cennet makamına bakmaz(G 122/3). Visâle eren gönül, muma kanatlarını yakan pervâneye benzer(G 128/2). Işık etrafında dolanıp duran pervâne gibi, seher vaktinde de vuslata yanıp durmak gerekir(G 66/5). Aşkın ışınları, ümit nurunu tutuşturarak, pervâne gönüle vuslat meclisinin emeli doğdu(G 171/5). Ayrılık ile mevce gelen aşk denizi, gönül vuslata erince durgunlaşır(G 174/5). Dolu dolu olan vuslat kadehi ile gönlü sulamak gerekir, çünkü boş testi çok ses verir(G 132/5).

28. İnzivâ

Halka karışmamak, onlardan ayrı yaşamak. Tasavvufî istilah olarak da günaha girmemek, daha çok ve daha ihlaslı ibâdet etmek için toplumdaki ayrılmış ve kimsesiz yerlere çekilmek, tek başına yaşamak. Buna uzlet, halvet, vihdet adı da verilir.⁴²⁸

Kâmî, bu mefhûmu iki beyitte zikreder:
*Dü cihân içre necât ister isen eyle sükût
İnzivâ içre müdâm eyle 'ibâdetle künüt (TB 11/V)*

*Tâir-i dil Kâmiyâ 'uzlet-nişîn-i 'aşk ile
Âşiyân-ı Kâf'da istiğnâ şatar 'anğâlara (G 138/7)*

⁴²⁸ Uludağ,(1995): 543; daha geniş bilgi için bkz. Sühreverdî,(1999): 263-288.

29. Gaybet-Huzur

Hazır olma, huzurda bulunma anlamına gelen huzur, tasavvufî istilahta ise, vahdet makamı ve kendinden geçmedir. Halktan gâib olan Hakk'ın huzurunda bulunur. Hak'tan gâib olan ise, halkın huzurunda bulunur.⁴²⁹

Allah'ın huzurunda, bütün kusur ve kabahatını gizlemeyerek itirâf eden şâir, bir niyâz beytinde hâzır olmayı ümid eder:

*Mukırr u mu 'terif hep cürm ü 'işyânım huzûrunda
Meded ey pâdişâh-ı lem yezel 'afvıma çek tuğrâ (Mr 121)*

Hakk'ın da'vetine icâbet etmeyip, huzurda bulunma şerefini elde edememişlerin haline şu beyitte işaret eden şâir:

*Hâk da 'vetine hâzır olub durmadın eyvâh
Giçdi şülüş gice utân vaqt-i seherdir (G 66/2)*

Kendine eleştiri getirdiği bir beyitte ise, aşk ülkesinin padişâhı olan gönlün divânında hâzır olmayı umar:

*Hâzır ol dîvâne Kâmî çek çevir kendin gözet
Pâdişâh-ı kişver-i 'aşkıñ dîvânıdır göñül (G 110/6)*

30. Takvâ

Korkma, endişelenme, kaygılanma, sakınma, korunma anlamlarına gelir. Allah'a boyun eğerek, azabından sakınmak, cezayı gerektirecek davranışlardan nefsi uzaklaştırmak suretiyle korunmak.⁴³⁰

Takvâ, makamların en yükseğidir. Allah'tan en fazla korkan müttaki kul, O'nun katında en değerli kul olur. En değerli olan da, elbette en faziletli ve üstün olandır.⁴³¹ Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok âyette dünya hayatının çekiciliği ve geçiciliği anlatılmıştır.⁴³²

⁴²⁹ Uludağ,(1995): 251.

⁴³⁰ Uludağ,(1995): 508.

⁴³¹ Mekki,(1999): C.II., 216.

⁴³²el-Bakara, 2/86; Âl-i İmrân, 3/185; en-Nisa, 4/77; el-Kehf,18/46; Lokman, 31/33; el-Müzzemmil, 73/8.

Tasavvuf ehli dünyaya gösterilen mahabbetin, Allah aşkını engellediğini bildiğinden her hâl u kârda dünya nimetlerine karşı kayıtsız kalmışlardır. Çünkü bir zevkine karşın yüzlerce ğam ve keder dağıtan dünyadan ancak, Allah'tan korkarak sakınılabilir:

*Gerçi bir zevki olursa 'ıyş-i dehriñ Kāmiyā
Nice yüzden var ğumūmu ittikā lāzım saña (G 8/7)*

Kış gününde güneşe pek fazla rağbet söz konusudur. Kemâl ehline de sahip olduğu yüksek dereceler Allah'tan ziyâdesiyle sakınıp korkmasındandır:

*Kemāl-ı irtikā ehl-i kemāle ittikādandır
Fezā-yı rağbeti ħurşīdiñ eyyām-ı şitādandır (G 56/1)*

31. Hikmet

Kur'ân'da “Allah sana kitabı ve hikmeti indirdi. Sana bilmediğin şeyleri öğretti”⁴³³ buyrulur. Bu son âyetin ifâdesinden anlaşılacağı üzere “hikmet”, okuma , öğrenme olmadan Allah tarafından Peygamber'e öğretilen İlâhî Kitap ve onun içerdiği bilgidir.

Ledünni ilim, yakîn ilmi, mükâşefe ilmi, esrâr ilmi gibi adlarla da anılan hikmet, Hak tarafından öğrenimsiz olarak kula verilen bilgi olup, sözlüklerde, ilim ve adaletin birleşmesinden meydana gelen sıfat-ı şerîfe; marifet-i hakayık-ı mevcudat; âdet ve ahlakla ilgili özlü söz; gizli sebep; insanın mevcudatının hakikatını bilip, hayırlı işler yapması; eşyanın iç ve dış keyfî yetlerinden bahseden ilim; kâinât ve yaratılıştaki İlâhî gâye; Hakk'a bağlanma, batıldan uzaklaşma; Allah'a mutlak şekilde itaat ile hayırlı ameller kılma; akıl ve hareketlerde ki uygunluk; Tanrı hakikatını ifâde eden dinî-tasavvufî özlü söz diye tarif edilir.⁴³⁴

Kâmî'nin Divânı'nda fazlaca kullanılan “hikmet” kavramı, sadece iki beyitte felsefî bilgi manâsında kullanılmış, ilim, akıl ve isabetli görüşe sahip olma özellikleriyle bilinen meşhur Yunan filozofları Eflâtûn ve Aristo, söz konusu özellikleriyle zikredilmişlerdir:

⁴³³ Nisa, 4/113.

⁴³⁴ Ateş,(1992): 490; Ahmed Yesevî,(1991): *Divân-ı Hikmetten Seçmeler*(Haz. Kemal Eraslan), Ankara, 32-33.

Ben Aristo hikmetem hâmem Felâtûn-hüner
Merkez-i çerh-i felek devvâr-ı per-gârımdadır (G 53/2)

Diğer beyitte ise, batınî ilim olan “hikmet”in diğer ilimlerle mukayesesi yapılır:

Fenn-i coğrafiyyeden kılma de ‘āvî-yi hüküm
Kim bu hikmet-hâneniñ çok merd-i Eflâtûn ‘u var (G 55/4)

Divân’da söz konusu kavram, diğer bütün beyitlerde Allah’ın sırlarına ait ilim olan gayb ilmi içerisinde ele alınmıştır.

Hz.Muhammed en yüksek makam olan sidreye ulaşınca gaybî sırlara mazhar olmuş, Allah’tan kâdılık fermânını alıp, gaybî ilmin imâmlığını yapmıştır:

Şu ‘ūd-ı kürsî-i vaz ‘-ı hikem esrârını gördü (Mr 87)

Çü sidre sâyesinde Müşterî menşûr-i kuzâtı
Alınca oldu seccâde-nişîn-i hikmete Mollâ (Mr 75)

Tasavvufta insanı pişirip olgunlaştıran dert ve ızdırap çok önemlidir. Dertlere merhem sunmakta mâhir olan hikmet erbâbı derdi talep eder:

Çün devâdan giçmişüz bâri füzûn it derdimiz
Biz tabîb-i hikmetiz dermâne ruḥşat virmişüz (G 77/2)

Kâmî, görenleri hayran bırakan kahramanlıkla hikmet meydanının bir binicisi olduğunu şe beyitte dile getirir:

Bî-meḥābâ şeh-süvâr-ı ‘arşa-gâh-ı hikmetiz
Aferîn eyler görenler tavr-ı bî-pervâmızı (G 160/4)

Ve hikmet sarayının gülbahçesindeki gönül bülbülünü, katmerli güllerinin koktuğu kendi gülbahçesinin tabiatında gösterir:

Dil hezârî sāḥa-ı gülşen-sarāy-ı hikmetiñ
Gönce-i şad-berg-i gül-bü tab ‘-ı gül-zârımdadır (G 53/6)

Ma'rifet sırlarının gül bahçesinde öten bülbülü olan gönül, hikmetin aslı ve hayâlinin imtihan yeridir(G 110/4). Başka bir beyitte, birbirine zıt olan şeyleri biraraya gelip kaynaşmasına örneklik ederek hikmet kavramının ilgisine dikkat çekilir:

*Kaynadı kanım gönülden akdı âteş-meşrebe
Cem '-i ezdād itdi hikmet āb u âteş imtizāc (G 33/3)*

Yâre ulaşamamanın derdiyle kahır çekip, göz göre göre başkalarının vuslatını hikmetin ince manâlarında arayan şâir:

*Lāyık mı saña vāşıl ola göz göre ağyār
Ben kan yudayım bunda nedir nükte-i hikmet (G 28/2)*

Kalbinde gizli kalan arzularının hikmet ve sırlarını hiç kimsenin keşf eyleyip çözemeyeceğini söyler:

*Kimse keşf eyleyemez hikmet ile esrārîñ
Kaldı ser-beste derūnumda mu'ammā-yı emel (G 111/4)*

32. Murâkabe-Muhâsebe

Murakabe, denetleme, gözetme, dikkati belli bir noktaya toplamadır. Tasavvufi istilahında ise, kulun, “Allah her an beni görüyor, kalbime bakıyor” anlayışı içinde olmasıdır.⁴³⁵

Bakma, gözetme, iç âlemi kontrol etme, dalıp geçme demek olan murakabe, kötülüklerden kalbini korumak için, kişinin nefsinin kontrol altında bulundurmasıdır.⁴³⁶

Divân'da yer alan bir Terci' bendin ilk hânesi murakabeyle ilgili tutulmuştur:

*Dāmen-i mürşīdi tut himmet-i vālāyı gözet
'Aşk u şevkile gönül feyz-i tecellāyı gözet
Kā'im-i şaff-ı ni 'ālīde temennāyı gözet
Terk-i hestī olarak maksād-ı aqsāyı gözet
Rızık için çekme gamı nahnu kasemnāyı gözet*

⁴³⁵ Uludağ,(1995): 377,378.

⁴³⁶ Eraydın,(1984): 76,77.

Ƙula i 'lâne ne hacet der-i Mevlâ 'yı gözet (TB 11/I)

Bağ nûr-i tecellâyı gözet cevvi-i semâda

Bî-reng-i füyûzâta boyan vakt-i seherdir (G 66/3)

Muhasebe: Allah'ın kulu hesaba çekmesinden evvel kulun kendisini hesaba çekmesidir.⁴³⁷

Kâmî, bir beytinde, aşk ülkesinin padişâhının divânı olarak değerlendirdiği gönlün huzuruna çıkmadan evvel, kendine çeki düzen vermek gereğini duyar:

Hâzır ol dîvâne Kâmî çek çevir kendin gözet

Pâdişâh-ı kışver-i 'aşkıñ dîvânıdır gönül (G 110/6)

33. Ma'nâ

Hakikat, sır, iç yüz anlamına gelen manâ, tasavvufta maddî âleme karşılık olan surettir. Bu terime Kâmî şu beyitlerde yer verir:

Hastalara devâ olan Hazret-i Geylânî, gönlünün yarasına da manevî olarak merhem olmuştur(M 7/5). Hüner sahiplerinin büyük bir hırsla söyleyip yazdıkları, manâyı açıklamaya yeterli olmayıp(G 111/5), vasfının ifâdesinde birçok manâlar gizlenen güzelliğinin netice verici bir izahı yapılamayan sevgilinin(G 35/2), güzellik feyzinin manâları ilham kaynağıdır(G 4/1).

Kâmî bu manâlara kaynaklık eden merkezin adresini de gönül olarak gösterir:

Bahr-i râik fikrime bir nokta dürr-i müntefî

Şerh olunmaz nuhbe-i Kenzü'l-Me'ânî'dir gönül (G 110/3)

Cümle-gâhî-i hayâl içre şarar bîkr-i suhan

Çünkü dâmâd-ı me'ânî vü beyânıdır gönül (G 110/5)

⁴³⁷ Uludağ,(1995): 374.

34. Kabz-Bast

Kelime olarak kapanıp açılma, daralıp genişleme manâsını ifâde eder. Tasavvuf istilâhında havf ve recâdan sakınan sâlikte hâsıl olan iki hali anlatır ki biri ârifin emin olduğu şeyden korkması, diğeri de korktuğu şeyden ferahlaması, emin olmasıdır.⁴³⁸

Kâmî, bir beytinde bu tabire yer verir:

Hall u aqd-ı kâ'külündür kabz u bastı 'âlemi

Kim anuñ bahşinde var pür kâl u kıl itme cedel (G 109/3)

Her zevâliñ olur elbette kemâli der-pey

Mihr ile mâha husûf olsa eğer çok sürmez (G 76/6)

35. Cemü'l-Cem

Hakikatın, saliki istilâsıyla hasıl olan bir mertebedir. Bu durumda salik artık mâsivâdan hiçbir şeyi idrâk edemez.⁴³⁹ Bütün mevcudatta Allah'ı görme makamı olan Cemü'l-Cem, Bekâbillah olan Cem'den sonraki makamdır.

Maddî âlemden bütünüyle sıyrılan Hz.Muhammed, İlâhî tecellilere mazhar olduğu Tanrı katında en yüksek rütbeyi elde etmesi şu beyitle dile getirilir:

Ulaşdı cem '-i cem 'in rütbe-i a 'lâsına Hâzret

Aradan iltifât-ı şeş-me 'ânî oldu nâ-peydâ (Mr 98)

36. Melâmet

Kınamak, ayıplamak ve kötölemek anlamına gelen bir kavramdır. Tasavvufta kınayanların kınamasına aldırmdan doğru yolda yürümektir. İhlâsa önem vererek riyâdan kaçınmak; hayrı izhâr, şerri izmâr etmemektir. Melâmet, bir neşe ve meşreb işi olmakla birlikte bir bilgi ve irfân işidir.⁴⁴⁰

⁴³⁸ Baltacı,(1981): 104.

⁴³⁹ İz,(1997): 166.

⁴⁴⁰ Yılmaz,(2001): 72-74; Ayrıca melâmet konusunda bkz.Kuşeyri,(1999): 312-320; Hucvirî,(1982): 143-152.

Melâmetî-meşreb sahibi olan Kâmî de bu kavramla ilgili olarak Divânı'nda yer verdiği beyitlerde aşk ehlini uyarır:

*Bülbül gibi melâmet ile kılma güft-gü
Pervâne-vâr şem' ile yan söylerim saña*

*Medh-i cihâne 'ākıl isen itme iltifāt
Seng-i cefā-yı ta 'ne dayan söylerim saña (G 13/2,3)*

*Kāmiyā ta 'n eylese a 'dā seni hiç ğam yime
Fi 'l-meşel-i meşhürdur murdar ider mi bahri seg (G 97/7)*

*Münkirānın ta 'n u teşnī'inden itme ihtirāz
Kāmi dervīş ol hemīşe kılma kimseyle şavāş (G 84/6)*

*Ta 'n olunmaz 'aşk ile rüsvālığı üftādeniñ
Bu meşeldir kim gönül başa belādır sevdiğim (G 116/2)*

Divân'da yer alan bir gazel, Melâmetî duyarlılığını yansıtmaları bakımından ilgi çekicidir:

*Söylerse mu 'āyyeble bizi kim ki beşerden
Hātır-şiken olmam ebedī öyle haberden*

*Şāfī dilimiz dehr-i havādişle bulunmaz
Mir'āta zarar var mıdır eşkāl-ı süverden*

*Her kim ki beni eyleye düşünām u mezemmet
Lezzetle dehānı pür ola şīr ü şekerden*

*'Acz üzre olan ādeme a 'dāsı da kıymaz
Çün sālīm olur böyle tabī'atlı hatardan*

*Gel saçma meded saht-ı dile dāne-i pendi
Sünbül bette görmüş mü 'aceb kimse hācerden*

*Ger neşve-i şahbā-yı felek olsa hūmārı
Teslīm-i rızāyız bilüriz cām-ı kaderden*

*Eyleşme göñül her ne ki dirler ānı hoşgör
Döndürme yüzüñ Kāmī şakın seng ü mederden (G 125/1-7)*

37. Cem-Fark

Cem, Hakk'a ait olan bütün varlıkların Allah sayesinde mevcut olduklarının bilinmesidir. Hakk'ı görmektir. Fark, kula nisbet edilen ibâdet ve benzeri hallerdir. Halkı görmektir.

*Mekārim-zīver-i dīhīm-i Mi 'rāc-ı Hudāvendī
Gelince fark u temyīze mümeyyiz oldu der-peydā (Mr 109)*

*O vahdet 'ālemin ancak bilür ma 'şūk ile 'āşık
O hālet kâle gelmez mahrem olmaz hāme-i Mollā (Mr 108)*

38. Telvin

Talep ve istikamet yolunu araştırma makamı. Kul yolda olduğu sürece, bir halden diğere geçtiğinden, telvin ehlidir. Hakk'a erince temkin ehli olur.⁴⁴¹

Kâmî, Farsça gazellerinden birinde bu makamdan bahsederek şöyle der: “Bazan kulum, bazan sultan; bazan ağlarım bazan gülerim; bazan dert, bazan dermanım, bazan da Lokman'ım” (G 178/5).

39. Sekr

Sarhoşluk, mest olmak, kendini kaybetmek. Zahirî ve batınî kayıtları bir yana bırakıp, Hakk'a yönelmek. Kuvvetli bir tecelli ile kendinden geçip ruhî haz ve zevke erme.⁴⁴²

Bu konuyla ilgili olarak ele alınan Farsça bir gazelde, şair, “Ben bu dünyada kendimden dahi habersizim. Öyle bir durumdayım ki ne geceyi, ne de gündüzü benden sorma” (G 181/4) diyerek tamamen mezkur makama ait hali ortaya koyar.

⁴⁴¹ Uludağ,(1995): 522.

⁴⁴² Uludağ,(1995): 457-458.

F. TARİKAT VE İLGİLİ MEFHÛMLAR

1. Mürşid

Mürşid, irşâd eden, doğru yolu gösteren kılavuz kimsedir. Hakiki anlamda Mürşid, Hz. Muhammed'dir. O'na vâris olma vasıflarını hâiz olan kâmil insanlar da irşâd yetkisine sahiptirler. "Mürşid" yerine "Şeyh" de kullanılmıştır. Tasavvuf sisteminin müesseseseleşmiş hali olan tarikatda, şeyh, diğer bir tabirle mürşid, sistemin temel taşlarından⁴⁴³

Şâirimiz de Allah'ın lutfuna nâil olup, İlahî sırlara vakıf olmanın gereği olarak bir mürşide bağlanmayı uygun görür:

Dâmen-i mürşidi tut himmet-i vâlâyı gözet

'Aşk u şevkile gönül feyz-i tecellâyı gözet (TB 11/I)

Mirâç'ta Allah'ın lutfuna nâil olan Hz. Muhammed, 'arş-ı a'lâda makam sahibi bir din mürşididir(N 1/1). Abdülkâdir Geylânî bâyu u gedâ'nın(M 7/6), İmâm-ı Azam, genç ve yaşlıların mürşididir(M 8/12).

Mürşid, Nebî'nin yerini tutan bir kıymetler taşıyıcısıdır. Mürşid olmak için Resûl'de fânî olmak şartı konmuştur. Bey'atle mürşide teslim olan, onun kişiliğinde Hz.Peygamber'e teslim olmuştur. Tasavvuf düşüncesi, insanın manevî doğumunu, mürşid olmadan gerçekleşebilecek bir olay olarak görmüyor.⁴⁴⁴

2. Dervîş

Dervîş, kapı eşiği, mütevazî kul, fakir, Allah'a ihtiyacı olan, yalnız Allah'tan isteyen, terim olarak da, bir tarikata intisab eden kişiye denir.⁴⁴⁵

Nasıl ki bir goncanın açılması sabâ rüzgarının feyzine bağlıdır, zamane dervîşine de lazım olan bir pîrin irşâdıdır(G 56/6). Dervîş'in özelliklerinden birisi de her halükârda insanlarla temasında daima iyi ünsiyet kurmaktır. Dervîş intisab ettiği şeyhe kendi irâde ve benliğini

⁴⁴³ Mustafa Aşkar,(1998): *Niyâzî-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 279.

⁴⁴⁴ Öztürk,(1997): 83-86.

⁴⁴⁵ Baba,(1998):40; Gölpınarlı,(1966) : 17; Öztürk,(1997): 83-86.

terk etmiş olduğundan, inkârcıların çirkin davranışları ve ayıplamalarına kulak asmaz, cevap vermez:

*Münkirânın ta 'n u teşnî'inden itme ihtirâz
Kâmi dervîş ol hemîşe kılma kimseyle şavâş (G 84/6)*

Şâir, bir beytinde makam mansıp sahibi kimselere cömert ve lutufkâr olan pâdişâhtan dervîşin de nasiplenmesini ister:

*Mîr ü bâya cûd u luţfun dâimâ mebzûldur
Pâdişâhım olsun ihsânın biraz dervîşe de (G 140/4)*

3. Pîr

Yaşlı, ihtiyar, şeyh, üstad, kendilerine Peygamberimiz'in ahlakından ve sıfatlarından başka bir şey bulunmayan, Cenâb-ı Hakk'ın tasarrufuna mazhar olan kimsedir.⁴⁴⁶ İstilahî olarak, tarikat kurucusu demektir.

Pîr, irşâd makamına sahiptir:
Nüfûs-i pîrdir dervîş-i dehri eyleyen irşâd (G 56/5)

Kâmî ile müşterek gazelde Rûşenî; bir pîrin eteğini tutup, ondan feyiz alıp aydınlandığını ifâde ederken, bu himmet sayesinde etrafına ışık saçan bir ma'rifet erbâbı olduğunu açıkça zikreder

*Âfitâb-ı himmet-i pîr içre Rûşen-perverim
Kâmiyâ pertev-nişâr oldum hüner-pîrâya ben (G 122/6)*

Bu mefhûm kullanılan anlamının dışında, bir beyitte yaşlı, ihtiyar anlamında zikredilmiştir:

Mürşid-i pîr ü civân oldu İmâm-ı A'zam (M 8/12)

4. Dergâh, Tekye

Dervişlerin ve tarikat ehlinin toplanıp, şeyh veya halifenin yönetiminde zikir, ayin ve ibadet ettikleri, seyr ve sülûk ile meşgul oldukları, nefis terbiyesi gördükleri; ruhen ve ahlaken eğitilip, olgun ve

⁴⁴⁶ Baba,(1998): 225.

yetkin kişiler haline geldikleri yer. Ribât, âsîâne, düveyr, savmaa, mescid, mihrâb ve zâviye gibi çeşitli adlar alır.⁴⁴⁷

Bu mefhûmlardan tekye, divânda sadece iki beyitte geçmesine rağmen dergâh, dokuz beyitte zikredilmiştir.

Gözü yaşlı olarak gece gündüz âh çekip Hz. Muhammed'in lutfunun dergâhında kul olmayı beklemektedir şâir:

Felek üzre diker a'lâm-ı âhı rûz u şeb Kâmî

Diler dergâh-ı lutfuñda kul olsun ol gözü nem-nâk (N 7/6)

Yine dergâhından himmet dağıtılan bir zat da Abdulkâdir Geylânî'dir. O, Allah'ın hazinelerine sahip velî kullarını dergâhından nasiplendirir(M 7/11). Bir diğer beyitte, Padişah Sultan Mahmud'a şüphe ve riyâdan korunması için Hakk'ın dergâhına temiz bir kalple ellerini kaldırıp duâ talebinde bulunulur(K 1/49).

Allah'ın dergâhı müşkilin hall ve âsân edilmesi için yegâne kapıdır. O halde bütün ihtiyaçların yâr olacağı seher vaktinde ğaflet uykusunu bırakıp, Hakk'ın dergâhına yüz tutmak gerekir:

H'âb-ı ğafletden uyân dergâh-ı Hakk'a tut yüzüñ

Cümle-i mañlûb seniñ 'çün yâr olur vakt-i seher (G 63/2)

Şâir, Divânı'nda yer yer kaba sofulardan yana şikâyetini ifâdeden kaçınmaz. Tekkeleri kendilerine mahsus yer seçen bu tiplerin ibâdetleri de şekilden ibarettir. İhlâs ve iyi niyetin yerini hakaret ve kabalık almaktadır:

Her dergehe gel varma hakâret var içinde (G 149/1)

Oysa şâir, her şeyi hoş gören bir kalender-meşreb olmasına rağmen, harabat ehlini irşâd edecek bir dergâha sahiptir(G 61/2). Hakikat güneşinin dergâhından irşâd edildiği için, Mevlânâ gibi bütün feleklerde semâ ederek dönen haklı bir şöhrete de sahiptir(G 81/1). Duâ ve yakarışının etkisini daima gördüğünü söyleyen şâir, sığınacağı yerin,

⁴⁴⁷ Uludağ,(1995): 521; Ayrıca bkz. Kara,(1990) : *Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul, Dergah Yayınları

arzu ve isteğe kavuşma dergâhı olduğunu ifâde eder(G 119/5). Kimi zaman bu dergâh, şâirin gönül yakıcı şiirlerini okuttuğu bir aşk dergâhıdır:

*Dergeh-i 'aşkıñda Kāmī nazm-ı dil-sūzuñ okut
Zühre gelsün cünbişe itsün felekler de semâ' (G 91/7)*

Tekye, tarikat mensuplarının oturup kalkmalarına, âyin icrâ etmelerine mahsus yere verilen addır. Dayanma, dayanılacak yer demektir. Ufak tefek farklarla zâviye, hankâh, dergâh, âsitâne de bu anlamdadır.⁴⁴⁸

Allah'ın lutfuna nâil olma ülkesinin pâdişâhı olan Hz. Muhammed, arş-ı alâda tekyesi olan bir din mürşididir(N 1/1). Allah'ı anmak demek olan zikir sayesinde kalpte yer alan dünyevî ihtiraslar, yerini Allah sevgisine bırakır. Samimiyet ve ihlasla yapılan zikir, kalpte aşkı doğurup, sonunda bütün kalp ve vücudu etkisi altına alarak dünyadan alakayı koparır:

*Zikr-i şevkiñle maḥabbet sīnede devrân ider
Tekye-i 'aşkıñda āḥir cān u dil abdāl olur (G 49/3)*

5. İrşâd

Doğru yolu göstermek, tenvîr etmek. İrfân sahibi bir şeyhin tarikata talib olan dervişleri Hakk'a iletmesi.⁴⁴⁹

Goncenin feyiz bulup açılması sabâ rüzgarının esintisine bağlıdır. Zamane dervîşinin de irşâdı için bir pîre ihtiyaç vardır:

*Nüfûs-i pîrdir dervîş-i dehri eyleyen irşâd
Küşâd-ı feyzi zîrâ gonceniñ bād-ı şabâdandır (G 56/6)*

Kendi irşâdının hakikat dergâhından olduğunu(G 81/1), bu dergâhın bütün hakikat ehlini de irşâd ettiğini ifâde eder(G 61/2).

⁴⁴⁸ Pakalın,(1993): 445.

⁴⁴⁹ Baba,(1998): 142.

6. Zikir

Zikir, hatırlamak, zihinde tutmak, yâd etmek, unutmamak ve anmak mânâsına Kur'ân kaynaklı bir tasavvuf kavramıdır. Zikir, kevn ve fesâd âleminde çıkararak ulvî âleme yükselişte en kısa yolu teşkil eden rûhî bir müşâhâde ve Kur'ânî bir davranış şeklidir. Tarikatların ilkesidir. Aşk yolundaki ilk adımdır.⁴⁵⁰

Allah'tan başkasına kalpte yer vermeden yapılan zikir, bütün kalpte Allah sevgisinin yayılmasına, neticede vücud ve kalbin birlikte Allah'a bağlanmış olarak müşâhâde makamına yükselmesine vesile olur(G 49/3). Aşkından semâ edip zikre düşen Mevlânâ'nın Şems ile ilişkisine telmih yapılan bir beyitte, ayışığının güneşten nurunu alıp, gökte arzu ile semâ eyleyip zikre düştüğü ifâde edilir:

*Alub şems-i hakîkatden ziyâsın hem-çü Mevlânâ
Semâ' eyler felekde şevk ile tezkîr ider mehtâb (G 25/3)*

Pâdişâh Sultan Mahmud medhiyesinde söz konusu mefhuma işaret edilmiştir. O şerîatı düşünen, marîfeti zikreden, tarîkata hizmet veren hikmet burcunun gündoğusudur:

*Kuvve-i fikri şerî'at re'y-i zikri mâ'rifet
Ziver-efzâ-yı tarîkat burc-ı hikmet hâveri (K 1/3)*

7. Semâ'

Şöhret, ün, şarkı, işitmeye değer şey. Kur'ân dinlemek, şiir dinlemek, ses ve nâğme dinlemek ve bunlardan zevk almak gibi mânâlarda kullanılır. Tarikat mensuplarının cezbe haliyle ayakta zikretmeleri, mukâbele. İslâm'daki tasavvufî hayatın en yaygın olarak bilinen ifâdesidir. Semâ, bu dünyada ölmek ve ne doğan ne de batan bir güneşin etrafında dönen özgür ruhların sonsuz raksında yeniden dirilmek demektir.⁴⁵¹

Divân'da zikredilen bu mefhûm, tümüyle Mevlevî tarikatının zikir şekli olarak Mevlânâ ile münasebetlidir. Mevlânâ ve Şems

⁴⁵⁰Yılmaz,(2001): 99; Altıntaş,(1984): 68; Ayni,(2000): 224; Schimmel,(2001): 170.

⁴⁵¹Altıntaş,(1984):162,163; Baltacı,(1981):147; Schimmel,(2001): 180-185; ayrıca bkz. İz,(1997): 148-155; Sühreverdi, (1999): 219-262.

münasebetine hatırlatma yapılan beyitlerde, semâ'ın bu ilişkinin bir sonucu olarak tezâhürüne vurgu yapılır.

Nurunu hakikat güneşinden alan mehtâb, büyük bir arzuyla gökyüzünde semâ' ederek zikreyler(G 25/3). Hakikat güneşinin dergâhında irşâd edildiğini, bu yüzden Mevlânâ gibi adının felekte semâ' eylediğini söyler:

Dergeh-i şems-i hakikatden olur irşâdımız

Hem-çü Mevlânâ semâ' eyler felekte âdımız (G 81/1)

Hazret-i Muhammed'in Mirâcî'yla şereflenen dokuz kat gökyüzü, düştüğü aşk ateşiyle sonsuz bir mutluluk heyecânı içerisinde ışıklarını yakmış, Mevlânâ gibi semâ' halindedir:

Ki sönmez âteş-i 'aşka düşüb şevk-i meserretle

Felek esmâsını yakmış semâ' eyler çü Mevlânâ (Mr 21)

Aşkını ifâde eden elindeki kalemi, yanık nağmeleriyle şarkı söyleyen neye benzeten şâir, göklere erişen efgânının oradaki şarkıcıları bile şevke getirip Mevlânâ gibi semâ' edeceklerinin iddiâsındadır:

Nağam-sâz-ı le'tâif olsa nây-ı hâme destimde

Semâ' eyler çü Mollâ sipihriñ mûsikî-ğ'ânı (T 33)

8. Tâc

Padişahların ve tarikatlarda bazı şeyhlerin başlarına giydikleri başlık. Her tarikatın kendine has şekilde ve renkte tâcları vardır.⁴⁵² Divân'da bu mefhûmla birlikte (efser) de kullanılmıştır.

En doğru ve emin yolun en büyüğü, Mirâc sahibi olan Resûl, iki dünyanın sevinç bahşeden tâcını saadetle giyinmiştir(Mr 25). Natlarda onun ayakkabısı na'leyn veya na'lîn tabirleriyle ifâde edilirken, çeşitli edebî teşbihlerle, özellikle Mirâc gecesine dair telmihlerle ele alınır.⁴⁵³

Bu mübârek gecede göklerin başına tâc olan Hazreti Peygamber'in ayakkabısı, bütün şâhların başına da bir şeref tâcıdır:

⁴⁵² Baltacı,(1981): 161.

⁴⁵³ Yeniterzi,(1993): 275.

*N'ola na 'l-ı şerîfî efser olsa cümle şâhâna
O'dur çün maşrık-i nûr-i hidâyet merhamet-pîrâ (Mr 34)*

Dünya mevki ve nimetlerine iltifat etmeyen Kâmî, sevgilinin makamının eşliğini başına tâc kabul etmiş, altun bir tâc olarak gökteki güneşi bile reddetmiştir:

*Tâc-ı zerrîn olsa hırşîd inse gökten istemem
Âsitân-ı devletiñ başımda efserdir baña (G 2/3)*

9. Hırka

Hırka, Arapça olup, bez parçası anlamındadır. Dervişlerin giydikleri elbiseye “hırka” ismi verilmiştir. Önü açık, yakasız, geniş kollu ve uzundur. Umumiyetle yamalıdır olur.⁴⁵⁴ Divân'da sadece bir yerde geçer.

Dervişlik hırkasını en pahalı ipek kumaşlarla bile asla değiştiremeyeceğini söyler Kâmî:

Atlas-ı çerhe değışmem hırka-ı abdâlımı (G 158/2)

10. Sikke

Mevlevîlerin giydiği yünden imal edilmiş, uzun külah.⁴⁵⁵ Bu mefhûm da bir yerde zikredilmiştir:

Ker-zen-i Hâkân'a virmem serde köhne sikkemi (G 158/2)

11. Kutb, Gavs

Bir gurubun, bir kavmin başı, bir tarîkin ulusu, Allah sevgililerinin başkanı, manevî derecelerinin en yüksek mertebesi.⁴⁵⁶

Ermiş insanların sığınağı, cömert ahlaklıların şâhı, feth ve zaferlere ulaşmış, kerâmet ehli bir kutb olduğu ifâde edilen Hz. Ebûbekir, bir beyitte bu mefhûmla zikredilir:

*Melce'-i ehl-i himem şâh-ı mekârim-i ahlâk
Nâil-i feth ü zafer kutb-ı kerâmet-pîrâ (M 1/5)*

⁴⁵⁴ Gölpınarlı,(1966): 1.

⁴⁵⁵ Baltacı,(1981): 153.

⁴⁵⁶ Baba,(1998): 167; Baltacı,(1981): 112.

İki âleme de müftü olan İmâm-ı A'zam, şüphesiz kutb-i velâyet merkezidir de(M 8/3). Bilgi ve ahlak güzelliği kutbunun merkezi de Abdulkâdir Geylânî'dir(M 7/7). Sultan Mahmud, kılıç ve kalem erbâbı, yüksek himmetleriyle âlemin kutbudur(K 1/2).

Gavs, kendisine sığınıldığı zamanda Kutuptur. Bu vaktin dışında Gavs diye adlandırılmaz. Allah'ın velileri, uluları hakkında kullanılır. Allah'ın imdada yetişen veli kullarıdır. Kendisine sığınıldığı zaman da Kutubdur. Efendimiz'in nurâniyetinde kendini yok edip, o nurla sahib-i vakt olandır.⁴⁵⁷

Divân'da iki medhiye beytinde zikredilmiştir. Abdulkâdir Geylânî ile ilgili tutulan bir beyitte, İmâm-ı A'zam'ın İlâhî bir ilhamla Gavs-ı Azam'a nâil olduğu ifâde edilir:

Vâridâtî-i sünühât-ı İlâhî üzre

Mazhar-ı Gavs-ı zamân oldu İmâm-ı A'zam (M 8/8)

Yine bir beyitte bekâ tahtının şâhı olan Abdulkâdir Geylânî'nin Gavs-ı Azam ismiyle dünyada meşhur olduğu söylenir:

Gavs-ı A'zam'la semiy oldu cihânda meşhûr

Şâh-ı evreng-i beķâ Hazret-i Geylânî'dir (M 7/8)

12. Çile

Farsça “çihil” kırk kelimesinden alınmış, Arapça “erbaîn” karşılığı olan ve “halvet” anlamına kullanılan tasavvufi bir terimdir.⁴⁵⁸

Kâmî, manzumelerinde bu mefhûmu, bir beytin dışında, “çille-i saht” terkiibiyle kullanmış olup, sevgilinin güzellik unsurlarından olan kaşlarıyla ilgili tutmuştur.

Îrân'ın ünlü kahramanlarından olan Rüstem'in adı, edebiyâtımızda öldürücü ve hilekâr özelliklere sahip olan kaş, göz, ğamze ve zülûf gibi unsurlarla birlikte kullanılır. Zâl de Rüstem'in

⁴⁵⁷ Baltacı,(1981): 70.

⁴⁵⁸ Yılmaz,(2001): 121; Ayrıca daha geniş bilgi için bkz. Sühreverdi,(1999): 263-281; Gölpınarlı, (1988): “Çile”, İA, C.III, 397-399; Eraydın,(1993): “Çile”, DİA, C.VIII, 316.

babasıdır. İhtiyar ve aksakallı anlamına gelir.⁴⁵⁹ Şâir bu benzetmeler içerisinde, sevgilinin öldürücü ve hilekâr kaşlarına karşı mücâdelede güçsüz olduğunu, bu nâz ve cilvenin sıkıntısıyla çile dolduran âşığın, sonunda kambur bir ihtiyara döneceğini ifâde eder.

Sevgilinin kaşları ile ilgili tutulan, çekilmesi güç çile, şu beyitlerde de dile getirilir:

*Çille-i şahtîñ çekersin nâzenîniñ Kâmiyâ
'Aşk ola ebrû -kemâniñ bir çekilmez nâzı var (G 65/6)*

*Naķış-ı ebrûleriñ resmiñ iki ây çeküb
Çille-i şahtını dil çekdi iki ây hemân (G 172/5)*

Aşktan yana dertli olduğunu zaman zaman beyân eden Kâmî, uzun zamandır müptelâ olup, çilesini çektiği aşkının ateşiyle feryâdından yükselen dumanın gökteki güneşi siyahlara bürüdüğünü söylerken bile, bu sevdadan el etek çekemeyecek bir karasevdâlıdır:

*Çekerek bunca zamân çille-i 'aşkıñ eyvâh
Dûd-ı âhımla felek âyinesi oldu siyâh (TB 3/IV)*

Bir tahmiste bu mefhum yer alır:

*Sâha-ı hüsniñde kurmuş ebrûvânından kemân
Var mı gelsin çille-i şahtın çeker bir pehlivân
Tîr-i müjgânına sînem olalı günden nişan
Nev-civânım nâz u cevr itmekde hiç virmez emân
Vuşlata nevbet gelince aldâdub te 'hîr ider (Thm 2/II)*

13. İntisâb

Bir yere bağlanma, tasavvufî olarak da bir şeyhe mensup olma⁴⁶⁰ anlamına gelen bu mefhûm, Kâmî'nin Divânı'nda sadece bir yerde kullanılmıştır:

Kimi şâhe kimisi bir müşîre intisâb itmiş

⁴⁵⁹ Pala,(1995): 455.

⁴⁶⁰ Baba,(1998): 141.

Bizim bir kimsemiz yokdur hemān Allah 'ımız vardır (G 61/3)

14. İstimdād

İmdād istemek, meded ummak. Tasavvufî anlamda tarikat ehlinin şeyhlerden veya ölü velilerin ruhlarından yardım istemesidir⁴⁶¹.

Allah'tan başka kimseye sülûk etmediğini, yalnızca O'na bağlılığını ifâde eden Kâmî, elbetteki O'nun dışında hiç kimseden yardım ümidini aklından bile geçirmez, zirâ ona yardım eli daima hakikat sırlarından uzanmıştır:

Hâṭıra ümmîd-i istimdād gelmez kimseden

Kâmiyâ sırr-ı hüviyyetten müdām imdādımız (G 81/5)

G. BAZI MUTASAVVIFLAR

Kâmî Divânı'nda yer alan mutasavvıflardan kimisi bizzat isimleriyle zikredilmiş, kimisi de eserlerinden bahsedilerek kendilerine telmihte bulunulmuştur.

1. Hallâc-ı Mansûr⁴⁶² (Ö. 309/921)

Tasavvuf yolunda ilerleyip fenâ-fillaha ulaşan ünlü bir sûfidir. "Hallâc, beyitlerde âşık için bir benzetme unsuru olarak zikredilir. Şiirlerde ber-dâr edilmiş olarak anılan Mansûr'un asıldığı ağacın ipi şeklen sevgilinin saçlarına benzetilir. Bu benzetmedeki diğer bir münâsebet ise, ipin düğümünün sırların toplandığı veya keşfedildiği nokta olmasıyla alakalıdır. Âşık, Mansûr gibi dâra asılıp esrârı keşf edecektir".⁴⁶³

Divân'da Mansûr'la ilgili beyitler şunlardır:

Nā-ehle gel eyleme izhâr-ı maḥabbet

Manşûr gibi meydâna gelür dâr-ı maḥabbet (G 27/2)

⁴⁶¹ Uludağ,(1995): 279.

⁴⁶² Hallac-ı Mansur Hakkında bkz. Öztürk,(1976): *Hallac Mansur ve Kitab-ı Tavasın*, İstanbul; Ayrıca bkz. Uludağ,(1989): "Hallac-ı Mansur", DİA, C.XV, 377; Cebecioğlu,(1988): "Hallac-ı Mansur", AÜİFD, C.XXX, 329-350.

⁴⁶³ Tatçıl,(1998): *Hayreti'nin Dinî-Tasavvufî Dünyası*, Ankara, 187.

*Eger ber-dâr olursa dönmeye sevdâ-yı zülfünden
Yoluñda terk-i cân eyler o kim Mansûr-ı hüsnüñdür (G 44/5)*

*Müselsel ham-be-ham zülf-i nigârıñ hall-i akdiñde
Olan Mansûri-i Râzî aña ber-dâr olandan şor (G 58/5)*

2. Abdülkâdir Geylânî⁴⁶⁴ (Ö. 561/1166)

Tasavvuf ve tarikat kültürü içerisinde önemli bir yere sahip, aynı zamanda Kâdiriyye tarikatının da kurucusu olan mutasavvıf, Divân'da adına yazılan bir medhiyeyle zikredilir.

Aşağıda verilen beyitler bu medhiyedendir:

*Vâriş-i 'ilm-i Hüdâ Hazret-i Geylânî'dir
Menba'-ı kenz-i ğinâ' Hazret-i Geylânî'dir*

*Gökde yerde urulur feyz-i kudümü zâhir
Mürşid-i bây u gedâ Hazret-i Geylânî'dir*

*Dergehinden alur erbâb-ı velâyet himmet
Mağzen-i kenz-i Hudâ Hazret-i Geylânî'dir (M 7/1-6-11)*

3. Feridüddîn-i Attâr (Ö. 618/ 1220?)

İranlı meşhur şâir ve mutasavvıf. Eczâcılık ve Tıpla meşgul olduğu için “Attâr” lakabını aldı. Küçük yaştan itibaren ilim tahsiline başladı. Tasavvufî bilgiler edinerek kendini tamamen tasavvufa verdikten sonra çeşitli şeyhlere hizmette bulundu. Hareketli bir dönemin ardından Nişabur'a dönüp uzun bir inzivâyâ çekilen Attâr, ileri bir yaşında Moğollar tarafından öldürülmüştür.⁴⁶⁵

Divân'da bir beyitte, Attâr'ın eseri olan Mantıku't-Tayr zikredilerek kendisine telmihte bulunulmuştur:

Haķîkat bilmeyüb 'aksin gören mir'at-ı 'âlemde

⁴⁶⁴ Abdülkâdir Geylânî hakkında bkz. Dilâver Gürer,(1999): *Abdülkâdir Geylânî (Hayatı, Eserleri, Görüşleri)*, İstanbul, İnsan Yayınları.

⁴⁶⁵ Bkz. Helmut Ritter,(1993): “Attâr”, C.II, İstanbul, MEB. Yayınları, 6-12.

İdermiş Mantıku't- Tayr'ı mişâl-i tūtīyān ezber (G 64/5)

4. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî⁴⁶⁶ (Ö. 672/1273)

Kâmî-i Âmidî, Divân'da dört beyitte Mevlânâ'dan söz etmektedir. Bu beyitlerde Mevlevî unsurlarından semâ', Mevlânâ ile beraber zikredilip bir benzetme unsuru olmuştur:

*Ki sönmez âteş-i 'aşka düşüb şevk-i meserretle
Felek esmâsını yakmış semâ' eyler çü Mevlânâ (Mr 21)*

*Nağam-sâz-ı le'tâif olsa nây-ı hâme destimde
Semâ' eyler çü Mollâ sipihriñ mûsikî-ğ'ânı (T 4/33)*

*Alub şems-i hakîkatden ziyâsın hem-çü Mevlânâ
Semâ' eyler felekde şevk ile tezķir ider mehtâb (G 25/3)*

*Dergeh-i şems-i hakîkatden olur irşâdımız
Hem-çü Mevlânâ semâ' eyler felekde âdımız (G 81/1)*

5. Şems-i Tebrizî (Ö. 645/1247)

Şemseddîn Muhammed b. Ali b Malikdad el-Tebrizî. Mevlânâ'nın hayat seyri üzerinde büyük bir değişikliğin meydana gelmesine ve bir şair hüviyeti kazanmasına sebep olan zat. Mevlânâ'da gerçek mistik ruhun oluşması ve mutasavvıf kimliğinin kazanılmasında büyük payı olan Şems-i Tebrizî, Mevlânâ'ya en yakın bir dost, aynı zamanda da ilham kaynağı olmuştur.⁴⁶⁷

Şems, güneş anlamınadır. Ancak bir dönem Mevlânâ'nın hayatında dönüm noktası olmuş, dostluğun da sembolüdür. Yine “şems-i hakîkat” terkibi, Mevlânâ'nın Divân-ı Kebîri'nin bir diğer adıdır. Divân'da yer alan iki beyitte işte bu üçlü izahatı da bir arada bulmak mümkündür:

⁴⁶⁶ Mevlânâ Hakkında Bkz. Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şoleni Bildiriler, (15-17 Aralık 2000), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları; H.Ritter, “*Celâleddin Rumi*”, İA., C.III, 53-59.; Gölpınarlı(1985): *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul ; Yeniterzi,(1995): *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, Ankara, TDV. Yayınları.

⁴⁶⁷ Şems-i Tebrizî hakkında Bkz. Tahsin Yazıcı,(1979): “*Tebrizî*”, İA, C.XII, 99.

Alub şems-i haķîķatden zıyāsın hem-çü Mevlānā (G 25/3)

Dergeh-i şems-i haķîķatden olur irşādımız (G 81/1)

6. Şebusteri (Ö. 720/1320)

İranlı bir sûfî, müellif olan Şebusteri⁴⁶⁸’nin, bir beyitte, felsefî ve tasavvufî mahiyetteki manzum eseri olan “Gülşen-i Râz” konu edilir:

Gülşen-i rāz-ı ma ‘arîf bülbül-i güyāsıdır

Hikmetü ’l- ‘ayn u hayālî imtiḥānıdır gönül (G 110/4)

7. Sa‘dî (Ö. 691/ 1292),

8. Hâfız-ı Şirâzî⁴⁶⁹(Ö. 792/ 1389-90),

9. Mollâ Câmî (Ö. 898/1492)

Sa‘dî, İran Edebiyatı’nın Firdevsî ve Hafız’la birlikte üç büyük şahsiyetinden birisidir.⁴⁷⁰ Eserlerinden manzum bir mesnevi olan “Bostan” üç beyitte ve dünyaca ünlü bir şaheser olan “Gülistan” ise dört ayrı beyitte zikredilmektedir. Bir beyitte “Câmî, Bostan ve Gülistan” birliktedir.

Hâfız-ı Şirâzî, Kur’ân hâfızı. Gençliğinde birtakım şeyhlerle görüşüp birlikte olan Hâfız, aynı zamanda tasavvuf neşesine de sahiptir. Ondan önce gazel, daima aşkı terennüm ederken, onunla birlikte tasavvuf, hikmet ve estetik hüner kazanmıştır. Tamamiyle tasavvufî umdelere bağlı bir sûfî değil, aynı zamanda rindâne bir edâya da sahiptir.⁴⁷¹ Divân’da bazı beyitlerin yanında adına iki ayrı gazel (G 90-102) yazılmıştır.

Mollâ Câmî, İrân’ın yetiştirdiği büyük mutasavvıf, mütefekkir ve âlim şâirlerdendir. Asıl adı Abdurrahman’dır. Şöhretli eseri Arap nahvine ait kâfiyenin şerhidir.⁴⁷²

Divân’da, mezkur isim ve eserler şu beyitlerde zikredilmiştir:

⁴⁶⁸ Bkz. Yazıcı,(1993): “Şebusteri”, İA, C.XI, 373.

⁴⁶⁹ H.Ritter,(1988): “Hafız”, İA, C.V., 65-71.

⁴⁷⁰ Bkz. J.Allan,(1993): “Sa‘dî”, İA, C.X, İstanbul, 36-40.

⁴⁷¹ Bkz. Gölpınarlı,(1988): *Hafız Divânı*(Önsöz), İstanbul, MEB Yayınları, 1-24.

⁴⁷² Bkz. Z.Velid Togan,(1988): “Câmî”, İA, C.III, İstanbul, 18-20.

Nev-civānım Cāmī almış destine mestāne-vār
Gülistān-ı nahve şarf eyler ‘ömr-i Būstān okur (G 45/4)

Yine bir beyitte Molâ Cāmî’ye ait olan “Baharistan” ve “Gülistan”a telmih vardır:

Bahāristān-ı hüsnüñ eylemişler ‘āşıkān ezber
Gülistān vaşfiñ eylerler çemende bülbülān ezber (G 64/1)

“Gülistan”, “Bostan”, “Hâfız-ı Şirâzî” ve “Mollâ Cāmî” aynı beyitte bir aradadır:

Faşl-ı Gülistan okunur Hâfız-ı Būstān okunur
Cāmî de pinhān okunur ‘aşkıımı izhāre buyur (G 67/4)

Bir beyitte de Sa’dî’nin meşhur eserleriyle beraber Hâfız-ı Şirâzî zikredilir:

Gül-sitān evrākını bir bir açub şerh eylemiş
Ta’lim eyler Būstan’ı Hâfız-ı Şirāz’e gül (G 106/3)

10. İsmâil Hakkı Bursevî⁴⁷³ (Ö. 1137/1725),

11. Şeyh Gâlib⁴⁷⁴ (Ö. 1213/1799)

Müfessir, mutasavvıf ve şâirdir. Ruhu’l-Beyân isimli eseri, tasavvufî yorumlarla ve şiirlerle meydana getirilmiş olup, 23 yılda tamamlanmıştır. En önemli özelliklerinden birisi de Vahdet-i vücûd anlayışına bağlılığıdır. Beyitlerde yine telmih yoluyla bu ünlü eserine işaret edilmiştir. Aynı beyit içinde zikredilen “hüsn ü aşk”, Mevlevî tarikatına mensup bir divân şâiri olan Şeyh Gâlib⁴⁷⁵’in bütünüyle tasavvufu konu alan muhayyel mesnevisine işaretir:

⁴⁷³ Bu konuda bkz. Ali Namlı-M. Murat Yurtsever-Yusuf Şevki Yavuz-Cağfer Kara,(2001) : “İsmail Hakkı Bursevî”,

DİA, C.XXII, 102-110; Mehmet Ali Aynî,(1944): *Türk Azizleri, İsmail Hakkı Bursevî*, İstanbul; ayrıca bkz. Ali Namlı, (1996): “İsmail Hakkı Bursevî”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, C.VIII, İstanbul, Şule Yayınları, 318.

⁴⁷⁴ Bkz. Gölpınarlı,(1993): “Şeyh Galib”, İA, C.XI, 462,467.

⁴⁷⁵ Şeyh Galib Hakkında bkz. Gölpınarlı,(1987): “Şeyh Galib”, İA, C.VII, 536 vd; Sadedin Nüzhet Ergün,(1935): *Şeyh Galib, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul; Muallim

Vāridāt-ı feyz-i ğaybîñ mahzen-i esrārıdır

Hüsn ü 'Aşk'ın siyyemā Rūhu'l- Beyān'ıdır göñül (G 110/2)

12. Şâzilî (Ö. 593/1196-97)

Ali b. Ebu'l-Hasanü's-Şâzilî, Afrika'nın Septe civarındaki Gemâra nahiyesinin köylerinden birinde doğdu. Şâzilî adıyla tanınan tarikatın kurucusudur. Meşhur sufîdir.⁴⁷⁶

Kâmî, 14 beyitlik "kahve"⁴⁷⁷ redifli şiirinde bu şahsın ismini zikreder:

Bu şerāfetle leṭāfet aña lebsdır dirler

Hazret-i Şâzeli'ye olmada nisbet kâhve (G 155/2)

H. BAZI TİPLER

1. Hoca (Hâce)

Divân'da Hâce şeklinde kullanılan bu kelime, muallim, müderris gibi anlamlara gelip Farsça'dır. Bunlardan başka Efendi, Ağa gibi ünvan: âilenin büyüğü, ihtiyâr, koca, yaşlı, zengin, hakîm anlamlarına da gelmektedir.⁴⁷⁸

Hâce, Hazret-i Muhammed'in bir sıfatıdır. Mirâç hadisesinde vakıf olduğu bütün sırlar O'na Hâce-i dânâ ünvanını kazandırmıştır:

Qalemle Levh-i Mahfûz'u aña 'arz itdi İsrâfîl

Qamû esrârını ezber oğudu H'âce-i dânâ (Mr 88)

Hâce, Mürşid-i Kâmil ve Ârif'in sıfatıdır:

H'âce-i gevher-şinâs-ı ma'rifetdir Kâmî dil

Dürr-i meknûn-ı hüner deryâ-yı efkârımdadır (G 53/7)

Naci,(1995): *Osmanlı Şairleri* (Hzl.Cemal Kurnaz), İstanbul, MEB. Yayınları,123-133; Muhsin Kalkışım,(1994): *Şeyh Galib Divanı*, Ankara, Akçağ Yayınevi.

⁴⁷⁶ Bkz. A.Cour,(1993): "Şâzilî", İA, C.XI, 365.

⁴⁷⁷ Divân Edebiyatı'nda "kahve" ile ilgili şiirler için bkz. Namık Açıköz,(1999): *Kahvenâme*, Ankara.

⁴⁷⁸ Pakalın,(1993): C.I, 845.

Ne bilsün pīlever sūķī le'ālī ķadriñi Kāmī
Anı gevher-şinās-ı ħ'āce-i pāzār olandan şor (G 58/7)

İmâm-ı Azam medhiyesinde şâir, imâmın bütün ilim ve marifette kendisine, nüktede mâhir olan bir hoca olduğunu ifâde eder:

Gīce ru'yâda ķamū 'ilm ü ma'ārifde baña
Ĥ'āce-i nükte-verān oldu İmâm-ı A'zam (M 8/11)

Bir beyitte de Hz. Ali ile ilgili olarak, onun ilm-i ledün hocası, seçkin bir kişilik sahibi olduğu anlatılır(M 4/3).

2. Âgâh

Bilgili, haberli, uyanık anlamlarına gelen bu mefhûm, irfân sahibi olmayı gerekli kılar. Kâmî de şiirlerinde bu manâyı ifâde etmiştir.

Mirâç olayını yansıtan bir beyitte, felekler âleminin, Peygamberimiz'i beklemekten bîtap düştüğü, Peygamberimiz'in teşrifıyla de ağır bir ğaflet uykusundan uyanıverdiği ifade edilmiştir:

Girān-ħ'ābī-i ğafletden uyanıverdi nüh-eflāk
Terakķub üzre yana yana ķalmış künbed-i ħadrä (Mr 58)

Feleğin hileciliğine sanılmasın ki birdenbire âgâh olduk. Bu, feleğin eskiden beri olan özelliğidir biliriz(G 73/5). Seher vaktinin feyiz ve bereketinin ifâde edildiği bir şiirde, seher vaktinde Cenâb-ı Hakk'ın lutuf ve ihsân sokağının açılıp, ikrâm pazarının kurulduğu anlatılır:

Sūk-ı ihsān-ı Ĥudāvendī küşāde aç gözüñ
Kāle-i vaşl-ı kerem pāzār olur vaķt-i seher (G 63/4)

Öyleyse bütün isteklerin elde edilme imkânının bulunduğu bu pazarda, ğaflet uykusundan uyanıp, Hakk'ın dergâhına başvurmak gerekir(G 63/2).

Seyyâre-i seb'a denilen yedi gezegenden olan Müşterî (Jüpiter), Delv (Kova) burcundan su alıp, feleğin gözlerine dökerek bütün mevcudâtı ağır ğaflet uykusundan uyandırmıştır:

Şu septi Müşterî burc-ı Delv'den çeşm-i eflāke

Girân-ı ħ'âbî-i ğafletden uyandı hest ü nâ-peydâ (Mr 10)

Kâmî, bir medhiyede Abdülkâdir Geylânî'nin kendisini irşât ettiğine işaretle, kalp gözündeki perdenin açılıp, ğaflet uykusundan uyandığını, bu nurlu sırları kendisine bağışladığını ifade eder:

*H'âb-ı ğafletden açan perde-i baht-ı başarıım
Viren esrâr-ı ziyâ Hazret-i Geylânî'dir* (M 7/4)

Bir başka gazelde, seher vaktinde, zevk yatağında ğaflet uykusuyla uyur kalmanın âgâh insanların işi olmadığı(G 66/1) ifâde edilirken, pervâne-şem' aşkı gibi vuslat ateşiyle yanıp, seher vaktinde dâimâ uyanık kalmayı öğütler şâir:

*Pervâne gibi şem'-i şeb-ârâya dolan dur
Ey Kâmî uyân vuslata yân vakt-i seherdir* (G 66/5)

3. Âşinâ

Âşinâ; Devamlı surette Allah'ın varlığı ile irtibat halinde bulunmak,⁴⁷⁹ Aşina olmayanlara da bigâne denir.⁴⁸⁰

Hakikî aşka tanık olmak, bütün yabancı unsurlardan el etek çekip, inzivâda olgunlaşmak sûretiyle başlar:

*'İzzet al 'uzletde cānā giç kamū bî-gānedan
Olasın 'aşk-ı hakikat 'āleminden āşinā* (G 1/5)

Ârif olmanın gereği olan âşinâlık, tedbîri reddeder. Maksadın izharını da kabul etmez:

*Âşinâlık eyleyen taqdîre tedbîr eylemez
Maşşadın āyîne-i 'ālemde taşvîr eylemez* (G 78/1)

Bu anlamda başka bir beyittede şu ifâdeler yer alır:

*Dā'im ol āşinâ-yı bütân söylerim saña
'Aşkıñ velâkin itme beyân söylerim saña* (G 13/1)

⁴⁷⁹ Baltacı,(1981): 27.

⁴⁸⁰ Uludağ,(1995): 59.

Bildik ve tanıdıklardan zaman zaman şikâyetçi olan şâir, onların vefâsızlıkları ve düşmanca tavırları yüzünden bütün zevk ve safâlardan bile tad alamaz hale geldiğini ve yalnızlığı seçtiğini söyler:

*Uşandım hâşılı birdenbire ben âşinâlardan
Fütür el viridi her yandan elim çekdim şafâlardan*

*Kimi ben âşinâ bildim nihâyet düşmenim çıktı
Ferâgat geldim anuñ 'çün bu demde bî-vefâlardan (G 130/1,2)*

4. Dânâ

Dânâ, “bilen, bilici” demektir. Bu mefhûmun dışında Divân’da, bilgi ve ilim anlamına gelen “Dâniş” de kullanılmaktadır.

Bir Nat’da, Mirâç sahibi Hz.Muhammed’ten bahsedilirken, O’nun, Resûllerin sultanı ve dokuz kat gökyüzünü süsleyen bir güneş, ilm-i esrâra sahip âlim bir yiğit(N 1/2); bir Mirâciye beytinde ise, Hz. Muhammed’in olup bitenle ilgili bütün sırları bilen bir hoca (Mr 88) olduğu vurgulanır.

Marifet ehlinin, ahvalını beyân konusunun asla söz konusu yapılamayacağını yer yer çeşitli şiirlerinde ifade eden şâir, ehl-i dânânın da ârifliğin bir gereği olarak sırrını hiçbir kimseye, hele hele câhillere ifşâ edemeyeceğini söyler:

*Râz-ı 'aşkı eylemez dânâ olan nâ-dâne 'arz
Sen de ey dil hâl u şâniñ itme nâ-merdâne 'arz (G 88/1)*

Şâir, kimi zaman ilim rütbesinin ayak toprağına seriverir gönlünü, kimi zaman da marifet ehliyle hem-haldir:

*Hâk-pâ-yı kadr-ı dânişdir gehî Kâmi göñül
Kâf-ı istiğnâda geh Simurğ ile hem-bâl olur (G 48/7)*

Hulefâ-i Râşidin’in 4’üncü olan Hz. Ali’den bahseden bir medhiyede, onun tarikat sırrına şâhid bir kılavuz, aynı zamanda ilim ve hüner şehrinin kapısı olduğu anlatılmaktadır:

*Bâb-ı şehri dâniş ü 'ilm ü hüner
Şâhid-i sırr-ı tarîkat reh-nümâ (M 4/5)*

5. Şeyhülislâm, Müftü

Şeyhülislâm, ilmiye sınıfının en yüksek rütbesidir. Diyânet İşleri Reisliği'ni karşılar. Ancak Şeyhülislâm'ın görev ve yetkileri daha çoktur. Fetvâ makamı olması dolayısıyla Müfti karşılığı da kullanılan bir kelimedir.⁴⁸¹ Müfti, Şeyhülislâm tabirinin yaygınlaşmasından evvel, ilmiye mesleğinde kullanılan, şifâhî veya tahrirî fetvâlar verebilen bir makam; ayrıca şeyhülislâm ünvanının kabulünden sonra da isteyenlere fetva vermek ve aynı zamanda ilmî ve idârî işlerle de meşgul olmak üzere, vilâyet, livâ ve kazalarda "Müftî" ünvanıyla memurlar istihdam olunmuştur.⁴⁸²

Her iki mefhûm da Divân'da yer alan İmâm-ı Azam medhiyesinde zikredilmiştir.

Bütün sırların anahtarını elinde tutan bir cihan Şeyhülislâm'ıdır(M 8/2).
Velîlerin en ileri geleni ve insanlar âleminin müftüsüdür:

Merkez-i dâ'ire-i kuṭb-ı velâyet el-Hak
Müftî-i 'âlemiyân oldu İmâm-ı A'zam (M 8/3)

6. Tabîb

Divân'da en yaygın bir şekilde kullanılan tiplerden birisidir. Genelde manevî rahatsızlık ve İlâhî aşkın ızdırabını dindirecek kâmil bir müşşid karşılığında kullanılmıştır.

Abdülkâdir Geylânî'nin medhedildiği bir şiirde, onun aşk hastalarına şifâ dağıtan usta bir tabîb (M 7/10) olduğu ifâde edilir.

Cevr ü cefâyâ sevgi ve vefâ, ayrılığa vuslat gibi her derdin bir çâresi vardır:

Cevre meh-rû firḳate vuşlat cefâ için vefâ
Çünkü her derdin ṭabîbâ böyle bir dermânı var (G 59/2)

Ancak güç bir hastalık olan aşk hastalarına hiçbir tedbirin çâre olamayacağını söyleyen Kâmî, hastalığından tabibin artık el çekmesini ister:

Çek eliñ benden ṭabîbâ bu meşeldir derd-i 'aşk

⁴⁸¹ Pala,(1995): 513.

⁴⁸² Pakalın,(1993): 599.

Bir şağalmaz yaradır tīmār güç bī-mār güç (G 32/4)

*Haste-gān-ı ‘aşka virmez fāide tedbīrler
Çek eliñ olmaz tabībā derd-i ‘aşka çün ‘ilāc (G 33/4)*

Hastalığa sebebiyet veren sevgili, aynı zamanda çare olacak ilacı da elinde tutan bir tabibtir. Şâir, halini görüp teşhisini koyması için tabibini yanına davet eder:

*Tabībim firkatıñ bī-mārı oldum
Bu derdiñ yoğ mu dermānı efendim (G 113/2)*

*Düşkününüm dut elimi nāz ile бүkdüñ belimi
Gel tabibim şor hālimi cānib-i bīmāre buyur (G 67/5)*

Aslında o mahabbet lezzetinin sırrına varmış bir mutasavvıftır. Daima arzuladığı sevdiği bir aşkın peşindedir ki bu aşkın ızdırabından hoşnuttur:

*Çün devādan giçmişüz bāri füzün it derdimiz
Biz tabīb-i hikmetiz dermāne ruḥşat virmişüz (G 77/2)*

7. Ehl-i dil, Erbâb-ı dil

Gönül adamı, gönülden anlayan kimse anlamına gelen⁴⁸³ bu ifâdeler Divân’da ayrı ayrı kullanılmıştır.

Bütün ehl-i dil, aşk şehrinin pâdişâhının fermânına boyun eğerek divânına girebilir:

*Pâdişâh-ı mülk-i istiğnâ-yı ‘aşkam ehl-i dil
Baş eğer fermânıma öyle girer dīvânıma (G 141/3)*

Kahvenin ateşte kavrulup lezzet bulması, aşk ateşinde yanıp izzet bulması için ehl-i dile bir ibrettir(G 155/9). Şânına yakışmayan bozuk ve başkalaşmış bir hale sahip erbâb-ı dile, mesken artık sahrâlardır(TB 6/II).

⁴⁸³ Baba,(1998): 53.

8. Yâr

Divân'da en çok kullanılan mefhûmlardandır. Dost, sevgili anlamına gelir. İki beyitte çoğul olarak “yârân” kelimesi zikredilmiş olup, zıddı “ağyâr” da yer yer kullanılmıştır.

Bir mahabbet fedâisi olduğu anlaşılan Kâmî, şiirlerinde bu mefhûmla beraber “yâr” ve “vuslat” kelimelerini de sıkça birarada zikretmiştir.

Hiçbir zaman ulaşmak imkânı bulunmayan yâre, mahşerde yakın olmayı ümid eder(G 115/3). Yâr ile birlikte olma utangaçlığını büyük bir keyifle bertaraf edip, cihanda artık hiçbir korkuya fırsat vermez(G 143/3). Gül meclisinde yâr ile sohbet imkânı bulursa, bülbüllere ne şarkılar söylenir(G 142/7), yâr ile paylaşılan zamanlara hasret duyulur(G 74/5).

Mahabbet adına şöhret elde etmenin çok ağır bir bedeli olduğunu söyleyen şâir, yâre kavuşmayı ancak canından vazgeçmesiyle mümkün görür:

*Biz meâ'-ı vasl-ı yâre cânı kıymet virmişüz
Sûk-i bâzâr-ı mahabbet içre şöhret virmişüz (G 77/1)*

Yine sâdık bir sevgili olduğunu her hâlükârda haykıran şâir, onun kayıtsız hâline de sitemkârdır. Yabancıların meclislerinde ‘arz-ı endâm etmesini(G 82/2), kötülük düşünen yabancılara iltifât edip, yüz vermesini istemez(G 82/6). Her olur olmazla ülfet edip, maymun iştahlı davranan sevgiliye, gerçek dostun kendisi olduğunu söyler:

*Ülfet itme her olur olmaz ile ey bü'l-heves
Gönlümü virdim saña yâr-ı musâhib işte bes (G 82/1)*

Feleğin bütün oyunlarına rağmen kimi zaman sevgiliyle sıkı fıkı ilişkiye girer:

*Hamdü-li'llâh yâr ile da 'vâları sağ eyledim
Ba'd 'z in bu fâni dünya bildiğinden kalmasun (G 129/4)*

Tali'i yâver gider her şey lehinedir. Allah'ın yardımıyla Hızır yârânı olmuştur:

*Ṭāli 'im yāver müsā 'id rūzigār-ı şīve-kār
Hızr-ı tevfîk-i İlâhî Kāmiyā yārānımız (G 80/7)*

9. Âşık

Âşık, Kâmî'nin Divânı'nda en çok sözü edilen tiplerdendir. Erbâb-ı dil, ehl-i dil, dil-dâde, dil-figâr, heveskâr-ı mahabbet, âşufte-gân-ı aşk ve uşşâk mefhûmlarıyla da zikredilmiştir.

Ezel bezminden beridir güzelliğine âşık olduğu sevgilisinden, mahşer gününe dek asla vazgeçemeyeceğini(G 92/5), gönül veren tüm âşıkların bu güzelliği adeta ezberlediklerini(G 64/1) söyler şâir.

Hazreti Muhammed'in Mirâç'ta Allah'la buluşup görüşmesi, vahdet âleminin bir sırrı olarak sadece Allah ve Habibi'yle sınırlıdır. Bu halin izahını hiçbir âlim ifâde edemez:

*O vahdet 'âlemin ancak bilür ma 'şûk ile 'âşık
O hâlet kâle gelmez mahrem olmaz hâme-i Mollâ (Mr 108)*

Âşıkların hasta gönüllerine usta bir tabîb, aşk hastalarına şifâ dağıtıcısı olan Hazreti Geylânî, insan ruhuna Allah aşkını saçan İlâhî aşk şarabı dağıtıcısıdır(M 7/10).

Sultan Mahmud'la ilgili bir medhiyede, onun dudaklarından dökülen kelâmın adeta aşk ehline kevser şarabının zevkini bahşeden âb-ı hayât olduğu ifâde edilir(K 1/43).

Şâirin, varlığın birliği düşüncesini yansıtan gazelinde, İlâhî aşkın bâdesini içtiği vahdet meyhânesinde, yaralı gönlün iniltileriyle ifâdesini bulan bu aşkın terennümleridir:

*İçmişem hum-hâne-i vahdetde 'aşkıñ bâdesin
Âh u zâr-ı dil-figârımdan gelür büy-ı şarâb (G 24/2)*

İşte bu İlâhî aşka gönül verenlerin zevkten de dertten de hiçbir zaman başları sâlim olmaz, dertleri zevk edinen bu zümreye ancak imrenilir:

*Zevk ü gamına hâşılı yok hadd u nihâyet
'Aşk ola o kim oldu heves-kâr-ı mahabbet (G 27/4)*

Âşığın gönlünü yakan bu mahabbet ateşine deryâlar dökülse de çâre olmayacaktır(G 27/5).

Tasavvufî manâda sevgilinin âl renkli dudağı bâtinî feyz ve ruhânî lezzetler sunar. İşte bu iksirli dudağa hasret, ölüp giden âşıkların kabirlerinde biten otlar, tûtünin gagasını da hicrân rengi olan âl rengine beleyecektir:

*Hicr-i lal 'înle remîm-i hâk olan 'âşıkların
Kim nebâtından yemiş minķâr-ı tûtî lâl olur (G 48/5)*

Sevgilinin gözleri, saçları büyü ve sihir konusunda meşhur olan Hârût'un (Bkz. Hârût-Mârût) ustadı sayılır. Şâir, bir beytinde sevgilinin efsûnlu saçlarını, perîşân âşıkların, halkının büyücülükle uğraştığı Bâbil şehrinin sihirlerine benzeterek bu kıssâya telmih yapmıştır:

*Zülf-i Hârût'un görünce 'âşık-ı şürîdeler
Kişver-i Bâbil'deki meshûr şeklin gösterir (G 52/6)*

Şüphesiz âşık, maşûku uğruna tarifsiz sıkıntılara katlanır. Bu meşakkatlar, kâmil bir nefsin, olgun ve eksiksiz aşk talebinin karşılığıdır. İlâhî cezbe ve kalbe kuvvet anlamına gelen işve ve nâza tahammül etmeyen âşıkların bu talebi karşılıksız kalır:

*'İşvesin cânlar değil dâğlar tahammül eylemez
Yâ nice bî-çâre 'âşıklar dayânsın nâziña (G 153/4)*

Divân'da pervâne-mum hep birlikte ele alınmış olup, beyitlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır⁴⁸⁴.

Âşık'ın pervâneye benzetildiği beyitlerde, sevgili geceyi aydınlatan ışık, yanağı ve güzelliğinin aydınlığı ile de muma benzetilmektedir. Ruh yani yanak ise İlâhî isimlerin zuhuru için bir tecelli ve vahdetin karşılığıdır. Çerağ, âşıkın yanmayı arzuladığı fenâdır:

⁴⁸⁴ (G 16/2),(G 25/14),(G 88/2),(G 88/4),(G 92/9),(G 109/4),(G 128/2),(G 138/1),(G 143/1),(G 152/2),(G 171/5), (TB 6/4),(Th 4/4).

*Pervâne gibi şem‘-i şeb-ārāya dolan dur
Ey Kāmī uyân vuşlata yân vaqt-i seherdir (G 66/5)*

Sevgilinin çehresi ve yanağı muma benzetildiğinden âşık da pervâne olur. Âşık yanarken mum gibi erir. Sevgilinin vuslatının muma benzetilmesi fenâ-fillahı işaret eder.

Şem‘ ve pervâne mazmunu vuslat, vahdet ve fenâ-fillaha erişme demektir. Pervâne mumdan ayırır ve ona kavuşmak için çevresinde döner. Sonunda kendini yakarak yok olur, fenâ bulur, yani vuslata erer.⁴⁸⁵

*Pervâne gibi şem‘-i ruḥ-i yāre dolandı
Yandırdı ocağında kılk-i bāl kıranfil (G 107/4)*

*Gerçi pervâne gibi şem‘-i ruḥa dolanıram
Yānaram āteş-i ‘aşkında āniñ şān aluram (Thm 10/IV)*

Şem‘-pervâne mefhumlarını âşık ve maşuk benzetmeleriyle Farsça gazellerinden birinde zikreden Kāmî, sevgiliden, kendisine bir sevgi cilvesini göstermesi halinde, şem‘inde yanan ateşe pervâne olup yanacağını söyler(G 175/5).

“Kul, köle” karşılığı olan bende, divândaki muhtelif beyitlerde sevenin sevdiğine olan mutlak bağlılığının bir ifadesi olarak değerlendirilmiştir. Aşk ahvâlinin, ikrar edilmesi taraftarı olmayan Kāmî, lüzum ettiği zaman bende olan âşıkın, sadece haline vakıf olan sahibine arzını uygun görür:

*İktidā itdikce gāhī ‘arz-ı hāl itsen n’ola
Çünkü lazım bendeye ḥālīñ kıla sultāne ‘arz (G 88/3)*

“Zülf” tasavvufi olarak kesretin ifadesidir. Nefs-i hevaya uyup saçlarının esiri olduğunu, kabul görmeyen kabahat ve kusurlarının da mahcubiyetini ikrâr ederek yardım niyâz eder:

Ben esir-i ṭurra-ı nefsi-i hevâyım el-ğiyās

⁴⁸⁵ İpekten,(1996): *Şeyh Gâlib*, Ankara, Akçağ Yayınları, 94.

Şermsâr-ı sū-i a'mâl-ı ridâyım el-ğıyās (G 30/1)

Divân'da "bende" kelimesinin geçtiği beyitler şunlardır
Olalı bende-i kemter kemîne ol iki şāha
Beñi her küllî 'aybımla kabul itmiş Şeh-i Merdān (M 6/8)

Pençe-i iķāb-ı cevr-i dehirden oldu rehā
Beñde-gāniñ adl-i eyyāmında güncişk dilleri (K 1/7)

Ey 'Aliyyü'l-Mürtezā-sîret 'üluvv-i menķābet
Beñdelik mülküne bend eyle bu 'abd-i Kānberi (K 1/17)

Bezm-i hās-ı vuşlatiñ oldumsa mahrem bendesi
Nīm-nigāh itmem o demde cennetü'l-me'vāya ben (G 122/3)

10. Nâ-merd

Özü-sözü doğru, yiğit anlamına gelen merdin zıddı olup, korkak, alçak kimse demektir.

Nâ-merd ehline güven olamayacağını işaret eden şâir, bir beytinde bu insanlara avuç açmanın faydasız olduğunu, aksi halde eli boş mahrum kalınacağını ifâde eder(G 59/4).

Bu mefhûm bir beyitte de câhil kimselerle bir tutulmuştur. Ârif ve âlim kimselerin gönül sırrını başkalarına ifşâ etmediklerini söyleyen Kâmî, kendi gönlüne de seslenerek nâmerdlere sırrını açmaması gerektiğini söylerken bir bakıma kendisini de bu sınıfa dahil tutar:

Rāz-ı 'aşkı eylemez dānā olan nā-dāne 'arz
Sen de ey dil hāl u şāniñ itme nā-merdāne 'arz (G 88/1)

11. Müşir

Emir sahibi, mareşâl anlamına gelir.⁴⁸⁶ Divân'da bir beyitte ifâdesini bulan bu mefhûm, dünyalık kaygılarla ilişkilendirilerek zikredilmiştir. Kimilerinin çeşitli makam ve mevkilerden umduğu

⁴⁸⁶ Ferit Devellioğlu,(trz): *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.

beklentileri, kendisine Allah'tan başka dost kabul etmediğini ifade ederek tenkid eder:

*Kimi şāhe kimisi bir müşīre intisāb itmiş
Bizim bir kimsemiz yokdur hemān Allah'ımız vardır (G 61/3)*

12. Zâhid

Çok aşırı sofu, kaba sofu demektir.⁴⁸⁷ Edebiyatımızda rind ve zâhid sürekli karşılaştırılır. Zâhid, kuru ve riyâkârdır. Kendini dindâr göstererek genelde gösteriş peşindedir.

İşte bu özelliğiyle zâhid tenkid edilmekte, riyâ oyunundan vazgeçmesi ve aldatmayı bırakması telkîn edilmektedir:

*Dekkāk-ı riyāyı beri koy bildiğimizzin
Aldatma bizi zâhidā şahs-ı 'Acem-āsā (G 12/4)*

Kerâmet sahibi insanlar oldukları zannıyla her kuru zâhidin sözlerine de kulak vermemelidir:

*Her zâhid-i huşkuñ söziñi eyleme işğā
Zan itme şaķın Kāmi kerāmet var içinde (G 149/5)*

Ârif ve âşıklıktan yana nasibi olmayan çaresiz zâhidlerin bile sevgilinin zühreye⁴⁸⁸ benzeyen o te'sirli güzelliğinin saz ve sözüyle aşka gelip raksetmeleri doğrusu şaşılacak şeydir:

*Zâhid-i bî-çāreler de raksa girmiştir 'acīb
Zühre-i hüsnüñ müeşşir gör ne söz ü sâzı var (G 65/5)*

13. Düşman

Düşman, şiirlerde a'dâ ve 'adüvv kelimeleriyle birlikte zikredilir.

Özelliklerinden bazısının dile getirildiği beyitlerde düşman, şâire göre, asla ehlileştirilemeyecek, gördüğünü ısırarak isteyen bir

⁴⁸⁷ Uludağ,(1995): 581.

⁴⁸⁸ "Zühre: Şark hikâyelerine göre Hârût ille Mârût'u baştan çıkaran ve sonra yıldız olan fettân kadın"(Onay,(1992): 446).

köpeğe benzetilir(G 73/2). Âlemde herkes onun bühtanına marûz kalmıştır(G 87/5). Daima kötü düşünen düşmanın sözlerine asla kulak vermediğini söyler şâir:

Beyhûde yere söylemesün düşmen-i bed-ḥ'āh
Hiçbir suhanı gūşuma girmez eşam-āsā (G 12/3)

Bir beytinde de kerbelâ olayına telmih yaparak, aşkın kerbelâ çölünde susuz kalsa bile düşmana boyun eğmesinin çok uzak bir ihtimal olacağını ifâde eder:

Kerbelā-yı vâdi-i 'aşkıñda kaldım teşne-leb
Ser-fürū itmek Hüseyn'im düşmene emr-i ba 'īd (G 38/2)

Düşman siperini her ne kadar da sağlam tutarsa tutsun, ihlâs kılıncı çok kısa sürede onu paraçalayacak(G 76/7), düşman kalesi her ne kadar sağlam olsa da pek mühim olan bir gülle onu alt üst edecektir(G 76/4). Düşmanın ayıplamasından çekinmemeli, bir köpeğin uçsuz bucaksız bir denizi kirletemeyeceği gibi(G 97/7).

14. Bâ y u Gedâ

Zenginle fakir demektir. Beyitlerde bazan şâh u gedâ olarak da zikredilir.

Abdülkâdir Geylânî ile ilgili şiirinde, onun bâ y u gedânın mürşidi olduğu ifâde edilir(M 7/6). Bir başka beyitte bu mefhûm Sultan Mahmud'la ilgili tutulmuştur:

Yā nice fermāniña baş egmesün şâh u gedâ
Çekdi nuşret sancāğın rām itdi heft kişveri (K 1/36)

Yine Sultan Abdülazîz'e yazdığı medhiyede, onun davetine hâs u âmm bütün esnâf icâbet etmiş, bâ y u gedâ ihsânına müstağrâk olmuştur(K 3/25). Bütün bâ y u gedâ onun adaletiyle müjdelenmişlerdir (K 3/31).

Hız. Süleymân ve karınca kıssasına telmih yapılan bir beyitte, sevgilinin güzelliğine vurgu yapılır:

Süleymân'im bütün hūbân-ı 'âlem mūr-ı hüsnüñdür

Gedâlar şöyle dursun şâhlar mecbûr-ı hüsnüñdür (G 44/1)

Bu güzellik bütün şâh u gedâ ve mîrleri kendisine âşık yapan bir güzelliktir(G 60/4). Sevgilinin zencire benzeyen zülfü sadece âşıklarına mahsûs olmayıp, bütün şâh u gedânın sarmaladığı bir boyun bağıdır(G 166/3).

15. Sâkî

Kadeh sunan, içki veren kimsedir. Şâirin gözünde sâkî, bir sevgilidir. Tasavvufî olarak, insanın ruhuna Allah sevgisini yerleştiren kimsedir. Kâmî bu mefhûma çokça yer vermiştir.

Allah adamına, cezbe adamına dudaklarının kırmızısı, mahmurluk bozan kadehe benzeyen(G 35/1)sâkî, bu akşam sunduğu meyde utanma duygusunu kaldırıp bütün meclisin zevk almasını sağlar(G 23/1), içenlere mahabbet neşesini saçan gül renkli şarap, güyâ sâkînin gül renkli yanağındandır(G 18/3). Aşkın ateşiyle bağrının kebab olduğunu söyleyen şâir, sâkîden kanlı gözyaşlarıyla, neşe veren şarap sunmasını ister(G 19/2). Allah adamı seher vaktinde uykusuz kalıp, sırlara tanıklık ederek neş'e saçan sâkî gibi olur:

‘Ârif-i bi’llah olan bî-dâr olur vaqt-i seher

Neş’e-mend-i sâkî-i esrâr olur vaqt-i seher (G 63/1)

Divân’da zaman zaman şikâyeti söz konusu yapılan felek, sâkî ile aynı beyitte buluşturulur. Sâkî’nin gönlü ferah tutacak kadehi hala sunmadığını, feleğin meşakkat çarkının da başında dönüp durduğunu(G 28/3) söyleyen Kâmî, ayrılık sâkîsinden içtiği ateş gibi kadehle, felek atından yediği tekme anlatırken:

Ben de bir tekme yedim esb-i felekden ‘aşk ola

Sâkî-i firkatden içdim âteşin peymāneyi (G 143/5)

Sonradan vereceği sersemliğinden kaçınarak, sâkînin neşe sunan meyinden içmediğini, şarap kokusunun ise, gönlünün kırılan şişesinden yayıldığını ifade eder:

Neş’e-i renc-i humârı sâkiyâ almam sere

Şîşe-i dil-inkisârımdan gelür bûy-ı şarâb (G 24/4)

Mey içmemeye azm edip tevbekâr olan Nasûh,⁴⁸⁹ la'1 renginin cana sunduğu neş'enin zevkine varamamasından dolayı sâkiye şikâyet edilir:

*Sâkiyâ la 'l-ı lebiñ neş'esini alsa idi
Tevbe-i meyde sebât idebilir miydi Naşûh (G 34/2)*

Çünkü Cem'in kadehinden beslenenler aşk hallerine vakıf olurlar. Bu yüzden gül çehresiyle neşe saçan bir sâkiye ihtiyaç vardır:

*Hâlet-i 'aşkı bilür cām-ı Cem'iñ perverdesi
Sâki-i gül-çehre-i neş'e-fezâ lâzım saña (G 8/4)*

16. Sûfi

Sof, Arapça koyun yünü demektir. Eski zamanlarda dünyadan el çekmiş, bir köşede yalnız yaşamayı seçmiş zâhidler, yalnız yünden yapılmış elbiseler giyerlerdi. Bu durumda zâhidlere sofî adı verilmesine böyle elbise giyinmiş olmaları sebep olmuştur. Bir diğer söze göre bu kelimenin aslı, kalb safveti (arınmışlığı) anlamına gelen "safâ"dır. Bunlar içlerini kalb aynasının pası durumunda olan mâsivâdan (Allah'dan başka şeylerden) temizledikleri için sofî ismini almışlardır. Diğer bir rivâyete göre sûffe ehline benzemeleri sebebiyledir. "Saf"dan türemiş bir kelimedir, diyenler de vardır.⁴⁹⁰

Sûfi, velî, ermiş demektir. Türkçe'de bu kelimenin iki anlamı vardır. 1. Takva sahibi, samimî, dindâr, dinî konulara duyarlı kişi, 2. Mutaassıp, ham ruhlu, dinin özünden habersiz, şekilci ve katı kişi, softa.⁴⁹¹

Tasavufun müesseseseleşmesiyle birlikte yün giyen sûfilerle, yün giyen zâhidler birbirleriyle karıştırılmaya başlanmıştır. Bu durum

⁴⁸⁹“Tevbe-i Nasûh, tevbe-i sadıka, yani sıdk ve azim ile edilen tevbeler tevbesi demektir. Nasûh namında birinin ettiği tevbeden kinâye olduğu mervidir.” (Onay,(1992): 413).

⁴⁹⁰ Ayni,(2000): 201-202.

⁴⁹¹ Uludağ,(1995): 476.

müessesenin dejenere olmasına sebep olmuş, sūfî belli bir zamandan sonra “ham softa” anlamında zikredilmeye başlanmıştır.⁴⁹²

Divân’da yer alan sūfî, hakiki manâsının dışında, tutucu ve kaba manâsıyla zikredilmiştir. Gerçek aşk ve mahabbet lezzetinden haberi olmayan sūfîyi hoş görmek ve ayıplamamak gerekir, zirâ o aşk ve mahabbeti inkâr da edebilir:

Şūfî bilemez Kāmiyā bu lezzet-i ‘aşkı
‘Ayb eyleme ger eylese inkâr-ı mahabbet (G 27/6)

Nasihatlarında da maddî ve manevî ızdırıp ve sıkıntılar vererek nefes kesen sūfî, Kāmî’nin bir beytinde bu özelliğinden vazgeçmesi hususunda uyarılır:

Olma kâbūs-ı elem şūfî ko pendî bir tarâf
Virme gel bezme şikâlet el-meded kesme nefes (G 82/7)

I. AHLÂKÎ VE GAYR-I AHLÂKÎ UNSURLAR

İslâm Dini’nde ahlâkın büyük bir önemi vardır. İslâm Dini’nin gâyesi, insanları güzel ahlâk sahibi yaparak olgunlaştırmaktır. İslâm, güzel ahlâk demektir. Tasavvuf, kötü huylardan arınmak, iyi huylarla bezenmektir. Tasavvuf ahlâktır. Ahlâkça önde olan tasavvufça da önde olur⁴⁹³. Ayrıca Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır; “*Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim*”.⁴⁹⁴

1. Ahlâkî Unsurlar

Divândaki ahlâkî unsurlar, Kāmî’nin mutasavvıf kişiliğinin bir neticesidir. Kötü ve çirkin ahlâkî şiddetle tenkid eder, iyi ahlâkî över ve tavsiyede bulunur.

Hız. Ali’nin özelliklerinden bahsedilen bir şiirde, onun rıza ve teslimiyet elbisesini giyen, güzel huylar ve ahlâklar ülkesinin bir padişâhı olduğu ifâde edilir:

⁴⁹² Tatçı,(1997): 559; ayrıca daha detaylı bilgi için bkz. Sühreverdi,(1999): 5-4.

⁴⁹³ Seyfettin Yazıcı,(1994):*Temel Dini Bilgiler*, Ankara, 158; Uludağ,(1998): 32-33.

⁴⁹⁴ el-Aclûnî,(1351): 2ll.

*Pâdişâh-ı kişver-i hüsn-i hişâl
Câme olmuş kaddına nûr-ı rızâ (M 4/9)*

Yine Halife Hz Ebûbekir’i kerem ve cömertlik ahlâkının şahı(M /5), Padişah Sultan Mahmud’la ilgili medhiyede ise, onun yüksek bir menkıbeyle Hz. Ali ahlâkına sahip bir zât olduğu(K 1/7) söylenir.

a. Cömertlik

Divân’da yer alan güzel hasletlerden cömertlik, aynı zamanda cûd, sahâ, kerem-perver ve kirâm kelimeleriyle de zikredilmiştir.

Hiz. Ebûbekir’le ilgili şiirde onun, bütün varlığını Allah yolunda harcayan cömertlik ve vergi sahibi bir zât olduğu, başka bir beyitte Hz. Osman’ın cömertlik nûrunun dokuz kat gökte bir saltanat mührü bastığı, Hz. Hasan ve Hüseyin’in anlatıldığı beyitlerde, onların bağışlama ve cömertlik ahlaklarıyla ruh ve gönüle cân katan irfân sahibi, cennet bahçelerinin gençleri diye söz edilmektedir:

*Fî-sebîli ’llâh idüb bezl-i vücûd-ı mevcûd
Bir eli baħr-ı saħâ diğeri eli ebr-i ‘atâ (M 1/6)*

*Fürûğ-ı cûdu nüh-tâk-ı sipihri saltânat mihri
Hicâb-ı bedri bir mâh-ı münîr-i merħamet-âsâ (M 3/9)*

*Biri cûd u seħâ-güster biri baħr-ı ‘atâ-gevher
İkisi de kerem-perver şebâb-ı ravza-ı rıdvân (M 6/3)*

*Biri ebr-i saħâvet diğeri baħr-ı ‘inâyetdir
Biri rûħ-ı revânımdır biri cân-ı dile ‘irfân (M 6/7)*

Bir Münâcâtı’nda şâir, gönlünün daima üstün ve muzaffer bir ömür yaşaması için Allah’tan cömertlik feyizlerini niyâz eder:

*Ola tevfiķiñ ile dil muzaffer
Füyüzât-ı kirâmınla mu’ammer (Mn 32)*

Herkese yerli yersiz varını yoğunu ikrâm etmenin, bazan insanları zor ve mağdur duruma sokacağını hatırlatan Kâmî, savurganlığın makbul bir yanı olmadığı gerçeğine vurgu yapar:

Mihr-i cūduñ herkese tab' eyleme nā-be-mahal
El kiri yüz karesi kalur elinde mā-ħısal (G 109/1)

b. Tevâzu

Güzel hasletlerden olan tevâzu, alçak gönüllülüktür.

Sultan Abdülaziz'le ilgili bir şiirde, onun ordusuna karşı sürekli gayret ve yardım içerisinde görünen, büyük bir tevâzu göstererek onların hatır ve gönüllerini alan iyi ahlaklarla bezenmiş olduğu söylenir:

Hep cünūd-ı gayret ü nuşret-nümûde dem be dem
İltifât eyler tevâzu 'la mekârim ihtivâ (K 3/26)

c. Hilm

Yumuşak huylu olmak, öfke ve hiddet zamanında gösterilen sükûnet, hiddet gerektiren halde sakin ve serinkanlı olmak. Haksızlık yapana karşılık vermeyi ertelemek.⁴⁹⁵ İyi ahlaklardan olan bu mefhûm, divânda bir beyitte, utanma, nâmûs ve edeb anlamına gelen hayâ ile beraber kullanılır.

Halifelerden Hz. Osman'la ilgili beyitte, onun hilm ve hayâ makâmının en üstünü, Allah'ın rızasını gözeten özel bir kişi ve sahip olduğu, Kur'ân-ı Kerîm'in tertibine ve nüshaların çoğaltılmasına işaret edilmiştir:

Kemâl-ı menbâ '-ı ħilm ü ħayâ vü mecmâ 'u 'l-baħreyn
Cemâl-ı cami 'ü 'l-Ķur 'ân rızâ-cüyân-ı müsteşnâ (M 3/3)

d. Fazl, Fazilet

Lutuf, ihsan ve bahşış demek olan fazl, tasavvufî olarak da herhangi bir sebebe bağlı olmadan ve karşılık beklemeden doğrudan yapılan halis iyiliktir.

⁴⁹⁵ Uludağ,(1995): 237.

Erdem anlamına gelen fazilet, İnsanda doğuştan var olan iyi huyların ve güzel niteliklerin geliştirilmiş ve olgunlaştırılmış şekilleridir.⁴⁹⁶

Hiç kimseye benzemeyen özelliğiyle, lutuf ve ihsan sahibi olan Hz.Muhammed'in bu hususiyeti, âşikârdır. Faziletinin sırrı da tasdik edilip, makâmı tesbit edilmiştir(Mr 66).

Felekler âleminin en iyi imâmı,⁴⁹⁷ “*levlâk*” minberinin hâtibi,⁴⁹⁸ ikrâm ve ihsan şâhı olan Peygamberimiz'in faziletini idrakte akıllar yetersizdir:

Haîb-i minber-i levlâk imâm-ı bihter-i eflâk
İrişmez fazlıña idrâk odur Şâh-ı kerem-fermâ (Mr 67)

Bir Tahmis'te de Kâmî, Nâbî'nin bir şiirinde mezkur mefhumlara yer verir:

İrişmez kadri gerdünun zemîne bu faziletde
Der-âgüş-ı Resûlu'llah ile olmuş bu 'izzetde
Bahâ yetmez maḥabbet şeb-çerâğı kadr u kıymetde
(Thm 1/II)

e. Adâlet

Lügatde; İstikamet (doğruluk,doğru davranış) anlamındadır. Şeriatda, dînen yapılması tehlikeli olan şeyden kaçınmakla hak yol üzerinde doğru olmaktan ibarettir.⁴⁹⁹

Gayret ve iktidar kemerini takıp, bütün ömrü boyunca adalet dağıtan Hz. Ömer, her iki âlemde de yardımcılarının du'âlarına mazhar olmuş bir halifedir(M 2/2).

Bu mefhûmla ilgili tutulan bir başka şahıs, Padişâh Sultan Mahmûd'tur. Adaletiyle uçsuz bucaksız çöllere bile hükmederek, koyunlar ve ceylanlara karşı erkek arslanları aciz ve güçsüz bırakır:

⁴⁹⁶ Uludağ,(1995): 187.

⁴⁹⁷ Mi'râç hadisesinde bütün peygamberlere imâm olup, namaz kıldığı telmih edilmiştir.

⁴⁹⁸ “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım”(el-Aclûnî,(1351): C. II, 164).

⁴⁹⁹ Cürçânî ,(1997): 151.

*Ma‘deletle deşt-i hāmūna eğer kılsa nazar
Güşfendān u ğazāl eyler zebūn şīr-i neri (K1/4)*

Onun adaletinin uygulandığı zamanda serçe kuşların kalpleri bile zamanın zulüm pençelerinden emin olup, kurtulmuşlardır (K1/7).

Divân’da birçok meziyetleriyle medhedilen bir diğer padişâh olan Sultan Abdulaziz, adaletiyle de değerlendirilmiştir. Bütün canlıları, adâletiyle cihâna açmış olduğu koruma çadırına alarak, zorbalara karşı himâye etmiştir:

*Himāyet haymesin açmış cihāna ma‘delet üzre
Esirger germ ü serd-i rūzigarīden kamū cānı (T 21)*

f. İzzet

Değer, kıymet, ululuk, yücelik anlamlarına gelen bu mefhûm, Kâmî tarafından Divân’da en çok kullanılan ahlâkî unsurlardandır.

Hz. Muhammed’in Mirâç hadisesinde, üzerine binip arş-ı alâya çıktığı binek olan Burâk’la ilgili tutularak zikredilmiştir:

*Rikāba başdığı ân şehsüvār-ı düldül-i ‘izzet
Burâk yan virdi Cebrāil o yan-gīr oldu bī-pervā (Mr 55)*

Sultan Mahmûd’la ilgili tutulmuştur:

*Ceyş-i manşūru ‘l-livā ile bulunsun dā‘imā
Ola ‘izzet yāveri tevfiķ-i nuşret rehberi (K 1/50)*

Sultan Abdulazîz ile ilgili tutulmuştur:

*Hoşca seyrān eyledi ‘izzetle ol şāh-ı ‘azīz
Hüsn ü ān-ı Yūsuf-i ümmīdi kesb itdi şafā (K 3/4)*

Dünya ile arasının pek iyi olmadığını düşünen Kâmî, itibâr ve izzetinin bilinmediğini, baht ve devlet yıldızının bir türlü doğmamasından şikâyetçidir:

*Olmadı yanında çerhîn i ‘tibār u ‘izzetim
Doğmadı kurbunda şemsiñ necm ü baht u devletim (G 114/1)*

Ma'rifet sahibi kimselerin her halükârda durumlarından şikâyet etmeyip, rızâ ve kanaat göstermeleri zorunluluğu vardır. Kâmî de bir mutasavvıf olarak kısmetine rızâ gösterip, izzet makamını seçen âriflerden olmayı hedefler:

*Râsih-i 'irfân olub kimseye hâliñ dime
Kâmî kanâ'atde ol 'izzeti kıl ihtiyâr (G 173/13)*

Hakiki aşk âleminden haberdâr olmanın yolunu da bütün boş ve faydasız meşgalelerden el etek çekerek inzivâya girmek ve orada izzet elde etmek olarak gösterir:

*'İzzet al 'uzletde cānā giç kamū bî-gānedan
Olasın 'aşk-ı hakikat 'âleminden aşınā (G 1/5)*

Rızâ ve kanaatla birlikte sabır kavramı, izzet sahibi olabilmenin vazgeçilmez lerindedir. Zamanın sıkıntılarını sabır kalkanıyla karşılayıp, rızâ ve kanaat silahıyla bertaraf etmeli. Kıymetli inci olmayı bekleyen sedefin katreye olan ihtiyâcı ve sabrı, bir benzetme olarak zikredilmiştir:

*Mazîk-i dehre şabr eyle olasın kâbil-i 'izzet
Ki katre olmasa habs-i şadef dürr-i semîn olmaz (G 72/7)*

Şâir tarafından kahvenin serencâmı da gönül ehline bir başka benzetmedir. Ateşte kavruarak değer bulması, aşk ateşinde olgunlaşıp izzet bulan âşıklara benzetilmiştir

*Kavrulur âteş-i 'aşk ile bulur pür 'izzet
Ehl-i dil âdeme yetmez mi bu 'ibret kahve (G 155/9)*

Bu beyitlerin dışında mezkur mefhum, Divân'da bir tahmis ve bir tesdiste de zikredilir:

*Râmiz-i nîm-nigeh şaldı bizi gâflete
Anın için 'aql u dil düşdi yemm-i hayrete
Eyle mürüvvet güzel 'aşkla dil-i hasrete
Rây-ı dilrâne vir mazhar ola 'izzete (Ts VI)*

*İrişmez kadri gerdünun zemîne bu faziletde
Der-âgûş-ı Resûlu'llah ile olmuş bu 'izzetde
(Thm 1/II)*

2. Gayr-ı Ahlâkî Unsurlar

Divân'da gayr-ı ahlakî unsurları ihtivâ eden beyitlerde iyi hasletler övülüp, tavsiyede bulunulur:

a. Kibir

Kendini beğenme. Tevâzu ve huşuun zıddıdır. Bunlar ruhu öldüren faaliyetlerdir. Gizli ve açık diye ikiye ayrılır. Birincisi nefisteki bir huydur. İkincisi ise uzuvlarda görülen eylemlerdir.⁵⁰⁰ Ebedî hayatı olmayan dünyaya, gelip geçici olan rütbe ve makama güvenip de aldanmamak gerekir:

*Olma mağrūr-i felek devri döner çok sürmez
Devlet ü cāhına aldanma giçer çok sürmez (G 76/1)*

Sürekli olarak kusuru başkalarında arayarak kendi aybını görmeyenler, benlik davası ile her zaman inâda düşenler uyarılmışlardır:

*Özgeden görme kuşur 'aybına sen eyle nigāh
Da 'vî-yi benlik ile düşme 'ināde her gāh (TB 11/II)*

b. Tûl-i Emel

Hırs, açgözlülük. Tasavvufî manâsı ise, hiç ölmeyecekmiş gibi insanın dünya için çalışmasıdır.⁵⁰¹ Hırs ve açgözlülük insan huzurunu bozan, sıkıntı yaratan durumlardır. İnsanların sözlerine kulak verip de geçici olan şu dünya hayatını ciddiye almak, hesap-kitaba gelecek şeyler değildir:

*Aldanub sözüñe nāsîñ yorılıb çekme mihen
Düşme tûl-ı emele eyleme dünyâyı vağan (TB 11/III)*

⁵⁰⁰ Ateş,(1992): 359.

⁵⁰¹ Uludağ,(1995): 537.

Tûl-i Emel, başa belâdır:

Almuşam kendi elimle başıma tûl-ı emel (G 109/2)

Başa püsküllü belâ aldım o tûl-ı emeli (G 171/1)

*Yazar erbâb-ı hüner tûl-i emel ile imlâ
Bir netîce viremez n'oldığı ma'nâ-yı emel (G 111/5)*

c. Kıyl u kâl

“Dedikodu” demektir. Zâhirî ve batınî ilim diye ikiye ayrılır. Dedikodu yapmayı kendilerine ilim seçen riyâkârların dillerindeki tek konu da mideyle alakalıdır:

*Şikem derdiyle sâlûsân girerler mebhaş-ı kâle
Anuñ 'çün nân u helvâyı iderler her zamân ezber (G 64/4)*

Zülf, kesrettir. Kesret ise mâsivâdır. Kâmî, sevgilinin zülfünü bu manâ içerisinde değerlendirerek, dünya ile ilgili şeylere mahabbet edip, bu konuda düşünce ve sözleri gereksiz görüp, başa belâ olarak ifâde eder:

*Mebhaş-ı zülfünde alma başa püsküllü belâ
Kıl ü kâle düşme dil itme sözü tûl u dırâz (G 75/4)*

Dedikodu yapan kimseden uzaklaşmak gerekir. Sözlerinde dedikoduya çokça yer veren kimseyle mücâdele yapmak faydasızdır:

Kim anuñ bahşinde var pür kâl u kıl itme cedel (G 109/3)

d. Riyâ

İkiyüzlülük, gösteriş, Allah'ın rızâsını gözetmeden ihlâsız yapılan işlerdir.⁵⁰² Divân'da “sâlûs” ve “müdârâ” kelimeleri de zikredilmiştir.

⁵⁰² Uludağ,(1995): 438.

Şâir, asrının insanlarının yüze gülerek cömert ve iyilik-perver davranışlarla dost görünme peşinde koşan ikiyüzlülüğünü söylerken, kendi kendini de kritik eder:

*Bu 'asrımızıñ meşrebin aldıñ ele ey dil
Herkesle müdārā vü mürüvvet saña mahşüş (G 86/4)*

Söz söyleme sanatını yemek ve mideyle ilgili tutan bir takım ikiyüzlüler, ezberlerine başka şey almazlar(G 64/4). Her ne kadar ikiyüzlülük oyunuyla karşımıza çıksa da, tanıdık olduğu için zâhid bizi aslâ aldatamaz(G 12/4). Aşk tekkesinde bütün şüphe ve ikiyüzlülük yok olup gider(G 1/8). Bir beyitte de bu mefhûm, Padişâh Sultan Mahmûd'la ilgili tutularak, onun şüphe ve ikiyüzlülükten korunması için du'â talebi vardır:

*Dest ber-dāşte kıl dergāh-ı Hakk'a şıdk ile
Bir du 'ā eyle ola reyb ü riyādan ol beri (K 1/49)*

e. Hile, Aldatma

Şiirlerde aldatma mefhûmu bir beyitte hud'a kelimesiyle zikredilmiştir. Hile ve aldatmalarına birer birer vakıf olduğu zamanın, zevklerine de sıkıntılarında da aldanmamak gerektiğini söyler Kâmî:

*Dehriñ gumûm u zevkine aldanma Kāmî gel
Hep hud'asıñ yegân yegân söylerim saña (G 13/5)*

f. Hased, Cimrilik

Kötülük düşünen insanların ve düşmanca düşüncelilerin varlığından rahatsız olan şâir, dünya ve ahirette onların şerlerinden Allah'a sığınmak diler:

*Alub etrâfımı hüssād-ı bed-endîş ü düşmenler
Halâş it ellerinden dü cihānda eyleme rüsvā (Mr 119)*

Bir beytinde “cimrilik” mefhûmunu “hisset” kelimesiyle kullanan şâir, güzel görgü ve edebe bağlı olan bir çocuğa, babasının cimriliğinin isâbet edemeyeceğini ifâde eder:

Hüsn-i tevfiķ ile vābeste olunca ferzend

Değmez irsiyyet ile zerre aña hıssat-i eb (G 21/6)

g. Sehv, Hata

Şâir, batmış olduğu günah, kusur ve yanlışlıklar karanlığının, Allah'ın lutuf ve ihsan nuruyla aydınlanmasını, nasuh bir tevbeyle mağfired edilmesini diler:

*Meş'al-ı nūr-i 'ināyetle beni tenvîr kı
Zulmet-i mustağrak-ı sehv ü haṭāyım el-ğiyās (G 30/4)*

*Hadden aşdı ey gönül her vech ile sehv ü haṭā
Söyledim estağfiru'llah tevbe mānend-i Naşūh (G 35/4)*

h. Ta'n

Sövme, yerme ve ayıplama anlamlarına gelen bu mefhûmla birlikte "teşni", düşnâm ve mu'ayyeb" mefhûmları da zikredilmiştir.

Sövme ve ayıplama gibi gayr-ı ahlakî davranışları benimseyenlerin, sonunda kendileri bu davranışlarının cezasını ve zararını göreceklerini, dünyada hiç kimsenin düşmanın iftirasından emin olmadıklarını söyler:

*Eyleme başıñ şikest kendi elinle ey gönül
El-meded ta'n-ı felâhün-ı suhanla atma tās (G 84/3)*

*Ta'n u teşnî'a ilişmek Kāmiyā emr-i muḥāl
Olmadı 'ālemde kimse ifk-i a'dādan ḥalās (G 87/5)*

Öyleyse düşmanın sövme ve yermesinden korkup da kaçmamalı ve derviş-meşreb olup, kimseyle mücâdeleye girmemelidir:

*Münkirānın ta'n u teşnî'inden itme ihtirās
Kāmi derviş ol hemîşe kılmā kimseyle şavās (G 84/6)*

Kāmiyā ta'n eylese a'dā seni hiç ğam yime (G 97/7)

İnsanlara karşı ayıplanması halinde bile gönül kırıcı davranmayacağını söyler:

*Söylerse mu 'āyyeble bizi kim ki beşerden
Hâtır-şiken olmam ebedî öyle haberden (G 125/1)*

Hoşgörüde sınırsız bir anlayışa sahip görünen şâir, daha ileri giderek kendisini söven veya kınayanları dahi taltif eder:

*Her kim ki beni eyleye düşnām u mezemmet
Lezzetle dehānı pür ola şîr ü şekerden (G 125/3)*

Divân'da yer alan, gönül kırıcı, nefs-hevâ, kîn, iftirâ, haksızlık, alçak tabiatlı gibi diğer gayr-ı ahlakî unsurlara işaret eden beyitler şunlardır:

*Seng-âzârlikle mir 'ât-ı dilim itdiñ şikest
Güya kim hâtır-şikenlik 'izz ü şân olmuş saña (G 14/2)*

*Ben esîr-i turra-ı nefis-i hevâyım el-ğiyās
Şermsâr-ı sū-i a 'māl-ı ridâyım el-ğiyās (G 30/1)*

*Süren üftâdesiniñ üstüne nahvet esbiñ
'Arşa-ı nâzda zîr-i kîni çeker çok sürmez (G 76/5)*

*Ta 'n u teşnî'a ilişmek Kāmiyā emr-i muhāl
Olmadı 'ālemde kimse ifk-i a 'dādan halāş (G 87/5)*

*Şahn-ı zülf-i sünbülüñ seyreyleyen bâğ istemez
Çünkü kılmaz kimse bağı nefsiñe 'ālemde bağı (G 92/2)*

SONUÇ

Muhammed Şaban Kâmî, Osmanlı Devleti'nin "Yıkılma Devri" kabul edilen XIX. asırda yaşamış; sırasıyla II. Mahmud, I. Ahmed, I. Abdulmecid, I. Abdulaziz, V. Murad ve II. Abdulhamid dönemlerini idrak etmiştir. Telif etmiş olduğu manzum ve mensur eserlerle dinî ve tasavvufî edebiyât içinde mühim bir yer işgal eden bir ilim adamı, mutasavvıf ve şair olan Muhammed Şaban Kâmî'nin divânının dinî ve tasavvufî tahlili yapılmıştır.

İlmî, edebî ve sanatkâr kişiliğinin yanında bir mutasavvıf kimliğiyle, aslında klasik anlamda bir tarikat ehli olmadığını gösteren; İslam kültürünün muhtelif alanlarıyla sınırlı kalmadan kaleme aldığı eserleriyle değerlendirdiğimiz Kâmî'nin, ayrıca şiir dünyasını kuşatan düşünce yapısını dinî ve tasavvufî tahlille sınırladığımız bu çalışmada bile güçlü bir sanat ve kâmil bir kültür mirasına sahip kimliğinin öne çıktığını söyleyebiliriz.

Bu çalışmamızda vardığımız sonuçları şu şekilde tespit etmek mümkündür:

Önemli tasavvufî ve ilmî şahsiyetlere sahip bir aileye mensup olan Kâmî'nin babası Hoca Ahmed isminde bir zat; dedesi, Şeyh Mahmud diye tanınan şöhretli bir şahıstır. Annesi, Diyarbakır âlimlerinden, çok sayıda âlim, fazıl ve fakih yetiştiren bir sülaleye mensup, Cönlü-zade Abdurrahman Efendi'nin kızıdır. Hanımı ise, İbrahim Gülşenî sülalesindedir.

Kur'ân'ı ezberlemiş olan Muhammed Şaban Kâmî'nin ayrıca, gerek mensur eserlerindeki ilmî kişiliği, gerekse şiirlerindeki dinî ve tasavvufî muhteva, O'nun çok iyi bir eğitimden geçtiğini; ayrıca mensur ve manzumelerinde rahat bir biçimde kullandığı Arapça ve Farsça kendisinin bu dillere de hâkimiyetini ortaya koymaktadır.

Gençliğinde "Refik" mahlasıyla koşma tarzında şiirler yazdığını, daha sonraki dönemlerde bu ismi bırakarak "Kâmî" mahlasını kullandığı ve bu isimle şöhret olduğunu görebilmekteyiz.

Kaynaklardan iki ayrı tarikat şeyhine intisap ederek onlardan tarikat aldığını öğrendiğimiz Kâmî, Mısır'da Rıfâî tarikatı şeyhlerinden

İbrahim Bacurî'den, daha sonra da Kerkük'te Şeyh Abdurrahman Talabanî'den Kâdirî tarikatı'nı alıp halifeliğini sürdürmüştür.

Bir dünya görüşü ve inanç sisteminin savunucusu olan Kâmî'nin şiirlerinde yer verdiği dinî ve tasavvufî unsurlar, estetik olmaktan daha çok, kabullendiği bir inancın sonucudur.

Esmâü'l-Hüsna'dan doğrudan zikrettiği (Allah, Bârî, Gaffâr, Hakk, Kayyûm, Hayy vb.) ve Allah'ın zat ve sıfatları için kullandığı (Mevlâ, Hüdavend, İsm-i Azam, Deyyân, Padişah, Hazret-i kâdı-ı hacât, Ahad, Ebed, Rahmet-i Uzmâ vb.) pek çok isimlerle bu konudaki düşüncelerini dinî ve tasavvufî bir şekilde bir çok beyitte sergileyen Kâmî'nin, her mutasavvıf şair gibi âmentünün bütün esaslarına olan inancı eksiksizdir. Meleklerden Cebrâil ve İsrâfil; kitaplardan sadece Kur'ân'a yer verir. Birçok peygamber Divân'da zikredilirken, Hazreti Peygamber'in bütün peygamberlere imam ve önder olduğunu anlatır. Mirâç ve ilgili mefhumları sıklıkla kullanan şair, aynı zamanda bir mutasavvıf olmasının gereği olarak Muhammedî Nur'a da yer verir. Bütün kâinatın bu nurdan halk edilmesi olayı hadislerle temellendirilerek ifade edilir.

İktibas veya telmih ettiği âyet ve hadislerle birlikte, bazı beyitlerdeki ifadeler yine âyet veya hadise dayandırılır.

Birçok tasavvufî mertebelerden geçerek ilm-i ledüne ulaştığını ifade ederken, Divânî'nda zat, fiil ve sıfatlar halinde bulunan tevhidin hal ve zevk işi olduğunu söyler. Genel olarak bütün tasavvuf erbabında görülen ahlakî unsurlarla birlikte, tasavvufun umdelerinden olan aşk ve gönül, onun şiirlerinde de hakim unsurlardandır. Dünyayla ilgili tuttuğu birtakım sembolleri aşk ve gönül için bir benzetme unsuru olarak kullanır. O aşkı tasavvufî bakış açısının ifadeleriyle birlikte değerlendirirken, aşıklıkla ilgili zikredilen sıfat ve isimler bir bütün olarak tasavvufî karakterini ortaya çıkarır. Aşkı, hakikî ve mecâzî boyutuyla ele alan Kâmî, hakiki aşka ulaşmanın bir basamağı olarak gördüğü mecâzî aşkı da lüzumlu görür.

Ahiretle ilgili mefhumlardan, kıyamet, haşir, terazi, amel defteri; ayrıca cennet ve cehennemle ilgili mefhumlar da şiirlerde söz konusu edilir. Kaza ve kader Kâmî'de İslâm akidesine uygundur. Her şeyin ezel

bezminde Allah tarafından takdir kılındığına, aslında bütün olup bitenin insan irâdesinin dışında gelişip sonuçlandığına inanır.

İbâdetle ilgili, namaz, ezan, seccade, dua vb.; Hac'la ilgili olarak ta Kâbe ve Ravza şiirlere konu edilir.

Kâmî'de kozmik unsurlar genelde Mirâciye ve Natlarla ilgili beyitlerde yoğunlaşmıştır.

Yaptığımız araştırmalarda Muhammed Şaban Kâmî'nin 12 adet eser te'lif ettiğini tespit ettik. Mensur eserleri: Risâle-i Tehniyye, Risâle-i Tıbbiye (Arapça), Redd-i Protestan (Arapça), Asakari'l-Mansuriyye (Arapça), Hallü'l-Müşkilât-Nüzûl-i Îsâ (Arapça), Usûlu Tehânî bi-Tevfiki Rabbânî-Risâle-i Tafdiliyye (Arapça), Hutût-i Mütenevvi'a ve Manzum eserleri: Mevlid, Kâside-i Kamisiiye (Arapça), Hadîka-i Ma'neviiye, Der-Beyânı Şuruti Kıraat, Der-Beyân-ı Mi'râc-ı Hazret-i Muhammed ve Divân.

Muhammed Şaban Kâmî, tasavvufî şiirlerini Divân edebiyâtı nazım şekilleriyle yazmıştır. Klasik tertibe uygun olan Divânı'nda kullandığı nazım şekilleri, gazel, kaside (münâcât, mirâciye, nat, medhiye, mesnevî), terci-i bend, murabba, tahmis, tesdis ve lügazattır. Yine edebî sanatlardan telmih, iktibas, irsâl-i mesel, tekrîr, mecâz, istiâre, kinâye, cinâs, iştikâk vb. yer veren şairin esas kullandığı nazım şekli gâzeldir. Ancak sanatkârlarda görülen tarih düşürmeyi şiirlerinde zaman zaman kullanarak bu alandaki kudretini de ortaya koyar.

Çeşitli konularda kaleme aldığı eserlerle o bir ilim adamı; tarikat halifelikliğini yürüten bir mutasavvıf ve divânı olan bir şairdir. Ancak aynı zamanda hattat ve mûsikîşinâs oluşu da onun şahsiyetinin en belirgin yönünü ortaya koyar. Bu bakımdan onun şahsiyetiyle ilgili bölüm ele alınırken bu yönleri de değerlendirilmiştir. Şahsiyetinin ağırlık noktasını oluşturan mutasavvıf kişiliğine rağmen, bu anlayışın ifadesi olan “bir lokma bir hırka” Kâmî'nin olmazsa olmazlarından değildir.

Şiirlerinde, Nâbî üslûbuna sahip hikemî tarz ve Nedim ahengine uygun bir karakter ortaya koyan Kâmî, özellikle bir dünya görüşü ve yaşama tarzının adamıdır. Yine şiirlerinin önemli bir kısmı, onun melâmî-meşrep yönünü de ortaya çıkarır ki bu tarafı özellikle geniş bir şekilde ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Dinî ve tasavvufî terminolojiyi iyi bilip kullandığına şahit olduğumuz şair, fikirlerini sade ve anlaşılır bir dille nazmetmiştir. Ancak şiirlerinin genelde tasavvufî derinliği ve ayrıca Arapça ve Farsça dil ve edebiyâtına hakim oluşu şairin oldukça fazla ikili ve üçlü terkipler kullanmasına fırsat vermiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Muhammed Şaban Kâmî'nin divânının dinî ve tasavvufî muhtevası değerlendirilirken, bu konularla ilgili mefhumların tespiti ve mukayesesiyle anlam bütünlüğü ve aynı zamanda anlam derinliği birlikte düşünülmüş ve objektif olmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda şairin fikrî ve estetik yönünün daha anlaşılır olmasına özen gösterilerek, dinî ve tasavvufî düşünceleri tespit edilmeye çalışılmış ve son kısma da transkribe edilmiş Divân Metni ilavesiyle okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- KUR'ÂN-I KERİM VE ANLAMI, Diyânet İşleri Başkanlığı Yay.
ABDULLAH CELVETÎ, “Şerh-i Gazel-i Hacı Bayram-ı Veli”, Atatürk
 Kitaplığı, Osman Ergin, 997/2
- el-ACLÛNÎ**, İsmail İbn. Muhammed,(1351): Keşfü'l-Hafâ, ve Müzilü'l-
 İlbâs, Mısır.
- AFİFÎ**, Ebu'l-Alâ,(1975): Muhiddin İbn.Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi,(trc.
 Mehmet Dağ), Ankara, Kırkambar Yay.
- ,(1996): Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat,(trc. Ekrem Demirli-
 Abdullah Kartal), İstanbul, İz Yay.
- AĞAKAY**, M. Ali,(1949): Türkçe'de Mecazlar sözlüğü, Ankara.
- AHMED CEVDET PAŞA**,(1310): Belâgât-ı Osmaniye, İstanbul.
- AHMED EFLÂKÎ**,(1982): Menâkibu'l-Ârifin, (trc Tahsin Yazıcı),
 İstanbul.
- AHMED VEFİK PAŞA**,(1306): Lehçe-i Osmanî, İstanbul.
- AKALIN**, L. Sami, (1966): Edebiyât Terimleri Sözlüğü, İstanbul,
- AKAR**, Metin,(1994): Su Kasidesi Şerhi, Ankara, Türkiye Diyânet Vakfı
 Yay.
- AKAY**, Hasan,(1995): İslâmî Terimler Sözlüğü, Ankara, İşaret Yay.
- AKBULUT**, İlhan,(1998): Diyarbakır, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi
 Yay.
- AKSOY**, Ö.Asım,(1971): Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Ankara.
- ALİ EMİRÎ**, Diyarbakırlı Bazı Zevatın Terceme-i Halleri, Millet Ktp., Ali
 Emirî, Manzum bl, nu:750.
- , Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid, Millet Ktp., Ali Emirî, Manzum bl,
 nu: 781/1.
- ,(1328): Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid, I , Dersaadet, Matbaa-ı
 Âmidî.
- ALİ ŞERMİ-İ NAKŞİBENDÎ**, “Şerh-i Kelimât-ı İdris-i Muhtefî”,
 Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa, 419.
- ALTINTAŞ**,Hayranî,(1984): Tasavvuf Tarihi, Ankara.

- ARASTEH, A. Reza,(2000):** Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş,(çev. Bekir Demirkol-İbrahim özdemir, Ankara, Kitabiyat.
- ARAT, R.Rahmeti,(1965):** Eski Türk Şiiri, Ankara.
- ARMAOĞLU, Fahir,(1986):** 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür yay.
- ARSEVEN, Celal Esad,(1983):** Sanat Ansiklopedisi, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- ASIM EFENDİ(Mütercim),(1305):** Kâmus Tercümesi, İstanbul.
- AŞKAR, Mustafa,(1998):** Niyâzî-i Mısrî ve Tasavvuf Anlayışı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- ,(2001): Tasavvuf Tarihi Literatürü, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yay.
- ATEŞ, Süleyman,(1992):** İslam Tasavvufu, İstanbul.
- ,(1975): İşârî Tefsir Okulu, Ankara.
- ATTAR, Feridüddin,(1985):** Tezkiretü'l-Evliyâ ,(trc. Süleyman Uludağ), İstanbul.
- BABA, Sefer,(1988):** Istılahatı's-Sufiyye fi Vatan-ı Asliye, Tasavvuf Terimleri, İstanbul,-Keten Yay.
- BAĞDATLI İSMAİL PAŞA,(1951-55):** Esmau'l-Müellifin,(hızl.Mahmud Kemal İnal-Avni Aktunç), İstanbul, Maarif Basımevi
- BAKLÎ, Ruzbihan,(1974):** Meşrebü'l-Ervah,(nşr. Nazif Hoca), İstanbul.
- BALTACI, Cahit,(1981):**Tasavvuf Lügatı, İstanbul, Elif Neşriyat.
- BANARLI, Nihad Sami,(1971):** Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I-II, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- BAYRAKDAR, Mehmet,(1991):** Bitlisli İdris, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- BEKTAŞ, Ekrem,(2011) :** Diyarbakırlı Kâmî ve Mevlidi, Turkish Studies, 6/1.
- BERKES, Niyazi,(1978):** Türkiyede Çağdaşlaşma, İstanbul, Doğu-Batı Yay.
- BEYSANOĞLU, Şevket,(1998):** Anıtlar ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi, I, II, III, Diyarbakır, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yay.
- ,(1957-60): Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, Ankara, I, II,

III, Diyarbakır'ı tanııtma ve Turizm Derneği Yay.

-----,(1992): Kùltürümüzde Diyarbakır, Ankara, Ziya Gökalp Yay.

BİLGİN, A. Azmi,(1995): Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı, İlmî Araştırmalar, Sayı:1, İstanbul

-----,(2000): Ümmî Sinan Divânı, istanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.

BURSALI İBRAHİM HAKKI,(1969): Ruhü'l-Beyan, İstanbul.

BURSALI MEHMED TAHİR,(1333): Osmanlı Müellifleri, I, II, III, İstanbul.

el-BUSİRÎ, Muhammed b.Said,(1977): Kaside-i Bürde Tercümesi ve Şerhi,(trc.Abidin Paşa), Sad.Ömer Faruk Harman, İstanbul.

CALVERLEY, E.F.,(1988): "Nefs", İA, VIII, İstanbul.

CAMÎ Abdurrahman b.Ahmed,(1270): Nefehatü'l-Üns, (trc.Lamii Çelebi), İstanbul.

CAN, Şefik,(1991): Hazret-i Mevlânâ'nın Rubaileri, Ankara, Kùltür Bakanlığı Yay.

CEBECİOĞLU, Ethem,(1988): Hallac-ı Mansur, AÜİFD, XXX, Ankara.

-----,(1977): Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara, Rehber Yay.

CEYLAN, Ömür,(2000): Tasavvufî Şiir Şerhleri, İstanbul, Kitabevi Yay.

CİLÎ, AbdulKerîm,(1300): el-İnsanü'l-Kâmil, İstanbul.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed,(2001): Bakî ve Divânı'ndan Örnekler, İstanbul, Kitabevi Yay.

-----,(2001): Necatî Bey Divânı'nın Tahlili, İstanbul, Kitabevi Yay.

ÇELEBİOĞLU, Amil,(1996): Muhammediye, I,II, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.

DEVELLİOĞLU, Ferit,(1993): Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, AK yay.

DİLÇİN, Cem,(1997): Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

-----,(1983): Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

DİRİÖZ, Meserret,(1994): Nâbî, İstanbul, FEY. Yay.

- DOĞAN**, Ahmet,(1995): Müştak Baba, Hayatı ve Edebi Şahsiyeti, Ankara, Akçağ Yay.
- DÜZEN**, İbrahim,(2000): Aziz Nesefi'ye Göre Allah, Kâinat ve İnsan, Ankara, Furkan Yay.
- EBU NASR SERRÂC TÛSÎ**,(1996): el- Lüma,(hzl. H.Kamil Yılmaz), İstanbul,Altınoluk Yay.
- EBÛ TALİB MEKKÎ**,(1999): Kûtü'l-Kulüb,(trc. Muharrem Tan), İstanbul, İz Yay.
- EFLÂKÎ**,(1973): Menâkibu'l-Arifin,(trc.Tahsin Yazıcı), İstanbul.
- ERASLAN**, Kemal,(1993): Divân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Ankara.
- ERAYDIN**, Selçuk,(1993): "Çile", DİA, VIII, Ankara.
- ,(1981): Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul.
- ERGÜN**, Saadettin Nüzhet,(1946): Türk Şâirleri, I-III, İstanbul.
- ERTUĞRUL**, İ.Fenni,(1928): Vahdet-i Vücut ve M. Arabi, İstanbul.
- ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI**,(1300): Marifetnâme , İstanbul.
- EŞREFOĞLU RUMÎ**,(1327): Müzekki'n-Nüfus, İstanbul.
- FATİN EFENDİ**,(1271): Tezkire-i Hatimetü'l-Eş'ar, İstihkâm Alayları Litoğrafya Destgahı.
- GÖLPINARLI**, Abdalbaki,(1988): "Çile", İ.A., III, İstanbul.
- ,(1955): Divân Şiiri, İstanbul, Varlık Yay.
- ,(2000): Fihi Mâ Fih ve Mecâlis-i Seb'adan Seçmeler, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- ,(1992): Melâmilik ve Melâmiler, İstanbul, Gri Yay.
- ,(1985): Mevlânâ Celâleddin Rumî, İstanbul.
- ,(1983): Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul, İnkilap ve Aka Kitabevi
- ,(1966): Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İstanbul, İnkilap ve Aka Kitabevi.
- ,(1985): 100 Soruda Tasavvuf, İstanbul, Gerçek Yay.
- GÜNALTAY**, M.Şemseddin,(1946): Yakın Şark, Anadolu, Ankara.
- GÜNDOĞDU**, Cengiz,(2000): Bir Türk Mutasavvıfı, Abdülmecid Sivâsî, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- GÜNDOĞDU**, Mehmet Kemal,(1977): Müştak Baba, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.

- GÜNGÖR**, Erol,(1982): İslâm Tasavvufu'nun Meseleleri, İstanbul, Ötüken Yay.
- GÜZEL**, Abdurrahman, (tarihsiz): Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı, Ankara, Akçağ Yay.
- ,(1989): Tekke Şiiri, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı, III (Halk Şiiri), Ankara, Türk Dil Kurumu.
- HACI BEKTAŞ VELÎ**,(1994): Makalat, (Esad Coşan), Sadeleştiren, Hüseyin Özbey, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- HACI REŞİD PAŞA**,(1965): Tasavvuf Tarikatlar Silsilesi ve İslâm Ahlakı, Salah Bilici Yay.
- HAFIZ-I ŞİRÂZÎ**,(1988): Divân, (trc.Abdulbaki Gölpınarlı), İstanbul, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay.
- HAKSEVER**, A.Cahid,(2002): Son Dönem Osmanlı Mevlevîlerinden Ahmed Remzi Akyürek, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- HALLÂC**, Ebu'l-Muğis Hüseyin b. Mansur, Kitabı'l-Tavâsin, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Kitapları, 2187/3
- HUCVİRÎ**, Ali b.Osman Cüllâbî,(1982): Keşfü'l-Mahcub, (trc. Süleyman Uludağ), Hakikat Bilgisi, İstanbul.
- HÜSEYİN VASSAF**, Gülzar-ı Aşk, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 2315.
- İBN ARABÎ**,(2002): Fütûhâtü'l-Mekkiyye,(trc.Mahmut Kanık-Ma'rifet ve Hikmet), İstanbul, İz Yay.
- ,(1992): Tedbirât-ı İlâhiye,(trc.ve Şrh.,Ahmed Avni Konuk, hzr. Mustafa Tahralı), İstanbul, İz Yay.
- İBN HALDUN**,(1977): Şifau's-Sail, (trc.Süleyman Uludağ, Tasavvufun Mahiyeti), İstanbul, Dergah Yay.
- İNAL**, İbnülemin Mahmud Kemal,(1969-1971): Son Asır Türk Şairleri, İstanbul.
- İPEKTEN**, Haluk,(1973): Fuzulî, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları, Ankara.
- ,(1988): Tezkirelere Göre Divân edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- İPEKTEN**, Haluk- **İSEN**, Mustafa,(1997): Basılı Divânlar Kataloğu, Ankara, Akçağ Yay.

- İSEN**, Mustafa, **MACİT**, Muhsin,(1992): Türk Edebiyatı'nda Tevhidler, Ankara, Türkiye Diyânet Vakfı Yay.
- İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ**, Kitabu'l-Envâr, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdâ Ef. 465
-----, Şerh-i Gazel-i Niyazi-i Mısırî, Süleymaniye Kütüphanesi, Haşimpaşa 27
-----, Şerh-i Gazel-i Yunus Emre Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef. 152/1
- İZ**, Fahir,(1995): Eski Türk Edebiyatında Nazım, I-II, Ankara, Akçağ Yay.
- İZ**, Mahir,(1969): Tasavvuf, İstanbul.
- KAM**, Ferid(1331): Vahdet-i Vücut, İstanbul
- KARA**, Mustafa,(1996): Osmanlıda Dinî-Tasavvufi Hayat, İlim ve Sanat, I-II.
-----,(1990): Tekkeler ve Zaviyeler, İstanbul.
-----,(1983): Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul, Dergah Yay.
-----,(1980): Tasavvufta Fena Beka Nazariyesi, Fikir ve Sanatta Hareket, Nisan, Sayı:14.
- KARAL**, Enver Ziya,(1988): Osmanlı Tarihi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.
- KANAR**, Mehmet,(1993): Büyük Farsça-Türkçe Sözlük, İstanbul.
- KARAHAN**, Abdulkadir,(1995): Fuzuli, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
-----,(1954): İslâm-Türk Edebiyatı'nda Kırk Hadis, İstanbul.
-----,(1992): Nef'i Divânı'ndan Seçmeler, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- KAVRUK**, Hasan,(2001): Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Divânı, Ankara, MEB.Yay.
- KEKLİK**, Nihat,(1966): Muhyiddin İbn Arabi.
- KELÂBÂZÎ**, Ebubekir,(1979): et-Taarruf,(hzr. Süleyman Uludağ, Doğuş Devrinde Tasavvuf), İstanbul, Dergah Yay.
- KEMİKLİ**, Bilal,(2000): Sun'ullah-ı Gaybi Divânı, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- KIKKILIÇ**, Ahmet,(1996): Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf, İstanbul, Timaş Yay.
- KIRZIOĞLU**, M.Fahrettin,(1953): Kars Tarihi, İstanbul.

- KOCATÜRK**, Vasfi Mahir,(1968): Tekke Şiiri Antolojisi, Ankara, Edebiyât Yay.
- KONUK**, A. Avni,(1987-92): Füsusu'l-Hikem Terceme ve Şerhi, (hızr., Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın), İstanbul, Dergah Yay.
- KÖPRÜLÜ**, Mehmed Fuad,(1980): Türk Edebiyâtı Tarihi, İstanbul, Ötüken Yay.
- ,(1329): Türk Edebiyâtı Tarihinde Usul, Bilgi”, Kasım 1923/ Teşrî-i Sâni.
- ,(1991): Türk Edebiyâtı’nda İlk Mutasavvıflar, Ankara, Diyânet İşleri Başkanlığı Yay.
- KURNAZ**, Cemal,(1992): Münâcât Antolojisi, Ankara, Türkiye Diyânet Vakfı Yay.
- KUŞEYRÎ**, Abdu'l-Kerîm,(1979): er-Risâle,(hızr. Süleyman Uludağ, Kuşeyri Risâlesi), Dergah Yay.
- KUTKAN**, Şevket,(1992): Nedim Divânı’ndan Seçmeler, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- KUTUB**, Seyyid-Sehbar A.Cude’es,(1977): K.Kerîm’den Dinî Hikâyeler,(trc.Mustafa Runyun), Hisar Yay.
- LEVEND**, Agah Sırrı,(1980): Divân edebiyâtı,(Kelimeler, Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar), İstanbul.
- ,(1988): Türk Edebiyâtı Tarihi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.
- LEWIS**, Bernard,(1988): Modern Türkiyenin Doğuşu, (trc.Metin Kıratlı), İstanbul.
- MACÎT**, Muhsin,(2001): Erzurumlu Zihni Divânı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- MAZIOĞLU**, Hasibe,(1988): Nedim, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- MECDÜDDİN SİPEHSALAR**,(1330): Risâle-i Sipehsalar, İstanbul.
- MEHMED ALİ AYNÎ**,(1343): Hacı Bayram-ı Veli, İstanbul, Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası.
- ,(1340): Tasavvuf Tarihi,(sad. Hüseyin Rahmi Yananlı), İstanbul.
- ,(1944): Türk Azizleri I –İsmail Hakkı Bursevî, İstanbul.

- MEHMED SÜREYYA**,(1311): Sicill-i Osmanî(Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniye), İstanbul, III, Matbaa-i Âmire.
- MENGİ**, Mine,(1991): Divân Şiiri'nde Hikemi Tazın Büyük Temsilcisi Nâbî, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- ,(1994): Eski Türk Edebiyât Tarihi, Ankara, Akçağ Yay.
- MERMUTLU**, M. Sait,(2023), Celvetiyye Şeyhi Abdurrahman Nesib Dede Divânı-Metin-, Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yay.
- ,(13 Nisan 2010), Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Kâdirîlik ve Rifâîlik, Nebiler-Sahabiler Kenti Sempozyumu, Diyarbakır.
- ,(Kasım 2011), Muhammed Şaban Kâmî-i Amidî'nin Eserleri, Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi.
- ,(Nisan 2011), Ali Emirî'nin Ezhar-ı Hakikat'ı, Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi,
- ,(02-06 Kasım 2016), 19. Asırda Bir Bilgin, Mutasavvıf ve Divân Şairi Muhammed Şaban Kamî-i Amidî, Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu.
- ,(December 2016), Millet Kütüphanesi'nde Müellif Hattıyla ve Ali Emirî Efendi İstinsahıyla Mevcut Diyarbakırlı Şairlere Ait Divânlar, Journal Of Turkish Studies Volume 46
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ**,(2000): Mesnevî,(trc.şerh A.Baki Gölpınarlı), Ankara, Kültür BakanlığıYay.
- MEYDAN LAROUSSE**,(2015): C. I-XIV, İstanbul, Ekinoks Yayın Grubu
- MUALLİM NÂCÎ**,(1987): Lûgat-ı Naci, İstanbul.
- MUHAMMED HAMİDULLAH**,(1980): İslâm Peygamberi,(trc. Salih Tuğ), İstanbul.
- MUHAMMED İKBÂL**,(2000): Câvidnâme,(trc., Annemarie Schimmel), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- MUHAMMED ŞABAN KÂMÎ**,(1279): Der-Beyân-ı Mi'râc-ı Hazret-i Muhammed, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa, 522/3-7; Kadı Burhaneddin, 146/1-4
- ,(1280): Divân, İstanbul,Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa, 522/3-7; Kadızâde Burhaneddin, 146/1-4

- ,(1280): Hâdikâ-i Ma'neviyye, İstanbul, Süleymaniye Kütüp hanesi, Tahirağa, 522/3-7; Kadı Burhaneddin, 146/1-4
- ,(1280): İbtidâ-i Gazeliyyât, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi Tahirağa, 522/3-7; Kadı Burhaneddin, 146/1-4
- ,(1276): Kâside-i Kâmisiiyye, Süleymaniye Kütüphanesi, İz mirli 584
- ,(1279-80): Kâside-i Kâmisiiyye, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızade Burhaneddin, 146/2; Millet Kütüphanesi, Ali Emirî, 2882; Diyânet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 28307
- ,(1279): Medhiye-i Hasan ve Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 42664
- ,(1298): Mevlid-i Nebî, Diyarbakır İhtisas Kütüphanesi, Yaz malar, 4378/A
- ,(1279): Mevlid, Ankara Millî Kütüphane, Yz., A/5748
- ,(1279): Mevlid-i Şerif, İstanbul.
- ,(Trz): Redd-i Protestan, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/1
- ,(Trz): Risâletü'l-Asâkiri'l-Mansuriyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/2
- ,(1252): Risâle-i Hallî'l-Müşkilât, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, 4517/3
- ,(1279-80): Risâle-i Mevlid-i Şerif-i İrfâniyye, İstanbul.
- ,(Trz): Risâle-i Tehniyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/5
- ,(1275): Risâle-i Tıbbiye, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/6
- ,(1258): Usûlü Tehânî Bî Tevfiki'r-Rabbânî, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/4
- el-MUHÂSİBÎ**,(1998): er-Riâye, (Çev.Şahin Filiz-Hülya Küçük), İstanbul,

İnsan Yay.

MUSTAFA AFYONKARAHİSÂRÎ,(1310): Ahter-i Kebir, İstanbul, Matbaa-i Amire.

MUTÇALI, Serdar,(1995): Arapça Türkçe Sözlük, Dağarcık Yay.

NECMÜDDİN KÜBRÂ,(1980): Fevâidü'l-Cemâl, (hızr. Mustafa Kara, Tasavvufî Hayat), İstanbul, Dergah Yay.

NEDVÎ, Abdulbari,(1974): Tasavvuf ve Hayat, (trc. Mustafa Ateş), İstanbul.

NESEFÎ, Azizüddin,(1997): İnsan-ı Kâmil, (trc. Mehmed Kanar), İstanbul.

OCAK, Ahmet Yaşar,(1999): Kalenderîler, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.

-----,(1997): Menâkıbnâmeler, Ankara, Türk Tarih KurumuYay.

OĞUZ, Muhammed İhsan,(1976): İslâm Tasavvufu'nda Vahdet-i Vücut.

OKUYUCU, Cihan,(1994): Cinânî, Hayatı, Eserleri, Divânı'nın Tenkitli Metni, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

ONAY, A.Talat,(1992): Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar, Ankara,Türkiye Diyânet Vakfı Yay.

ÖZDEMİR, Hikmet,(1996): Âdile Sultan Divânı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

ÖZÖN, M.Nihat,(1959): Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İstanbul.

ÖZTUNA, Yılmaz,(1969-76): Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi, I, II, III, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.

ÖZTÜRK,Yaşar Nuri,(1976): Hallac-ı Mansur ve eseri Kitabı't-Tevâsin, İstanbul.

-----,(1990) Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf, İstanbul, Yeniboyut Yay.

-----,(1982) Kuşadalı İbrahim Halveti, İstanbul, Fatih Yay.

-----,(1974): Tarih Boyunca Tasavvufî Düşünce, İstanbul.

-----,(1997): Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, İstanbul, Yeni Boyut.

- PAKALIN**, M.Zeki,(1993): Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-II-III, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- PALA**, İskender,(1995): Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Ankara, Akçağ Yay.
- ,(1998): Divân edebiyâtı, İstanbul, Ötüken Yay.
- PEKOLCAY**, Necla,(1994): İslâmî Türk Edebiyatı, İstanbul, Kitabevi Yay.
- ,(1994): İslâmî Türk Edebiyatı'nda Şekil ve Nev'ilere Giriş, İstanbul, Kitabevi Yay.
- ,(1970): İslâmî Türk Edebiyatı'nın Eski Metinlerinde Sık sık Adı Geçen Şahsi yetler, XI, Ankara, Diyânet Dergisi.
- ,(1997): Mevlid (Vesiletü'n-Necat), Ankara,Türkiye Diyânet Vakfı Yay.
- SADIK VİCDÂNÎ**,(1995): Tomar-ı Turuk-ı Aliyye, (hızr. İrfan Gündüz), İstanbul, Enderun Kitabevi
- SAFİYÜ'DDİN ALİ b. HÜSEYN HEREVÎ**,(1291): Reşahat Aynü'l-Hayat, İstanbul.
- SARI ABDULLAH EFENDİ**,(1288): Semeratu'l-Fuad, İstanbul.
- SCHIMMEL ANNEMARIE**,(1999): İslâm'ın Mistik Boyutları, İstanbul, Kabcacı Yay.
- ,(2000):Tasavvuf'un Boyutları, (trc.Yaşar Keçeci), İstanbul, Kırkambar Kitaplığı,
- SELAHADDİN UŞŞÂKÎ**, Şerh-i Gazel-i Niyazi-i Mısrî, Süleymaniye Kütüphanesi, M.Halid Efendi 459/1
- SELVÎ**, Dilâver,(1997): Kur'ân ve Tasavvuf -Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı, İstanbul, Şule Yay.
- SERRÂC**,(1996): el-Lumâ, (trc.Hasan Kamil Yılmaz), İstanbul, Altınoluk Yay.
- SEYYİD ŞERİF CÜRCÂNÎ**,(1977): Kitabü't-Ta'rifat, (trc.ve şerh Arif Erkan) İstanbul.
- SUNAR**, Cavit,(1975): Melamilik ve Bektaşilik, Ankara.
- ,(1974): Tasavvuf Felsefesi, Ankara.
- ,(1974): Tasavvuf Tarihi, Ankara.
- ,(1960): Vahdet-i Vücut, Vahdet-i Şühud, Ankara.

- SUNGUR**, Necati,(1994): Âhî Divânı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- SÜHREVERDÎ**, Ebu Hafs Ömer,(1999): Avarifu'l-Maarif, (trc.Dilaver Selvi), İstanbul.
- SÜLEYMAN ÇELEBÎ**,(1980): Mevlid(Vesîletü'n-Necât), Nşr. Necla Pekolcay, İstanbul.
- SÜREYYA**, Mehmed,(1308): Sicilli Osmanî, İstanbul.
- ŞAHİDÎ**, İbrahim,(2002):Gülşen-i Tevhid,(trc.Mithat Bahârî Beytur),İstanbul, Kırkambar Yay.
- ŞAHİNER**, Necmeddin,(2001): Merâtib-i Tevhid Risâlesi, İstanbul, Kaknüs Yay.
- ŞAPOLYO**, Enver Behnan,(1964): Tarikatlar ve Mezhepler Tarihi, İstanbul.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ**,(1302-1316): Kamusu'l-A'lâm, İstanbul, Mihran Matbaası.
- ,(1992): Kamûs-i Türkî, İstanbul.
- ŞENGEL**, Ali Rıza,(1979): Türk Mûsikîsi Klasikleri, I-VIII, İlahiler (hzl. Yusuf Ömürlü), İstanbul, Kubbealtı Neşriyat.
- TARLAN**, Ali Nihat,(1981): Edebiyât Meseleleri, İstanbul, Ötüken Yay.
- ,(1985): Fuzuli Divânı Şerhi, Ankara.
- ,(1974): Mevlânâ, İstanbul.
- TAŞKÖPRÜZADE AHMED İSÂMÜDDİN**,(1269): eş-Şakaiku'n-Numâ niyye,(trc. Mecdi Efendi), İstanbul.
- TATÇI**, Mustafa,(1998): Hayretî'nin Dinî-Tasavvufi Dünyası, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- TOPÇU**, Nureddin,(1998): İslâm ve İnsan- Mevlânâ ve Tasavvuf (hızr.Ezel Erverdi-İsmail Kara), Dergah Yay.
- TÖRE**, Abdülkadir,(1979): Türk Mûsikîsi Klasikleri, İlahiler,(hızl. Yusuf Ömürlü),VI, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat.
- TÜRER**, Osman,(1995): Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, İstanbul, Sehâ Neşriyat.
- TÜRK DİLİ**,(1986): Türk Şiiri Özel Sayısı, II (Divân Şiiri), Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.
- UĞURLU ARSLAN**, Mustafa,(2018): Diyarbekirli Kâmî ve Divânı, İstanbul, DBY Yay.
- ULUDAĞ**, Süleyman,(1995): İbn Arabî, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı

Yay.

-----,(1976): İslâm açısından Musiki ve Semâ, İstanbul, İrfan Yay.

-----,(2001): İnsan ve Tasavvuf, İstanbul, Mavi Yay.

-----,(1995): Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Marifet Yay.

UYSAL, Muhittin,(2001): Tasavvuf Kültüründe Hadis, Konya, Yediveren Yay.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı,(1975-77): Osmanlı Tarihi, Ankara.

YAKIT, İsmail,(1992): Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, İstanbul, Ötüken Neşriyat.

YAZICI, Seyfettin,(1994): Temel Dini Bilgiler, Ankara.

YAZICIZADE AHMED BİCÂN,(1283): Envâru'l-Aşîkîn, İstanbul.

YAZIR, Mahmud Bedreddin,(1972-89): Kalem Güzeli, I,II,III, Ankara, Diyânet İşleri Başkanlığı Yay.

YAZIR, Muhammed Hamdi,(1956): Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul.

YENİTERZİ, Emine,(1993): Divân Şiirinde Na't, Ankara, Diyânet Vakfı Yay.

-----,(1995): Mevlânâ Celâledin Rûmî, Ankara, Türkiye Diyânet Vakfı Yay.

YILDIRIM, Ahmet,(2000): Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

YILMAZ, Durmuş,(2001): Osmanlının Son Yüzyılı, Konya, Çizgi Kitabevi.

YILMAZ, H. Kâmil,(1999): Aziz Mahmud Hüdâyî, Hayatı, Eserleri, Tarikatı, İstanbul, Erkam Yay.

-----,(1990): Tasavvufî Hadis Şerhleri, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay.

YILMAZÇELİK, İbrahim,(1995): XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Diyarbakır, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.

KÂMÎ DÎVÂNÎ

‘UFIYE ‘ANHU DĪVĀN-I ŞEYĤ MUĤAMMED ŞA‘BĀN KĀMĪ el-
ĀMIDĪ

MÜNĀCĀT

BİSMİLLĀHİ’R-RAĤMĀNİ’R-RAĤĪM
MĪFTAĤ-I SİRR-I KEREMKĀR-I ‘ALĪM⁵⁰³
MEFĀ’ĪLÜN MEFĀ’ĪLÜN MEFĀ’ĪLÜN FE’ŪLÜN

İlāhī bi’sm-i Fettāhin fetehtü
Sülūke nazmī ‘ışkın kad dahaltü⁵⁰⁴

İlāhī hāmiden hamden devāmen
Kemā ente tuhibbu müstedāmen⁵⁰⁵

‘Aleynā’llezī en’amte faḍlen
‘Aceznā ‘an edā’i’ş-şükri ‘adlen⁵⁰⁶

Salatu’llahi fī hayri’l-berāyā
Cemī’i’l-enbiyā’i fi’l-‘atāyā⁵⁰⁷

Ve tübbā’in ve āli ve ehli ḳadrin
Semā’u’l-‘ilmi ve’l-faḍli ke-bedrin⁵⁰⁸

İlāhī lā-tu’āhiz fa’fu ‘annī
Ke-mevci’l-baḥri zenbī kāne minnī⁵⁰⁹

⁵⁰³ Bismillahirrahmanirrahim (Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla) Alim ve Kerem sahibi olan Allah’ın sırrının anahtarıdır.

⁵⁰⁴ Allah’ım! Fettah olan isminle açıyorum(Münâcâtıma başlıyorum). Aşkını dillendiren nazmımın yollarına dahil ettim kendimi.

⁵⁰⁵ Allah’ım! Senin devamlı olarak kullarını sevdiğin gibi, ben de sana sürekli olarak hamd ediyorum.

⁵⁰⁶ Bizlere nimetler vermene rağmen, biz bu şükürleri edâ etmede aciziz.

⁵⁰⁷ Allah’ın rahmeti bütün nebiler ve yaratılmışların en hayırlılarının üzerine olsun.

⁵⁰⁸ Bu rahmet O’na uyan, kadr u kıymet sahiplerine olsun. Ki bunlar ilim ve fazilette gökteki ay gibi yücedirler.

⁵⁰⁹ Allah’ım! Denizlerin dalgası nisbetinde olan günahlarımdan dolayı beni hesaba çekme, günahlarımı affeyle.

*İlāhī ihdinī fīmen hedeyte
Terehhamnī ke-men kün̄te raḥemte⁵¹⁰*

*Hudāyā sensin ol Raḥmān u Deyyān
Nesaḳ-sāzī-i 'ālemsin kemā-kān*

*İlāhī Ḥayy u Ḳayyūm u Ebed'sin
Daḫī ṣānī bulunmaz bir Ahad'sin*

*Hudāyā sensin ancak kenz-i maḫfī
Ne mümkin Zāt-ı pākiñ ola vaṣfi*

*İlāhī sensin ol ma'būd-ı bi'l-Ḥaḳ
Vücūd-ı vācibiñ mevcūd-i muṭlaḳ*

*İlāhī sensin ol bākī vü dāim
Seniñ emriñledir her nesne kāim*

*Münezzeh şeṣ-cihetden pāk Zāt'ıñ
Sığışmaz 'aḳla ef'āl u şifātiñ*

*İlāhī sensin ol Ḥallāḳ u Rezzāḳ
Ḳamū hükmüñledir taḳsīm-i erzāḳ*

*Nekāyısdan müberrā Zāt-ı 'ulyā
Kem ü keyf ü zamānīden mu'arrā*

*Deḡil ef'ālīñ aḡrāz-ı mu'allel
Saña muḫtācdır 'ālem mükemmel*

*Şerīk ü hem nazīriñ yok müşīriñ
Ki ancak var Resūlünden beşīriñ*

⁵¹⁰ Allah'ım! Hidâyet nasip eylediklerin gibi bana da hidâyet ver. Merhamet eylediklerin gibi bana da merhamet eyle.

*Muhammed Muştafâ Sultân-ı rehber
Anı kıldıñ bizim 'çün haq Peygamber*

*Zihî irsâl idüb teblîğ-i emre
Aña ümmet olanlar aldı behre*

*Ne devletdir ne ni'metdir ne rif'at
Bizi kıldı anıñ 'çün hayr-ı ümmet*

*Aña inzâl idüb Qur'an-ı zî-şân
Bize hil'at virildi nür-i imân*

*Odur pür rahmet-i 'uzmâ 'ibâda
Şefi' oldur bize rüz-i cezâda*

*Fesâhatla niyâz itmek fazâhat
Ne doğdu Kâmiyâ eyle kitâbet*

*Benem ol mücrim ü 'âsî günehkâr
Benem ancak menâhîye giriftâr*

*Uyub şeytân ile nefse nümâyân
Beni şaşurdılar oldum perişân*

*Hayat-ı hurmenim virdim hebâya
Duruşdum lezzet-i 'ayş u şafâya*

*'İbâdet itmedim hiç saña lâyıq
Kuşurum mücrimîne cümle fâik*

*Dirîğâ sinn ü sâlim oldu altmış
Göñül gaflet bisâfında yan atmış*

*Hevâ-yı nefsile geçdi şebâbet
Bırakmadı girîbânım sefâhat*

*Gelüb āvān-ı şeybiyyet nihāyet
Henüz yüz gösterir hüzn ü nedamet*

*Benim ahvālime sen benden a'lem
Ne hācet 'arz idem hālim müselleme*

*Ola tevfiķiñ ile dil muzaffer
Füyūzāt-ı kirāmınla mu'ammer*

*Hemīşe rāzi ol benden kerem-kār
Beni lutfuñla rāzi eyle her bār*

*Dehālet eyledim lutf-i 'amīme
Yapışdım halka-ı bāb-ı Kerīm'e*

*Eb ü ümmden sen erhamsın mu'allā
Ġāfūr ismiñ ile eyle tecellā*

*Ümīd-i 'afvına olmuş yakīnem
Zihī lā-taknetu⁵¹¹ hablu'l-metīnem*

*Meded kıyma beni koyma cahīme
Emān yandırma ol nār-ı elīme*

*Ne lāyıkısa 'ulūvv-i şāna el-haķ
Bu Şa'bān Kāmī'ye sen eyle elyak*

*Kerem kıl şahib-i lutfu 'ināyet
İmānım şaķla hıfzında emānet*

*Meded āhır nefesde itme zārī
Zebānımdan şahādet ola cārī*

Emān şad el-emān mahrūm-ı didār

⁵¹¹ Zümer/53: "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz".

Qılub itme o ħirmâne giriftar

*Vücūdum dehrde olduqca kâim
Telâfî ħüsn-i a 'mâl ola dâim*

*Qapundan ħayrıya muhtâc kılma
Dilimden Ħazret'in iħrâc kılma*

*Ħabîb'in baħtına düşdüim İlähî
Ki sensin pâdişâhlar padişahu*

*Emân şad el-emân Settâr u Ğaffâr
Beni red itme bâbından kerem-kâr*

*Seni Tevhîd ider dilden zebânım
Zebânîler elinde qoyma cânım*

*Bu 'abdin dü cihânda itme rüsvâ
Ola cennet cemâliñle muşaffâ*

*Meded redd eyleme 'arz u niyâzım
Giçe min-ğayr-ı ħaddin ħayra nâzım*

*Dehân-ı ħâmeden cārî münâcât
Qabûl it Ħazret-i Qādî-i ħâcât*

ESLEME'L-MİNĦĀC İLĀ SELLEME EVŞĀFİ'L-Mİ'RĀC**MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN**

*Hoşā ve'l-leyli⁵¹² şevk-efzā ki şubhane'illezī esrā⁵¹³
Berāt-ı Kadr-ı tuğrā' vu nişānı müşg-sā imlā*

*Şeb-i da'vet şeh-i evreng-i gül-reng-i risāletsin
Küşāde perde-i aţlas-ı ziyāfet-hāne-i Mevlā*

*Dehān-ı burc-ı hūta girdi ol şeb Yūnus-ı hurşīd
Felek mevc-āver oldu atdı evce bir dūr-i yektā*

*Değil encüm saçıldı rāhına pırlānta elmāslar
Aşıldı şeb-çerāğ āvīzeler tezyīn için zīrā*

*Sūrūr-i server-i sūr-ı 'azīm oldu feleklerde
Şihābun Sākībun⁵¹⁴ rengīn fişek-endāz ider icrā*

*Şafağ rū-yı 'arūs-ı āfītābe aşdı al vāleh
Nağam -sāz-ı ħarīm-i bezm-i ħacle Zühre-i zehrā*

⁵¹² Leyl/1-21: "1. (Ortalığı) bürüdüğü zaman geceye andolsun, 2. Açılıp aydınlandığı zaman gündüze andolsun, 3. Erkeği ve dişiye yaratana andolsun ki, 4. Şüphesiz sizin çabalarınız elbette çeşit çeşittir.5, 6, 7. Onun için kim (elinde bulunandan) verir, Allah'a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) tasdik ederse, biz onu en kolay olana kolayca iletiriz. 8, 9, 10. Fakat, kim cimrilik eder, kendini Allah'a muhtaç görmez ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) yalanlarsa biz de onu en zor olana kolayca iletiriz.11. Cehenneme yuvarlandığı zaman, malı ona fayda vermez.12. Şüphesiz bize düşen sadece doğru yolu göstermektir.13. Şüphesiz ahiret de dünya da bizimdir.14. Sizi alevler saçan ateşe karşı uyardım.15, 16. O ateşe, ancak yalanlayıp yüz çeviren en bedbaht kimse girer.17, 18. Temizlenmek için malını hayra veren en muttekî (Allah'a karşı gelmekten en çok sakınan) kimse o ateşten uzak tutulacaktır.19, 20. O, hiç kimseye karşılık bekleyerek iyilik yapmaz.(Yaptığı iyiliği) Ancak yüce Rabbinin rızasını istediği için (yapar).21. Elbette kendisi de hoşnut olacaktır".

⁵¹³ İsrâ/1: "Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye Kulu muhammed'i bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketli kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götürün Allah'ın şânı ne büyüktür. Hiç şüphesi O hakkıyla işiten ve hakkıyla görendir"

⁵¹⁴ Saffat/10: "Ancak onlardan söz kapan olur.Onu da delip geçen bir alev izler(yok eder)".

Şafak şanma sipihri âteş almış 'aşk u şevkinden
Düğündür gülgülü cāme giyinmiş t̄arem-i a'lā

Yem-i şām-ı sevāde düşdü çünkü keştî-i hāver
Güneş doğunmasun çekdi çiçekle tente-i hāra

Hicābından fitil aldı felek şem'-i şeb-ārāsı
Varub iklim-i Sudān'a getürmüş ol kara sevdā

Şu septi Müşterî burc-ı Delv'den çeşm-i eflāke
Girān-h'ābî-i ğafletden uyandı hest ü nā-peydā

Hoşā zülf-i bütān Hıttā-ı Çîn'i şikenc itdi
Siyeh ğisūların açdı o leylî nāzenîn sīmā

O şeb ebrū-yi sīmîn-i hilāle çekdi bir vesme
Til oldu inceden ince semāda ğurre-i ğarrā

Ne şeb kim bir mübārek dār-ı 'izzet Hāq tebārekdir
Küşād oldu sürürundan hezārān encüm-i Zehrā

Ne şeb kim rahmet-i ihsāna müstağrak bütün 'ālem
O şebde âteş-i kahrı Hudāvend eyledi ütfā

Ne şeb kim ğipta-h'ārıdır leylî vü hezār eyyām
Berāt u leyle-i Kādr'in idübdür kadrini i'lā

Çekildi müznibîne h'ān-ı ğufrān-ı kerem-kānî
Atıldı hāle-i peşkîr-i rahmet 'āleme ser-pā

Değil zulmet nümüne Kays-ı 'aşka Leylî-i zülfüñ
Tecellî-i nür-i sevdā buldu Tūr t̄arem-i beyzā

Harīm-i vuşlata h'āce-serādır leyl-i 'anber-ğün
Fenā-yı lā-mekāna mahrem-i İsrā'dır haĳkā

*O ŧeb da 'vet olundu ni 'met-i esrār-ı Mevlā 'ya
Önünce 'anberīn-sārā ki yağdı micmer-i cevzā*

*Nüh eflāk aldı ol ŧebde ŧafā nūr-i Muħammed 'den
Çerāğ-ı mihr ü māhı neylesün o leyle-i zulmā*

*Ki sönmez āteŧ-i 'aŧka dūŧüb ŧevķ-i meserretle
Felek esmāsını yaķmıŧ semā 'eyler çü Mevlānā*

*ŧehen-ŧāh-ı kerem-fermā rumüz-āmuz-ı **mā-evħā**⁵¹⁵
Habīb-i Ĥazret-i Mevlā ŧefi '-i rüz-i vāveylā*

*Risālet efseri sultān nübüvvet rehberi burhān
Resül-i ħātem-i devrān ŧeh-i iklīm-i istiğnā*

*Muħammed Ahmed ü Maħmūd güzīde tāli ' ü mes 'ūd
Vücūda geldi her mevcūd seniñle ŧāhid-i ra 'nā*

*'Ulüvv-i eslemü 'l-minhāc Resül-i ŧāhibü 'l-Mi 'rāc
Sa 'adetle giyindi tāc feraħ-baħŧ-ı iki dūnya*

*Oķunur ismi ismu 'llah ile birlikde çün her gāh
Serāy-ı vaħdete āgāh odur bir Ĥāce-i dānā*

*ĤutūĤ-ı rü 'yeti **innā fetehnā**⁵¹⁶ lutf-i Rabbānī
Livā-yı nusreti **innā kefeynāke**⁵¹⁷ ve **bareknā**⁵¹⁸*

*ŧehen-ŧāh-ı serīr **lī-ma 'allāh**⁵¹⁹ mazħar-ı **levlāk**⁵²⁰*

⁵¹⁵ Necm/10: "Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti".

⁵¹⁶ Fetih/1: "Şüphesiz sana apaçık bir fetih verdik".

⁵¹⁷ Hicr/95-96: "Şüphesiz biz, Allah ile birlikte başkaca ilah edinenlere karşı sizin için yeteriz. İlerde bilecekler"

⁵¹⁸ Sebe/18: "Hayırlı, mübarek ve Bereketli kıldık".

⁵¹⁹ Neml/62: "Yoksa, darda kalana, kendisine yakardığı zaman karşılık veren, başındaki sıkıntıyı gideren ve sizi yeryüzünün sahipleri yapan mı? Allah'ın yanında başka bir tanrı mı? Pek kit düşünüyorsunuz".

⁵²⁰ Kutsi Hadis: "levlāke levlāke lema halaķtü 'l-eflāk"

Odur hulkin ‘azîm⁵²¹ ile mükerrerem ma‘nâ-yı ahfâ

*Nedîm-i bezm-i hâsın iden minnî⁵²² sırrına vâkıf
Kılîd-i mahzen-i ‘ilm-i ledün destindedir zîrâ*

*Qad-ı bālâsı bir serv-i leb-i cüy-ı müddessirdir⁵²³
Muqavves şekl-i ebrûsu yazar kavseyni ev ednâ⁵²⁴*

*Ser-tâc-ı mefâhîr sûre-i ha mîm ayn sîn kaf⁵²⁵
Müzemmil⁵²⁶ şâhid-i hil‘at ‘alemdir sûre-i Tâhâ⁵²⁷*

*O şekl-i beyzâvî mühr-i nübüvvet hüccet-i kâti‘
Ki itdi kâdı-ı hikmet risâlet hatmini imzâ*

*Nübüvvet mührü ketfinde hitâm-ı misk⁵²⁸-i ezferdir
O bir burhân-ı kâti‘dir Hudâvend eyledi inhâ*

*N’ola na‘l-ı şerîfî efser olsa cümle şâhâna
O’dur çün maşrıq-i nûr-i hidâyet merhamet-pîrâ*

*Fezâ-yı lâ-mekânın şeh-süvârıdır hakîkîde
Ki ancak zâtına mahşûş u mutlak vahdet-i pehnâ*

(Sen olmasaydın, Sen olmasaydın yeri göğü yaratmazdım)

⁵²¹ Kalem/4: “Şüphesiz Sen büyük bir ahlak üzeresin”.

⁵²² Taha/39: “Kendimden sevgi verdim”.

⁵²³ Müddesir/1-5: “Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve uyar, sadece Rabb’inin büyüklüğünü dile getir, elbiseni tertemiz tut, her türlü pislikten uzak dur”.

⁵²⁴ Necm/9: “İki yay kadar kaldı araları, yahut daha da yakın”.

⁵²⁵ Duhan/1-2-3: “Apaçık olan Kitab’a andolsun ki, biz onu mübarek bir gecede indirdik. Şüphesiz biz insanları uyarmaktayız”. İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre, âyette sözü edilen mübarek gece Kadir Gecesi’dir. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’in indirilmeye başladığı gecenin Kadir Gecesi olduğu Bakara Sûresi’nin 185. âyetinde işaret yoluyla ve Kadir Sûresi’nin 1. âyetinde açıkça belirtilmiştir.

⁵²⁶ Müzemmil/1-20: Mekke’de nâzil olmuştur; 10, 11 ve 20. âyetlerinin Medine’de nâzil olduğu rivayet edilmiştir. 20 (yirmi) âyettir. Sûre, adını, ilk âyetindeki “el-müzemmil” kelimesinden almıştır. “Müzemmil” örtünüp bürünen demektir.

⁵²⁷ Taha/1-135: Mekke’de inmiştir. Allah’ın peygamberler aracılığıyla insanlara gösterdiği doğru yolun temel gerçeklerine işaret edilmektedir.

⁵²⁸ Mutaffîfîn/26: “O’nun mührü (sonu) misktir”.

Züleyhâyı idenler serzeniş görseydi hüsniñ ger
Koyub engüştleri üzre keserdi bağrını kat 'ā

Egerçi sūk-i Yūsuf'da āhālī-i Mısır āgāh
Öleydi 'aşk-ı hüsniñden dehen açmaz idi aşlā

Şehen-şāh-ı risālet olduğuna iki şāhiddir
Dü-nīm oldu meh-i kūrşa idüb engüştini imā

Açardı ebr-i hikmet çetr-i kudret fark-ı a 'lāda
Güneş doğunmasun zerre Habīb-i Ekrem'e zīrā

Der-i gāra 'anākīb perde nesc itdi o sā'atde
Kebüter lāne-zed koydu lāy-ı beyza-ı beyzā

Yeter ey hāme-i mu 'ciz-beyānım 'acziñ izhār it
Ne mümkin mu 'cizāt-ı Muştafā'yı eylemek ihşā

Enīs-i hacle-gāh-ı Ümmi Hānī ol şeb olmuşken
Gelüb ol tāir-i kuds-i hümā-pervāz-ı **mā-evhā**

Kılınca āsitānında o Şāh'ıñ bāl u per-güster
Şu 'ūd-i ma 'nevī kürsī kılındı Cebrā'il ammā

İdüb tebcil ile tersiğ-i selām Hazret'i teblig
Ziyāfet-hāne-i kūrba buyur eyler didi Mevlā

Çıkub cismānī seyr eyle ser-ā-ser niuh sipihrānı
Aşl-ı vaşla iriş seyren-gehiñdir 'ālem-i bālā

Ezel ārem-gehiñ atlasla kürsī 'ālem-i esrār
Felekler āferīde olmadan ey H'āce-i dānā

Melāik muntazır hāk-ı kudümüñ tūṭiyā itsün
Kāmūsu intizārıñla remed-çeşm oldular haṭṭā

Gürûh-i enbiyâ vu asfiyâ şaf-beste-i hîdmet
Ser â ser cümle ervâh-ı mukâddesler durur ber-pâ

Getürmişdi Emîn-i vahy-i Haq ıstabl-ı cennetden
Burâk-ı çeşm-bîn ırâk müzeyyen hûb-i müsteşnâ

Bir Edhem kim sipîhr-çem mu'attar nâfe-i çîni
Ru'âfe düşdü gül-büyün alınca gonce-i ra'nâ

Muħaccel ğurre-pîşânı şabâhu'l-hayr-ı insânî
Sevâd-ı şâm-ı zülfünden hicâb eyler gören Leylâ

Şabâ izi tozuna çün irişmez tîz-revlikde
O na'l-ı âfitâba zerre olmaz vüs'at-ı ğabrâ

O med'uvv-i tecelli-gâh Hazret-i tav'-ı fermân-ber
Burâk-ı berç-i rahş üzre süvâr oldu felek-ârâ

Ne devletdir olursa böyle olsun saltañat şevket
Rikâb-ı hizmetinde peyk-i Mevlâ oldı reh-fersâ

Rikâba başdığı ân şehsüvâr-ı düldül-i 'izzet
Burâk yan virdi Cebrâil o yan-ĝir oldu bî-pervâ

Didi böyle midir erkân-ı 'aşkıñ bu ne hâletdir
İtâ'atsız deĝil maqşad niyâzım var kerem-fermâ

Eĝer bir benden a'lâ eşheb-i cennet görür ise
Süvâr olmaya va'd itsün benim ĝayrım için kaç'a

Girân-ĝ'âbî-i ĝafletden uyanıverdi nüħ-eflâk
Terakķub üzre yana yana kalmış künbed-i ğadrâ

Siyeh zer-beft-i dîbâdan libâs-ı Ka'betu'llâh'ın
Döşendi maqdem-i şubĝ-ı şabâhat pâyine ser-pâ

*Muḳaddem ḫatvesi tavḳ-ı beşerden ḫāşılı bîrûn
Zemîn-i Şahretu'llah'a ulaşdı bād-ı tîz-rev pā*

*Emîn-i vahy-i Ḥaḳ nāmūs-ı ekber müjde-ḫ'ān oldu
Göründü Beyt-i Maḳdis mazhar-ı esrār-ı **bāreknā**⁵²⁹*

*Muḳavves tāḳ-ı ebrūsü gürûh-ı Maḳdis'e mihrāb
Nübüvvet muḳtedāsıdır o Server şahîd-i Mevlā*

*Gürûh-i enbiyā ervāhı girdi sūret-i cisme
Anın teşrîfine cümle ḳudüm itdiler āmennā*

*İki rek'at şalāt-ı nāfile ḳıldı o sâ'atde
Ḳamūya muḳtedā oldu o Şāh-ı Yesrîb ü Baḫḫā*

*Nice gündend berü müştāḳı olmuşdu nezāretle
Ḥarîm-i Ka'be-i Zāt'in tavāfa Mescîd-i Aḳşā*

*Şerādan te'sîr-i pāya tefāvüt faẓlı zāhirdir
Fazîlet sırrını cümle muşaddaḳ ḳıldılar inha*

*Ḥaḫîb-i minber-i **levlāk** imām-ı bihter-i eflāk
İrişmez faẓlına idrāk odur Şāh-ı kerem-fermā*

*Semā nüh pāye-i süllem olub ḳat ḳat meserretle
Mübārek Şahretu'llah'dan 'urüc burüc idüb ifnā*

*Hevā'î-gîr hümā-yı ḳuds olub vuşlat diyārında
Bırāḳdı nefsinı ḳable'l-vüşül ol mazhār-ı İsrā*

*Ḳudümüyle şerāfet kesb idince Beyt-i Ma'mūr'uñ
O şebde gıbtā-ḫ'ārıdır zemin-i Ka'be-i 'ulyā*

⁵²⁹ İsrâ/1: “Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek ḳıldığımız Mescid-i Aḳsâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir”.

*Mübârek hâķ-ı pā-yı merhamet-pîrā-yı Sulţān 'a
Kamer ruħ-sūde olmuşdur eşer var görünür hālā*

*Berāt-ı leyle-i Cum 'ā 'Uţārid piş-gāhında
İdüb bir 'arz-ı icmālî irādāt ile ser-tā-pā*

*Alub Şems ü Kamer nūruñ ānuñ hüsn-i cemālinden
Terennümlerle istikbāl idince Zühre-i zehrā*

*Alub şāhib-ķıranlık miğferiñ fark-ı tefāhürle
Silahşoru olub ol dem Dilāver Behrem-i behrā*

*Çü sidre sāyesinde Müşteri menşür-i kuzātı
Alınca oldu seccāde-nişin-i hikmete Mollā*

*Kudüm-i feyz ile şüste kılınca çeşm-i Keyvān 'ı
Nühüsetden rehā oldu o yāver tali '-i a'lā*

*Felekde Kehkeşān eşer-i maħabbet şah-rāhıdır
Döşendi pāyine lü'lü' cevāhir māye-i kimyā*

*İnābetde iken necm-i şevābit ol gice nā-gāh
Sezā-yı kuḫb-i çerħ-i kıble oldu ma'rifet-ārā*

*Sürürundan yemm-i sūra atıldı Hüt-ı nüh-eflāk
Hamel cā eyledi burc-i Esed'de şāde bî-pervā*

*N'ola büryān olursa nesr-i tair āteş-i 'aşķa
Sipihriñ Cedy ile Şevr'i yolunda ķurban oldu mā*

*O niş-i 'Aķrebe nüş-i kudüm pā-yı zehirinden
Sürünce kalmadı semmî şifā-yāb oldu ser-tā-pā*

*Bulub mizān-ı çerħiñ istikāmet pür-'adāletle
Terāzūye girüb vezne çekildi dehr ü mā fihā*

*O bÿy-ı sÿnbÿl-i zÿlfÿ doğundu sÿnbÿle nā-gāh
Açıldı sÿnbÿlistān-ı behişt itdi ħıram Tÿbā*

*Kemer-beste olub Cevzā o řāh'a ħıdmete geldi
Görünce şavs-ı ebrÿsun didi **ķavseyni ev ednā**⁵³⁰*

*Rÿsÿm-ı pādiřāhī oldu icrā ol selāmlıkda
şu sepdı müşk-i seĥāb ile Delv mānend-i saķķā*

*Keřīde zīr-pā-yı kimyā-baĥřā-yı Sultān'a
Fezā-yı Refref'e zer-beft mu'allā ađlasīn dībā*

*řu 'ūd-ı kürsī-i vāz'-ı ħikem esrārını gördü
Münāsib geldi tefsīre o demde **sÿre-i Tāhā***

*ķalemle Levĥ-i Maĥfÿz'u āña 'arz itdi İsrāfīl
ķamÿ esrārını ezber oğudu Ĥāce-i dānā*

*O ser-bāz-ı hÿmā-**evhā** girince Beyt-i Ma'mÿr'a⁵³¹
Teveccÿhden murādı vitr idi itdi řalāt icra*

*Melāik iķtidā itdi o dem řāf řāf meserretle
Felekler vāye-dār-ı mazĥar-ı elťāf-ı **bareknā***

*Maķām-ı vāřıl-ı şayr-ı hÿmā oldu řerāfetle
O **Sidre Mÿntehā**'dır menzil-i Cibrīl'e āmennā⁵³²*

*O dem tāb-āver-i hem-rāh-ı ħıdmetden girÿ ħaldı
Ne var andan öte bilmez irelÿ varsa yañar yā*

*Sebÿk-pā tīz-rev-i eflāk-peymā-yı Burāķ anda
Kesildi ķuvvet ü ferden nihāyetdir āña ol cā*

⁵³⁰ Necm/9: "Peygamber'e olan mesafe iki yay kadar, yahut daha da az".

⁵³¹ Nahl/68: "...şöyle vahyetti".

⁵³² Sidretü'l-Münteha: Hz. Peygamber'in, Mi'rac gecesi yanında ilāhı sırlara mazhar olduğu ağaç.

Çü açdı sînesin Sidre-nümüne rāzî-i Refref
Giçüb anı da dehen-i gonce-i rûh-ı behişt-āsā⁵³³

Olub nûr-i vişâl-i Hakk'a müstağrak o sâ'atde
Hitâb-ı yâ Muhammed **Kaf** rumûzun eyledi isgâ

Qalem-Edhem sipihr-çem düşür 'atf-ı 'anân eyle
At oynagı değil hâşıl o şahın-ı sâha-ı pehnâ

Ṭaleb-kâr-ı i 'ânet ol o hâlet vaşfına Hak'dan
H'ās-ı enderûn-i hamse ne mümkün eylesün hulyâ

Ulaşdı cem '-i cem'in rütbe-i a'lāsına Hâzret
Aradan iltifât-ı şeş-me 'ânî oldu nâ-peydâ

Meh-i esrâr-ı **mā zāğa'l-başar** seyr-i ma'allāha⁵³⁴
Ulaşdı **kabe kavseyni ev ednā**'ya şeh-i vālâ

Tecellî-i Hudâvend-i cihâna mazhariyyetle
Harîm-i vuşlata āgâh olub ol mâh-ı istignâ

O dem ki nām-ı Aḥmed'den irâde mîm-i mahv oldu
Bulub yek-rengî-i vahdet eḥad kaldı vücûd ifnâ

Ne in ü an ne var devrân o 'âlem başka 'âlemdir.
Heyülâ-yı felek ma'dûm ne gâbrâ var ne ḥod şahrâ

Ne eflāk-ı anâşır keyfe mā-kân cümlesi nâ-bûd
Ne mebbe' var ne ḥod meb'ād fenâ-fi'llâhdır zîrâ

Bilinmez bî-kem ü bî-keyf mücellâ vahdet-i mir'ât
Göründü 'âlem-i lāhût-i muṭlaqdan ḥafî ma'nâ

⁵³³ Metinde “Giçüb anı da dehen-i gonce-i rûh-ı behişt-āsā” şeklinde geçmektedir.

⁵³⁴ Necm/17: “Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı”.

*Kadīm-i āşinā-yı lā-mekāniñ sırrına mahrem
Olunca oldu güm-kerde o Şāh-ı Yeşrib ü Baḫḫā*

*Şefā‘at hem yem-i rahmet hurūş itdi ‘ināyetle
Dü deryānın telāṭum-ḫīz-i emvācı bir oldu yā*

*Zihī demdir Te‘āl-Allah o yek-rengī-i vahdet kim
Sığışmaz ‘akla bī-reng-i niyāz u nāz u istiğnā*

*O vahdet ‘ālemin ancak bilür ma‘şūk ile ‘āşık
O ḫālet ḳāle gelmez mahrem olmaz ḫāme-i Mollā*

*Mekārim-zīver-i dīhīm-i Mi‘rāc-ı Hudāvendī
Geline fark u temyīze mümeyyiz oldu der-peydā*

*Alub evşāf-ı Mevlā‘dan kemāl-ı ḫil‘atı döndü
Göründü ism-i a‘zamdan cemāl-ı ṭal‘at-ı Tübā*

*İdüb tekml-i Mi‘rāc‘ın rücū‘ itdi o serv-ḳad
Ḥirām u nāz ile cism-i ḳafesde buldu kendin tā*

*Ḥaṭ-ı buṭlān çekildi defter-i ‘iṣyāna ol şebde
Ne devletdir ne rif‘ātdır bize luṭf eylemiş Mevlā*

*Çıḳardı Siddīḳ-ı Ekber ezel mirḳat-ı taşdıḳa
O Mi‘rāc‘ı Şehen-şāhī idince ānsızın işḡā*

*Ḥoşā ol āyet-i lamhu‘l-başar‘da ma‘nī-i ahfā⁵³⁵
İder āmed-şud-i esrār-ı Mi‘rāc‘ı zihī ūmā*

*Uzatma ḳāmeti ey dil bu esrāra nihāyet yok
‘Aḳıllar eylemez idrāk ḳumaş-ı ḫaṭme örtmaḡā*

Emān ey Ḥazret-i Mevlā şerīkiñ yokdur āmennā

⁵³⁵ Kamer/50: “Emrimiz ancak bir tek emirdir. Gözkırpması gibi”.

Utandırma beni nâsiñ huzûrunda iki dünyâ

*Emân şad el-emân ve 'l-emân ey Hakîm-i muṭlaḳ
Ki ancak beşş ü aḫzânım saña ben eylerim şekva*

*Ḥabîs-i nefis ile İblîs-i telbîs yolum almışlar
Şevâb-ı kâle vü raḫtım iderler dâimâ yaḡmâ*

*Alub eṭrâfımı hüssâd-ı bed-endîş ü düşmenler
Ḥalâş it ellerinden dü cihânda eyleme rüsva*

*Esîr-i nefis-i emmâre olalı rü-siyâh oldum
Efendim benden a 'lemsin benim aḫvâlîma zîrâ*

*Muḳırr u mu 'terif hep cürm ü 'işyânım huzûrunda
Meded ey pâdişâh-ı lem yezel 'afvıma çek tuḡrâ*

*Cenâheynim cenâhımdan şikeste haste-dil ḳaldım
Devâ-yı mumiyâ-yı maḡfiret ḳıl ey kerem-baḫşâ*

*Ḳamû aḳvâl u aḫvâlım rızâya hep muḫâlifdir
Saña lâyıḳ 'ibâdet itmedim ben bilürem aşlâ*

*Sen ol Âmurzegâr-ı Kirdgâr-ı şems-i raḫmetsin
Eger nisbet ola cürmüm yanında zerre olmaz yâ*

*Viḳâye eyle bu 'abd-i kemîne mücrîmi yâ Rab
Zafer-yâb olmaya a 'dâd u 'âlem olmaya rüsvâ*

*İmândan ḡayrı destimde yârar aşlâ bizâ 'am yok
'İbâdât u meşübâta deḡişmem cürme bî-iḫsâ⁵³⁶*

*Vedi 'â eyledim îmân u iḳrârım ḫimâyende
Hayatımda ḫuşûşâ ḫâlet-i nez 'imde ey Mevlâ*

⁵³⁶ Metinde: “İbâdât u meşübât deḡişmem cürme bî-iḫsâ”şeklindedir.

*Dehāletle Hābīb-i Ekrem 'iñ bahtına düşdüm ben
Meded ey merhamet-kānı ki senden ancak isti 'fā*

*Zebānım vaşf-ı Mi 'rāc-ı Resūl'üñ eyledi tanzīm
Zebāniler elinde koyma kıyma rüz-i va-veylā*

*Bi-Haqq-ı ism-i a'zam hem Resūl-i mefhār-ı 'ālem
Du 'āmı müstecāb eyle emān redd eyleme aşlā*

*Yeter küstahtlık itdiñ ebsem ol Kāmī hicāb eyle
Değil i 'lāna hācet yā bilür keyfiyyetin Mevlā⁵³⁷*

*Nemī-dānem çi-mi-goyem Te'alallah tu hūb dānī
Çi-mī-goftem çi-mī-kerdem bi-baḥşā bezeh-i mā rā⁵³⁸*

*Bi-Haqq-ı şāhibi'l-Mi 'rāc İlāhī ihdinā'l-minhāc
Ve şall-i Ahmede'l-ibhāc bilā 'addin velā yuḥşā⁵³⁹*

NA'T-I ŞERİF

I

MEF'ŪLŪ MEFĀ'İLŪN MEFĀ'İLŪN FE'ŪLŪN

*Ey pādişeh-i mesned-i iklīm-i tecellā
Dīn mürşidisin tekye-gehiñ 'arş-ı mu'allā*

*Sultān-ı Rūsül şem '-i şeb-ārā-yı nüh eflāk
Şeh-bāz-ı denā tāir-i evc-i fe-tedellā⁵⁴⁰*

*Mi 'rāc-ı şebiñ vaşfına bir nuşha-ı kaṭı '
Süre-i ve'n-Necm ile süre-i Ṭāhā*

⁵³⁷ Metinde: “Değil İ'lāna hācet yā bilür keyftin Mevlā” şeklindedir.

⁵³⁸ “Ey Allah'ım ne söyleyeceğimi bilmiyorum. Sen her şeyin en iyisini bilirsin. Ne söyleyip yaptıysam beni bağışla”.

⁵³⁹ İlāhi! Mi'rāc sahibi hakkına bizi doğru yola ulaştır. Sayısızca salāvâtı saadet bahşeden Ahmed (s.a.v.) e getir.”

⁵⁴⁰ Necm/8: “Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu”.

*Tuğrâ-yı zafer sūre-i Yāsīn yazılmış
Sancağ-ı livā-nusretidir innā fetehnā⁵⁴¹*

*'Anber-şiken-i turreya ve'l-Leyli kasemdir
Ve'ş-Şems daği ruhlarına nüh-felek-ārā*

*Gök üzre o meh na'l-ı semendiñ eşeridir
Cevlāngerī-i 'ālem-i lāhūt-ı mu'allā*

*Bālā-yı kadı sürülüb cū-yı müddeşsir⁵⁴²
Mihrāb-ı dü ebrūları kavseyni ev edna*

*Bu Kāmī-i mücrīm kuluna eyle şefā'at
Ol günkü defātir-i 'ameli ola hüveydā*

*Hüsn-i nazār-ı merhametiñ eyle sezā-vār
Ol 'arşa-geh-i rüz-i cezā olmaya rüsvā*

NA'T-I ŞERİF

2

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Ravza-ı pākiñ temāşā-gāh-ı Mevlā'dır seniñ
H'āb-gāhuñ cennet-i ā'lā hüveydādır seniñ*

*Büse-gāh-ı ins ü cindir āsitān-ı devletiñ
Hāk-i pāyın tutiyā-yı çeşm-i a'mādır seniñ*

*Püte-i fikrimde yokdur ğayrı kimyādan eşer
Nazra-ı iksīr-i lutfuñ dilde kimyādır senin*

*İftihārı leyle-i Mi'rāc'ıñ olmuş nüh-felek
Mağdemiñ revnāk-fezā-yı 'arş-ı a'lādır seniñ*

⁵⁴¹ Fetih/1: “Şüphesi biz sana apaçık bir fetih verdik”.

⁵⁴² Müddeşsir/1: “Ey örtünüp bürünen (Peygamber!).”

*Sāye-i çetr-i şefā 'atda gözet rüz-i haşır
Raḥmeten li'l 'ālemīn Zāt'ın müsemmadır seniñ⁵⁴³*

*Rū-siyāh kehf-i deriñde Kāmī kıtmiriñ meded
'Afv kıl takşirini 'aşkıñla şeydadır seniñ*

NA'T-I ŞERİF

3

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Ğubār-ı āsitāniñ tūṭiyādır yā Resūla 'llah
'Uyūn-ı 'āleme bahş-ı cilādır yā Resūla 'llah*

*Rusülden cümleye tafdīl olan Zāt-ı mu'allāsın
'Uluvv-i himmetiñ çün bī-bahādır yā Resūla 'llah*

*Heveskār olmazam kimyā-geride pūte-i kāle
Elimde şun '-i medhiñ kimyādır yā Resūla 'llah*

*Eṭibbā-ı şefā 'at hoḳḳā-ı ma 'cūn-ı cevhersin
Dehāniḥ dāi 'işıyāna devādır yā Resūla 'llah*

*Hümā-yı tāir-i kuds-i āşiyān sudde-i feyziñ
Niyāz-ı buse-gāh-ı āşfiyādır yā Resūla 'llah*

*Bu Kāmī kemteriñ ol dest-giri bāb-ı luṭfuñda
Deḫāletle fütāde bir gedādır yā Resūla 'llāh*

NA'T-I ŞERİF

4

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Risālet salṭānat şevket seniñdir yā Resūla 'llah
Nübüvvet merḫamet himmet seniñdir yā Resūla 'llah*

⁵⁴³ Enbiya/107: “ (Ey Muhammed!) Seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik”.
"Âlemlere rahmet" mânâsına Peygamber Efendimiz'in mübârek isimlerinden.

*Başımdan aşdı emvâc-ı bihâr-ı zenb ü 'ișyânım
Kılîd-i mahzen-i rahmet seniñdir yâ Resûla 'llah*

*Halâş it nefis-i emmâre elinden dest-gîrim ol
'Ulüvv-i menkabet servet seniñdir yâ Resûla 'llah*

*Meded ol rûz-ı dil-dûz-ı haşirde şerm-sâr itme
Emân şad el-emân gayret seniñdir yâ Resûla 'llâh*

*Hacâletle dehâlet eylemiş bu Kâmî-i kemter
Mürüvvet merhamet şefkat seniñdir yâ Resûla 'llâh*

NA'T-I ŞERİF

5

MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN

*Cürüm kandiline yanmış fitelem yâ Resûla 'llah
Kuşûr-ı mu 'terif cürm-i şakîlem yâ Resûla 'llah*

*Firâk-ı derd-i hasretle 'alev-rîz olmada 'aşkıım
Maħabbet nârına yanmış Halîlem yâ Resûla 'llâh*

*Ġam -ı dâ'u cenâhımdan dil-i mir'âtı jeng aldı
Devâ kıl kasvetü 'l-kalb u 'alîlem yâ Resûla 'llah*

*Terâzûya sığışmaz zenb-i 'ișyânım kıyâmetde
Hużûruñda o deñlü pür-hacîlem yâ Resûla 'llâh*

*Eğer fermân olur ise atılsun Kâmî ol nâra
Gözet şahın-ı şefâ 'atda dahilem yâ Resûla 'llâh*

NA'T-I ŞERİF

6

MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN

*Eğer halk etmeseydi Zât'ını Hağ yâ Resûla 'llah
Yaratmazdı nüh-eflâkı muħağak yâ Resûla 'llah*

*Şeh-i evc-i risālet Şāh'ın ser-tāc-ı 'ālemsin
Seni cümle rüsūl kılmış muşaddak yā Resūla'llah*

*Niyāziñ yāyını atdıñ tutunca **kābe kavseyni**
Ulaştırdıñ nişāna tır-i evfağ yā Resūla'llah*

*Fezā-yı lā-mekāniñ Şeh-süvār'ın hakikatde
O hāletler saña maşşūs u muṭlağ yā Resūla'llah*

*Hümā-peymā-yı vaḥdet **ente minnī** rişe vü bālñ⁵⁴⁴
Ki kıldıñ ma'rifet pervāziñ el-ḥağ yā Resūla'llah*

*O kadr-i kurb-i Ḥak'la Leyle-i Mi'rāc'ı kim gördü
Gelenler bu cihāna senden esbāğ yā Resūla'llah*

*Mübārek nā't-ı pākinden dem urdı Kāmī-i Şa'bān
Şefā'at nağd-ı cāize kıl elyāğ yā Resūla'llah*

NA'T-I ŞERİF

7

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

⁵⁴⁴ Sözü tamamı Ente minnī ve ene minke şeklindedir. “Sen bendensin, ben sendenim.” anlamına gelen bu sözün hadis olup olmadığı tartışmalıdır. Hz. Peygamber’in Hz. Ali’ye yakınlığını ifade etmek maksadıyla bu sözü söylediği rivayet edilir. (Ahmed b. Hanbel, Fezâilü’s-sahâbe, II, 649; Nesâî, Fezâilü’s-sahâbe, 80; Bu rivayet Buhârî’de, “Peygamber (s.a.v.) Ali’ye hitâben, ‘Sen bendensin, ben sendenim’ buyurmuştur” şeklinde yer almaktadır. Bk. Mehmet Sofuoğlu, Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi, VII, 3467; Haydar Hatipoğlu, Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi ve Şerhi, I, 206; Bu rivayet Tirmizî’de “Ben Ali’den, Ali de bendendir ve benim adıma (teahhütleri) ancak ben veya Ali yerine getiririz.” şeklinde yer almaktadır, bk. Tirmizî, Sünen-i Tirmizî Tercemesi, VI, 272. Hz. Peygamber’in, “Ali benden, ben de Ali’denim. O benden sonra bütün mü’minlerin velisidir” buyurduğu nakledilmektedir, bk. İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-gâbe, III, 293. Hz. Peygamber’in Büreyde’ye, Hz. Al ile ilgili olarak, “Ali’ye küfretmekten sakın! O bendendir, ben ondanım; o benden sonra sizin velinizdir” buyurduğu nakledilmektedir. Bk. Zehebî, Siyerü’l-Hulefâi’r-Râşidîn, s. 230-232 (Sarıkaya, Meliha Yıldırım, Türk-İslâm Edebiyatında Hz. Ali, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004, s.56-57).

*Şehen-şâh-ı le ‘amruk⁵⁴⁵ pâdişâh-ı kişver-i levlāk
Şabâhat mihr-i mâ-evh⁵⁴⁶â münevver-bahş-ı nüh eflāk*

*Serây-ı lâ mekânıñ maḥrem-i esrârisın Hakkâ
Çerâğ-ı bâb-ı feyziñde felek pervâne-i çalāk*

*Cihân ser-tâ-ḳadem muhtâc-ı luṭfuñdur dü ‘âlemde
Çü sensin Şâh-ı lâhût-ı şefâ ‘at mâh-ı erselnāk⁵⁴⁷*

*Ne gelmişdir ne gelmek mümkün olmuş ‘âleme mişliñ
Ki oldu Zât-ı pâkiñ gevher-i gencîne-i eflāk*

*Günâhım ḥadden eفزündur penâh u melceim sensin
Ebî ümmî fedâk ey mazḥar-ı elṭâf-ı a‘teynāk⁵⁴⁸*

*Felek üzre diker a ‘lâm-ı âhi rüz u şeb Kâmi’
Diler dergâh-ı luṭfuñda kul olsun ol gözü nem-nāk*

NA‘T-I ŞERİF⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ “Adına kaseş olsun, hayatına yemin olsun” demektir.

⁵⁴⁶ Necm/10: “Böylece Allah kuluna vahyededeğini vahyetti”.

⁵⁴⁷ Enbiya/107: “(Ey Muhammed !) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”.

⁵⁴⁸ Kevser/1: “Şüphesiz biz sana kevseri verdik”.

⁵⁴⁹ Divân’da 7 adet Na‘t bulunmaktadır. Bunların dışında Kâmi’nin Fâtin Davud’un (Hâtimetül Eş‘ar)’ında yer alan ve Divân’a girmemiş bir Na‘t’ından daha haberdâr olmaktadır. Bu şiirle birlikte Kâmi’den şöyle bahsedilir: “Nâzım-ı mûmâ-ileyh Şabân Kâmi Efendi şehir-i Diyarbekir’de pâ-nihâde-i sâha-i vücûd olup bir müddet Mısr-ı Kâhire’de ikâmetden sonra vatan-ı asliyesine ricatla tarikat-ı aliyye-i Kadiriyye’ye olan mensûbiyeti münâsebetiyle mütasarrıf olduğu hâneyi zâviye şekline bi’lifrâğ ile’l-an icrâ-yı âyin-i dervişâne ile melûfdur. (Hazırlayan: Ömer ÇİFÇİ, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap s.356.

8

II

İrişmez kadri gerdünun zemîne bu faziletde
 Der-âgûş-ı Resûlu'llah ile olmuş bu 'izzetde
 Bahâ yetmez mahabbet şeb-çerâğı kadr u kıymetde
 Habîb-i Kibriyâ'nın h'âb-gâhıdır hakîkatde
 Tefevvuk kerde-i 'arş-ı Cenâb-ı Kibriyâ'dır bu

III

Nümâyân Seyyidü'l-'âlem sa'âdet-hânesi sâil
 Bu nüih îak-ı feleklerde melâik hep ânâ mâil
 Ne gün dâ' ola bunda devâ bulması tiz hâşıl
 Bu hâkin pertevinden oldu deycür-ı 'adem zâil
 'Amâdan açdı mevcûdât çeşmin tutiyâdır bu

IV

Zemîniñ fahrı 'arş üzre sebep bu ravza hâkidir
 Ki cennât-ı 'adn dirler Resûl'üñ kabr-i pâkidir
 Melekde intizârî-i şemîm-i 'ıtr-nâkidir
 Felekde mâh-ı nev bâb-u's-selâmiñ sîne-çâkidir
 Ânu kandîlidir hür-i ma'la'-ı nür-i ziyâdır bu

V

Ne rütbe cürm ola bunda 'afıvdır yalvar Allah'a
 Ne devletdir bu devlet kim ulaştın Kâmi' bu câha

*Yüzün sür yüz tazarru 'la 'üluvv-i südde-i Şâh'a
Mürâ'ât-ı edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha
Metâf-ı kudsiyândır bûse-gâh-ı enbiyâdır bu*

**DER-VAŞF-I HAZRET-İ EBÂ BEKR-İ'S-SİDDİK (R.A)
FÂ'İLÂTÜN FÂ'İLÂTÜN FÂ'İLÂTÜN FA'LÜN**

*Şıdk ile mâ-şadağ server-i şadr-ı hulefâ
Şâh-ı evreng-i vefâ şubh-ı şadağat-vâlâ*

*Mazhar-ı feyz-i hitâbî-i Hudâ lâ-tahzen⁵⁵⁰
Künye-i pâki Ebübekr-i hilâfet pîrâ*

Şâniye's-neyni hafâ iz hümâ fi'l-gâr-ı refîk⁵⁵¹
Âyet-i nâşş-ı şerîf ile mu'anven-ârâ

*Şîve-i şabr u sükûnetle müşerref oldu
Âşinâ-yı kerem-hâs-ı harîm-i Mevlâ*

*Melce'-i ehl-i himem şâh-ı mekârim-i ahlâk
Nâil-i feth ü zafer kutb-ı kerâmet-pîrâ*

*Fî-sebîli'llâh idüb bezl-i vücûd-ı mevcûd
Bir eli baħr-ı saħâ diğeri eli ebr-i 'atâ*

*Söylemez lâ vu ne'am bâb-ı tevekkülde o şâh
'Anberîn hulķi ile bād-ı nesîm ğaliya-sâ*

*Hoğķa-ı la'l-ı güher olduğuna işte güvâh
Dehenin eyler idi nâz ile âheste-güşâ*

Zevk-i ruhânî-i 'irfân ile taşdik kıldı

⁵⁵⁰ Tevbe/40: "Üzülme Allah bizimle beraberdir".

⁵⁵¹ Tevbe/40: "Hani onlar mağaradalardı".

Görmeden mu‘cize-i Hâzreti ol mâh-likâ

*Süllem-i şıdk-ı şafâya çıkarub mi‘râcını
Maşrıq-i şubh-ı şabâhatdan idince isgâ*

*Himmet-i ‘âliye al seyr-i sülûk-i feyz it
Kâmiyâ sen daği bul şıdk-ı şafâ ile vefâ*

**DER VAŞF-I HÂZRET-İ ‘ÖMERÜ’L-FÂRÛK (R.A)
FÂ‘İLÂTÛN FÂ‘İLÂTÛN FÂ‘İLÂTÛN FA‘LÛN**

*Câh-ı evreng-i hilâfetde nişîn-i şânî
Server-i peyk-i zafer Hâzret-i Fârûk-ı Ekber*

*Mazhar-ı ed‘iye-i yâver-i her dü ‘âlem
‘Ömer-i ‘ömr-i ‘adâlet kemer-i gayret ü fer*

Hasbuke’llâh ve meni’tteba‘ak sırr-ı Celîl⁵⁵²
Vaşf-ı dibâce-i hüsnüünde mekârim-zîver

*‘Alenen oldur iden bang-ı namâza âgaz
Lafz-ı Tevhîd’e zîver-bahş u şecâ‘at-güster*

*Nutkuna indi muvâfık ne güzel üç âyât
Dîn-i İslâm’a olub kâfile-sâlâr-ı zafer*

*Gayret ü ‘adline reşk eyledi Nüşîn-i Revân
Hükm-i şemşîrine baş eğdi cihân ser-tâ-ser*

*Ĥak-i pâyına yüzün sürdü Habeş ü Rûm ü ‘Acem
Emrine Nîl ü Şabâ oldu muṭi ‘-i fermân-ber*

*Feth-i gencîne-i ebvâb-ı şecâ‘at elĤak
Açdı ol nusret sancağı vü livâ-ı ekber*

⁵⁵² Enfâl/64: “Ey Muhammed! Sana ve sana tabi olan mü’münlere Allah yeter”.

*Ser-te-ser dâire-i emn ü emân üzre cihân
Pençe-i hükmüne girdi ne güzel baħr ile berr*

*Bez-i maqđür idegör rāh-ı cihāda Kāmî
Nefs-i emmāre ile eyle gāzā-yı ekber*

**DER-VAŞF-I HAZRET-İ ‘OŞMĀN-I ZĪ’N-NŪREYN(R.A)
MEFĀ’ĪLŪN MEFĀ’ĪLŪN MEFĀ’ĪLŪN MEFĀ’ĪLŪN**

*Melek-ħaşlet zihî ol Hazret-i ‘Oşmān-ı zi’ n-nūreyn
Mekārīm-zīb-i evreng-i hilāfet şāh-ı istiğnā*

*Fedā-yı fī-sebīli ‘llāh idüb emvālını oldu
Mübeşşer sırr-ı lā ħayfun ‘aleyhim’ le⁵⁵³ melek-sīmā*

*Kemāl-ı menbā’-ı ħilm ü ħayā vü mecmā’u’ l-baħreyn
Cemāl-ı cami’ü’ l-Ķur’ān rızā-cūyān-ı müsteğnā*

*Zihî teslīm-i Rabbānī tevekkül kişveri içre
Şehādet ħıl’atın giydi rızāsıyla ħayā-efzā*

*Uzadı gerdeniñ tav’an kazā şemşirine nā-gāh
Yüzün döndürmedi aşlā şehādetden rızā-pirā*

***Seyekfikehumu’ llāh’ın⁵⁵⁴ olunca sırrına maħrem
Maķām-ı vaşıl-ı meşhūd olub şāh-ı şafā-baħşā***

*Ĥicāb-ı nūrunu gördü feleklerde sürüşān hep
Meh-i ruhsār-ı ħüsnüñden kamūsu itdi istiħyā*

*Cemāle mazhariyyetle olub ħāmūşī-i ħayret
Ĥicābāt-ı şafā-yāb-ı şıdıķda ol dūr-i yektā*

⁵⁵³ Yunus/62: “Bilesiniz ki Allah dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyecekler de”.

⁵⁵⁴ Bakara/137: “Allah onlara karşı seni koruyacaktır. O hakkıyla işiten ve bilendir”.

*Fürûğ-ı cūdu nüh-tāk-ı sipihri saltañat mihri
Hicāb-ı bedri bir māh-ı münīr-i merħamet-āsā*

*Cemāl-ı nuħbe-i sırr-ı kemālin maħhari oldum
Ne gelürse ħāñıra Kāmī olur ol der- ‘akab peydā*

DER-VAŞF-I ĤAZRET-İ ‘ALİYYÜ’L-MÜRTEZĀ (K.S.)

FĀ‘İLĀTÜN FĀ‘İLĀTÜN FĀ‘İLÜN

Hel-etā ‘ünvāni şāh-ı nāmdār

Lā-fetā illā ‘Aliyyü’l-Mürtezā⁵⁵⁵

Zīb-i evreng-i ħilāfet şehr-yār

Mesned-ārā-yı sa ‘ādet-i pīşvā

*Zīver-i dibācesi **hel yestevün***

Ĥāce-i ‘ilm-i ledün bā-müctebā

*Ru’yet-efrāz-ı zafer **naşrun karīb***

Yektāz-ı ‘arşa-ı şīr-i Ĥudā

Bāb-ı şehr-i dāniş ü ‘ilm ü hüner⁵⁵⁶

Şāhid-i sırr-ı tarīkat reh-nümā

Şāh-ı merdān Ĥaydar-ı kerrārdır

Şehsüvār-ı Düldül-i ferruħ-nümā

Bez̄m-i ħāş-ı hemdem-i Fahr-ı Rüsül

Şıhr-ı sultān-ı Muħammed Muştafa

⁵⁵⁵ Hazreti Ali'nin [Uhud Savaşı](#)'nda [Kureys](#)'in önde gelen savaşçılarından dokuz kişiyi öldürdüğü, bu savaşta bedeninden yetmiş yara alarak son ana kadar Muhammed'i savunduğu, bu sebeple de [Cebrail](#)'in, “Zülfikar'dan keskin kılıç, Ali'den büyük yiğit yoktur.” (“Lâ fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ zülfikâr”, [Arapça](#) لا فتى الا على لا سيف الا ذوالفقار) dediği rivayet edilir.

⁵⁵⁶ Sevgili Peygamberimiz, Hazreti Ali hakkında, “**Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır**” buyurmuştur.

*Kerremallahu ta'āla vechehu
Zāt'ına maḥsūşdur işbu şenā*

*Pādişāh-ı kişver-i ḥüsn-i ḥişāl
Cāme olmuş ḳaddına nūr-ı rızā*

*İdeli ḥüsn-i nazarla iltifāt
Kāmi oldum şāhid-i vaşl-ı Hüdā*

DİĞER

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Hel-etā⁵⁵⁷ 'ünvān-ı feyz-i sırr-ı sulṭāndır 'Alī

Lā-fetā zī-şānı şāhib-i seyf-i bürrāndır 'Alī

*Bāb-ı şehir-i min-ledün 'ilminde miḥtāhü'l-Hüdā
Zīb-i evreng-i ḥilāfet şāh-ı 'irfāndır 'Alī*

*Gālib-i ceş-i 'Aramram Ḥayder-i Kerrār-ı yār
Yāver-i maḥbūb-i Mevlā Şīr-i Yezdān'dır 'Alī*

*Gurre-i çerḥ-i felek destinde şemşīr-i ḳazā
Düşmene berḳ-i ateşin şu 'le-efşāndır 'Alī*

*Fātiḥ-i kenzü'l-himem şāh-ı velāyet zī kerem
Dāir-i pergār-ı ḥikmet ḳuṭb-i devrāndır 'Alī*

Lā fetā illā 'Alī lā seyfe illā zülfikār⁵⁵⁸

'Arşa-gāhī-i şecā'at Şāh-ı Merdān'dır 'Alī

*Cürm ile ālūde olmuş ḥaste dilsin Kāmiyā
'Afvına eyle deḥālet derde dermāndır 'Alī*

⁵⁵⁷ İnsan/1: “ İnsan henüz anılır değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti”.

⁵⁵⁸ “Zülfikar’dan başka kılıç, Ali’den başka yiğit yoktur”.

**DER-VAŞF-I HAZRET-İ HASANEYNİ'L AŞSENEYN(R.A)
MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN**

*Sa'ādet ravzası serv-i sehī-ḳadd-ı hırāmānı
Resūlün ḳurretu'l- 'aynı iki şehzāde-i merdān*

*Şehādī bāğınıñ iki gül-i nāzik-terīndir
Hasan ḡonce-i nesrīni Hüseyn'im verd-i aḡmer-ḳān*

*Biri cūd u sehā-güster biri baḡr-ı 'aḡā-gevher
İkisi de kerem-perver şebāb-ı ravza-ı riḡvān*

*Biri verd-i tarīḳat diğeri sırr-ı ḡaḳīḳatdır
Biri ḳumrī-i hū hū-zen birisi tūtī-i 'irfān*

*Zihī zīb-i şerī'atla zihī nesl-i şerāfetle
Serīr-i sırr-ı 'irfānı bezendirdi iki sultān*

*Biri māh-ı belağat diğeri mihr-i melāḡatdır
Nuzūl-i **hel etā**⁵⁵⁹ nazm-ı celili anlara bürhān*

*Biri ebr-i saḡāvet diğeri baḡr-ı 'ināyetdir
Biri rūḡ-ı revānımdır biri cān-ı dile 'irfān*

*Olalı bende-i kemter kemīne ol iki şāha
Beni her küllī 'aybımla ḳabul itmiş Şeh-i Merdān*

*Uyandı baḡt u iḳbālım ḡoşā ḡāb-ı teğāfülden
Der-āğūş-i sinemde oldu maḳşad şāhid-i 'üryān*

*Benim iki gözüm nūru Hüseyn ile Hasan oldu
Ānüñ 'çün mazḡar-ı 'ayne'l-yaḳīnim Kāmi-i Şa'bān*

⁵⁵⁹ İnsân/1: “ İnsan henüz anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti”.

DER-VAŞF-I HAZRET-İ 'ABDU'L-KÂDİR-İ GEYLÂNÎ (K.S)
FÂ'İLÂTÜN FÂ'İLÂTÜN FÂ'İLÂTÜN FÂ'LÜN

Vâriş-i 'ilm-i Hüda Hazret-i Geylânî'dir
Menba '-ı kenz-i ğinâ' Hazret-i Geylânî'dir

Mecma '-ı baħr-i füyüzât kerem-kâr-ı himem
Rûha rûhânî ğidâ Hazret-i Geylânî'dir

Sâķi-i mey-gede-i ħamr-ı maħabbet-i 'aşķa
Neş 'e-baħşâ-yı şafâ Hazret-i Geylânî'dir

H'âb-ı ğafletden açan perde-i baħt-ı başarım
Viren esrâr-ı ziyâ Hazret-i Geylânî'dir

Ma 'nevî zaħm-ı dil ü cânıma merhem oldu
Dâ '-i bî-mâra devâ Hazret-i Geylânî'dir

Gökde yerde urulur feyz-i kudümü zâhir
Mürşid-i bây u gedâ Hazret-i Geylânî'dir

Merkez-i dâ 'ire-i kuṭb-ı kemâlât-ı kerem
Ma 'nî-yi nefy-i sivâ Hazret-i Geylânî'dir

Gavs-ı A 'zam 'la semiy oldu cihânda meşhûr
Şâh-ı evreng-i beķâ Hazret-i Geylânî'dir

Ravza-ı ħıṭṭa-ı iklîm-i fenâ-fillâha
Gösteren neşv ü nemâ Hazret-i Geylânî'dir

Ĥastegân-ı dil-i 'uşşâķa tâbîb-i ħâzık
Maraż-ı 'aşķa şifâ Hazret-i Geylânî'dir

Dergehinden alur erbâb-ı velâyet himmet
Maħzen-i kenz-i Hudâ Hazret-i Geylânî'dir

*‘Ālem-i vahdete perrende-i Bāz-ı Eşheb
Cilve-gîrî-i hüma Hâzret-i Geylânî’dir*

*Kāmiyâ hâk-i kudüm-i şerif çeşm-i dile
Tûtiyâ-yı bahş-ı cilâ Hâzret-i Geylânî’dir*

**DER-VAŞF-I HÂZRET-İ İMÂM-I A‘ZAM (R.A)
FĀ‘İLĀTÜN FĀ‘İLĀTÜN FĀ‘İLĀTÜN FĀ‘LÜN**

*Vākıf-ı sırr-ı nihân oldu İmâm-ı A‘zam
Kāşif-i noқта-ı ân oldu İmâm-ı A‘zam*

*Şārih-i kenz-i hafî miftah-ı esrār-ı nikāt
Şeyhü’l-İslām-ı cihân oldu İmâm-ı A‘zam*

*Merkez-i dā’ire-i kuṭb-ı velāyet el-Hak
Müftî-i ‘ālemiyân oldu İmâm-ı A‘zam*

*Şāh-ı evreng-i mezāhib şāhid-i hüsn-i Hüdā
Mas‘ad-ı emn ü emān oldu İmâm-ı A‘zam*

*Rāh-ı aḥkām-ı şerī’atda zihī rehber-i Hak
Şāhib-i keşf ü beyān oldu İmâm-ı A‘zam*

*İctihādında ser-i sırr-ı mezāhib-ārā
Server-i fevz-i cihân oldu İmâm-ı A‘zam*

*Hāme-i ma‘rifeti re’y-i şevābı maḥmūl
Maḥzen-i dürr-i girān oldu İmâm-ı A‘zam*

*Vāridātî-i sünūḥāt-ı İlāhî üzre
Mazhar-ı Gavş-ı zamān oldu İmâm-ı A‘zam*

*Şāh-rāh-ı Dīn-i İslām’a odur rehber-i Hak
‘Umde-i ehl-i imān oldu İmâm-ı A‘zam*

*Şadef-i fenn-i hikemde suheni dürr-i semîn
Yem-i elţâf-ı revân oldu İmâm-ı A'zam*

*Gıce ru'yâda kamû 'ilm ü ma'ârifde baña
H'âce-i nükte-verân oldu İmâm-ı A'zam*

*Zâhir ü bâtını ma'mure müüfevvez meşhûd
Mürşid-i pîr ü civân oldu İmâm-ı A'zam*

*Mesned-ârâ-yı şerî'atda saña Kâmî müdâm
Ziver-i cilve-künân oldu İmâm-ı A'zam*

**DER-SİTÂYİŞ-İ CENNET-MEKÂN HAZRET-İ SULTÂN
MAHMÛD-HÂN(R.A)**

FĀ'İLĀTÛN FĀ'İLĀTÛN FĀ'İLĀTÛN FĀ'İLÛN

*Bârekallah Hazret-i Maħmud-i 'Adlî Ğâzî Hân
Zib-i evreng-i ħilâfet pâdişahlar serveri*

*Kuţb-i 'âlem şâhib-i seyf ü kalem 'âlî-himem
Fazlına eyler pesend ni'mel'emîriñ mazharı*

*Kuvve-i fikri şerî'at re'y-i zikri mâ'rifet
Ziver-efzâ-yı tarîkat burc-ı hikmet hâveri*

*Ma'deletle deşt-i ħâmûna eğer kılsa nazâr
Güsfendân u gazâl eyler zebûn şîr-i neri*

*Görmemiş çeşm-i felek bir böyle ħaħân-ı zamân
Ni'met ü ihsânına ğark eylemiş baħr u berri*

*Müjde-i ikbâl ile 'âlem feraħ-nâk oldu hep
Açdı ħ'âb-âlûde-i çeşmiñ cihânıñ aħteri*

*Pençe-i 'ikâb-ı cevr-i dehirden oldu rehâ
Bende-ĝanıñ adl-i eyyâmında güncişk dilleri*

*İrdi ol rûz-i temennâ kim bulur mûr-i heves
Cüst ü cûyî dâne itse hîrmen-i dürr-i teri*

*Lutf-ı ezhârîñ tenāvül eylese zenbûr-ı surh
Engübîn-i şâf olur hep zehr-i rîk-i nişteri*

*Reşhâ alsa âb-ı lutfundan dirâht-ı huşk eğer
Şâh-ı nev-endâz ile hâşıl olur berk ü beri*

*Pertev-i ihsâni düşse zerre farkı bendeye
Burc-ı ikbâle döner seyyâre-i mihr-ahteri*

*Rûh u cism-i mülk ü millet inşirâh-ı şadr-ı dîn
Pâdişâh-ı himmet-i evc-i sa ‘âdet enveri*

*Nev-nizâm-ı ceşş-i nuşret tehmen-i ejder-şifat
Oldular şaff-ı vegâniñ şîr-veş cevlân-gîri*

*Âkıdırlar hûn-ı a ‘dâyı Kızılırmâk-veş
Kâsım-ı la ‘leyn-âsâ sâde fesli leşkeri*

*Şaf çekince düşmen-i bed-h ‘âha mansûru ‘l-livâ
Âyet-i **Bünyânun merşûş** ‘u⁵⁶⁰ oğurlar ezberi*

*Tîğına eyler kasem Rüstem Nerîmân Kahramân
Ceng ü cûy-i dilaverlikde bilirüz ‘Anteri⁵⁶¹*

*Ey ‘Aliyyü ‘l-Mürtezâ-sîret ‘üluvv-i menkâbet
Bendelik mülküne bend eyle bu ‘abd-i Kânber ‘i*

*Şeh-süvâr-ı ‘arşa-gâhî-i şecâ ‘at nâm-ver
Raşş-ı iclâl-ı rikâbında yürütsün Kayser ‘i*

⁵⁶⁰ Saf/4: “Şüphesiz Allah kendi yolunda, duvarları kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever”.

⁵⁶¹ Metinde: “.....bilz” şeklinde geçer.

*Ditreşür zîr-i rikâbında semendân-ı cihân
Hürd u hâş eyler gider na 'l-i semendi mermeri*

*Hamlesin aşlâ taḥammül idemez hiçbir dilîr
Kim odur meydân-ı rezmiñ yektâz-ı şafderi*

*Haşyetinden şu gibi rüyîñ-ten olur müzâb
Ger doḡunsa şu 'le-i şemşîr-i berḡ-i cevheri*

*İftihâr itse sezâdır Husrev ü 'Osmâniyân
Gelmemişdir böyle bir ḡâḡân-ı dehriñ serveri*

*Mâḡî-i küfr ü dalâlet hâmi-i dîn-i mubîñ
Hâfiz-i fenn-i ḡükümet mülk ü millet ezberi*

*Dergeh-i dâru 'l-emân emniyetin buldu zamân
Nîm-nigehle itdi nâ-bûd fitne-i şûr u şeri*

*Kırdı ḡaldırdı cihândan zümre-i a 'dâyı hep
Tutdu şîr-i âferîñ tâ künbed-i nîl ü feri*

*Ṭâḡ u bâḡîler bütün gitdi 'adem_şahrâsına
Nâm u şânından eşer aransa yoḡdur yerleri*

*Olmamış tazyîḡ-i vakte aşla cârî 'âdeti
Dâ'imâ âsûde-i aḡvâl-ı 'âlem muzmeri*

*Re'y ü tedbîrinde dem-beste olur ins ile cân
Devrine ḡayret-zede olmaz mı çerḡiñ çenberi*

*Bulmadı 'âlemde böyle nuşret ü fetḡ ü zafer
Salṭânât-ı ârâyiş-i 'Osmâniyâniñ ḡiçbiri*

*Oldu tîr endâḡte ebr ü kemânından o şâh
Giçdi meydân-ı hünerde Keyḡâb u Dâver'i*

'Ārşa ta 'līk eylesün Behrām tīg-i şevketiñ
Eyledi rāzı cihād-ı ekberi Peyğamberi

H'āb-ı rāhat çeşmine şeb tā seher olmuş ħarām
Bir nefes durmaz gezer tebdīl ile baħr u beri

Ʒalması dünyāda bir zerre sitemlerden eşer
Hüb-rūlar nāzdan 'uşşāka dursunlar giri

Oldu bī-pervā Hamel burc-i Esed'de cāy-gīr
El ele almış gezer aġnām u gürgān heryeri

Ma'deletle kıldı āsūde cihānı ser te ser
Rub'-ı meskūn oldular řav'an bütün fermān-beri

Yā nice fermānına baş egmesün şāh u gedā
Çekdi nuşret sancāġıñ rām itdi heft kişveri

Nağme-i şevk ü şarabla raksa girsün Zühre de
Tāze bir kāmūn dutsun tā felek rāmūş-geri

Kāle-i fenn-i hüner pāzārı olmuşdu kesād
Buldular şadr u revāciñ ma'rifet-perverleri

'Ārsa-gāhī-i nazımda olma pūyān el virir
Ey kalem-Edhem siyeh-perçem hüner-cevlān-giri

Bāġ-ı midħatda uzatma kāmēti servi gibi
Kesret-i gül-bū meşāma baħş ider derd-i seri

Nağme-sāz ol bir ġazel-i ħüsn-i dilārā 'aşķına
Gūş idüb rakş eylesün gökde melek yerde peri

Dil nesīm-i peyk-i vaşlıñ oldu cānā mazħarı
Ťurra-ı zūlfüñden aldıķça şemīm-i 'anberi

*Menba ‘-ı āb-ı hayāt-ı cāvidānī lebleriñ
Ehl-i ‘aşka bahş ider zevk-i şarāb-ı kevşeri*

*Seyr iden sīmīn-ber-i mir’at-ı hüsn-i şāhidiñ
Neylesün ‘ālem-nümā āyīne-i İskender’i*

*Cāmi ‘-i hüsnüñde asmuş nürdan āvīzedir
Ġaze-i gül yandırır kandīl-i bevġa enveri⁵⁶²*

*Noġta dökmiş saġfe-i rüyunda hikmet hāmesi
Seb ‘a-ı seyyāre-veş aġkāma girmiş her biri*

*Dāimā cevr ü cefā itmek dilersen ‘āşıkā
Mezheb-i luġ-i kerem-verde ‘aceb var mı yeri*

*Dil-süveydā Kāmiyā her dilbere meyleylemez
İllā istiġnā ider sevdāsı şūġ-i esmeri*

*Dest ber-dāşte kıl dergāh-ı Haġġ’a şıdġ ile
Bir du ‘ā eyle ola reyb ü riyādan ol beri*

*Ceyş-i mansūru ‘l-livā ile bulunsun dā’imā
Ola ‘izzet yāveri tevġīk-i nuşret rehberi*

*Görmeye ruy-i ġazānı verd-i ümīd-i dili
Mevsim-i faşl-ı rebi ‘ olsun heme reşk-āveri*

*ġaşre dek baġt-ı sa ‘ādetde Ĥudā ikbāl ile
Eyleye Zāt-ı Hümāyün ‘un ġatarlardan beri*

**KASĪDE-İ ESPIYE DER-SĪTĀYİŞ-İ ĤUDĀVENDĪĠĀR
ĤAZRET-İ ‘ABDUL ‘AZĪZ ĤĀN-İ CĪĤĀN-BĀN
FĀ ‘İLĀTÜN FĀ ‘İLĀTÜN FĀ ‘İLĀTÜN FĀ ‘İLÜN
Bāreka ‘llah Ĥazret-i ‘Abdul ‘azīz ĤĀn-ı Cihān**

⁵⁶² Metinde: “Gaze-i gül yandır kandil-i bevha enveri” şeklindedir.

Feth ü nuşret sancağın çekmiş sürer meydâne at

*Ol Hudāvend-i Süleymān-cāh u Hayder-menķābet
Dizgin eyler ‘arşa-ı merdīde baķ merdāne at*

*Ey Şehen-şāh-ı sipeh-perver nizām-ı mülk ü dīn
Süre-i **innā fetehnā**⁵⁶³ turrāsın pīşāne at*

*Mes ‘adette zīver-ārā-yı serīr-i saltañat
Noķta-ı mā-fī’z-zamīriñ hāne-i mihyāne at*

*Ey şeref-baķşā-i gül-zār-ı güzīn serveri
Sāye-i iķbāl-ı serv-i ‘adlini devrāne at*

*Her ne niyyet eylesen olur pezīrā-yı huşul
Nuķbe-i kāmı cirīdi al ele her yāne at*

*Bīm-i tīğ-ı haşmetiñden ihtirāz eyler ‘adū
Tub-ı ķahr u sūtunuñ Īrān’e at Tūrān’e at*

*Turı dīzgin Edhem-i perçem-siyehle her zamān
Al ķırātı çek rikābında yürüt kestāne at*

*Rub ‘-i meskūn ķabza-ı hikmetde eyler iftiķār
Bī-mehāba yektāzīde ķoşar ihsāne at*

*Sāye-i lutf-i hümā-yı himmetiñden dāverā
Aķķar-ı dīriñe kemter Kāmi-i Şa ‘bān’e at*

*Vefret-i gül-bū şuda ‘irās ider besdir hemān
Başķa gün bir gül-i nesriñi hişām-ı cāne at⁵⁶⁴*

*Nev-zemīn gülşen-serā-yı midħat-ı şahānede
Tāze-mazmūn bir ğazel al meclis-i ‘irfāne at*

⁵⁶³ Fetih/1: “Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik”.

⁵⁶⁴ Metinde: “Başķa gün bir gül-i nesrin...” Şeklindeydi.

Şehsüvârim sür kıçıklatdır çıkâr meydâne at
Tîr-i kavı-ı ebrüvânın kubbe-i keyvâne at

Dâver-i hüsn-i leţâfet bâver-i Mısr-i 'azîz
Pertev-i revnağ-şi 'arıñ Hıttâ-i Ken 'ân'e at

Müncelî mir 'at-ı hüsnüñ kim nazardan hıfzına
Nuşa-ı semmür-i Hindî-perçemiñ gerdâne at

Şanma püskül kâkülüñ başdan çıkarmış şâde fes
Mülket-i Fes 'de bırağma Çîn'e çek merdâne at

Ruğlarından zülf-i müşgîniñ şabâ açmazdan
Pîl-veş beydağ çıkar ferzâne şür-i şâhâne at

Ur kümeyt-i sâğara sîmîn licâmiñ sâkiyâ
Çıkdıq elden tîz ayaklandır bizi bir yâne at

Hüsnüñe bir kan dañi meşşâta-bahşa ol şehâ
Gîsüvânıñ şânele til til gümüş gerdâne at

Gevherin kâdrin bilür gevher-şinâsan-ı hüner
Kâmiyâ yâz 'arz-ı hâliñ südde-i sultâne at

Dâğ-ı 'aşkı sînede yağdın tağammül itmediñ
Kendi kendiñ şem '-i hüsn-i yâre çün pervâne at

Gelme ğam-âmîz-i dehre yâ tağammül üzre ol
Koy felâhün-i dile seng-i ğam ı yâbâne at

Ham-nişîn-i hikmet olmuşdur tabîb-i rûzigâr
Teşne-dil-kâm-ı neşâf-efzâyı kâne kâne at

Giç 'Irâk üzre 'Acem'den İsfahân'a ey Şabâ
Al Hüseyini nağme-i şevk ü tarab-ı elhâne at

el-mu 'în 'Abdul 'azîz nâfi ' menâfi ' ber-hisâb
İndirüb şadr der-şadıñ miftâhına bir hâne at

*Terkeş-i ihlās-ı dilden al du 'ā-yı devleti
Koy icābet kavısına āmāca te 'şīrāne at*

*Görmeye çeşm-i felek rū-yı ğumūm-i ihtilāl
Devr-i şāhide meserretle süre seyrāne at*

*'Arşa ta 'līķ eyle tīg-i cevher-i nuşret-nümā
Ba 'd ez īn düşmenleri bāzīçe-i çevgāna at*

*Kemter-i mūr-i za 'īfiñ ey Süleymān-ı zamān
Maķşad-ı aķşā ile iķlīm-i Kürdistān 'e at*

KASĪDE-İ BERĀ-YI SEYĀHAT-I MIŞR SULTĀN
'ABDUL 'AZĪZ HĀN-I CĪHĀN-BĀN
FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLÜN
*Bārekallah Hāzret-i 'Abdül 'azīz Hān-ı cihān
Gösterüb burc-ı seyāhat maṭla 'ından pür-ziyā*

*Ķalb-i ilhām celb-i şāhī cilve-ġāh-ı salṭanat
Kim olur āyīne-i İskender 'e şüret-nümā*

*Maḫhar-ı 'Osmāniyān ni 'me-l emīriñ maḫhari
Sāye-endāz-ı şerāfet oldu Mışr 'a cā be cā*

*Hoşca seyrān eyledi 'izzetle ol şāh-ı 'azīz
Hüsn ü ān-ı Yūsuf-i ümmīdi kesb itdi şafā*

*Rüz-ı dil-dūza kadar yād eylesün elṭāfını
Ümm-i dünyā vu 'Arab Rūm u 'Acem ser-tā-be-pā*

*'Arşa-ı merdīde ķasbū 's-sabaķda yekke-tāz
Tavrına şad-aferīn eyler 'Aliyyü 'l-Mürtezā*

*Görmemişdi böyle bir Şāhen-şehi 'ni ehl-i Mışr
Olmuş iken meḫhar-ı iķbāl ile şöhret-nümā*

*Hayder-āne tīg-ı bürrānına itmişler ķasem
'Anter ü Rüstem Nerīmān u Dilīrān Berhiyā*

*Cümle-i ni'mel mülük üzre kılub seyr ü sülük
Merkezinde gösterir pergâr-ı devriñ dâimâ*

*Rahatıñ selb eylemiş âsâyiş-i 'âlem için
Rûh u cism-i mülk ü millet her cihet şubh u mesâ*

*Kâffe-i şâh u düvel ahkâmınıñ hayrânıdır
Âl-i 'Osmân u Selim Hân iftihâr itse sezâ*

*Kulzum-i ihsânıñ müstağrakı oldu bütün
Sahil-i deryâda kañgi şehre vardı bâ-şafâ*

*Mâh-tâb-ı 'âlem-ârâ-veş şeref-i devrân ile
Eyledi seyr ü sefer müddetle berâ-yı habbezâ*

*İntizârıyla remed-çeşm olmuş iken saltanat
Hâk-i pâ-yı tutiyâ-bahşa ile buldu cila*

*Hacle-gâhî-i 'arûs-i dehre itdik de hırâm
Zühre-i zehrâ nağme-sâz oldu ber-vec-i şabâ*

*Şu 'le-endâz olduğu şeb şevket-i İstânbül'a
Aşdı nûr âvîze-i bedrin kamer tâ ber-semâ*

*Ehl-i İstânbül duyunca Hâzret'in teşrifini
Kıldılar tav'an yolunda mâ-melek cümle fedâ*

*Mażhar-ı sa'd-ı sürûr ile ser â ser baħr u berr
Görmemiş gözler donanma eyledi bây u gedâ*

*Farı-ı ikbâl ile mesrûr oldu 'âlem ser te ser
Yakdı fânûs u kanâdîl reng ü reng revnaķ-fezâ*

*Mişli sebķat itmemiş çeşm-i felek de görmemiş
Şöyle tezyîñ itdiler İstânbül'u ser tâ be pâ*

*Hüsn-i tertîb üzre bir ay kıldı da 'vet şehryâr
Gösterib luţf-i mükâfat-ı donanma habbezâ*

*Eyledi bast-ı simāt-ı h̄ān-ı ihsān u kerem
Şahn-ı Kāğıthāne 'de Şāhenşeh-i fermān-revā*

*İltifāt-ı pādişāhī üzre med'uvv oldular
Hep müşirān ü vezirān u ferikān u livā⁵⁶⁵*

*Hāle-i peşkīr-i bedr-i ni 'met āçdı şaf be şaf
'Askerin yıldız kadar etrāfa aldı meh-liķā*

*Da 'vete kıldı icābet hāş u 'ām-ı ešnāf tām
Oldular ihsānīñ müstağraķı bāy u geda*

*Hep cünūd-ı ğayret ü nuşret-nümūde dem be dem
İltifāt eyler tevažu 'la mekārım ihtivā*

*İstemez toz kōnmayı 'ālemde bir ferd üstüne
'Asker-i nuşret zafer üzre huşuşan zerre hā*

*Hoş-refāh-ı hāl ile emniyet-i dünyā ola
Nuħbe-i āmāl-ı efkārında muzmer dāimā*

*Pek uzatma kāmēti taşdı'-i serden kıl hāzer
Kām-yāb ol hāme-i fenn-i hüner eyle du 'ā*

*Görmesün rūyı ğumūmu çeşm-i 'izz-i saltañat
Dā'imā bulsun cihān durdukca ol zevk ü şafā*

*Söyledim Kāmī dü Mışra 'cevherīn tārih-i tām
Ma 'deletle müjdelensün ba 'd ez īn bāy u geda*

*Eyledi 'avdet Mışır'dan ber Hāķān-ı zaman 1279
Mürde olmuşken Stānbül buldu tāze cān becā 1279*

TEHNIYE-İ SĀL-İ CEDİD

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Mübārek bād-ı nev-sāl-ı feraħ-efzā-yı 'ālem kim
Vezān oldu nesīm-i şubħ-ı devlet şun '-ı Yezdānī*

⁵⁶⁵ Metinde: “ Hep müşirān u vezirān ferikān u livā” şeklindedir.

Zihî ferhunde-i burc-ı 'ināyetden zuhūr itdi
Cihāna tāze bir revnaķ bıraķdı mihr-i tābāni

Felek sîmîn-i dil-cū-yı muķavves Őekl-i ebrūsun
Zihî Őaraf-ı ufukdan nāz ile gōsterdi ol āni

Yā yoksa inceden ince gümüş tel haddeden çekmiş
Nezāketle her ay taşvîr ider ebrū-yı cānāni

Çekilmiş yoksa bir nev-ğurre-i ğarrā-yı tuĝrā kim
Nişān-ı 'āli-şānî-i Őerāfet hūkm-i hāķāni

Ākıtdın hāme-i kudret yazub haţĝ-ı hümāyünüñ
Virüb derdest-i iķbāla mübārek müjde fermāni

Virüb ol sākî-i hikmet-ferah cāna per-i zînet
Dem-i tenşîĝ-i nūşa nūş ile mest eyler ekvāni

O bir maĝbūb-i zîbādır hırāmi hurrem-ārādır
Cihāna revnāķ-efzādır cihāni aldı raĝşāni

Çekildi Zühre-i zehrā meserret-baĝş-ı mîzāna
Getürmüş cünbüş ü zevk ü Őafāya Őāķ-ı keyvāni

Meĝer Őām-ı Őafaķ sūr-i donānmā-yı 'azîm eyler
Giyinmiş cāme-i gülgün bezendirmiş sipihrāni

Nasaķ-pirā-yı 'ālemdir bu māh-ı nev muĝarremdir
Kudūmu hayr-muķaddemdir mücedded kıldı ekvāni

İdüb māhiyetiñ icrā ol meh tebrîke gelmişdir
İmāmu'l-Müslimîn ol Ĥazret-i 'Abdul'azîz Ĥāni

Ne dāver-i devār devr-i zamān elĝāfi bî-pāyān
Cihāniñ sāyedārıdır o Sulĝān-ı kerem-kāni

'Uyūn-i merĝamet baĝr-i 'ināyet ķulzüm-i himmet
Şeh-i lutf ü mürüvvet meşĝar-ı evreng-i 'Oşmānî

*‘İnāyetle şecā ‘atle kerāmetle himāyetle
Ser ā serī aldı meydānı şeh-i evreng-i Hakānī⁵⁶⁶*

*Çıkarsa kahrāmān-sīret dem-i cevlāngerīde at
Hacīl ü ser-nigūn eyler anı nīm-i nigeħbānı*

*İder hem neḫḫa-ı ‘İsā mişillü mürde-dil ihyā
Odur bīmārī-i dehriñ şifā-baḫşda Loḫmān ‘ı*

*Kemāl-i dāniş-i ‘ilm ü ma ‘ārif-perveri el-ḫaḫ
Hoşā dibāce-i ḫüsn ü belāgat ḫaḫḫ-ı zī-şānı*

*Ḳamū nā-kām-ı maḫzūnu be-kām eyler meserretle
Olursa nīm-nigeħle sāye-baḫş-ı lutf ü iḫsānı*

*Cihān elbet müsahḫhar pençe-i fermānına zirā
Arar şorar bulur ḫānde ola ḫāl-i perīşānı*

*Himāyet ḫaymesin açmış cihāna ma ‘delet üzre
Esirger germ ü serd-i rüzigarīden ḫamū cānı*

*İder sükkerle perverde ‘asākır-nusret āşārīñ
Diler toz ḫonmaya zerre ḫamūya merḫamet-kānı*

*Doḫunsa berḫ-i tīgi seng-i ḫārāyı maḫv eyler
Şirār-ı nārı nerm eyler doḫunmazdan Nerīmān ‘ı*

*Tüfek-endāzi-i seyf ü ḫalem ḫnında yektādır
Şāvaşdı ḫaç ḫadem yek-ser selātīn-i dilīrānı*

*Ne deñlü olsa diḫḫat şaḫfa-ı tasvīr-i ḫüsnüñde
Ḳaleyı behre elbetde muşavver olsa da mānı*

*Virirse kāse-i ‘işret felek şimdi virir deħre
İderse şād ider şimdi ser ā ser ehl-i ‘irfānı*

⁵⁶⁶ Metinde: “Serāserī aldı meydānı şeh-i evreng-i Hakānī” şeklindedir.

Ne hâcet sırr-ı kimyâ potasında sâde-kâl olmak
O kim gencîne-i medhiñ ola bir dem nigh-bānı

Eğerçi şarf-ı 'ömr itse cihān durdukça vaşfiñda
Ne mümkün eylesün ifā kamū dehrin sühendānı

Beyān-ı haşrdan hāricdir evşāf-ı hümāyūnu
Ma 'ānī-senc-i tavşif olsa da hāmem bedī'ānı

Gelür bu müdde 'ā üzre hoşā āsüdelik dehre
Ma 'ārif ehline ānı çekildi limmi burhānı

Kemāl ile debīr-i medhine vāfi değil farzā
Habeş olsa devātı hutta-ı vāsıf kalem-dānı

Hutūt-ı şî 'r ü inşāya kemālüm münhaşır olmaz
Aransa bir benim İbn-i Kemāl'in şimdi akrānı

Nağam-sāz-ı leṭāif olsa nāy-ı hāme destimde
Semā' eyler çü Mollā sipihriñ mūsikī-ḡ'ānı

Gönül hūn-beste-i la'l-ı firāk-ı hasret olmuşken
Hayāl-ı midhatıñ kıldı anı yākut-i rümmānı

Eğerçi çetr-i lutfu sāye-endāz olsa başımda
Hümānıñ olmazam aşlā cihānda nīm-nigehbānı

Şemīm-i keşret-i gül-bū sidā' irāş ider Kāmī
Bırağ bu hāme-i 'anber-feşānı ol şenā-ḡ'ānı

Hemīşe devri pür-sūr-i meserret leylī kadr olsun
Cihānda görmesün rüyı gümümü merḡamet-kānı

Serīr-i saltañat üzre muzaffer ola döndükçe
Sipihrin encüm ü māh-ı münīr ü şems-i tābānı

Didi bir sâde-dil şāh-ı muzaffer tām tārīhin
Mübārek bā-düve'l-şādī ferağ aldı sipihrānı

*Bu nev-sāle yāzub şāh-ı muẓaffer cevherin tārīḥ
Lebīb-i nuşret evreng-i feraḥ ‘Abdul‘azīz Ḥān’ı (1280)*

TARİḤ

FĀ‘İLĀTÜN FĀ‘İLĀTÜN FĀ‘İLĀTÜN FĀ‘İLÜN

*Şā‘irāne tām tārīḥin Na‘imā söyledim
‘Ārifāne Kāmī itdi ṭab‘-ı dīvān-ı güher*

*Geldi bir tārīḥ-i zibā da zebān-ı ḥāmeye (1280)
Ṭab‘-ı dīvān eyledi Kāmī-i baḥr-i ma‘rifet (1280)*

İBTİDÂ-YI ĞAZELİYYÂT**FÎ ĞARF-İ ELİF****Bİ'SMİ'LLAHİ'R-RAĞMANİ'R-RAĞİM****OLDU SIRR-I A'ZAM İSM-İ 'AZİM****FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN**

B'ism-i Ğak-baĞş-ı meziyyet nazme kıldım ibtidâ

Şâhid-i dîvân-ı 'aşkı bula Ğüsn-i intihâ

Besmele mânend-i efser maĞmidet müjĞandır

Oldı ser-levĞa Ğakîkî 'örf-i minhâci'l-Hüdâ

Mışra '-ı berceste-i mevzûn-ı dildir Ğüsn-i 'aşk

Ziver-i dîbâce-i eskâredir andan cilâ

Pâ-yı 'akla urdı zencîr-i cününü perçemiñ

Kim ola dîvâne dil tabĞâne-i 'aşka sezâ

'İzzet al 'uzletde cânâ Ğiç kamû bî-gâneden

Olasın 'aşk-ı Ğakîkat 'âleminden aşınâ

Ğün-ı eşkiñle savar tîĞ-ı fuâd-ı 'aşkıñı

Cevher-i sırr-ı sa'âdetle ola cilve-nümâ

Ğüşe çîñ-i büzr-i dânişdir dil-i sevdâ-zede

Ğırmen ister sünbülân-ı ma'rifetden dâ'imâ

Ğânkâh-ı 'aşkda Ğöstür Ğüviyetden eşer

Münkalib olsun hevâya cümle-i reyb ü riyâ

Yok bîdâ'am 'acdden Ğayrı elimde Kâmiyâ

Ğâl u kârımda müsellemdir vücûdum ber-rızâ (G/1)

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Tür-i 'aşkıñda tecellî nür-i rehberdir baña

Mûsi-i 'aşkem velî vuşlat müyesserdir baña

*Büse-gāhım Ka 'be-i hüsniñde hāl-i 'anberīn
Zülf ü ebrü ham be ham mihrāb u minberdir baña*

*Tāc-ı zerrīn olsa hurşīd inse gökten istemem
Āsitān-ı devletiñ başımda efserdir baña*

*Hāfız-ı ta 'līm-i 'aşkem mekteb-i 'irfānda
Āyet-i nūr-i mübīn cebheñden ezberdir baña*

*Būd-i nā-būd-ı humārı derd-i serden şorma gel
Baş iden keyfiyyeti cām-ı muqadderdir baña*

*Lezzet-i gül-büse-i la 'liñle ey tūfī-dehen
Dil şanevber şekl ile bir kelle sükkerdir baña*

*'Arşa-ı maşşerde ferdā Kāmiyā ben ğam yimem
Hāzret-i Maḥbūb-ı Hāq çünkü Peyġamber'dir baña (G/2)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Çerha girmiştir kamer ebr u hilāl olmuş saña
Seb 'a-ı seyyāreler püskürme hāl olmuş saña*

***Süre-i Nūn** üstüne kaşñ yazılmış **Besmele**
Āyet-i **nūr-i mübīn** inmiş cemāl olmuş saña*

*Kişver-i hüsniñ serā-ser şimdi sensin serveri
Hüb-rüler kā'im-i şaff-ı ni 'al olmuş saña*

*Āfet-i yağma-girīden gonce bī-pervā velī
Bāl-ı bülbül den müje gülçin hayāl olmuş saña*

*Cāme-i nāzı boyunca biçdi hayyāt-ı kader
Nāz u istiġnā nezāket yāl u bāl olmuş saña*

*Çeşm-i büseyle bakılsa gül- 'izārıñ āl olur
Bu cihet ruşsarıñ öpdürmek muḥāl olmuş saña*

Zülf-i sünbül hâl-i fülful çeşm-i mül ruhsâr-ı gül
Lâ'l-i ter gül-be-şeker şîrîn-maḳâl olmuş saña

İşveden terkîb olunmuş bu tenâsüb kâmetiñ
Bağ-ı dehriñ serv-i nâzı pây-mâl olmuş saña

Haste mi 'âşık mısın yâ yoksa dil- âşüftesin
Kâmiyâ söyle ne yüzdendir bu hâl olmuş saña (G/3)

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Ma'ni-i feyz-i melâhat 'ayn-ı mülhemdir baña
'İşmet-i düşîze-i mazmûn maḥremdir baña

Neş'e-bahşâ lâ'l-i nâbiñ kâse-i Cem'dir baña
Haṭṭ-ı nev gird-i lebiñde başka bir demdir baña

Olmasa sāgar-keş bezm-i maḥabbetde o şüh
Ben şarâb-ı erguvân içsem eger semmdir baña

Dir eṭibbâ derd-i 'aşkıñ kâbil-i şihhat deḡil
Bilmemişler kim seniñ la'l-i lebiñ emdir baña

Maḥrem-i ḫalvet-serây-ı şâh-ı 'aşkem Kâmiyâ
Resm ü âyîn-i felek bir ġayr-ı 'âlemdir baña (G/4)

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Nîze-i nâza dayanmış şüh-ı bî- pervâ bu yâ
Kimseye itmez mudârâ şâh-ı istignâ bu yâ

İmtiyâz almış yine 'aks-i leb-i la'liñden ol
Çeşm-i hûn-âlûde-i sāgar-keş-i şahbâ bu yâ

Cünbüş-i raksa getürmüş 'âlemi Zühre-şîfat
Şimdi her telden çalar şevk ü tarab-efzâ bu yâ

Hasret-i bûs-ı kenâr ile o mâhı dün gice

Hāle-i āgūşa aldım şubha dek rü'yā bu yā

*Çeşm-i ümmīdi cihānıñ halka-ı mīm-i emel
Her birin bir yüzden aldatmış gider dünyā bu yā*

*Kāh memlūke tehīdir maqşad-ı peymāneler
Resm-i 'ādī sāki-i devr-i felek-mīnā bu yā*

*Maḥrem-i ḫalvet-serāy-ı yār olursam Kāmiyā
Ben ne yüzden vaşf-ı ḫāl itsem gerek ḫulyā bu yā (G/5)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Mesned-i Mısr-ı melaḫātla bu Ken'an'lık saña
Dād-ı Ḥaḫ'dır Yūsuf'um bu şāh-ı ḫübānlık saña*

*Cānı var mı olmaya fermān-berin 'ālem seniñ
Çünkü nām olmuş 'Alī-siretle merdānlık saña*

*Dil-şikeste 'āşıkın mecbūr ḫātır eylemen
Mümyā-yı māye-i tīnetle insanlık saña*

*Sen daḫī 'āşık mısın bir dilber-i sīmīn-bere
Doğru söyle kim ne yüzdendir bu hayrānlık saña*

*Çeşm-i a 'dādan terāhī eylemek beyhūdedir
Ġam zeler ḫançer-be-dest eyler nigeḫbānlık saña*

*Ḥāne-perver goncesin açılma her bir bülbüle
El-meded lāyık değil her yerde handānlık saña*

*Şānına lāyık değil herkesle ülfet eylemek
Böyle eḫvāriñ virür şoñra peşimānlık saña*

*Kāmiyā 'āşıklığıñ mümkün değil ketm eylemek
Tıfl ikenden çünkü nām olmuş bu Şa'bān'lık saña (G/6)*

FE'İLÂTÜN FE'İLÂTÜN FE'İLÂTÜN FE'İLÜN

*Âşinâlar ne ki var bendeden esbak değil â
Şive-i ülfet ile tab'ına evfağ değil â*

*Suhanım fülful-i mey gibi bağışlar neş'e
Diñle bak desti gelüsundaki bak bak değil â*

*Perçemiñ tārına virmem bu zamâne şūhun
Meşrebiñ her ne kadar tîz ise oynak değil â*

*İtdiğîñ kārı sü'âl itme ne hâcet bendene
Güzelim sen de bilürsün saña elyâğ değil â*

*Göñül ebnâ-yı 'aşır meşrebiñ almış bilmişiz
Bir modadır (ki) ider yoksa kim ahmağ değil â*

*Şâhid-i münteħab-ı maqşadıñ olmuş saña rām
Kâmi bu lutfâ hele ğayrı muvaffak değil â (G/7)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Neşve-baħşâ-yı maħabbet evvelâ lâzım saña⁵⁶⁷
'Aşğ u şevkiñ tâzeler bir dil-küşâ lâzım saña*

*Kevkeb-i baħtiñ sipihre göstüre naħvetle nâz
Tal'at-endâz-ı kamer-peyker ziyâ lâzım saña*

*Bezm-i ağyâre ola nâ-refte key pākize-ħū
Görmemiş gözler nazîrin dil-rübâ lâzım saña*

*Hâlet-i 'aşkı bilür cām-ı Cem'in perverdesi
Sâki-i gül-çehre-i neş'e-fezâ lâzım saña*

*Cân-güdâz-ı nağme-sâz-ı tūti-i sükker-dehen
Rūħa baħşende ğidâ şîrîn-şadâ lâzım saña*

⁵⁶⁷ Ali Emirî bu şiiri Divânı'nda tahmis etmiştir.

*Gel açılma gonce-fem her 'āndelīb-i gülşene
Sen gül-i nāzik-terīsın hoş-hevā lāzım saña*

*Gerçi bir zevki olursa 'ıyş-i dehriñ Kāmiyā
Nice yüzden var ğumūmu ittikā lāzım saña*

*Pey-rev olmak Hāzret-i 'İzzet müşīre nazm ile
Nükte-sencān-ı tabī'at Kāmiyā lāzım saña (G/8)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Tābiş-i ruhsār-ı hüsnüñ āfitāb olmuş saña
Necm-i bahtıñ zīb-i burc-ı nüh-kıbāb olmuş saña*

*Hayret-engiziñ 'aceb şanma Hutēn āhūlarıñ
Zülf-i çiniñ nāfe-riz-i müşg-nāb olmuş saña*

*Nergis-i maḥmūr-i çeşmin şīveden olmaz küşād
Nāz u istiğnā nezāket nīm-ḥ'āb olmuş saña*

*Gīsuvān u perçemiñ bir hemzede çıkmış yüze
Rū-ğadab tarz-ı 'aceble pīç u tāb olmuş saña*

*Gonce-i ruhsārıñ üzre kaṭre-i riz-i 'arāk
Ġamze-i inbikden çıkmış gül-āb olmuş saña*

*Olamaz teşriḫ-i bezme māni 'istiğnālarıñ
Ġālibā Kāmī ḫuluñdan bir hicāb olmuş saña (G/9)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Deheniñ lezzetini sükkere şor şorma baña
Hāl-i 'anber-būsını micmere şor şorma baña*

*Baña düşmez dimeğe meşrebiñ ağız arama
O sözü var güzelim āḫere şor şorma bana*

'Acabā sen de benim gibi seversin bu kuluñ
Dimek olmaz orasın muzmere şor şorma baña

Feth-i gencîne-i vaşlıñ ararım yāre didim
Didi var tılsımını zer-gere şor şorma bana

Ruħlarıñ māteme girmiş mi siyeh haṭṭıñ ile
Öyle kara haberi berbere şor şorma baña

Kıymetin ben gibi herkes bilemez ey 'Ulvî
Az mı çok mu bilürem Kamber'e şor şorma bana

'Aceb on dörtde iken sen nice evler yıkdıñ
Tıfl-ı bāzıçe mi var mādere şor şorma baña

Tevbede var mı 'aceb yok mu şebātım der isen
Kāmiyā dilber-i sīmīn-bere şor şorma baña (G/10)

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Çek çöz kendiñ gönül kim hırz-ı cān lāzım saña
Nüşha-ı 'aşkı bilür bir nev-civān lāzım saña

Bir de her bir hūb-rūyı sevmeğe bī-tecrübe
Sā'idinde dāğ-ı hasretten nişān lāzım saña

Ol ne rütbe dil dökerse ba'd ez ĩn aldanma kim
El-ħazer mekrinden ānıñ el-emān lāzım saña

Olmuş iken yekke-tāz-ı 'arşa-ı nahvet şehā
Ceyş-i haṭṭ gelmektedir 'atf-ı 'inān lāzım saña

Bu cihān bāğında bir el değmemiş koçlanmamış
Tāzeden tāze yetişmiş gül-fidān lāzım saña

'Ālem-i feyz-i hakikat-bāne itmek 'urūc
Zāhiren 'aşk-ı mecāzī nerdübān lāzım saña

*Nükte-sencân-ı ma'ârif-perver oldun Kâmiyâ
İnceden ince güzel bir nükte-dân lâzım saña (G/11)*

MEF'ÛLÛ MEFĀ'ĪLÛ MEFĀ'ĪLÛ FE'ÛLÛN

*Şahbâ-yı lebiñ ağzıma vir cām-ı Cem-āsâ
Ser-şâr-ı neşât ile veliyyü'n-ni'am-āsâ⁵⁶⁸*

*Hâl-i siyehiñ hâme-i kudret ne muşanna'
Dökmüş varağ-ı defter-i hüisne raqam-āsâ*

*Beyhüde yere söylemesün düşmen-i bed-ḥ'âh
Hiçbir suhanı gūşuma girmez eşam-āsâ*

*Dekkāk-ı riyâyı beri koy bildiğimizsin
Aldatma bizi zâhidâ şahs-ı 'Acem-āsâ*

*Sâz-ı dilimiñ teline her kim dokunursa
Bağ çarpar anı nağme-i âhım kâsem-āsâ*

İstersen enîs olmağı yârân ile Kâmi

Şıdk-ı dil ile doğru reviş ol kalem-āsâ (G/12)

MEF'ÛLÛ FĀ'ĪLĀTÛ MEFĀ'ĪLÛ FĀ'ĪLÛN

*Dâ'im ol âşinâ-yı bütân söylerim saña
'Aşkıñ velâkin itme beyân söylerim saña*

*Bülbül gibi melâmet ile kılma güft-gü
Pervâne-vâr şem' ile yan söylerim saña*

*Medh-i ciḥâne 'âkıl isen itme iltifât
Seng-i cefâ-yı ta'ne dayan söylerim saña*

Bî-gāneniñ vukūfu gerekmez miyānda

⁵⁶⁸ Şeyhulislamlar için kullanılan bir terim.

Cânâ rüsûm-ı 'aşkı niḥân söylerim saña

*Dehriñ gumûm u zevkine aldanma Kâmî gel
Hep ḥud'asın yegân yegân söylerim saña (G/13)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Çerḥa çekmiş ğurresin meh ebruvân olmuş saña
Seb'a-ı seyyâre benler ḥüsn ü ân olmuş saña*

*Seng-âzârlikle mir'ât-ı dilim itdiñ şikest
Gûya kim ḥâtır-şikenlik 'izz ü şân olmuş saña*

*Her ne kılsan yeri var ey nûr-ı çeşmim sen baña
Çün ḥaṭâ kıldım didim ḥâlîm yamân olmuş saña*

*Dürr-i pendim itmediñ mengüş-i güş-i mu'teber
Ġâlibâ bizden yalan elden inân olmuş saña*

*Ḥâlî şandım ben Gümüştḥâne Bogâzı'nı bilmedim
Bir sıra püskürme benler dîde-bân olmuş saña*

*Açmadı Kâmî derûn-i râzını bir kimseye
Varsa âh-ı ḥasretinden müstebân olmuş saña (G/14)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Serde püsküllü belâ zülfüñ o kâkül ne belâ
Beni öldürmek için nâz u tegâfûl ne belâ*

*Çîñ-i perçîn iki ebrûsuna taḫat yoğ iken
Çâr ebrû olıcaḫ aña taḫammül ne belâ*

*Gözleri baĝlu kebüter gibi dem-keşlik ile
Günde bir dâme düşer ḥâşılı bu dil ne belâ*

*Dilimi almaz olur cānımı ister ala ol
Şoñra bir bñse için işve te'allül ne belā*

*Göñül eğlencesi besdir saña Kāmī-yi nāle
Nağme-i muṭrib için menn ü tenezzül ne belā (G/15)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Zülfü sünbül ḥaddi gül cānāneden düşdüm cüdā
Kimse bilmez āh kim cānā neden düşdüm cüdā*

*Şem'-i baḥtım yandırır pervānesin uyandırır
Yāne yāne ben de bilmem yā neden düşdüm cüdā*

*N'ola çāk olsa şadef-veş sīne-i firḳat-zede
Gevher-i dürr-i yetīm dürdāneden düşdüm cüdā*

*Ben ḥumār-ı 'işretin ḥamyāzesi olsam n'ola
Sāki-i gül-rū lebi peymāneden düşdüm cüdā*

*Meh-liḳā terk eyleyüb meşşāta-ı ḥüsnuñ dimiş
'Āşıkımdır Kāmī-i ferzāneden düşdüm cüdā (G/16)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Hadden efzün nāz ider ol ḳāmet-i mevzün baña
Ḳorḳaram mesken ola Mecnün gibi hāmün baña*

*Cāndan artık ben nice sevmem seni ey şūḥ-i şenk
Leblerin mercān okur sāḥir gözün efsün bana*

*Geldi ağyāra maḥabbet-nāmeler ey bī-vefā
Bir selāmuñ gelmedi ḥikmet nedir bir gün baña*

*Ḳande ḳaldı itdiğün eski nevāziş bendeye
Yā ne yüzdendir 'aceb şimdi baḳarsın dūn baña*

*Bir güler yüz görmedim ol rû-ğazabden Kâmiyâ
Geçdi vaqti kim henüz yüz göstürür memnûn baña (G/17)*

ḤARFU'L-BĀ

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Tābiş-i ruhsār-ı hüsnüñden alındı āb u tāb
Haşre dek sönmez çerāğıñdır yanar bu āfitāb*

**Küllema cellā cemālū'l-ḥubbi min zeyli'l-ḥicāb⁵⁶⁹
Yahsebū'l-insanū berқан lāmi'an tahte's-seḥāb**

*Neş'e-baḥşā-yı maḥabbet sākīyā reng-i ruḥuñ
Güya mey-āşām-ı 'aşka baḥş ider gülgün şarāb*

**Ente lā tesma'u veşate'l-қavli dahlek yā Ḥabīb⁵⁷⁰
Küntü fi'l-ḥicrāni mensiyyen etā men ḡābe ḥāb**

*Ġafleten şanma 'aceb nev-devletānın el-ḥazer
Mest-i ḥ'āb-ālūd olur çün ol vaqt-i şebāb*

**Külle fi aḥvālina külle'l-lisani ve'l-қalem⁵⁷¹
Celle vaşfü'l-ḥāli 'an қavlin ve tahrirü'l-kitāb**

*Ol getirmez ḥātıra 'āşık anı yād itmese
Bī-vefādır Kâmiyâ Allahu a'lem bi'ş-şavāb (G/18)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Dökmüş etrāf-ı fesinden perçemiñ itmiş niķāb

⁵⁶⁹ Sevgilinin güzelliği perde arkasından kendini gösterirse, insan bir bulut altından parlayan bir şimşek sanır.

⁵⁷⁰ İftiracıları fark etmiyorsun ey Sevgili. Bense ayrılık acısıyla unutulmuşum. Kaybolanın hüsrana uğradığı haberi ulaşmıştır.

⁵⁷¹ Bütün söz ve kalemler, bizim hallerimizi anlatan söz ve kitaptan meydana gelmiştir.

Hattı gelmiş gâlibâ yüz göstüre eyler hicâb

*Neş'e-i mey gâze-i hūnum şarâb it sâkiyâ
Âteş-i 'aşkıñda çünkü bağrım olmuşdur kebâb*

*Ehremen-şüret rakîbân küyi ne ister gele
Dildeki âh-ı 'alev-rîzimden eyler ictinâb*

*Rû-yi yâre karşı ey dil kôrkarım âh itmeğë
Olmasun bād-ı hevâdan hâl u şânı ıztırâb*

*Şanma barandır yağar rû-yi zemîne berķ urur
Hâlîme yanar felek ağlar hevâ üzre sehâb*

*Mâni '-i küllî mezâhim kalmadı cānān ile
Kaldı illā vuşlata gül-penbe pîrāhen hicâb*

*Bu gice tâ şubh olunca defter-i hicrânını
Rû'yet itdim kalmadı Kāmî o mehle bir hisâb (G/19)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Bāğa zülfüñ sāye şaldı sünbülîstān oldu hep
Şoñra ol sünbül gelüb giysü-yi hūbān oldu hep*

*Perçemiñle bādemî çeşmiñ görünce 'aşıkān
Sâkiyâ hamyāze-i mest ü perişān oldu hep*

*Āsumān-ı evc-i hūsnüñe şüreyyā hālleriñ
Seyr idenler şubha dek encüm-şümārān oldu hep*

*Sîne sūzān dil fūrūzān dīde giryān el-emān
Nār-ı firķatle yanub hāk ile yeksān oldu hep*

Bezm-i tasvîr-i vişâl-i yârı itdikçe hayâl

Rûz u şeb hûn-âb-ı çeşmim şarf-ı hicrân oldu hep

*Kâmiyâ ağuş-ı vaşla geldi maşad şâhidi
Âşinâlar şādumân a 'dâ peşimân oldu hep (G/20)*

FE'İLÂTÜN FE'İLÂTÜN FE'İLÂTÜN FE'İLÜN

*Olsa iksîr-i hayât itmez eşer şöhet-i eb
Veled-i nâ-halefe lezzet-i hâssiyyet-i eb*

*Zâde-gânlık olamaz kesb-i şerâfetle velî
Viremez fahr u mübâhât püsere rif'at-ı eb*

*İtmeyen pend-i dürri gûş-i kabûle mengûş
Fâ'ide virmez eger olsa nebî Hazret-i eb*

*Mâye-i lutf u 'inâyâtı bilinmez evvel
Gidicek dâr-ı beķâyâ bilinür rağbet-i eb*

*Anı lâlâ-yı dehir terbiye eyler âhîr
Ol zamân añlaşılır kadr-i güher kıymet-i eb*

*Hüsn-i tevfiķ ile vâbeste olunca ferzend
Değmez irşiyet ile zerre añna hisset-i eb*

*Hazret-i Muħlis 'e pey-rev olamazsın Kâmî
Ġazeliñ hüsn-i kabûl olsa olur mürvet-i eb (G/21)*

FĀ'İLÂTÜN FĀ'İLÂTÜN FĀ'İLÂTÜN FĀ'İLÜN

*Gösterirsin böyle nâ-bercâ nedir rû-yı ğazab
Āh bileydin kim ne yüzdendir 'aceb n'oldu sebab*

*Dil perîşândır firāk-ı hasretiñle şöyle kim
Bende yok benden haber birdir yanımda rûz u şeb*

*Neş'esi hiç bir midir envā'-ı gül-şekkerlerin
Aşlı bir ammā değil lezzetde bir ruhsār u leb*

*Mā'il-i gül-fām-ı haddiñ olduğum günden berü
Göstürür nāziñ baña geh hüzn ü geh şevk ü tarab*

*Şimdi teşhîr itmeğe ebnā-yı 'aşrı Kāmiyā
Sihr ü efsün istemez illā ki zencîrli zeheb (G/22)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Nüş-i meyle sākıyā ref'-i hicāb itdin bu şeb
Pek açıldıñ ehl-i bezmi zevk-yāb itdiñ bu şeb*

*Sızlar ağlar sîh-i miñnetle bırakdıñ āteşe
Döndürüb bağrım kebāb kınım şarāb itdiñ bu şeb*

*Merhamet ma'düm imiş sīnende bildim ey perî
Ben niyāz itdikçe sen nāz u 'itāb itdiñ bu şeb*

*Bir hevāya uğradub sevdāya şaldıñ gönülmü
Āy efendim eski derdim iztırāb itdiñ bu şeb*

*Cāme-h'ābe Kāmiyā aldıñ en āhir ol mehi
Hāle-i āgūşa çekdiñ māhtāb itdiñ bu şeb (G/23)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Müsi-i 'aşkam ki vārımdan gelür bŷy-ı şarāb
Naħl-ı Tŷr-ı nŷr u nārımdan gelür bŷy-ı şarāb*

*İçmişem ħum-ħāne-i vahdetde 'aşkıñ bādesin
Āh u zār-ı dil-figārımdan gelür bŷy-ı şarāb*

*Bir nefes huşyār olmam bir de meyl-i nüş idem
Çeşm-i mest-i intizārımdan gelür bŷy-ı şarāb*

*Neş'e-i renc-i humârı sâkiyâ almam sere
Şîşe-i dil-inkisârımdan gelür bûy-ı şarâb*

*Tek ayağım basdığım yerden giçen sersem gezer
Bağ o rütbe reh-güzârımdan gelür buy-ı şarâb*

*Ger yazarsam Kâmiyâ keyfiyyet-i mest-i dili
Elde kilik-i âb-dârımdan gelür bûy-ı şarâb (G/24)*

MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN

*Yağar her şeb çerâğın mihreden tenvîr ider mehtâb
Döner çâvele-i çerhi bile tedvîr ider mehtâb*

*Çıkub kürsî-yi minâya okur mânend-i Beyzâvî
Cihâna âyet-i nûr-i mübîn tefsîr ider mehtâb*

*Alub şems-i hakîkatden ziyâsın hem-çü Mevlânâ
Semâ' eyler felekde şevk ile tezkîr ider mehtâb*

*Değil devrinde hâle halka-ı Tevhîd'e girmişdir
Külâh-ı lem'asın giymiş sere tekbîr ider mehtâb*

*O Bihzâd-ı felekdir kim çeker ser-levha-ı çerha
Ruğ u ebrû-yı dil-dârı her ay taşvîr ider mehtâb*

*Derûn-ı hâlede kâdrin görenler i'tikâf itmiş
Şeb-i bedriyyet ü mâhiyyetin teşhîr ider mehtâb*

*Tabîb-i hikmet olmuş Şâm'dan Sudân'a giçmişdir
Kara sevdalara şîr ü şeker tedbîr ider mehtâb*

*Hilâl-i keşti-i çerhi donatmış Sûd limânında
Kenâra çekmeğe nevrin gümüş zencîr ider mehtâb*

Çıkub evreng-i çerhe Husrevâne cūy-i Şirîn'i
Akıtmış küh-i zulmetden bu şeb tebşîr ider mehtâb

Görüb tedbîr-i çerhi kim dü meş'al yakmamış bir ân
Anuñ 'çün bedrini tedrîc ile tenvîr ider mehtâb

Hilâl keşkülün almış ele deryüzelik eyler
Anı cū-yi Şirîn-i mihirden pür-şîr ider mehtâb

Değil encüm-i remlden noktalar dökmüş sipihr üzre
Meğer hurşîde 'âşıkdır güzel teshîr ider mehtâb

Değil hâle ki usturlâb-ı hikmet çerhine girmiş
Cihâna fenn-i zâyirçe çeker tahrîr ider mehtâb

Çık ey pervâne şem 'iñle miyân-ı yâr-ı Kāmîden
Bu şeb tal'at ziyâsıyla sizi tekdîr ider mehtâb (G/25)

ḤARFU'T TÂ'

MEF'ÛLÛ MEFĀ'ĪLÛ MEFĀ'ĪLÛ FE'ÛLÛN
MEF'ÛLÛ FE'ÛLÛN

Çeşm-i nigehiñ süzdü o şehbâz-ı maḥabbet
Gösterdi melâḥat
Murğ-i dilimiz Ḥazret-i Allah'a emānet
Tedbîre ne ḥacet

Ol ḥüsn-i ḥaṭṭiñ saḥfe-i ruḥsāra muḥallā
Yazmış ne mücellā
Mizān ider olsa bulamaz şeyḥ-i seḳāmet
Gösterse kerāmet

La'l-i lebini ağızıma viridi didi em em
Ol şūḥ-ı mübessem
Var mı 'acaba gülbeşekerde bu ḥalāvet

Bu zevk ü terâvet

*Doyunca otur zevk idelim eyleme ta 'cîl
Âdâb u resmi bil
Teşrîfîñ irâdetle velî gitme icâzet
Gel eyle ri 'âyet*

*Dilberde edâ tatlı şadâ feyz-i Hudâ'dır
Hem rûha gîdâdır
Her kevkeb-i tâli 'de bulunmaz bu sa 'âdet
Hem böyle 'inâyet*

*Sen büsemi aldın mı 'aceb h 'âbda dirsin
Bilmem ne sorarsın
Duydunsa eğer bir dañi izhâra ne hâcet
Var bunda nezâket*

*Ol tûñi-dehen Kâmi dimâge şeker ezmiş
Dil sırrını sezmiş
Nazmında zühür itdi halâvetle belâgat
Mümtâz-ı leñâfet (G/26)*

MEF'ÛLÛ MEFĀ'ĪLÛ MEFĀ'ĪLÛ FE'ÛLÛN

*Ber-maşrık-ı dilde doğa envâr-ı mañabbet
Mümkün mü 'ayân olmaya esrâr-ı mañabbet*

*Nâ-ehle gel eyleme izhâr-ı mañabbet
Manşûr gibi meydâna gelür dâr-ı mañabbet*

*Bülbülleri yüz nâle vü efgâne bırağdı
Bir şebnem-i gül gonce-i gül-zâr-ı mañabbet*

*Zevk ü gamına hâşılı yok hadd u nihâyet
'Aşğ ola o kim oldu heves-kâr-ı mañabbet*

*Deryâları dökse de dil-i 'âşık-ı zâre
Sönmez daḥî çok şu götürür nâr-ı maḥabbet*

*Şüfî bilemez Kâmiyâ bu lezzet-i 'aşkı
'Ayb eyleme ger eylese inkâr-ı maḥabbet (G/27)*

MEF'ÛLÛ MEFĀ'ÎLÛ MEFĀ'ÎLÛ FE'ÛLÛN

*Urdu feleğın sînesine dâğ ile ḥasret
Kim hâle-i âğûşa ala bir meh-i tal'at*

*Lâyık mı saña vâsıl ola göz göre âgyâr
Ben kan yudayım bunda nedir nükte-i ḥikmet*

*Câm-ı ferahı virmedi sâkî dile ḥâlâ
Başım da döner bu felek-i çerḥ-i meşakkat*

*Çıkmaz başa ol kimseleriñ mihr ü vefâsı
Olursa eğer dostluğı dünyalığa 'illet*

*Biñ ma 'rifetiñ bir pula ey Kâmî alınmaz
Bağmaz yüzüne kimse seniñ olmasa devlet (G/28)*

FE'ÎLĀTÛN FE'ÎLĀTÛN FE'ÎLĀTÛN FE'ÎLÛN

*Sâhir-i çeşm-i füsûn-sâzıña beste Hârût
Düşdü çâh-ı zekane dâm-ı ḥatından Mârût*

*Ol kadar zevk ü ḥalâvet-suḥanıñ baḥş idilir
Reşkden tûtî vü kumru işidüb kaldı sükût*

*Sebz-i ḥatı kaynadı nev-gerd-i leb-i la 'linde
'Acabâ oldu zümürüd mü o 'ayn-ı yâkût*

*Ḳudretim kalmadı ber-pâ durayım firḳat ile
Lebiñi ağzıma vir cân u dile kim ola ḳût*

*Şāhid-i nuḥbe-i āmāl meserret buldu
Kāmiyā dağdağaya düşme yeter ğayrı unut (G/29)*

HARFU'S-ŞA'

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Ben esīr-i ṭurra-ı nef̄s-i hevāyım el-ġiyās
Şermsār-ı sū-i a'māl-ı ridāyım el-ġiyās*

*Cürm ile ālūde-i çirk-āb-ı dāmen olmuşam
Şüste kıl āb-ı şefā'atle revāyım el-ġiyās*

*Dest-ġir ol eyle bir ḥüsn-i nazarla iltifāt
Çāh-ı 'isyāna fütāde bī-nevāyım el-ġiyās*

*Meş'al-ı nūr-i 'ināyetle beni tenvīr kıl
Zulmet-i mustağrak-ı sehv ü ḥaṭāyım el-ġiyās*

*Yüz nedāmetle ḥacāetle deḥālet eyledim
Hāk-pāy-ı kīmyā-sāye fedāyım el-ġiyās*

*İsterem ḥasretle ben kurb-i civār-ı rahmetiñ
Ḥayli müddet oldu ki senden cüdāyım el-ġiyās*

*Āsitān-ı ṭāir-i kuds-āşiyāniñdan ba'īd
Olalı ben āh u zāre mübtelāyım el-ġiyās*

*Söyledim estağfiru'llah Kāmiyā ez-cān u dil
Maḫhar-ı elṭāf-ı iḥsāne sezāyım el-ġiyās (G/30)*

HARFU'L-CĪM

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Hüsn ü ānın ḥaṭṭ-ı nev-ḥīzin ġubār eyler mi hiç
Olmasa bedr-i mehiñ hāle kenār eyler mi hiç*

*Ādemiñ zātında lāzımdır rüfū-yi terbiye
Naḫl-ı bī-bārı şuvarmak meyvedār eyler mi hiç*

*Gam günü gül mevsimi gelse tesādūf sākiyā
Devr-i nūṣa nūṣ-i mey ḥātır-mesār eyler mi hiç*

*Ger ese baḥr-i emelden bir muḥālif rūzigār
Keṣti-i engīn-i baḥtım der-kenār eyler mi hiç*

*Olmayan zātında māye feyz-i isti'dādın
Devlet ü müsned anı Kāmī kibār eyler mi hiç (G/31)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Tiz-meşreb yār ile güftār güç reftār güç
Rāz-ı ser-beste-dili izḥār güç idmār güç*

*Ger seversen Ḥaqqı ibrām itme hem-derdim baña
Ser-güzeşt-i mācerā ikrār güç inkār güç*

*Dil uşanmaz cevriden dil-dār ise inşāfi yok
'Aşk elinden bende şaşdım zār güç bī-zār güç*

*Çek eliñ benden ṭabībā bu meşeldir derd-i 'aşk
Bir şağalmaz yaradır tīmār güç bī-mār güç*

*Olsa bī-gāne maḥabbet meclisinde Kāmiyā
Eylemek hoşnūdi dildār güç agyār güç (G/32)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Fakrı faḥr eyler gönül göstürmez aslā ihtiyāc
Şāh-ı istiğnā-yı 'aşkam neylerem ben taḥt u tāc*

*Gümrük-i ḥüsniñ emīni olalı dil 'aşk ile
Alamaz vaşlñ metā 'iñdan efendim kimse bāc*

*Kaynadı kanım gönülden akdı āteş-meşrebe
Cem '-i ezdād itdi ḥikmet āb u āteş imtizāc*

*Haste-gân-ı ‘aşka virmez fâide tedbîrler
Çek eliñ olmaz tabîbâ derd-i ‘aşka çün ‘ilâc*

*Hüsn ü âniñ kâlesi revnağ-tırâz olmağ diler
Tamğa-i büseyle bahş it tâze bir rengin revâc*

*Tılsım-ı vefk-i merâme düşdü ismiñ Kâmiyâ
Zahme-i Efrâsiyâb-ı sîne-i dil-dârı aç (G/33)*

HARFU’L-HÂ’

FE’İLÂTÜN FE’İLÂTÜN FE’İLÂTÜN FE’İLÜN

*Deheniñ goncesini gördüğü dem bülbül-i rûh
Cânı elbetde diler şevkiñ ile la ‘l-ı şabûh*

*Sâkiyâ la ‘l-ı lebiñ neş ‘esini alsa idi
Tevbe-i meyde sebât idebilir miydi Naşûh*

*Olmayan var mı ‘aceb ‘âşık-ı vaşlıñ cânâ
Sîne-i tâbînı gördükde efendim meftûh*

*Varağ-ı hüsnüñü yazdıkdâ debîr-i kudret
Noğta-ı hâli komuş vuşlatına bā-yı bedûh*

*Kâmiyâ emti ‘a-ı vaşlı anıñ Şâm işidir
Nezd-i sevdâ-ger-i Şâmî’de değıldir memdûh (G/34)*

FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLÜN

*Ehl-i hâle sâkiyâ la ‘l-ı lebiñ cām-ı şabûh
Nukl-ı sîb-i gâbgâbiñ bahşende-i tefrîh-i rûh*

*Metn-i vaşfında bedi ‘âne me ‘ânî var iken
Hüsnüñ izhâr-ı netâyic idemez ehl-i şürûh*

*Ġark-ı eşk-i hasretem cânâ hayâtı n ‘eylerem
İstemek beyhüdedir tûfân-ı gâmda ‘ömr-i Nûh*

*Hadden aşdı ey gönül her vech ile sehv ü haṭā
Söyledim estağfiru 'llah tevbe mānend-i Naşūḥ*

*Dil maḥabbet derdine Kāmī giriftār olalı
Böyle rengīn tāze nazm-i dil-küşā itdi sünūḥ (G/35)*

ḤARFU'L-ḤĀ'

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Zīb-baḥş-rüy-i dilberdir o zülf ü ḥāl u ruḥ
Hüsne reng-āviz zīverdir o zülf ü ḥāl u ruḥ*

*Biri Çīn ü biri Māçīn birisi kayd-ı hayāt
Dillere bend-i muḳadderdir o zülf ü ḥāl u ruḥ*

*Lā yüsenna şey'ün illā ḳad yüselles⁵⁷² şaḥfada
Hüsni ḥaṭṭıyla muḥarrerdir o zülf ü ḥāl u ruḥ*

*Biri 'anber biri āteşdir yaḳar birisi dūd
Micmer-i rengīn muşavverdir o zülf ü ḥāl u ruḥ*

*Şaḥfe-i dībāce-i hüsünüde yāriñ Kāmiyā
Sünbül ü gül müşg-i ezferdir o zülf ü ḥāl u ruḥ (G/36)*

ḤARFU'D-DĀL

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Zülf-i çīniñ ḥam be ḥam 'uşşāḳa olmuşdur kemend
Nice serkeş dilleri bir mūya itmiş ḳand u bend*

*Olamaz mānend-i ḳadd-ı hoş-ḥirāmiñ serv-i nāz
Her ne deñlü olsa da mümtāz-ḳāmet ser-bülend*

*Sen taḥammül idemezsin baḳasın āyineye
Yā nice dursun firāḳ-ı ḥasretiñle derd-mend*

⁵⁷² İki kez yapılmış bir şeyin üçüncüsü de yapılır.

*Neyle perverde 'aceb itsem seni âyîne-rû
Tûñî-i tab 'iñ ne nâzıkdır ki bilmez la'l-ı kând*

*Var ise vardır yine dürrine de taḥsîn olur
Şimdi nâ-hem-vâr-ı ebnâ-yı 'aşırda yok pesend*

*Kâmiyâ tûl-ı emel fikr-i sevâd-ı zülf-i yâr
Bir uzun sevâdır ol aldanma olma derd-mend (G/37)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Bedr-i ḥüsnüñ mâh-ı rû günden güne olur mezîd
Lem 'a-dâr-ı kevkeb-i ḥübânı itmiş nâ-bedîd*

*Kerbelâ-yı vâdi-i 'aşkıñda kaldım teşne-leb
Ser-fürü itmek Hüseyñ 'im düşmene emr-i ba'îd*

*Haḡ seni öğmüş yaratmış aḡsen-i taḡvîm ile
Necm-i mes 'üduñ gibi zât-ı şerîfiñ de sa'îd*

*Bir kafesde tûñî ü zâğ-ı miyâh mümkün deḡil
Çün ḫilâf-ı cins ile ülfet olur nâr-ı şedîd*

*Gonce-i gül-zâr-ı dehri Kâmiyâ şemm eyleme
Çün zükâm-ı ye's ile ser-şâr olur câm-ı ümîd (G/38)*

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Göñül virdim o şûḡ-ı gül- 'izâre her çi bād-âbād⁵⁷³
Anı çekdim der ağuş-ı kenâre her çi bād-â-bād*

*İlişmezdim ilişdim kendi dil-dâre zerâfetle
Doğundum tel kırub zülf-i nigâre her çi bād-â-bād*

*Gözüm tek görmesün fırsat deminde rû-yı a'dâyı
Karârı eyledim tebdîl firâre her çi bād-â-bād*

⁵⁷³ Her ne olursa olsun, ister istemez.

*Şavurdum hürmen-i 'ömrüm bütün bād-ı hevā ile
Ki virdim dānesin bu rüzigāre her çi bād-ā-bād*

*Hevā kullanmak isterken şaşırdım keşti-i 'aklı
Urub başdan kara çıktım kenāre her çi bād-ā-bād*

*'Adūdan intikam aldım felekden gün uğurladım
Çekildim Kāmiyā gurbet diyāre her çi bād-ā-bād (G/39)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Gibta-ḥ'ārıdır cemāliñ mihr-i çerḥ-i lāciverd
Gün gibi vildān u hūrī ḥüsnüñe eyler ḥased*

*Pāyiña dīvāne cūlar gibi dökdüm āb-rū
Gayra itmeme ser-fürü illā saña ey serv-ḳad*

*Olalı gülzār-ı ḥüsnüñ 'andelībi murḡ-ı dil
Bāḡ-ı dehriñ güllerin bir pula almam gonce-ḥad*

*Bu güzergāh-ı fenāniñ zevki yokdur zerrece
İltifāt itme sürür u ḥüzne in nız bü'gzered⁵⁷⁴*

*Gāfil olma tır-i āhından bu Kāmī kemteriñ
Olmaz āmāc-ı icābetde efendim aḡlā red (G/40)*

ḤARFU'Z-ZĀL

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Neş'e-i güftār-ı ḥüsnüñ sāḡi sāḡarden leziz
Sīb-i nuḡl-i ḡabḡabiñ ḡand-i mekirden leziz*

*Başka bir zevk ü ḡalāvet geldi ḡūḡi-ḡab'ıma
Būse-i la'l-ı lebiñ de gül-be-şekkerden leziz*

⁵⁷⁴ Bu da geçer.

*Feyz-i hengâm-ı seher bî-şübhe hoşdur rûzdan
Olamaz şâfî beyâz anuñ 'çün esmerden lezîz*

*'Ukde-i şeb-reng-i zülfüñ açdı çün bād-ı nesîm
Müşg-sây itdi meşâmı bû-yı 'anberden lezîz*

*Ten-dürüstiden elez devlet bulunmaz Kâmiyâ
Gerçi yokdur söylenür cem 'iyyet-i zerden lezîz (G/41)*

ḤARFU'R-RĀ'

FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLÜN

*Pertev-endâz-ı ruhuñ mihr-i cihân-ārâ mıdır
Necm-i ikbâliñ 'aceb hem menzil-i Cevzâ mıdır*

*Bu melâhaḫ ne perî vü ne beşerde var şehâ
Bilmezem ğilmân-ı cennet yoksa yok havrâ mıdır*

*Āh bileydım nükte olmuş kalbime çokdan berü
Yūsuf-ı Mışr-ı melaḫât sen gibi ḥüsnâ mıdır*

*Ditreşür üftâdeler germ-âbe-i âğüş için
Câmekân-ı sîneniz ağıyardan tenhâ mıdır*

*Aḫmer-i yâkût-veş neş'e virür la'l-ı lebiñ
Mey-perestem mâye-i ḥün dil-i şahbâ mıdır*

*Cünbüş-i naḫl-ı kadiñ düşdi lisân-ı 'âleme
Nev-resim bu nâz mâder-zâd u nev-peydâ mıdır*

*Var mıdır vechi dimişler 'âşıkımsın Kâmiyâ
Gülşen-i ḥüsnümde göñlüñ bülbül-i şeydâ mıdır (G/42)*

FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLÜN

*Nev-nihâlım serv-kadiñ ser çeker tûbâ mıdır
'Ārızıñ Bâğ-ı İrem yâ cennetü'l-me'vâ mıdır*

Bū-yı zülfüñle şabā ta 'ñir-i kām itdi dili
Misk-i ezfer mi o bū yā 'anber-i sārā mıdır

'Āşıkā tīg-i teğāfūl böyle dā'im çekmeden
Bir ihānet mi 'aceb yā nāz u istiğnā mıdır

Hem-dem olmak gördüğüñ her bü'l-hevesle ey perī
Mağşadñ şöret mi yoksa ğayrı bir sevdā mıdır

Seyr idenler Kāmiyā ol şāhid-i ra'nāyı der
Bu melekdir yā perīdir yoksa yā havrā mıdır (G/43)

MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN

Süleymān'im bütün hūbān-ı 'ālem mūr-ı hūsnūñdür
Gedālar şöyle dursun şāhlar mecbūr-ı hūsnūñdür

Ziyāsın iktibās itmiş cemāliñden meh ü hurşīd
Sipihir üzre kevākib zerre-i meşūr-i hūsnūñdür

Dilīrāne iki ğamzen kılıçlar parladır cānā
Niğāhundan mı yüz bulmuş 'aceb mağrūr-i hūsnūñdür

Gümüş āyine ruhsāra güneş dokunsa gendüm-gün
Olur sīmsiyeh noķşān deĝil meşūr-i hūsnūñdür

Eger ber-dār olursa dönmeye sevdā-yı zülfünden
Yoluñda terk-i cān eyler o kim Mansūr-ı hūsnūñdür

Nice Yūsuf-liķā çāh-ı zenāhdānında pinhāndır
Kimi meşūr-ı çeşmiñdir kimi mecbūr-i hūsnūñdür

Müdām anlar dil-i Kāmī dolaşur şehd-i la'līñde
Meĝer bir hoş ħalāvet añlamış zenbūr-i hūsnūñdür (G/44)

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Mekteb-i 'irfān'da gördüm bir güzel Qur'an okur
Hoş-edā şīrīn-şadāda sūre-i **Rahmān** okur

Pīş-i üstāde edībāne olub zānū-nişīn
Nāz u 'işve dersin ezber eylemişdir ān okur

Gerdanında hālleri semūr-hindī nüshası
Gānzeler seyfe dayanmış lebleri mercān okur

Nev-civānım Cāmī almış destine mestāne-vār
Gülistān-ı nahve şarf eyler 'ömr-i Būstān okur

Şehsūvārım nāz u istiğnāda Kāmī yekke-tāz
Hüsn ü ānı zümre-i dilberlere meydān okur (G/45)

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Der-kenār olmuş perī-peyker güzel Qur'an yazar
İki yüzden muşhaf-ı hüsn-i haṭında ān yazar

Naqş-vān-ı taraf-ı ruhsārında itmişdir zuhūr
Haṭt-ı menşūru anıñ fermān-ı 'ālī-şān yazar

'İsmet-ārā-yı felek Mışr-ı melāḥaṭ Yūsuf'u
Ebruvānı vaşf-ı hüsnüñde meh-i Ken'ān yazar

Hüsn ü 'Aşq'ın 'işve-i esrārını ezber okur
Tılsım-ı vaşlında dilber daḥme-i Leylān yazar

Dā'-ı 'aşka lutf ile eyler devā ol Kāmīyā
Gāh şifā āyetlerin gāh sūre-i Loḡmān yazar (G/46)

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Qand-ı la'liñ fikr ile tūṭī-i dil ülfetlenür
Sīne-i āyīne-i tābıñla ünsiyyetlenür

*Gül- 'izār u kadd-i Tūbā hoş-ıyām-ı Bāğ ola
Gonce reng ü serv-i nāzından düşer haçletlenür*

*Nev-bahār-ı sebz-i haṭṭıñ görelı ruhsārda
Eşk-i çeşmimde zümürürd rīzesi şüretlenür*

*Yārim ağzın urduğu peymāneden içdim şarāb
Sākıyā ol neş'eden ḥālā gönül lezzetlenür*

*Nev- 'arūs-i dehre aldanma nice dāmādı var
Göstürür düşizelik rengin-edā zinetlenür*

*Şöyle bir nāzik-mizācdır kim hevādan nem kapar
Tiz-meşreblik ider beyhüde ol hiddetlenür*

*Baht-ı ikbālı eğer işler ise bir kimseniñ
Şöhret-i kâzib bulur doğru deyü şöhretlenür*

*Görmese senden mahabbet Kāmī-yi pervāne-dil
Şeb-çerāğī-yi vişāle şanma germiyyetlenür (G/47)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Kişver-i ḥüsnüñ bedestānında dil dellāl olur
Kāle-i vaşlıñ mezādında zebānım lāl olur*

*Gūya gül-penbe kadīfe üzre ṭab' olmuş gibi
Hüsn ü ānın naqş-ı nev-ḥiziñle ammā māl olur*

*Nāzeninim şöyle bir nāzik-bedensin büseniñ
Sāyesi ruhsārına düşmezden evvel āl olur*

*Naḥliñ ezhārı lebiñ haṭṭıyla itmişdir ḥayāl
Olmaz ānun'çün muşaffā rīki mumlu bāl olur*

*Hicr-i lal'inle remīm-i ḥāk olan 'āşıkların
Kim nebātından yemiş minḳār-ı tūṭi lāl olur*

*Hall u 'ağd itmek diler bād-ı şabā perçemleriñ
Korkaram bir tel kırar bahsinde kıl u kâl olur*

*Hāk-pā-yı kadr-ı dānişdir gehī Kāmī gönül
Kāf-ı istiğnāda geh Simurğ ile hem-bāl olur (G/48)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Şāh-ı hūbānsın sözüñ 'ālemdē ferruh-fāl olur
Her gören eṭvārına biñ cānla meyyāl olur*

*Dil mülāzım şaf-be-şaf gīsūların ālāyına
Virme her kitābı dest-i şāneye jūrñāl olur*

*Zikr-i şevkiñle maḥabbet sīnede devrān ider
Tekye-i 'aşkıñda āḥir cān u dil abdāl olur*

*Şimdi lezzetde ruḥuñ gül-şekkeri eyler ḥacıl
Gird-i la 'liñde ḥaṭıñ geldikde mumlu bāl olur*

*Kudretim yok çekmeye Rüstem kemān-eburūların
Çille-i saḥtūñ çeken kadler ḥamīde Zāl olur*

*Ol büt-i nev-res namāza rāğıb olmuş Kāmiyā
Cāmi '-i semt-i Vefā'ya gelse pek ihmāl olur (G/49)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Bāğ-ı dehriñ sen gibi şanma kadd-ı şimşādı var
Serv-i nāzı var ise ānıñ da sāde ādı var*

*Çeşm-i şūḥun 'ālemiñ teşḥīrine efsūn okur
Āferīñ 'ayyār-ı ḥüsnüñ böyle bir üstādı var*

*Dāne-i ḥāliñ gören düşmez mi zūlfüñ kaydına
Hüsn ü ānıñ siyyemā gamzen gibi şayyādı var*

Kıl-kalem müjgānlarım naḥşıñ çeker levḥ-i dile

Bağ nigār-hāne-i çīniñ nīce Behzād'ı var

*Şanma kim āh-ı seher-gāh-ı dilin te'sīri yok
Dikmiş āteşden 'alemler göklere feryādı var*

*Cāne minnet bilürem tennür-ı 'aşka yanmayı
Bu semender-meşrebiñ āteşde çün bünyādı var*

*Der dehānān-ı ehibbā sükker-i şıdık u vefā
Söylenür dillerde ammā dādı yok bir ādı var*

*Çün rümüz-ı dehri teşhīs eylemek vāfir-hüner
Şanma her şahsıñ aña iz'ān u isti'dādı var*

*İçmezem cām-ı neşāt-ı cān-fezā minnetle ben
Sākıyā nuğl-i lebiñ şevk-i dile imdādı var*

*Husrevāne neş'e-bahşā rūha iksīr-i hayāt
Böyle şīrīn Kāmiyā tab'-ı diliñ nev-zādı var (G/50)*

BİR BEYTİ FĀRİSĪ VE BİRİ TÜRĖĪ ĖAZELDİR

MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN FE'ŪLÜN

*Elif lām rā' siyeh zülfet muharrer
z'- hüsn-i mushāfet kerdem men ezber⁵⁷⁵*

*'Aceb neb'-i hayāt-efzā mı cānā
Virür lezzet lebiñ mānend-i Kevşer*

*Sevād-ı çeşm-i bīnem mün'akis şod
Ber ĩn haddet nümüde hāl-i 'anber⁵⁷⁶*

Ne buldun bu levendāne revişden

⁵⁷⁵ Güzellüğünün mushafındaki kara saçlarında kaydedilmiş olan Elif Lam Ra'yı ezber ettim.

⁵⁷⁶ Yanağındaki anber kokulu benine bakınca gözbebeğimin karalığında yansıdı.

Çeker çeşm-i nigāhıñ çifte hañcer

*Çü dīdeem sīne-i sīmīn-i şafet
Be-güftā Kāmī mir'at-ı Sikender⁵⁷⁷(G/51)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Pertev-i ruhsār-ı hüsnüñ hūr şeklin gösterir
Zülf-i müşgīniñ şeb-i deycūr şeklin gösterir*

*Şöyle bir rengīn güzelsin baķ hele āyīneye
'Aks-i hüsnüñde saña mecbūr şeklin gösterir*

*Ey Süleymān-ı zamānım devr-i ruhsārīñda haññ
Şanki düşmüş ķand-ı Mışır'a mūr şeklin gösterir*

*Ten-sefīne baħr-i eşkimdir döner çeşmim dü çerħ
Dūd-i āhım ser çeker vāpūr şeklin gösterir*

*Varma gülzāre düşürme bülbülānı giryeye
Görse güller 'ārızıñ rencūr şeklin gösterir*

*Zülf-i Hārūt'ıñ görünce 'āşık-ı şūrīdeler
Kışver-i Bābil'deki meşhūr şeklin gösterir*

*Nīm-nigehle mest ü hayrān eyledin Kāmī kuluñ
Sāķi çeşmin bāde mey maħmūr şeklin gösterir (G/52)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Nefħa-ı 'İsā-yı Meryem sırr-ı güftārımdadır
Menba'-ı āb-ı Hızır devr-i leb-i yārimdedir*

*Ben Aristo hikmetem hāmem Felātün-hüner
Merkez-i çerħ-i felek devvār-ı per-gārımdadır*

⁵⁷⁷ Gümüşe benzer saf ve temiz sineyi görünce ey Kāmī İskender'in âyinesi de buna.

*Olalı bend-i esîr-i perçem-i ham der hamuñ
Ser-te-ser dünyâ vü mâ fihâ⁵⁷⁸ giriftârimdadır*

*Yâ nice reşk itmesün kulzüm muhit-i fikrime
Dürr-i nîsân şadef-i kıl-k-i güher-bârimdadır*

*Râiz-i reh-vâr-ı fikrim nazme meydân eylese
Şeh-süvârân-ı suhan sencide reftârimdadır*

*Dil hezarî sāha-ı gülşen-sarāy-ı hikmetiñ
Gönce-i şad-berg-i gül-bü tab '-ı gül-zârimdadır*

*H'āce-i gevher-şinās-ı ma'rifetdir Kāmî dil
Dürr-i meknün-ı hüner deryâ-yı efkârimdadır (G/53)*

MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN

*Seniñ ālüfte-i ülfet-şi 'ār-ı firqatiñ kimdir
Şeb-āgūş-ı vaşl-ı pister-i dil-hasretiñ kimdir*

*Kimiñ sāgar-keş-i hamyāze mahmûrusun cānā
Bileydim sāki-i bezm-āşinā-yı 'işretiñ kimdir*

*Henüz el değmemiş bir gönce-i Bāğ-ı leţāfetsin
Nağam-sāz-ı nevā gülşen-serā-yı halvetiñ kimdir*

*Bugün pā-yı serîr-i şevketiñde ey şehin-şāhım
Bileydim sāye-dārî-i hüme-yı devletiñ kimdir*

*Ruħuñda dāne-i hāl-i siyāhuñ dām-ı 'Ankā'dır
Kemend-endāz-ı zülfünle şikāre niyyetiñ kimdir*

*Benim kendi efendim dil-pesendim şimdi sensin yā
Seniñ yār-ı vefā-dārîñ 'aceb hem-şoħbetiñ kimdir*

⁵⁷⁸ İçinde olan her şey.

*Nevâ-yı nağme-sâzî-i Hüseyini söyledi Kâmî
Fezâ-yı Kerbelâ-yı teşne-leb dil-ahasretiñ kimdir (G/54)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Çeşm-i mekkârîñ dil-i 'uşşâka çok efsünü var
Kim çeh-i Bâbil'den almış sihr-i gün-â-günü var*

*Yalınız bir ben miyim Leylâ-yı dehre mübtelâ
Beste-i zincîr-i zülf itmiş nice Mecnûn'u var*

*Maşrafın irâda uydurmağ gerekir 'âkıla
Çün binâ-yı devletiñ de vezni var mevzünü var*

*Fenn-i coğrafiyyeden kılma de 'âvî-yi hüküm
Kim bu hikmet-hâneniñ çok merd-i Eflâtun'u var*

*Damlıyor reng-i tebessüm la'l-ı nâb-ı şîşeden
Ol gül-i nâzik-mizâciñ nice yüz memnunu var*

*Ser-firâz-ı nükte-sencân-ı diyâr-ı nazmdır
Kâmi-i mu'ciz-beyânîñ şi'r-i nev-mazmünü var (G/55)*

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Kemâl-ı irtikâ ehl-i kemâle ittikâdandır
Fezâ-yı rağbeti hırşîdiñ eyyâm-ı şitâdandır*

*Mağabbetde hamüş ol yân yakıl pervâne-veş şem'a
Hezâre şöhret-i âşüftelik şit ü şadâdandır*

*Nigâh itme cihânda mihr-rüyâne meded ey dil
'Uyûna 'arîz-ı hîre bütün tîz-i ziyâdandır*

*Kerem-ver cā-yı rıf'atde kerem-cū pā-yı zilletde
Zemîniñ vâridâtı katre-i ebr-i semâdandır*

Nüfûs-i pîrdır dervîş-i dehri eyleyen irşâd

Küşād-ı feyzi zîrâ gonceniñ bād-ı şabādandır

*Muharrer ahsen-i takvîm ile taşvîr-i ruhsârîñ
Anı teşbîhe gönce eylemek ‘ayn-ı haţādandır*

*Zer ü sîm alma herkesden haleldir mülket-i hüsne
Harāb-ı mülk ü millet diĸkat itsen irtişādandır*

*Cevād-ı kabiliyyet nesle bakmaz başka hāletdir
Ki hoş-bü sünbül-i nāzik piyāz-ı kem-bahādandır*

*Süleymān'ım uçurma Hüdhüd-i gönüm rikābından
Kelān vefd-i mahabbet Belkıs-ı Mülk-i Sebā 'dandır*

*Şakın hün-pāş-ı zaĸm-ı ‘aşka Kāmî ser-zeniş kılma
Mahabbet sengi ‘uşşāka felāhün-i kazādandır (G/56)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN
*Nev-peyām-ı haţ-ı dilber zülf-i perçinden gelür
Ol şemîm-i sünbül-i Şāmî meĸer Çîn 'den gelür*

*Girmesün nā-mahremān gülşen-serāy-ı hüsniñe
Gönceye raĸne hemişe dest-i gül-çinden gelür*

*Kākülüñ şebender-i iklîm-i Fes gîsülerin
Misk ü ‘anber⁵⁷⁹ tāciridir Çîn ü Māçîn 'den gelür*

*Dām-ı şeh-bāz-ı gönüldür dāne-i hāl-i ruĸuñ
Pā-yı ‘aĸla piç ü tāb-ı perçemiñ Çîn 'den gelür*

*Hüsrev-āne çeşme-i endîşe-i nazm-ı dile
Neş 'e-i zevk ü hālāvet cüy-ı şîrinden gelür*

Hîrz-ı cān it nusĸa-ı ‘aşkı sînende Kāmiyā

⁵⁷⁹ Divân'da “ Misk-i anber” şeklinde yazılmıştır.

Ġamze-i ik̄āz-ı fitne Hıttā-ı Çîn 'den gelür (G/57)

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Nikāt-ı 'aşk u şevki mahrem-i esrār olandan şor
Medār-ı nokta-ı hālî ruha pergār olandan şor*

*Şafā-yı 'işret ü 'ayşî ne bilsün mest ü mahmûrun
Şarāb-ı 'āfiyet zevkiñ dili bî-mār olandan şor*

*Dehānından eşer mûy-i miyānından nişān görmem
O mübhem ma'nāyı ey dil aña hem-vār olandan şor*

*Ne ğamlar çekdiğim şām-ı firākında hilāl-eburü
Hayāl-ı tal'atıñla şubha dek bî-dār olandan şor*

*Müselsel ham-be-ham zülf-i nigārıñ hall-i aķinde
Olan Mansûri-i Rāzî aña ber-dār olandan şor*

*Cehennem āteşi hier ü 'azābıñ bir şirārıdır
Behiştin lezzetin būs-ı kenār-ı yār olandan şor*

*Ne bilsün pīlever sūkî le'ālî kadriñi Kāmî
Anı gevher-şinās-ı h'āce-i pāzār olandan şor (G/58)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Misk-i 'anberle yine esdi nesīm-i nev-bahār
Çeşm-i āhū nāzenīnim ğālība perçem tarar*

*Cevre meh-rü firķate vuşlat cefā için vefā
Çünkü her derdin tabībā böyle bir dermānı var*

*Bu mülevven dehre aldanma hāzer kıl herkesi
Öyle bir nakķāşdır her günde bir reñge boyar*

*Āvuç açma müşmir olmaz ey gönül nā-merde sen
Desti boş mahrûm kalursun berķ-i mānend-i çınār*

*Viridi fırsat bir muvāfık rūzigār esdi dile
Āh ile çekdim kenār-ı keşti-i ümmīde yār*

*Kılsan im 'ān-ı nazar aḥvāl-ı dehre Kāmiyā
Bī-elem sandıkların kalbinde yüz biñ derdi var (G/59)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Ba 'd-'z-īn zabṭ eylemez Kays-ı dilim zencīrler
Ey saçı Leylā firār eyler yanımdam şīrler*

*Ol kemān-ebrūlarıñ çekdim firākın ol kadar
'Ayn-ı terkeş şekline döndürdü cismim tīrler*

*Şayd-gāh-ı dil-rübāda şāh-bāz-ı gönlüme
Dām olur tav'an ser-ā-ser serkeşān naḥçīrler*

*Yalñız bir sen değılsin mübtelāsı ol mehiñ
Dil-rübūde ḥüsnüne şāh u gedā vu mīrler*

*Ḥüsn ü ān-ı şūretiñ teşkīlini almaz ḥayāl
Kānde kaldı resm-i Behzād itdiği taşvīrler*

*Nuḥbe-i āmāl-ı dil olur pezīrā-yı ḥuşul
Kāmiyā ed'ıyyemizde var güzel te'şīrler (G/60)*

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Ḥaḳīḳat semtini gözler temāşā-gāḥımız vardır
Bizim te'şīr-i Ney gibi derūnī āḥımız vardır*

*Eğerci ḥāne-berdüş u kalender-meşrebiz ammā
Ḥarābāt ehlini irşād ider der-gāḥımız vardır*

*Kimi şāhe kimisi bir müşīre intisāb itmiş
Bizim bir kimsemiz yokdur hemān Allah'ımız vardır*

Felek noḳşanlığı vardır sizin ayın ki her māhda

Bizim noķşānı olmaz hîç zemīnde māhımız vardır

*Yimem ğam rüz-i dil-düz-i haşirden Kāmiyā çünkü
Şefā 'at kān-ı Sulţan-ı Risālet Şāh 'ımız vardır (G/61)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Bir mücellid şūhuna pergār-ı dil dā'im döner
Lîk almak cedvel-i āġūşa anı pek hüner*

*Vaşmetim altun deyü hall eyledi eşkālımız
Rast söyler naġme-i neyzen gibi eğri baķar*

*Kıl-kalem müjgānlarım ser-levha-ı hüsnüñ yazar
Nīze-i nāzik dile dervāze-i hasret açar*

*Deste-i evrākı beste itmeġe şūh-ı cihān
Her ne deñlü deste alursa inanma yān çizer*

*Niyyet itmiş Kāmiyā şirāze-bend itmekliġe
Nuşa-ı dīvān-ı 'aşķım hüsnüñe ķalsın eşer (G/62)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*'Ārif-i bi'llah olan bī-dār olur vakt-i seher
Neş'e-mend-i sāķi-i esrār olur vakt-i seher*

*H'āb-ı ġafletden uyan dergāh-ı Hakk'a tut yüzüñ
Cümle-i maţlūb seniñ 'çün yār olur vakt-i seher*

*Tābi '-i nefsi-hevā mey ü heves üftādesi
Pister-i iblīsde bī-mār olur vakt-i seher*

*Sūk-ı ihsān-ı Hudāvendī küşāde aç gözüñ
Kāle-i vaşl-ı kerem pāzār olur vakt-i seher*

*Kişver-i dil maţhar-ı şāh-ı füyüzāt olmaġa
Baķ tecellā-yı İlāhī var olur vakt-i seher*

*Eyle reyyān teşne-i baġ-ı dili eşkiñ ile
Nahl-ı pāk-ı maqşadıñda bār olur vaqt-i seher*

*Fırşatı elden biraqma Kāmiyā çeşm-i cihān
Feyz ile müstaġrağ-ı envār olur vaqt-i seher (G/63)*

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Bahāristān-ı hüsniñ eylemişler 'āşıkān ezber
Gülistān vaşfiñ eylerler çemende bülbülān ezber*

*Beyān itsün bedī'āne ma 'āni-yi ham-ı zülfüñ
Muṭavvel şerhine düşmüş iderler tālibān ezber*

*Oğurlar Enverī dīvānını evrāk-ı hüsniñden
Meh ü hurşīd-i 'ālem-tāb ber-evc-i āsūmān ezber*

*Şikem derdiyle sālūsān girerler mebhaş-ı kāle
Anuñ 'çün nān u helvāyı iderler her zamān ezber*

*Hakīkat bilmeyüb 'aksin gören mir'at-ı 'ālemde
İdermiş Mantıku't-Ṭayr'ı mişāl-i tūṭiyān ezber*

*O yāriñ vaşf-ı hüsniñ zīver-i dībāce-i 'aşk it
Ki itsün Kāmiyā şūh-ı cihān andan dīvān ezber (G/64)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Şehr-i hüsniñ nev-resīde şāhid-i mümtāzı var
Kāf'da 'Ankā'yı şikāre dīde-i şehbāzı var*

*Hüsniñ ü 'aşkıñ naġme-sāzī-i niyāz u nāzı var
Büselik faşlında muḥrik Rast-ı ber-Şehnāz'ı var⁵⁸⁰*

*Aldadır bāzīçe-i 'işveyle bu tıfl-ı dili
Nāz-ı hüsniñ bir güzel elde kebüter bāzı var*

⁵⁸⁰ Buselik, Rast ve Şehnâz: Türk Müziği makamları.

*Dâne-i hâliñ değildir 'aşıka bend-i belâ
Murğ-ı diller şaydına zülfüñ kemend-endâzı var*

*Zâhid-i bî-çâreler de raksa girmiştir 'acîb
Zühre-i hüsnüñ müessir gör ne söz ü sâzı var*

*Çille-i sahtüñ çekersin nâzenîniñ Kâmiyâ
'Aşğ ola ebrü -kemâniñ bir çekilmez nâzı var (G/65)*

MEF'ÛLÛ MEFĀ'ĪLÛ MEFĀ'ĪLÛ FE'ÛLÛN

*Ey pister-i zevk içre yatan vakt-i seherdir
Gafletde uyur kalma uyân vakt-i seherdir*

*Hak da 'vetine hâzır olub durmadın eyvâh
Giçdi sülüş gice utân vakt-i seherdir*

*Bak nür-i tecellâyı gözet cev-v-i semâda
Bî-reng-i füyüzâta boyan vakt-i seherdir*

*Ebvâb-ı fütühât-ı keremler açılıbdur
Vâr bâb-ı Hudâvend'e hemân vakt-i seherdir*

*Pervâne gibi şem '-i şeb-ârâya dolan dur
Ey Kâmî uyân vuşlata yân vakt-i seherdir (G/66)*

MÛFTE'ĪLÛN MÛFTE'ĪLÛN MÛFTE'ĪLÛN MÛFTE'ĪLÛN

*Râz-dili sâkî duruyor hâne-i hammâre buyur
Gel eyleme bunca gurûr bezm-i sitem-kâre buyur*

*Bâde-i gül-fâmı getir la 'liñi imdâda yetür
Dildeki endühu götür def'-i gam e çâre buyur*

*Mevsim-i gül itdi karar nâlelere düşdü hezâr
'Arz-ı cemâl eyle nigâr nâz ile gül-zâre buyur*

Faşl-ı Gülistan okunur Hâfız-ı Bûstân okunur

Cāmi de pinhān okunur 'aşkımu izhāre buyur

*Düşkününüm dut elimi nāz ile бүkdüñ belimi
Gel tabibim şor halimi cānib-i bīmāre buyur*

*Orucu tutdur uykuya virme 'aciz o gül-ḥūya
Çifte kayıkla Göksu'ya aḥşām iftāre buyur*

*Kāmi saña cān u ciğer kırma sözün nūr-i başar
Nāz u cefā itme yeter maḥfice güftāre buyur (G/67)*

FE'İLĀTÜN FE'İLĀTÜN FE'İLĀTÜN FE'İLÜN

*Cām-ı mey-gün-i lebiñ la'l-ı bedahşān oluyor
Gören üftādeleriñ bağı kızıl kan oluyor*

*Kimse cān kırtaramaz zülf-i girih-gīrinden
Ġamze ka çiftlerine çeşmi nigeḥbān oluyor*

*Dem-i ḥasretde koyar dest-i Züleyḥā'ı o şūḥ
Dāmen-i 'ismetine Yūsuf-ı Ken'ān oluyor*

*Hem-dem-i firḳat-ı vaşlıñ olalı bülbül-i dil
Gülşen-i zevḳ-i irem başıma zindān oluyor*

*İtmesün dest-i nigeḥ meyve-i vaşlıñ çide
Bāğ-ı ḥüsnüñde seniñ Kāmī nigeḥ-bān oluyor*

*Gün gibi burc-i kemālatda Kemāl-ı kāmīl
Nice tanzīr oluna nazmıña Hassān oluyor (G/68)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Sāki mey-āşām ile mest-i ḥicāb olmuş uyur
Ḥiddetinden ruhleri reng-i şarāb olmuş uyur*

*Tel tel itmiş perçem-i pürçini dökmüş yüze
Ebr-i istignāda güyā māh-tāb olmuş uyur*

*Dîdeler maḥmûr olub müjgânlarıñ kurmuş düzen
Zülf-i semmûruñ anuñ 'çün cāme-h'āb olmuş uyur*

*Damlıyor reng-i gâḍab ruḥsār-ı ḥüsnüñden meded
Hûni gāmze dāl ḥançer iztırāb olmuş uyur*

*Efsun almaz bir raşad ef'îdir itmiş kākülüñ
Sîne-i gencînede pür-piç ü tāb olmuş uyur*

*Sāki-i ikbālden içdi ferruḥ-i peymānesiñ
Pister-i vaşlıñda Kāmî kām-yāb olmuş uyur (G/69)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Her ne gelse başına şūḥ-i cihān benden bilür
Söylenür dillerde nāmı rā'igān benden bilür*

*Şöyle bir tîz-gâḍabdır kim hevādan nem kapar
Bir muḥālîf rûzigār olsa vezān benden bilür*

*Gel dokunma ey şabā zülf-i dilārā teline
Tıfldır dünyāyı bilmez el-emān benden bilür*

*Çeşmine bir zerrece gelse ğubār-ı ğam eğer
Āfitābım kimseden bilmez hemān benden bilür*

*Düşdü zülf-i sünbüle barışmadı dil-kevkebim
Ol cihetdendir ola sūd u ziyān benden bilür (G/70)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Āh çekersem fırkatiñle ins ü cān āteşlenür
Şanma şāde ins ü cān belki cihān āteşlenür*

*Ülfet itmişdir semender şanmasun āteşlere
Gelmesün ḳurb-i civāre nā-gehān āteşlenür*

Ser-güzeştim ḥāk-pā-yı yāre 'arza ḳorḳaram

Bir atım bārūt-veş gāfil yemān āteşlenür

*Nār-ı ‘aşkem isterem pinhān ola dilde müdām
Sırrımı ifşā ider eşk-i revān āteşlenür*

*Tāb-ı firkat ol kadar yakdı derūnum Kāmiyā
Dökseler deryāları sönmez hemān āteşlenür (G/71)*

ḤARFU’Z-ZĀ

MEFĀ’ĪLÜN MEFĀ’ĪLÜN MEFĀ’ĪLÜN MEFĀ’ĪLÜN

*Saḅa beñzer bu gülşende gül-i nāzik-terīn olmaz
Açılma her yerin āb u hevāsı dil-nişīn olmaz*

*Ne ḥācet vaşf-ı ḥüsnüñde kelāmı eylemek ıtnāb
Felekde mihr ü meh nūr-i cemāliñle qarīn olmaz*

*Melekde bu melāḥat hem perīde bu şabāḥat yok
Hele nev’-i beşerde böyle şūḥ-ı nāzenīn olmaz*

*O kim şahbā-yı ‘aşkıñdan ezel almış ise neş’e
O lezzetle meserret-yāb olur aşlā ḥazīn olmaz*

*Ḳazā peykānı müjgānıñ kemānı ebruvānıñdır
Ki bir laḥza gönül āmāc-ı sehminden emīn olmaz*

*Taḥammül itmeyen telḥī-i niş-i dehr-i zenbūre
Şafā-yāb-ı mezāḳī-yi şarāb-ı engubīn olmaz*

*Mazīḳ-i dehre şabr eyle olasın ḳābil-i ‘izzet
Ki ḳatre olmasa ḥabs-i şadef dürr-i semīn olmaz*

*Şikārı şāde-rüyāndır merāmı zāhidiñ yoksa
Zevāyā-yı şavāmi ‘de bu rütbe der-kemīn olmaz*

*Müdām eyyām-ı devrān-ı felek maḳşūduma tābi‘
Bu feyze Kāmiyā kimse cihān içre qarīn olmaz (G/72)*

FE'İLÂTÜN FE'İLÂTÜN FE'İLÂTÜN FE'ÛLÜN

Bülbülüñ nâle vü zârı ne dimekdir bilüriz
Gönceniñ handesine şarf-ı emekdir bilüriz

Kapanır mı dehen-i reşk 'aduv-i lutf ile hiç
Işırır gördüğünü çünkü ne segdir bilüriz

Ser-nüvişt-i güher-i pāklerin çerh içre
Naş-ı mānend-i nigīn 'aksine hakdir bilüriz

Renci yokdur bize dellāl-ı fenā virdiğiniñ
Şattığı güyā anuñ şuda semekdir bilüriz

Yeñiden şanma çep-endāzına āgāh olduk
Yine biz gördüğümüz eski felekdir bilüriz

Gabgabiñ ağızıma vir çekme söze sultānum
İttiğiniñ 'arz-ı hulūsuñda hanekdir bilüriz

Bülbüle şordum anı didi uzatma Kāmī
Güle ta'rīfe ne hācet ne çiçekdir bilüriz (G/73)

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Guşşadan açılmadı dil-gönce-i nā-kāmımız
Bülbül-āsā zār u hasretle geçer eyyamımız

Hāne-i fikrimde kalmaz zerrece gamdan eşer
Gelse āgūş-i vişāle tāze gül endāmımız

Mücb-i lutf olmadı yāre niyāzım şad-dirīğ
Hep hevāya munķalib oldu bizim ibrāmımız

Halka-ı perçemde koymuş hāl-i ruhsārın 'acīb
Necm-i fitneyle kırān itdi o mihr ü kāmımız

*Kānı ol dem Kāmi la 'l-ı yār ile hem-dem idim
Sāğar-ı dehre şükür ḥande iderdi cāmımız (G/74)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN
*Sīnede perverde yārim n'ola olsa ser-firāz
Çünkü sevmekle zemīniñ serv olurmuş servi-nāz*

*Pençe-i ḥüsn-i şikārından rehā mümkün değıl
Mürğ-i diller şaydına gözler süzünce şāh-bāz*

*Muṭribā 'Uşşāk faşl-ı Būselik Şeh-nāz ider
Sızlar ağlar sözleriñ cümle gelür dil-dāre sāz*

*Mebḥaş-ı zülfünde alma başa püsküllü belā
Kıl ü kāle düşme dil itme sözü tül u dırāz*

*Kāmiyā ḥamyāze-i mest ü gurūr olmuş 'acīb
Söylesem oldur beni öldürmeğe eyler o nāz (G/75)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN
*Olma mağrūr-i felek devri döner çok sürmez
Devlet ü cāhına aldanma giçer çok sürmez*

*Uzamaz naḥl-ı emel-i bāğ-ı dehrde pek çok
Tīşe-i kahr-ı felek ānı keser çok sürmez*

*Ten-ber-āverde iden terbiyesiz evlādın
'Aķibet zānū nedāmetle döğer çok sürmez*

*Kal'a-ı burc-ı 'adū her ne kadar olsa metīn
Gülle-i āḥım ider zīr ü zeber çok sürmez*

*Süren üftādesiniñ üstüne naḥvet esbiñ
'Arşa-ı nāzda zīr-i kīni çeker çok sürmez*

*Her zevâliñ olur elbette kemâli der-pey
Mihri ile mâha husûf olsa eğer çok sürmez*

*Siperiñ her ne kadar saht kılursa a'dâ
Tîg-i ihlâşım anı Kâmî keser çok sürmez (G/76)*

FĀ'ĪLĀTŪN FĀ'ĪLĀTŪN FĀ'ĪLĀTŪN FĀ'ĪLŪN

*Biz meṭā'-ı vaşl-ı yāre cānı kıymet virmişüz
Sûk-i bâzār-ı maḥabbet içre şöhret virmişüz*

*Çün devādan giçmişüz bâri füzün it derdimiz
Biz ṭabīb-i hikmetiz dermāne ruḥşat virmişüz*

*Āh kim nāz u niyāzım mûcib-i luṭf olmadı
Hâtur-ı cānāne biz beyhûde zaḥmet virmişüz*

*Çeşmine teklif-i resm-i mey ider sâkî yine
Nûş-i cām-ı 'işrete bizlerse nevbet virmişüz*

*H'ân-ı vaşl-ı dil-rübâ fırkatsiz olsa bî-nemek
Ol sebebden Kâmiyâ hicrāne ruḥsat virmişüz (G/77)*

FĀ'ĪLĀTŪN FĀ'ĪLĀTŪN FĀ'ĪLĀTŪN FĀ'ĪLŪN

*Āşinālık eyleyen taḳdīre tedbīr eylemez
Maḳşadın āyīne-i 'ālemde taşvīr eylemez*

*Rāzı ol her ne gelürse cānib-i Ḥaḳ'dan saña
Kılk-i ḳudret yazdığın bir kimse taḳyīr eylemez*

*Gerçi tedbīriñ zuhūr eylerse 'aksi çekme gam
Ḳoşma ardınca aniñ Mevlâ ki taḳdīr eylemez*

*Cevher-i ihlâşdan zāğ almasa tîg-i derün
Bāzuvān-ı himmet-i rüz ile te'sīr eylemez*

*Āşinā-yı mahrem-i feyz-i tevekkül maqşadın
Levha-ı endişe-i fikrinde taşvîr eylemez*

*Nükte-dân-ı şâhid-i hikmet-fünûn-i 'işveyi
'Ārif-i âyât-ı 'aşk bulmazsa tefsîr eylemez*

*Kâr-gâh-ı şan'at-ı Hâk'dan biter her bir umûr
Kâmiyâ fikr ü elem ta'siri teysîr eylemez (G/78)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Şanma şahbâ-yı leb-i la'l-ı terîñ maḥmûriyiz
Sâkiyâ peymâne-i 'aşkın çerâğ-ı nûriyiz*

*Dönmedi devrân bizimle kaldı ḥasret maḥşere
Sâha-ı nâ-kâm içinde dilleriñ meksûriyiz*

*Koymadı çerḥ-i çep-endâz bir güleriüz bizlere
Vâdi-i ḥayretde kalmış 'âlemiñ menfûriyiz*

*Ḳurb-i vuşlat bulmadım düşdüm hevâ-yı firḳate
Kendi ḳadrin bilmeyen bir nâ-ḥalef mecbûriyiz*

*Râh-ı mektebden giçer mi bilse ebced-ḥ'ânîler
Çerḥ-i gerdişin hemîşe saṭvet ü maḥhûriyiz*

*Ḳılmaz iken şehlere ḳıldık 'adûya ser-fürü
Kâmiyâ iḳbâl ile güyâ cihân meşhûriyiz (G/79)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Dem be dem eyler teraḳḳi i'tibâr u şânımız
İltifâtîñ izdiyâd itmekdedir cananımız*

*Evc-gîrî-i sa'âdet tâli'-i mihr-i dilim
Pertev-endâz-ı şerâfet 'âleme 'irfânımız*

*Âf-i tâb-ı saltañatdan irtifâ' aldı gönül
Aşdı şâkûl-i hüküm şöhretde nâm u şanımız*

*Eylese ğıptâ n'olâ erbâb-ı diller tab'ıma
Muntazam hüsn-i belâgatla bütün dîvânımız*

*Tercümân-ı ter-zebânı fikrimiñ kıl-k-i hüner
Oldılar bir hemzede sencide nükte-dânımız*

*Ey kalem-Edhem siyeh perçem kıçıklan vaqtidir
Şâh-ı merdân sâyesinden geldi çün meydânımız*

*Tâli'im yâver müsâ'id rûzigâr-ı şîve-kâr
Hızr-ı tevfîk-i İlâhî Kâmiyâ yârânımız (G/80)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Dergeh-i şems-i haķîkatden olur irşādımız
Hem-çü Mevlânâ semâ' eyler felekde ādımız*

*Câne minnet bilüriz tennür-i 'aşka yanmağı
Çün semender-meşrebiz âteştedir bünyādımız*

*Bî-muhâbâ eylemem pervâ cihānda Kays-veş
Defter-i Leylâ'da çün dîvâne çıkdı ādımız*

*Ziver-i eflāk olur āh-ı şirâr-ı dūd-ı dil
Dikdi âteşden 'alemler göklere feryādımız*

*Hâtırâ ümmîd-i istimdād gelmez kimseden
Kâmiyâ sırr-ı hüviyyetten müdām imdādımız (G/81)*

ĤARFU'S-SĪN

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Ülfet itme her olur olmaz ile ey bü'l-heves

Gönlümü virdim saña yār-ı musāhib işte bes

*Meclis-i agyāre varma çıkma lutf it hāneden
Görmediñ āzāde-i şeh-bāz olur kebk-i kafes*

*Açma yüzden nüsha-ı semmūr-i Hindī perçemiñ
Bir belāya kim seni uğratmasun bir kem-nefes*

*Vāleh ü hayretde kalmış serserī bir yān durur
Hüsniñe vāfir yakışmış böyle kec-rev şāde fes*

*Ġamzeler yālin kılıç kan dökmek ister bilmemiş
‘Aşıkıñ öldürmeğe tīg-i nigāhıñ işte bes*

*İltifāt itme o bed-agyāre yüz virme meded
Pīs deġildir gerçi kim mi ‘de bulandırır meges*

*Olma kābūs-ı elem şūfī ço pendi bir tarāf
Virme gel bezme şikālet el-meded kesme nefes*

*Nağme-sāz-ı bī-maḥal olma hünerde Kāmiyā
Da ‘vet eyler düşmeni rāh-ı ḥaṭarda çün ceres (G/82)*

FĀ‘İLĀTÜN FĀ‘İLĀTÜN FĀ‘İLĀTÜN FĀ‘İLÜN

*Bir münāsib kisve-i rengīn-edādır şāde fes
İzdiyād-ı hüsne bir cilve-nümādır şāde fes*

*Böyle devlet mi ‘feriñ giysün sere her nām-dār
‘Arse-gāhī-i dilirān-ı veġadır şāde fes*

*Şūh-ı nevreste çıkarmış güya başdan kākülün
La ‘liñ üzre şāde püskül hoş-edādır şāde fes*

*Almış āgūşa lepiska perçemiñ bir yān durur
El-bir itmiş gīsuvāne āşinādır şāde fes*

*Ruhleriñ görmüş hicābıñdan kızarmış lāle-veş
Dāğ-ı ‘aşka püskülü hasret-nümādır şāde fes*

*Şanma püskül iki per açmış hevāda gūyā
Sāye şalmış serlere murğ-i hümādır şāde fes*

*Zerre rağbet kalmadı Keşmīr şāle Kāmiyā
Ba ‘d ‘z īn giymek revā revnağ-fezādır şāde fes (G/83)*

HARFU’Ş-ŞİN

FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLÜN

*Alma engüşt-i dile elmās-ı mihr-i nā-terās
Virme şadr-ı bezm-i dehre el-ħazer mihr ile bāş*

*Bādi-i rahmet olur bisyāri-i ebr-i siyāh
Dūd-i āh-ı kesret-i cürm ile aķıt kanlu yās*

*Eyleme başıñ şikest kendi elinle ey gönül
El-meded ta ‘n-ı felāhūn-ı suħanla atma tās*

*Sīneden virme dile sır leblerinden kıl ħazer
Bu meşeldir küllü sırrın cāveze’l-işneyni fāş⁵⁸¹*

*Çeşmiñ efsūn u du ‘ā-yı seyfe meşgül ġamzeler
El-emān evler yıķarsın sāhirāne çatma kās*

*Münkirānun ta ‘n u teşnī’inden itme ihtirāz
Kāmi dervīş ol hemīşe kılma kimseyle şavās (G/84)*

⁵⁸¹ “İki kişiyi aşan sır sır değildir”.

MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN

*Kızarmış hadd-ı gül-fāmiñ güzel bir tatlı renk olmuş
Çiçekli atlasa dönmüş metā '-ı Çīn 'e deng olmuş*

*Nedir bu tavr-ı nā-bercā gadaḅ çīn-i cebīninde
Açılmaz gonce-i la 'liñ nedir hikmet ki teng olmuş*

*Saña hünkār-begendi söylenür hūbān-ı 'ālemdе
Kıyās it hüsn-i etvārīñ ne gūne şūh-i şeng olmuş*

*Şākın dest-i şabā ile açılmış gülşene bakma
Leṭāfet kalmaz el değmiş o gül ki āl reng olmuş*

*Giçüb hāmūn-ı Leylā 'dan bu Kāmī cū-yı Şīrīn 'i
Değil Ferhād 'a etvārı hemān Mecnūn 'a deng olmuş (G/85)*

ḤARFU'S-ŞAD**MEF'ŪLŪ MEFĀ'ĪLŪ MEFĀ'ĪLŪ FE'ŪLŪN**

*Bu tarz-ı zarīfāne kıyāfet saña maḥşūs
Bu nāz u nezāketle leṭāfet saña maḥşūs*

*Hüsnüñ gibi mümkün buluna şūh velīkin
Bu ān u melāḥatla şabāḥat saña maḥşūs*

*Tatlı dil ile celb kılub itmede hūbān
Ammā bu şeker-rīz-i ḥalāvet saña maḥşūs*

*Bu 'asrımızıñ meşrebin aldıñ ele ey dil
Herkesle müdārā vü mürüvvet saña maḥşūs*

*Keşti-i tevekkülde açub yelken-i teslīm
Kāmī bu fenā yemmede bu rahat saña maḥşūs (G/86)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Olmadım bir dem kemend-i zülf-i Leylâ'dan halâş
Kim ola dîvâne-dil zencîr-i sevdâdan halâş*

*Giçmese iklim-i sevdâ-yı hevesden nefis ü dil
Olamaz derd ü gam sırr-ı süveydâdan halâş*

*İdemez kimse girîbân-ı hayât-ı 'ömrünü
Pençe-i şîr-i kazâ-yı çerh-i minâdan halâş*

*Yüsuf-ı 'aql u şu 'ürum 'işmet-ârâdır velî
Olmadı dâmen-keş-i dest-i Züleyhâ'dan halâş*

*Ta'n u teşnî'a ilişmek Kâmiyâ emr-i muhâl
Olmadı 'âlemde kimse ifk-i a 'dâdan halâş (G/87)*

ĤARFU'D-DĀD**FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN**

*Râz-ı 'aşkı eylemez dānā olan nā-dāne 'arz
Sen de ey dil hāl u şāniñ itme nā-merdāne 'arz*

*Yandırır ruhsār-ı şem'a cānını virmez şadā
Eylemez derd-i derūnun kimseye pervāne 'arz*

*İktidā itdikce gāhî 'arz-ı hāl itsen n'ola
Çünkü lazım bendeye hāliñ kıla sultāne 'arz*

*Hārı olsa gönçe-veş şem'in eğer pervānede
'Andelîb-āsā ider nālişlerin cānāne 'arz*

*Kaydı çıkdı bend-i zülfüñden yeter kıl der-kenār
Kāmi-i āzādeyi eyle bugün dîvān'e 'arz (G/88)*

ḤARFU'Ṭ-ṬĀ**FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN**

Devr-i mey-gün-i lebiñde devr ider sāğar ğalaṭ

Sāki-i ḥün-rīz-i çeşmiñ gösterir ḥançer ğalaṭ

Çine itdi Mülket-i fesden bölük perçemleriñ

İnce belden ma'den-i sīme çeker leşker ğalaṭ

Kaydı çıksun zümre-i 'uşşākın olsun der-kenār

Olmasun ağıyar olanlar dāḥil-i defter ğalaṭ

Meşrebi ebnā-yı 'aşrın hep nifāk-āmīzdir

Ḥarf be ḥarf yazdıkları inhā ile maḥzar ğalaṭ

Ol sehī-kaddı elīf ü çeşmi bāde yazdılar

Līk erbāb 'arz itmiş ānı ezber ğalaṭ

Biz neler gūş eyledik reşk-āverāndan Kāmiyā

Añladık ki söz ğalaṭ söyler ğalaṭ-ender-ğalaṭ (G/89)

ḤARFU'Z-ZĀ**MEF'ŪLŪ MEFĀ'ĪLŪ MEFĀ'ĪLŪ FE'ŪLŪN**

Yakdñ şerer-i ḥasret ile bu teni Ḥāfız

Cevr itme meded ḥālīme şaldñ beni Ḥāfız

Gül-ruhlarına murğ-ı dilim bülbül-i şeydā

Hem maḥrem-i vaşlıñ n'idecek gülşeni Ḥāfız

Nāz itme yeter ben 'āşıka merḥamet eyle

Bī-şefkat olub atma elinden dīni Ḥāfız

Ağıyar-ı fūrū-māye ile eyleme ülfet

Güldürme bizim üstümüze düşmeni Ḥāfız

*Naqd-ı dil ile cān u tenim cümle seniñdir
Sermāye-i lutfuñla gözet sen beni Hāfiz*

*Bir buse ile Kāmî kuluñ şād idecekdin
Va'diñ nirede kaldı vefā ma'deni Hāfiz (G/90)*

ḤARFU'L-'AYN

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Mihr-i 'ālem-tāb-ı hüsnüñ kıldı āfākı şu 'ā'
Doğmasa gün şems-i rüyuñdan alurlar irtifā'*

*İktibās eyler ziyāsın mihr ü meh ruhsārdan
Yā rezā 'ādadır nedir gösterirler iltimā'*

*Pādişāh-ı mülket-i hüsn olduğıñ günden berü
Şehr-i 'aşka günde bir kânün idersin ihtirā'*

*Dāmeniñ tutdum elim kesme meded ey şehd-leb
Bāl dutan parmağınu maş eyler olmuş istimā'*

*Nem alur tıfl-ı gönül ağlar Beşiktaş'da hazīn
Şīr ü sükker leblerinden bāri ānı kıl rızā'*

*Ser-güzeştiñ zīver-i dibāce-i mecmū'a kıl
Bu meşeldir küllü 'ilmin leyse fī'l-ķırķāsi zā'⁵⁸²*

*Dergeh-i 'aşkıñda Kāmî nazm-ı dil-sūzuñ oķut
Zühre gelsün cünbişe itsün felekler de semā' (G/91)*

ḤARFU'L-ĠAYN

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Sīnede şāh-ı maḥabbet ķurdu āteşden otāğ
Tıfl-ı dil pervānesin itsün Beşiktaş'da çerāğ*

⁵⁸² “Yazıya geçmeyen her ilim zayı olur”.

*Şahn-ı zülf-i sünbülüñ seyreyleyen bāğ istemez
Çünkü kılmaz kimse bağı̄ nefsine 'âlemde bağ*

*Şevk ile mestâne-dil būs-i ayāğıñ kâsd ider
Ġayr-ı ser-mestân-ı sākī̄ eylemez meyl-i ayāğ*

*Feth-i bāb oldu kamū̄ ħum-ĥāne-i esrār-ı 'aşk
Ba 'd' z īn şahbā-yı 'aşkı nūşa açıldı yasāğ*

*Ġüsnüñe dil-dādeyim rüz-i ezelden mäh-rū
Bilmiş ol kim tā-be-maĥşer gelmenem senden ferāğ*

*Cāmi '-i ħüsnüñde nūr āvize-i sırr-ı kader
Ġāze-i gül yandırır şeb-tā-seĥer kandīl buĥāğ*

*'Āşıkan kan aġladıkça gösterirsin rū-ğadab
Tīg-i cevre tā be-key virmekdesin ĥūn ile zāğ*

*Rāh-ı 'aşkıñda seniñ çok germ ü serdin görmüşem
Gerçi çeksem ben elim senden gönül çekmez ayāğ*

*Yandırır şem '-i sarāy-ı devletiñ uyandırır
Gösterir pervāneler 'aşk ehline sönmez ocāğ*

*Ger ezelden kara yazılmış ise baĥtıñ seniñ
Nār-ı 'aşka yāna yāna Kāmi oldu şimdi āğ (G/92)*

ĤARFU'L-FĀ

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Ĥüsn-i ĥattıñ resm-i Oşmānī deyü yazdı selef
Açmadı kılk-i dehen ta 'likine aşlā ĥalef*

*Sīne-i gencīne key feth eylemek vāfir hüner
Çün muṭalsam perçemiñ ezder gibi olmuş kelef*

*Zāhir itdi nīm-tebessüm gonce-i dürr-i semîn
Kaldı hacletde gülistān baħr-i hayretde şadef*

*Süngü davranmış gādīb-āne o merriħ gamzeler
Lik çeşmiñ eyler imā ehl-i ‘aşka lā-taħef⁵⁸³*

*Şeb-çerāğ-ı sīne-i simīniñ açdım tā be nāf
Buldum āğūş-i şadefde gevher-i dürr-i Necef*

*Dün-i tab ‘a neylesün terbiyye-i lālā-yı dehr
Çünkü zātında gerekdir ādemiñ ‘izz ü şeref*

*Hüsniñe ser tā kadem bir söz bulunmaz Kāmiyā
Olmasa dil-şūħun āh ‘ālemde tab ‘ı nā-ħalef (G/93)*

HARFU’L-KĀF

FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLÜN

*Gül gül olmuş ruħları ol dilber-i ra ‘nāya bak
Sünbül-āsā perçem-i şiriniñ ‘anber-sāya bak*

*Şīve-i endāmına giymiş kebūdī cāmeler
Meh gibi girmiş o mihr ü ebr-i istiğnāya bak*

*Nāz ile seyr-i gülistān eylemiş ol gül-beden
‘İşveler ibrāz ider serv-i çemen-pīrāya bak*

*Bilmemiş gül haddini ruħsār-ı yāre beñzemiş
İki günlük ‘ömr ile başındaki sevdāya bak*

*Var iken dünyā yüzünde ol perī-peyker kamer
Kim dimiş Kāmī saña mihr-i cihān-ārāya bak (G/94)*

⁵⁸³ “Korkma!”

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Ey dil-i Ferhād la 'l-ı Husrev ü Şirīn'e bak
Kūhsar itmez taḥamül tīşe-i cevr-āyīne bak*

*Kaşlarıñ yāyıñ çeken çekmiş cihānda iki ay
Çille-i saḥtūñ medāri Āḥir-i Teşrīn'e bak*

*Seyr-i gülşen maḳşadıñ ruḥsār-ı yāre kııl nazar
Sun '-i ḳudret ḡoncesidir ol gül-i nesrīne bak*

*Kākülūñ ıklīm-i fes serdār-ı tābūr sevḳ ider
Huṭta-ı Māçīn'e şaf-beste irişmiş Çīn'e bak*

*Ġayr-ı mümkün mess-i la 'liñ cām-ı şahbāyı ḡoñül
Kaña batırmış lebiñ dendān-ı būs-i sīne bak*

*Eski bāde neş'esin virmez şarāb-ı tāb-nev
Arar isen şākiyā būy-i vefā dīrīne bak*

*Tā ezelden ravḍa-yı ḥüsnüñ ḡoñül rıḍvānidır
Bāri bir ḥüsn-i nazarla Kāmi-i gül-çīne bak (G/95)*

ḤARFU'L-KEF**FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN**

*Murḡ-i diller şayd ider ol çeşm-i şehbāzıñ seniñ
Dām ḳurmuş ham be ham zülf-i ser-efrāzıñ seniñ*

*Kaşlarıñ yāyıñ çeken 'uşşākına şad-āferin
Bir çekilmez aḡrıdır ol 'işve vü nāzıñ seniñ*

*Beste-i zencīr-i ḡīsū Būselik faşlındadır
Perde dutmuş İsfahān'dan muṭribā sāzıñ seniñ*

*Viridi 'Uşşāk'a 'Irāk üzre Hüseyni Süz-nāk
Gösterir şevk ü tarabdan nağme Şehnāz'ıñ seniñ*

*Katmada rüz u şebi birbirine çün āf-i tāb
İkidir kārı o zülf-i şu 'bede iziñ seniñ*

*Yāne yāne nār-ı 'aşka Kāmiyā en āhiri
Luṭf ile āğ oldu ṭübā hep kara yazıñ seniñ (G/96)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Süz-i āhımdan hāzer eyler bu çerh-i nüñ felek
Göz kulağ olmuş anuñ 'çün āsumān üzre melek*

*Māh-ı nev-mahiyyet-i ebrūlarıñ resmin çeker
Oldu tasvīr-i anıñ beyne 's-semā' ve 's-semek⁵⁸⁴*

*Kıymetin bil hüsnile manend-i Yūsuf olmuş
Sūk-i 'aşka var hele bir sen seni mizāne çek*

*Olsa cennetde olur ancak naziriñ sevdiğim
Yoksa dünyada bulunmaz sen gibi şüh u şenk*

*Hāk-i pāye şu gibi akmış cihān ey serv-nāz
Olalı hükmüñ revānı māhden māhiyye dek*

*Kabiliyyet şart-ı a'zam sükker-i terbiyede
Hiç olur mu zāğ ṭūṭi herkesi virme emek*

*Kāmiyā ta'n eylese a'dā seni hiç ğam yime
Fi'l-meşel-i meşhūrdur murdar ider mi bahri seg (G/97)⁵⁸⁵*

⁵⁸⁴ "Gökyüzü ve balık arasında".

⁵⁸⁵ Vezin açısından sıkıntılı.

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Yād iden la' l u lebiñ⁵⁸⁶ sāķī-i nāzik-hūnuñ
Neş'esin hātırā alur mu mey ü āfyunuñ*

*Bilemez sırrını hāl-i siyeh-i Hindū'nuñ
Virmeyen murğ-ı dili dāmına bir gīsūnuñ*

*Ġabğab-ı sībiñ eğer alsa hayāle birden
Lezzetinden şulanur ağzı o sā'at onuñ*

*Ṭama'-ı hām ile būs almasına düşdü gönül
Līk ṭıfl olduğunu bilmedi gendüm-günüñ*

*Hüsn ü ānı yā nice olmaya midhatde sezā
Ālī āl kırmızısı kırmızı ol gül-rūnuñ*

*Çemen-i bāğ-ı leṭāfetde şükūfe güller
Būsunu almış açar ṭurre-i 'anber-būnuñ*

*Dürr-i sencīde suhan-sāz olamaz her şā'ir
Varmasa farkına tā lālā ile lū'lū'nuñ*

*Bāliş-i āğūşa ko başıñı uykuñ var ise
Ne güzel yatışı vardır o kuğu-zānūnuñ*

*Mütevāzī' ham-ı kametle bulur şadr-ı 'ulā
Yeri var dīdeler üstünde kemān-ebrūnuñ*

*Kāmiyā ger bizi ṭa'n eylese cāhil yeri var
Anlamaz hāletini cezbe-i hāy u hū'nuñ (G/98)*

⁵⁸⁶ “Nebin” diye yazılmış...

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Kimseden yokdur güzel zerre sehim-nâkiñ seniñ
Yâ niçün hiç şormasın bir gün bu gam-nâkiñ seniñ*

*Böylece nân u nemek haqqın ferāmūş eylemek
Bu cürüm senden değıldir hükümdür hâkiñ seniñ*

*Kıymazam āh itmeğe çünkü hevādan nem kapar
Tāzedir şad-berķ-i gülde meşreb-i pākiñ seniñ*

*Perçemiñ ve 'l-leyli hüsnüñ sūre-i ve 'ş-şems okur
Maṭla '-ı feyz-i şabāhat sīne-i çākiñ senin*

*Sāha-ı tanzīrde meydānı aldı Kāmiyā
Yekke-tāzī-i belāğat ṭab '-ı çālākiñ seniñ (G/99)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Kühl-i kudretle mükāhhal āhuvānı gözleriñ
Bağması āfet gibi yakdı cihānı gözleriñ*

*Çin ü Māçin ü Hutun itmiş ğazālın hep esir
Gözlüyor mülk-i 'Acem'den İsfahān'ı gözleriñ*

*'Akla sığmaz hāşılı şun '-i İlāhi'dir gözüñ
Her şeyin vakti geçer geçmez zamānı gözlerin*

*Aldı zīr-i tīgine bir nīm-nigehle 'ālemi
Bir bakışda atdan aldı kahramanı gözleriñ*

*Hiç göz açdırmaz cihānda Kāmiye kāfir bakış
Diñlemez söz añlamaz bilmez zebānı gözleriñ (G/100)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Sīneden dūr olmasun meh-pāresi bir kimseniñ
Olmasun kāfūra muhtāc yāresi bir kimseniñ*

*'Aqlım aldı nāz ile nezzāresi bir kimseniñ
Saldı sevdāye serim gözüm ķaresi bir kimseniñ⁵⁸⁷*

*Bī-emān ebrū-kemān mirriḥ-ġamze ḥūn-feṣān
Bu edāda ķande var ḥūn-ḥāresi bir kimseniñ*

*Ķadd-ı şimsādı kıyāmetler ķopardır baġda
Öġredir serve edā reftāresi bir kimseniñ*

*Geldi ḥaṭṭı itdiġi cevre nedāmet gösterür
Kāmi ķaldı kendine yüz ķaresi bir kimseniñ (G/101)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Gülşen-i cennet cemāl-ı cān-fezāsı Ḥāfız'ın
Bir ulū ni'met vişāl-i dil-ķuşāsı Ḥāfız'ın*

*Ādem ister ki taḥammül eylesün şehnāzına
Nāy'den muḥriķ gelür şirīn şadāsı Ḥāfız'ın*

*Şīve vü nāz u nezāket cāme olmuş ķaddine
Her yeri 'aqlım alur illā edāsı Ḥāfız'ın*

*Ḥ'āb-ı rāḥat dīdelerden elveda' itmiş bütün
Olalı cān u gönülden mübtelāsı Ḥāfız'ın*

*Gāh vefā gāh cefa gāh teġāfül gösterir
Hoş gelür baña vefāsından cefāsı Ḥāfız'ın*

⁵⁸⁷ Bir hece fazla...

*Kâmiyâ ser-tâ-be-pâ bir söz bulunmaz hüsnüñe
Âh olaydı zerrece mihr ü vefâsı Hâfız'ın (G/102)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Nev-bahâr eyyâmıdır geldi zamānı bülbülüñ
Tâzeden tâze açılmışdır zebānı bülbülüñ*

*Şanma şebnem güllere tâb u tarâvet bahş ider
Besler ancağ gülşeni eşk-i revānı bülbülüñ*

*Mevsim-i faşl-ı rebî ' olduk da 'aşk u şevk ile
Gül-sitân şerhindedir hep dâstānı bülbülüñ*

*Hûn-i 'aşkı nûş idüb inkârına var mı mecâl
Gönce ağzında dururken çeşm-i kıanı bülbülüñ*

*Şu 'le-i âhım düşünce Kâmi şâh-ı güllere
Ser-te-ser âteşle doldu aşiyānı bülbülüñ (G/103)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Serde püsküllü belâ-yı 'âşıkāndır perçemiñ
Sînen üzre bir mu'talsam hırz-ı cāndır perçemiñ*

*Ka 'be-i hüsnüñ bezetmiş bir sevād-ı kisvedir
'Aklım irmez hâşılı bir başka āndır perçemiñ*

*Çetr-i kudret nûr-i küh-sār üzre olmuşdur küşād
Gün doğunmasun güzel bir sâ'yebāndır perçemiñ*

*Leşker-i deycür-i Şām'ı mülk-i hüsnüñ kaplamış
Kāradağ'da kâfiristāndan revāndır perçemiñ*

*Hıttā-ı Keşmîr'den göç eylemişdir serseri
Mülket-i fesde gezer hayli zamāndır perçemiñ*

*İnce belden bir ucu sîm ma'deni üstündedir
Çîn'den aşmış fitne-i şāhib-kırāndır perçemin*

*Kîl ü kâle girmez ol mebħaşde Kāmî añlamış
Vaşf olunsa mû-be-mû 'akla ziyāndır perçemiñ (G/104)*

MEF'ÜLÜ MEFĀ'İLÜ MEFĀ'İLÜ FE'ÜLÜN

*Şubħ-ı şafaķı āh ile şām eyledi bülbül
Her şeb gözüne ħ'ābı ħarām eyledi bülbül*

*Nev-rüz-i bahārīde olub güllere dem-sāz
Gül goncesini 'aşķına rām eyledi bülbül*

*Faşl ile vaşl lezzetini buldu firāvān
Destür ile ħurbetde ħirām eyledi bülbül*

*Şahn-ı çemen-i şāħ-ı güle ħurdu otāġın
Vaşl-ı güle bir vāsıta dām eyledi bülbül*

*Dilberleri gülşende bütün çekdi ķenāre
Erbāb-ı dili 'aşķa ħulām eyledi bülbül*

*Gül minberine çıķmış okur ħutbe-i 'aşķı
Sevdā-zedeye kendiñ imām eyledi bülbül*

*Āheng-i nevā ile idüb 'aşķını izħār
Ķan aġlayarak Kāmiyā nām eyledi bülbül (G/105)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Tāzeden tāze açıldı tāzelendi tāze gül
Nev-bahār eyyāmıdır gelmek diler tannāze gül*

*El-bir itmiş ħār ile rengler giçer bülbüller
Ādem ister ki niyāz ide gelince nāze gül*

*Gül-sitân evrâkını bir bir açub şerh eylemiş
Ta'lim eyler Bûstan'ı Hâfız-ı Şirâz'e gül*

*Âh-ı süz-i 'âşıkândan geçdi hüsn-i revnâkı
Soldurur gül goncesin çünkü düşünce yâze gül*

*Girye vü hasretle virme yâre sıklet Kâmiyâ
Eşk-i çeşmim 'andelîbândan olur hamyâze gül (G/106)*

MEF'ÛLÛ MEFĀ'ĪLÛ MEFĀ'ĪLÛ FE'ÛLÛN

*Takmış o perî zülfüne bir dâl karanfil
Bilmez mi aña olduğu meyyâl karanfil*

*Meşşâta virir hüsnüñe bir mertebe güyâ
Açmış kızıl elmâda hemân âl karanfil*

*Gördü çekemez lâle gibi dâğ-ı derûnuñ
Bağlandı siyeh perçeme fi'l-hâl karanfil*

*Pervâne gibi şem'-i ruḥ-i yâre dolandı
Yandırdı ocağında kıl-k-i bâl karanfil*

*Dil-dâde eğer olmasa ol hüsn-i zîbâye
Açmazdı dağın Kâmiya her sâl karanfil (G/107)*

FĀ'ĪLĀTÛN FĀ'ĪLĀTÛN FĀ'ĪLĀTÛN FĀ'ĪLÛN

*Ney o Ney Neyzen o Neyzen şöbet o şöbet değil
Mey o mey sâkî o sâkî 'işret ol 'işret değil*

*Âdem ol âdem hakîkatle bakılsa ey gönül
Şûret ol şûret dirîğâ sîret ol sîret değil*

*Gösterir âyîne-i 'âlem-nümâde pür-gubâr
'Âlem ol 'âlemdir aña şafvet ol şafvet değil*

*Vuşlatıñ ihām ider engüşt-i ibhāmım şıkar
Vuşlat ol vuşlat egerçi fursat ol fursat değıl*

*Şimdi güm-kerde şadākatle maḥabbet eylemek
Ülfet ol ülfet efendim ğayret ol ğayret değıl*

*Harf-ı rağbet gerçi kim ğurbetde vardır Kāmiyā
Ġurbet ol ğurbet dirīġā rağbet ol rağbet değıl (G/108)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Mihr-i cūduñ herkese ṭab' eyleme nā-be-maḥal
El kiri yüz ḳaresi ḳalur elinde mā-ḥışal*

*Zülf ü ḥaṭṭıñ bir tükenmez mācerā sevdāsı var
Almuşam kendi elimle başıma ṭül-ı emel*

*Hall u aḳd-ı kā'külündür ḳabz u başı 'ālemi
Kim anuñ baḥşinde var pür ḳāl u ḳıl itme cedel*

*Kendi yāġımla fitil aldım yakıldım şem'-veş
Tā gönül pervānesin yakdım yolunda bī-bedel*

*'Āḳibet tafsil olur bu lafz-ı mücmel Kāmiyā
Söyleme cem cem yeter şimdi netice de cümel (G/109)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Şāhid-i şeh-bāz-ı 'aşkıñ āşiyānıdır gönül
Sayd-ġāhī-i maḥabbet ḳudsiyānıdır gönül*

*Vāridāt-ı feyz-i ğaybıñ mahzen-i esrārıdır
Hüsn ü 'Aşk'ıñ siyyemā Rūhu'l- Beyān'ıdır gönül*

*Baḥr-i rāik fikrime bir nokta dürr-i müntefi
Şerḥ olunmaz nuḥbe-i Kenzü'l-Me'ānī'dir gönül*

*Gülşen-i rāz-ı ma 'arîf bülbül-i gūyāsıdır
Hikmetü 'l- 'ayn u hayālî imtiḥānıdır göñül*

*Cümle-gāhî-i hayāl içre şarar bîkr-i suḥan
Çünkü dāmād-ı me 'anî vü beyānıdır göñül*

*Hāzır ol dîvāne Kāmî çek çevir kendin gözet
Pādişāh-ı kişver-i 'aşkıñ dîvānıdır göñül (G /110)*

FE'İLĀTÜN FE'İLĀTÜN FE'İLĀTÜN FE'İLÜN

*Lenger-endāz-ı limān oldu donanmā-yı emel
Doğdu deryā-yı dile māh-ı şeb-ārā-yı emel*

*Ser-bürehne beni vādî-i cününe düşürüb
Urdı zencire dilim perçem-i Leylā-yı emel*

*Boğaziçi 'nde olan dāneyi ḥālî şandım
Düşdü sevdāsına dil buldu süveydā-yı emel*

*Kimse keşf eyleyemez hikmet ile esrārîñ
Kaldı ser-beste derūnumda mu 'ammā-yı emel*

*Yazar erbāb-ı hüner tül-i emel ile imlā
Bir netice viremez n 'oldığı ma 'nā-yı emel*

*Ḥaqq'a tefvîz-i umūr eyleyegör kim Kāmî
Vasaṭ-ı vakf-ı merāme düşe esmā-yı emel*

*Āşaf-ı nuḥbe-i âmāl-ı şadāret kaldı
Geldi āğuş-i dile şāhid-i sevdā-yı emel*

*Ḥaṭṭ-ı nev-hiziñ esmāsı semmūr-i Hindi
Oldular şāh u gedā rām-ı müsem mā-yı emel*

*Şubh-i ümmîdime envâr-ı şabâhat şaldı
Mihri pertev-fiken-i şa'şa'a pîrâ-yı emel*

*Râ'ime şimdi muţâbık dönüyor çerh-i felek
Elem-i kalbim olur maķşad-ı aķşâ-yı emel*

*Midhat-ı zâtını tâ levha sezâdır yazsa
Hâme-i fenn-i hüner ma'rifet-ârâ-yı emel*

*Âhirî çıkdı niyâzıñ okuver târihiñ
Temel-i şadre giçüb Kāmîl Paşâ-yı emel (1279) (G/111)*

HARFU'L-MİM

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*'Aşıķa cevr ü cefâdan ne alursun bilmem
Dil-i âşüfte hevâdan ne alursun bilmem*

*Günde bir tarz ile 'uşşâķa idersin 'işve
Böyle beyhüde edâdan ne alursun bilmem*

*Cânı süzende idüb gönlimi aldıñ amma
Şu nedem-i köhne-ķabâdan ne alursun bilmem*

*Tel kırarsın ser-i zülfünde dolaşma ey dil
Başa püsküllü belâdan ne alursun bilmem*

*İtme rüsvâlığı gülşende yeter ey bülbül
Böyle nâ-bercâ nevâdan ne alursun bilmem*

*Dehri ümmîd-i vefâ ile gezersin Kāmî
Verd-i hoş-büy-yı vefâdan ne alursun bilmem (G/112)*

MEFĀ'ĪLŪN MEFĀ'ĪLŪN FE'ŪLŪN

*Gel ey bu cānımıñ cānı efendim
Melāḥat mülküniñ kānı efendim*

*Ṭabībim fırkatıñ bī-mārı oldum
Bu derdiñ yoḡ mu dermānı efendim*

*Saḅa Leylā baḅa Mecnūn didiler
Görün gözden aḡan ḡanı efendim*

*Semenderdir göñül tennūr-ı ḡam da
Götür dilden bu sūzānı efendim*

*Kerem kıl dost u düşmānıñ öñünde
Gözünden atma Şa 'bān 'ı efendim*

*Yamān üftāden olmuşdur bu Kāmī
Gözet ḡāl-i perişānı efendim (G/113)*

FĀ'ĪLĀTŪN FĀ'ĪLĀTŪN FĀ'ĪLĀTŪN FĀ'ĪLŪN

*Olmadı yanında çerḡin i 'tibār u 'izzetim
Doḡmadı ḡurbunda şemsiñ necm ü baḡt u devletim⁵⁸⁸*

*Furşatım oldu felekden almadım ben intikām
Gitdi furşat ḡaldı yangunluk elimde şan 'atım*

*ḡam günü bir āşinā yok ki dile hem-derd ola
Kendi yaḡumla yanub yaḡılmadır keyfiyyetim*

*Dil-hevā-yı mūmiyānınla hevāye münḡalib
Ba 'd 'z in āyīne-i devrāne düşmez şüretim*

⁵⁸⁸ Divan'da: “.....baht-ı devletim” şeklindedir.

*Naqd-ı cān itdim telef ebnā-yı ‘aşra hiç yire
Olmadı a ‘dā kadar yanında kadr u rağbetim (G /114)*

FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLÜN

*Ol gözü āhūya ta ‘yīb itmeyen meftūnluğum
Nīm-nigāh-ı nahvetindendir benim şaşgunluğum*

*Bir ‘Arab Leylā’sının ‘aşkıyla oldum sīne-çāk
Günbegün eyler teraqqi ‘ādetā Mecnūnluğum*

*Olmadı bir dem müyesser vaşl-ı yāre irmeğe
Rūz-i maşşerde ola ancak aña maqrūnluğum*

*Qapladı nūh-ṭāq-ı eflāki şirār-ı āh-ı dil
Dikti āteşden ‘ālemler göklere yangunluğum*

*Dīdeden hūnāb-ı eşkim Kāmiyā kıldı hurūş
Bir Kızılurmağ’a teşbīh itdiler coşgunluğum (G/115)*

FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLÜN

*Mihr-i hūsnūñ ‘āleme pertev-fezādır sevdiğim
Bu güzellik zātına şun ‘-i Hudā’dır sevdiğim*

*Ṭa’n olunmaz ‘aşk ile rüsvālığı üftādeniñ
Bu meşeldir kim gönül başa belādır sevdiğim*

*Gerçi zāhirde firāk u hasretiñle āh ider
Līk dil sırr-ı hayāliñ āşinādır sevdiğim*

*Ben seni sevmekliğim elde değildir haşılı
Bu maḥabbet didiğün seng-i kazādır sevdiğim*

*Var mı ‘uşşāka cefā itmek tarīk-i ‘aşkda
Söyle qurbāniñ olam bu ne edādır sevdiğim*

*Kıl hâzer hem-meclis olma nâ-halef agyâr ile
Çün hilâf-ı cinsle şöhet belâdır sevdiğim*

*Her ne deñlü iltifât itsen sezâdır Kâmîye
Mâl u cânı râh-ı 'aşkıñda fedâdır sevdiğim (G/116)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Yanaram nâr-ı gama zerre görünmez eşerim
Süziş-i tende benim kalmadı aşlâ haberim*

*Şevk-i vaşlıñla dañi giryeye yokdur tākāt
Derd ile âh idebilmem yâre olmuş çiğirim*

*'Aks-i devrân eyle sākī bī-nihāyet melūlam
Baña bir cām-ı ferah şun ki ola fevt ü ferim*

*Var mı üftādelerin içre benim tek gam-nāk
Ne kadar dertli dañi olsa ben andan beterim*

*Ol kadar Kāmī felek bizlere kan ağladıyor
Kimseyi fark idebilmem hıyrelenmiş başarım (G/117)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Āsitân-ı devletiñ cā-yı penāhımdır benim
Hāk-i pāyüñ cilve-bağşā-yı nigāhımdır benim*

*Şem '-i fānūs-i felek iqbāl-ı şemsiñdir seniñ
Zulmet-i şām u seher baht-ı siyāhımdır benim*

*Āteş-i berķ-i semā oldu şirār-ı hasretim
Beste-i ebr-i bahārı dūd-ı āhımdır benim*

*Lām-ı zülfüñ gerden-i kāfūruñ üzre ser-nigün
Boynuña düşmüş seniñ cānā günāhımdır benim*

*Halka-ı zülfüm didi Kāmī belā ol meh-likā
Cilve-endāz-ı kazā tīr-i nigāhımdır benim (G/118)*

MEF'ÜLÜ MEFĀ'İLÜ MEFĀ'İLÜ FE'ÜLÜN

*Eflāki yaķar Һasret ile sūziş-i āhım
İtmez mi Һazer āh-ı derūnumdan o māhım*

*Çün āb-ı Hızır söyleniyor var ise ağzıñ
Zulmetde midir görmedim ol manba 'ı şahım*

*Zan itme siyeh perçemin aşmışdır omuzdan
Boynuñda seniñ düşmüş olan kendi günahım*

*Şābūn-ı 'afuv āb-ı kerem şüste kılınca
Her vechile āğ oldu benim baht-ı siyahım*

*Kāmī görünür dāimā te'sīr-i niyāzım
Dergāh-ı icābet emel-i cā-yı penāhım (G/119)*

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Bütün mey-Һāne-i 'aşka mey ü şahbāyı ben virdim
Saña sāķī süveydā-yı dil-i sevdāyı ben virdim*

*Henüz bir kimse bilmezken bahā-yı Һüsn-i kālāyı
Aña bazar-ı 'aşķ içre revāc-efzāyı ben virdim*

*Olur olmaz rüsūm-i şīveler 'uşşāķa itmek'çün
Diriğa bilmedim kıldım Һatā fetvāyı ben virdim*

*Haķ u Һālīñ bilinmezken neden püskürme cānā⁵⁸⁹
Kalemdeñ reşha-pāş olmuş deyü ma'nāyı ben virdim*

⁵⁸⁹ Mısrada bir hece eksik.

*Temyîz itdim bu mübhem sırr-ı 'aşkı Kâmiyâ açdım⁵⁹⁰
Kamû 'uşşâk u müştâke bütün sevdâyı ben virdim (G/120)*

**RÂŞİD EFENDİ İLE Bİ'L-MÜŞÂREKE SÖYLENİLEN GAZEL
FÂ'İLÂTÜN FÂ'İLÂTÜN FÂ'İLÂTÜN FÂ'İLÜN**

*(Râşid) Çıkdı şüre-zâr-ı mihnet hâk-ter şandıklarım
Hep zuhûr itdi hanâzıl ney-şekker şandıklarım*

*(Kâmî)Eyledim dürdâne eşkim hedâyâ payına
Giçmedi maqbûle hayfâ mu'teber şandıklar*

*(Râşid)Çeşm-i pür-gûlardan aldım va'd-ı vaşlıñ dün gice
Hayra yordum 'âlem-i ru'yâda şer şandıklarım*

*(Kâmî)Ma'rifet kadrin bilür 'âlemde az kalmış gibi
Şimdi 'ayb oldu ser-â-pâ hep hüner şandıklarım*

*(Râşid)Dilde her ne balsa çâr-yâr gamze-i düzd âferîñ
Hâli kaldı şimdi artık mu'teber şandıklarım*

*(Kâmî)Ahterim evc-i a'lâya kim yine itdi şu'ud
Çıkdı hep râh-ı şavâba dil-ħaţar şandıklarım*

*(Râşid)Bâğ-ı dehr-i âşinânıñ zevki yokdur Râşidâ
Kâmiyâ çıkdı hanâzıl ney-şeker şandıklarım (G/121)*

**ĤARFU'N-NÜN
ĤAZRET-İ GÜLŞENİ SÜLÂLE-İ TÂĤİRESİNDEN RÜŞENİ
EFENDİ İLE NAZİM-I MÜŞÂRÜN-İLEYHIÑ MÜŞTEREK
SÖYLEDİKLERİ ĤAZELDİR**

FÂ'İLÂTÜN FÂ'İLÂTÜN FÂ'İLÂTÜN FÂ'İLÜN
(Kâmî)Daħl iderdim bî-meħâbâ bülbül-i şeydâya ben

⁵⁹⁰ "Temyîz" kelimesi vezni bozmaktadır.

Şimdi dil virdim uruldum bir gül-i ra'nāya ben

*(Rūşenî) Beste-i tār-ı siyāh zülfüñ olmuşdur göñül
İhtiyarsız düşmüşem zālīm yamān sevdāya ben*

*(Kāmî) Bez̄m-i hās-ı vuşlatıñ oldumsa mahrem bendesi
Nīm-nigāh itm̄em o demde cennetü'l-me'vāya ben*

*(Rūşenî) Āsitān-ı devlet-i dildāra çünkü baş kodum
İtm̄em aşlā ser-fürū ednā deęil a'lāya ben*

*(Kāmî) Tesliyette zabta kādır olmadım Kays-ı dili
Yoksa pā-bend-i cünūn olmaz idim Leylā'ya ben*

*(Rūşenî) Āfitāb-ı himmet-i pīr içre Rūşen-perverim
Kāmiyā pertev-nişār oldum hüner-pīrāya ben (G/122)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Beste kıldım göñlümü ol naḥl-i gül-endāma ben
Bülbül-i şeydā gibi düşdüm ḥayāl-ı ḥāma ben*

*Sākiyā la'l-ı lebiñ maḥmūr-ı ser-gerdānyam
Ser-fürū itm̄em cihānde ğayrı mey-āşāma ben*

*Zahmına çerḥiñ dayandım ḥayli manend-i nigīñ
Bī-meḥābā tā ki düşdüm iştiḥār-ı nāma ben*

*Dest-i gīr-i ḥasret itdim kıl kalem müjgānlarım
Yāre yazdım eşk-i çeşmimle maḥabbetnāme ben*

*Fitne-i ḥāliñ bıraқdı göñlümü sevdālara
Piç ü tāb-ı perçemiñle düşmüşem ālāma ben*

*Şāh-bāz-ı evc-i ḥüsñü āḥirī şayd eyledim
Ḥalka-ı āḥ-ı siyāḥımla düşürdüm dāma ben*

*Ṭurra-ı şeb-reng-i fikr-i yâre düşdüm Kâmiyâ
Pertev-i hürşîd-i ikbâlüm bıraktım şâma ben (G/123)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*La'l-ı cānāna leṭāfet bahş olur tebḥāleden
Resmidir gül goncesi alur ṭarāvet jāleden*

*Ḥayme-zen oldu niḥālān u şükūfe der-çemen
Açdı şeftālū çiçek doldu çemen āl vāleden*

*Geydirir ḥil'atların ol şāh-ı nev-rūz-i bahār
Kırdu rengin salṭaṇat gülden karanfil lāleden*

*Zīver-efzā şahn-ı ḥüsnüñde şüreyyā ḥālleriñ
Gūya gelmiş bir benekli kāledir Bengāle'den*

*'Arız-ı dil-dār-ı yâre Kâmi şanma geldi ḥaṭ
İrtifā'-ı meh gibi artar şu 'ā'-ı hāleden (G/124)*

MEF'ŪLŪ MEFĀ'ĪLŪ MEFĀ'ĪLŪ FE'ŪLŪN

*Söylerse mu'āyyeble bizi kim ki beşerden
Ḥāṭır-şiken olmam ebedī öyle ḥaberden*

*Şāfī dilimiz dehr-i ḥavādişle bulunmaz
Mir'āta zarar var mıdır eşkāl-ı süverden*

*Her kim ki beni eyleye düşnām u mezemmet
Lezzetle dehānı pür ola şīr ü şekerden*

*'Acz üzre olan ādeme a'dāsı da kıymaz
Çün sālīm olur böyle ṭabī'atlı ḥaṭardan*

*Gel saçma meded saḥt-ı dile dāne-i pendi
Sünbül bette görmüş mü 'aceb kimse ḥacerden*

*Ger neşve-i şahbā-yı felek olsa hūmārı
Teslīm-i rızāyız bilüriz cām-ı kaderden*

*Eyleşme gönül her ne ki dirler ānı hoşgör
Döndürme yüzüñ Kāmī şaķın seng ü mederden (G/125)*

**MAĤBŪB LİSĀNINDAN ĖAZEL
MEF'ŪLŪ MEFĀ'ĪLŪ MEFĀ'ĪLŪ FE'ŪLŪN**

*Şermende olur gül kızarır yüz hūsünümden
Ağzın açamaz ĝonce-semenler süsenimden*

*Gül-çīn olamaz kimse benim bāğ-ı ruhumdan
Bülbül ĝiçemez tāb u tarāvet çemenimden*

*Gül-penbe izār ile berenc puşi geysen
Cānim yüzeler 'aczim olur gül bedenimden*

*İstānbul'u meydān-ı Vefā'de ĝiçer oldum
Tek çıkma bir ĥarf-i vefā bu dehenimden*

*Bir rind-i zemen-'aql-ı Felātūn'um aransa
Bencītelenür çerĥ-i felekler peykenimden*

*'Uşşāķı helāk eylemedir meşreb-i hūnum
Rāzı deĝilem ben daĥi ĥātır-şikenimden*

*Bir tāze ĝazel Kāmī o yāriñ deheninden
Yazdı kalemim bīkr-i ma 'ānī suhenimden (G/126)*

FĀ'İLĀTŪN FĀ'İLĀTŪN FĀ'İLĀTŪN FĀ'İLŪN

*İtusa tāli '-i keştibānī baĥr-i 'izzetde dümen
Sāĥil-i ser-menzil-i maķsūd olur dil ĩr iken*

*Kimi ĥaṭa kimi ĥāle kimi ĥāle mübtelā
Başına tel taķsun ammā sünbül-i ĝīsū seven*

*Ben ne yüzden bilmezem yâri himâyet eyleyem
Ol güle vardır hezârân her taraftan göz diken*

*Dâne-i hâli bırakmış murğ-i diller şaydına
Dâm kurmuş perçemiñ gördüm Boğaziçi 'nde ben*

*Çok sözüm var söylerim bir bir saña ey mâh-rû
Bir gice tâ şubha dek bir ben olursam bir de sen*

*Söyledi sūk-i maḥabbet içre bir şūḫ-i 'Acem
Ger bahâ-yı vaşl-ı men pursî bi-dih şeh şad tumen⁵⁹¹*

*'Aks-i çeşm-i merdüm-i âhūdan almış ḫâl-ı ruh
Buldum andan bir nişâne saḫfa-ı ḫüsnūñde ben*

*Böyle Kāmî Ḥüsrevâne nazm-ı şîrînden ğaraż
Okudukça göñlünü eğlendire sükker-dehen (G/127)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN
*Ben ḫumâr-ı cām-ı 'aşkem bezm-i vaḫdet-ḫāneden
Almışam mey neş'esin la'l-ı leb-i peymāneden*

*Perr ü bālūñ yakdı dil şem'-i vişāle şöyle kim
Kendi kendin ba'd 'z in fark eylemez pervāneden*

*Ḥirmen-i sāmānımı yandırdı hicr-i tāb-ı 'aşk
Ġayrı bākım kalmadı 'ālemde yā pervā neden*

*Ḳondu şehbāz-ı maḥabbet āşiyān-ı sīneme
Murğ-i nefsim oldu perrende hevā-yı lāneden*

*Kāmiyā dil-ḫānesin itdim nedāmetle 'imār
Künc-i istiğnāde giçdin 'ālem-i vīrāneden (G/128)*

⁵⁹¹ "Bana soruyorsan eğer, kavuşmamın bedeli 100 tûmendir ey Sevgili".

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Yār baña söz viridi a'dā bildiğinden kalmasun
Kaydımız yok itsün icrā bildiğinden kalmasun*

*Silmişüz ebniye-i dilden ğubār-ı ğamları
Tūti-i sükker-dehen tā bildiğinden kalmasun*

*Haşre dek nā-merde itmem ser-fürü bā- 'avn-ı Hak
Söyleyin anlara ašlā bildiğinden kalmasun*

*Hamdü-li 'llāh yār ile da'vāları sağ eyledim
Ba'd 'z in bu fāni dünya bildiğinden kalmasun*

*Kāmiyā zencīre urdum bu dil-i mecnūnumu
Şivede ol saçı Leylā bildiğinden kalmasun (G/129)*

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Uşandım hāşılı birdenbire ben āşinālardan
Fütür el viridi her yandan elim çekdim şafālardan*

*Kimi ben āşinā bildim nihāyet düşmenim çıkdı
Ferāğat geldim anuñ 'çün bu demde bī-vefālardan*

*Bu keşt-i cismimi baħr-ı fenādan der-kenār itdim
Maħabbet yelkeniñ şardım muħālif nev-hevālardan*

*Eger aħvāluma her kim vukūf olsa bu 'ālemde
Ferāmüş eylemez bir dem beni ħayır-du'ālardan*

*Ulaşdı feyz-i Rabbānī başīret buldum ey Kāmī
'Alāka riştesin kesdim vefāsız dil-rübālardan (G/130)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Vār ümidim āteş-i firķate sūzān olasın
Sīħ-i ğamda şanma derd ile büryān olasın*

Öyle bir derde giriftâr olasın aşlâ devâ
Bulmayub hasret ile çâk-i girîbân olasın

Sāye-endāzî-yi aġyār olacaġ yerde hemān
Sen daġî sāye gibi ħāk ile yeksān olasın

Bend olub silsile-i zūlfüne bir fettāniñ
Deşt-i şahrā-yı ġam-ı şām-ı ġarîbân olasın

Saňa göstermeye yüz şāhid-i vuşlat bir dem
Mübtelā-yı elem-i firġat u hicrān olasın

Öyle bir 'aşġa giriftâr olasın tâ ki güzel
Kâmi'ye itdiġin ol cevre peşîmân olasın (G/131)

HARFU'L-VĀV

FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLÜN

Pertev-i ħüsnüñ biraġdı kâ'ināta āb-rū
Zūlf-i ruġsārından aldı her şükûfe reng ü bû

Geh baňa ülfet idersin geh 'adūya rû be rû
İşte menfûram bu řab'ından seniñ ey māh-rû

Tiġ-i cevher-dār-ı ġamzen gökde 'aks-i māh-ı nev
İmtihān olmaġ için merrîhi eyler ārzû

Şānesidir dirhem-i perçemleriñ müjġānlarım
Zîver ü meşşâta ħāl itdim anı mû-be-mû

Cām-ı ser-şār-ı vişāl ile süveydā-yı dili
Boş biraġma kim şadā virir tehî olsa sebû

'Arşa-ı tanzîrine girdiñ cenāb-ı Rāşid'iñ
Tevsen-i şasbû's-sabakda ey ġalem ġalma giri

*Bakma güft ü gūsuna hūssād-ı ‘aşrıñ Kāmiyā
İltifāt itmez gāzanfer eylese biñ seg gülü (G/132)*

FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLÜN

*Tūḫī-i dil la’l-ı kand-bāriñ eyler ārzū
Sīne-i āyīne-i envāriñ eyler ārzū*

*Müşteriler muntazır esvāk-ı ‘aşkıñda seniñ
Kāle-i vaşlıñ için pāzāriñ eyler ārzū*

*Şabr u ārām u sūkūnum sensiz olmaz meh-liķā
Kānde olsam cān u dil didāriñ eyler ārzū*

*Bülbül-i şeydā gibi şām u seher kan ağlayub
Derdile dil gonce-i ruhsāriñ eyler ārzū*

*Pister-i hicrān içinde haste-dil Kāmī kuluñ
Derdine dermān olan güftāriñ eyler ārzū (G/133)*

MEFĀ’İLÜN MEFĀ’İLÜN MEFĀ’İLÜN MEFĀ’İLÜN

*Kabā-yı hūsn ile ‘ömrüm gurūr itme cihāndır bu
Libās-ı cismiñi āhir şoyarlar cāmekāndır bu*

*Muşaffā dil-nişin olmuş firāk-ı nār-ı ‘aşkıñda
Halīlim şanma āteşdir yetişmiş gülistāndır bu*

*Açılmaz kenz-i mahfī bir muḫalsam vuşlatıñ cānā
Anı şordum ise kimden didi sırr-ı nihāndır bu*

*Vücūdum lahmı nedir olsun karīn zāğ-ı cānāne
Disün evc-i hümā yāre baqiyye üstüñ āndır bu*

*Tehī şanma mecāzī ‘aşk ile me’lūf dil-sūzu
Şu ‘ūd itmek ḫakīķat bāmına bir nerdübāndır bu*

*Varınca hanķāh-ı dil-penāhe mürşid-i ‘aşķım
Ayağın kesme başın kes didi dāru’l-emāndır bu*

*Felekde Müşterî olmuş bu nazmı dil-keşe Zühre
Semā’ itmiş dimiş Kāmî şafā-bahş-ı cināndır bu (G/134)*

HARFU’L-HĀ’

FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLÜN

*Hāfız-ı Şirāzi hūbānı birikmiş bir yere
Kışsa-ı Şehnāme-i hūsnūn alurlar ezbere*

*Şanma haķ geldi ol la’l-ı kand-bār-ı dil-bere
Leşker-i mūr-i Süleymān’dır taranmış sükkere*

*Şeb-çerāğ-ı ğabğabın gerdānda nūr āvizedir
Görünme şūret-bahş ider āyīne-i İskender’e*

*Ey sehī-ķad ğonce-i gül-zār-ı hūsnūn var iken
Serde bakmaz dil-hezārım meyli olmaz güllere*

*Gör nūr-i encüm deĝil gökde şirār-ı ‘aşķdan
Kehkeşān eşr-i maħabbetdir ser ā ser āħtere*

*Şöyle bir ‘aşķ āteşi vardır derūn-i sīnede
‘Ūd olur kāfūri döksem dilde fikr-i micmere*

*Düĝme vurur nārını çözdüm o şūhuñ tā-be-nāf
Nāz ile bak söyledi āyīne-i sīmin-bere*

*Feyz-i hengām-ı seħer elbetde hoşdur rūzdan
Ānuñ için dil süveydā düşdi bir şūħ esmere*

*Ol kemān-ebrūya te’sīr eylemez Kāmî niçün
Nāvek-i āh-ı seħer-gāhım giçerken mermere (G/135)*

MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN

*Zuhūr eyler o şūhuñ mübtelāsı tāzeden tāze
Nemā bulmağdadır nāz u edāsı tāzeden tāze*

*O zūlfüñ Kārabağ'da Būselik 'Uşşāk'a göstermiş
Olur nāz u niyāz üzre nevāsı tāzeden tāze*

*Turunc u sīb-i ğabğab sākiyā rindān-ı nuğl olsa
Olur elbetde meyde iştihāsı tāzeden tāze*

*Ruħuñ teşbīh olunmak ğonce 'ayn-ı hağādandır
Ki artar būs ile reng ü nemāsı tāzeden tāze*

*Benim tāze efendim şimdi sensin yā seniñ kimdir
Ki vardır herkesiñ bir āşināsı tāzeden tāze*

*Ne deñlü pīr ü bernā-ten ola bu dehr-i reng-āmīz
Doğar her bir 'aşırda dil-rübāsı tāzeden tāze*

*'İzārında hağı köhne-bahār olduğca ol şūhuñ
Dile cārī olur ğabt-ı şafāsı tāzeden tāze*

*Leğāfetle ne hoş dūşīze-i mazmūn-ı nev Kāmī
Şarar her şeb ğayālim iktizāsı tāzeden tāze (G/136)*

FE'ĪLĀTÜN FE'ĪLĀTÜN FE'ĪLĀTÜN FA'LÜN

*Ğalmadı külbe-i ğamda keder inşā 'Allāh
Feth ola yüzümüze ğayırdır inşā 'Allāh*

*Çekeriz gerçi birāz çille-i sahtı ferdā
Düşmeni seyr ideriz bī-başar inşā 'Allāh*

*Mağşadın müjdesini virdi dile bād-ı şabā
Buluruz cümle 'adūya zafer inşā 'Allāh*

*Devlet-i feyz-i hüme başıma şaldı sāye
Kadrimiz olsa gerek mu 'teber inşā' Allāh*

*Kāmiyā maşlahata sen de tekāsül virme
Gele tedbire muvāfiq kader inşā' Allāh (G/137)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Dolaşur pervāne-dil şem '-i ruḥ-i zībālara
Şem ' de bilmez ki yanmış āteşin sevdālara*

*Şıgmaز engüşt-i ḥayālāta ṭabībā beñzemiş
İzīrāb-ı nabz-ı dil mevc-āverin deryālara*

*'Āşıkā rū-yi ḡaḍab gösterme çatma ebruvān
Āfītabım girme luṭf it ebr-i istiḡnālara*

*Pādişāhım her ne emriñ var ise fermān buyur
Kūşe-i çeşmiñle şalma lücce-i imālara*

*'İlm-i evfāka müreccaḥ sīm ü zerr-i teşhirdir
Çekme zahmet nuşa-ger ḥāşiyet-i esmālara*

*Dürr-i şı 'rim silk-i taḥsine çekince mäh-rū
Didi lāyık bu ḡazel ancaḥ melek sīmālara*

*Ṭāir-i dil Kāmiyā 'uzlet-nişin-i 'aşk ile
Āşiyān-ı Kāf'da istiḡnā şatar 'anḡālara (G/138)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Gülsitān-ı şerḥ-i ḥüsnüñ vaşf iderken gül güle
Virde gülşende bütün şermende bülbül bülbüle*

*Dehri teşmim eylemiş şordum nesim-i nev-bahār
Büy-ı zülfüñ gönderirmiş tuḥfe sünbül sünbüle*

*Berķ-i gülde tā ezel yazmış güzel kıl-k-i kader
'Andelīb āh u fiġān ide çemende gül güle*

*Birbirine iki nev-resler şarılmış zevk ider
Serilüb cünbüşle giçmiş serde kākül kāküle*

*Şehsüvār-ı bende-i Şīr-i Hudā 'yam Kāmiyā
Var mı sebkat eyleyen gelsün bu tab '-ı Düldül'e (G/139)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Kaldı şahbā-yı ümīdim sāki gül-rū şīşede
Virmediñ mey şaf ola cām-ı dil-i endişede*

*Müy-dār-ı sīnemi sen h' āb-gāh itsen n'ola
Bu meşeldir kim olur arslan yatağı pīşede*

*At çıkarmış ruġlarıñ ister şehā ferzāne-dil
Korkaram ki māt ider hācet bırakmaz gīşede*

*Mīr ü bāya cūd u luţfuñ dāimā mebzöldür
Pādişāhım olsun ihsāniñ biraz dervīşe de*

*Āşiyān-ı hüsn ilinde şāh-bāz-ı devletiñ
Ġālibā uçmak diler gelmiş cenāh u rişe de*

*Rüz-i maķsüm-i ezel Kāmī seni elbet bulur
Düşme ardınca aniñ kılma teşebbüs işe de (G/140)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Ol kemān-ebürü diler tīriñ giçürsün cānıma
Bilmemiş rūhum fedā olmuş gider cananıma*

*Müşterīdir tali'im düşdü o zülf-i sünbüle
Ġibta eyler sünbüle baht-ı dil-i tābānıma*

*Pādişāh-ı mülk-i istiğnā-yı 'aşkam ehl-i dil
Baş eğer fermānıma öyle girer dīvānıma*

*Bāğban-ı ğam nedendir ħandeye virmez mesāğ
Ol gül-i nāzik-terīnim tā ki gelsün yānıma*

*Semt-i cānāne eşer yok mu 'aceb bād-ı şabā
Çekdiğim cevr ü cefāyı söylesün sulţānıma*

*Şāh-rāh-ı 'aşkımuñ nā-reftegānı el-ħazer
Girmesün şıklet virürler meclis-i 'irfānıma*

*Yekke-tāzem sāħa-ı fenn-i hünerde Kāmiyā
Her feres-rān-ı ma 'ārif sürmez āt meydānıma (G/141)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Dil hevā-yı vuşlata koşma bu āh u zār ile
Başa çıkmış var mıdır bir kimse rüz-i gār ile*

*Eğlenürdüm bir zamān gül-ğonce-fem dil-dār ile
Giçdi ol demler dirīğā şimdi kaldım ħār ile*

*Şīve-i bāğ-ı leţāfetde ağız açdırma gel
Bülbülü şermende kıl tūṭī-dehen güftār ile*

*Sünbül ü gül derhem oldu zülf-i ruhsārıñ görüp
Nergisiñ benzi şarardı dīde-i bī-mār ile*

*Sāki-i maqşad döner mi bir de dil- ħ āh üzre āh
Cām-ı ser-şār-ı neşāṭı nüş ideydim yār ile*

*Keşti-i bahtım meserretle çıkār mānend-i Nūh
Baħr-ı ğamlardan kenār-ı cūde rūzigār ile*

*Gösterirdim çok nevālar Kāmiyā bülbüllere
Bezm-i gülde bir de hem-şoħbet olaydım yār ile (G/142)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Dil yanar mı görmese germiyyet-i cānāneyi
Şem 'a yaq kim yanmayınca yaqmadı pervāneyi*

*Yaqdñ ümīd-i fītilim eylediñ āhīr hevā
Yandırırısın ba 'd 'z ĩn bilmem 'aceb cānāneyi*

*Çāk çak itdim hicāb-ı vaşl-ı yāri şevk ile
Kalmadı bākım cihānda ideyim pervā neyi*

*Kays-ı dil yā Leylī dir her şeb yaturmaz 'ālemi
'Ākıbet zencīr-i 'aşka çekdiler dīvāneyi*

*Ben de bir tekme yedim esb-i felekden 'aşk ola
Sākī-i fırkatden içdim āteşīn peymāneyi*

*Hırka-ı nīlūferiñ elbetde gerdün çāk ider
Leb-küşā olsam işitse na 'ra-ı mestāneyi*

*İnfi 'ālīñ yārden yoksa 'aceb agyārden
Hāme-āsā mesken itdiñ ey gönül vīrāneyi*

*Aşināyem tāze mazmūna belāgat-mūnīsem
Söylemem lafz-ı gārīb ü ma 'nā-yı bī-gāneyi*

*Ehl-i derde söyle hāliñ söyler isen Kāmiyā
H'āb-ı pīş ālūde-gāne söyleme efsāneyi (G/143)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Gīsuvān-ı zīver-i hūsnuñ dökünce çīnine
Nice biñ dīvāneler bağlandı mū-yi çīnine*

*Āhuvān-ı nāfe-rīz-i vādi-i mülk-i Hoten
Şayd olundu müşk-nāb-ı perçem-i pür-çīnine*

*Eylemiş şayyâd-ı çeşmiñ halka-ı zülfüñ kemend
Kâf'da Simurg'u şikâr itsün o hâl-i çînine*

*Sü-yi fesden ceş-i haţtıñ bir ucu indi şehâ
Huţta-ı hüsnüñ sarây-ı Çîn'ine Mâçîn'ine*

*Revnağın almış me'ânî gonce-i nâzik-terîñ
Âferîñ bu gülsitânıñ Kâmi-i gülçînine (G/144)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Māh-ı hüsnüñ ebr-i zülfüñ içre pinhān eyleme
'Ālemi deycūr-i zulmetde şebistān eyleme*

*Ma'den-i sîm üstüne indirme kâfir kâ'külüñ
Sâf Gümüşhâne Boğâzı'nñ kâfiristān eyleme*

*Kaşd ider kanlar döke merrîh-i gamzelere seyf⁵⁹²
El-ħazer inşāfa gel nā-ħağ yire kan eyleme*

*Bülbül-i âşüfte-dil ğayrın bırakma küyüña
Gülşen-i esrār-ı hüsnüñde niğebān eyleme*

*Eşk-i çeşm-i ħasretim aķıtma mānend-i şarāb
Kalbimi kânün-i hicrānıñda büryān eyleme*

*Virme ruşsat şāneye zülfüñ dağıtma rüyına
Ānı da ħālim gibi zālim perişān eyleme*

*Çok felâket başına gelmiş bu Kāmî 'āşıkıñ
Bāri inşāf eyle sen de derd-mendān eyleme (G/145)*

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Şağın ağıyāre yüz virme gele göz göre çîn çîne
Yazık üftāde 'uşşākı kaçırma Çîn ü Mâçîn'e*

⁵⁹² Metinde: “Kasdır ider kanlar döke Merih-i gamzelere sell-i seyf” şeklindedir.

*Ne yüzden ihtirâz itmiş siyeh gîsûleriñ cānā
Seriñde toplanub gümüş der-âgûş-i 'arak-çîne*

*Ğađabkār olduğun demler ne mümkin eylemek tâkat
Gelince tîğ-i ebrûler ma'âzallāh çın çına*

*Gelüb şāh-ı Habeş hālî buğār almış harāmîdir
Şikār eyler meğer murğ-i dili gerdāndaki çîne*

*Kemāl-ı çerh-i ümmîdim felek kırmış peşîmāndır
Çakar gün gibi gül mîhîñ şikest ikbālî perçîne*

*Nice eyyāmdır hüsnüñ bağında bāğ-bān olmuş
Gülüñ devşürmeğe ruşat buyur bu Kāmi gülçîne (G/146)*

MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN FE'ŪLÜN

*Didim yāri görünce mā-şa 'Allāh
Didi Şa 'bān baña sen inşa 'Allāh*

*Didim geldim deriñde sâil oldum
Didi var innama 'r-rızku 'ala 'llāh⁵⁹³*

*Didim 'aşkıñ gönülde hem-nişîndir
Didi ağyār değil el-ħamdu li 'llāh*

*Didim hüsnüñ zekātı kande kaldı
Didi üsten ne lāzım ey kemîn-gāh*

*Didim bu Kāmi 'ye bir büse luţf it
Didi şāvuş bilürsün 'ālim 'Allāh (G/147)*

⁵⁹³ "Rızk Allah'tandır".

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Dil kapılmış bir civānıñ dīde-i şehlāsına
Ben deġil 'ālem anıñ düşmüş bütün sevdāsına*

*Leşker-i zülfüñ Gümüşhāne Bogāzı 'ñ kaplamış
El uzatmış mülket-i hüsnuñ kızıl elmāsına*

*Şeb-çerāġ-ı sīne-i şifā ferde billür bevhā'
Nürdan āvize āşılmışdır gümüş deryāsına*

*Serv-kadd u gül-ruhuñ 'ālemde varken sevdiğim
Ġayrı gül şemm eylemem bakmam İrem Tūbā'sına*

*Mekteb içre tıfl ikenden Kāmiyā Kaysī gibi
'Aşk ile hātır-nişānım bir 'Arab Leylā'sına (G/148)*

MEF'ÜLÜ MEFĀ'İLÜ MEFĀ'İLÜ FE'ÜLÜN

*Her dilbere dil verme ki āfet var içinde
Her dergehe gel varma hākāret var içinde*

*Beyhūde ider hātır-ı aḥbābı şikeste
Ol bir suḥanıñ hayli zerāfet var içinde*

*Bir kimse eġer dostluk iderse bu zamānda
Beyhūde deġil hāşılı 'illet var içinde*

*Her şeye mezelletle şaḳın olma heves-kār
Her kāle dehen açma hacālet var içinde*

*Her zāhid-i huşkuñ sözini eyleme işgā
Zan itme şaḳın Kāmi kerāmet var içinde (G/149)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*El-meded āb-ı ġadabla tīġ-i çeşmiñ zāġlama
Kane girme ebruvānından kılıçlar yaġlama*

*Ba 'zî 'uşşâkıñ vişâl-ı mahrem-i esrâr idüb
Lâle-âsâ ba 'zısın firkatle cânâ dağlama*

*Dîde-i 'ibretle bakdım mebhâş-ı âsâyişe
İ'tibâr olmaz imiş şimdi cihânda şâğlama*

*Ger dehâniñ ğark-ı hûn-âlûd ola açma şâkın
Meclis-i bî-gânedede açılma gülme ağlama*

*'Aşr-ı ebnâmız ne deñlü eylese 'arz-ı hulûş
El-ğazer aldanma Kāmî 'ahdine bel bağlama (G/150)*

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Keşîde haţ-ı nev-ruhsâr-ı âle inceden ince
Yazıldı taşşiye nûr-i cemâle inceden ince*

*Nice müddet felekde ebruvâniñ kareler şeklin
Ne mümkün resmini çekmek hilâle inceden ince*

*Gül-i gülberg-i ruhsârîñ 'araķ-rîz oldu hacletten
İder inbîķ-i ğabğabdan isâle inceden ince*

*Şikeste 'âşıkîñ mû-yı miyâniñ mumiyâsıyla
Girer sarmaķ hevâsıyla hayâle inceden ince*

*Didim ince belinde perçemiñ belince serpilmiş
Didi mûcib nedir bundan sū'âle inceden ince*

*Ne deñlü hâţır-âsûde değılsem Kâmiyâ birden
Şarılmaz rişte-i fikrim muhâle inceden ince (G/151)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Bülbül-i âşüfte-dil girdik de hüsnüñ bâğına
Cân ile oldu esîr zülf-i kemendiñ bâğına*

*Bakdı ki olmaz taħammül nār-ı ‘aşkıñ dāğına
Atdı cān pervānesin şem ‘-i şebiñ ocāğına*

*Yalıñız bir ben değıl ‘ālem aña teşhīrdir
Gūya bir mühr-i Süleymān taķmıř ol parmāğına*

*Sākiyā cān-baħş ider şahbā-yı ‘aşkıñ neş ‘esi
Penbe-i mīnāsı hem merhem maħabbet dāğına*

*Mā’il oldum çār-ebrū bir civāne Kāmiyā
Rub ‘-i meskūn dilberi gelmez anıñ ırnāğına (G/152)*

FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLÜN

*Mübtelā oldum bugün dilberleriñ mümtāzına
Şayda virdim murğ-i göñlüm dīde-i şehbāzına*

*Reh-zen olmuş gamzeler çāh-ı zekānda der-kemīn
Kařlarıñ virmış düzen ‘uřşāķa tīr-endāzına*

*Naķd-ı cān ile ħarīdārem metā ‘-ı vařlıña
Çoğuna eyler kabūl baķma efendim āzına*

*‘İşvesin cānlar değıl dāğlar taħammül eylemez
Yā nice bī-çāre ‘āřıkklar dayānsın nāzına*

*Yāre vardım kanımı aldım ele dīvāne-veş
Perçemi gibi şarıldım gerden ü boğāzına*

*Kāmiyā řevķ ü řarab nazmım felekde gūř idüp
Cünbiş ü raķřa gelüp Zühre dayandı sāzına (G/153)*

FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLĀTÜN FĀ’İLÜN

*Bu misāfirħāne dūnyāniñ yañařma ħ ‘ānına
Hürmet eyler ibtidā řoñra kıyar miħmānına*

*Geh şehi bende ider geh bendeyi ol şāh ider
Vāle kaldım nüh-sipihriñ kec-rev devrānına*

*Yok gibidir bilürler cevheriñ kadrin bilür
Hayret-engizem bu 'aşriñ da 'vā-yı 'irfānına*

*Üstüme a 'dā hücum itse ne gam meşhürdur
Korkusundan cān atar har görse şiriñ yanına*

*Hırka-ı ceyb-i kanā 'at çekdiğim Kāmī sere
Etmeyem tek ser-fürü her nā-ḫalef ihsānına (G/154)*

FE'İLĀTÜN FE'İLĀTÜN FE'İLĀTÜN FĀ'LÜN

*Neş 'e-bahşā-yı dimāğ oldu ḫaḫīkat ḫahve
Didiler nāmına çün meyve-i kudret ḫahve*

*Bu şerāfetle leṭāfet aña lebsdir dirler
Ḥazret-i Şāzeli 'ye olmada nisbet ḫahve*

*Kīmyā-yı nazara uğramaşaydı böyle
Bulamazdı bu cihān içre şerāfet ḫahve*

*Ebī zulmānī anıñ oldu eñ aşlı çünkü
Rūḫa iksīr-i ḫayāt bahş ider elbet ḫahve*

*Şüretā kendi siyeh-çerde ise 'ālemde
Yüzü āğ itmeğe kesb itdi liyākat ḫahve*

*Gerçi ḫaḫḫında anıñ ḫāṭı '-ı 'ş-şehve meşhūr
Ḥalbuki ṭab 'a virir kesret-i kuvvet ḫahve*

*Nār-ı firḫatde yanub cūş u ḫurūş itdiğine
Heft-kişvere olub sāḫib-i 'izzet ḫahve*

*Görünür ācı velī ṭātlularıñ lezzetidir
Şübhesiz virmededir sükkere lezzet ḫahve*

*Kavrulur âteş-i 'aşk ile bulur pür 'izzet
Ehl-i dil âdeme yetmez mi bu 'ibret kahve*

*Meclis-i şehlere şâyeste bulundu cānā
Nūş ider şubḥ u mesā şāhib-i devlet kahve*

*Bu da bir sırr-ı Hudā bāy u gedāda mergūb
Şu gibi oldu nice âdeme ülfet kahve*

*H'âbden dīde açub hazm-ı ta 'amdır el-ḥaḳ
Dinse şâyeste eğer şāh-ı ziyāfet kahve*

*Didiler serveridir cümle şurūbuñ ey dil
Kesb idinmiş bu kadar şān ile şöhret kahve*

*Kılsan enva '-ı ni 'am ḥüsn-i ziyāfet olmaz
İçmese Kāmī eğer ehl-i ṭabī'at kahve (G/155)*

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*'İzārīñ mūr-i ḥatla döndü ḥayfā vādi-i Neml'e
Süleymānım ḥayālīñle dü çeşmim oldu pür nemle*

*Nem itmiş kākülüñ dökmüş 'araḳla rüy-i nem-nāke
Riyāz-ı sünbūlistāñ bezetmiş sāde nem nemle*

*Beşiktāş 'da nem almış şīr-ḥ'ār-ı ṭıfl-ı dil lālā
Uyutmaz yārsız kimse dil-i sevdāyı nem nemle*

*Seniñ la'l-ı lebiñden bir ḥaber alsun nesīm ister
Arar gül-gonceniñ aḡzın seḥer vaktinde şeb nemle*

*Bahāne bezl-i cāne vuşlatiñ meşrūṭ kılmışdır
Benimse ḳalmadı cismim idem yā iştirā nemle*

*Dilim cānāne dest-āvīz olunmaḳ cür'etim Kāmī
Ḥaber-dār olduḡumdandır menāḳıb tuḥfe-i nemle (G/156)*

ḤARFU'L-YĀ**NAZM-I MÜŞĀRÜN-İLEYH BİRĀDER-ZĀDESİ FETHİ EFENDİ
Bİ'L-MÜŞĀREKE SÖYLEDİKLERİ ĞAZELDİR
FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN**

(Kāmī) Lāle-veş açdıñ derün-ı dilde dāğ-ı ḥasreti
Ey dil-i sevdā-zede urdun bu bāğ-ı fırqatı

(Fethi) Bir kadeh meyle götür sākī̄ hicāb-ı ḥacleti
Ur kemiyyet sāğare sīminli cām-ı 'iṣreti

(Kāmī) Şöyle bir 'aşq āteşi vardır ocāğ-ı sīnede
Dökseler deryāları sönmez şerār-ı şiddeti

(Fethi) Nār-ı āhım nerm ider sengīn-fulād-ı dilleri
Āheni nerm eylemekdir āteşiñ ḥāşiyyeti

(Kāmī) Göñlümü bir yerde koydu cismimi bir yerde āh
Ġurbetin inkār olunmaz bu iki ḥāşiyyeti

(Fethi) Kaldı ser-beste derün-i sīnede açılmadı
Ben ne yüzden ihtiyār itdim diyār-ı ğurbeti

(Kāmī) Yüz çevirmez derd ü ğamdan zevkden kalmaz girü
Bilmezem dīvāne dil eyler ne 'aqla ḥizmeti

(Fethi) Yekke-tazım leşker-i ḥaṭ geldi çek zīrkın düşür⁵⁹⁴
Yetişür üftāde-gāne sürme esb-i naḥveti

(Kāmī) Şīşe-i lutfu şikest itmiş etibbā-yı zamān
Kānde bulsun ḥaste-gān-ı dil devā-yı şihḥatı

(Fethi) İntikām almak gibi var mı cihān içre şafā
Düşmeninden Fethiyā elden atınca mürveti

⁵⁹⁴ Metinde: (...z'irkin) şeklindedir.

(Kâmî) Çıkdı girdâb-ı gam-ı baħr-i emelden Kâmiyâ
Keşti-i ikbâl buldu sâhil-i emniyyeti (G/157)

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Hayli demdir görmedim ol şüh-i 'anbar-ḫālımı
Pâyına 'arz ideyim ḫasretle ḫasb-i ḫālımı

Ker-zen-i ḫākāna virmem serde köhne sikkemi
Atlas-ı çerḫe deĝişmem hırka-ı abdālımı

Sebz- i ḫaṭṭın min ledün 'ilmin baña ta 'lîmden⁵⁹⁵
Kimse fehm itmez benim esrâr-ı kıl u kâlîmi

Küşe-i meyhāneyi virmem serāy-ı devlete
Ben ḫarābāt ehliyim ebrār bilmez ḫālîmi

'Aks-i ḫüsnüñde seniñ mecbûrun olmuş söylemiş
'Ālem-i āyîñede var mı gören timşālîmi

Gayrı şekvâ eylemem çerḫ-i felekden Kâmiyâ
Zîb-i takdîr eyledim dîbâce-i âmālîmi (G/158)

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Câne kâr itirdi ḫünî gamze-i şemşîrini
Bâḫ du 'ā-yı seyfe meşĝül olmanıñ te 'şirini

Gerdeniñ üzre görünce perçem-i ḫam-der-ḫamuñ
Boynuna taḫdı göñül dîvānelik zencîrini

Eylemez merhem pezîrâ-yı refû-yi 'aḫfiyet
Zahm-ı ḫün-rîzim ṭabîbin istemez tedbîrini

⁵⁹⁵ Kehf/65: "Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim (ledün ilmi) öğretmiştik".

*Başına güller taķınsun cünbüş itsün ol perī
Bulmadı dil genc-i vaşlın nuşa-ı teşhīrini*

*Eski şehre yeñi kânūn kurmağa beñzer o kim
Dil-ħarāb-ı kişver-i 'aşkıñ diler ta'mīrini*

*Ķavs-ı ebrūyı neler çekdim çekince sīneye
Tā ki uğratdım nişān-gāhe murādım tīrini*

*Rū-be-rū āh eylese 'aşkıñla Kāmī encüme
Luţf idüb urma yüzüme üftādelik taķsīrini (G/159)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Artırub zülfüñ sevādı ey perī sevdāmızı
Āhirī zencīre çekdi bu dil-i şeydāmızı*

*Beynimiz şulħ olmadı gitdi cihānda yār ile
Rūz-i maşşerde Ĥudā ancak görür da'vāmızı*

*Farı-ı vahşetden olur engüşt-i ĥayret ber-dehān
Gökde gūşitse Mesīħā āh-ı vāveylāmızı*

*Bī-meħābā şeh-süvār-ı 'arşa-gāh-ı ĥikmetiz
Āferīn eyler görenler ŧavr-ı bī-pervāmızı*

*Biz o rütbe münşi-i mu'ciz-beyānız Kāmiyā
Silk-i taħsīne çekerler lü'lü'-i inşāmızı (G/160)*

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Bugün gülzār-ı ümmīde ĳad-ı serv-i revān geldi
Temāşā-yı ĥırām-ı nāzına her bir duyan geldi*

*Maħabbet bezmini teşrīf idince nefħa-ı 'İsā
O mürde dillere gördüm o sā'at tāze cān geldi*

Getürmiş hâtırâ nâ-geh kadîm-i âşinâsın ol
Çerâğ-ı 'aşkı yandırsun dil-i pervâne yân geldi

Haḫ-ı nev-hîzinin evvel bahârî çün zuhûr itdi
Cemâl-ı pâkine bir kat anıñ bir başka ân geldi

Göñül çekmez ayâğın gerçi ben çeksem elim senden
Didim zevke bulaşdırdı sözüm şûha yalan geldi

Nukûd-ı cisri-i eşkim kudûmunda nişâr itdim
Süvâr-ı naḫvet-i Edhem siyeh-perçem beyân geldi

Duyub teşriḫini Kâmî o yâriñ kıldım istikbâl
Göñül uyandı yerinden daḫi ağızıma cân geldi (G/161)

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Bezme teşriḫini ile zevk ü letâfet geldi
Bütün erbâb-ı dile şevk ü şetâret geldi

Çün nümâyân idicek gur-re-i ebrûlarını
Nev-hilâl-i feleğe şerm ü hacâlet geldi

Ṭıfl-ı bâzîçe-i ṭab' olduğuna devr-i felek
Cümle pîr-i kühene hâl-i şabâvet geldi

Mâil-i ât u bisâṭ olma şıfat şatrenci
Nîce şâha kîs ile mât-ı nedâmet geldi

Zevk-i hem-bezmî-i şoḫbetde raḫîb itdi zuhur
Bezmi kâbûs-i elem başdı şikâlet geldi

Büse-gîr-i ruḫ-i cânân olıcak bî-pervâ
Mîve-i vaşle ulaşdıḫda cesâret geldi

Biz bu miḫnetgede-i hestî-i demde Kâmî
Derbeder olduḫ ise sūfî selâmet geldi (G/162)

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Veche dökmüş perçemiñ bir meh-likā Leylā gibi
Hāşıl oldu Qays'a bir mehde şeb-i yeldā gibi*

*Eşk-i hasret dīdeler dilden alur icrā ider
Menba'-ı cū-yı maḥabbet gerçi bir mecrā iki*

*Yūsuf'uñ vaşfın bilüb ḥüsnüñ görenler didiler
Şun'-ı kudretle bölünmüş şanki bir elmā gibi*

*Gam değil senden beni ağyār tefriḳ eylese
Aḥvel-i çeşme görünmüş çünki her eşyā iki*

*Hüsrev-i mülk-i dil itmem senden özge serveri
Olamaz bir pīşede çün şīr-i bī-pervā iki*

*Hālden çün ḥāli şāndım çīn-i zūlf-i yāri ben
Kendimi dāme düşürdüm nokta bir ma'nā iki*

*Bir gerekdir āru-yi ḥātır-ı üftāde çün
Bir süveydāya sığışmaz Kāmiyā sevdā iki (G/163)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Ḥam be ḥam kākülün ol şūḥ-ı cihān cesteledi
Dil-i şūrīde-i zencīr-i ğame besteledi*

*Nergis-i dāde-i bīmāri ile itdi nigāh
Pister-i hasret-i fırkatde beni ḥasteledi*

*Qapdı cānım kuzusun gürg-i 'adūlar eyvāh
Ġanem-i dil dolaşub dağları yer yer meledi*

*Āsiyāb-ı dilime dökdü maḥabbet dāne
Şoñra tedkīḳini ol ince elekdeneledi*

Şebnem-i lutfunu ol saçdığı ân vaqt-i seher
Yekden gülşen-i dil goncesini tazeledi

Maḥz-ı elṭāfına vābeste olunca Kāmî
Dāmen-i 'āṭifetiñ tutdu kavî desteledi (G/164)

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Gezdirür bir yān fesiñ serde güzeller serverî
Korķaram başdan çıkardı zülfüñ eyler serserî

Şu 'le-i ma 'nā-yı idrāk eyle mihr-i 'aşkdan
Āh-ı dil şad-çāk ide tā kubbe-i nîlūferi

Hāli şanma nokta dökmüş hüsni-i karh-ı fālına
Girmiş aḥkāma feraḥ dil-ḥānesinden her biri

Perçem-i hāl u ruḥuñ ile o serv-i kāmetiñ
Kıldı şermende karanfil verd ü sünbül 'ar'arı

Bū-yi zülfüñ girdi inbîk-i ḥayāl-i gonceye
Eyledi ğarķ-ı 'araķ şebnem o ra 'nā gülleri

Olalı tūṭî gönül kand-ı lebiñ perverdesi
Tā be maḥşer ağzına almaz o nām-ı sükkeri

Seyr iden sîmînber-i mir'at-ı hüsni-i şüretiñ
Neylesün 'ālem-nümā āyîne-i İskender'i

Çeşm-i raġbetde olur ḥamyāze-i mest-i ğurūr
Fenn-i şîve resmini bilmez bu Türkân dilberi

Giç kara-sevdādan artık sev biraz şāfî güzel
Ey süveydā-yı gönül yetmez mi sevdiñ esmeri

Eylemişler ğālibā resm-i vefāya tevbeler
İttifāk üzre bu 'asrîñ Kāmiyā nev-resleri (G/165)

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Güzel Tūr-i maḥabbetdir derūnī gön̄lümün̄ dāğ̄ı
Doğunma āteş-i cilve yaqar bir gün seni dāğ̄ı*

*O gül-gonce ruḥuñ reşkinden olmuş lāleler bāğ̄ı
Derūnunda o ḥasret dāğ̄ı itmiş kendüsin bāğ̄ı*

*Değ̄il āşüftegān-ı 'āşka maḥşūs zülfi-zencīriñ
Bütün şāh u gedā itmiş ānı tav'an boyun bāğ̄ı*

*N'ola te'sīr-i cān olsa o tīğ-i gamze-i ḥūn-rīz
Alur ḥūnāb-ı çeşmimden o rengīn cevher-i zāğ̄ı*

*Gülistān-ı leṭāfetde meded ey tūṭī-i ḥoş-gū
Yañaşdırma o gül-şekker vişāle gel qara zāğ̄ı*

*Girer on dördüne bedr-i münīr-āsā o meh-rū yār
Yetişdi hāle-i āğ̄ūşa almanıñ henüz çāğ̄ı*

*Bütün dīvāne şekliñ bağlamış şahrāda 'uşşākıñ
Gelür bir gün deyü gözler bu semte Leylī otāğ̄ı*

*Şaḳın ḥālī şanub Boğaziçi'nde ağa gel düşme
Yeter şimden girü Kāmī saña mūy-i sefid āğ̄ı (G/166)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Gülşen-i ḥüsnüñde evvel reng ü bular var idi
Büselik'de şad-hezārān nağme-gular var idi⁵⁹⁶*

*Tīz-meşreblik 'aceb şimdi neden itmiş zühūr
Sende evvel nāzikāne ḥüsn-i ḥular var idi*

*Bāğ-ı vaşlıñ var iken tūrfanda şeftālülери
Müşteriler birbiriñ başkın 'alular var idi*

⁵⁹⁶ Metinde: "...şad-hezār" şeklindedir.

*Kande kaldı gördüğüm tabhâne-i bîmâr-ı 'aşk
Nabz-gîrânda tabîb-i hûb-rûlar var idi*

*Zevkden hâlî değildi meclis-i 'îş u tarab
Sâki-i gül-çehreler cām u sebûlar var idi*

*Eski demler hâtura gelmez mi ey dil yâr ile
Beynimizde ülfete dâir ne şular var idi*

*Şimdi bî-şît ü şadâ olduñ neden Kâmî ezel
Hânkâh-ı dilde haylî hây u hûlar var idi (G/167)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Bir çekilmez çiledir ebrû kemānıñ ğamzesi
Pîr ider Rüstemleri ol Kahramān'ın ğamzesi*

*Gösterir gāhî teġāfûl geh tecāhül 'āşka
Derd ile kan ağladır ol hûn-feşānıñ ğamzesi*

*Mücib-i germiyyet-i gavġāy-ı 'aşka meyl ider
Fitne āşûb-i cihān ol nev-civānıñ ğamzesi*

*Görmemiş öğrenmemiş 'ālemde resm-i merḥamet
Ġanzelerde bā-ḥuşûş illā fülānıñ ğamzesi*

*Bağrımı hûn itmeġe tîr-i nigāhı yetişür
Yā niçün çekmiş kılıçlar cān-sitānıñ ğamzesi*

*Çeşmi hūnî tab'ı hūnî meşreb āteş el-meded
Bir yire şıġmaz oñulmaz bî-emānıñ ğamzesi*

*Bağmaya fırsat bırakmaz bir doyunca 'āşka
Diñlemez söz añlamaz bilmez zebānıñ ğamzesi (G/168)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Aldı 'aqlım nāz ile bir dilberin nezzāresi
Sıhr ü efsün-sāz imiş ol dīde-i mekkāresi⁵⁹⁷*

*Sīnemi pür-dāğ-ı hasret çeşmimi hūn-rīz-ı gam
Eyledi merrih-i tab 'in gamze-i gaddāresi*

*Şive-i resm-i nezāket münhaşırdır zātına
Tıfl ikenden taħrīk olmuş nāz ile gehvāresi*

*Mübtelāsı yalñız gönlüm değil ol āfetiñ
Şad-hezārān ben gibi vardır anıñ āvāresi*

*Tutmuş inbīk-i hayālī āteş-i mest-i gurūr
Gösterir cām-ı 'arağ-rīz gādab-ı ruhsāresi*

*Yāre açdım hasret-i dāğ-ı derūnum Kāmiyā
Nāz ile geldi didi vardır anıñ da çāresi (G/169)*

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Bağrımı deldi yamān gamze-i mekkārın ucu
Yine başdan çıkacak zülf-i siyeh-kārın ucu⁵⁹⁸*

*Hem-çü ceş-i Habeşī mülket-i Fes 'den çıktı
Kızilelmā 'ya gider turre-i tarrārın ucu*

*Çorçaram tīl-i kararım söylemeğe ahvālım
Zülf-i yāre dokuna belki bu güftārın ucu*

*Hem-çü merhem dil-i mecrūhuma şarsam seni ben
Dokunur sīneme ol tīg-i niğhdārın ucu*

⁵⁹⁷ Metinde: “efsün-nāz” şeklinde yer almaktadır .

⁵⁹⁸ Metinde: “sipeh-kār” yazılmış.

Gözüm üstünde yeriñ söyledim ol yāre didi
Korkaram pāyıma batsun müje-i hārîñ ucu

İstemez tül-ı emel hest-i fenāda Kāmî
Çünkü nîstîye çıkar dehr-i sitem-kārîñ ucu (G/170)

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Göricek sencileyin perçem-i pür-çîñ gözli
Başa püsküllü belā aldım o tül-ı emeli

Kanıma girme imiş hūnî-i çeşmiñ kaşdı
Bari emdir leb-i la'liñ ki ola kan bedeli

İmtihān ister imiş hūsnūñ ile mihr-i felek
Da'va-ı şafşafadır itdiği cümle cedeli

Dāmen-i 'āṭfet-i mihriñi tutdum cānā
Çekemem zerre kadar minnet-i ğayr-ı güzeli

Şem'-i ümmîdimi yandırdı şu 'ā'-ı 'aşkıñ
Buldu pervāne dilim bezm-i vişāl-i emeli

Bahşiş-i buseye meyl itdiğin eyler tasrih
Şahfa-ı rüyuna terkîm olunan hatt-ı celi

Dağ zan itme ruh-ı yārda ol kâ'idedir
Sibiñ a'lāsı olur bāğda ekser zedeli

Eşer-i berd-i ser-i sāl şakın zan itme
'Ādet-i māh-ı cihān-tābdar olmağ lekeli

Bizi ta'n eyler ise şūfî-i hodbîñ yeri var
Var ise okumamış nuşa-ı 'aşkı temeli

Kilk-i rengîñ-i halāvet ile Kāmî cāna
Nazm ider böyle ğazel hokka-ı la'liñ emeli (G/171)

**NAZİRE-İ ŞAHİN GİRĀY ĞAZEL-İ HĀLET EFENDİ
TESDİS-İ NĀZİM-I MÜŞĀRUN-İLEYH DER-SİTĀYİŞ-İ
SULTĀN ‘ABDUL ‘AZİZ HĀN
MÜFTE‘İLÜN FĀ‘İLÜN MÜFTE‘İLÜN FĀ‘İLÜN**

I

*Re’s-i nihāl-i güle kondu seher dil-hezār
Gördü terāvet virür goncelere nev-bahār
Āteş-i ‘aşkı ile yandı bütün hass u hār
Rāz-ı nem-i dīdemi añlamadı bir nigār
Rāz-ı nihān-ı dili eyledi yār āşıkār
Cevher-i ‘aqlım idüb zülfü gibi tār mār*

II

*Rāşid-i ‘ārifleri itmededir kām-rān
Hāzret-i ‘Abdul-‘Azīz Hān-ı kerem her zamān
Vālesidir ‘adliniñ reşk ile Nüşirevān
Rāqım-ı vasfı ile oldu cihān şādumān
Rām-ı rızāsı nice Husrev-i hākāniyān
Kıldı fedā cān u dil yoluna bī-ih̄tiyār*

III

*Rāh-ı ma ‘ārifde dil şevk ile ol dem-güzār
Nuḥbe-i āmāl ile tā olasın pür-mesār
Dergeh-i ihsānını açsa eğer şehr-i yār
Re’y-i teraḥḥüm ile kılsa beni kām-kār
Rü’yet-i lutfu ile olsa gönül sāye-dār
Tīg-i sitemden nice eyler idi āh u zār*

IV

*Rast-ı suḥan-sār olur dilber-i tāhir neḫād
Bende-i efkendesini itmedir cümle şād
Cān u dilim lutf ile olsa eğer ber-murād
Rāz-ı velā şübhesiz elbet olur izdiyād
Rāz-ı vişālin o yār eylese āgyāre yād
Olsa cüdā aradan ye’s ile hep nābe-kār*

V

*Rü’yet-i ‘ālī-makām olsa gönül arasa
Bāz-ı hüner berr ü bāl olsa gönül arasa
Geşt ü güzār-ı vişāl olsa gönül arasa*

Rā gibi gökde hilāl olsa gönül arasa
Rākib-i raḥş-ı hayāl olsa gönül arasa
 Kande bulur mişlini gezse daḥi çok *diyār*

VI

Rāmiz-i nīm-nigeh şaldı bizi ḡaflete
 Ānın için ‘aql u dil düşdi yemm-i ḡayrete
 Eyle mürüvvet güzel ‘aşkla dil-i ḡasrete
Rāy-ı dilrāne vir mazhar ola ‘izzete
Rāy-ı dilim ile geh cān virelim vuşlata
 Çünkü o şūḥuñ ‘aceb ‘āşıkına kaşdı *vār*

VII

Rāmil-i ḡāl-ı nuḡat sīnemiñ esrārını
 Eyledi keşf ü beyān cümle-i izmārını
 Ba ‘d ‘z ĩn rimāller dökdü şufr-ı kārını
Rāvī-i gül-zār olur kim göre ruḡsārını
Rāvī-i bezm-i vişāl ḡal‘at-ı didārını
 Vaşf ideli ‘aşḡ ile eyledi dil *ictisār*

VIII

Rāḡım-ı ḡüsn-i kader yazdı hezāranlara
 Girye kıla gül güle berḡ-i ḡülistānlara
 Luḡfuñ ile kıl nazar ḡāl-i perişānlara⁵⁹⁹
Rast oḡur kec baḡar neyzen-i ‘aşḡ anlara
Rast-ı nişān-gāḡ idüb sīnemi müjgānlara
 Yāreler açdı nice tīr ile ol *yādigār*

IX

Rāḡ-ı maḡabbetde yār ḡadrimi bir kez bile
 Nāmımı düşnām ile rāzıyam alsa dile
 Aḡsa sirişkim eḡer beñzese yemm-i Nıl’e
Rākid-i mizān-ı ‘aşḡ güftesi gitse sele
Rākid olur mu bu dil mevcesi eşkim ile
 Şiddet-i hicrān ile esmede hep *rūzigār*

X

Rādif-i ‘ālī-himem elbet olur ḡab‘ı ḡāk
 Bir güzele ‘āşıkam meşrebi pāk aşlı pāk

⁵⁹⁹ Metinde: “Lutfun eyler...” Şeklindedir.

'Aşkı mı bildi o yār dāhī ne pervā ne bāk
Rākiz-i dil hicr ile olsa gerek derd-nāk
Rākiz olub sīnede eyler idi çāk çāk
 Ğamze 'ayān eylese hañçer-i ser-tīz-i yār

XI

Rāğīb-ı fenn-i hüner anla sözüñ ğavrını
 Āna göre herkesiñ tā bilesin kadrini
 Gerdiş-i eyyāma uy görme fenā devrini
Rāyı yazar kaşları çekme felek kahrını
Re'y-i becādır çeker arada dil cevri
 Bār-girān olsa da redd idemez küh-sār

XII

Re'fet ile dilleri āl ele taṭyīb kıl
 Bezme göre şevk ile söyle şehā gel açıl
 Kuhl-i müdārāyı çek gözlerine muttaşıl
Re'se gelen halleri gümrük-i hüsnünde kıl
Re's-i hevesle gezer bender-i 'aşkında dil
 Būse alur cān virir kār ider itmez **hasār**

XIII

Rām olur 'ankā daḫi göz süze naḫcīrde
 Pençe-i āşka düşer görse anı şīr de
 Tāzeledi şevkini Kāmī dem-i pīrde
Re'su 'l ḫayru 'n-necāt şıdık ile taḫrīrde⁶⁰⁰
Rāsih olub dil 'aceb ḫālet-i taşvīrde
 Āyinedir ṭal'at-ı vechine cism-i **nizār**

ĞAZEL BER USLŪB-İ ŞĀHİN ĞİRĀY
MŪFTE'İLŪN FĀ'İLŪN MŪFTE'İLŪN FĀ'İLŪN

Nāz u 'itābiñ çeker ben gibi bir kahrāmān
 Varsa eğer 'aşk ola söyle ey kaşı **kemān**

Nām-ı kerem-kār-ı dil mührüne ḫakkāk-ı çerḫ
 Yazdı anı 'adl ile şen ola cümle **vīrān**

⁶⁰⁰ Metinde: "Re's-i ḫayru 'n-necāt şıdık ile taḫrīrde" şeklindedir.

*Nār-ı dilim yār ider meşreb-i āb ile mezc
Efsūn ile cem ' idüb zıtları şūh-ı **cihān***

*Nāhic-i şehrah-ı 'aşk giçme gerek cāndan
Böyle beyān eylemiş vaķ'a-nüvis '**āşıķān***

*Naķış-ı ebrūleriñ resmiñ iki āy çeküb
Çille-i şahtını dil çekdi iki āy **hemān***

*Nāmede hüsn-i güzel nice ma 'ānī yazar
Oķu bedī 'āne yaz vaşfiñi eyle **beyān***

*Nāy baķub hālime oldu nağam-sāz-ı 'aşk
Bağrını añlar deler ben gibi der **el-emān***

*Nām idüb Ferhād-veş söyle ey şirīn-edā
Dāğ deler tūşe-i dil 'aşķiñ ile **ān be ān***

*Nāb-ı nuķl-ı la 'l-ı leb ile virir neş 'eler
'Āşıķı ser-mest ider bāde mey çeşm-i **hubān***

*Nāb-ı velā bādesin eyledi aşām-ı dil
Sāķiyā maħmūr-ı 'aşķ olmadayım her **zamān***

*Nāmzedem mihr ile sen saçı Leylā 'ya ben
Kaysi gibi hicr ile ey peri hālīm **yamān***

*Nāmı nedir tütma gel dilde rakībiñ şāķın
Sen de benim-tek güzel ğayrıya açma **lisān***

*Nās-ı leb-i gonceniñ vaşfını açdığı dem
Kāmi ğulistānlara oldu şabā hoş **vezān** (G/172)*

ĠAZEL-İ BER-USLŪB-İ ŞĀHİN GİRĀY
MŪFTE'İLŪN FĀ'İLŪN MŪFTE'İLŪN FĀ'İLŪN
RŪ'yet-i hüsn-i haťiñ gonce-i la 'lin açar

Revnağ-ı rûy-i nigâr eyleye faşl-ı bahâr

***Râhber-i** Hüsn ü 'Aşk oldu gönül şevk ile
Kim ânâ pey-rev olur yolu selâmet **çıkar***

***Râkî-i** çeşm-i siyeh sihr ile efsûn okur
Bir kıl ile bağlamış 'aşıkını şad **hezâr***

***Râz-ı** heva bülbüle şîve-i hânde güle
Rûz-i ezel eylemiş böyle kader **Kirdigâr***

***Râkid** olur baħr-i 'aşk vuşlata irse gönül
Mevce gelür hicr ile olsa vezân **rûzigâr***

***Râkiz-i** nabz-ı dilim aldıñ ele ey tabîb
Söyleme bir kimseye derdimi bilmiş o **yâr***

***Re'y-i** vefâ 'âşıkâ 'izzeti bādî olur
Bâğ-ı murâd içre gül goncesi bahş-ı **mesâr***

***Râsim-i** nağş-i nigâr sîne-i gencînede
Çîne çeker 'âşk ola perçemini şekl-i **mâr***

***Râm-ı** lisânı olur her kime dilden eğer
Eylese zülf-i siyeh ülfet ile **i'tibâr***

***Râbet-i** dehr-i felek 'âşıkını eğlemiş
Besler ânı şîr ile şîveler itsün **nigâr***

***Râkin-i** bezm-i vişâl ile disem dilbere
Hâzır olur vuşlata olmaya dil **inkisâr***

***Re's-i** kerem-i 'aşkda eyle niyâzım kabûl
Hâtırımı al ele çekmeyesin bir **hasar***

*Râsih-i 'irfân olub kimseye hâliñ dime
Kâmî kanâ'atde ol 'izzeti kıl ihtiyâr (G/173)*

ĞAZELİYYÂT-I FÂRİSÎ

1

MEFÂ'İLÜN MEFÂ'İLÜN MEFÂ'İLÜN MEFÂ'İLÜN

*'Aceb başed şebî der-ḥ'āb sāzem pāsbāneşrā⁶⁰¹
Be-gîrem kām-ı dil ü ān ki be-būsem astāneşrā*

*Be-zülf-i tār-ı müşgînet dü çeşmim ḥîre kerdem āh⁶⁰²
Şeb-i tārî çü mürğ-i gū ne-bîned āşiyāneşrā*

*Heme der-îñ cihān sūzed meded nūr-i ruḥet cānā⁶⁰³
Resān luṭf-i 'araḫ bārî bed- îñ āteş-feşāneşrā*

*Dehed heft āsumān-rā ḡulgule ḡülbāng-i dil der-şeb⁶⁰⁴
'Aceb ki neşnevî cānā hemān āh-ı fiğāneşrā*

*Zened çün tîr-i müjgānet be-ten-i tāze zaḥm dāred⁶⁰⁵
Ki ez dāğ-ı kühen Kāmî neyābem 'z-ān nişāneşrā (G/174)*

2

MEFÂ'İLÜN MEFÂ'İLÜN MEFÂ'İLÜN MEFÂ'İLÜN

*Hevāyet ger be-sāzed sîne-i men ḥāne-i ḥod rā⁶⁰⁶
Be-cünbān-ı nefes āteş-zenem kāşāne-i ḥod rā*

⁶⁰¹ Bir gece rüyada da olsa onun muhafızlığını yapmak ne güzel olurdu. Sarayının eşiğini öpmek benim gönlümü mutlandırır.

⁶⁰² Âhlar... saçının misk kokusu gözlerimi kamaştırdı. Karanlık gecede yuvasını kaybetmiş bir kuş gibiyim.

⁶⁰³ Sevgili! yanıklarının ışıltısı tüm kâinatı yakar. İmdat eyle de, yüzünden damlayan terlerle bu âteşi söndür.

⁶⁰⁴ Geceleri gönlünden gelen ve bir edâ ile yaptığın duâların yedi kat gökyüzünden bile duyulur. Şaşılacak şeyki Sevgili bu âh u figanları bile duymamaktadır.

⁶⁰⁵ Sevgilinin kirpiklerinin okları isabet ettiğinde yeni yeni yaralar açar. Kâmî bu eski yaralardan artık bir eser bulamaz olmuştur.

⁶⁰⁶ Sevgilinin nefesi gönlümde kalıcılık oluşturursa, bu nefesle kendi hânemi âteşe veririm.

Geret bâver nemî-âyed be-püers ez-çehre-i zerdem⁶⁰⁷
Terahhum kün be-ḥâl-i 'aşık-ı mestâne-i ḥod rā

'Z-'aşk-ı zülf-i zencîret perişân kerdeim cānā⁶⁰⁸
Çi bâşed ger nevâzî yek-nefes dîvâne-i ḥod rā

Be-püş ez dîde-i aġyār dendân-ı leb-i la 'let⁶⁰⁹
Nihân kun ez rakîbân-ı cihân dür-dâne-i ḥod rā

Eger in Kâmi-i bende nemüdü cilve-i mihri⁶¹⁰
Be-şem '-i rüy-i ḥod âteş-zedî pervâne-i ḥod rā (G/175)

3

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN
Nāfe-i āhū firāk-ı la 'l-ı tū ḥünîn şeved⁶¹¹
Ger be-gired ez-nesîm-i zülfet ān müşġin şeved

Çeşm-i ḥünāb-ı dilem sîr-āb-ı gerded gülistān⁶¹²
Ān çinîn faşl-ı bahār gül-ğoncehā rengîn şeved

Dūd u gülbang-ı firākem ebrū berķest ber-havā⁶¹³
Ber-heme nār-ı şirārem der-semā pervîn şeved

⁶⁰⁷ Kendini kaybetmiş aşık merhamet göster de benzi kaçmış yüzüme bakarak sevgimden emin ol.

⁶⁰⁸ Zülfünün aşk zinciri beni perişna eyledi. Divânene bir nefeslik cân versen ne olur ki?

⁶⁰⁹ Kıpkırmızı dudakların arkasındaki dişlerini ağyardan sakla. İncilerini cihânın rakiplerinden gizle.

⁶¹⁰ Eğer bu esirin Kâmî'ye bir parça cilve göstersen, yüz mumu ile pervâneyi âteşe salar.

⁶¹¹ Misk ahusu kankızılı dudaklarının ayrılık hasretiyle boyandı. Zülfünden esen havayı soluyacak olursa eğer misk kokusuna dönüşür.

⁶¹² Nasıl ki bahar, gül goncelerini renga renk hale getiriyorsa; gönlümün kanlı gözyaşlarının çeşmesi de gülistanı kaplamıştır.

⁶¹³ Ayrılık feryadı ve ateşin dumanları havayı bulutlarla kapladı; feryâdımın ateşi gökyüzünde Pervin yıldızına dönüştü.

Meskenem dâru 'ş-şifâ der-ḥalka-i zencîr-i zülf⁶¹⁴
Raḥm-kün zâlim turâ cevr ü cefâ âyîn şevd

Her ki Kâmî bâ-hevâ-yı bād-keş nefsi güşâd⁶¹⁵
Zevraḳ-ı dil der-belâ baḥr-i fenâ engîn şevd (G/176)

4

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN
Ger revî der-bezm-i ḡam çāk-ı girîbân ḡam me-ḥor⁶¹⁶
'İyş ü 'işret ḡazîrest durust demistân ḡam me-ḥor

Sâlha ḡordim ez-şevk-i ḡadeh laḡt-ı ciḡer⁶¹⁷
Sâkî-i şevk-i Receb guyed ki Şa' bân ḡam me-ḥor

Bûd u nâ-bûd-ı cihân-endâz kün ez-cân u dil⁶¹⁸
Ber-murâd-ı kes negerded çarḳ-ı devrân ḡam me-ḥor

Şud zihî Peyḡamber-i mâ Ḥazret-i Maḡbûb-ı Ḥaḳ⁶¹⁹
Her çi mi-ḡ'âhî be-cû der-rûz-i mîzân ḡam me-ḥor

Nûh-i keştîbân-ı mâ Kâmî der-în dâr-ı fenâ⁶²⁰
Ger kuned bünyâd-ı 'âlem seyl-i tûfân ḡam me-ḥor (G 177)

⁶¹⁴ Metinde: “Meskenem dâru 'ş-şifâ şud der-ḥalka-i zencîr-i zülf” şeklindedir. Zülfün halkaları benim için dâru-l şifâ oldu. Cefâ ve eziyyeti adet haline getirmiş a zalim, merhamet eyle.

⁶¹⁵ Kâmî! Yelpazeyle kim ki nefesini açmışsa da; gönül kayığı sürekli engin yokluk denizinin belâlarında olacaktır.

⁶¹⁶ Gam meclisine yakası tırtık bir şekilde girdersen de gam yeme; mutluluk ve eğlence dem meclisinde hazırdır, gam yeme.

⁶¹⁷ Senelerce kadeh neş'esiyle ciḡerlerim paralandı; Receb'in şevkiyle Sâki dedi ki ey Şa' bân gam yeme.

⁶¹⁸ Cân u dilden cihânın varlık ve yokluğunu tart biç; bu bu dönen dünya kimselerin muradına bağlı hareket etmez, gam yeme.

⁶¹⁹ Her ne istersen mahşer günü Hakk'ın sevgilisi ve bizim güzel Peyḡamberimiz'den iste, gam yeme.

⁶²⁰ Bu fenâ diyârında O Peyḡamber bizim gemimizin Nuh'udur Ey Kâmî; Tufân âlemin temelini yıksa da gam yeme.

5

MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN*Ez-în kār-i perişānem 'z-ki porsem nemî-dānem⁶²¹**'Z-ālehmā be-gerdānem ez-în hikmet çi hayrānem**Be-mū-yi zūlf-i peyvestem 'z-hicrāneş zihî restem⁶²²**Gehî bā nīsti-i hestem gehî dārā-yı devrānem**Menem mey- nūş-i bî- 'işret menem med-hūş-i bî 'illet⁶²³**Menem āşüfte-i hasret çinîñ eflāk-i gerdānem**Kesî bā-men kuned cengi neyāyed der-dilem tengi⁶²⁴**Ki der-tenhā-yı yek-rengî dilîr-i fers-i meydānem**Gehi bende gehi sulţān gehi girye gehi handān⁶²⁵**Gehi derd ü gehi dermān gehi mānend-i liķānem**Me-rā sākî dehed cāmî şevem sermest-i bā-Kāmî⁶²⁶**Ne āgāz u ne encāmı ne men āynem ne men ānem (G/178)*

6

FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLĀTÜN FĀ'ĪLÜN*Ān ki şad derd u sitem dîd u keşîdest menem⁶²⁷**Hurrem-i şād u tarab ān ki resîdest menem*

⁶²¹ Bu perişân ahvâlîmi kime suâl etsem bilmiyorum; bunun hikmetini öğrenmek için bütün âlemi gezdim, hayarın kaldım.

⁶²² Bağlandığım zūlfün esirliğinden kendimi naasıl kurtarayım; bazan yokluklar içerisindeyken, bazı durumlarda zamanın Şah'ıyım.

⁶²³ İçki kullanmadan sarhoşum, sebep olmadan dehşete düşen de benim; iflahsız hasrete düşüp bütün felekleri dolaşan da benim.

⁶²⁴ Biriyle savaşmada gönlüme her hangi bir korku ve darlık düşmez; bu renksizlik tenhalığımda meydânın cesur binicisi benim.

⁶²⁵ Bazan köle bazan Sultan, bazan ağlayan bazan gülen; bazı durumda dert bazısında dermân, bazan da sevgiliye kavuşanım.

⁶²⁶ Sakînin bana sunduğu kadehle kâm aldım; ne başlangıç ne sonum, ne bu ne de oyum.

⁶²⁷ Yüzlerce dert ve eziyet çeken benim; mutluluk ve eğlenceyle de buluşan benim.

*Beste der halka-ı gîsû-yi ham-ı müşg-i bütân⁶²⁸
Hâtıreş bād-ı feraḥ-zā nevdîdest menem*

*'Andelîb ki hezâr zaḥm 'z-ḥâr hurde bûd⁶²⁹
Ez-bâg u vefâ pâ nekeşîdest menem*

*Her çi der-ḥâtır-ı mâ âmedest ḥâzır şûd⁶³⁰
Ḥ'âhi ger cebhe küşâ rû-yi sefîdest menem*

*Kâmiyâ ḥasret-i yâr sîne-i men refte şûd⁶³¹
Tûba ân keski be-maḥsûdî resîdest menem(G/179)*

7

MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN

*'Aceb bâşed bevki ki kenârem nâzenîn bînem⁶³²
Be-gîrem zülfi müşgîneş ki der-destem zeḳan bînem*

*Dilem ḥûn geşte-i gârḳest 'z-hicrân-ı leb-i la'let⁶³³
Kücâ bâşed merâ rûzî şevved ân ber-dehen bînem*

*Hevâ-yi âh-ı men negşâd 'z-ṭurra tâb-ı müşgîneş⁶³⁴
Ki der-çîneş gâzâl-ı nâfe-i bû-yi Ḥuten bînem*

Be-giryê ḥîre-şud çeşmem 'z-hicret hem-çü Ya 'kûb âh⁶³⁵

⁶²⁸ Gönle ferahlık veren bir rüzgarla,güzellere in misk kokulu saçlarına bağılı olan da benim.

⁶²⁹ Vefâ bağıının başından ayrılmayan benim, nasıl ki bülbül bin eziyyet çektiği gülden ayrılamazsa.

⁶³⁰ Gönlümüzden isteklerin hazır ve nazırdır. Bu konuda açık alınlı ve pâk yüzlü olan benim.

⁶³¹ Yârin hasreti gönlümden geçti, Maksadına ulaşan o mutlu şahıs benim Ey Kâmî.

⁶³² Şaşılır ki ansızın yanımda sevgilimi görsem, ellerimle mis kokulu saçlarımı ve çenesini tutarım.

⁶³³ Gönlüm, kızıl renkli dudaklarından ayrı düşeliberi gark olur. Bir gün onu öptüğümü görmek nasip olur mu?

⁶³⁴ Ahımın yaydığı hava saçlarının mis kokusunu açmadı ki kıvrımları arasından Hoten âhusunun misk kokusunu alayım.

⁶³⁵ Ayrılık sebebiyle Yakup gibi gözyaşlarına boğuldum. Acaba bir gün o gül gömlekli Yakub'u görebilecek miyim?

'Aceb ruzî şevved ān Yūsuf-ı gül pīreheñ bīnem

*Şevved baht-ı siyāhem çün 'z feyż-i gerdenes rüşen⁶³⁶
Şafā-yı meşreb-i kâfûri ğired Kāmi mī-bīnem (G/180)*

8

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

*Naħl-ı bāĝ-ı miħnet ü derdem firār ez-men me-cū⁶³⁷
Ğayr-ı āħ u eşk-i ħasret berķ ü bār ez men me-cū*

*'Andelīb-i gülşen ü bāĝ-ı bahār-ı ħayretem⁶³⁸
Ger kunī herdem cefāhā āħ u zār ez-men me-cū*

*Bī-şekīb ü bī-şüküh mi-gerdem ey meh rüz u şeb⁶³⁹
Der ğam-ı 'ışk-et me-pürs yek-dem ķarār ez-men me-cū*

*Ğod ez-ħod ħaber ayā ne-dārem der-cihān⁶⁴⁰
Men çünñ ħāl mī-şudem leyl ü nehār ez-men me-cū*

*Kāmiyā rüsvā-yī 'ālem şud dilem bā- 'ışk-ı u⁶⁴¹
Ba 'd 'z-īn der-nīk ü nām nāmūs u 'ār ez-men me-cū (G/181)*

MUSAMMAT

ĞAZEL-İ MÜŞİR-İ MÜŞTERİ-TEDBİR 'İZZET PĀŞĀ

TAĞMİS-İ NAZİM-I MÜŞĀRUN-İLEYH

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

⁶³⁶ Bahtımın karası onun gerdeninin ışıltısıyla aydınlanacaktır. Kâmi, kâfur meşreblinin safasını göreydim.

⁶³⁷ Ben dert ve miħnet baĝının fidanıyım. Benden firār bekleme! Āħ ve hasret gözyaşından gayrı benden bir yaprak yada meyve bekleme!

⁶³⁸ Ben hayret baharının baĝ ve gülşenin bir bülbülüyüm. Her dem cefaların olsa da benden āħ u zār arama!

⁶³⁹ Ey ay yüzli sevgili! Sabırsız ve perişanlıkla gece ve gündüz dolaşıyorum. Aşkının gamını bana bir an bile sorma, bende karar arama!

⁶⁴⁰ Dünyada kendimden bile haberim yoktur. Bu haldeyken gece ve gündüzü benden sorma!

⁶⁴¹ Kâmi onun aşkıyla gönlüm âleme rüsvay oldu. Bundan sonra iyilik ve nâmus ve 'ârı bende arama!

I

Kudret-i hüsnünde yakmış şāhid-i nāzik-beden
 Nūr-i şafî şeb-çerāğ āvīze-i sīmīn-zekān
 Merkez-i dilde süveydā 'aks-i ruhsārında ben
 Gösterince tābiş-i hüsnüñ o Yūsuf pīrehan
 Oldular üftādegān engüşt-i hayret ber dehan

II

Hem leṭāfet hem nezāket sāğar-i la 'līn-fām
 Nāz u naḥvet sākī-i gül-çehreye bilcümle rām
 Bir elinde şīşe mey bir elinde sīm cām
 Bezme 'azm etdikde mānend-i tezerv-i hoş-hurām
 Maḳdemiyle cennet-i a 'lāya döndü encümen

III

Müşg-sā-yı perçem-i çīne virince pür cilā
 Tā nigāristān-ı Çīn'e hüsn ile çekdi şalā
 Tavrına āşüftedir şāh u müşīrān geda
 Ol ḳadd-i mümtāza şāde ben mi oldum mübtelā
 'Āşık oldu ḳāmet-i reftārına serv-i çemen

IV

Virme ruḥşat perçem-i şeb-rengī-i şūr efgene
 El-meded tadrīc ile Çīn'den aşır sīmīn-tene
 Çıkdı zulmet-gīr-i hicretten hezārān rüşene
 Pertev-endāz-ı cemāl olduğda seyr-i gülşene
 Reşkten evrāḳın atdı vird-i nesrīn ü semen

V

Sürme-zen eyler felekler çeşmine izin tozun
 Nağme tutmuş Zühre şevḳinden çalar sāz u sözün
 Ḥayr-ı maḳdemle nişār itdi Süreyyā yıldızın
 Olmadı meh münkesif döndürdü şerminden yüzün
 'Arz idince ṭal 'at-ı dīdārını ol sīm-ten

VI

Düştü yüzden sīneye ol zülfi-i müşgīn ke'y 'aceb
 Devr-i ruhsārında ḳaldı ḥāl-i 'anber tek ḡarīb
 Ḥāk-i pāyından niyāz eyler hemīşe dil-firīb
 Sevdiğim gülzār-ı kuyuından ba 'īd olsun raḳīb
 Lāyık olmaz kim ide ülfet melekke Ehremen

VII

Olsa da h atırda K m  t ze mazm n u nikat
 M mkin olmaz mezc-i Şu 'ar  sınıf-ı ' l -sim t
 Hüsrev-i Őab 'ı dile ilh m-ı ha dır v rid t
 Nazm-ı Őirinimde var te 'Ő r-i iks r-i hay t
 ' zzet olmaz böyle lezzet-baĥŐ-ı ' lem her suĥan

** AZEL-İ MERH M ' TIF BEG
 TAĥM S-İ N ZIM-I M Ő RUN-İLEYH
 F ' L T N F ' L T N F ' L T N F ' L N**

I

Meclis-i 'iş   tarab peym nesin tebŐ r ider
 N zda ol s k i-i gül- ehreyi tekd r ider
 Ger Fel t n olsa da bilmem o ne tedb r ider
 Y r nedem ki s 'id-i s minini teŐm r ider
 KurtuluŐ yoĥ bu dil-i  v reyi teŐ r ider

II

S ha-i hüsnünde kurmuş ebr v nından kem n
 Var mı gelsin  ille-i saĥtun çeker bir pehliv n
 T r-i m jg nına s nem olalı günden nişan
 Nev-civ num n z u cevri itmekte hiç virmez em n
 Vuşlata nevbet gelince ald dub te 'h r ider

III

Başdan aşdı zulmet-i emv c-ı dery -yı g n h
 'Afv u elt f-ı Hud 'dan g yru yok c -yı pen h
 Tevbek r i-i ned met giryesi elde g v h
 B  'is-i b r n olur bisy r i-i ebr-i siy h
 Dil  nun '  n d d-ı  h-ı n leyi teks r ider

IV

Dil-Şikeste  Őıĥın her kimse ki  hi n alır
 Şübhesiz ittikleri  bir bir bu ' lemdede bulur
 H atır-ı gam-g nimi Őorsa 'aceb z lim n' olur
 Kendi  k Ő ne-i  m lini yapmış olur
 Bir yıĥılmıŐ h ne-i  albi o kim ta 'm r ider

V

 lfeti  Ő y n kıl K m  Ően -h'  n hem n

*Eşheb-i tab'ı olan çü şehsivārân-ı zamân
 'Arsa-ı 'irfāna girdiñ yekke-tāzân-ı cihan
 Semt-i şî're kıldiñ ammā 'Âtıfā 'atf-ı 'inān
 Korkaram bir ehl-i dāniş āt süre tanzîr ider*

DİĞER TERCİ'-BEND
FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

I

*Hasret-i la'liñ ile dīdelerim kan saçdı
 Nāvek-i ğamzeleriñ tende zahımlar açdı
 Murğ-i dil bû-yi vefā almadı senden geçdi
 Āşiyān itmiş iken sīnede 'aşkıñ göçdü
 Şimdi şehbāz-ı maḥabbet o yuvādan uçdu*

II

*Sīnede her ne kadar āteş-i 'aşk olsa niḥān
 Dutuşur penbe-i dāğ içre olur keşf ü 'ayān
 Doğrusu işde sözüñ söyledim ey şūḥ-i cihān
 Āşiyān itmiş iken sīnede 'aşkıñ göçdü
 Şimdi şehbāz-ı maḥabbet o yuvādan uçdu*

III

*Hasret-i firkat ile bağrımı itdiñ pür-hūn
 Gezüb ağıyār ile ey sākī-i la'l-ı mey-gūn
 Ba'd 'z in kime varub bāde şunarsan şun
 Āşiyān itmiş iken sīnede 'aşkıñ göçdü
 Şimdi şehbāz-ı maḥabbet o yuvādan uçdu*

IV

*Çekerek bunca zamān çille-i 'aşkıñ eyvāh
 Dūd-ı āhımla felek āyīnesi oldu siyāh
 Giçdi evvelki reviş bir daḥi sevmem billāh
 Āşiyān itmiş iken sīnede 'aşkıñ göçdü
 Şimdi şehbāz-ı maḥabbet o yuvādan uçdu*

V

*Cevr-i bī-cālarıñ ey meh beni kıldı bī-tāb
 Gösterir şīveleriñ 'āşka çünkü mehtāb
 Saña benden güzelim işte budur şāfī cevāb
 Āşiyān itmiş iken sīnede 'aşkıñ göçdü*

Şimdi şebbâz-ı maḥabbet o yuvâdan uçdu

VI

*Rakibâ oldu bütün bezm-i vişâle maḥrem
Ben isem olamadım ḥâlâ seniñle hem-dem
Başıma kopsa kıyâmet de saña meyl itmem
Âşiyân itmiş iken sîned e ‘aşkıñ göçdü
Şimdi şebbâz-ı maḥabbet o yuvâdan uçdu*

VII

*Sen şafâda olasın Kāmî gamıñla zârî
Hâşâ li’llah götürür bunu Cenâb-ı Bârî
Yürü şimdengirü var herkesiñ ol dildârî
Âşiyân itmiş iken sîned e ‘aşkıñ göçdü
Şimdi şebbâz-ı maḥabbet o yuvâdan uçdu*

DİĞER TERCİ‘-BEND

MEFĀ‘İLÜN MEFĀ‘İLÜN MEFĀ‘İLÜN MEFĀ‘İLÜN

I

*Ulaşdır peyk-i lutfuñla meded ‘uşşâka imdâdıñ
Hazer kıl göklere irdi bir ucu dâd u feryâdıñ
Cefâyı kimden öğrendiñ bileydim kimdir üstâdıñ
Ne bâkim var beni kılsın şehîd-i çeşm-i cellâdıñ
Velî ḥübân içinde korkarım ḥünî çıkar âdıñ*

II

*Haṭâ mı eyledim sevdim seni ey gözleri maḥmûr
İdersin dâimâ cevr ü ezâlarla delî rencûr
Efendim olduğum günden kadd-i refṭârîña mecbûr
Ne bâkim var beni kılsın şehîd-i çeşm-i cellâdıñ
Velî ḥübân içinde korkarım ḥünî çıkar âdıñ*

III

*Yaḫar yân çeşm-i ḥün-rîz-i fûsun-sâzıñ nedir ḫikmet
Kılıçlar parladır ğamzeñ nezâketle ider ülfet
Seniñ uğrunda can virme bilürsün cânıma minnet
Ne bâkim var beni kılsın şehîd-i çeşm-i cellâdıñ
Velî ḥübân içinde korkarım ḥünî çıkar âdıñ*

IV

Du ‘â-yı seyf ile meşğûl iki ğamzeñ dilîrâne

Getürmüş âyet-i hüsnüñ nice kâfirler imâne
 Haşar virmez ecel cāmı fū'ād-ı rind-i mestâne
 Ne bākım var beni kılsın şehīd-i çeşm-i cellādīñ
 Velī hūbān içinde korğarım hūnī çıkar ādīñ

V

Ferah-nāk itmediñ bir dem dil-i Kāmī-i ğam-nākūñ
 Cürm senden değıldir dilberim hükmü budur hākīñ
 Tehāşī eylemem aşlā sitemden olsun idrākīñ
 Ne bākım var beni kılsın şehīd-i çeşm-i cellādīñ
 Velī hūbān içinde korğarım hūnī çıkar ādīñ

GAZEL-İ MERHŪM YŪSUF ZİYĀ
TAHMĪS-İ NAZIM-I MŪŞĀRŪN-İLEYH
FĀ'İLĀTŪN FĀ'İLĀTŪN FĀ'İLĀTŪN FĀ'İLŪN

I

Çerh-i nā-hem-vār ile ser-geşte rencŭrlardanız
 Lafz-ı bī-ma'nā gibi 'ālemde manzŭrlardanız
 Sākīyā zehr-āb-ı hicri nūşa me'mŭrlardanız
 Cām-ı endŭh-i felekden şimdī mahmŭrlardanız
 Ya'nī bezm-i dil-rübādan dŭr u mehcŭrlardanız

II

Uğradım renc ü ezā u miñnete virdim rızā
 Meclis-i dildāreden düşdüm dirīğā kim cūdā
 Hiç göz açdırmaz bize ta'n-ı felāhŭn-i cefā
 Birbiriñ ta'kīb idüb gelmekdedir seng-i kaçā
 Her taraftan hātır-ı nāşād-ı meksŭrlardanız

III

Merhem-i zaħm-ı dilim şanma Ebŭ Sīnā bilŭr
 Rāz-ı 'aşkam itme zan her merdŭm-i dānā bilŭr
 Bir Cenāb-ı Zāt-ı 'İzzet bir de bu ednā bilŭr
 Devr-i nā-sāz-ı felekde çekdiğim Mevlā bilŭr
 Gerçi biz iķbāl ile 'ālemde meşhŭrlardanız

IV

Dŭd-i āhımla cŭnŭn-i 'aşkı zencir eyledim
 Gerdāş-i eyyāma uydum her ne tedbīr eyledim
 Ben nişān-ı şıdk-ı şānı zīb-i taşvīr eyledim

*Yā bu çerhe neyledim bilmem ne taksīr eyledim
Kim yanında hāliyā ma 'zūr-i menfūlardanız*

V

*Gāh vasıl geh firāk u gāh zevk ü geh keder
İşte bu eṭvār ile devrān-ı çerh-i nīlüfer
Levhde rüz-i ezelden kayd olunmuş bu eser
Ṭali'im tahrīr idince hāme-i şun'-i kader
Ġāliba ser-defter-i hicrān-ı mesfūrlardanız*

VI

*Hā'iz-i gencīne-i ikbāl ile sevdalara
Nicesin şaldım ezelden būs-i dest ü pālara
Kılmayub aşlā tenezzül rütbe-i bālālara
Ser-fürü itmez iken dünyā için a'lālara
Şimdi ednāya mümāşāt ile mecburlardanız*

VII

*Yok gibidir ğālibā gevher-şināsāna vefā
İmtiyāzān-ı hünerdir Kāmī'dir genc-i hafā
Şimdi bāzār-ı suhan buldu kesād-ı intiha
Kem-bahā olsa n'ola kālā-yı nazmıñ ey Ziyā
Kadr-i eş'ār ile çün ma 'zūr-i mağdurlardanız⁶⁴²*

TERCİ'-BEND**MEF'ŪLŪ MEFĀ'ĪLŪ MEFĀ'ĪLŪ FE'ŪLŪN**

I

*İrişdi hazān faşlı gel bāğ-ı vefāya
Ol tarz ile bülbülleri hep düşdü cefāya
Beñzer bu zamānıñ gidişi başka edāya
Bir gün n'idem vaşla ulaşdıq ne şafāya
Şad hayf bizim çekdiğimiz derd ü 'anāya
Hep sa'-yı belīğ itdiğimiz gitdi hebāya*

II

*N'etdiyse 'aduv itdi seni sihr ile efsūn
Vaz' eyledi bir tāze sitemkārı-ı kånūn
Şimden 'girü erbāb-ı diliñ meskeni hāmūn*

⁶⁴² Metinde: “mağdurlardanız” şeklindedir.

*Şâyeste deġil şânına bu hâl-i diġer-gün
Şad hayf bizim çekdiġimiz derd ü ‘anāya
Hep sa ‘-yı belîġ itdigimiz gitdi hebaya*

III

*Yok merhametiñ kimseye ey zâlim ġaddâr
Elbetde nihâyetde nedâmet sañadır kâr
Yâr oldu bütün şan ‘at ile nâ-ħalef aġyâr
‘Uşşâka cefâ eylemeġi eyledi ısrâr
Şad hayf bizim çekdiġimiz derd ü ‘anāya
Hep sa ‘-yı belîġ itdigimiz gitdi hebaya*

IV

*Biñ gün sitemlerle ġiçer devr-i zamânım
Kaldı kafes-i ġam da dil ü rûh-i revânım⁶⁴³
Ser-beste durur dilde olan râz-ı niñânım
Ber-vefk-i merâm olmadı çerħ-i devrânım
Şad hayf bizim çekdiġimiz derd ü ‘anāya
Hep sa ‘-yı belîġ itdigimiz gitdi hebaya*

V

*Reftâr-ı levendâne ile itdi hırâmı
‘Azm itmek imiş meclis-i aġyâra merâmı
Eyyâh ki yok endüh-i vefânıñ dahı nâmı
Beyhüde imiş düşdüġümüz ġâ ‘ile Kâmî
Şad hayf bizim çekdiġimiz derd ü ‘anāya
Hep sa ‘-yı belîġ itdigimiz gitdi hebaya*

DİġER TERCİ‘-BEND**MEF‘ÛLÛ MEFĀ‘ÎLÛ MEFĀ‘ÎLÛ FE‘ÛLÛN**

I

*Bu tırfe-edâ ol kadd-ı reftâr⁶⁴⁴ e de qalmaz
Bu dehr-i fenâ fakre de hünkâre de qalmaz
Bu gördüġümüz derd ü sitem yâre de qalmaz
Bu zevk ü şafâ ġülşen ü ġül-zâre de qalmaz
Kurbîyyet-i ġül bülbüle de ġâre de qalmaz*

⁶⁴³ Metinde: “Kaldı kafes-i ġamda bā dil ü ruh-i revānım” şeklindedir.

⁶⁴⁴ Metinde: “refnar” şeklindedir.

Hengām-ı ʔarab meste de hüŝyāre de ʔalmaz

II

*Ser-ŝār-ı neŝāt olsa dahī sāgar-ı devrān
Hamyāze-i maḥmūrī var sende nümāyān
Zan itme bu revnaḳde ʔalur şahn-ı gülistān
Birgün olur elbetde başar ceş-i zemistān
Ḳurbiyyet-i gül bülbüle de ḥāre de ʔalmaz
Hengām-ı ʔarab meste de hüŝyāre de ʔalmaz*

III

*Ŗāvuŝdu güzel eyle naẓar mevsim-i nev-rūz
Elbetde gelür bir gün olur berd-i çemen-sūz
Ḳalmaz bu güŝāyiŝde gül-i ʔālī '-i fīrūz
Gözle ŝonunu ey bett-i zevk ü feraḥ-āmūz
Ḳurbiyyet-i gül bülbüle de ḥāre de ʔalmaz
Hengām-ı ʔarab meste de hüŝyāre de ʔalmaz*

IV

*Eṭvār-ı levendāne ile ŝūḥ-i sitemkār
Eṭrāfına hiç baḳmayarak eyledi reftār
Ŗorsan eğer itdiklerini eylemez inkār
Ser tā be ʔadem ʔıldı cihān Kāmiyā ikrār
Ḳurbiyyet-i gül bülbüle de ḥāre de ʔalmaz
Hengām-ı ʔarab meste de hüŝyāre de ʔalmaz*

TERCİ'-BEND

MÜFTE'İLÜN MÜFTE'İLÜN FĀ'İLÜN

I

*Oldu gönül bir güzeliñ vālihi
Yaḳdı kebāb itdi dil-i āgehi
İñlemede Ney gibi dil key zihī
Nağmelerim şanma meded sen tehī
Āh mine'l- 'aşḳi ve ḥālātihī⁶⁴⁵
Aḥraka kalbī bi-ḥarārātihī*

⁶⁴⁵ “**Mine'l-aŝḳ**” sözü Ŗeyh Galip (ö. 1799)'in bir terci-i bent'inin vasita beyti olarak (**Āh mine'l aŝḳi ve ḥālātihī / Aḥraka kalbī biharārātihī**) şeklinde geçmektedir. “Āh(lar olsun)! Hararetiyle kalbimi yakıp kavuran aşḳın elinden ve onun (türlü) hāllerinden (çektiklerim)...”

II

Yandı ciğer firkat ile el-amân
 Hasret ile itmede âh u fiğân
 Eyledi dil bülbülü vird-i zebân
 Şanma elem itdi beni nātüvân
 Âh mine'l- 'aşkı ve hālâtîhi
 Ahraka kalbî bi-ħarârâtîhi

III

Sâķî yürüt bāde-i cām-ı şafā
 Nukl-ı lebiñ 'āşıkā olsun ğidā
 Nağme tutar muṭrib-ı beste Nevā
 Nāz u niyāz ile okur dāimā
 Âh mine'l- 'aşkı ve hālâtîhi
 Ahraka kalbî bi-ħarârâtîhi

IV

Sensiz olan 'ālemi ben istemem
 Merħamet it hālîme ey ğonce-fem
 Dikdi göĝe āh u enînim 'alem
 Yazdı bunu cümle-i ehl-i kalem
 Âh mine'l- 'aşkı ve hālâtîhi
 Ahraka kalbî bi-ħarârâtîhi

V

Var mı 'aceb ben gibi baħt-ı tebāh
 Sen gibi bir perçem-i müşķin siyāh
 Kāmiye kıl lutfuñ ile nîm-nigāh
 Mezget-i 'aşkıñda okur Penç-ĝāh
 Âh mine'l- 'aşkı ve hālâtîhi
 Ahraka kalbî bi-ħarârâtîhi

DİĞER TERCİ-BEND

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

I

Olma dem-beste yeter gel açıl ülfet idelim
 'Aşk u şevķiñ sebep-i zevķine ĝayret idelim
 Bir doyunca görüşüb sākîyā 'işret idelim
 Nüş-i şahbā-yı neşāt ile meserret idelim

*Bunda kal bu gice birlikde maḥabbet idelim
İrtesi ḥāne-i bī-minnete 'avdet idelim*

II

*Bī-ḥaber ben şanma gelmiş idem dersen eğer
Bilürem kendi ḥulūşum seni elbetde çeker
Bunu fikr eyleme ki şāhid-i dil fikre düşer
Ānı da celb idelim gönderelim şāfī haber
Bunda kal bu gice birlikde maḥabbet idelim
İrtesi ḥāne-i bī-minnete 'avdet idelim*

III

*Giceniñ yüz ḥāli var ḥāne daḥi ḥayli uzak
Saña pek şıḳlet olur gitmeyi gel itme merāk
Güzelim başıñ için eyleyelim böyle vifāk
Şoñra tenhā olacak ferş idelim kūḡū yataḳ
Bunda kal bu gice birlikde maḥabbet idelim
İrtesi ḥāne-i bī-minnete 'avdet idelim*

IV

*İtme pervāne dili şem '-i firāḳıñla güdāz
Derd-i serdir suḥanı eyler isem tül u dirāz
Sözünü Kāmī kuluñ kırma beğim eyleme nāz
Haylī demdir ideriz ḥasret ile şevḳ-i niyaz
Bunda kal bu gice birlikde maḥabbet idelim
İrtesi ḥāne-i bī-minnete 'avdet idelim*

GAZEL-İ FAZLİ TAḤMİS-İ KĀMİ
FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

I

*N'ola ol şāh-ı eṭibbā-yı zamānım ire mi
Pister-i ḡam da yatur cism-i nizārım göre mi
Kendi destiyle ciger yāresine em ura mı
Vire mi derd-i şanem derdime dermān vire mi
Vaḳtidir dem be dem artar yüreḡimiñ veremi*

II

*Ḳoparır çeşm-i füsün-sāzı melāḥaṭde fiten
Nāz u reftārına vābeste bütün serv ü semen
Açamaz midḥat-ı ḥüsnuñde ānın kimse dehen*

*Yazayım dirse kalem kirpiğiniñ şerhini ben
Yararım bıçağ ile başdan ayağa kalemî*

III

*Mû-yi ‘anber-būsunuñ şevkîle dil bestesiyem
Zülf-i zencîr-i cünûn iklimi âşüftesiyem
Lezzet-i ‘işret ü ‘îş-i nûşu vârestesiyem
Haylî demdir ben ânın gözleriniñ hastesiyem
Süregelse yüzümüñ üstüne başşa kademi*

IV

*Gerçi pervâne gibi şem ‘-i ruha dolanıram
Yânaram âteş-i ‘aşkında ânıñ şân aluram
Tövbe-kârî-i nedâmetde uyanık dururam
Giceler şubha degin dergâhına yalvarıram
Hâşâ mahrûm ide mi çokdur o şâhıñ keremi*

V

*Ceyb-i hursendi sere Kâmiyâ çek eyle sükût
Dâne ardınca gezüb nemle gibi eyleme kût
Haqq’a tefvîz-i umûr eyle müdâm gayrı unut
Fazl-ı Mevlâ’yı seversen yüzünü dergehe tut
Kâfiriñ vire murâdın yâ benim virmeye mi*

DİĞER TERCİ’-BEND

FE’İLÂTÜN FE’İLÂTÜN FE’İLÂTÜN FE’İLÜN

I

*Dâmen-i mürşidi tut himmet-i vâlâyı gözet
‘Aşk u şevkile gönül feyz-i tecellâyı gözet
Kâ’im-i şaff-ı ni ‘âlîde temennâyı gözet
Terk-i hestî olarak maksâd-ı aksâyı gözet
Rızık için çekme gamı **nahnu kasemnâ**yı gözet⁶⁴⁶
Kula i ‘lâne ne hacet der-i Mevlâ’yı gözet*

II

Özgeden görme kuşur ‘aybına sen eyle nigâh

⁶⁴⁶ Zuhruf/32: “Rabb’inin rahmetini onlar mı taksim edip paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz taksim ettik; birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık; Rabb’inin rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha iyidir.”

Da 'vî-yi benlik ile düşme 'inâde her gâh
 Eya şek itme şakın çekmeyesin hüzn ile âh
 Her şeyi rûz-i ezel kıldı muḳadder Allah
 Rızḳ için çekme ḡamı **naḥnu ḳasemnâ**yı gözet
 Ḳula i 'lâne ne ḥacet der-i Mevlâ 'yı gözet

III

Aldanub sözüne nâsiñ yorilub çekme mihen
 Düşme ḫül-ı emele eyleme dünyâyı vaṭan
 Dime aḥvâliñi nâ-merde şakın ḡonce-dehen
 Eyle tefviż-i umûr Ḥaḳḳ' a bütün gün dilden
 Rızḳ için çekme ḡamı **naḥnu ḳasemnâ**yı gözet
 Ḳula i 'lâne ne ḥacet der-i Mevlâ 'yı gözet

IV

Āb-rûlar dökerek itme her ebvâba güzer
 Diğerinden diline gelmesün imdâd-ı eşer
 Nefs-i emmâreye gel uyma meded eyle ḥazer
 Bulur elbetde seni her ne ise ḫükm-i kader
 Rızḳ için çekme ḡamı **naḥnu ḳasemnâ**yı gözet
 Ḳula i 'lâne ne ḥacet der-i Mevlâ 'yı gözet

V

Dü cihân içre necât ister isen eyle sükût
 İnzivâ içre müdâm eyle 'ibâdetle ḳunût
 Ḥubb-i fi 'llah ile ol Kâmiyâ aḡyârı unut
 Bî-sebeb çüñkü Ḥudâ virmededir niceye ḳût
 Rızḳ için çekme ḡamı **naḥnu ḳasemnâ**yı gözet
 Ḳula i 'lâne ne ḥacet der-i Mevlâ 'yı gözet

LÜĠAZĀT

1

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN

Ḳultu ma 'smuk ḳāle maḥbûb⁶⁴⁷

(be-nām-ı Ḥasan)Şüff fi'-vechi fîhi mektûb

⁶⁴⁷ "Sevgiliye adını sordum: Yüzümü aç ta bak yazılıdır dedi. "

2

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN*Ġāzî oldum başını kesdim o kāfir düşmeni**(Kāmî) Sākîyâ mey doldurub itdim sūrāhî āhirî*

3

MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN MEFĀ'ĪLÜN*Girībân kurtarır nevres-i civân dest-i melâmetden**(Emin) Elif kaddi miyânından kenar āġüşuna çeksem*

4

FE'İLĀTÜN FE'İLĀTÜN FE'İLĀTÜN FE'İLÜN*Evvel-i mehden alub t̄ali 'ini yoklamışam**(Aḥmed) Aña yekşenbe günü sa 'd-i mübârek geldi*

5

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN*Maḥlaşım Kāmîl deyü söylense ger şanma ġalat**(Kāmî) Farḡını bir zamme buldum ehlinin ma 'lümudur*

6

FE'İLĀTÜN FE'İLĀTÜN FE'İLĀTÜN FE'İLÜN*El atub zülf-i dilârasına bir til kırdım**(Kemâl) Cebr-i noḡşânım ile ḡayli ḡacâlet çekdim*

7

FE'İLĀTÜN FE'İLĀTÜN FE'İLĀTÜN FE'İLÜN*La 'l-i ter gül-şekkeriñ ḡāzır iftâr eyle⁶⁴⁸**(İşmet) Rûze-i vaşlıñı t̄utdum irişüb evvel-i 'iyd***MÜRABBA'****FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN***Oldu öldü güzelim bir yazılır imlâda**Cehd kıl olmaya bir iş ola ger çâresi ne**Ḥaḡḡ-ı nev başdı güzel ḡüsnüñe mühr-i imzâ**Bu nihâyetde olan el kiri yüz karası ne*

⁶⁴⁸ Mısra vezne uygun deġil.

MÜFREDÂT

1

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Beksimât-ı iştiyâkıñ kim demürden leblebi
 'Aşk ola dendânlarım fülâd u mermerdir baña

2

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Dâğdâr-ı sînemi kıl merhem-i vaşluñla bāğ
 Lâle-veş fahr eylerem 'aşkıñ nişânıdır bana

3

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Ġam değil başsa kumâş-ı 'arızıñ hañt-ı ğubâr
 Bir metâ 'ı toz başınca satışı kıymetlenür

4

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Her zamân cevr ü cefâ itmekdesin 'uşşâkıña
 Ey Hülâğü yok mudur kalbiñde imâniñ seniñ

5

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Yüz güler mi bu dil-i firkat-zede bayramdır
 Söylenür mâh-ı Muharrem şehr-i mâtemdir bana

6

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

Şeb-i zülfüñ didim ey meh düşür şubh-ı 'izârîñdan
 Didi çık zulmet-i hicrândan ey 'âşık-ı şeydâ

7

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

Hilâl ebrûlarıñ gerçi elif-ğaddim kemân itdi
 Hadeng-i baht-ı dil irdi nişân-ı maşşada âhir

FE'İLĀTÜN FE'İLĀTÜN FE'İLÜN

Yazdı dil nuhbe-i ebyâtını tām
 Her cihet oldu meserretle be-kām

Zîb-i 'irfânla döşendi târih

Buldu dîvân bezm-i hüsn-i nizâm (Rebiülevvel 1280)

* ذوق شمع محمد شريف كافي الاعدت
 * بين
 * وشيخ شريف كافي الاعدت
 * الغياض فتح محمد
 * الغياض احمد اولاد
 * علينا الذي اغتضنا
 * صلوة الله في خيرا البرايا
 * ونوع اول واهل شدر
 * الخ لا تأخذ فاصف عت
 * الخ اهدني فيمن هدهد
 * خداسنسن اول واهل انان
 * الخ قوتو بد سرت
 * خداسنسن ابني كثر مخي
 * الخ مسنسن اول مبعود بحر
 * الخ بسنسن اول باق وون اف
 * مته شش بھمدان باك ذالك
 * الخ بسنسن اول خلاق ووزار
 * نقا بھمدان مته انان عليا
 * دكل افها الك اعراض معاك

* شريك وهم بظارك بوق مشرك
 * محمد مصطفي سلطان رهبر
 * زهي رسال اديوب تبليغ امره
 * نروطنه زه شمد در رهت
 * اكا انزال اديوب قران ديشناك
 * اديوب رهت غط عباد
 * ههسا حمله بنا انعام فضاحت
 * تطوعدي كآمتا اياه كآبت
 * بنم ابني نماهي بهر كرفناز
 * نيشا مشن بهر اوله بر يوتاك
 * دور شده اوله عيش فضايه
 * حضور مجربيه جاه فائق
 * ككل غنا ليه ساله عيال مشن
 * بر فادي كريا نرسفا هت
 * هتوز يوز كوسه رخن وزماره
 * زواج عون ايم عالم مسلم
 * فوضا كره امكاه معتر
 * بناطله كاره راضي اياه هريار
 * پايديه مطلقه باب كرميه
 * غفور اسلم اياه ايه بخيار
 * زهي لا تقطوا اجل الميتة

واره سید رسد لبتک رشکله به شرونک رقم وصفی ایله اولدی جمان شاماره
 زاره رضامی بیجه خسرو خاقانیات
 قلدی فداجان و دل بولنده بی اختیار
 زاره معارفده دل شوقیله اولمه کلاز غیبه اما ایله اوله سن بوسناز
 درکه احساسی اچسه آکر شهر یاز رای تم ایله قلسه بی کا مکار
 رأیت لطفی ایله اولسه کؤکلها پیرا ز
 تیغ مستمدن بیجه ایله بدی آه و زار
 راست مختضار اولورده لبطاهر نیرا بنده اکنجه سنی ایتمه درجه شاد
 جان و دل لطفی ایله اولسه آکر یوزک راز و لاشبهه سنزلت اولوراز با ز
 راز و صالین او یار ایلسه اغیاره با ز
 اولسه جدا ده دن یاسله هب نابکار
 رأیت ما ایغما اولسه کؤکل ارامه یازده نیرتو مال اولسه کؤکل ارامه
 کشت و کلا وصال اولسه کؤکل ارامه اکی گؤکه هلاک اولسه کؤکل ارامه
 راکب رضی خجال اولسه کؤکل ارامه
 قدیه بولوروشانی کرتیه دخیچوق د با ز
 راقیم نیرم که صبا لئیزی عشقه اناک ایچون عقله اول ویشیکو صبر تر
 ایله مرثوق کوزل عشقه ایله صبر رایخ ایله نیر ویر مطهر اوله عز تر
 رای دیله ایله که جان ویر و لم وصلنه و
 چو که او شوق بی عاشقنه قصه و ز
 رامل خال فقط سینه ملک اسرار بی ایله کشت و بیان حمایه اصغر بی
 جد نین رماله و کورده بیتر کار بی راوی کلز اولور و کیم کوره رخصتار بی

راوی

راقیم برون وصال طلعت دیدد اریغ
 وصعت ایله بی عشق ایله ایله دل اجتناسا
 راقیم حسن قندریله هزار اولسه کیر قیبه کل کله برک کلسنا ناسره
 لطفاک ایله قی نظر ال بیهشانداسره راست او فوج باقیزین عشق نالره
 راست دشناکاه ایروب سینرمی کیم کالره
 باره لر بیجه تیر ایله اول یاد کار
 ره محبتده بار قدری برک نیر بهله نامی دشنا اوله رانیم دسه ایله
 افسه مسرتکم آکر کرسه قر نیر بهله راکه میزان عشق گهنه سی کشته سله
 راکد اولوروی بیرون موجه سی شکم ایله
 شدت هجران ایله اسمه ده هب روزگار
 راقیم عالم البت اولور طبیعتی خاش برکوزله عاشق مشرق پاک اصلی پالت
 عشقی ایله یی و یاری اخی نیر نیر نیر راکوزل هجر ایله اولسه کرک درد ناله
 راکد اولوب سینه ده ایله ایتیم کیم کیم
 غمزه عیان ایلسه خیمه سیر نیرتار
 راقیم فزین کل سوزک غور بیغ اکا کوره هر کسک تابه سن قدر بیغ
 کوریش ایلار وری کوروشاند وور بیغ رای یازار قاشق کیم کیم فک شهر بیغ
 رای بیجاد راکد اراده دل جور بیغ
 بار کزان اولسه ده رق ایله مز کوهشاز
 راقیم ایله د لئری آله قلب چیلک بیز کوره شوق ایله سوزله شهر کل ایل
 کله ایله ایچک کوز لریکا متصل رأسه کالون لئریک سمسندنه قیل
 رأس هوسله کوز بیدر عشقنده ده لک

رقم

واله سید زهد بنک رشکله نوشونک | لقمه وصفی ایلده اولدی جمالی شاماندا
 راورنما سی نیچه حسسرو خاقانیاث
 طلدی خدایجان دول بولنه بی اختیار
 زده معاوضه دل شوقی اولمه کماز | نغمه آما ایله اوله سن پروسا
 درکدا احساسنی اچسه اگر شهر یاز | رای تویم ایله قلسه بی کامکار
 رأیت لطفی ایلده اولسه کولکایا یرداز
 شیخ ستمدن نیجه ایلیدی آه وزار
 راست مضمنا اولورون لوطا نریزاد | بنده فکمه سنی ایتمه درجه شاد
 جان و دل لطف ایله اولسه اگر یوزک | دازو لاشهه سن لایف اولورون زار باد
 دازو صالان او یارا ایلسه اختیاره باد
 اولسه جدا ده دن باسلاه هب نا بکار
 رأین عالیه شام اولسه کولک اراسه | بازه نریزوال اولسه کولک اراسه
 کشت و کرا وصال اولسیر کولک اراسه | کیکچی کولک هالدا اولسه کولک اراسه
 راکب رضی خمال اولسه کولک اراسه
 فنده بوزور ملین کریمه صیغوق د باد
 دترمیم نکه صالحی غفلت | ناله ایچون عقل دول وقت یو صبر تیر
 ایله مر قوت کوزل عشقه دل حسرت | رأین لایه یوزر نظر اوله عز تر
 رای دم ایله کله جان و یه لم وصلنه م
 چونکه او شوخ نجیب عاشقنه قصه وار
 راملجا لفظ مستینه ملک اسرار نیخ | ایله کشت و بیان جمله اعضا ریخ
 بعد زین و المود و کوی همتر کار نیخ | رایی کلا ناز اولور کیم کوره رضای نیخ

لاور

رایی بوزور وصال طلعت دیدار نیخ
 وصفی ایلده عشق ایله ایله دل اجنتا
 راقم حسن قدر یار ایله هزار ایلره | کیم قیله کالکله برک کلکسنا نلره
 لطف ایله ایله هیل نظر حال برینش انلره | راست او قویج باقر نین عشق انلره
 راست دشنا کاه ایدوب سیننی بر کالده
 باره لر ایچیک نیجه تیر ایله اول یاد کار
 راه مجتده یار قدر می برک ز نیله | نامی دشنا اوله رانیم لسنه نیله
 افسه سر شوم اگر کیم ترسه قری نیله | راکه میزان عشق کهنه سی کسسته نیله
 راکه اولور می یوزون موجه سی اشک ایله
 شدت همزان ایله اسمه ده هب روزگار
 راقم عالمیم ایست اولور طبعی خالک | بر کوزله عاشق شیری پاک اصل بات
 عشقی ایلدی و یار دایخ نریزواله باتک | راکوزن همز ایله اولسه کولک دیوانک
 راکرا اولوب سینه ده ایلر ایچیک جالک
 غمزه عیان ایلسه نیخ سر تیر یار
 رانج فخر کله سوزک صبور نیخ | اکا کوره هر کسک تابه سن قدر نیخ
 کوردهش ایام روی کوروشاد روی | رای بازلر قافله کیمک فکله قهر نیخ
 رای نیجاد چکار آراد ده دل جور نیخ
 بار کزان اولسه ده رق اید مز کوهنشار
 راقم ایله دل لری آلله قطب چیلک | بزور کوره شوق ایله سولله شها کل ایل
 کله ایلر ایچیک کوز لری کما متصل | راسه کلا درن اکثر کسسته نیله
 راسه هوسله کوز زیند رعشقه ده دلک

